

MASARYKOVA UNIVERZITA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

SEMINÁŘ DĚJIN UMĚNÍ

Obor: Teorie a dějiny umění

CYRIL KUTLÍK (1869 – 1900)

ŽIVOT A DIELO

Doktorská dizertačná práca

Autorka: Mgr. Iva Paštrnáková, PhD.

Vedúca práce: doc. PhDr. Alena Pomajzlová, Ph.D.

Brno 2016

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že doktorskú dizertačnú prácu som vypracovala samostatne a v jej texte som uviedla všetky použité pramene a literatúru.

V Bratislave, 15. augusta 2016

Mgr. Iva Paštrnáková, PhD.

Pod'akovanie

V prvom rade by som sa chcela pod'akovať vedúcej mojej dizertačnej práce doc. PhDr. Alene Pomajzlovej, Ph.D. za ústretovosť, odborné vedenie a cenné rady v priebehu celého štúdia.

Ďakujem tiež ostatným pedagógom Semináru dejín umenia a to najmä Prof. PhDr. Lubomírovi Slavíčkovi, CSc., Prof. PhDr. Jiřímu Kroupovi, CSc., ako aj Prof. PhDr. Milene Bartlovej, CSc., hoci už na Seminári nepôsobí.

Za ústretové jednanie zamestnancov a za umožnenie prístupu k umeleckým dielam a archívnym dokumentom ďakujem vedeniu Slovenskej národnej galérie v Bratislave Mgr. Alexandre Kusej, PhD., vedeniu Národného múzea v Belehrade Mr. Bojane Borić-Brešković, vedeniu Múzea mesta Belehradu Mr. Tatjane Koričanac, správkyni Pamätnej zbierky Pavla Beljanskeho v Novom Sade Dr. Jasne Jovanov, riaditeľke Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine Mgr. Jarmile Gráfovej, vedúcemu Kultúrno-historického archívu Akadémie výtvarných umení v Prahe PhDr. Luďkovi Jiráskovi, vedúcej Ústredného archívu Českobratskej cirkvi evanjelickej v Prahe Eve Fialovej a zamestnankyni Vendulke Zejfartovej, riaditeľovi Štátneho okresného archívu v Semiloch PhDr. Ivovi Navrátilovi, archivárovi Jaroslavovi Bartákovi, Mr. Snežane Cvetković z Múzea v Smedereve, Mgr. Michalovi Bušekovi zo Židovského múzea v Prahe, ale aj viacerým súkromným vlastníkom umeleckých diel, cirkevným zborom a ďalším inštitúciám.

Za odborné konzultácie ďakujem Prof. Ivanovi Rusinovi, CSc., Prof. PhDr. Marianovi Zervanovi, PhD., Mgr. Kataríne Beňovej, PhD., Mgr. Dušanovi Buranovi, PhD., PhDr. Lubomírovi Podušelovi, CSc., Prof. Borisovi Kvasnicovi, akad. mal., PhDr. Marte Herucovej, PhD., PhDr. Jane Švantnerovej, Ph.D., Mgr. Janovi Dygrýnovi, PhDr. Ondřejovi Vojtěchovskému, Ph.D., Prof. Dr. Stanislavovi Živkovičovi, akademikovi Dejanovi Medakovičovi, múzejnej poradkyni Mr. Vanji Kraut, múzejnej poradkyni Vere Ristić, Mr. Uglješovi Rajčevićovi, mimoriadnemu Prof. Kostovi Katićovi, Prof. Dr. Lidiji Merenik, mimoriadnej Prof. Dr. Simone Čupić, mimoriadnemu Prof. Dr. Predragovi Dragojevičovi, doc. Dr. Igorovi Borozanovi, ako aj ďalším odborníkom a rodinám Kutlíkových študentov Dragomira Glišića, Ljubomira Ivanovića a Branka Popovića.

Za neustálu podporu a trpezlivosť pri tvorbe dizertačnej práce ďakujem mojim najbližším.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. VÝCHODISKÁ A PREDPOKLADY VÝSKUMU.....	15
1.1 Pramene, diela, metodológia.....	15
1.2 Analýza spisby o Cyrilovi Kutlíkovi a Srbskej kresliarskej a maliarskej škole.....	18
2. ŽIVOT A DOBA.....	31
2.1 Kutlíkovci a rodisko.....	31
2.2 Na Akadémii výtvarných umení v Prahe (1885 – 1891).....	37
2.3 Vydavatelia z Podkrkonošia a návrhy na pohľadnice.....	42
2.4 Obraz na Jubilejnej zemskej výstave v Prahe 1891.....	50
2.5 Zákazky pre humpoleckých súkenníkov.....	54
2.6 Viedeň (1891 – 1893).....	64
2.7 „Mie visioni“.....	72
2.7.1 Južné Tirolsko (1893 – 1895).....	72
2.7.2 Belehrad a návraty na Slovensko (1895 – 1900).....	76
2.8 Prezentovanie na Svetovej výstave v Paríži v roku 1900.....	79
3. SRBSKÁ KRESLIARSKA A MALIARSKA ŠKOLA.....	84
3.1 Stredoeurópske umelecké školstvo koncom 19. a začiatkom 20. storočia.....	84
3.2 Srbská kresliarska a maliarska škola (1895 – 1900).....	89
3.3 Školské pomôcky.....	94
3.4 Predmety vyučované v Srbskej kresliarskej a maliarskej škole.....	96
3.5 Program a sylaby Kutlíkovej školy.....	100
3.6 Listy Kutlíkových študentov.....	114
3.7 Spoločnosť priateľov umenia (1898).....	126
3.7.1 Osvedčený model – Společnost vlasteneckých přátel umění.....	127
3.7.2 Pravidlá Spoločnosti priateľov umenia.....	128

4. CHARAKTERISTIKA TVORBY CYRILA KUTLÍKA – VYBRANÉ DIELA.....	132
4.1 Kontexty Kutlíkových náboženských malieb.....	132
4.1.1 Ilustrácie v Pessach Hagada.....	134
4.1.2 Oltárne obrazy Cyrila Kutlíka.....	139
4.1.3 Plánované oltárne realizácie.....	156
4.1.4 Nedostupné náboženské maľby.....	157
4.1.5 Pravoslávna maliarska tradícia.....	159
4.2 Historické maľby.....	162
4.2.1 Umenie v službách budovania národnej identity.....	167
4.3 Národopisné a sociálne motívy.....	176
4.3.1 České a slovenské motívy.....	177
4.3.2 Maliarske motívy z krajín na Balkáne.....	184
4.3.3 Nezvestné národopisné diela.....	190
4.3.4 Slovanské pohľadnice.....	191
4.3.4 Aranžér či dokumentarista?.....	192
4.4 Kresba v Kutlíkovom diele (Vanja Kraut).....	193
5. KATALÓG DIEL CYRILA KUTLÍKA.....	195
ZÁVER.....	229
PRÍLOHY.....	234
Obrazové prílohy.....	234
Drotárik (SNG).....	235
Krajinárske motívy.....	236
Ilustrácie v Pessach Hagada.....	237
Žánrové výjavy.....	238
Záverečná práca z pražskej AVU na Jubilejnej zemskej výstave 1891.....	239
Oltárne obrazy.....	240
Portrétna tvorba.....	242
Alegórie.....	245
Srbské a čiernohorské motívy.....	246
Obraz na Svetovej výstave v Paríži 1900.....	248
Reštaurátorský prieskum podmalieb.....	249

Srbská kresliarska a maliarska škola – fotodokumentácia.....	250
Celkový program srbskej Kresliarsko-maliarskej školy (štatút).....	251
Významní umelci, ktorí navštevovali Srbskú kresliarsku a maliarsku školu..	256
ZOZNAM LITERATÚRY A PRAMEŇOV.....	258
Všeobecná použitá literatúra.....	258
Bibliografia Cyrila Kutlíka.....	263
Jeho články.....	264
Články o ňom.....	266
Reprodukované ilustrácie Cyrila Kutlíka a príležitostné tlače.....	293
Študované diela v inštitúciách.....	297
Archívy a archívne dokumenty.....	298
Konzultácie.....	299

ÚVOD

V maliarstve 19. storočia sledujeme na území dnešného Slovenska spočiatku vývojové trendy od romantizmu k realizmu, ku koncu storočia popri vplyvoch luministických tendencií uplatňovanie plenérizmu a symbolizmu. V teoretickej spisbe bola doposiaľ pozornosť viac venovaná zakladateľom národnej maliarskej školy Petrovi Michalovi Bohúňovi (1822 – 1879), portrétistovi mešťanov a národovcov, narodenému na Orave. Paralelou medzi ním a Kutlíkom bolo maľovanie oltárnych obrazov a národopisných figurálnych kompozícií. Podobne ako česká Mánesovská tradícia vzbudila u výtvarníkov záujem o rázovitých obyvateľov a lokality Slovenska, tak Bohúňovými slovenskými krojovanými typmi sa inšpiroval Kutlík, ale aj mladší maliari počiatkom 20. storočia. Liptovský rodák Jozef Božetech Klemens (1817 – 1883), maliar podobizní a krajínok, vytvoril taktiež niekoľko oltárnych obrazov. Krátko žil aj v srbskom Belehrade, a to tridsaťpäť rokov pred Kutlíkom.

Ladislav Mednyánszky (1852 – 1919), výnimočný uhorský krajinár a rodák z Beckova, tak ako Kutlík, podstatnú časť života prežil v cudzine. Na svojich obrazoch zaznamenával najmä farebnú a svetelnú fascináciu rôznorodými prírodnými motívmi, či už išlo o strmé tatranské bralá, spleť lesné tóny v mesačnom svite, alebo tichú hladinu Balatonu za odrazu zapadajúceho slnka... Okrem plenérovej maľby, znepokojivé sú Mednyánszského psychologizujúce portréty modelov z okraja spoločnosti – vydedencov a tulákov, ktorým sa venoval na prelome storočí a predstavujú ďalší z jeho dlhodobých tematických záujmov. Čo sa týka pritlmeného farebného vyjadrenia, psychologizujúce portréty a spútané figúry predznamenávajú charakter posledného tematického okruhu jeho tvorby – výjavov zo srbského frontu. V tomto prípade obmedzená farebná škála obrazov, maľovaných na malom plenérovom, formáte vychádzala najmä zo striedmych podmienok na bojisku. Vyše šesťdesiatročný Mednyánszky sa ako vojnový maliar ocitol v Srbsku počas Prvej svetovej vojny na opačnej strane frontu, ako Kutlíkovi bývalí študenti – frontoví dokumentaristi – maliari Kosta Miličević, Milan Milovanović, alebo Dragomir Glišić, ktorý okrem maľovania pre Dunajskú divíziu aj fotografoval. Nadežda Petrović maliarsky dokumentovala domáce vojenské zázemie a pôsobila ako dobrovoľná zdravotníčka. (Pričom na následky nakazenia sa týfusom, v nemocnici vo Valjeve, v roku 1915 predčasne umrela. Z vojny sa nevrátili ani ďalší Kutlíkovi žiaci Branko Jevtić a Djordje Mihailović).

Keď sa z frontovej odbočky vrátíme ku Kutlíkovým starším kolegom, formujúcim dejiny maliarstva na Slovensku, nemôžeme vynechať jedného z najznámejších maliarov konca

19. storočia Dominika Skuteckého (1848 – 1921), ktorý pôsobil taktiež aj v zahraničí – tentoraz v romantických Benátkach. V kontraste s realisticky vypracovanými, idylickými, niekedy až trochu ľúbivými veľkoformátovými žánrovými scénami z talianskeho pobytu, sú neskoršie Skuteckého práce dokumentujúce život a prostredie robotníkov v medených hámroch v okolí Banskej Bystrice, kam presídlil. Na obrazoch pojednáva zatienené interiéry, často so zachytením výrazného protisvetla od ohňa, spolu s pracujúcimi kotlármi.

Vymenujúc starších slovenských výtvarníkov, Kutlíkovými rovesníkmi boli potom tvorca ľudových motívov, rodák z Liptova Jozef Hanula (1863 – 1944) so zadumanými ženskými portrétmi z obdobia jeho mníchovského štúdia a významný krajinár Ľudovít Csordák (1864 – 1937). Csordák študoval u profesora Mařáka a počas troch školských rokov sa s Kutlíkom na Akadémii výtvarných umení v Prahe mohli stretnúť. Je to nakoniec asi celkom pravdepodobné, pretože z Csordákovho majetku sa dostal, najprv do Východoslovenského múzea, a následne do Slovenskej národnej galérie jeden Kutlíkov obraz. Ďalší krajinár, ale aj portrétista Karol Miloslav Lehotský (1879 – 1929) pochádzal priamo z Dolnej zeme (Vojvodiny v Srbsku), kde sa v Starej Pazove narodil Kutlíkov otec, pôsobil tu jeho starý otec a strýc.

Z takmer zabudnutej generácie menej reflektovaných, hoci šikovných, maliarov posledného decénia 19. storočia možno uviesť portrétistu Kornela Bohúňa (1858 – 1902). Ten previedol do litografií, pôvodne akvarelové, krojované figurálne motívy svojho otca Petra Michala Bohúňa, ktoré vyšli v dvoch edíciách reprodukcí, stali sa medzi publikom populárne, a následne ich motívy zvolil vydavateľ Karol Salva na národopisné pohľadnice a doplnil ich pozadím od Cyrila Kutlíka. Pedagogicky pôsobiacim výtvarníkom – na akadémii v Budapešti – bol portrétista a reštaurátor Eduard Ballo (1859 – 1938), pôvodne z Liptovského Mikuláša (na Liptov sa na výslužbu presťahovali Kutlíkovi rodičia). Medzi Ballove najsilnejšie portréty patria istotne viaceré podobizne starcov, či tulákov. Koreluje to nielen s psychologizujúcou, ale aj so sociálno-kritickou vetvou zobrazovania portrétov koncom 19. storočia, príklady čoho môžeme nájsť taktiež v Kutlíkovej tvorbe. Portrétistom, figuralistom a stredoškolským profesorom kreslenia bol zas Andrej Bača (1874 – 1933) zo Spiša. Maľoval podobizne pre uhorskú šľachtu a mešťanov, náboženské maľby a žánrové výjavy z dedinského prostredia. Na Východnom Slovensku ďalej pôsobil Elemír Halász – Hradil (1873 – 1948). Hoci bol od Kutlíka len o niečo málo mladší, v Mníchove a Paríži študoval až na prelome storočí, takže mu nič nebránilo prekročiť magickú miléniovú hranicu akademizmu, a tak svojím maliarskym pojednaním figurálnych i plenérových motívov (takmer s vylúčením čiernej farby), začal už razantnejšie prekliesňovať cestu pre

vstup moderného umenia na naše územie. Svoje pedagogické ambície si naplnil v Košiciach, kde súkromne vyučoval maliarstvo.

Spomedzi starších českých maliarov mali na Kutlíkovo umelecké (i osobnostné) formovanie jednoznačne vplyv hlavne jeho pedagógovia. Krajínár Julius Edvard Mařák (1835 – 1899), rektor pražskej Akadémie výtvarných umení v období Kutlíkových štúdií, mu na vysvedčení podpísal vyznamenanie školskou cenou. Antonín Lhota (1812 – 1905) bol na akadémii Cyrilovým prvým učiteľom a figuralista symbolických námetov Maximilián Pirner (1854 – 1924) sa stal Kutlíkovi nielen učiteľom v špeciálke, ale i starším priateľom a v mladíckych očiach tiež ideálom prototypu umelca, ktorý nad ním navyše držal ochrannú ruku a pomohol mu získať prvé tvorivé maliarske príležitosti a skúsenosti. Medzi Cyrilových spolužiakov patrila krajínár František Kaván (1866 – 1941), tiež rodák z Podkrkonošia. Požičovali si navzájom knihy s námetmi na výtvarné spracovanie a nie je vylúčená ich spolupráca pri realizáciách pre miestnu komunitu v ich rodisku. Z mladších českých maliarov uvediem Jaroslava Augustu (1878 – 1970) z Humpolca, ktorý sa tam osobne stretol s Kutlíkom ako chlapec a ranými spomienkami po mnohých rokoch prispel k dokumentovaniu Kutlíkových aktivít a života.

Na prelome 19. a 20. storočia, sa na základe celkových spoločenských zmien a pnutí začali meniť vkus a požiadavky publika. K zmenám dochádzalo aj v tvorivých postojoch pribojnejších, či finančne a názorovo nezávislejších umelcov. Títo, oslovení rozličnými novinkami a podnetmi, alebo vďaka vzájomnej spolupráci, vydávali sa odvážnejšie na cesty hľadania a experimentovania. Bolo to obdobie, kedy maliarstvo, už len kvôli vynálezu fotografie v polovici storočia predošlého (vynálezu postupne nahrádzajúcemu prioritnú odveku funkciu maliarstva – vizuálne zastupovať skutočnosť, a od renesancie formulovanej pomocou realisticky pôsobiacej dvojrozmernej ilúzie skutočnosti), muselo hľadať svoje nové poslanie. Maliarstvo bolo vynájdením a rozširovaním fotografie postavené teda pred nutnosť opätovného definovania samého seba ako média, pred potrebu nového formulovania si svojich funkcií. Začínalo sa obdobie boja o nezávislý maliarsky obraz. Maľba sa cez formu postupne upriamila na vlastné maliarskemu médiu, čo následne viedlo – vďaka zjednodušovaniu a extrahovaniu – čiastočne až k abstraktným pokusom a posunom. Od obdobia druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia sa jednoznačne mení i rola tvorcu, ktorý sa snaží do veľkej miery emancipovať.

Kým sa uskutočňovali tieto kroky a malé i väčšie objavy na cestách, razených avantgardami (ešte donedávna v západoeurópskej umenovede považovanými za jediné

progresívne umelecké hnutia tohto obdobia), umelci snažiaci sa o zabezpečenie hoci štandardnej existencie, nespoľahli sa na neistý predaj voľnej tvorby, a tým pádom sa pomalšie vymaňovali z mantinelov, ktoré im určovali objednávateľia, či už išlo o portrétnu tvorbu, alebo úžitkové oblasti – akou v Kutlíkovom prípade bola ilustrácia. (Aj voči samotnému príjmu z oblasti úžitkového umenia u akademických maliarov daného obdobia môže mať niekto výhrady. Zaujímavé je, že dnes toto kritérium pri hodnotení profesionálnych umelcov zväčša už vynechávame.) Vynález fotografie svojou lepšou cenovou dostupnosťou a módnosťou zákonite postupne viedol aj k nižšiemu dopytu po reprezentatívnych maliarskych portrétoch. Nesúviselo to samozrejme len s výmenou umeleckého média, ale aj so spoločenským statusom jednotlivých skupín objednávateľov, pričom vznikali skupiny nové a potreby všetkých, ich nároky, priority a možnosti sa rýchlo menili v závislosti od celkovej spoločenskej situácie krátko pred Prvou svetovou vojnou. Tá sa stane potom obrovským medzníkom pre celé ľudstvo, zásadne zmení ľudské osudy, uvažovanie, ako aj samotné hodnoty európskej civilizácie. Napríklad absolventi Kutlíkovej školy sa po ani nie päťnásťročnom časovom odstupe, a s frontovými skúsenosťami, ocitnú v úplne iných spoločenských podmienkach a klíme, akej sa dožil Kutlík v roku 1900.

Vznik Československej republiky spôsobil na Slovensku opätovnú vlnu dopytu po reprezentatívnom umení, a to najmä v oblastiach architektúry a sochárstva.¹ Ilustráciou závislosti od objednávok – ešte väčšej u sochárov, než maliarov – je životný príbeh Jána Koniarka. Po niekoľkých sochárskych realizáciách pre srbský kráľovský dvor a ministerstvá v Belehrade okolo roku 1911, sa po vojnových strastiach a návrate do rodnej Trnavy ocitol v provinčnom prostredí s menšou frekvenciou sochárskych zákaziek novobudovaného štátu. Koniarkov talent ostal udusený v komornej tvorbe a v hlinených návrhoch na pomníky, ktoré sa, hoci nápadité, nedočkali vo väčšom počte odliatia do monumentálneho definitívneho materiálu. Rovnako tak, menej odvážni maliari – bokom od vtedajších hlavných umeleckých centier – začiatkom 20. storočia zotrvali skôr na konzervatívnejších pozíciách, z ktorých zostupovali zriedkavejšie, či menej razantne, ako ich avantgardní kolegovia. Pri hodnotení paralelných prúdov umenia popri moderne, je tiež otázne, či pre ne funguje rovnaké kritérium progresívnosti, ako jediné a nevyhnutné. A tiež, či môžeme aspoň trochu relevantne porovnávať napr. umelecký Paríž s Bratislavou. V umení v Čechách bola situácia zásadne odlišná a tvorcovia hľadali viac príležitostí čerpať priamo z nových umeleckých prameňov v Západnej Európe. Tiež publikum českej výtvarnej scény bolo náročnejšie a tým pádom aj

¹ Viac pozri: BARTLOVÁ, Milena – VYBÍRAL, Jindřich (eds.) *Budování státu. Reprezentace Československa v umění, architektuře a designu.* (Kat. výst.) Praha : VŠUP, 2015.

viac pripravené absorbovať predstavené novinky. Zatiaľ, čo bratislavské publikum si na percepciu abstrahujúcich diel museli protagonisti týchto snáh Fulla a Galanda najprv edukovať a vychovať.² Jednou z národných kultúrnych úloh Slovenska v novom štátnom zoskupení bolo vôbec formulovať,³ akú podobu má profesionálne výtvarné umenie u nás. Ľudová výtvarná tradícia bola stáročiami overená a ukázalo sa ako plodné stavať práve na nej aj pri hľadaní podôb domácej moderny. Koncepty moderny, kombinujúce formálne znaky avantgárd s témami zo slovenskej ľudovej tradície potom predstavili v prvej generačnej vlne Gustáv Mallý, Martin Benka, či Miloš Alexander Bazovský a krátko na to ešte zásadnejšie Ľudovít Fulla a Mikuláš Galanda, spolu s okruhom bratislavskej Školy umeleckých remesiel. Naproti tomu, na východ Slovenska sa dostala moderna už skôr vďaka viacerým umelcom zo zahraničia a výtvarníkom maďarskej a nemeckej národnosti, žijúcim tu. Košická moderna sa teda napájala z iných prameňov, ako bratislavská, a jej kozmopolitný charakter ovplyvnil potom aj výber tém, ktoré častejšie preferovali mestský žáner, alebo sociálno-kritické ladenie. Iniciátorom vtedajšieho živého umeleckého diania v Košiciach bol riaditeľ Východoslovenského múzea JUDr. Josef Polák, ktorý aj publicisticky pojednal *Výtvarné umenie na Slovensku*.⁴ Po tejto vsuvke o príčinách formovania nového obrazu v novej dobe, ako svojbitnej entity, a o modernizme v slovenskom prostredí, vráťme sa ale k jadrú nášho pojednania. Už vyššie pri charakterizovaní profesionálnej maliarskej tvorby posledného decénia 19. storočia na území Slovenska, sme mali možnosť uvedomiť si – tak ako pri Košickej moderne o tri desaťročia neskôr – koľkí z predstaviteľov Kutlíkovej generácie patrili nielen slovenskému, ale aj uhorskému umeniu.

Stojí ešte za zmienku uviesť, že rezervované názory na akademizujúce tendencie v maliarstve, neboli v Európe zdieľané všade rovnako. Ani Belehrad nebol Parížom a tak, akademická tvorba maliara Pavle Jovanovića – o desať rokov staršieho od Kutlíka – sa mohla tešiť mimoriadnej popularite až do jeho smrti v roku 1957. Reprezentatívne portréty Jovanović vytvoril pre poslednú srbskú kráľovskú dynastiu Karadjordje, rovnako tak prezidentovi zjednotenej Juhoslávie Josipovi Broz Titovi.⁵ Jovanović je dodnes ceneným umelcom nielen v Srbsku, ale aj vo Francúzsku, kde tiež pôsobil. Jeho obľuba u srbskej

² *Súkromné listy Fullu a Galandu*. č. 1, 2, 3-4. Bratislava : vlastným nákladom, 1930, 1932. Text v dvojčísle 3-4 je od Josefa Vydru, riaditeľa bratislavskej Školy umeleckých remesiel.

³ *Staré umění na Slovensku*. (Kat. výst. 1937) Praha : Umělecká beseda, 1938.

⁴ POLÁK, Josef. Výtvarné umění na Slovensku. In KUBELÍK, Jan (ed.) *Slovenská čítanka*. Praha : Nákladem Emila Šolce, 1925. s. 470-528.

⁵ V podobnej situácii sa z umelcov na Slovensku ocitol i Max Schurmann, ktorý po luministických maliarskych poučeníach priamo v záhrade Claude Moneta v roku 1914, sa vedome vrátil k akademickému polohe a zotrval pri nej do konca života. Vytvoril reprezentatívne portréty cisára Františka Jozefa II., ale aj prezidentov Tomáša Garriqua Masaryka a Antonína Zápotockého.

verejnosti sa dá trochu prirovnať k popularite Alfonza Muchu v Čechách, alebo k uznaniu rozsiahleho diela Martina Benku na Slovensku (hoci ten prichádza už s modernistickým vlastným programom národného umenia).

„Širší význam spomedzi Kutlíkovcov má ešte Cyril Kutlík, maliar, po ktorom ostali pozoruhodné maľby a ktorý v Belehrade založil prvú maliarsku školu. Naša kultúrna história o tomto Kutlíkovi málo vedela a ako vidieť, je to význačná osobnosť zo stanoviska slovensko-srbských kultúrnych stykov, ale i v rámci vývinu slovenského výtvarníctva. Niekoľko reprodukcí v knihe ho ukazuje ako maliara romantického koloritu a námetov, a na druhej strane výstižného portrétistu historických osobností. Výtvarní historici si iste všimnú zabudnutého slovenského maliara,“ bolo uvedené v recenzii⁶ na publikáciu *Dejiny Kutlíkovcov* v roku 1931. Situácia okolo Kutlíkovho maliarskeho diela sa zásadne nezmenila ani nasledujúcich sedemdesiat rokov od uverejnenia citovanej recenzie. Cyril Kutlík, dalo by sa povedať, bol totiž trochu takou *bytosťou odnikud*.⁷ Aj vďaka rozsiahlemu výstavnému a publikačnému projektu autorky Marie Rakušanovej, ktorej označenie som si prepožičala, sa iba v uplynulom desaťročí začal rozvíjať umelecko-kritický diskurz, ktorý reinterpretuje akademizujúce tendencie z prelomu 19. a 20. storočia tak, že ich nestavia voči moderne do opozície (ako bolo doposiaľ v uvažovaní o progresívnosti výtvarného umenia zaužívané), ale ich predstavuje ako paralelné toky popri moderne.

Dôvodov pozabudnutia na tvorbu Cyrila Kutlíka (1869 – 1900) je hneď niekoľko a navzájom súvisia. Hlavnou príčinou bolo úmrtie maliara vo veľmi mladom veku. Zomrel sotva tridsaťjedenročný, skôr, než sa stihol výraznejšie zapísať do umenovedného povedomia v našom kultúrnom priestore. Jeho tvorivým obdobím bolo nanajvýš posledných dvanásť – štrnásť rokov života, ak započítame i výtvarné školenie. Za ten čas vytvoril vyše dvestopäťdesiat menších ilustrácií i maľovaných obrazov bežných rozmerov. Z monumentálnych realizácií máme od Kutlíka doloženú, ale nezdokumentovanú nateraz len jednu.

Za *bytosť odnikud* Kutlíka možno považovať aj preto, že ako kozmopolita a *maliar troch slovanských národov*⁸ patrilo jeho dielo viacerým a vlastne nikomu. Jeho tvorba i aktivity boli dlho reflektované iba čiastkovo, väčšinou len z niektorej pozície – z hľadiska

⁶ A. M. Dejiny Kutlíkovcov. (Recenzia) In *Živena*. č. 9-10. 1931. s.258-259.

⁷ RAKUŠANOVÁ, Marie. *Bytosti odnikud. Metamorfózy akademických princípů malby první poloviny 20. století v Čechách*. Praha : Academia, 2008.

⁸ BÁLENT, Boris. Maliar troch slovanských národov. In *Hlas ľudu*. r. XXXVII. č. 16 (2929). Nový Sad, 19. 4. 1980. s. 14.

národnej, či náboženskej príslušnosti, alebo s dôrazom na inú oblasť záujmu pojednania (napr. jeho pedagogická činnosť). Milena Bartlová je tou, ktorá tiež ešte len prednávkom upozornila na to,⁹ že nemožno hovoriť (veľmi voľne parafrázujem) len o umení českom, či slovenskom, ale terminologicky i obsahovo správnejšie ako o umení v Čechách, alebo na Slovensku, so zobraňím do úvahy celého komplexu súvislostí, ktoré to prirodzene zahŕňa. Myslela tým, jednoducho povedané, že na formovaní umeleckého odkazu na určitom území sa podieľajú aj príslušníci iných národností, ako je len tá domáca a väčšinová. Do našej kultúry skrátka prispievajú, okrem národnej elity a väčšinového obyvateľstva, tiež príslušníci rozličných národností u nás žijúci, ale aj dočasne prichádzajúci zahraniční tvorcovia. Podobný bol Kutlíkov prípad, keď si za svoju novú domovinu vybral Srbsko. A práve tu inicioval rozvoj umeleckého školstva, ktorý možno považovať za najzásadnejší počin z jeho aktivít.

V slovenskom prostredí namaľoval Kutlík len malú časť zo svojho tvorivého opusu. Preto sa nedá očakávať, že bude v kontexte slovenského maliarstva / maliarstva záveru 19. storočia na Slovensku výnimočne známy. Na Slovensku je však zachovaných najviac jeho obrazov. Nachádzajú sa najmä v súkromných zbierkach, nedostupných odbornej verejnosti. Mnohé maľby ostávali v miestach maliarovho pobytu – a tak sa dostali do Čiech, Rakúska, Južného Tirolska (dnes Talianska), Srbska, ale i Maďarska. Kutlíkovo dielo je teda roztratené po celej Strednej a juhovýchodnej Európe, pričom v umeleckých inštitúciách je uložený len nepatrný zlomok. S tým súvisí ďalší dôvod pozabudnutia na Kutlíkovu tvorbu. Je ním torzovitosť zachovanosti jeho prác, alebo ich neznáma súčasná lokácia. Obe tieto skutočnosti celkovo problematizujú hodnotenie jeho tvorby. (Dostupných, alebo aspoň zdokumentovaných Kutlíkových diel je možno sotva tretina, či štvrtina.) Problémom môže byť aj rozkolísanosť úrovne jeho tvorby z jednotlivých období, nakoľko pri tak časovo krátkom tvorivom zábere zarátavame do opusu diela jednak aj práce spred nástupu na akademické maliarske školenie, tiež práce prioritne úžitkového charakteru a pod.

Čiastočného docenenia sa maliar a výtvarný pedagóg Cyril Kutlík dočkal u srbských teoretikov umenia. Nie je pre nich zanedbateľná okolnosť, že položil základ pre výtvarné vzdelávacie inštitúcie v Srbsku. V tamojšej umenovednej literatúre však skoro celé 20. storočie bolo pojednávané najmä fungovanie a význam Kutlíkovej školy, pričom samotná jeho tvorba bola analyzovaná v menšej miere. A to len na základe malého počtu dostupných prác, na základe ústnych a písomných informácií od Kutlíkových študentov a príbuzných jeho manželky Milady rod. Nekvasilovej, alebo za použitia mála reprodukcí z publikácií zo

⁹ BARTLOVÁ, Milena. *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění středověku*. Barrister a Principal: Brno 2009.

Slovenska. Ostatne, umenovednú literatúru zo Srbska i zo Slovenska, ako aj ďalšie relevanté texty podrobne analyzujem v podkapitole 1.2, v odstavcoch Záujem srbskej umenovedy a Odborné popisy diel a charakteristika Kutlíkovej tvorby.

V predkladanej dizertačnej práci si dovoľujem ponúknuť obsahlu rekonštrukciu a interpretáciu jedného, podľa mňa, veľmi inšpiratívneho ľudského života, ktorý mal dosah na osudy viacerých iných. Takže práca v nevyhnutnej miere mapuje aj ďalšie životné osudy, determinujúce skutočnosti a neopomína sledovať ani širšie dobové súvislosti umeleckého, kultúrno-historického, spoločenského a politického diania, ktoré rámcovali Kutlíkovu tvorivú činnosť a organizačné aktivity. V *Srbskej kresliarskej a maliarskej škole* Cyrila Kutlíka v Belehrade študenti s profesionálnym záujmom o výtvarné umenie nadobudli – ako to sám skromne formuloval – prvé skúsenosti a poučenia z *maliarskej abecedy* predtým, než odišli zavŕšiť svoje školenie na zahraničné akadémie a umelecké školy (najmä Mníchov, Paríž, Praha). Kutlík mal *nesporné zásluhy*¹⁰ aj o výtvarno-technickú, esetickú a teoretickú prípravu remeselníkov, pričom po predčasnej smrti bola jeho škola transformovaná práve na *Umelecko-remeselnú školu*,¹¹ hoci z nej naďalej vychádzali i voľní výtvarníci.

Tak ako samotnému Cyrilovi Kutlíkovi sa stal vzorom ľudskej obetavosti a maliarskeho naturelu jeho učiteľ z Akadémie výtvarných umení v Prahe Maximilián Pirner, sám potom zanechal stopy v dušiach svojich belehradských študentov. Úspešne pre nich vybojoval najmä zápas o maliarsku školu v srbskom prostredí koncom 19. storočia, hoci správca Národného múzea Mihailo Valtrović argumentoval, že je u nich na *maliarsku školu príliš skoro*.¹² Pri zapasovávaní jednotlivých sklíčok do mozaiky Kutlíkovho života, snažila som sa pochopiť vonkajšie motory, ale i vnútorné pohnútky samotného nositeľa, preto vo väčšej miere prezentujem aj jeho autentické zdôvodnenia, názory, komentáre a postoje, zaznamenané v denníku a korešpondencii. Dobový a spoločenský kontext reflektujem na základe odbornej literatúry, vtedajších i neskorších správ, recenzií, analýz a hodnotení.

¹⁰ GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

¹¹ TRIFUNOVIĆ, Lazar. *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola u Beogradu (1895 – 1914)*. Beograd : Univerzitet umetnosti u Beogradu, 1978.

¹² VALTROVIĆ, Mihailo. Crtačka i slikarska škola g. Kirila Kutlika u Beogradu. Svršetak. In *Dnevni list*. r. XIV. č. 197. Beograd, 10. 9. 1896. s. 2-3.

1. VÝCHODISKÁ A PREDPOKLADY VÝSKUMU

1.1 Pramene, diela, metodológia

Do slovenskej umenovedy uviedol v roku 1935 Cyrila Kutlíka ako *predchodcu plenéristov* Vladimír Wagner v publikácii *Profil slovenského výtvarného umenia*,¹³ tiež zastúpením jeho diela na kľúčovej výstave *Sto rokov slovenského výtvarného umenia 1848 – 1948*. V tridsiatych rokoch 20. storočia JUDr. Jozef Polák, riaditeľ Východoslovenského múzea, napísal o Kutlíkovi jeden text.¹⁴ Na týchto teoretikov zásadným spôsobom nadviazal správca a riaditeľ Slovenskej národnej galérie Karol Vaculík. Slovenská národná galéria bola založená v roku 1948, pričom prvú stálu expozíciu otvorili v roku 1952. Pre ňu získal Karol Vaculík viacero diel Cyrila Kutlíka a počas nasledujúcich desaťročí ho nevynechal zo žiadnej prezentácie, predstavujúcej umenie 19. storočia na Slovensku. Mierne beletristicky, ale informačne veľmi podrobne, o Kutlíkovi publikoval aj maliar Janko Alexy v knihe *Osudy slovenských výtvarníkov*.¹⁵

Spomedzi „milovníkov umenia“ mimo kunsthistorickej obce maliarov synovec bibliograf a tajomník Slovenskej národnej knižnice JUDr. Boris Bálent, popri množstve tém z oblasti knižnej kultúry, podujal sa vo voľnom čase na dokumentovanie života a diela Cyrila Kutlíka. Jeho priebežný skoro päťdesiatročný výskum ostal nedokončený. Mohla som ale nadviazať na dobre vypracovaný základ. Počiatočnými východiskami sa mi stali nepublikované Bálentove prípravné vedecké podklady *Bibliografia akademického maliara Cyrila Kutlíka* (50. – 60. r. 20. stor.) a *Chronologický súpis malieb Cyrila Kutlíka* (1957), ktoré som vyhľadala, preštudovala a v priebehu rokov podstatne rozšírila a dopĺňala. Rozsiahlu bibliografiu uvádzam v Zozname literatúry a prameňov na konci práce. Aktualizovaný a doplnený súpis malieb som previedla do podoby tabuľky a uvádzam ho v kapitole 5. Katalóg diel Cyrila Kutlíka. Boris Bálent zozbieral aj *Archív fotografií Kutlíkových diel* (okolo 1941), v ktorom však bolo potrebné jednotlivé snímky identifikovať podľa súpisu diel, čo nebolo vždy jednoznačné pre spárovanie údajov. K fotografovaniu

¹³ WAGNER, Vladimír. Základy slovenského umenia. In *Profil slovenského výtvarného umenia*. Martin : Matica slovenská, 1935. s. 35 – 36.

¹⁴ POLÁK, Josef. O maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi. Príspevky. In *Slovenské pohľady*. r. XLVIII. 1932. č. 6. s. 381-382.

¹⁵ ALEXY, Janko. Maliar Cyril Kutlík. In *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1948. s. 277 – 285.

Cyrilovej tvorby Bálenťa pravdepodobne inšpiroval maliarov bratranec Félix Kutlík ml., ktorý s dokumentovaním začal pre potreby publikácie *Dejiny Kutlíkovcov*, ktorú vydal vlastným nákladom ešte v roku 1931. Práve od Félixu Kutlíka ml. požičiaval Dr. Vladimír Wagner aj Cyrilov obraz na pražskú výstavu *Staré umění na Slovensku* v roku 1937.

So snahou nájsť originály obrazov – ako základný predpoklad výskumu – som preverovala skoro šesťdesiatročné údaje o vlastníkoch zo súpisu diel a uskutočnila terénny výskum za dielami i po Kutlíkovských lokalitách (Čechy, Srbsko, Taliansko). Počas mnohých bádateľských pobytov som zisťovala súčasnú lokalizáciu obrazov, ich dostupnosť a stav. Prirodzene sa mi už nepodarilo dohľadať ani všetky diela z Bálentovej fotodokumentácie (hoci som našla i niektoré navyše). Preto treba vziať do úvahy, že to, čo dnes z Kutlíkovho tvorivého opusu naozaj aj fyzicky poznáme, by sa dalo prirovnať k dvojnásobnému extraktu. Už čierno-biela fotodokumentácia z roku 1941 bola len výberom dostupných diel a nie komplexnejším prehľadom. Dostupné obrazy som prefotografovala v ich farebnej podobe, čo napomohlo lepšej predstave o ich koloristickom pojednaní. Musím ale zároveň skonštatovať, že vo verejných inštitúciách je uložený len nepatrný zlomok Kutlíkovej tvorby (Slovenská národná galéria, Národné múzeum v Belehrade, Múzeum mesta Belehradu, Dom pozostalosti v Belehrade.) Niekoľko ďalších diel sa nachádza v cirkevných zboroch na Slovensku, v Čechách a Maďarsku. Zvyšné dostupné obrazy sú v súkromných majetkoch, najmä u potomkov Kutlíkovcov, či rodinách pôvodných vlastníkov diel. Vzhľadom na torzálny charakter dostupnosti diel, nemohla byť vo väčšom rozsahu uplatnená formálna analýza ako štandardná umelecko-historická metóda.

Nielen z dôvodu nedostatku fyzicky dostupných prác, bolo na mieste siahnuť po písomných prameňoch – okrem odbornej literatúry, katalógov a dobových periodík – tiež po písomnostiach a dokumentačných materiáloch v archívnych fondoch. Znovu vďaka dlhoročnému opatrovaniu Borisom Bálentom, veľká časť z maliarovej písomnej pozostalosti sa zachovala a od roku 1996 je uložená v Osobnom fonde Cyrila Kutlíka, v Archíve výtvarného umenia¹⁶ Slovenskej národnej galérie (ďalej ako AVU SNG). Tu som objavila, následne spracovala a v Srbsku postupne publikačne predstavila aj unikátne zachované fotografie, korešpondenciu, tlačoviny, programy a písomnosti zo Srbskej kresliarskej a maliarskej školy v kontexte ostatných Kutlíkových spoločenských a tvorivých aktivít. (K takémuto prepojeniu poznatkov a bádání z oboch krajín dovtedy nedošlo.) Kutlíkovská rodinná korešpondencia sa okrem AVU SNG nachádza tiež v Archíve literatúry a umenia

¹⁶ Osobný fond Cyrila Kutlíka, Slovenská národná galéria Bratislava, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996, 671/2000, 692/2001, 717/2003, 737/2009.

Slovenskej národnej knižnice.¹⁷ Prehliadnutie korešpondencie v oboch archívoch prinieslo množstvo detailov a nových poznatkov, dopĺňajúcich informácie o Kutlíkových maľbách z odbornej literatúry a dobovej tlače. V AVU SNG boli k dispozícii aj autentické Kutlíkove výstrižky zo srbských periodík o jeho tvorbe, škole, aktivitách, tiež recenzie výstav. Dalo sa z nich síce dobre vychádzať, ale podrobné a presné bibliografické údaje som k nim dopĺňala pri plošných rešeršoch väčšiny belehradských periodík v Národnej knižnici Srbska v Belehrade a v Matici srbskej v Novom Sade. Pri rešeršovaní a excerptovaní som našla i ďalšie texty a články. V Srbských knižniciach a galériách som sa prostredníctvom katalógov i originálov diel oboznámila tiež s charakterom tvorby Kutlíkových súčasníkov a študentov – generácie srbských modernistov. Metódu orálnej histórie som využila pri konzultáciách so srbskými umenovedcami a pri interview s potomkami Kutlíkových študentov.

Popri rekonštrukcii Kutlíkových životných osudov a spoločenských aktivít, porovnávaciu formálnu analýzu málo dochovaného diela vo väčšej miere nahrádza interpretácia, využívajúca skôr kontextuálny prístup. Miestami uvádzam príklady aj z problematiky paralelného vývoja, keď komparujem dynastické reprezentatívne umenie v Srbsku s reprezentatívnymi podobami a funkciami umenia v novej Československej republike. Z hľadiska postupu som vo výskume využila induktívneanalytickú metódu, ktorú považujem za vhodnú v prípade nemožnosti zásadnejšieho zovšeobecnenia výsledkov výskumu vzhľadom na torzovitosť dostupných diel.

Keďže som sa tému snažila uchopiť v patričnom širšom spoločenskom rámci a historických súvislostiach, moja dizertačná práca ponúka v potrebnej miere aj náhľad na čiastkové problémy, akými sú napr. námety a zaužívaná ikonografia náboženského umenia, tvorba nemeckých nazarénskych maliarov, problematika ilustrovania židovských hagád, srbská história, národopis a povesti, srbské maliarstvo na prelome predminulých storočí, slovanskí študenti na umeleckých školách v Mníchove, ekonomicko-sociálne súvislosti života v dobovom Belehrade, činnosť evanjelikov v Podkrkonoší a na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia a ďalšie.

Počas päťnásťročného interdisciplinárneho výskumu (z toho skoro polovica v rámci dizertácie) sa mi podarilo zásadným spôsobom prepojiť doterajšie poznatky o Kutlíkovom diele a jeho maliarskej škole v Srbsku a na Slovensku navzájom. Podrobným štúdiom archívnych prameňov v maliarovom osobnom fonde som toto poznanie podstatne rozšírila. Vzájomne som komparovala nielen literatúru a archívy, ale aj maliarske diela v menšej miere zachované v oboch krajinách, pričom sa tu zhodne objavili napr. podmaľby na Kutlíkových

¹⁷ GRÁFOVÁ, Jarmila – WINKLER, Tomáš. *Pozostalost' Kutlíkovcov*. Martin : Matica slovenská, 1971.

obrazoch. Tie som nechala prehliadnuť neinvazívnymi reštaurátorskými postupmi so zaujímavými výsledkami. V zbierkotvorných inštitúciách, súkromných majetkoch i na umeleckom trhu sa objavilo za ten čas aj niekoľko neznámych, alebo novonájdenných Kutlíkových prác, prípadne súvisiacej tvorby jeho študentov. Na odporúčenie kurátora Národného múzea v Belehrade Petra Petroviča som spolupracovala na príprave výstavy roka 2008 *Cyrlil Kutlík – Srbská kresliarska a maliarska škola* v Prodajnej galeriji Beograd, v kurátorskej koncepcii Zdravka Vučiniča. Celkom nedávno sa mi podarilo zistiť, ktoré diela Kutlíka prezentovali na *Svetovej výstave v Paríži* v roku 1900 a jedno z nich dokonca dohľadať v USA. Po desaťročí publikovania čiastkových výskumných výsledkov v Srbsku, na Slovensku i v Čechách, sa dnes dá povedať, že téma v srbskom umenovednom diskurze opätovne rezonuje a dostáva sa do všeobecného odborného povedomia. Dôkazom toho sú výzvy na odborné konzultácie, zamerané aj na širšie tematické okruhy ako sú napr. dynastické námety v srbskom umení 19. storočia, prínos cudzincov pre rozvoj Belehradu a vzájomné kultúrno-spoločenské styky, ale tiež výzvy na odbornú spoluprácu z oblastí ako sú belehradská architektúra a českí stavitelia, krajanské spolky a ich kultúrne aktivity a iné.

1.2 Analýza spisby o Cyrilovi Kutlíkovi a Srbskej kresliarskej a maliarskej škole

Už pred mojím pokusom o súbornejšie spracovanie života a diela Cyrila Kutlíka v dobovom kontexte, spisba o ňom a jeho škole zahŕňala vyše dvesto položiek. Išlo o články v dennej tlači a v odborných periodikách, o príspevky v zborníkoch, či ročenkách múzeí a galérií, tiež o zmienky v katalógoch výstav a slovníkové heslá. Samotný Kutlík vydal tri výročné školské správy a ohlasoval dianie vo svojej škole v dennej tlači. Maliar vytvoril ilustrácie aj pre viaceré dobové publikácie. Články a štúdie – publikované k téme za vyše storočie – boli v slovenčine, češtine, srbčine, nemčine, maďarčine, francúzštine a angličtine. Väčšina autorov o Kutlíkovi nepísala komplexne, ale venovala sa iba konkrétnym oblastiam jeho aktivít, či tvorby. Túto skutočnosť determinovali priority záujmu pisateľov, alebo zameranie periodika, pre ktoré bol článok vytvorený.

Najstarší príspevok

Najstarším príspevkom o Kutlíkovej výtvarnej činnosti je správa v *Evanjelickom Cirkevníku* (1890): „Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic dohotovil právě obrazy Mistra Jana Husa a Jana Žižky z Kalichu. Jsou to umělecká díla velezdařilá, svědčící o svědomitém studiu

a jevíci vniknutí do obou těchto velikánů, jaké jest jenom evanjelickému umělci možné. Firma Jana Sluky v Turnově vydá oba tyto obrazy světlotiskem. Originály jsou majetkem p. Jind. Bartáka v Humpolci...“ Táto správa sa dá označiť za prototyp mnohých ďalších. Je napísaná v duchu zamerania periodika a informuje o aktivitách farárskeho syna – maliara. Jej hodnota spočíva v informačnom charaktere. Samotné portréty nepopisuje, ale potvrdzuje Kutlíkov zámier vydať reprodukcie obrazov, o čom sme vedeli aj z maliarovej korešpondencie. Reprodukcie firma Jan Sluka (František Vonka v Turnove) skutočne vydala a podoba Kutlíkových historických portrétov bola dlho známa len z nich, pokiaľ sa nepodarilo fyzicky dohľadať aj samotné obrazy.

Rozsiahle popisy diel

Vôbec najobširnejšie popisy Kutlíkových diel nachádzame v srbskej dobovej tlači. V rokoch 1896 – 1898 vychádzali v belehradských periodikách (*Beogradske novine, Budućnost, Dnevni list, Gradanjin, Mali žurnal, Male novine, Odjek, Osvit, Srpski zavet, Radikalac, Trgovinski glasnik, Večernje novosti, Zvezda, Zvono* atď.) recenzie na výstavy Kutlíkovej Srbskej kresliarskej a maliarskej školy. Články z belehradských denníkov s obľubou preberal i sriemsky (Vojvodina) týždenník *Brankovo kolo* s pridaním vlastného hodnotenia. Zväčša sa nedá hovoriť o odborných analýzach obrazov v pravom zmysle slova, keďže nepoznáme umeleckokritickú fundovanosť anonymných autorov recenzií. Napriek tomu, majú recenzie mimoriadnu informačnú cenu, keďže často popisujú fotograficky nezdokumentované Kutlíkove práce. Nech už je ich autorom ktokoľvek, nemožno im uprieť výpovednú hodnotu o dobovom vnímaní Kutlíkovej tvorby. Tiež správy o predajoch, či darovaní obrazov sú cennými informáciami, potvrdzujúcimi existenciu a pohyb Kutlíkových diel. Mimoriadne zaujímavá a informačne bohatá je recenzia 3. výročnej školskej výstavy od Andru Gligorijevića (in: *Nada*, 1898, č. 20, s. 320). V balkánskej tlači sa najpodrobnejších popisov dočkali Kutlíkove práce: náboženská téma *Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova* a figurálna kompozícia *Vidovdanské stretnutie 1896 (Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenovića s kniežatom Nikolom Čiernohorským)*. Čo sa týka možnosti identifikovať podľa týchto správ jednotlivé portrétné realizácie, správy ich nepopisujú bližšie a obmedzujú sa na vymenovanie tematických okruhov, názvov obrazov, prípadne techniky spracovania – a to nie je vo všetkých prípadoch postačujúce na stotožnenie popisu diela so záznamom zo súpisu diel, prípadne s fotografiou z dobovej dokumentácie (fotodokumentácia Kutlíkovho diela zostavovaná Borisom Bálentom okolo roku 1940).

Polemika o škole v tlači

Začiatkom septembra 1896 sa v belehradských periodikách (*Dnevni list, Narod, Večernje novosti*) strhla ostrá polemika ohľadom počiatočnej práce v Kutlíkovej škole, ako aj o rozličných názoroch na fundovanosť Kutlíka ako výtvarného pedagóga. Polemiku vyvolal nechtiac asi sám Kutlík, keď v školskej výročnej správe (K. Kutlik, 1896) spomenul negatívne rozhodnutie komisie, ktorá mala z poverenia Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí ohodnotiť prácu školy, vzhľadom na jeho žiadosť o finančnú podporu. Kutlík však podporu žiadal ešte pri zakladaní školy, takže negatívne rozhodnutie malo logický argument: „Rada rozhodla: že sa táto prosba p. Cyrila Kutlíka nemôže vziať do úvahy, pretože ešte žiaden úspech svojou prácou nepreukázal.“ (Archív Srbska, MP 1896, Φ. IX – 138. in: Trifunović 1978, s. 33-34.) Historik umenia Lazar Trifunović ktorý, okrem dobových článkov, študoval k polemike aj Kutlíkove žiadosti a odpovede v Archíve Srbska, uvádza ďalej zaujímavú poznámku (L. Trifunović 1978, s. 34, pozn. 3): „Pretože Stevan Todorović vrátil dokument bez referátu, nevie sa, kto z odborníkov v Hlavnej osvetovej rade predložil, nech sa Kutlíkova prosba nevezme do úvahy.“ Srbský maliar Stevan Todorović sa síce pre komisiu nevyjadril, ale obsiahleho článku v tlači Kutlíka neušetril. Druhým členom komisie, ktorý sa pamfletským článkom zapojil do polemiky v tlači bol maliar Djordje Krstić. Tretím členom komisie bol Mihailo Valtrović, archeológ a v rokoch 1881 – 1905 správca Národného múzea. Ten ale neskôr význam Kutlíkovej školy docenil. O nestrannosti hodnotenia práce Kutlíkovej školy členmi tejto komisie sa dá polemizovať. Tak Todorović, ako i Krstić totiž v minulosti sami, bez trvalejšieho úspechu, vyvíjali aktivity v organizácii umeleckého vzdelávania v Belehrade. Nie je potom prekvapivé, že nečakaný úspech mladého cudzinca im nemusel byť po vôli. Trifunović (1978, s. 14) celú polemiku uzatvára: „Okrem Valtrovićovho zneisťujúceho administratívneho formalizmu, pohrdavých Krstićových viet a Todorovićových úvah o nejakej novej ideálnej škole, vyplával na svetlo len jeden významný problém: ťažké postavenie výučby kreslenia na stredných školách. [...] Predsa len budúcnosť bola na jeho [Kutlíkovej] strane.“ Budúcnosť tiež dala odpoveď na otázku, či bolo v Belehrade na konci 19. storočia „na maliarsku školu ešte príliš skoro“ (M. Valtrović in: *Dnevni list*, 1896). „Kutlík prišiel v pravý čas. So skromným programom, aký bol pre Belehrad tých rokov najpotrebnejší.“ (V. Ristić, 1964.)

Keď sa na záležitosť pozrieme z opačného uhla pohľadu, polemika mala i pozitívnu stránku: v Kutlíkových odpovediach na viac – či menej opodstatnenú kritiku, sa zachovali zaznamenané mnohé jeho názory, postoje, argumenty a predstavy o pedagogickom vedení jednej súkromnej maliarskej školy.

(Za zmienku stojí ešte uviesť, že rovnaké vážené postavy vtedajšej srbskej spoločnosti z oblasti kultúry Mihailo Valtrović, Stevan Todorović a Djordje Krstić sa už v rokoch 1886 – 1887 prostredníctvom dennej tlače zapojili do tzv. *Polemiky o pravosláví*. (N. Makuljević, 2007. s. 112-133. Viac o tejto skoršej polemike pozri tu v práci s. 159)

Slovníkové heslá

So slovníkovými heslami o Cyrilovi Kutlíkovi (v niekoľkých prípadoch chybnými) sa stretávame od začiatku 20. storočia: *Ottův slovník naučný* (1900, 1909), *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs. De tous les temps et de tous les pays par un groupe D Écrivains spécialistes français et étrangers* (1913, 1956. s. 332, 1976 s. 342), *Masarykův slovník naučný* (1929), *Slovenský náučný slovník* (1932), *Encyklopédia Jugoslavijske* (1962), *Encyklopédia likovnih umjetnosti* (1964), *Súpis pamiatok na Slovensku* (1969, s.360, 542), *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* (1978, s. 228), *Encyklopédia Slovenska* (1979), *Dejiny Slovenska slovom a obrazom II* (1981), *Malá československá encyklopedie* (1986), *Likovna encyklopedija Jugoslavijske* (1987), *Slovenský bibliografický slovník* (1989), *Slovensko v obrazoch. Výtvarné umenie* (1991). Kutlíkovo heslo obsahujú tiež všetky vydania Tomanovho slovníka, či už pod názvom: *Slovník výtvarných umělců*, alebo *Nový slovník československých výtvarných umělců* (1927, 1936, 1947, 1993, 1994, 2000). V srbských encyklopédiách často nájdeme zmienky o Kutlíkovi i v heslách jeho študentov. Tiež v učebniciach *Československé dějiny. Učebnice pro střední školu* (1966) a *Novovek. Dejepisný zošit pre 8. ročník základných škôl a terciu gymnázií s osemročným štúdiom* (2002) sú reprodukcie Kutlíkovho diela *Drotárik*. Kapitolku Kutlíkovi venovala aj Vesna Aleksić (2009) v publikácii *Belehradskí cudzinci*. Text mohla obohatiť navyše nedostupnými obrázkami z Kutlíkovej pozostalosti, ktoré som jej poskytla. Najnovším slovníkovým heslom o Cyrilovi Kutlíkovi je náš text v *Srbskom biografickom slovníku* (2011). Kutlíkov medailón sa dostal aj do monografie *Slováci v Srbsku. Z aspektu kultúry* (2013) editoriek Miliny Sklabinskej a Kataríny Mosnákovej.

Ilustrácie Pessach Hagady

Témou pre židovské periodiká sa na celé 20. storočie stali Kutlíkove ilustrácie Pessach Hagady. Kresby s námetmi zo Starého zákona vyšli v Prahe ešte v roku 1888, ale prvé recenzie uvádza až Alfred Tolnai v maďarčine (in: *Mult és jövő*, 1932) a v nemčine (in: *Jüdisches Familienblatt*, 1932). Poznáme aj slovenskú (in: *Slovenské pohľady*, 1932) a českú (in: *Věstník Židovských náboženských obcí Československa*, 1983) verziu článku. Tolnaiv text

ponúka Kutlíkovu stručnú biografiu a popis jednotlivých starozákonných výjavov v jeho spracovaní hagady. Samuel Bettelheim píše o Kutlíkovskej rodine, ako doplnok k článku Dr. Guida Kische z New Yorku (in: *Judaica* 1936). Guido Kisch predstavil svojho otca, pražského rabína Alexandra Kische, ako objednávateľa súkromne vydanej, Kutlíkom „moderne ilustrovanej“ hagady. Informácie o Kutlíkovi (na základe *Dejín Kutlíkovcov*, 1931) publikoval aj Jozef Polák, vtedy riaditeľ Východoslovenského múzea (progressívneho centra moderného umenia na Slovensku), neskôr riaditeľ Židovského múzea v Prahe (J. Polák in: *Slovenské pohľady*, 1932). Po vyše sto rokoch vyšlo aj faksimile pôvodného pražského vydania Pessach Hagady (A. Kisch 1998).

Príspevky k biografii

Prvý raz v slovenčine sa objavila biograficky zameraná štúdia o Cyrilovi Kutlíkovi v *Dejinách Kutlíkovcov* od Félixu Kutlíka ml. (1931). Sarajevský časopis (Ljubinko, in: *Nada* 1897) sice priniesol Kutlíkovu biografiu ešte počas jeho života, ale kapitola v knihe maliarovho bratranca je podrobnejšia a dostupnejšia. Ďalším zásadným prispievateľom ku Kutlíkovmu podrobnému a presnému životopisu bol maliarov synovec Boris Bálent (texty: 1940 – 41, 1980), ktorý mal k dispozícii Kutlíkovu pozostalosť. Okrem vlastných článkov, poskytol Boris Bálent fotografie Kutlíkových diel aj Jankovi Alexymu (1941, 1948). Alexy svoje príspevky o Kutlíkovi podal pomerne naratívne, pričom vychádzal zo spomienok maliara Jaroslava Augustu, ktorý sa s Cyrilom Kutlíkom stretol ako chlapec v Humpolci a neskôr študoval na akadémii v Prahe tiež u profesora Maximiliána Pirnera. Sám Augusta (in: M. Városov, 1962) bol v spomienkach na Kutlíka omnoho stručnejší.

Samuel Čelovský (1980) priniesol podnetný príspevok o Cyrilovi Kutlíkovi aj vďaka spolupráci s Borisom Bálentom a vlastnému dlhodobému štúdiu o maliarovom strýcovi Félixovi Kutlíkovi st., ktorý pôsobil ako evanjelický farár v Báčskom Petrovci a Kulpíne. Vít'azoslav Hronec v mesačníku *Nový život* (1990) redigoval výber textov o Cyrilovi Kutlíkovi, pričom viaceré kratšie state srbských teoretikov umenia boli pri tejto príležitosti do slovenčiny preložené prvýkrát. Ďalším Dolnozemocom, ktorý aj vďaka spolupráci s Čelovským, precízne predstavil Kutlíka a zaradil ho medzi prvých slovenských akademických maliarov v Juhoslávii, je Vladimír Valentík (1990, 1996, 2002, 2007). O založení *Ceny Cyrila Kutlíka* za celoživotné dielo v oblasti výtvarného prejavu informoval Jozef Klátik (in: *Nový život* 2000). V týždenníku vojvodinských Slovákov *Hlas ľudu* sa v poslednom desaťročí objavujú stručné popularizačné články o čiastkových témach zo života

a aktivít Cyrila Kutlíka od viacerých kmeňových redaktorov ako sú Oto Filip, Juraj Bartoš, Jaroslav Čiep, Anna Francistyová, či Katarína Verešová.

Na území Slovenska podal stručnú, nie celkom presnú, ale pomerne výstižnú Kutlíkovu biografiu Ladislav Saučín (1973). Nepresnosti z nej prebral i Ľubomír Podušel (1996). U Podušela môžeme však oceniť, že na Kutlíka nezabudol v novodobej monografickej publikácii o slovenskom výtvarnom umení, ako sa to v poslednom desaťročí stalo v niektorých iných prípadoch. Nakoniec, najpodrobnejšie Kutlíkove biografie sa objavili u Ivy Paštrnákovej a publikovala som ich na Slovensku, v Srbsku i v Čechách (2002, 2003, 2007 – 2015).

Záujem srbskej umenovedy

Pre srbskú umenovedu je prioritnou oblasťou záujmu založenie a organizácia Kutlíkovej Srbskej kresliarskej a maliarskej školy, ktorá dala základy prvej generácii moderných srbských maliarov. V tejto súvislosti sa teda stretávame s Kutlíkom v katalógoch, štúdiách, článkoch a monografiách umelcov i v prehľadoch jednotlivých výtvarných období v Srbsku. Samotná tvorba Cyrila Kutlíka bola pre srbských odborníkov dlho viac-menej druhoradá a hlavne neznáma. Preto sme sa s ňou stretávali u autorov ojedinele, len pri ich hlbšom záujme o kontexty problematiky. Zjednodušene teda môžeme povedať, že v spisbe o histórii srbského maliarstva nachádzame zmienky o Kutlíkovi v prácach o jeho študentoch a súčasníkoch, v prehľadoch vývoja tamojšieho umenia 19. storočia a v štúdiách, špecificky zameraných priamo na Kutlíkovu školu a vývoj umeleckého vzdelávania v Srbsku.

Prvý odborný článok o umeleckom vzdelávaní nesie názov *Prvá umelecká škola v Belehrade* a je z pera Very Medar (in: *Lik* 1950). Tá, už pod menom Vera Ristić, vo svojich prácach o Kutlíkových študentoch, či maliarke Bete Vukanović, spomína Cyrila Kutlíka a jeho školu dodnes (V. Ristić 1960, 1965, 1972, 1973, 1986, 2004). Katalóg *60 rokov belehradských motívov Borivoja Stevanovića*, spolu s výstavou, vznikol z jej spolupráce so Stanislavom Živkovićom (1966) a tiež v ňom uvádzajú Kutlíkovo pôsobenie. Pre nás najzaujímavejším je niekoľkostránkový katalóg k výstave s názvom *Srbská maliarska škola Cyrila Kutlíka* (V. Ristić 1964). V zozname vystavených diel sa dočítame, že samotného učiteľa Kutlíka zastupovali len dve maľby malých rozmerov: *Jan Hus vo väzení* a *Les*.

Autorom článku *Prvé maliarske školy a ich podnecovatelia* je akademik Dejan Medaković (in: *Univerzitetski vesnik*, 1954). Okrem detailov z fungovania školy, ponúka Medaković v texte aj názvy obrazov, dopĺňajúce súpis Kutlíkových diel, ako aj jeho dostupnú stručnú biografiu a tematické zameranie tvorby. Medaković uvádza Kutlíka i v prehľadoch

srbského maliarstva, akými sú publikácie *Srbské umenie v XIX. storočí* (D. Medaković, 1981), *Srbskí maliari XVIII. – XIX. storočia. Osobnosti a diela* (D. Medaković, 1968) a *Srbskí maliari XVIII. – XX. storočia* (D. Medaković, 1994).

Šesťdesiat rokov po založení Kutlíkovej školy vyšli články Milivoja Mihailovića *Prvá maliarska škola v Srbsku* (in: *Politikin zabavnik*, 1955) a *Cyril Kutlík zakladá prvú umeleckú školu v Belehrade* (in: *Savremenik*, 1955). Najmä prvý článok, napriek tomu, že je uverejnený v detskej prílohe denníka *Politika*, je mimoriadne cenný zachytenými podrobnosťami, ktoré si autor vypočul od priameho účastníka prvých troch rokov fungovania Kutlíkovej školy maliara Borivoja Stevanovića. V druhom Mihailovićovom príspevku sa dozvieme celkový kontext a podrobnosti o viacerých Kutlíkových študentoch, ale napr. aj o zachovaných Kutlíkových dokumentoch.

Rovnaké výročie poctila štúdiou *Prvé umelecké školy v Belehrade* aj Zora Simić-Milovanović (in: *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, 1955). Autorka spomenula Kutlíka už v katalógu *Výstava srbského maliarstva XVIII. a XIX. storočia* (1945), ale až v neskoršej štúdiu sa mu venovala rozsiahlejšie. Jedná sa o dovtedy najobširnejšiu štúdiu o Kutlíkovej škole, i keď niekoľkým nekorektnosťami sa Simić-Milovanović nevyhla napriek tomu, že informácie získavala, okrem dobovej tlače a dokumentov aj od Borivoja Stevanovića a Zdenky Brázdilovej-Nekvasilovej, Kutlíkovej žiačky a sestry jeho manželky. Simić-Milovanović doplnila text štúdie aj jednou z dochovaných fotografií z interiéru učebne Kutlíkovej školy, a čo je najvzácnejšie, uviedla i identifikáciu zachytených študentov.

Najprecíznejším srbským výskumníkom a interpretom Kutlíkových školských aktivít a diela je Stanislav Živković. Článok *Cyril Kutlík a jeho žiaci* (in: *Politika*, 1964) nesie podnadpis: *Maliarska škola, z ktorej vzišli najznámejší srbskí maliari*. V článku sa objavujú reálie na základe výskumu dobovej tlače a dokumentov, ktoré sú publikované aj v neskoršej Živkovićovej rozsiahlej štúdiu priamo o Kutlíkovej škole. Ako samostatné číslo *Zbornika pre výtvarné umenie* Matice srbskej vyšiel zásadný príspevok *Srbská kresliarska a maliarska škola Cyrila Kutlíka* (in: *Zbornik za likovne umetnosti* 5, 1969). Živković pristúpil k problematike Kutlíkovej školy v celej komplexnosti, i keď sa k nej dostal pôvodne okrajovo pri štúdiu života a tvorby maliara Kostu Miličevića. Na rozdiel od dovtedy publikovaných článkov, Živković aj zhodnotil charakter maliarovej tvorby a ponúkol analýzu dostupných Kutlíkových diel. Operoval aj so slovenskou odbornou literatúrou (K. Vaculík, 1959) a reprodukoval bohatý pramenný materiál: zoznamy študentov z Kutlíkových výročných školských správ, fotografie Kutlíkových diel a prác jeho študentov. Zachované práce známych srbských maliarov z ich obdobia štúdií na Kutlíkovej škole umenovedec tiež

analyzoval a uviedol do dobových súvislostí. Medzi dokumentmi Živković reprodukoval aj druhú známu (a frekventovanejšiu) fotografiu z ateliéru Kutlíkovej školy, taktiež s menoslovom zobrazených osôb. K podrobnostiam Živkovićovej štúdie spomienkami prispeli maliar Borivoje Stevanović a Emilija Savić, neter Kutlíkovej manželky. V upravenej podobe, ako samostatná kapitola, sa táto štúdia objavila aj v Živkovićovej monografii *Kosta Miličević* (S. Živković 1970, 2003). Živković pripomína Kutlíka vo svojej celoživotnej publikačnej činnosti v heslách, katalógoch a štúdiách o jednotlivých Kutlíkových študentoch, ale aj v prácach o tzv. belehradskom a srbskom impresionizme (S. Živković, 1973, 1977, 1982, 1994, 1999, 2004).

Ďalšia autorita srbskej umenovedy Lazar Trifunović venoval samostatnú stať Kutlíkovej škole v publikácii *Srbské maliarstvo 1900 – 1950* (L. Trifunović, 1973) a Kutlíka spomenul aj v kapitole *Obdobie srbského impresionizmu* v rozsiahlom katalógu s názvom *1900 – 1920: Plenérizmus, Secesia, Symbolizmus, Mníchovský okruh, Impresionizmus, Expresionizmus* (L. Trifunović, 1972). Najzaujímavejšou prácou je tá, ktorú Trifunović pripravil k 40. výročiu založenia Fakulty výtvarných umení (Akadémie výtvarných umení) v Belehrade (1937 – 1977) a k 20-ročnej existencii Univerzity umení (Umeleckej Akadémie) v Belehrade (1957 – 1977). Publikácia pojednáva o vývoji predchodkýň jubilujúcich inštitúcií a nesie názov *Srbská kresliarsko-maliarska a umelecko-remeselná škola v Belehrade (1895 – 1914)* (L. Trifunović, 1978). Autor sa zameral nielen na prvých päť rokov fungovania školy (za Kutlíkovho života), ale aj na jej ďalší vývoj pod vedením maliara Ristu Vukanovića a ďalších srbských umelcov. Z obdobia Kutlíkovho života sú v publikácii hodnotné najmä reprodukované dokumenty z Archívu Srbska a úryvky z dobovej tlače. Trifunović vďaka nim pomerne vierohodne vykreslil obraz dobového diania, ako aj hodnotenie už spomenutej polemiky ohľadom názorov na výučbu na škole.

Tak, ako som ja prv nepoznala niektoré články, ktoré uviedol Trifunović, nemal ani on k dispozícii všetky texty, čo sa zachovali v Kutlíkovej pozostalosti v Bratislave, alebo v pozostalosti svetoznámeho insitného maliara Martina Jonáša (o. i. zberateľa slovacík. Tie Kutlíkovské mi bolo v Kovačici umožnené preštudovať). Bádanie Trifunovićovi mohla sťažiť aj okolnosť, že pri bombardovaní počas Druhej svetovej vojny, prišlo Srbsko o Národnú knižnicu, kde zhoreli aj vzácnejšie pamiatky, ako staré noviny. (Za zmienku ešte stojí uviesť skutočnosť, že Národná knižnica sídlila v dome maliara Milije Markovića-Raspopa, v ktorom v septembri 1895 otváral Kutlík svoju školu (S. Vučenović, 1979, s. 24). Vzhľadom na uvedené, môžeme Trifunovića ospravedlniť, že do svojej knihy prepísal aj dobové články s chýbajúcimi odsekmi (L. Trifunović, 1978, s. 62-66), tak ako sú zachované v Srbsku. (Ja som

mala k dispozícii, okrem novín v Národnej knižnici Srbska aj výstrižky rovnakých článkov z Kutlíkovej pozostalosti v Bratislave, kde sú chýbajúce odseky zachované.)

Na Trifunovićovu výročnú publikáciu nadviazal výstavou a katalógom o ďalšom vývoji umeleckého vzdelávania Stanislav Živković (1987) pod názvom *Umelecká škola v Belehrade 1919 – 1939*. Do tretice zasvätila problematike umeleckého školstva výstavu i katalóg *Umelecké školy v Srbsku do 1941* Maja Nikolova (1993). V katalógu sa však, okrem maliarskych a umelecko-remeselných škôl, venovala navyše aj vývoju herecko-baletných škôl a hudobnému vzdelávaniu.

Kutlíkovmu žiakovi, mníchovi Rafailovi (Djordje) Momčilovićovi¹⁸ venoval viacero štúdií Uglješa Rajčević (in: *Pravoslavlje*, 1981, in: *Manastir Šišatovac*, 1989). V nateraz poslednej práci s podtitulom *Mnich, maliar a mučenik* (1998) uviedol Rajčević aj podrobnosti z Momčilovićovho belehradského maliarskeho školenia u Kutlíka. Druhé vydanie tejto monografie (2009) je vďaka našej spolupráci obohatené aj o prepisy Momčilovićových listov a niekoľko spoločných fotografií študenta a učiteľa z Osobného fondu Cyrila Kutlíka v AVU SNG. Pravdepodobne neskoršie Momčilovićovo štúdium cirkevného maliarstva v Rusku a v Taliansku ho z pohľadu domácich moderných maliarskych tendencií, napriek jeho talentu, odsunulo na druhú koľaj. A Rajčevića takéto menej známe, avšak nie menej významné, umelecké osobnosti priťahujú. Spomedzi Kutlíkových študentov si vybral ešte dvoch, na ktorých sa zameril v štúdiách: Emanuel Muanović – Maša (U. Rajčević in: *Sveske*, 1981) a Vojislav T. Stevanović (U. Rajčević in: *Razvitak*, 1983). (Emanuel Muanović je zachytený na fotografii z Kutlíkovej školy, **Príl., obr. 55.**)

Absolventovi mníchovskej akadémie, predtým Kutlíkovmu študentovi, známemu belehradskému maliarovi Dragomirovi Glišićovi venoval štúdiu i monografickú prácu Predrag Dragojević (in: *Zbornik Matice Srpske za likovne umetnosti 25.*, 1989). Najmä v monografii s podtitulom *Dialóg s moderným umením* (2000) na mnohých miestach spomenul Dragojević Kutlíkovo pôsobenie výtvarného pedagóga, miestami navyše so zaujímavými podrobnosťami, ktoré sa u iných autorov neopakujú.

Spomedzi srbských teoretikov umenia, len bývalá kurátorka Kabinetu grafiky Národného múzea Vanja Kraut analyzovala Kutlíkove práce v médiu kresby (1972, 1974,

¹⁸ Pravoslávny mních a predstavený kláštora Rafailo (Djordje) Momčilović (1875 – 1941) bol v roku 1999 kanonizovaný ako svätý Rafailo Šišatovački (podľa kláštora Šišatovac vo Vojvodine, v Srbsku). Bol umučený – zomrel na následky hromadného vypaľovania mnohých kláštorov na Fruškej gore v období Druhej svetovej vojny. Po počiatkoch v Kutlíkovej škole, odišiel ako štipendista Mníškeho združenia v roku 1898 na štúdiá cirkevného maliarstva do Moskvy, následne do Ríma. Na svojho prvého učiteľa Kutlíka v dobrom spomínal i po rokoch (1930). Viac o Rafailovi Momčilovićovi pozri najmä v **podkapitolách 3.6 a 3.7.**

1992). Hoci nateraz v Belehrade vieme len o dvoch jeho známých kresbách, Kraut im venovala mimoriadnu pozornosť.

Detaily z Kutlíkovho belehradského pedagogického pôsobenia nachádzame aj v publikáciách venovaných architektúre, ako napr. *Hotely a kaviarne XIX. storočia v Belehrade* autorky Divny Djurić-Zamolo (1987). Prví žiaci sa totiž zapisovali do maliarskej školy v Kutlíkovej izbe hotela Slávia. Neskôr mala škola jeden z najlepšie vybavených ateliérov na poschodí hotela Londýn.

Z ďalších odborníkov, ktorí uviedli stručné informácie o Kutlíkovi a jeho škole v prehľadoch vývoja srbského maliarstva, prípadne v katalógoch a monografických prácach o iných výtvarníkoch, môžeme ešte spomenúť nasledovných: Veljko Petrović (1949), Momčilo Stevanović (1959, 1960), Miodrag Kolarić (1960), Vojislav J. Djurić (1964), Miodrag Protić (1970), Nikola Kusovac (1973, 1987, 2002), Liljana Stojanović (1975), Dragutin Tošić (1983), Nada Šuica (1983), Jasna Jovanov (1985), Nenad Premović (1987) a Branko Vukajlović (2003).

Od roku 2005 publikuje v Srbsku o Kutlíkovi a jeho škole texty na základe maliarovej pozostalosti, rodinného archívu a vlastného terénneho výskumu aj Iva Paštrnáková. V *Ročenke mesta Belehradu* (2005) napr. prvý raz zverejnila jedinečnú fotografiu Kutlíka s trojicou jeho žiakov: Momčilović, Glišić a Stevanović. V *Práci Muzea Vojvodiny 49. Ročenke vojvodinského múzea* (2007) ponúkla potom prepisy a analýzu školských vyučovacích programov. V roku 2008, okrem spracovania biografí žiakov, zabezpečila pre katalóg výstavy, v kurátorskom koncepte Zdravka Vučinića *Cyril Kutlík – Srbská kresliarska a maliarska škola*, reprodukcie unikátneho výberu zo školskej dokumentácie z AVU SNG. Túto výstavu roka organizovala Predajná galéria Belehrad a Vučinić zvolil koncept výpožičiek srbskej ranej moderny (Kutlíkových žiakov) zo súkromných zbierok, popri zapožičaní štyroch Kutlíkových diel z Národného múzea v Belehrade pod patronátom kurátora NM Petra Petrovića.

Vyplatila sa tiež spolupráca s Igorom Borozanom, ktorý nami poskytnutú reprodukciu maľby *Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenovića s kniežaťom Nikolom Čiernohorským* a informácie o nej majstrovsky analyzoval ako ukážku exemplárneho príkladu zhody v súvislosti s reprezentatívnou dynastickou maľbou v Srbsku (in: *Zbornik Narodnog muzeja*, 2012).

Inou oblasťou záujmu srbskej umenovedy a Lazara Trifunovića je *Účasť Srbov na Svetovej výstave v Paríži 1900* (L. Trifunović in: *Umelci členovia SANU*, 1980). Trifunović rekonštruoval priebeh viacerých kľúčových výstav srbského umenia v zahraničí, ktorých

výsledky prezentoval v roku 1980 uvedenou publikáciou aj v rámci známeho Belehradského knižného veľtrhu. Čo sa týka jedného z prvých dôležitých vystúpení umelcov zo Srbska – výstavy v Paríži v roku 1900 – nie je tajomstvom, že Kutlíkovi sa podarilo dostať na pôvodný zoznam desiatich maliarov a dvoch sochárov. Nakoniec vystavovalo umelcov zo Srbska sedemnást' (L. Trifunović, 1980, s. 501). Viac o Kutlíkovom vystavovaní na Parížskej výstave uvádzam v podkapitole 2.8.

Odborné popisy diel a charakteristika Kutlíkovej tvorby

Slovenská umenoveda pozná Cyrila Kutlíka najmä vďaka Karolovi Vaculíkovi. Dlhoročný správca a riaditeľ Slovenskej národnej galérie zaradil Kutlíkovu maľbu do výstavnej kolekcie a katalógov hneď od roku 1952, i keď išlo len o výpožičku diela (K. Vaculík, 1951, 1952). Vaculík na Kutlíka nezabudol ani pri ďalších prehliadkach slovenského výtvarného umenia: *Umenie XIX. a XX. storočia. 150 rokov slovenského výtvarného prejavu* (K. Vaculík, 1955), *Slovenské umenie v boji o dnešok* (K. Vaculík, 1959), *Storočie zápasov. Revolučné a sociálne tradície slovenského umenia 1848 – 1948* (K. Vaculík, 1978). Od roku 1961 vlastní Slovenská národná galéria obraz so špecifickým výrazom *Drotárík* a ten sa stal na dlhú dobu symbolom Kutlíkovej tvorby. Vaculík uviedol Kutlíkovho *Drotáríka* v katalógu nových stálych expozícií Slovenskej národnej galérie po jej dostavbe *Slovenské umenie XIX. storočia* (K. Vaculík 1977), tiež v publikácii *Slovenská národná galéria – sto diel slovenského a svetového maliarstva* (K. Vaculík 1985) a v katalógu zbierok umenia XIII. – XIX. storočia *Staré umenie Slovenska* (1987). V titule *Staré slovenské umenie* (K. Vaculík, 1978) pri prezentácii Kutlíka autor pridal k maľbe so sociálnym podtónom i viacfigurálnu kompozíciu z balkánskeho prostredia *Pri ohníku*. Vaculík, takmer ako jediný zo slovenských umenovedcov, spracoval aspoň krátke analýzy Kutlíkových diel – *Drotárík* (K. Vaculík, 1959) a *Štúdia sediaceho starca / Žobrák* (K. Vaculík, 1952).

Pravdepodobne prvým odborníkom, ktorý zaradil Kutlíkovu maľbu do výstavnej kolekcie na Slovensku, bol Vladimír Wagner na výstave *Sto rokov slovenského výtvarného umenia 1848 – 1948* (V. Wagner, 1948). Wagner ponúkol ešte stručnejšie charakteristiky maliarskeho spracovania Kutlíkových diel, ako Vaculík, a Kutlíka zaradil k slovenským *maliarom-impresionistom* (V. Wagner, 1935). Aj Živković (1969) v Srbsku charakterizoval Kutlíka, ako umelca „ochotného prijať určité novinky, ktoré priniesol impresionizmus“. Tretím teoretikom umenia, ktorý Kutlíka charakterizoval, ako učiteľa srbských impresionistov, je rodák z Čiech Peter H. Feist v publikácii *Impressionism in Europe and North America* (1993). Na území Čiech v *Almanachu Akademie výtvarných umění v Praze*

(1979) uviedol Jiří Kotalík st. Cyrila Kutlíka ako účastníka rozvoja výtvarného života v Srbsku a poslucháča v ateliéri profesora Maximiliána Pirnera. Po našom identifikovaní maľby *Svätý Gerazím* a jej následnom sprostredkovaní na odkúpenie do zbierok SNG, mohla kurátorka Katarína Beňová zopakovať Wagnerov výstavný výber a predstaviť tento Kutlíkov obraz ako čerstvú akvizíciu zbierky umenia 19. storočia na výstave k výročiu založenia SNG *Šesťdesiat rokov otvorené* (in: *Galéria 2007 – 2008. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave, 2009*).

Musíme poznamenať, že slovenská umenoveda sa doposiaľ správala ku Kutlíkovej tvorbe pomerne macošsky. Tak, ako v Srbsku dlho nebolo hodnotené Kutlíkovo dielo, lebo prioritou záujmu bola jeho škola, tak na Slovensku je zas „menej významným“ len preto, že naši odborníci jeho práce nepoznajú dostatočne a aktivita pri organizácii srbskej maliarskej školy je pre slovenskú kultúrnu históriu najskôr druhoradá. Hľadajúc ďalších autorov analýz Kutlíkových diel skončíme preto pri Danici Zmetákovej a katalógoch zbierok SNG (1976, 1994). Voči obom textom – o Kutlíkových kresbách i *Drotárikovi* – máme určité výhrady. *Hlava ženy v profile* je totiž Kutlíkovi len pripísaná a nejasnosti ohľadne datovania Kutlíkovho *Drotárika* podrobnejšie popisujem na inom mieste. V publikácii Danice Zmetákovej (1976) došlo navyše k nepresnostiam v maliarových biografických údajoch. (Na s. 31 má byť v poznámke 56 správne: Cyril Kutlík (1869 – 1900) a nie rok úmrtia 1890.) V katalógu zvolenskej expozície Slovenskej národnej galérie (Z. Pinterová in: A. C. Glatz 1977) došlo k chybnému prepisu z katalógového listu. (Na s. 66 je uvedené pri dvoch dielach rovnaké inventárne číslo, rozmery a technika. Správne údaje k *Figurálnej kompozícii* (1888) sú: akvarel na kartóne, 33 x 46,5 cm, SNG O 2595. Kompozícii dal Kutlík názov: *Luther hudbou z mdlôb budený*, čo je na spodnom okraji práce uvedené v češtine.) Keďže v posledných desaťročiach 20. storočia sa o Kutlíkovi písalo málo, správne údaje v jediných katalógoch SNG, by k lepšiemu poznaniu jeho diela napomohli.

Drotári vo výtvarnom umení

Reprodukcie Kutlíkovho *Drotárika* sa dostali aj do publikácií, pojednávajúcich o vývoji drotárstva. Iniciátorom zdokumentovania špecifického remesla zo Slovenska bol Karol Guleja. V roku 1939 zorganizoval v Dlhom Poli *1. drotársku výstavu*, ktorá bola priaznivo prijatá. Exponáty z výstavy sa stali základom pre tzv. Drotárske múzeum, situované dnes v kaštieli v Budatíne (Považské múzeum v Žiline). Guleja neskôr spracoval históriu drotárstva na publikovanie, avšak vydavateľstvo prácu odmietlo pre nemarxistickú metódu a autor emigroval. Osemstostranový rukopis sa stal súčasťou archívnych materiálov Drotárskeho

múzea. Z múzejných materiálov o. i. čerpal pri písaní knihy *Svetom, moje, svetom. Slovenskí drotári doma i vo svete* Vladimír Ferko (1978), pričom publikácia sa dočkala aj druhého vydania (1985). Spomíname to, lebo v oboch vydaniach je zaradená samostatná kapitola *Drotári v umení*, ktorá pojednáva o využití drotárskych motívov v rozličných umeleckých odboroch. Ferko (1978, s. 289; 1985, s. 274) uviedol medzi „klasikmi nášho výtvarného umenia“ hneď za Petrom Bohúňom a Jozefom Božetechom Klemensom aj Cyrila Kutlíka. V obrazovej prílohe (V. Ferko, 1978) bola reprodukcia Kutlíkovho *Drotárika* uvedená anonymne, označená: *Pri drôtovaní hlineného hrnca, olejomalba* a v druhom vydaní (V. Ferko, 1985) sa už neobjavila. Po páde komunizmu vyšla aj plánovaná Gulejova kniha *Svet drotárov. Umeleckohistorická etnograficko-technická sociálna monografia* (1992). Aj v nej bola uvedená osobitná kapitola *Drotár v zrkadle umenia a literatúry*. Cyril Kutlík bol v podkapitole *Maliarstvo, grafika a plastika* (K. Guleja a kol., 1992, s. 116) zaradený medzi umelcov z Čiech napriek tomu, že v *Súpise literatúry a prameňov* (K. Guleja a kol., 1992, s. 156) sa objavil medzi maliarmi zo Slovenska. Tiež pri reprodukcii Kutlíkovho *Drotárika* (K. Guleja a kol., 1992, s. 198) bol uvedený iný výtvarník. Viac svetla vniesla do problematiky Monika Škvarnová v publikácii *Drotári v dielach umelcov. Profesionálna a neprofesionálna tvorba v zbierkach na Slovensku* (2005). V precízne spracovanej knihe je uverejnená jedna z rozsiahlejších analýz Kutlíkovej maľby *Drotárik*, spolu s farebnou reprodukciou. Reprezentatívny formát má najnovšia publikácia *Drotárstvo. Veľká kniha o slovenskom drotárstve* (2010). Čiastočne preberá osvedčené Gulejove členenie, v ktorom Monika Váleková v časti *Realistické stvárnenie* v kapitole *Na plátnach slovenských umelcov* reprodukuje tiež Kutlíkovho *Drotárika*.

V predloženej analýze som uviedla relevantné publikované texty k problematike, ako aj k širším dobovým súvislostiam. Snažila som sa vyextrahovať pramene k jednotlivým čiastkovým problémom výskumu, pomenovať ich, charakterizovať a vytážiť z nich čo najviac informácií a kľúčových detailov, potrebných pre rekonštrukciu mozaiky života Cyrila Kutlíka (zároveň s využitím archívnych prameňov, orálnej histórie a pod.). V literatúre som hľadala podrobnosti tiež pre bližšie oboznámenie sa s Kutlíkovým roztrateným dielom, a to, čo je z neho dostupné alebo zdokumentované, som podrobila aj formálnej analýze nakoľko to bolo možné. Podrobnú interpretáciu výsledkov môjho výskumu ponúkam na ďalších stranách.

2. ŽIVOT A DOBA

2.1 Kutlíkovci a rodisko

Kutlíkovci

Maliar Cyril Kutlík pochádzal zo známej evanjelickej rodiny. „Korene tejto rodiny siahajú do 16. storočia. Predpokladá sa, že jej prví členovia pochádzali z poľského Sliezska a od 16. storočia boli poddanými oravského hradu a jeho pánov. Kolískou Kutlíkovcov na Slovensku bola oravská dedinka Srňacie. [...] Zo Srňacieho sa Kutlíkovci sťahovali do bližšieho i ďalšieho okolia. [...] Pokračuje aj proces ich presídľovania a niektorí Kutlíkovci sa sťahujú až do Sedmohradska,“ uviedol Samuel Čelovský.¹⁹ Kutlíkovci v priebehu dvoch storočí neraz zasiahli do spoločenského, kultúrneho a vlasteneckého diania v Rakúsko-Uhorsku, na Dolnej zemi (vo Vojvodine) a v Čechách. Aktivity a osudy jednotlivých členov rodiny v roku 1931 precízne spracoval Félix Kutlík ml. v *Dejinách Kutlíkovcov*.²⁰

Z bibličtiny, ako kodifikovaného jazyka slovenských evanjelických kazateľov, pravdepodobne vyplynulo používanie češtiny v rodinnej komunikácii niektorých vetiev. Prispeli k tomu istotne i dlhoročné pobyty v českom prostredí, čo bol prípad Cyrilovho otca Bohdana Kutlíka a jeho potomkov. Po návrate na Slovensko, v roku 1895, sa Bohdanova rodina vrátila k používaniu slovenčiny.²¹

Napriek silnému slovenskému národnému povedomiu Kutlíkovcov, sa o nich dá hovoriť aj v súvislosti s ideami slovanskej vzájomnosti. Nadviazali tak na tradíciu evanjelickej vzdelanosti v Hornom Uhorsku a Čechách z prvej polovice 19. storočia. Takéto postoje Kutlíkovcom zjavne uľahčovali sťahovanie a pôsobenie na Dolnej zemi, ale i ďalšie ich misie medzi Slovákmi v iných častiach Rakúsko-Uhorska. Svojim neskorším svetobežníctvom sa teda maliar Cyril Kutlík nestal v rodine výnimkou. V podnetnom prostredí sa mohla plnohodnotne rozvíjať aj jeho osobnosť ako budúceho umelca.

Medzi najvýznamnejších Kutlíkovcov na Slovensku patril publicista, básnik a advokát **Vendelín Bohboj Kutlík** (1834 – 1904) – „druhý L. Štúr rokov šesťdesiatych“²² podľa

¹⁹ ČELOVSKÝ, Samuel. *Mladosť Félixu Kutlíka*. Nový Sad : Obzor, 1982. s. 19 – 20.

²⁰ KUTLÍK, Félix ml. *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava: vlastným nákladom 1931. 83 strán a prílohy.

²¹ Po vydaji za Gedeona Kutlíka (1906) slovensky začala komunikovať aj Cyrilova vdova, srbská Češka Milada Kutlíková, rod. Nekvasilová (1880 – 1918).

²² ZIGMUNDÍK, Ján. *Rozpomienka na Vendka Bohboja Kutlíka. Druhého to L. Štúra rokov šesťdesiatych*. Bratislava : Ústredie Slovenskej ligy, 1926. 39 s.

ktorého je pomenovaná ulica v Bratislave.²³ „Pôsobil ako advokát najprv v Bratislave, kde [...] sústreďoval okolo seba uvedomelú slovenskú mládež a organizoval výlety na Devín. Roku 1867 odišiel do Trnavy, kde rozvinul čulú národnobuditeľskú aktivitu. V Trnave sa zaslúžil, popri politickom živote, o kultúrny a najmä divadelný život. Od polovice sedemdesiatych rokov 19. storočia znova pôsobil v Bratislave a tu až do svojej smrti [...] bol jednou z vedúcich osobností národného života.“²⁴ Vendelínovou manželkou bola dcéra Michala Miloslava Hodžu Božena (1847 – 1936). Spolu s manželom organizovala ochotnícke divadelné predstavenia slovenských študentov, či podporovala dobročinné spolky. Vendelín bol strýcom maliara Cyrila Kutlíka.

Vo Vojvodine bol, spomedzi Kutlíkovcov, najznámejší ďalší maliarov strýc **Félix Kutlík st.** (1843 – 1890). Ako kaplán a farár osvetovou činnosťou podnecoval dolnozemskej Slovákov v národnom zápase v Petrovci, v Silbáši a Kulpíne od roku 1870. Známa je jeho etnografická štúdia o Slovákoch z Báčky a Sriemu, divadelné hry, či cestopisy.²⁵ Prispel tiež k počiatkom družstevného hospodárenia medzi dolnozemskejmi Slovákami. Najobsiahlejšiu analýzu Félixovej činnosti ponúkol v roku 1982 Samuel Čelovský.²⁶

Väzby s územím Vojvodiny mali aj ďalší Cyrilovi príbuzní. Jeho starý otec **Ján Kutlík st.** (1806 – 1890) pôsobil v rokoch 1828 – 1841 ako evanjelický a. v. kazateľ a učiteľ v Starej Pazove. Za manželku si zobral Jozefu Jaroslavu Potockú, zo zemianskej rodiny z Potoka na Liptove. Následne odišiel medzi Slovákov na územiach dnešného Rumunska a Maďarska (Veľký Svätý Mikuláš, Mokrý, Pitvaroš, Slovenský Bánhedeš). „Na Dolnej zemi zaviedol zbierku na podporu Katedry česko-slovenského jazyka na evanjelickom lýceu v Bratislave. Bojoval proti odnárodnovaniu a maďarizácii na dolnozemskej slovenskej školách.“²⁷ Bol dopisovateľom periodík ako *Národné noviny*, *Orol Tatranský*, *Pohlady*, *Cirkevné listy*. Samostatne mu vyšli *Kronika dejepisná*, *Pohrebničník*, *Reč lúčivá*.²⁸ Ján Kutlík

²³ Po Félixovi Kutlíkovi je nazvaná ulica v Bratislave – Petržalke. V 30. rokoch 20. storočia existovala v Bratislave tiež Kutlíkova ulica, ktorá sa nachádzala v širšom centre Bratislavy, neďaleko kostola Blumentál.

²⁴ ČELOVSKÝ, Samuel, 1982, s. 23 – 24.

²⁵ Pozri: KUTLÍK, Félix st. *Báč-Sriemski Slováci*. Bačka Palanka, 1888; KUTLÍK, Félix st. *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran – Novi Sad : Obzor, 1981. 184 s.; Tiež elektronicky: www.zlatyfond.sme.sk/autor/190/Felix-Kutlik

²⁶ ČELOVSKÝ, Samuel. *Mladosť Félixova Kutlíka*. Nový Sad : Obzor, 1982. 303 s.

²⁷ JANČOVIČ, Ján. *Najaktívnejší národní buditeľia na Dolnej zemi*. Dostupné na: www.oslovma.hu/index.php/sk/historia/166-historia3-historia3/1010-najaktivnejji-narodni-buditelia-na-dolnej-zemi (14. 7. 2016)

²⁸ KUTLÍK, Ján st. *Kronika dejepisná wssakowých diwných, pamätihodných a prawdiwých udalostí k poučení, zabaweniu a výstraha každému, kdo sa wtípiť chce a takéto "historiky" čítať obľubuje...* Skalica : Fr. X. Škarnicla Synowé, 1876. 303 s.; KUTLÍK, Ján st. *Pohrebničník aneb Kázně a Řeči pohřebnj*. Sarvaš, 1852; KUTLÍK, Ján st. *Reč lúčivá*. Turčiansky Svätý Martin, 1874.

(Príl., obr. 26) bol dobrým priateľom Ľudovíta Štúra a spoluzakladateľom Matice slovenskej.²⁹ Propagoval moderné hospodárstvo, včelárstvo a ovocinárstvo.

Počas pôsobenia Jána Kutlíka st. v Starej Pazove sa narodil aj maliarov otec **Bohdan Kutlík st.** (1838 – 1925). Gymnázium navštevoval Bohdan v Sarvaši a v Modre, na štúdiách bohoslovnia pokračoval v Prešove, vo Viedni, Rostocku a v Mecklenburgu. Spolok *Božia pokladnica mecklenburgská* ho vyslal v roku 1863 do Spálova v Podkrkonoší v Čechách, kde vtedy rímskokatolícki obyvatelia prestúpili do evanjelickej cirkvi. V Spálove, okrem duchovnej služby, pôsobil Bohdan Kutlík zozáčiarku aj ako učiteľ. V roku 1864 prešiel, ako administrátor, do veľkej cirkvi v Křížliciach, kde sa v rovnakom roku stal i farárom. Křížlický evanjelický a. v. zbor vznikol rok po vydaní Tolerančného patentu (1781). Bol to zbor, „který mezi luterskými sbory byl největším a nejvýznamnějším“, dozvedáme sa od Luděka Rejcherta.³⁰ Od novembra 1879 žiadala cirkev v Kovačici (dnes v Srbsku) Bohdana Kutlíka ako prvého kandidáta na farára. Dňa 13. 6. 1880 si ho kovačická cirkev aj zvolila, voľba však bola zrušená z dôvodu, že Kutlík nepreukázal svedectvo viedenského konzula o uhorskom občianstve. V skutočnosti však pri voľbe farára v Kovačici išlo o čosi iné. „[Kutlík] obvinený bol, že je pansláv, maďarožrút, že nevie maďarsky, že je proti uhorskému štátu, že sa v Kovačici osvedčil s cirkevníkmi v chráme i mimo chrám len česky hovoriť“, cituje článok z *Korouhve na Sionu* Ján Čaplovič.³¹ O zámeroch cirkevnej vrchnosti v oblasti Banát vtedajšieho Rakúska-Uhorska svedčí aj voľba dňa 19. 9. 1880, pri ktorej Kutlíka vyradili z kandidátky (z dôvodu nepredloženia spomenutého svedectva. Uhorsko pritom konzula vo Viedni vraj ani nemalo). Voliči žiadali, aby ostala v platnosti predošlá voľba Kutlíka, alebo, aby sa voľba odročila. Keď im konsenior nevyhovelo, stošesťdesiat voličov na protest opustilo chrám. Zvyšných osemnásť prítomných následne zvolilo kandidáta Kernúcha. Čaplovič³² už len dodáva: „Podarilo sa dosiahnuť, že Kernúch nestal sa v Kovačici farárom, ale ani Bohdan Kutlík. Kutlík bol Slováč, jeho otec Ján, penz. farár bánhedešský, bratia Ján, tiež bánhedešský farár a Felix, farár kulpínsky, všetci boli roduverní Slováci.“ Bohdan Kutlík zostal teda v Křížliciach a spísal prvé dejiny křížlického evanjelického zboru *Zrcadlo Křížlické*.³³ Po smrti jeho brata Félixa Kutlíka st., v roku 1890, bol Bohdan povolaný kulpínčanmi za farára, ale miesto neprijal. Počas účinkovania v Podkrkonoší Bohdan Kutlík „zbudoval faru, vystavěl

²⁹ *Senecký evanjelický chrám Boží. Kronika dediny Pitvaroš.* s. 12 Dostupné na: www.ecavsc.sk/wp-content/uploads/dejiny.cz.senec.pdf (14. 7. 2016)

³⁰ REJCHERT, Luděk. *Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích.* Praha, 1978. s. 3.

³¹ ČAPLOVIČ, Ján. *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného zboru v Kovačici.* Nezmenený reprint z pôvodného vydania z roku 1928. Kovačica : Galéria Babka – Bratislava : Slovart-trend, 1991. s. 184.

³² *Ibidem*, 185 – 186.

³³ KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny cirkve ev. ausb. vyznání v Křížlicích.* Praha, 1881.

věž, rozezněl zvony, postavil novou jednopatrovou školu, za nepředstavitelně těžkých podmínek založil kazatelskou stanicí vo Vysokém [nad Jizerou], v Jilemnici a v Nymburce“, uviedol Luděk Rejchrt.³⁴ Farárskeho úradu v Křížliciach sa Bohdan Kutlík vzdal v roku 1895 a dôchodok strávil s manželkou a deťmi Máriou a Gedeonom na nadobudnutom hospodárstve v Dechtároch na Liptove na Slovensku. V roku 1902 dostal Bohdan Kutlík opätovné pozvanie do Křížlic, na ktoré už však neodpovedal. Vo Veľkej Paludzi bol ešte v rokoch 1902 – 1921 dozorcom evanjelickej cirkvi. Na Liptove sa Bohdan Kutlík venoval tiež včelárstvu, pričom aj „organizované včelařství bylo dílem křížlického faráře, který vydatně přispěl k vytvoření prvního včelařského spolku u nás [v Podkrkonoší]“, uviedol Rejchrt.³⁵ Bohdan Kutlík bol dopisovateľom časopisov *Korouhev na Sionu*, *Cirkevné Listy*, *Slovenské Listy*, *Priateľ školy* a *Vedomosti*. S Karlom Eduardom Lánym, neskorším superintendentom a s farárom Kupkom založil a dlhoročne spoluredigoval časopis *Evanjelický cirkevník*. Tlačou mu vyšlo i niekoľko kázni. (Príl., obr. 38.)

Vzhľadom na výchovu budúceho maliara, rada by som popísala aj povahu jeho otca Bohdana Kutlíka. Predstavu o nej si môžeme vytvoriť v prvom rade na základe korešpondencie medzi otcom a synmi. Bohdan Kutlík svoje deti vychovával pomerne prísne, samozrejme v súlade s morálnymi zásadami a duchovnými hodnotami. Bol však pripravený pomôcť – zastupovaním synov voči úradom, sprostredkovaním objednávok na obrazy, nakoniec i finančnou podporou pri zakladaní maliarskej školy v Belehrade, hoci toto Cyrila stálo viac razy mnoho presvedčania a prosieb, pod hrozbou exekúcií. Charakteristiky Bohdana Kutlíka nájdeme tiež v evanjelických publikáciách. Bednář³⁶ píše o ňom, ako o „mužovi statnom a svojráznom.“ Rejchrt,³⁷ na základe cirkevnej korešpondencie a archívnych dokumentov, popisuje aj viacero organizačných bojov Bohdana Kutlíka, kde je charakterizovaný ako nesmierne činorodý a energický, predvídavý (snaha o založenie cirkevného zboru v mestskom prostredí Jilemnice), ale tiež ako až príliš šetrný, prudký, neústupný, výbušný a nepoddajný. V křížlickom farskom archíve je zachovaná aj Bohdanova podobizeň, ktorú Rejchrt popísal takto:³⁸ „Ze staré zažloutlé fotografie hledí na nás větry ošlehaná tvář s ostrými rysy, energicky dopředu posazenou bradou a bystrými, neústupnými očima. Tvář člověka, který není zvyklý ustupovat a to ani z boje, ani z práce.“ Napriek tomu

³⁴ REJCHRT, Luděk, 1978, s. 119. Z kazateľskej stanice v Jilemnici bol neskôr vytvorený samostatný cirkevný zbor, ktorého filiálkou sú dnes i Křížlice.

³⁵ Ibidem, 1978, s. 112.

³⁶ BEDNÁŘ, František. *Památník českobratské cirkve evangelické*. Praha, 1924, s. 405.

³⁷ REJCHRT, Luděk, 1978, s. 107 - 109, 113.

³⁸ REJCHRT, Luděk. Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích. 2. vyd. Praha : Pierot, 2004. s. 146, Fotografia je reprodukována na s. 189.

Bohdana Kutlíka rodinní príslušníci rešpektovali, vnúčatá milovali a cirkevníci si ho poväčšine veľmi vážili.

Akonáhle sa začneme venovať priamo maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi, treba poznamenať, že v priebehu rokov portrétoval viacerých príslušníkov rodiny Kutlíkovcov. Reprezentatívne podobizne, vo farárskych odevoch – zachytávajúce postavy až po stehná – Cyril realizoval otcovi Bohdanovi a posmrtné tiež strýcovi Jánovi ml. Ako bustové výrezy komponoval zas portréty starého otca Jána st. a tiež posmrtné starej matky Jozefy Jaroslavy Kutlíkovej-Potockej. Portrét maliarovej matky nie je v jeho tvorbe doposiaľ doložený, hoci sa v súkromnom majetku na Slovensku nachádza olejomalba označovaná ako *Anna Kutlíková*. Keďže ale ide o mladú modelku, jej identita medzi Kutlíkovcami nie je zatiaľ dohľadaná. (Príl., obr. 31) Istotu nemáme ani pri niekoľkých podobizniach, ktoré by mali zobrazovať maliarovho mladšieho brata Gedeona. Podobizeň brata Pavla Kutlíka (1874 – 1893) Cyril zaznamenal v postave chlapca na kompozícii s Jánom Ámosom Komenským *Pod' sem, synu, uč sa byť múdрым!*. Sestra Mária stála ako model pre postavu Márie Magdalény na oba varianty oltárneho obrazu *Ajhľa, kameň odvalený*. Svojho bratranca, Félixu Kutlíka – neskoršieho zostavovateľa a vydavateľa rodinnej kroniky *Dejiny Kutlíkovcov* – Cyril zachytil na kresbe *Zlatík / Félix Kutlík ml. z Kulpína*.

V rodisku

Cyril Kutlík sa narodil 29. marca 1869 v obci Křížlice³⁹ – v dlhoročnom pôsobisku Bohdana Kutlíka. Jeho matka Anna rod. Kratochvílová pochádzala z Prostějova na Morave. Bohdan a Anna mali trinásť detí, pričom Cyril sa narodil tretí v poradí. Na celú rodinu hlboko doľahla osudová rodinná tragédia, keď sa zo všetkých detí dospeljšieho veku dožilo len päť a vlastných rodičov prežil len jediný zo synov. Pri príležitosti diamantovej svadby manželov sa v roku 1924 v Cirkevných listoch písalo:⁴⁰ „V rodine navštevovaný bol Kutlík častým krížom. Z 13 dietok ztratil 12 neúprosnou smrťou, viaceré už v dospelom veku. Tak menovite Bohdan umrel ako kandidát bohoslovnia. Cyril ako nadaný mnohosľubný maliar, zakladateľ maliarskej školy v Belehrade. Pavel ako lesnícky akademik a dcéra Mária ako manželka T. Bálena a matka 5 dietok. Ostatné umreli v útlom veku. Dom jeho, ako sám povedal, neraz bol

³⁹ Křížlice boli v dobe Kutlíkovho narodenia samostatnou obcou. Dnes je dedinka katastrálne súčasťou obce Jestřabí v Krkonoších, Čechy.

⁴⁰ KUTLÍK, Félix, 1931, s. 48.

stálym sirotincom, opatrujúcim jeho vnúčatá – siroty... Ale Kutlík vždy dokázal sa mužom podľa srdca Pánovho, vyznávajúcim *Zdálíž jen dobré věci přijímati budeme od Hospodina?*⁴¹

Z detského veku sú známe prvé Cyrilove *maliarske* pokusy. Ani nie päťročný namaľoval *Šest' miniatúr* (najväčšia 2,5 x 5 cm, najmenšia 1 x 2 cm) a ako sedemročný *Ovocie*. Tematicky je zaujímavejšia skoršia kolekcia, v ktorej okrem tradičných detských námetov domu, stromčeka, postavy a slniečka, využil aj originálne témy ako kostolík, loďku, či klietku na stojane. Na miniatúrnych obrázkoch dokonca vidieť tiež snahu o farebné vyriešenie pozadia, čo v tom veku ešte nie je u detí obvyklé.

Teda už v detstve Cyril prejavil vzťah k maľovaniu. Keď ho otec počas gymnaziálnych rokov nestačil dostatočne finančne podporovať, ako štrnásťročný si zarábal na večere predávaním vlastných obrázkov. Ako pätnásťročný začal maľovať olejovými farbami kópie obrazov. Menej záujmu však prejavoval o štúdium na gymnáziu v Hradci Králové a jeho výsledky boli veľmi problematické. Bohdan svojho syna neskôr napomínal:⁴¹ „Chytíš se jedné věci, na tu všecko stavíš – to Tě celého zaujme. Na ostatné zapomínáš. [...] Kto se krmí nadějí, velmi často hladem umírá.“

Výtvarne nadaný gymnazista

V roku 1880 poslali rodičia Cyrila do Dorfel – Weigdorf, aby sa naučil nemecky ešte pred nástupom na nemecké gymnázium. To začal mladý Kutlík navštevovať v Hostinnom. Z dôvodu slabých študijných výsledkov prestúpil na české gymnázium v Hradci Králové, kde sa zdržiaval so starším bratom Bohdanom. Skutočnosť slabých školských výsledkov sa akosi nedá skĺbiť s Cyrilovou, po otcovi zdedenou, pedantnosťou v niektorých záležitostiach. Viedol si záznamy najrôznejšieho druhu. Vďaka nim sa dozvedáme, že sa začal učiť kresliť tváre – čiernymi a bielymi kriedami na prírodných papieroch. V Hradci Králové (1884) si založil zápisník, do ktorého stručne zaznamenával aj všetky namaľované dielka počas obdobia nasledujúcich dvoch rokov. (Škoda, že mu tento systém nevydržal i neskôr. Veľmi by to pomohlo pri evidovaní jeho diel) Práve v období gymnaziálnych štúdií sa v ňom prejavila silná túžba uplatniť svoje maliarske vlohy vyškolením. Počas štúdia na gymnáziu v Hradci Králové začal Kutlík tvoriť prvé maľbičky (aj olejové) podľa reprodukcí obrazov mnohých autorov. Keďže sa nezachovali, ich úroveň nepoznáme. Dá sa však predpokladať, že určitú hodnotu kópie museli mať, keď boli kupci ochotní za ne zaplatiť. Ceny obrázkov boli

⁴¹ Podľa korešpondencie Kutlíkovcov v maliarovej pozostalosti v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie v Bratislave – AVU SNG, inv. č. 650/1996.

symbolické a Kutlík si zárobkom prílepšoval na stravu a nákup farieb. Efektom tejto jeho aktivity bolo, že kopírovaním renomovaných dobových autorov si začínal cibriť kresliarske schopnosti a vlastný farebný prejav.

2.2 Na Akadémii výtvarných umení v Prahe (1885 – 1891)

Ako šestnásťročný nastúpil Cyril Kutlík v roku 1885 na pražskú Akadémiu výtvarných umení. V prípravke ho viedol profesor Antonín Lhota (1812 – 1905). Ten Kutlíka pri svojom odchode do dôchodku odporučil do „siene slávnych.“ Cyril začal teda navštevovať novootvorenú špeciálnu školu akadémie pod vedením známeho maliara Maximiliána Pirnera (1854 – 1924). Máme k dispozícii niekoľko dôkazov, že profesor a žiak si boli navzájom sympatickí. Cyril sa vyjadril:⁴² „Je to skutočný požitek jeho [Pirnera] poslouchat. Naslouchal bych mu snad nekonečně, tak milá je mi jeho řeč, mysl a vše, co mluví, tak ‘své’ a při tom ne profesor, ale laskavý přítel, ne ‘hotový’ hrdý umělec, ale skromný, úpřimný a při tom přísný a zkušený muž – malíř. Kéž bych měl jeho zkušenosti. Ale ty zkušenosti on zajisté dosti draze zaplatil. – Nuže vpřed, brachu. Příklad máš ve svém profesoru a rádce máš v něm. Exempla trahunt.“ (Příklady tiahnu)

Prelomovým pre profesionálne výtvarné školenie sa stal teda rok 1885, keď bol Kutlík prijatý na Akadémiu výtvarných umení v Prahe. Keďže ani Cyrilove školské práce nepoznáme, len podľa dobových akademických požiadaviek a vtedajších vyučovacích trendov môžeme odvodzovať približné okruhy Kutlíkových študijných prác. Výnimočne zachovanou kresbou je *Starec na stoličke* z roku 1887, dnes v majetku Národného múzea v Belehrade. (Vyjadrenie dlhoročnej kurátorky kresby tohto múzea ku Kutlíkovým kresbám, ponúkame v podkapitole 4.4) Tematické okruhy a spôsob práce počas štúdia ilustruje aj sám Kutlík v korešpondencii s rodičmi. Uvádza prípad, keď v priebehu šiestich dní (vždy po 12 hodín denne) kreslil štúdiu na školskú výročnú výstavu. Takú štúdiu, na akej bežne pracovali celý mesiac. Dôvod bol prostý – nebol spokojný so svojimi predošlými kresbami. Rodičom o tom napísal:⁴³ „Já neměl žádný [výkres] provedený tak, abych ho mohl na konci roku vystavit a před tím měl jsem hrozný strach. [...] Umínil jsem si, že Vám dříve psát nebudu, dokavad, nebudu mít po starosti, dokavad, něco dobře neprovedu. A je ten výkres povedený.“

⁴² Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. - 14. 2. 1890), záznam z 27. 1. 1890. Osobný fond Cyrila Kutlíka, Archív výtvarného umenia, Slovenská národná galéria, inv. č. 650/1996. (Ďalej ako AVU SNG.)

⁴³ Cyril Kutlík v liste rodičom. Nedatované [Okolo 1889?]. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Pedagógovia na AVU

V čase Kutlíkových štúdií na Akadémii výtvarných umení v Prahe sa práve od základov menila názorová orientácia školy:⁴⁴ „V rozmezí osmdesiatych a devadesiatych let: ve vymaňování z pout akademické a historizující tradice, v důrazu na realizmus a v přímém studiu přírody jako spolehlivého východiska tvůrčí práce v umění, ve snaze o osobně vyhraněný projev. V tomto smyslu se výuka rozvíjela se zřetelem k individuálnímu založení posluchačů – v bezprostředním vztahu učitele a žáka...“ Na pražskej akademii Cyrila Kutlíka viedli v rokoch 1885 – 1891 profesori: Antonín Lhota – Přípravné štúdium; Václav Steffal (1841 – 1894) – Anatomia; Viktor Barvitijs (1834 – 1902) – Perspektíva; Otakar Hostinský (1847 – 1910) – Teória a dejiny umenia; František Sequens (1836 – 1896) – II. oddelenie všeobecnej školy; Maximilián Pirner – Odborná škola so špecializáciou na žánrovú maľbu. Následne, v akademickom roku 1892/1893 študoval Cyril Kutlík potom ešte na Akademie der Bildenden Künste in Wien v špeciálnej škole historického maliarstva Augusta Eisenmengera (pričom Viedeň mu pravdepodobne odporučil bývalý pražský kolega Vladimír Šamberk).

Ocenenie školskou cenou

V katalógu Akadémie výtvarných umení v Prahu zo školského roku 1887/1888 sa spomína, že Kutlík vykazoval chválitebný prospech. O rok neskôr 1888/1889 získal školskú cenu a bolo mu odpustené školné z dôvodu „neobyčajne úspešného napredovania v štúdiách.“⁴⁵ Že bol Kutlík ocenený, dozvedáme sa z prírpisu rektora, známeho českého krajinára Juliusa Mařáka (1832 – 1899), na Kutlíkovom vysvedčení z akadémie. Prvú cenu⁴⁶ za vynikajúci úspech⁴⁷ mu priniesli olejové štúdie *Stará baba* a *Pol'ský Žid*, ktorých podobu nepoznáme.⁴⁸ Medzi Kutlíkových pražských kolegov patrila neskôr známy krajinár František Kaván (1866 – 1941) a figuralista so záujmom o zachytenie ľudových typov Joža Uprka (1861 – 1940). Anna Kozáková, vydatá Votrubová, z Prahy o svojom portréte od Cyrila Kutlíka povedala:⁴⁹ „Když po rocích [Kutlík] přišel s Uprkou a Šamberkem jako mistr, chtěl portrét přemalovat.“

⁴⁴ KOTALÍK, Jiří (ed.). *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze. K 180. výročí založení (1799 - 1979)*. Praha : Akademie výtvarných umění v Praze – Národní galerie v Praze, 1979. s. 23.

⁴⁵ KUTLÍK, Félix ml. Cyril I. In *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava : vlastným nákladom, 1931.

⁴⁶ V. A. S. Izložba Srpske slikarske škole. In *Beogradske novine*. r. II. Beograd : Petar Čurčić, 12. 2. 1896.

⁴⁷ LJUBINKO. Prva žrtva smrti. Kiril Kutlik. In *Nada*. r. III. č. 21. Sarajevo : Zemljanska vlada za B. i H., 1. 11. 1897, s. 417.

⁴⁸ Dalo by sa predpokladať, že ocenené práce, ostanú v majetku Akadémie výtvarných umení, alebo u jej vtedajšieho zriaďovateľa, u *Spoločnosti vlasteneckých priateľov umenia*. V inventároch týchto inštitúcií a ich následníkov som zatiaľ existenciu Kutlíkových prác *Stará baba* a *Pol'ský Žid* nepreverovala.

⁴⁹ Záznam Borisa Bálena. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Od Vianoc 1889, pravdepodobne do konca školského roka, Kutlík vďaka príhovoru Maximiliána Pirnera a grófa Leva Thuna (bývalého ministra vyučovania) býval zdarma u grófa Eduarda⁵⁰ Pálffyho (* 1836), podporovateľa umenia. Bolo to tesne potom, čo mladík prvý raz prekonal chorobu s príznakmi tuberkulózy. Štedrý večer 1889, prvý deň u Pálffyovskom paláci na Valdštýnskom námestí, strávil Kutlík s pánom Bellom, jeho synom, Socháňom a Daxnerom. Gróf Pálffy uviedol Kutlíka do kruhu vysokej šľachty. Sprostredkoval mu možnosť vyučovať kreslenie v šľachtických rodinách a mladému umelcovi zabezpečil aj jednu z prvých zákaziek – ilustrovanie židovskej *Pessach Hagady* (1888).

Kutlíka si obľúbil aj starý pán knieža Zdeněk Kolowrat Krakowský a navštevoval mladíka pri práci v ateliéri. Krakowský pozval Kutlíka na zámok Rychnov a do svojho domu, kde poslucháčovi akadémie ukázal originály Rubensa, Škretu a pod. V Prahe sa Kutlík zoznámil tiež s predstaviteľmi českého kultúrneho života. Medzi inými s Jaroslavom Vrchlickým (1853 – 1912), ktorý mu sedel za model a odmaľoval aj operného speváka Karla Buriana. O maliarových kultúrno-vlasteneckých záujmoch svedčia jeho sympatie k viacerým spolkom. Bol členom *Spolku slovenských študentov Detvan* a od roku 1892 členom *Krasoumnej jednoty pre Čechov v Prahe*. Toto členstvo sa stane pre Kutlíka ešte podstatnejším, keď bude v Belehrade v roku 1898 navrhovať založenie *Spoločnosti priateľov umenia*. Oveľa neskôr (1899) bol členom spolku *Mánes*, ale už počas pražských štúdií sa zúčastňoval večierkov poriadaných týmto spolkom.

Mladíkovo osobnostné formovanie sa

Je celkom zaujímavé pozastaviť sa aj pri informáciách, ktoré napovedajú niečo o osobnostnom formovaní sa mladíka. Okrem spomenutého nadviazania kontaktov s kultúrnymi predstaviteľmi, prispeli k nemu i ďalšie okolnosti. Mladý Kutlík čítal počas štúdia na Akadémii výtvarných umení náročné Platónove spisy. Študoval aj Palackého dejiny, keď si vybral pre svoje diela námety z českej histórie, ako osobnosti Jana Husa, Jana Žižku, či Jána Ámosa Komenského. Pre utváranie jeho postojov, názorov a na vytríbenie vyjadrovania sa, museli byť prínosné zas intelektuálne diskusie. Tie prebiehali hlavne v nemčine a mladíka na ne pozýval gróf Pálffy s priateľmi, medzi ktorých patril i profesor Maximilián Pirner

⁵⁰ LEŠER, Václav (ed.), *Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohrad, Vršovic a Žižkova*. Praha : Obec král. hlavn. města Prahy, 1891. s. 472: „Pálffy z Erdödu Eduard hrabě, c. a k. komoří, velkostatkář. [Praha] III. Valdštýnská ul. 16.“ Pozri: *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. XIX. díl P-Pohoř*. Praha : J. Otto, 1902. s. 104.

a Pálffyovský rodinný opatrovateľ velebný pán Ludevít zo Szartorych. Témami rozhovorov bývali história, napr. práve Žižka či Hus, ale i klasické štúdiá a ďalšie.

Neveľmi príjemná, ale pre formovanie sa asi podstatná, bola aj okolnosť, o ktorej sa dozvedáme z Cyrilovho denníka. Kutlík bol ubytovaný u Pálffyovcov s ďalším adeptom umenia, ktorého gróf tiež podporoval. Cyril sa s ním snažil nadviazať komunikáciu, druhá strana však neprejavovala záujem. Kolega bol totiž katolík a na Kutlíka pozeral pomedzi prsty. Pre rovesníka bolo nepochopiteľné, ako mohol Eduard Pálffy, sám katolík, podporovať aj syna evanjelického kňaza. Medzi mladíkmi teda došlo do určitej miery k názorovej konfrontácii. Pri nahliadaní na situáciu si musíme uvedomiť, že napriek okolnosti vyše storočného uznania evanjelictva Tolerančným patentom (Jozef I. 1781), toto stále nebolo prijímané s otvorenou náručou. S tým sa v Prahe prvý raz stretol aj Cyril Kutlík, ktorý bol dovtedy najmä pod vplyvom a ochranou otca a jeho priateľov evanjelických farárov.⁵¹ S kolegom u Pálffyovcov však dokázal Cyril vychádzať natoľko, že sa vzájomne neobmedzovali a nedošlo medzi nimi k vážnejším konfliktom. Pravdepodobne však spolu bližšie nekomunikovali.

Ku všeobecnej výchove patrila koncom 19. storočia aj hra na hudobný nástroj. Cyril Kutlík sa ešte počas gymnaziálnych rokov učil hrať na husle. Možno preto pomerne emotívne popísal v denníku aj hudobný zážitok, keď velebný pán Ludevít zo Szartorych:⁵² „hrál mi na housle, bavili jsme se výtečně. [...] Když hrál – a on tak krásně a s citem hraje – byl jsem celý u vytržení. Přál jsem si, aby tomu byl konec, neboť se mi stýskalo v tom chaosu tesklivých a divokých tónů po přirozeném zvuku hlasu lidského. Báł jsem se, abych už nezapoměl mluvit. Hrál *Carmen*.“

Prvé zákazky

Popri ilustráciách *Pessach Hagady*, pohľadnic, kalendára a krajinárskych motívov, podrobne popísaných na iných miestach tejto publikácie, vytváral Kutlík v tomto ranom období aj ďalšie práce na zákazku. Okrem tvorivého pobytu v Humpolci (1890) a vo Vysokom nad Jizerou (1892), máme doložené realizácie pre Rovensko pod Troskami z roku 1889. Mimo krajinárskych motívov pre publikáciu *Paměti města Rovenska*, tu Kutlík namaľoval aj *Portrét Karla Cillera*, obchodníka s českými granátmi, u ktorého býval. Počas štúdií pravidelne mladík vystavoval žánrové obrázky na predaj vo výklade pražského

⁵¹ Ešte počas štúdiá na gymnáziu v Hradci Králové mal dozor nad Cyrilom a jeho starším bratom Bohdanom evanjelický senior a superintendent Karel Eduard Lány, celoživotný priateľ Bohdana Kutlíka.

⁵² Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. - 14. 2. 1890), záznam z 9. 2. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

obchodu s papierom, písacími a kresliacimi potrebami a kníhtlačiarne Bělský a Jeschek,⁵³ ako napr. obrázok *Kanár*. Z toho obdobia boli aj akvarelové skice, nakreslené malému synovi rodinných známych Petrovi Vejnarovi: *O modrom pondelku* a *Kočka leze dírou, pes oknem*. Vo Vysokom nad Jizerou do skicára Karla Schrötra nakreslil motív z výletu na neďalekú *Zrúcaninu Hradu Nístějka* a pohľad na výletný hostinec, tzv. *Vojakov mlyn*.

Jaroslav Augusta – sám Pirnerov žiak o niečo neskôr ako Kutlík – Jankovi Alexymu sprostredkoval informáciu, že z Kutlíkových zárobkových aktivít nebol jeho profesor Maximilián Pirner nadšený. Pirner Kutlíkovi vraj vyčítal, že nepracuje v škole a nevidel ani jeho domáce práce – zákazky. Kutlík si totiž prenajal ateliér a pracoval tam, pretože sa mu lepšie tvorilo v samote.⁵⁴ Augusta ďalej uviedol názor, že pri zákazkách si mladík vraj odvykol od pohľadov do hĺbky. Pričom ho trápili túžby po veľkých, monumentálnych kompozíciách, hoci ešte potreboval dôkladne študovať jednotlivé figúry. V mysli vraj cítil vyčerpanosť, keď sa mal v školskej pracovni postaviť pred model, ktorý bolo treba študovať zdĺhavou celomesačnou prácou, trpezlivo a podrobne. Podľa Alexyho záznamu Augustových spomienok, mal profesor obavy, aby sa Kutlík „nepokazil.“ Aby predčasnou túžbou po tvorení neprepadol polovičatosti a nedal sa strhnúť slobodnou myslou. Avšak pedagóga uspokojilo, keď sa dozvedel, aké práce jeho študent robil. Kutlík mu vraj prisľúbil, že znova bude akadémiu navštevovať, keďže profesora si vážil. Cyril teda uznal, že profesor má vlastne pravdu, ale zlé hmotné pomery ho naďalej nútili aj k vedľajším, finančne ohodnoteným prácam.

Zo spomienok Jaroslava Augustu

Rodák z Humpolca, Jaroslav Augusta o Kutlíkovom pôsobení v mestečku rozprával Jankovi Alexymu:⁵⁵ „Večerami na korze často bolo vidno Cyrila Kutlíka, oblečeného do zelenkastých šiat inžiniera – lesníka. Vedel som, že je žiakom pražskej akadémie a že v spoločnostiach mestečka je veľmi obľúbený. Bolo počuť, že neopovrhuje ani vínom, pozná množstvo anekdot, vie zalichotiť krásaviciam, je človekom pružným, rozdávajúcim na plné priehrštie veselost' a chvíľky spoločenského pôžitku, na ktoré sa dlho nezabudlo v malom meste chudobnom na vzrušujúce udalosti života. [...] Cyril Kutlík veľa pokašľiaval, za ružovkastým peľom jeho pleti sa už skrývali stopy zákernej choroby. Životnú silu rozkladali v ňom životné boje, problémy týkajúce sa maliarstva, ktoré mu bolo svätou vecou. Umenie

⁵³ LEŠER, Václav (ed.), *Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohrad, Vršovic a Žižkova*. Praha : Obec král. hlavn. města Prahy, 1896. s. 26.

⁵⁴ Informácia z maliarovho denníka a z Kutlíkovskej korešpondencie. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁵⁵ ALEXY, Janko. *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1948. s. 277-285.

bral smrteľne vážne, bol by mu rád slúžil a žil bezvýhradne a nekompromisne, lež musel sa k nemu stavať už hneď spočiatku s istými ústupkami zarábajúceho študenta.“ Okrem príspevku rodičom zo zárobku splatí aj dlhy, ktoré si narobil počas uplynulého školského roka v Prahe. Takže ušetreného neostane veľa a kolotoč zháňania zákaziek začne odznova.

Pouvažujme trocha o Kutlíkových vnútorných pohnútkach. Môže sa zdať, že svojím prístupom k štúdiu vo vyšších ročníkoch akadémie smeroval presne k tomu, čoho sa profesor Pirner obával. K polovičatosti – zanedbaním študijného zdokonaľovania sa, z dôvodu predčasnej túžby po profesionálnej voľnej tvorbe. Kutlík naozaj už na škole túžil vytvoriť monumentálne kompozície. Možno mu chýbala trpezlivosť, alebo spoločenská obľúbenosť jeho osoby mu dodávala sebavedomia navyše. Predpokladám, že si svoje nedostatky uvedomoval, ale zároveň vycítil, že vlastne nemá na výber. Po prvé vedel, že už počas štúdií je nútený zarobiť si na vlastné živobytie – prilepiť si na večere, keďže otec ho vtedy nestačil dostatočne finančne podporovať v takej miere, ako si mladický život v Prahe a maliarske štúdium vyžadovalo. Preto teda zákazky. A po druhé, vzhľadom na jeho konanie, sa mi žiada veriť v jeho tušenie, že niektoré veci musí stihnúť skôr, než ostatní. Preto tie túžby o veľkých kompozíciách tak skoro. Osamotený v ateliéri úmorne pracoval. Zároveň si však chcel užiť aj mladického života, takže žil aj spoločensky. Pri takýchto spoločenských príležitostiach sa mu navyše darilo získavať aj zákazky. Kutlík zjavne tušil, že keby sa pridržal názoru profesora Pirnera – počkať si na „veľkú tvorbu,“ nestihol by vo svojom živote to, čo chcel, po čom túžil a čo si predsavzal. Alebo by prinajmenšom nevytvoril počas veľmi krátkeho života, tak pestré a rôznorodé dielo. Ostáva teda dúfať, že nedostatok „študijných prác“ plne vynahradilo vyše dvesto diel – olejomalieb, akvarelov, uhľov, kresieb ceruzou i tušom. Zdá sa, že pri nich získal dostatočnú kresliarsku zručnosť a vytvoril si vlastný kolorit.

2.3 Vydavatelia z Podkrkonošia a návrhy na pohľadnice

Kutlíkova aktivita pri tvorbe návrhov na pohľadnice je známa v súvislosti s vydavateľom z Ružomberka Karolom Salvom a s belehradským vydavateľom Wilhelmom Gerkom. Prvé Kutlíkove pohľadnicové návrhy – s husitskou tematikou – sa dočkali vydania u Václava Havlíčka v Prahe. Okrem ilustrovania židovskej *Pessach Hagady* o niečo neskôr (1888), v najväčšej miere využili Kutlíkovo ilustračné skúsenosti vydavatelia evanjelických tlačí z Podkrkonošia v deväťdesiatych rokoch 19. storočia.

Pražské pohľadnice

Nevieme, cez koho sa Cyril Kutlík dostal k zákazke na svoje pravdepodobne prvé ilustrácie s husitskou tematikou. Záležitosť, zahalenú rúškom tajomna, odkrývajú len zachované exempláre pohľadníc. Nejde pritom o reprodukcie umeleckých diel na pohľadniciach, ale priamo o pohľadnicové návrhy, pri ktorých sú spojivom jedna téma a rovnaký vydavateľ. Nie je zatiaľ známe, či Václav Havlíček v Prahe vydal Kutlíkove pohľadnice, ako súčasť početnejšej série, alebo ako skromný súbor. Ide však o reprezentatívne plnofarebné tlače litografickou technikou. Istotu nemáme ani v roku vydania, pričom môžeme len usudzovať, že pohľadnice vznikli pri príležitosti okrúhleho výročia historickej udalosti, keďže na jednu z nich – upálenie Jana Husa – sa tu priamo odkazuje. Pohľadnica nazvaná *Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* mala, podľa charakteru spracovania, pravdepodobne akvarelovú predlohu. V ľavej polovici formátu je zobrazená dohorievajúca hranica. Za hranicou sa nachádza výrazná žiara v tvare slnečných lúčov a pred kolom pri hranici je červený kalich v bielom kruhu. Nad kalichom je text ozdobným písmom: *LP 1415*. Na bielom podklade, v pravej časti, je zdobený názov pohľadnice. Dopĺňa ho citát: „Vám jest to z milosti dáno pro Krista, aby ste netoliko v něho věřili, ale také pro něj i trpěli. Filip. 1. 29.“ Táto pohľadnica sa zachovala v dvoch kusoch. Podľa tzv. „dlhej adresy“ na rube (používanej na pohľadniciach do roku 1905) identifikujeme skoršie vydanie.⁵⁶ Exemplár má zreteľnú bodkovanú štruktúru, charakteristickú pre litografiu. Táto štruktúra mladšej kartičke chýba. Na nej je názov tiež realizovaný ozdobným písmom, avšak pre citát je použitý menší a bezpätkový font. Najväčším rozdielom je „krátka adresa“ na rubnej strane. Ako vydavateľ je tu uvedená vdova po Václavovi Havlíčkovi a tiež poštová pečiatka z roku 1924 prezrádza, že tlač vznikla s určitosťou neskoršie.⁵⁷

Predlohou pre motív *Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze* bola asi tiež akvarelová maľba. Ústredným motívom kompozície je vatra, do ktorej padá veniec a tiež knihy, letiace vzduchom od schodiska na ľavej strane, kde je aj kamenný portál s arcibiskupskými insígniami. Na knihách, ležiacich vpravo na dlažbe, vidno kalich a čítame tam názov *Bible Svatá*. Vpravo hore je zdobený názov pohľadnice a citát: „Protivenství trpíme, ale nebýváme opuštěni; býváme opovrženi, ale nehyneme. II. Hor. 4. 9.“ Pohľadnica má bodkovanú farebnú štruktúru a vznikla asi zároveň s pohľadnicou s motívom dohárajúcej

⁵⁶ *Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* 8,9 x 13,7 cm, pohľadnica, pred 1905, meno autora neznačené, tlačiar (uvedené na líci vľavo dole): *Lithogr. V. Neubert, Smíchov* a vpravo dole: *Vydavatel : V. Havlíček. Praha-II., Žitná ul. 668. n. 7. AVU SNG, inv. č. 717/2003.*

⁵⁷ *Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* 8,9 x 14,1 cm, pohľadnica, po 1906, meno autora neznačené, na kraji na rubnej strane uvedené: *Nakladatelství Václava Havlíčka vdova. Praha-II., Ječná 20a. Súkromný majetok v Bratislave.*

hranice. Na lícnej strane sú uvedené aj údaje o tlačiarovi a vydavateľovi. Meno autora predlohy však chýba.⁵⁸

Ak by sme chceli hodnotiť formálne spracovanie predlôh, vychádzať môžeme len z pohľadníc, čo úsudok podstatne skreslí. Na malom formáte sa kresbičky javia trochu strnulé, takže by som ich vznik zaradila do úplných počiatkov Kutlíkovej tvorby – možno do prvého roku štúdia na pražskej Akadémii výtvarných umení: 1885/1886. Sú to však len dohady.

Mimo Kutlíkovej pozostalosti som natrafila ešte na jednu pohľadnicu, ktorá zapadá do Havlíčkovho vydavateľského poňatia tohto cyklu a vizuálne odkazuje na dvojicu prv popísaných Kutlíkových pohľadníc. Motív je nazvaný *Bibli k svobodě!*“ a pred vychádzajúcim slnkom je na výjave zobrazená pootvorná Biblia s červeným kalichom navrchu. V knihe je vložená ratolesť, a pred ňou sú namaľované roztrhané okovy. Sprievodný text uvádza: „Nebo Vy v svobodu povolání jste bratři. Gal. 5, 13.“ V tomto prípade ide o 2. vydanie s bezpätkovým písmom sprievodného textu a s „krátkou adresou“ na rube. Až keď sa nájde táto pohľadnica v prvom vydaní, môžeme uvažovať o tom, že tiež jej autorom mohol byť vtedy mladučký Cyril Kutlík. Hoci aj výtvarný názor tretej pohľadnice je zhodný s predošlými, zatiaľ nás prekvapuje, že by exemplár nemal Kutlík archivovaný u seba. Tak napríklad v dokumentovaní tvorby a aktivít svojej školy bol pomerne dôsledný. Na druhej strane, viaceré indície z rodinnej korešpondencie naznačujú, že jeho zachovaná pozostalosť je torzovitá.

Kalendár Hus

O Kutlíkovom Historickom portréte Jana Husa, reprodukovanej vydavateľom z Turnova Františkom Vonkom, píšem podrobne v podkapitole 4.2. Tu by som rada uviedla, že variant Husovho portrétu z profilu je zakomponovaný na *Obálke kalendára Hus*. Husov profil je na obálke umiestnený v kruhovom medailóne. Predlohou obálky kalendára bol pravdepodobne akvarel a farebnosť je podstatne živšia ako na veľkej reprezentatívnej Kutlíkovej olejomalbe *Historického portrétu Jana Husa*. Na obálke sú vlasy a brada Jana Husa hnedé, čiapka je čierna a odev sivočierny. Namaľovaný má stojatý golier, avšak prestrihávaný rukáv z olejomalby chýba. Detaily tváre sú podané menej podrobne a brada je šikmejšia. Kompozíciu dopĺňa hrubá kniha – zjavne Biblia Svätá – opretá o hrud' teológa. Pozadie je vypracované v sivej a čiernej farbe s osvetlením sprava. Kruhový medailón s

⁵⁸ *Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze*, 9,2 x 14 cm, pohľadnica, pred 1905, meno autora neznačené, tlačiar (uvedené na líci vľavo dole): *Lithogr. V. Neubert, Smíchov* a vpravo dole: *Vydavatel : V. Havlíček. Praha-II., Žitná ul. 668. n. 7. AVU SNG, inv. č. 717/2003.*

profilom je doplnený o maľbu prízemného domu, naspodku v popredí, a horiacej hranice so siluetou mesta Kostnice v pozadí hore. Celý výjav na obálke lemuje, z dvoch strán, rastlinný motív v podobe viniča – odkaze na Krista a jeho cirkev.

Hus kalendář pro lid evanjelický vychádzal od roku 1891. Napriek tomu, že exemplár prvého ročníka sa nepodarilo zatiaľ nájsť vo viacerých knižničných a archívnych fondoch, list tlačiara Vonku osvetľuje ale podstatné:⁵⁹ „Titul Husa mi není dosud znám. Píši Vám jej tuto, jak sám myslím a sděluji jeho znění též dp. far. Skalskému. On Vám oznámí, souhlasí-li, anebo si udá změny přímo Vám. Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok Páně 1891. Redaktor a vydavatel G. Ad. Skalský evanjel. farář A. V. ve Velké Lhotě. Ročník I. Tiskem a nákladem knihtiskárny J. Sluky (F. Vonky) v Turnově. Myslím, že by to tak mohlo býti, račte ale vyčkat sdělení dp. Skalského.“ Pre výtvarnú stránku kalendára oslovil František Vonka Cyrila Kutlíka pravdepodobne preto, že sa s mladíkovou zručnosťou zoznámil pri tlači podobizní Jana Husa a Jana Žižku. A neostalo len pri obálke. Už pre prvý ročník kalendára vytvoril Cyril Kutlík aj *Symboly mesiacov*, vychádzajúce zo zvieratníkových znamení (čo je celkom zaujímavá skutočnosť, keďže ľudový kalendár bol predsalen náboženskou tlačou). Vonka píše:⁶⁰ „Došly v pořádku obrázky kalend.[áře] i obálky za něž díky vzdávám. Titul obalový proveden bude v barvách u mne v litografii. Štítky přikládám však tuto zpět a prosím, aby ste vše ráčil dle slibu svého u Husníka a Häuslera lask. zařídit. Při provádění fotocinkografie prosím, aby byl vzat zřetel zvláštní na toto: 1) Štítky musí míti rozměr 9 a 3 ctmetrů [...] (Je to ta samá proporce, jako při originálech, kdy je 12/4 cm. Prosím, aby proporce 9/3 přesně dodržena byla, totiž štoček, aby byl tak veliký; větší býti nesmí, protože sazba je již tak zřízena. 2) Hotové štočky abych nejdéle do 5 (pěti) dnů měl již v rukou. Jinak byl bych přiveden do velikých nesnází. Snad to bude možno! Příčiněním pp. spisovatelů zdržal se tisk na poslední chvíli, takže budu musit nyní chvátat, abych s tím přišel ještě jakž takž včas. Zbývají na to pouze 4 neděle, a je to práce ohromná v povážení, jak namáhavá je sazba kalendáře. Jen aby byly ty štočky pěkně provedeny. Je to na léta. Prosím Vás opětně o lask. zařízení všeho neodkladně dle těchto instrukcí, abych neuvázl. Snad to provedou pěkně. ‘Hus’ bude míti výpravu vzornou.“ Okrem obálky a symbolov, bol v tomto prvom kalendári *Hus* reprodukován aj Kutlíkov akvarel *Kostol v Černilove*.

Ďalší rok figuroval František Vonka nielen ako tlačiar, keďže zastupoval závod s názvom *J. Sluka*, ale tiež ako vydavateľ a nakladateľ kalendára *Hus* – dozvedáme sa z

⁵⁹ František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov, 17. 10. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁶⁰ František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, nedatované, zjavne október – november 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

ojedinele dostupnej obálky.⁶¹ V tomto ročníku kalendára (na rok 1892) sa, okrem Kutlíkovej obálky a symbolov, nachádza aj ilustrácia k príbehu o chlapčekovi a šteniatku *Miloušek a Maloušek*. Text je doplnený len jednou kresbičkou, na rozdiel od Vonkovej požiadavky:⁶² „Zasílám Vám pod X páskou 3 tisky ‘opraveného’ Husa. Takto snad přece bude lepší, než v loni ‘na rychlo’ upravený. Pro Malouška jsem už jeden štoček dostal. Co dělá druhý, a pak ty Opatovické?“ (O aké opatovické štočky išlo, žiaľ nevieme.)

Vďaka pomoci Jaroslava Bartáka, archivára zo Semíl – Chuchelny a zamestnanca knižnice Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe Jana Vrzáčka som sa snažila zistiť, ako dlho bola používaná v kalendári *Hus* Kutlíkova obálka a jeho symboly mesiacov. Keďže vo viazaných ročníkoch obálky chýbajú, prvá otázka je nezodpovedaná. Zvieratníkové symboly mesiacov boli ešte v kalendári na rok 1897, tlačenom *Knihtiskárnou A. Mareše (J. Hofrychtr) v Roudnici*. V roku 1898 tlačil kalendár znova František Vonka, ale už bez symbolov. Nahradené boli ornamentom a dedukujem, že sa tak stalo preto, že sa Vonkovi nevrátili štočky. Keďže sa nemenil vydavateľ, ktorým bola od 3. ročníka *Evanjelická matice a. v.*,⁶³ nemal Vonka asi vážnejší dôvod nepoužiť štočky symbolov mesiacov, ktoré nechával prostredníctvom Kutlíka sám zhotoviť.

Prehliadnutie dostupných ročníkov kalendára odhalilo ešte reprodukovanie niekoľkých Kutlíkových prác. Kalendár *Hus* na rok 1893 tlačil František Vonka (už pod vlastným firemným menom na Smíchove) a okrem symbolov mesiacov tu nachádzame reklamu, ktorou Vonka ponúkal aj *Obrazy: M. Jan Hus a Jan Žižka po 50 kr.* a evanjelický spis *Kytice Komenského*. V kalendári *Hus* na rok 1896 (tlačenom A. Marešom), popri symboloch mesiacov, nachádzame aj Kutlíkovu maľbičku *Nová škola v Křížlicích* (1893), ktorú vytvoril na žiadosť otca pôvodne do *Evanjelického Cirkevníka*.⁶⁴ Táto maľba školy ilustruje v kalendári *Hus 1896* článok *Obrázek z dějin evanj. a. v. církve v Křížlicích*, ktorý je doplnený ešte štyrmi ďalšími kresbami: starej fary, tolerančnej modlitebne, kostola a novej fary v Křížlicích. Všetkých päť obrázkov bolo publikovaných už prv – v roku 1881, keď boli prílohou spisu *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny církve ev. ausb. vyznání v Křížlicích*,⁶⁵ ktorý

⁶¹ Dva exempláre obálky kalendára *Hus* na rok 1892 sú v pozostalosti Cyrila Kutlíka, ktorá dnes tvorí jeho Osobný fond, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁶² František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov, 7. 9. 1891. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁶³ Vzdelávací a nakladateľský spolok *Evanjelická matice augšpurského vyznání v Rakousku* založili v roku 1892 evanjelický teológ a historik Gustav Adolf Skalský (1857 – 1926) a evanjelický duchovný Josef Jakub Kučera (1846 – 1905).

⁶⁴ *Evanjelický cirkevník*. r. XXV. č. 3. Praha, marec 1894. s. 60.

⁶⁵ KUTLÍK, Bohdan. *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny církve ev. ausb. vyznání v Křížlicích*. Praha, 1881; *Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok 1896*. r. IV. Evanjelická matice a. v., 1895. Knihtiskárna A. Mareše v Roudnici. s. 140-146 k článku „Obrázek z dějin evanj. a. v. církve v Křížlicích“ tiež uvádza: „Vyňato ze spisku

napísal Bohdan Kutlík. Preto archivár Jaroslav Barták predostrel, či aj autorom kresieb pre *Zrcadlo Křížlické* nemohol byť farár Bohdan Kutlík. (Jeden pomerne zdarilý ilustračný pokus, so zachytením cirkevných budov, poznáme už od Bohdanovho otca – maliarovho deda farára Jána Kutlíka st. v kronike na Pitvaroši.) Čo sa týka obrázkov zo *Zrcadla Křížlického*, sa snáď dá uvažovať aj o tom, či ich autorom nemohol byť dokonca dvanásťročný Cyril Kutlík. Výtvarné podanie je strnulé, neškolené, ale kresliarsky zvládnuté a so snahou o vystihnutie charakteru architektúry. Či už bol autorom kresieb zo *Zrcadla Křížlického* otec Bohdan alebo jeho syn, pre Cyrilovu ďalšiu tvorbu sa stali inšpiratívnymi. Z letných prázdnin z roku 1890 sa u potomkov Kutlíkovcov zachovali Cyrilove malebné akvarely s rovnakými motívmi, aké ilustrovali *Zrcadlo Křížlické*: sú to maľby *Stará evanjelická a. v. fara v Křížliciach – rodný dom Cyrila Kutlíka* (Príl., obr. 4), *Pohľad na novú evanjelickú a. v. faru v Křížliciach* (Príl., obr. 3), a *Stará evanjelická a. v. škola v Křížliciach* (Príl., obr. 6, AVU SNG). Maľba *Evanjelický a. v. kostol v Křížliciach* je v súčasnosti dostupná len na fotografii. Aj motív Harrachovskej horárne *Dom na rázcestí* (Príl., obr. 5, AVU SNG), možno na základe maliarskeho podania zaradiť ku kolekcií Kutlíkových akvarelov z rodiska. Svoj rodný dom zaznamenal Cyril aj v technike olejomalby *Les / Křížlice. Stará evanjelická a. v. fara* (Dom pozostalostí, Belehrad.)

Krajinárske motívy

Propagátorom Kutlíkových krajinárskych motívov sa stal ďalší vydavateľ z Turnova Václav Kudrnáč (1856 – 1923). Ide o ilustrácie z rokov 1889 – 1890 *Lipa Tatobitská, Zvonica v Rovensku pod Troskami, Týnsky chrám, Pohľad na Rovensko pod Troskami* a pôvodná *Radnica v Rovensku pod Troskami*, ktoré dnes poznáme len z reprodukcii. Päť kresbičiek Kutlík pravdepodobne vytvoril v prvom rade pre publikáciu Petra Matouška *Paměti města Rovenska*⁶⁶ a za upozornenie na knižočku vďačím Jaroslavovi Bartákovi. Maliarov synovec Boris Bálent evidoval, že tieto obrázky vyšli v brožúrke Josefa Šimáka *Průvodce Českým Rájem. Jedno sto padesát výletů (Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí)*.⁶⁷ Šimákov sprievodca sa dočkal niekoľkých vydaní, pričom jedno datovanie uvádza Bálent:⁶⁸ „Podľa inzerátu B.

‘Zrcadlo Křížlické,’ vydaného r. 1881 B. Kutlíkem, farářem Křížlickým.“ Obrázok Novej evanjelickej fary v Křížliciach zo *Zrcadla* používal Bohdan Kutlík aj na listovom papieri.

⁶⁶ MATOUŠEK, Petr, řídící učitel v Kotelsku. *Paměti města Rovenska. (S 5ti vyobrazeními a mapkou.)* Tiskem Ant. Švejnara v Semilech. Nákladem Václava Kudrnáče, redaktora v Turnově, [medzi 1890 - 1900].

⁶⁷ ŠIMÁK, Josef, Dr. Phil. *Průvodce Českým Rájem. Jedno sto padesát výletů (Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí). (40 vyobrazení.)* Nákladem V. Kudrnáče v Turnově. Tisk brožury obstarala firma J. Jiránek v Turnově, obálky Kabátník a spol. v Jičíně, [1890 – 1904].

⁶⁸ Kópia listu Borisa Bálenca Štátnej knižnici – Národnej knižnici v Prahe. Bratislava, 20. 2. 1980. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

Patočku na s. /2/ obálky po r. 1903.“ Dr. Vlasta Volfová spresnila:⁶⁹ „Vážený pane doktore, sdělujeme Vám, že naše knihovna má 3 exempláře Průvodce českým rájem od Josefa V. Šimáka. 2 z nich odpovídají Vašemu popisu, jedná se o totožná vydání [s rozdílem v počte reklam], podle Nosovského⁷⁰ z r. 1903... Při bližším prohlédnutí jsme zjistili, že v obou je jen 30 ilustrací, i když na titulním listu je uvedeno: (40 vyobrazení.). [...] Jen pro informaci dodáváme ještě údaje o třetím exempláři. Je to podle Nosovského vydání z r. 1906. Na rozdíl od předchozího tištěného u J. Jiráka v Turnově vyšlo toto „přepracované“ vydání nákladem místního komitétu pro universitní kursy v Turnově, tiskem Dr. Ed. Grégra a syna v Praze, má pouze 14 fotografií, navíc však volnou barevnou mapku hejtmanství Turnovského (v našem exempláři přilepenou na zadní obálce).“ V bibliografiích⁷¹ turnovského rodáka a významného představitele české historické vlastivedy Josefa Vítězslava Šimáka sú uvedené dve vydania sprievodcu v náklade Václava Kudrnáča z rokov 1903 a 1904. Tretie rozšírené vydanie (1906) Kutlíkove kresby neobsahuje.⁷²

O obľube sprievodcov po Českom raji na prelome 19. a 20. storočia svedčí väčší počet vydaných titulov. Pre nedostupnosť som nemala možnosť overiť, či sa päťka Kutlíkových krajínok z okolia Rovenska nedostala aj do *Albumu pohľadů Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí* (1906)⁷³ a do publikácie Jana Šimona, v náklade Václava Kudrnáča pod názvom *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*.⁷⁴ Prezrieť treba aj Šimonovu knižku *Průvodce českým rájem* (1897) a rovnomený titul, zostavený v roku 1912 Václavom Kudrnáčom.⁷⁵ Kutlíkovu kresbu *Zvonica v Rovensku pod Troskami* Kudrnáč doložene použil ešte

⁶⁹ Dr. Vlasta Volfová, vedúca oddelenia medziknižničných služieb Štátnej knižnice v liste Dr. Borisovi Bálentovi. Praha, 6. 3. 1980. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

⁷⁰ Na mysli mala: NOSOVSKÝ, Karel. *Český katalog bibliografický za rok 1903*. roč. 15. Praha : Spolek československých knihkupeckých účetních, 1890 – 1907.

⁷¹ ČERNÁ Marie Ludmila. Bibliografie prací a vědeckých statí prof. Dra J. V. Šimáka. In *Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka*. Příloha *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 38, č. 2 – 3. Praha, 1930, s. 238-255; ČERNÁ Marie Ludmila. Bibliografický přehled prací Dr. J. V. Šimáka z let 1892 – 1940. In *Turnov svému rodáku a čestnému občanu. Sborník k sedmdesátým narozeninám univerzitního profesora Dr. J. V. Šimáka*. Turnov : město, 1940, s. 59-100; ČERNÁ Marie Ludmila. Doplnky k Šimákově bibliografii. In *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, 1940, s. 203. Pozri tiež: KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice : Společnost pro kulturní dějiny – Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. s. 318-320.

⁷² Jaroslav Barták v přílohách listu Ive Paštrnákovéj. Semily – Chuchelna, 16. 2. 2009.

⁷³ KUDRNÁČ, Václav (zost.) *Album pohledů Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí*. Turnov : Kudrnáč, [1906]. 32 str., 64 čb obr.

⁷⁴ ŠIMON, Jan. *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím : s 45 vyobrazeními*. 2. vyd. Turnov : Václav Kudrnáč, [19??] (Karel Brandeis Třeboň). 93 s. : obr. příl.; 8.

⁷⁵ KUDRNÁČ, Václav (zost.) *Průvodce Českým rájem*. V Turnově : Václav Kudrnáč, 1912. 64 str., 27 obr., 1 mapa.

v príležitostnej tlači z roku 1922 *Vděčné vzpomínky na nehynoucí činnost slavné paměti Dra. Frant. Lad. Riegra*.⁷⁶

Na dopyt záujemcov reagoval aj František Vonka, keď vydal v roku 1891 sprievodcov Josefa Zdenka Prýla.⁷⁷ Hoci Vonka s Kutlíkom spolupracoval, k piatim kresbám z okolia Rovenska mal pravdepodobne reprodukčné práva vydavateľ Kudrnáč. Kutlíkove kresby u Prýla absentujú asi aj preto, že išlo o druhé vydanie 1. časti tohto sprievodcu. Zilynskyj⁷⁸ k tomu dodal: „K dalšímu prosazení názvu přispělo po čase vydání druhého dílu Prýlovy brožury (objevila se i v německé variantě)... Nová lokalizace Českého ráje už nemohla být těmito pozdními ohlasy starší tradice zpochybněna. Vnímat a respektovat ji začali také historikové.“ Zilynskyj uvádza aj dôvod prvého vydania Prýlovho *Průvodce Českým rájem*:⁷⁹ „Koncem června 1887 – v době, kdy ještě Durychův spis nebyl dotištěn – se na Turnovsko vypravila s pražskými sokoly i skupina amerických Čechů, kteří navštívili starou vlast. Právě pro tyto exotické hosty vydal rozsahově nevelkou, ve srovnání s Durychovou knihou jistě levnější brožuru s názvem Průvodce Českým rájem učitel Josef Zdeněk Prýl.“

Hold vydavateľom

Od úvah sa vráťme k tomu, čo je doložené v knižničných a archívnych fondoch. Ak by sme chceli rekapitulovať, tak opakované vydanie originálnych pohľadnicových návrhov, troch rozmernejších separátnych tlačí historických osobností, ilustrovanie ľudových kalendárov viacerými kresbičkami, spolu s obálkou, ako aj viacnásobné publikovanie variantov Komenského portrétu a krajinárskych motívov nie je na začínajúceho umelca vôbec málo. Treba si uvedomiť, že všetky spomenuté realizácie stihol Cyril Kutlík vytvoriť do roku 1895 – pred presunom do Srbska – kam odišiel len dvadsaťšesťročný.

Veľký podiel na zverejnení Kutlíkovho diela mal turnovský vydavateľ František Vonka. Jeho úprimné slová, zaznamenané v korešpondencii Kutlíkovi, vypovedajú o tom, že mladíkovi držal palce a ako výtvarníkovi mu dôveroval. Pre Cyrila Kutlíka to mohlo znamenať veľa – pri prísnom postoji vlastného otca, ktorý ho síce podporoval, ale často s rozsiahlymi diskusiami. Navyše pre veľké množstvo obrazov v dome bol Bohdan Kutlík

⁷⁶ KUDRNÁČ, Václav. *Vděčné vzpomínky na nehynoucí činnost slavné paměti Dra. Frant. Lad. Riegra*. Turnov: V. Kudrnáč, 1922, s. [11]. Za upozornenie na tlačovinu ďakujem Jaroslavovi Bartákovi.

⁷⁷ PRÝL, Josef Zdenko. *Průvodce Českým rájem. Díl první: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov : Fr. Vonka, [1891, 2. vyd.]. S 2 mapkami a deseti vyobrazeními; PRÝL, Josef Zdenko. *Průvodce Českým rájem. Díl druhý: Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*. Turnov : Fr. Vonka, [1891]. S mapkou a osmi ilustracemi.

⁷⁸ ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. In *Dějiny a současnost*. č. 5. Praha : Nakladatelství Lidových novin, 2005. s. 18.

⁷⁹ Ibidem.

voči novým realizáciám často odmeraný a k synovým výtvarným a pedagogickým ambíciám pomerne kritický.

2.4 Obraz na Jubilejnej zemskej výstave v Prahe 1891

Posledné okamihy Husovej slobody

Prvou Kutlíkovou väčšou historickou kompozíciou, prezentovanou na Jubilejnej zemskej výstave v Prahe v roku 1891, bol obraz *Posledné okamihy Husovej slobody*. Pôvodne plánoval ako svoju záverečnú prácu na pražskej Akadémii výtvarných umení namaľovať žánrový motív a za tým účelom vytvoril skicu *U nemocnej*. Nechal sa však presvedčiť: „ale prof. Pirner radil mi, abych maloval něco costumového, prý proto, aby smysl můj pro colorit přišel k platnosti.“⁸⁰ Nakoniec, „aby rodine, vlasti i Bohu zadosť urobil,“ vybral si motív *Posledné okamihy Husovej slobody* (**Príl., obr. 13**). Kompozíciu do konečnej podoby mladý maliar prepracovával v skicách sedemkrát, pričom vopred vytvoril množstvo prípravných štúdií podľa kostýmovaných modelov. Následne pracoval v školskom ateliéri na rozmerom oleji neúnavne vyše roka. Radami mu pomáhal profesor Maximilián Pirner. Obraz sa stal „kráľom autorových dní a srdcom jeho prianí.“ Maľovanie síce skomplikoval Kutlíkov pobyt v nemocnici so zápalom pľúc, ale napriek tomu stihol obraz dokončiť v poslednej chvíli pred termínom odovzdania na Jubilejnú zemskej výstavu.

V Cyrilovom liste rodičom sa zachoval presný popis tohto obrazu s identifikáciou postáv:⁸¹ „Dne 28. listopadu léta 1414 přišli do bytu Husova v Kostnici o polednách biskup Tridentský, Augsburský, Jan z Badenu a purkmistr Kostnický, aby se pod záminkou predbežného výslechu Husa zmocnili. Jan z Chlumu, stály a věrný ochránce Husův, zrazuje, neboť prohlédl tu lest'. Hus však máje klidné svědomí a věda (jak pravil) 'že ho od pravdy, o které jest přesvědčen nikdo neodvrátí – jde s nimi, aby jim o pravdě oné svědectví vydal.' Jde a vícekrát na svobodu nepřijde, jsa uvržen do vězení. Proto název obrazu. [...] Osoby jsou Jan Hus a Jan z Chlumu. Onen červený kněz jest biskup Tridentský, onen fialový augsburský, onen pán, jenž sedí jest Jan z Badenu a onen stařec purkmistr Kostnický.“

Iste to bol Maximilián Pirner, kto svojmu žiakovi odporučil maľbu vystaviť na Jubilejnej zemskej výstave v Prahe. Pirner bol členom výtvarnej komisie výstavy a sám pre

⁸⁰ Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. – 14. 2. 1890), na 1. nečíslovanej strane úvodného zápisu z 22. 1. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁸¹ Cyril Kutlík v liste rodičom. Praha, 29.1.1892. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

výstavu navrhol čestný diplom.⁸² Do svojho obrazu vkladal Kutlík isté nádeje a dúfal, že ho uvedie do povedomia súdobého umeleckého sveta. Bol pravdepodobne rozčarovaný, keď sa jeho predstavy celkom nevyplnili, možno aj preto, že v oboch vydaniach katalógu k výstave ho uviedli, ako staršieho autora (omylom uviedli, že sa narodil v roku 1864). K rozčarovaniu iste prispela i skutočnosť, že na obraz bola takmer uvalená exekúcia kvôli Kutlíkovmu dlhu, ktorý potom s pomocou otca promptne splatil. Zadosťučinením mohlo byť, že obraz *Posledné okamihy Husovej slobody* bol onedlho vystavený v zasadacej sieni Oblastného zastupiteľstva vo Vysokom nad Jizerou a mesto ho po nejakom čase aj odkúpilo.⁸³ Predtým však maľba ešte absolvovala výstavné turné po mestečkách v okolí Vysokého nad Jizerou. V Cyrilovej pozostalosti v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie v rodinnej korešpondencii sa k tomu zachovali inštrukcie otcovi a oficiálne povolenia na vystavovanie, ktoré pre syna (pravdepodobne už na pobyte vo Viedni) vybavoval jeho otec Bohdan Kutlík.

Starostom vo Vysokom nad Jizerou bol v tom čase Antonín Nečásek. Ďalším členom oblastného zastupiteľstva a neskôr tiež starostom bol Karel Schröter, uviedla jeho dcéra Magda Schrötrová.⁸⁴ U Schrötrovcov Kutlík pravdepodobne v roku 1892 aj pobýval počas svojho tvorivého pobytu v meste. (Vo Vysokom nad Jizerou Kutlík učil kresliť Karla Schrötra a vytvoril portréty jeho otca a svokra – avšak posmrtné, podľa fotografií.) Kutlíkova maľba *Posledné okamihy Husovej slobody* sa vo Vysokom nad Jizerou nachádzala vo dvorane Mestského domu ešte okolo roku 1930, keď Félix Kutlík ml. informáciu preveroval pre publikáciu *Dejiny Kutlíkovcov*. Neskôr sa obraz dostal do miestnej veriteľne – záložne, ktorej predsedom bol tiež Antonín Nečásek, alebo Karel Schröter. Mohlo sa tak stať počas 2. svetovej vojny, keď sa mnohé diela kvôli nebezpečenstvu rabovania uschovávali do bankových priestorov. Následne bola maľba vraj zapožičaná evanjelickému cirkevnému zboru vo Vysokom nad Jizerou. Zjavne po Nežnej revolúcii vrátili obraz sporiteľni a po zrušení jej pobočky vo Vysokom nad Jizerou v 90. rokoch 20. storočia sa presunul do okresnej pobočky v Turnove. V Českej sporiteľni v Turnove som obraz dokumentovala v roku 2001 v neverejných priestoroch. Majetkom Českej sporiteľne je táto Kutlíkova maľba dodnes, ako ma informoval prof. PhDr. Lubomír Slavíček, CSc., ktorý tam v roku 2013 vykonával odbornú revíziu diel.⁸⁵

⁸² Maximilián Pirner: Návrh čestného diplomu pre XXIV. skupinu Všeobecnej zemskej výstavy v Prahe. 1891, ceruza na papieri. 107 x 150 cm. Národná galéria, Praha, Depozitár zbierky grafiky a kresby, inv. č. K 1411.

⁸³ Státní okresní archiv Semily, Archiv města Vysoké nad Jizerou, kniha 7, Zápisy ze schůzí městského výboru 1891 – 1894. Za zaslanie údajov zo zápisníc ďakujem Jaroslavovi Bartákovi (16. 2. 2009).

⁸⁴ Magda Schrötrová v liste Borisovi Bálentovi. Vysoké nad Jizerou, 15. 3. 1960. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁸⁵ Prof. PhDr. Lubomír Slavíček, CSc. v e-maile Ive Paštrnákovéj, 29. 8. 2013. Za informovanie ďakujem.

Podrobným popisom premiestňovania jedného diela, som chcela poukázať na to, že práve táto Kutlíkova práca by si zaslúžila miesto – ak nie v štátnej galérii – tak aspoň v regionálnom múzeu. Čiže v inštitúciách, ktorých prvoradým poslaním je zbierkotvorná a výstavná činnosť. Kutlíkove *Posledné okamihy Husovej slobody* sa totiž zaraďujú medzi ojedinelé príklady historického maliarstva v kontexte umenia na Slovensku. (V Slovenskej národnej galérii nie je zastúpený tak veľký počet historických malieb z 19. storočia ako v Národnej galérii v Prahe. U nás to bola téma menej častá, ako v Čechách. Tak napr. maľba *Husiti*, 1909 od Jaroslava Augustu nie je zachovaná). Kutlíkovu záverečnú prácu z akadémie *Posledné okamihy Husovej slobody* a historickú tematiku v tvorivom opuse uvádzajú všetky heslá o Cyrilovi Kutlíkovi v naučných slovníkoch a encyklopédiách v Čechách, na Slovensku i v Srbsku.⁸⁶ Aj preto si myslím, že by si obraz zaslúžil miesto v zbierkotvornej inštitúcii, ktorá by ho prezentovala, zaradila do dobovej umeleckej produkcie, ale zabezpečila mu aj prípadné potrebné reštaurátorské prehliadnutie.

Jubilejná zemská výstava v Prahe 1891

Namieste je ešte bližšie charakterizovať samotné výstavné podujatie, na ktorom Kutlík prezentoval svoju prvú rozmernejšiu historickú realizáciu. Jubilejná výstava v Prahe v roku 1891 bola hospodárskou, kultúrnou a spoločenskou výstavou. Pôvodne bola plánovaná ako všeobecná zemská výstava, ale pre bojkot nemeckých podnikateľov v Čechách, sa stala prehliadkou domáceho českého rozvoja priemyslu a kultúry. „Byla uspořádana na oslavu jubilea první průmyslové výstavy v roce 1791. Výstava měla silný národní a politický podtext – průmyslová výstava v roce 1791 totiž proběhla v rámci oslav korunovace Leopolda II. českým králem. V roce 1891 panující František Josef II. se však českým králem korunovat nedal. Oslava Leopoldova jubilea proto byla i jistým připomenutím ideje české státnosti, navíc v době, kdy Vídeň a němečtí nacionalisté dělali vše pro její zapomenutí. Přestože šlo o zemskou výstavu, němečtí průmyslníci sídlící v Českém království ji, až na nepatrné výjimky, bojkotovali. Výstava, organizovaná a vybavená výhradně českými podniky, však měla obrovský úspěch a ukázala schopnost českých lidí. Díky německým obstrukcím byl boj o výstavu od samého začátku velmi tvrdý. Teprve roku 1888 byl zvolen první přípravný výbor, v jehož čele stál hrabě Karel Max Zedtwitz, jedním z místopředsedů byl zvolen František Křížík. O významu podniku svědčí i složení generálního výboru, v němž byl hrabě Bedřich

⁸⁶ *Ottův slovník naučný*, zv. XV., 1900, s. 413; *Masarykův slovník naučný*, zv. IV., 1929, s. 255; *Slovenský naučný slovník*, zv. II., 1932, s. 278; *Enciklopedija Jugoslavije*, zv. V., 1962, s. 461; *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, zv. 3., 1964, s. 268; *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, zv. II., 1987, s. 573; *Encyklopédia Slovenska*, zv. III., 1979, s. 285; *Nový slovník československých výtvarných umělců*, sv. I, vyd. IV., 1993, s. 601.

Kinský, hrabě František Thun, kníže Jiří Lobkowitz či pražský primátor dr. Jindřich Šolc. Usnesením zemského sněmu byla ke zbudování Výstaviště určena část Královské obory. Výstava byla zahájena 15. května 1891, ukončena byla 18. října 1891. Jednou z atrakcí výstavy byl i Hanavský pavilon,⁸⁷ vyhledávaná byla balónová aréna, kde se pořádaly vyhlídkové lety upoutaným i volným balónem. Součástí výstavního dění byl i II. všesokolský slet. Výstavu shlédlo dva a půl milionu návštěvníků, podívat se přijel i sám František Josef II. O monumentalitě výstavy svědčí i výstavní katalog, který zahrnoval přehled vystavovatelů včetně soupisu pavilonů a exponátů na plných 350 stranách.⁸⁸ Treba poznamenať, že výtvarná sekcia výstavy mala samostatný čiastkový katalóg. Jeho exemplár sa nachádza aj v Kutlíkovej pozostalosti v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie. (Práve v tomto katalógu boli Kutlíkové osobné dáta uvedené chybné, a to aj v 2. vydaní napriek jeho reklamácii.) K termínu otvorenia výstavy 20. 8. 1891 bola verejnosti sprístupnená aj pražská Eiffelovka – Petřínska rozhľadňa, ktorú Kutlík ešte pred jej dostavaním nakreslil na záhlavie karnevalovej tlačoviny *Figaro. Šibřinkový list Sokola Břevnovského*. (Viac o tom pozri v podkapitole 2.6.)

Václav Nekvasil

Považujem za dôležité uviesť aj nasledovnú skutočnosť. Popri Richardovi Jahnovi, Františkovi Křižíkovi, Emilovi Kubinzkom, Karlovi Umrathovi, Josefovi Wohankovi a kniežati Karlovi Maxovi Zedtwitzovi, členom výboru, ustanoveného v roku 1888 za účelom prípravy výstavy, bol aj Václav Nekvasil.⁸⁹ Vzhľadom na príslušnosť Václava Nekvasila (1840 – 1906) k Obchodnej a živnostenskej komore v Prahe od roku 1881, jeho menovanie do výboru Jubilejnej zemskej výstavy neprekvapí. O to viac, že v rokoch 1887 – 1895 zastupoval túto komoru ako zemský poslanec. Václav Nekvasil bol pražský staviteľ a stavebný podnikateľ. Jeho firma má na konte výstavbu množstva priemyselných objektov, verejných budov a obytných domov, realizovaných v Prahe, v Čechách, v Nemecku, ale aj na Balkáne.⁹⁰ Postupom rokov sa firma Václava Nekvasila stala jednou z najväčších českých stavebných

⁸⁷ Hanavský pavilón je novobarokový reprezentačný pavilón Komárovských železiarní. Nazvaný je podľa vtedajšieho majiteľa železiarní, kniežaťa Viliama Hanavského. Po skončení výstavy darovalo knieža pavilón mestu Praha. Ide o krásne umelecky vyzdobenú technickú pamiatku – prvú pražskú stavbu, postavenú z liateho železa, betónu a skla.

⁸⁸ *Všeobecná zemska výstava v Praze v roce 1891*. Dostupné na: www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Historie/Vseobecna-zemska-vystava-v-praze-v-roce-1891 (20. 6. 2013)

⁸⁹ KOLÁŘ, František – HLAVAČKA, Milan. Jubilejní výstava 1891. In *Slovo k historii*. roč. 1991, č. 28, s. 10.

⁹⁰ WEGER, J. S. – HAYN, J. (red.) *V. Nekvasil 1868 – 1928. Na paměť šedesátiletého trvání firmy V. Nekvasil, stavitel, Praha – Karlin 244*. Praha : firma V. Nekvasil, 1928. 78 strán. Výročnú publikáciu vydal už syn Václava Nekvasila Otakar Nekvasil (1869 – 1933), ktorý po otcovi prevzal vedenie firmy a rozšíril ju. Okrem staviteľstva sa, tak ako jeho otec, úspešne venoval aj stavebnému podnikaniu a politike.

spoločnosť. Tieto informácie budú pre nás zaujímavé od okamihu, keď uvediem, že Cyril Kutlík sa po svojom príchode do Belehradu v roku 1895 ubytuje v hoteli Slávia, ktorý projektoval a zrejme aj vlastnil český architekt a staviteľ František Nekvasil (1843 – 1913; pričom v roku 1899 sa tento stane dokonca Kutlíkovým svokrom). Väzba s Prahou tkvie v tom, že František bol mladším bratom Václava Nekvasila, ako sa mi podarilo genealogicky vyskúmať.⁹¹ Z roku 1891 nemáme zatiaľ priamo archívne doložený kontakt Cyrila Kutlíka s Václavom alebo Františkom Nekvasilovcami, zároveň však nie je vylúčené osobné jednanie. (Kutlík Srbsko vtedy už poznal z návštevy u svojho strýca Félixu Kutlíka st. vo Vojvodine v roku 1887 alebo 1888 a zaujímal sa o túto krajinu.) Je však isté, že František Nekvasil na *Jubilejnej zemskej výstave* prezentoval päť svojich architektonických návrhov pre srbské lokality.⁹² Taktiež belehradskí Česi, spolu so Srbmi sa na výstavu do Prahy vypravili pod vedením významnej osobnosti tamojšej komunity Josefa Zdeňka Raušara.⁹³ Ponúkam teda hypotézu, podľa ktorej sa o komunitu belehradských Čechov, na čele s predsedom ich krajanského spolku *Lumír* Františkom Nekvasilom, mohol Cyril Kutlík dozvedieť už v Prahe v roku 1891. Úlohu sprostredkovateľa kontaktu mohol kľudne, aj v tomto prípade, zohrať napr. Kutlíkov pedagóg Maximilián Pirner. (Pirner ako člen výtvarnej komisie výstavy zrejme poznal člena výboru na prípravu výstavy Václava Nekvasila.) Skutočne sa totiž zdá, že o niekoľko rokov neskôr potom v Belehrade Cyril Kutlík nevyhľadal náhodne, ako svoju prvú adresu, práve hotel Slávia, ktorý bol pod vedením Františka Nekvasila miestom stretávania sa a vychýreným kultúrnym centrom krajanského spolku *Lumír*.

2.5 Zákazky pre humpoleckých súkenníkov

„V Humpolci *umelec* znamenal čosi exotického. Maliarov pokladali za stopercentných bohémov, ktorí boli hotovým postrachom pred občanmi, ohradenými barikádami stoviek cností a predsudkov. Do usporiadaných spoločností mali prístup len tí, čo poskladali aj teoretické skúšky a boli teda spôsobilí vyučovať kreslenie na meštianke alebo gymnáziu a ako

⁹¹ Spojitosť medzi projekčnými a staveľskými aktivitami Václava Nekvasila a Františka Nekvasila iní bádatelia opomínali napriek tomu, že František na začiatku kariéry, pred svojím odchodom do cudziny, bratovi v Prahe pomáhal. Upozornenie na rodinnú väzbu Nekvasilovcov absentuje v kľúčových publikáciách: DJURIČ-ZAMOLO, Divna. *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1981, s. 77, alebo vo VLČEK, Pavel (ed.) *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha : Academia, 2004, s. 443.

⁹² *Hlavní katalog. Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze k oslavě jubilea první průmyslové výstavy 1791 v Praze*. Praha, 1891. (Díl 2, Skupina XIX. Inženýrství a stavitelství, s. 193, č. 3969.)

⁹³ RAUŠAR – ŽUBORIĆ, Josef Zdeněk. *Uspomena na izlet Srba i Čeha iz Srbije na izložbu u Zlatni Prag. 6. jula 1891. god.* Beograd : Štamparija Petra Čurčića, 1891.

takí sa mohli uchádzať o ruku dcérky i v lepších rodinách. Maliarstvo v tie časy (roku 1889) pokladali za *voľné povolanie*, umelci neplatili dane, nepatrili ani k *živnostníkom* a verejnosť na nich hľadela zväčša ako na *vyradencov* dobrej spoločnosti“ uviedol Janko Alexy.⁹⁴

Tvorivý pobyt Cyrila Kutlíka v Humpolci, v lete 1890, bol epizodický, vzniklo tu ale dvanásť menších, či väčších realizácií, spomedzi ktorých sa vyčleňujú najmä dve kolekcie reprezentatívnych portrétov pre súkenníckych podnikateľov. V súčasnosti sú dostupné dva portréty, a to z každej kolekcie po jednom. Ostatné podobizne poznáme len na základe dokumentačných fotografií, ktoré v 40. – 50. rokoch 20. storočia nechal vyhotoviť Boris Bálent. Pri Bádani o maľbách pre humpoleckých súkenníkov som, vo väčšej miere, nemohla využiť ani pomerne bohatú Kutlíkovu pozostalosť. Absenciu akejkoľvek korešpondencie s Humpolcom vysvetľuje jeho osobná prítomnosť v meste a dá sa predpokladať, že aj dohovory ohľadom malieb prebiehali osobne. Preto som siahla tiež po prameňoch z oblasti histórie humpoleckého súkenníctva, regionálnych dejín evanjelikov a genealógie. Kutlíkov pobyt v Humpolci, na fare evanjelického a. v. farára Kristiána Eduarda Pospíšila (1842 – 1899), ako aj podobu monumentálnych realizácií som rekonštruovala aj na základe spomienok humpoleckého rodáka maliara Jaroslava Augustu (1878 – 1970), zaznamenaných najmä jeho mladším maliarskym kolegom zo Slovenska Jankom Alexy (1894 – 1970).

„V Humpolci na Morave rozniesla sa zvesť, že na evanjelickej fare hostia elegantného mládenca, Slováka, ktorý je maliarom – umelcom, a tí, čo sa s ním dostali do styku, hovorili, že je to osobnosť pútavá, ba očarujúca“ zaznamenal Janko Alexy.⁹⁵ Napriek romantizujúcemu jazyku Alexyho knihy, Augustove spomienky na Kutlíka sú podané citlivo a výstižne: „Len hodne neskôr som si uvedomil, že naoko márnotrtný Cyril Kutlík, očarujúci vonkajšou rozkošou svojej bytosti, ukrýval v sebe trpiaceho človeka, preplneného a prelamaného nedostatkami finančnými a vyčerpanosťou z práce. V skutočnosti nešlo mu o to, dosiahnuť rozkoše sveta, ale o to, získať objednávky počas školských prázdnin. [...] Cyril sa staral o seba, ako vedel. Farár Kristián Eduard Pospíšil, priateľ jeho otca, mu starostlivo zháňal objednávky od zámožnejších občanov. Ešte dobre, že okolo jeho osobnosti vytvorila sa chmára romantických povedačiek, ktoré vzbudili záujem i o jeho výtvarné práce. [...] Videl som ho, ako mnoho pracuje, maľoval v prírode do neskorého večera, kým len trochu videl. Chodil i do rodín portrétovať, tak sa dostal na plátno i továrnik Barták. [...] V jeseni celý dojatý som sa lúčil s Kutlíkom. Vtedy som mu závidel, lebo som si neuvedomil, že ide o človeka ťažko chorého na pľúca, ktorý, keď príde domov, musí odovzdať väčšiu sumu zo

⁹⁴ ALEXY, Janko. *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1948. s. 278.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 277-285.

zárobku svojim rodičom, aby sa aj ostatným súrodencom dostalo možností na ďalšie štúdium.“

Neskôr, v autorizovaných spomienkach, bol Augusta o Kutlíkovi stručnejší, ale pridal niektoré detaily:⁹⁶ „V kalendári *Komenský* bola na prvej strane reprodukcia jeho kompozície *Pojď sem, synu, uč se moudrým býti* s obrazom Komenského, kladúceho ruku na hlavu chlapca. V kalendári bola reprodukováaná aj Kutlíkova kresba či akvarel s pohľadom na Humpolec.“ To je nezrovnalosť s tým, čo o Augustovi uviedol o niečo skôr Alexy:⁹⁷ „Na druhý deň dostal ešte viac smelosti; na pôjde našiel starý kalendár a tam bola reprodukováaná kresba od Kutlíka *Pohľad na rybník*. Šiel mu tento kalendár ukázať.“ Je pravdepodobnejšie, že v kalendári, ktorý Augusta mohol Kutlíkovi ukázať v lete 1890, nebol motív Humpolca, ale rybníka.⁹⁸ Diskutabilný je tiež „starý kalendár na pôjde,“ pretože Kutlík síce vytvoril titulný list a symboly jednotlivých mesiacov pre kalendár *Hus*, ale bolo to až na jeseň 1890.⁹⁹ V kalendári *Hus* na rok 1892 potom skutočne vyšla ako príloha aj Kutlíkova podobižň Komenského s chlapcom. Augusta, vo Várossových *Spomienkach*, mohol mať na mysli ešte aj jubilejnú evanjelickú tlač z roku 1892 *Kytice Komenského*,¹⁰⁰ v ktorej bola na prvej vnútornej strane tiež Kutlíkova kompozícia *Pod' sem, synu, uč sa byť múdrym!* (1890).¹⁰¹ V *Kytici Komenského* je od Kutlíka aj krajinársky motív, nejde však o Humpolec, ale o Komenského rodisko *Nivnice na Morave* (1892).

Pozvanie do Humpolca

V rokoch 1889 – 1892 uskutočnil Kutlík kratšie tvorivé pobyty v Rovensku pod Troskami a vo Vysokom nad Jizerou (okrem portrétov tu vytvoril aj *Diplom mládeneckej jednoty* a *Zrúcanina hradu Nístějka*, obe 1892). Mesto Vysoké nad Jizerou, vďaka náklonnosti radnice odkúpilo pre sálu zastupiteľstva Kutlíkovu záverečnú prácu z maliarskej akadémie *Posledné okamihy Husovej slobody*.

Pozvanie do Humpolca, na faru svojho priateľa Kristiána Eduarda Pospíšila, zabezpečil Cyrilovi najskorej otec. Výber solventného prostredia, kde by maliar našiel

⁹⁶ Marian VÁROSS, *Spomienky*. Bratislava, Slovenský fond výtvarných umelcov 1962, s. 21.

⁹⁷ A.[LEXY], J.[anko], Maliar Cyril Kutlík. Besednica. In *Slovák*. r. XXIII. č. 191., 21. 8. 1941, s. 5.

⁹⁸ Ešte v 1885 si Kutlík totiž poznačil, že robil motív *Na Holenskom rybníku v okolí Jindřichovho Hradca*. Asi to bolo ale len podľa reprodukcie a nevieme, či táto práca bola vôbec niekde reprodukováaná.

⁹⁹ Vydavateľ František Vonka spresnil znenie textov na titulní list kalendára *Hus* na rok 1891 v liste Cyrilovi Kutlíkovi 17. 10. 1890, Turnov. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹⁰⁰ *Kytice Komenského. K oslavě 300 leté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského uspořádal E. Musil-Daňkovský. Se třemi obrazovými přílohami*. V komisi knihkupectví Kapr a Kotek na Smíchově 1892. Turnov, Fr. Vonka.

¹⁰¹ Ilustrácia k počítačovej vete Komenského *Orbis sensualium pictus*. Ilustrace byla tištěna též samostatně s názvy v slovenské i české mutaci – ta byla vložena v kalendári *Hus* na rok 1892).

serioznych objednávateľov, nemusel byť náhodný. Tamojších obyvateľov predstavil Jan Dygrýn:¹⁰² „Rodiny Joklů, Bartáků, Dítětů, Závodských a Trnků si nechávaly dělat portréty – období zhruba koresponduje s koncem 19. století. Tyto rodiny patřily k nejbohatším v Humpolci a byly vzájemně příbuzné po vícero generací, všechny se hlásily k „Českobratrské církvi evangelické augsburského vyznání,“ striktně si vybíraly partnery pouze z této komunity a v Humpolci měly vlastní textilní továrny.“

Pospíšilovci

Starý otec Kristiána Eduarda Pospíšila (10. 5. 1842, Opatovice – 11. 4. 1899, Humpolec)¹⁰³ z matkinej strany Jan Molnár (25. 12. 1765, Šálková pri Banskej Bystrici – 20. 11. 1828, Křížlice) pôsobil ako evanjelický a. v. farár v Křížliciach (1798 – 1808, 1813 – 1828). Tu pôsobil aj jeho strýc Matouš Michal Jan Molnár (v rokoch 1828 – 1863). M. M. J. Molnára nahradil v Křížliciach v roku 1864 práve maliarov otec Bohdan Kutlík a vďaka takémuto prepojeniu nie je potom asi náhodný priateľský vzťah farárov Kutlíka a Pospíšila. Ten účinkoval v blízkom Libštátě (1868 – 1876) a od roku 1876 nasledoval do Humpolca svojho strýce farára a pneskôr superintendenta Daniela Bohumila Molnára (v Humpolci 1864 – 1866) a bratranca Jana Bedřicha Viléma Molnára (farár v Humpolci 1868 – 1875). Po Pospíšilovej smrti prevzal ev. a. v. faru v Humpolci (1900 – 1920) jeho zať Josef Jan Cohorna (18. 5. 1868, Bohuslavice – 22. 12. 1940).

Dagmar Oupická uviedla, že farár Kristián Eduard Pospíšil s manželkou Cecíliou Dresslerovou [15. 9. 1845 – 6. 2. 1930] mali deti:¹⁰⁴ 1. Emmu Pospíšilovú, vydanú v roku 1903 v Prahe za Martina Bohdana Lányho (10. 11. 1875, Černilov – 1941, Marango, Afrika, syna Karla Eduarda Lányho (9. 2. 1838, Ratiboř – 8. 2. 1903, Černilov – celoživotného priateľa maliarovho otca Bohdana Martina Kutlíka); 2. Miladu Pospíšilovú, vydanú v roku 1888 a 3. Viktora Františka Jana Pospíšila (23. 2. 1881, Humpolec – 26. 6. 1959). Dodám údaje¹⁰⁵ ešte o farárových dcérach Marte Pospíšilovej, vydanej Cohornovej (6. 8. 1874 – 14. 1. 1964) a Márii L. Pospíšilovej (15. 12. 1872 – 13. 3. 1947), vydanej v roku 1895¹⁰⁶ za továrnikovho syna Bohumila Dítěte (9. 5. 1867 – 23. 2. 1943). Indície k hľadaniu som získala

¹⁰² Jan Dygrýn v e-maile Ive Paštrnákovéj, 5. 3. 2010.

¹⁰³ RYCHETSKÝ, Čestmír. *Kazatelé a sbory české národnosti církví AV a HV v Čechách a na Moravě 1781-1918*. 1. vyd. Praha : Synodní rada Českobratrské církve evangelické 1983; 2. vyd. – 1. část. Telč, Veritas 2008. Dagmar Oupická v e-mailoch Ive Paštrnákovéj, 20. 3. a 1. 4. 2010; Miroslav Soukup v e-maili Ive Paštrnákovéj, 8. 4. 2010. Tiež údaje o pôsobení Molnárovcov a Cohornovcov ďalej sú prevzaté odtiaľto.

¹⁰⁴ Rodokmeň Dagmar Oupickej na www.volny.cz/ms-oup/dagmar/www/evangel/g024.html#I246 (20. 3. 2010).

¹⁰⁵ Podľa náhrobných pomníkov rodín Pospíšilovej, Cohornovej a Dítětovej na cintoríne v Humpolci, 22. 6. 2010.

¹⁰⁶ NOCAR, Pavel. *Humpolecké soukenictví*. Havlíčkův Brod : Tiskárny 2010, s. 71.

od Bálena, ktorý 6. 11. 1945 vo svojom deníku rekapituloval uplynulé dni na výskumnej ceste Praha – Čáslav – Humpolec – Pardubice – Praha: „Cestoval som na *nárazníkoch* do Humpolca, kde som pre množstvo stôp po C. K. nestačil ani navštíviť [vzdialenú rodinu]. Dcéry † far. Pospíšila: pi Cohornová a pi Dítětová (láska CK) ma veľmi milo prijali ako *závan minulosti*. Dve kresby u pi Dít. a 6 olejomalieb (Hus, Žižka a 4 portréty) u Bartákovcov sú výsledkom stopovania, okrem iných údajov, ktoré viedli do Prahy.“

V dobe Kutlíkovho pobytu v Humpolci došlo však neskôr k nejakému ochladeniu vzťahu s farárom. Dôvodom mohol byť maliarov čulý spoločenský život:¹⁰⁷ „Letné noci sa mihnajú bez sna a bez odpočinku. Veru na fare mu už aj zazlievajú kde-čo.“ Alexy doplnil:¹⁰⁸ „bolo mu nepríjemné neskoro v noci sa vracieť domov z radovánok. Pani farárka, rodom Nemka, často ho karhala lámanou češtinou.“ Alebo Pospíšilovi nebolo po vôli Cyrilovo vzplanutie k jeho dcére, ktoré tak lakonicky zmienil Bálen. Napriek ochladnutiu vzťahov, Kutlík v liste rodičom prekvapivo uviedol aj cirkevnú objednávku, ktorú sa mi nateraz nepodarilo potvrdiť.¹⁰⁹ „Zatím tedy zůstanu zde. S panem farářem se nescházím – pozdravy jsem vyřídil. [...] Rovněž u Skorkovských, ve škole u p. Kynčle¹¹⁰ jsem jako doma. Až budu malovat olt[ářní] obraz a jiné věci...“

Monumentálne a krajinárske realizácie

Začiatok tvorivého pobytu Kutlíka v Humpolci určíme na jún – júl 1890 podľa korešpondencie s tlačiarom Vonkom a z novín. Okrem prestávky v Křížliciach (akvarely z rodiska sú datované 2. – 4. 8. 1890), sa dá predpokladať, že Kutlík zotrval v Humpolci celé leto. S obyvateľmi mesta zjavne absolvoval viac významných udalostí: oslavu štvrtstoročia akademického spolku *Sázavan* a otvorenie novej budovy Odbornej tkáčskej školy (14. 9. 1890), spojené s posledným *Kasátom*, starou cechovou slávnosťou.

„V tamojšej priemyselnej škole na chodbe olejom namaľoval veľký obraz, alegóriu práce. Sú tam amoretky s priadzou a s nápisom *Práce šlechtí, důvěra sílí*,“¹¹¹ opísal Alexy Kutlíkovu najrozmernejšiu (400 x 400 cm) maľbu *Alegória tkania*. Realizáciu dnes neexistujúcej maľby som preverila. Kuratóriom tkáčskej školy bola maľba odsúhlasená ešte

¹⁰⁷ A.[LEXY], 1941, s. 4.

¹⁰⁸ ALEXY, Janko, 1948, s. 277.

¹⁰⁹ Cyril Kutlík v nedatovanom liste rodičom [Humpolec, leto 1890]. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹¹⁰ Hus. *Kalendář pro lid evanjelický na rok obyčejný 1891*. r. I. Gustav Adolf Skalský 1890. Tiskem a nákladem J. Sluky (F. Vonky) v Turnově, s. 80: „Prvním učitelem na této škole [v Černilově] stal se Kristián Fr. Kynčl, nyní říd. učitel v Humpolci...“ Pri texte v kalendári je publikovaný tiež Kutlíkov akvarel *Evanjelický a. v. kostol v Černilove*.

¹¹¹ A.[LEXY], J.[anko]. Maliar Cyril Kutlík. Besednica. In *Slovák*. r. XXIII. č. 191., 21. 8. 1941. s. 5. Podľa spomienok maliara Jaroslava Augustu.

24. 6. 1890:¹¹² „Ve schodišti uvnitř provede malíř Kutlík navrženou malbu za smluvený obnos 40 zl.“ a skutečně realizovaná:¹¹³ „Položka tato poslední účtovaná za malbu obrazu jest v částce r.č. zl. 40 úplně správná, poněvadž předem umluvena, což potvrzuje se výměrem ze dne 24. června 1890 ad čís. 1103 ob.“

Alexy zmienil aj Kutlíkovu prácu na fare:¹¹⁴ „Vo farskej záhrade, ktorú farár Pospíšil veľmi starostlivo opatroval, na stenu farskej budovy namaľoval Kutlík *Švajčiarsku krajinku*. Malý Augusta bedlive pozoroval jeho prácu, zblízka to bola veľká škvrna a z diaľky vystupovalo z nej niečo nádherného.“ Augusta spresnil:¹¹⁵ „Chodili sme obraz obdivovať, i keď mne sa videl trocha nahrubo naplietkaný. Ale farár nám vysvetlil, že na obraz sa treba dívať z diaľky jedným okom cez zavretú päť.“ Maľba na stene farskej budovy (Alexy) alebo krajinka s pavilónom na múre v záhrade (Augusta) sa nezachovala. Sám Kutlík¹¹⁶ uviedol obdobnú prácu v súvislosti so súkennickým továrnikom Skorkovským: „budu malovat u Skorkovských v zahradě v pavillonu.“

Továreň na súkno Emericha Dítěho v Humpolci

Emerich Dítě (1841 – 1913) založil továreň v roku 1870 a „po niekoľika málo letech vyrostla v najväčší podnik ve městě. [...] Ve veřejném životě zastával továrník mnoho funkcí, byl náměstkem starosty města a spolupracovníkem společenstva soukeníků.“¹¹⁷ Alexy síce zaznamenal, že Kutlík pre Dítěho maľoval, akvarel továrne (1890) je však zatiaľ jedinou doloženou prácou pre neho. V danom prípade navyše predpokladám, že nešlo o zákazku, ale skôr o Kutlíkovu spontánnu prácu, ktorou chcel u továrníka vzbudiť záujem.

Motív mi popísal bádateľ z Humpolca Jan Dygrýn a uviedol, že ide o:¹¹⁸ „velmi netypické zachycení celého areálu pohledem tzv. zezadu. Budovy na obrázku jsou vystavěné v linii. Tato linie je ulice Na Americe, která na obrázku vidět není. Je totiž za domy. [...] Jde o] pohled z vnitřku areálu bývalých strojiren směrem ke [dnešnej] Školní ulici. [...] Budova vpravo, vícepatrová s mřížovými okny, dost připomíná stále stojící budovu. [...] Úplně v kraji napravo je část, nyní již zbouraného, Fabrikobaru. Jednopatrová budova vlevo u topolu je část

¹¹² *Zápisník schůze kuratoria školy tkalcovské v Humpolci dne 24. června 1890*. Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Archiv města Humpolec, inv. č. 770, kart. 202, fol. 136.

¹¹³ *Technické dobrozdání inženýra Františka Herolda v Čáslavi za příčinou kolaudace stavby c. k. odborné školy tkalcovské v Humpolci*. 1. 10. 1890. Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Archiv města Humpolec, inv. č. 770, kart. 202, fol. 165.

¹¹⁴ A.[LEXY], 1941, s. 4-5.

¹¹⁵ VÁROSS, Marian. *Spomienky*. Bratislava : Slovenský fond výtvarných umelcov, 1962. s. 22.

¹¹⁶ Cyril Kutlík v nedatovanom liste rodičom [Humpolec, leto 1890]. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹¹⁷ DYGRÝN, Jan. *Industrializace města Humpolce a její geografické dimenze*. Diplomová práce. Olomouc : Katedra geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, 2008. s. 42.

¹¹⁸ Jan Dygrýn v e-mailoch autorke dňa 30. 3. a 9. 4. 2010.

nynejšího Domova Blahoslavené Bronislavy, původně obytný dům rodiny Emericha Dítěte. [...] Vlevo od této budovy jsou dva přízemní domky, je velmi pravděpodobné, že jde o domky, které ještě nyní stojí proti hudební škole. [...] Lávka nebo most vpravo vede pravděpodobně pouze přes nějakou louku nebo mokřad, tímto místem protékal malý potůček. Rybník v Dítětově areálu byl, ale vzhledem k tomu pohledu někde úplně vpravo za velkými továrními budovami. ... Některé budovy by měly být vyšší v porovnání s tovární budovou vpravo (možná to byl ale záměr továrny trošku zvětšit).“

Stará stodola

V majetku Dítětovic se v roce 1945, okrem akvarelu továrne, nachádzala aj maľba *Stará stodola* (1890), ktorú spomenul už Alexy podľa Augustu:¹¹⁹ „Po chvíľke objavil sa aj syn miestneho boháča, továrníka Dítě, pre ktorého Kutlík maľoval. Neďaleko stála stará búda; túto začal Kutlík kresliť a potom kolorovať. Augusta sa sprvu len zďaleka pozeral, potom prišiel celkom blízko a konečne odvážil sa k slovu a požiadal Kutlíka, aby sa mohol zblízka pozrieť na maľbu. Augustovi sa zdalo to byť niečím krásnym.“ Podľa Alexyho, práve Kutlíkova *Stará stodola* vzbudila a utvrdila tiež Augustov záujem o maliarstvo.

Akvarely Dítětovej továrne a starej stodoly v Humpolci sú formálne i časovo príbuzné s Kutlíkovými drobnými akvarelnými z rodiska (*Stará evanjelická a. v. fara v Křížliciach – rodný dom Cyrila Kutlíka, Evanjelický a. v. kostol v Křížliciach, Nová evanjelická a. v. fara v Křížliciach, Stará evanjelická a. v. škola v Křížliciach, Pohľad na Křížlice, Dom na rázcestí* a maľba v kalendári *Hus* na r. 1891 *Kostol v Černilove* (všetky 1890).

Podobizne Jána Husa a Jána Žižku

Najvýraznejším humpoleckým podporovateľom mladého maliara sa stal továrnik Jindřich Barták – v jeho majetku¹²⁰ boli historické podobizne *Ján Hus* a *Ján Žižka* (1890). Reprezentatívne reprodukcie týchto malieb tlačil a distribuoval František Vonka z Turnova. Originály obrazov našiel Bálent u Bartákovcov na jeseň 1945, a o získaní malieb Múzeom Husovho domu v Prahe ho informoval správca Antonín Frinta:¹²¹ „Snad jsem Vám ještě nesdělil, že jeho portréty Husa a Žižky byly získány z Humpolce do muzea v Husově domě.“ Podľa starého Frintovho inventára boli maľby v majetku múzea od roku 1963, informovali ma Eva Fialová, vedúca a Vendulka Zejfartová, zamestnankyňa Ústredného archívu

¹¹⁹ A.[LEXY], 1941, s. 5.

¹²⁰ ANONYM. Praha. Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic... In *Evanjelický Cirkevnik*. r. XXI. č. 6-7. 1890. s. 158.

¹²¹ Dr. Antonín Frinta na korešpondenčnom lístku Dr. Borisovi Bálentovi, Praha 13. 9. 1966. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

Českobratskej cirkvi evanjelickej v Prahe. V roku 2010 sa im portréty v archíve opätovne podarilo dohľadať.¹²² Možno práve reprezentatívne historické podobizne sa stali dôvodom, prečo nechal Barták Kutlíkom portrétovať aj vlastnú rodinu, keď mu to mladík sám, alebo prostredníctvom farára Pospíšila ponúkol.

Kolekcia pre Bartákovcov

Portrét Františka Barták (1808 – 1892), majstra postrihačského, ktorý mal úpravovňu vlnených látok s ručnými strojmi.¹²³ Jeho otcom bol farbiar Jan Barták pochádzajúci z Herálca.

Portrét Anastázie Bartákovej predtým Trnkovej, rod. Závodskej (1818 – 1895). Anastázia bola Františkovou treťou ženou, mali dcéry Anastáziu, Viktóriiu a syna Jindřicha. Modelka je odená v plášti, obliekanom na šaty, aký patril v súdobej stredoeurópskej móde k charakteristickým súčastiam odevu starých žien z meštianskej vrstvy. Podobne frekventovane staré dámy používali aj čepiec so stuhou na uväzovanie pod krkom. U Kutlíka sa s takýmto plášťom a čepcom stretaneme tiež na podobizni jeho babičky *Jozefy Jaroslavy Kutlíkovej-Potockej* (1888).

Portrét Jindřicha Bartáka (1859 – 1939), ktorý nadviazal na otcovo remeslo a v roku 1883 založil továreň – úpravovňu vlnených látok s parnými strojmi a na apretúru látok. Stal sa popredným postrihačom v Humpolci. Jindřich zasadal vo výbore Odbornej tkáčskej školy, bol aktívny v rôznych spolkoch a vo verejnom živote. Jindřich s manželkou Justínou mali dcéry Justínu ml. a Bohumilu, synov Jaroslava a Jindřicha ml., ktorý otcovi od roku 1918 pomáhal v podnikaní.

Portrét Justíny Bartákovej, rod. Joklovej (1864 – 1937). Jej otec bol František Jokl st., „zakladateľ najvýznamnejší soukenické rodiny v Humpolci... Majetek rozšiřoval [na Brunke] o přilehlé rybníky a louky, a položil tak dobrý základ pro tovární komplex svých synů“¹²⁴ Bedřicha, Ferdinanda a Jana. Justína bola zo siedmych detí, sestra Viktória sa vydala za súkenníka Ferdinanda Trnku a ďalšia sestra za súkenníka Fridolína Závodského ml. Najstarší brat „František Jokl ml., továrna na vlněné látky v Humpolci. [...] Podnik založil již v roce

¹²² Vendulka Zejfartová a PhDr. Eva Fialová v e-mailoch autorke dňa 8. 8. 2008, 1. 4. a 27. 4. 2010.

¹²³ LUKÁŠEK, Josef. *Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci*. Praha : vlastním nákladem, 1946. s. 178, 209, 376.

¹²⁴ DYGRÝN, Jan, 2008, s. 43.

1890 na Pražské ulici vedoucí z Českého města na Želiv. Továrna susedila s ďalší továrnou, jež patřila jeho švagrovi Jindřichu Bartákovi.¹²⁵ Jindřich Barták „roku 1886 oženil se s Justinou Joklovou, dcerou Františka Jokla, ženou velmi rozšafnou [= rozvážnou] a statečnou.“¹²⁶ Hoci je Justínina podobizeň datovaná najneskôr z celej kolekcie, mal Kutlík na mysli asi ju, keď písal rodičom:¹²⁷ „zůstal mi přítelem a nyní se poměr přátel. můj k němu ještě zvýšil. Maluji jeho paní a obraz koupí.“ Justínin portrét poznáme aj vo farebnom riešení, keďže sa od roku 1979 nachádza v Slovenskej národnej galérii (**Príl., obr. 30**). Predstavu o zvyšku Bartákovskej kolekcie portrétov máme stále len na základe čierno-bielych fotografií z Bálentovho archívu. Vedúca mojej dizertačnej práce doc. PhDr. Alena Pomajzlová, Ph.D. mi u svojich príbuzných v Humpolci preverila, že v ich rodine medzi potomkami Bartákovcov sa v súčasnosti tieto Kutlíkove obrazy nenachádzajú. Za preverenie ďakujem.

Kolekcia pre Wurmocov

„U Ing. Wurma našiel som ďalšie 4 portréty CK a sú výhľady k novým objavom,“ zaznamenal si Boris Bálent 6. 11. 1945 do svojho denníka. Vďaka tomu máme dnes k dispozícii aspoň čiernobiele fotografie Wurmovských portrétov, ktoré zhotovili pravdepodobne v známom pražskom fotoateliéri Fr. Illek a Alex. Paul., keďže je archívne doložené, že títo v roku 1945 – 1947 pre Bálienta fotografovali aj Kutlíkov portrét *Jána Amosa Komenského* (1892). Maliarske vystihnutie individuálnych rysov modelov môžeme, v prípade Wurmovskej kolekcie, porovnať priamo s dobovými fotografiami členov rodiny, pričom podoba je zachytená výstižne.

Portrét Adolfa Wurma (1859 – 1934), továrnik, jedného spomedzi siedmych továrnikov v Humpolci koncom 19. storočia. Wurm v roku 1883 kúpil jednu z najstarších tovární a hoci ju prestavoval, výrobe súkien sa venoval len čiastočne. Poskytoval najmä apretúru, prenájom miesta a sily (parný alebo vodný pohon) pre mechanické stroje iných súkenníckych majstrov. Mal tiež rozsiahle hospodárstvo a rybník. Vo verejnom živote pôsobil ako starosta Humpolca (1908 – 1914)¹²⁸ a námestník okresného starostu, bol miestopredsedom výboru Odbornej tkáčskej školy. V roku 1914 továreň a hospodárstvo predal a presťahoval sa s rodinou do Prahy.

¹²⁵ Ibidem s. 47.

¹²⁶ LUKÁŠEK, Josef, s. 374, 377, 391.

¹²⁷ Cyril Kutlík v nedatovanom liste rodičom [Humpolec, leto 1890]. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹²⁸ Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Archiv města Humpolec, inv. č. 770, kart. 202.

Portrét Márie Wurmovej rod. Hacklovej (1867 – 1931). Za Adolfa sa vydala v roku 1885 v Prahe a mali synov Jozefa, Adolfa, Ladislava, bankového úradníka a Jaromíra st., inžiniera.

Portrét Barbory Schultzovej, Máriinej babičky. Barborinou dcérou bola Anežka (1828 – 1903), Máriina matka.

Detský portrét Jozefa Wurma, neskôr notára (1886 – 1939) a vlastníka nájomného domu v Prahe. Tento portrét, ako jediný z kolekcie pre Wurmovcov, sa nám podarilo v roku 2008 dohľadať a vďaka ochote vtedajších majiteľov vrátiť rodine Wurmovej. U Kutlíka nachádzame viac detských podobizní ako sú celofigurálny portrét bratranca *Félix Kutlík z Kulpína ako 5-ročný*, podobizeň brata Pavla v postave chlapca na kompozícii *Ján Ámos Komenský – Pod' sem, synu, uč sa byť múdrym!*, ilustrácia chlapca a šteniatka *Miloušek a Maloušek* pre kalendár *Hus*. Deti sú zastúpené aj v komparzoch historickej maľby *Udalosť pri Čukurskej studni* a na *Záhlaví časopisu Včelár*. Podobizeň 5-ročného Jozefa Wurma je spomedzi nich najviac reprezentatívna (**Príl., obr. 29**).

Ďalšie Kutlíkove portréty

V rokoch 1889 – 1892 Kutlík realizoval kratšie tvorivé pobyty v Rovensku pod Troskami (*Portrét Karla Cillera*, obchodníka s českými granátmi, 1889) a vo Vysokom nad Jizerou (*Portrét pána Honca*; *Portrét J. J. Knoblocha*, jilemnického starostu; *Jiří Schröter*; *Michal Boch*, všetky 1892), portrétoval aj vo Viedni (*Portrét z viedenskej galérie / Profil ženy s drdolom*, 1892), v Prahe (*Svatopluk Čech*, 1893; *Jaroslav Vrchlický*, 1888 – 1895?), v Tirolsku (*Signorina Pulcheria*, 1893 – 1895), Belehrade (*Generál Sava Djurić*, 1895 – 1896; *Žarko Ilić*, 1898 – 1899, **Príl. obr. 33**) a na Slovensku (*Portrét J. Surženého zo Sokolče na Liptove*, 1899).

Podľa účelu, Kutlík používal dva prístupy k spracovaniu podobizní. Práce pre privátnu potrebu boli podané voľnejšie, napr. čiastočne špachtľová maľba (*Portrét dievčaťa v živôtku / Anna? Kutlíková*, okolo 1890, **Príl. obr. 31**), majú komornejšie rozmery (*Autoportrét I*, okolo 1892, **Príl. obr. 51**), alebo na staré plátno zachytil v druhej vrstve model asi z vlastnej školy (*Portrét starca s bielymi okuliarmi*, 1897, **Príl. obr. 27**). Naopak, s podrobným realistickým vykreslením, v duchu akademického realizmu, sa stretávame na prácach určených k reprezentácii v priereze celej jeho tvorby (*Autoportrét II*, 1895 – 1896, **Príl. obr. 28**), niekedy

aj s atribútmi (ev. a. v. farári – otec *Bohdan Kutlík st.*, 1888 (**Príl., obr. 38**) a strýc *Ján Kutlík ml.*, 1899). Celkovo môžeme u Kutlíka sledovať smerovanie od akademizmu a symbolizmu, k čiastočnému prijímaniu princípov luministických tendencií. Uvoľňovanie maliarskeho rukopisu je charakteristické najmä v záverečnej fáze tvorby (*Nad hrobom*, 1895 – 1900, **Príl. obr. 23**). Zjavne pre vyťaženosť spravovaním maliarskej školy a inými zákazkami (diplomy, záhlavia časopisov, podklad pohľadníc, maľby na Svetovú výstavu...), v Belehrade vytvoril portrétov na objednávku menej, takže ide o solitéry.

Z koncepčného hľadiska sa v Kutlíkovej tvorbe neskôr už nestretáme s ucelenými reprezentatívnymi sériami rodinných portrétov, ako tomu bolo pri maľbách pre humpoleckých súkenníkov. Je zjavné, že objednávateľia z Humpolca zohrali výrazne stimulačnú rolu pre vznik Kutlíkových viacpočetných portrétnych kolekcii a ďalších, na tomto mieste predstavených, maliarskych realizácií.

2.6 Viedeň (1891 – 1893)

Po ukončení štúdií na pražskej Akadémii výtvarných umení Cyril Kutlík s novou chuťou nastúpil na odbor historickej maľby akadémie vo Viedni. Už z profilácie predošlej tvorby sa dal vycítiť jeho záujem o historickú tematiku a štúdium zložitých premyslených kompozícií. Pod vedením nového profesora Cyril vraj zbadal svoje „nedostatky vo farbe,“ konštatoval Jaroslav Augusta.¹²⁹ Nesúhlasí to ale s vyjadrením profesora Pirnera ohľadne výberu kostýmovaného motívu na záverečnú prácu – práve kvôli Kutlíkovmu zmyslu pre farebnosť. Podľa Jaroslava Augustu Pirnerova škola naučila Kutlíka solídnej kresbe, ale dostatočne nepoukázala na farebnosť zobrazovaných predmetov. Vo Viedni sa Kutlíkovi vraj úsilie sprvu rozptyľovalo v ilustračnom obsahu jeho obrazov a až neskôr dospel k jasnejšiemu videniu. Hoci profesor August Eisenmenger bol so svojím žiakom spokojný, a Cyril ho považoval za „hodného starého pána,“¹³⁰ na viedenskej akadémii zotrval sotva rok. V liste rodičom poznamenal, že na pražskej akadémii mali napríklad lepšie vybavenie kostýmov. Tie požičiavalo pre modely Národné divadlo a slúžili maliarom pri práci.

Ako samostatný umelec pobudol Cyril Kutlík vo Viedni ešte do roku 1893. Okrem pobytu v Humpolci, práve vo Viedni tvoril Kutlík v najväčšom počte portréty (*Wurmovci*,

129 VÁROSS, Marian. Spomienky. (Jaroslav Augusta). Bratislava : Slovenský fond výtvarných umelcov 1962. s. 21-22, 47.

¹³⁰ Cyril Kutlík v liste rodičom. Viedeň, 1892. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Nigrinová, E. Fanta, L. J. Pospíšil) a historické portréty (Jan Kollár, Ján Ámos Komenský, Václav a Ludmila). Z Viedne si pravdepodobne odbehol aj do Vysokého nad Jizerou, keďže týmto obdobím sú datované aj viaceré realizácie pre českých objednávateľov. Viedenskú provenienciu má doložené Kutlíkova maľba *Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve*. Bola majetkom lekárnik Františka Jandíka, ktorý ju zapožičal evanjelickému cirkevnému zboru v Pardubiciach. *Národní listy*¹³¹ uvádzajú zas Kutlíkove maľby *Lešetinský kováč I.* a *Lešetinský kováč II. (Kováč umiera)* a *Portrét Svatopluka Čecha*. Nateraz nevieme, kde sa nachádzajú, ale motív kováča mohol byť kompozične príbuzný s obrazom ďalšieho absolventa pražskej akadémie Jaroslava Špillara, ktorého práca bola reprodukováaná na pohľadniciach. V súvislosti s týmto motívom si Kutlík ešte počas pražských štúdií zaznačil do denníka:¹³² „Setkal jsem se dnes též s Kavánem a ten případ mne velmi potěšil, vzdyť je Křížličák a milý hoch. Slíbil mi, že mi půjčí opis 'Lešetinského kováře' od Svatopluka Čecha.“ Z príležitosti 25 ročného jubilea pôsobenia Svatopluka Čecha sa konalo stretnutie *Sokola viedeňského* – podujatie s kultúrnym programom, ktorého sa zúčastnil aj Kutlík. Pre *Slovanskú Besedu vo Viedni* (chystanú v roku 1893 tiež Sokolmi?) mal maľovať veľké plátno *Tanečný poriadok*.¹³³

Ako Cyril informoval svojho otca,¹³⁴ pre Richtera z Viedne tvoril v roku 1893 *Sokolskú alegóriu*. Podrobnejšie informácie o alegórii nateraz nemáme, ale určitú predstavu maliarovo uvažovania o problematike si urobíme, keď uvediem, že sokolskú zákazku mal Kutlík o niečo skôr už aj v Prahe. Záhlavie pre karnevalovú tlačovinu *Figaro. Šibřinkový list Sokola Břevnovského* (1890) má navyše celkom zaujímavú ikonografiu. Hoci si k realizácii zapísal:¹³⁵ „U Adama viděl jsem: *Sokol. List Břevnov. Figaro*, ku kterému kreslil jsem hlavu, dopadlo to dosti dobře,“ povedala by som, že spomedzi Kutlíkom realizovaných (*Kalendár Hus*, časopis *Poľovník*, časopis *Včelár*), je toto prvé záhlavie po kresliarskej stránke najjednoduchšie. Vychádzalo to evidentne z technologicky najlacnejšieho riešenia pre túto príležitostnú tlačovinu. Záhlavie má podobu jednoduchej šrafovej perovky – snáď kreslenej priamo na litografický kameň, s čím Kutlík asi nemal zatiaľ skúsenosti, takže napr. zachytenie rúk postáv má isté rezervy. Obsahovo je záhlavie ale pomerne bohaté a zaujímavé:¹³⁶ Na ľavej strane sa nachádza dvojica postáv – jednak Sokol v sokolskom kroji s ozdobeným

¹³¹ Dr. S-. Z Vídně 7. května... (Hold Svatoplukovi Čechovi). In *Národní listy*. č. 128. 9. 5. 1893.

¹³² Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. – 14. 2. 1890). AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹³³ Koncept listu Cyrila Kutlíka pravdepodobne E. Fantovi, 12. 1. 1893. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹³⁴ Cyril Kutlík v liste svojmu otcovi Bohdanovi Kutlíkovi, 24. – 26. 9. 1893. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹³⁵ Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. – 14. 2. 1890), číslovaná s. 19. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹³⁶ *Figaro. Šibřinkový list Sokola Břevnovského*. [redakci br. Katep. a K...ta] [Praha] : Nákl. Sokola Břevnovského, [1890, Tisk Jan Vaňáč, Litografie a kamenotiskárna, Praha, Poštovská ul. č. 329-I.] 15 s. : il. ; v. 28 cm.

májom v pravej ruke (snáď vizuálny odkaz na národné tradície). Za plece ho potľapkáva postava s podobizňou samotného maliara – fúzkatého a bradatého – *oblečeného do zelenkastých šiat inžiniera – lesníka*, ako by poznamenal Janko Alexy¹³⁷ a s čiapkou so šiltom.¹³⁸ Odvrátenou rukou postava maliara ukazuje do druhého rohu výjavu na vtáka sokola, bdejúceho nad vavrínovým vencom na ozdobnej poduške. V pozadí je na centrálnej osi zobrazená rozhľadňa podobná Petřínskej, alebo Eiffelovej veži. A to je najzaujímavejší moment ilustrácie. Ako prvé mi prišlo na um, že by Petřínska rozhľadňa mohla v ikonografii zobrazenia zastupovať samotnú pražskú lokalitu Břevnova v jej blízkosti. Tak to Kutlík zjavne aj myslel, ale jeho zámer so zobrazením mestskej dominanty je pri čítaní v druhom pláne sofistikovanejší. Petřínsku rozhľadňu začali totiž stavať až 16. 3. 1891 – čiže rok po vzniku Kutlíkovej ilustrácie pre břevnovských Sokolov. A rozhľadňa bola sprístupnená 20. 8. 1891 v rámci *Jubilejnej zemskej výstavy v Prahe*. Kutlík (sám ako budúci vystavujúci) mohol, samozrejme poznať návrh veže od vrchného inžiniera Františka Prášila, ktorý bol v roku 1890 publikovaný napr. ako príloha č. 2 k *Časopisu turistov*. (Nakoniec, sen turistov o pražskej Eiffelovke pochádza už z roku 1889 a na získanie prostriedkov na výstavbu bola uskutočnená verejná zbierka.¹³⁹ Takže plánovaná rozhľadňa v povedomí Pražanov istotne rezonovala.) Každopádne, skutočnosť, že Kutlík nakreslil rozhľadňu v dobe, kým ešte nestála, posúva možnú interpretáciu zakomponovania novostavby do výjavu v súvislosti so Sokolským hnutím niekde k symbolike progresu či pripravenosti hnutia na budúcnosť.

Ale vráťme sa ku Kutlíkovi ako slobodnému umelcovi vo Viedni. Mladý maliar si potreboval zabezpečiť existenciu. Nemalé výdavky mal i s liekmi na chronický kašeľ a s dlhmi, ktoré ho prenasledovali nepretržite už sedem rokov. Nezabíjac sa ešte starých dlžôb, narobil si Cyril ďalšie. Často vyrovnával dlhy maľbami, takže sa ocital bez reálneho príjmu. Svoju situáciu zhodnotil v korešpondencii rodičom v roku 1893, formuláciou, že *Každý je strojom svojho šťastia*: „Byl by ze mne dnes jiný umělec, než je. [...] Víte, že se mi trochu lépe vede? 'Suae quisque fortunae faber'.“

V roku 1892 máme doložené Kutlíkovo pravdepodobne prvé vážnejšie vzplanutie citom lásky. V jeho pozostalosti sa totiž zachovali dve verzie ilustrovaného vyznania lásky v nemčine s prosbou o odpoveď. Táto láska ostala asi neopätovaná, čomu nasvedčuje okolnosť výskytu listov u Kutlíka. Cyril svoje vyznanie pravdepodobne neodoslal, alebo mu ho Malvi

¹³⁷ ALEXY, Janko, 1948. s. 277.

¹³⁸ Zelenkastú čiapku so šiltom Kutlík zachytil na svojom *Autoportréte I*.

¹³⁹ Historie rozhledny. Dostupné na: <http://www.petrinska-rozhledna.cz/historie.php> (14. 7. 2016)

O. vrátila. Nateraz nevieme ani potvrdiť ani vylúčiť, či Malvi nemohla byť totožná s dcérou evanjelického farára v Humpolci Kristiána Eduarda Pospíšila Máriou.

Portrét z viedenskej galérie

Olejomaľba *Profil ženy s drdolom* (1892, **Príl. obr. 50**) je komponovaná ako bustový výrez. Hlava z profilu je otočená doprava. Ružovkastá pleť mladej dievčiny má jemnú modeláciu a výrazne vystupuje z nešpecifikovaného tmavšieho pozadia v hnedých tónoch. Modelka klopí pohľad dole pred seba a hnedé vlasy s ofinkou má upravené do drdola. Okrem hnedých tónov pozadia, vlasov a ružovej pleti, dopĺňajú farebné vyznenie maľby ešte dva odtiene modrej, uplatnené na šatách. Náprsenka šiat je tmavomodrá a objemný pufový rukáv je v svetlom odtieni modrej. V dolnej časti pôsobí maľba ako nedokončená, keďže tam presvitá tón šepsového podkladu.

Počas dokumentovania diel v Národnom múzeu v Belehrade (marec 2005) sa nám, spolu s kustódom zbierky Petarom Petrovičom, podarilo odhaliť premaľby na troch z piatich, tu deponovaných, Kutlíkových obrazov. Pri pozornom skúmaní obrazu *Profil ženy s drdolom*, zbadáme v pozadí obrys druhého portrétu. Voľným okom nejasne vidieť ucho, oko, fúziky a biely stojačik goliera. Podľa fúzov a typu goliera sme usudzovali, že ide o zobrazenie mužského portrétu. Tento predpoklad potvrdilo prehliadnutie infra červenou kamerou (september 2007).¹⁴⁰ Na základe IR snímok sa nevieme vyjadriť k farebnosti, avšak môžeme bližšie popísať tvarové členenie mužského portrétu. Hlava je natočená z trištvrtepohľadu doprava. Pravé oko, viditeľné aj voľne, je umiestnené medzi koreňom ženského nosa a viečkom. Pravé mužské a ľavé ženské oko sú teda, v oboch vrstvách obrazu, namaľované na rovnakom mieste. Farebne (pri voľnom pohľade) tvorí tmavšie mužské oko kontrast voči svetlejšiemu ženskému viečku. Ľavé oko muža je nasadené o niečo nižšie, hneď vedľa ženského ucha. Za týmto uchom, opäť nižšie, je namaľované ucho muža. Líčna kosť a sánka portrétov sú potom situované tiež na rovnakej ploche. Mužský nos je umiestnený o čosi vyššie voči ženskému, pretože profil ženy je mierne sklonený. Taktiež mužské pery sú namaľované vyššie, ako ženské, pričom sú doplnené výraznými fúzikmi. Vizualne súvislosti sú vytvorené ešte v časti krku a náprsenky šiat. Aj voľným okom je vidieť, že tmavomodrej náprsenky ženských šiat sa dotýka biely golier spodného portrétu. Celkovo pôsobí takéto komponovanie, akoby portréty spolu komunikovali. Viditeľná konfrontácia zároveň nastoľuje otázky o koncepcii špecificky poňatého maliarskeho pendantu.

¹⁴⁰ Za uskutočnenie snímania ďakujeme vedeniu a zamestnancom Národného múzea v Belehrade.

Pri prvotnom stretnutí s nezdokumentovaným obrazom, očakáva človek moment prekvapenia, ale *Profil ženy s drdolom* mi bol akýsi povedomý. Záhadu pomohla rozlúštiť kresba s rovnakým motívom ženského profilu. Pri položení dokumentačných fotografií vedľa seba, mozaika do seba zapadla. Kutlíkov *Profil ženy s drdolom* má skicu *Hlava ženy v profile* v Slovenskej národnej galérii v Bratislave.¹⁴¹ Kresba je zrkadlovo otočená, pričom nejde iba o rovnaký motív, ale priamo o totožný model s drdolom a v šatách s pufovým rukávom.

Datovanie 1892 pri signatúre dokladá, že *Profil ženy s drdolom* doniesol Kutlík do Srbska už hotový. Pripísané miesto vytvorenia obrazu: *Viedeň* nás vedie k istej úvahe. V novinách *Večernje novosti*¹⁴² čítame, že ako cena lotérie na podporu maliarskej školy sa medzi verejnosť dostal aj Kutlíkov *Viedenský model (štúdia)*. Podľa novín *Brankovo kolo*¹⁴³ zas vieme, že názov *Z viedenskej galérie* patrilo portrétu. Vzhľadom na uvedené je celkom možné, že práve maľbu, označenú pri kúpe Národným múzeom Belehrad, ako *Profil ženy s drdolom*, Kutlík nazýval: *Z viedenskej galérie*. Takýto názov portrétu pôsobí dosť neurčito. To však mohlo byť zámerom. Dodnes totiž ostáva otázkou identita modelky tohto Kutlíkovho nežného portrétu. Indície identity, smerujúce k Malvi, som už naznačila vyššie.

Pri analýze a interpretácii obrazu *Profil ženy s drdolom* nemôžeme vynechať kresbu identického modelu zo Slovenskej národnej galérie Bratislava *Hlava ženy v profile* (Príl., obr. 49). Po vzhladnutí oboch originálov sa dá konštatovať, že kresba za olejomaľbou v spracovaní i vyznení zaostáva. Minucióznosť a jemnosť maľby sa pri uhľovej technike vytráca. Kresbová línia je vedená bez zmeny hodnoty svojej hrúbky a takmer bez prerušenia. Uvádzame to ako skutočnosť. Ďalšou skutočnosťou je, že v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie sa nachádza aj prípravný vedecký materiál Dr. Borisa Bálena, opatrovateľa Kutlíkovej pozostalosti predtým, ako prešla do majetku Slovenskej národnej galérie. Dokumentovaniu Kutlíkovej tvorby a života sa Bálen venoval päťdesiat rokov. Súčasťou jeho prípravného vedeckého materiálu je aj kartotéka, zahŕňajúca dostupné informácie o jednotlivých Kutlíkových dielach. Poznámka z jednej kartičky nasvedčuje existencii viacvrstvého portrétu aj na Slovensku:¹⁴⁴ „Autoportrait II. Olejomaľba [...] Proti autoportrétu je uhľom načrtnutý portrait neznámej ženy.“ Iná kartička naznačuje pôvod práce: „Hlava ženy (Skizza neznámej ženy). Uhľokresba [...] Skizza je prevedená uhľom proti

¹⁴¹ Béla (Vojtech) Marx: *Hlava ženy v profile*. Okolo 1945, uhoľ na papieri. 42,3 x 28,3 cm, neznačené. Slovenská národná galéria, Depozitár kresby a grafiky, inv. č. K 3617. Nesprávne pripísané Kutlíkovi. Pozri: ZMETÁKOVÁ, Danica: Cyril Kutlík. In *Kresba 19. storočia na Slovensku*. Bratislava 1976, s. 196.

¹⁴² ANONYM. Pogoci. In *Večernje novosti*. 2. VII. 1896, in: L. Trifunović 1978, s. 48.

¹⁴³ ANONYM. In *Brankovo kolo*. 15./27. februára 1896, s. 220.

¹⁴⁴ Bálenova kartotéka Kutlíkových diel. AVU SNG č. 650/1996.

olejovému autoportrétu na tej istej strane plátna. Okopírovanie na papier previedol Marx, renovátor, Br.¹⁴⁵

Ak to je tak, ako uvádza kartička, ostane otázkou, prečo bola kresba *Hlava ženy v profile* pripísaná priamo Kutlíkovi, keď sa dostala do majetku Slovenskej národnej galérie. Ďalšou otázkou je: Podľa ktorého Kutlíkovho autoportrétu bola kresba *Hlava ženy v profile* realizovaná? U potomkov Kutlíkovcov na Slovensku sa zachovali dva maliarove autoportréty. „Tmavý“ *Autoportrét*, signovaný cyrilikou (a doložene vystavovaný v Belehrade v roku 1896, Príl. obr. 28) sme vylúčili najmä pre jeho reprezentatívne rozmery (78 x 58 cm). Do úvahy potom prichádza Kutlíkov „svetlý“ *Autoportrét* (neznačený, ale evidentne zo skoršieho obdobia). Aj tu sa však hneď vynoril problém s rozmerom. Olejomalba autoportrétu má dnes 33,7 x 26,9 cm (a kresba ženskej hlavy 42,3 x 28,3 cm). V kartotéke majú obe práce uvedený rovnaký rozmer (44 x 36 cm). Napriek tomu sa nazdávame, že v citovanom kartotečnom zázname išlo o tento menší „svetlý“ *Autoportrét*. Maliarova hlava, zakomponovaná s časťou pliec a hrudníka, je natočená v trištvrteprofile doprava. Prevalu tu má zemitý kolorit hnedých a zelených (kabát, motýlik), ktorý dopĺňa ružovkastá pleť a biela čiapka s košľou. Nános zelenej farby v pozadí je dominantnejší ako kontrast bielej a hnedej, situovaný najmä na ľavej časti. Pozadie nepôsobí definitívne, keďže sa pravdepodobne jedná o štúdiu. V pravom dolnom rohu ešte upúta drobná lineárna polfigúra muža v čiapke, ktorá je zjavne náčrtom skladby obrazu. Vľavo dole preráža na povrch spleť niekoľkých šikmých línií a kriviek čiernou farbou. Na prvý pohľad však tieto línie nie sú jednoznačne identifikovateľné.

Autoportrét sme nechali podrobiť röntgenovému snímaniu (v zdravotníckych podmienkach), ktoré však neprineslo žiadne zásadné zistenia. Aj prvý pokus prehliadnutia infračervenou kamerou bol bez výsledku. Spodnú malbu na Kutlíkovom „svetlom“ *Autoportréte* odhalilo až druhé pozorné snímanie¹⁴⁶ infračervenou kamerou (Príl., obr. 52). Bálent v kartotéke uvádza, že skica (kresba) je načrtnutá *proti* autoportrétu. *Autoportrét* je teda nutné otočiť „dole hlavou“ a vtedy spleť čiernych línií a kriviek identifikujeme ako nos a zátylok profilu. Ľavé ucho ženy sa ukrýva pod nánosom na bielej košeli autoportrétu. Rozdiel v mierke kresby a malby má tiež jednoduché vysvetlenie: od zápisu na kartotečnom lístku musela byť olejomalba zmenšená. Na malbe *Autoportrétu* dnes vidíme len výrez ženského profilu, pričom temeno hlavy chýba. Natočenie ženskej hlavy je identické s belehradským

¹⁴⁵ Béla (Vojtech) Marx (1885, Bratislava – 1963, Viedeň), maliar a reštaurátor. Študoval v Budapešti (Škola pre učiteľov kreslenia, prof. Zemplényi) a vo Viedni (Streblow), tu aj reštaurátorstvo a konzervovanie (prof. Schäffer). Študoval tiež dejiny umenia. Reštaurátor v Berlíne, Kolíne nad Rýnom, Hamburgu, v Čechách a na Morave. V rokoch 1919 – 1945 pôsobil v Bratislave, následne vo Viedni.

¹⁴⁶ Za umožnenie snímání a spoluprácu ďakujeme vedúcemu Katedry reštaurovania Vysokej školy výtvarných umení prof. Borisovi Kvasnicovi, akad. mal. a Mgr. Ivanovi Křížovi.

obrazom *Profil ženy s drdolom*. Reštaurátorova kresba *Hlava ženy v profile*, zo Slovenskej národnej galérie, je zrkadlovo otočená teda aj voči lineárnej podmaľbe na Kutlíkovom „svetlom“ *Autoportréte*, z ktorého mala byť „odkopírovaná.“

Súvislosti belehradského ženského profilu (s portrétom muža v podmaľbe) s Kutlíkovým autoportrétom na Slovensku (so ženským profilom v spodnej vrstve) nie sú zatiaľ dostatočne vysvetlené. Už prv, než náš výskum pracoval s údajmi z Bálentovej kartotéky, uvažovali sme, či sa na belehradskej maľbe nenachádza Kutlíkov autoportrét. K tejto úvahe nás viedli namaľované fúzy, viditeľné na spodnej vrstve obrazu *Profil ženy s drdolom*. Kutlík totiž fúzy ako subjektívne chápaný znak individualizácie použil na viacerých maľbách. Napríklad na obraze *Mie visioni* sa zobrazil ako muž s fúzami a bradou. Postavu zadumaného bradatého muža s fúzami na obraze *Nad hrobom* možno navyše chápať ako symbolické autobiografické zobrazenie, keďže maliar dlhodobo bojoval s chorobou a na tuberkulózu aj zomrel.

Predpokladáme, že *Profil ženy s drdolom* nemal byť portrétom s reprezentatívnou funkciou. Pre Kutlíka mal asi výsostne individuálny význam. Zjavne zachytával naozaj blízku osobu, čo mohlo byť demonštrované i vlastným autoportrétom v podmaľbe. Kladné overenie existencie náprotivku takéhoto zobrazenia – v podobe mužského autoportrétu so ženskou podobizňou v spodnej vrstve – ponúka logickú koncepciu pendantov so subjektívnym významom.

Profil, ako druh portrétneho zobrazenia, sám osebe determinuje vyznenie v prospech intimity výrazu a akejsi nedopovedanosti. Výber profilu, ako kompozičného pohľadu v portrétnom zobrazení *Profil ženy s drdolom*, opäť len potvrdzuje Kutlíkov pravdepodobný zámer zastrieť identitu modelky, alebo naznačiť jej vnútorné prežívanie. Modelkinu identitu zjavne považoval Kutlík za dôležitú nanajvýš pre seba, ale už nie pre vnímateľov, ktorí sa na maľbu pozerali napríklad aj na prvej výstave jeho školy v Belehrade (vo februári 1896). Kutlíkova intencia navodiť okolo modelky určitú tajomnosť je zdôraznená nielen nekonkretizovaným pomenovaním a použitím pohľadu z profilu, ale navyše aj namaľovaním privretého oka. Tým sa stráca akákoľvek možnosť portrétu komunikovať navonok a je uzatvorený do seba. Vnímateľ diela sa dostáva len do pasívnej role pozorovateľa. Nie je možné sledovať smerovanie modelkinho pohľadu, ako je tomu napríklad na maľbe *Zamyslená* (1895 – 1897) od Jozefa Hanulu. Hanulova realizácia, z majetku Slovenskej národnej galérie, má s Kutlíkou maľbou viacero spoločných znakov. Prvým je výber motívu a zaznamenanie ženského portrétu v profile rovnako nasmerovanom doprava. Tmavovlasá modelka má, rovnako ako u Kutlíka, účes upravený do drdola, nemá však ofinku. Oblečená je v šatách, kde

módna náprsenka čiernej farby prechádza až do goliera na chrbtovej časti. Dominantnosť rukáva na odeve je zvýraznená nie pufovým strihom, ale veľkým bielym florálnym ornamentom na tmavozelenom podklade. Obaja maliari vychádzali z aktuálnej módy strednej a západnej Európy. Krátke časové rozmedzie vytvorenia malieb ich zaraďuje do veľmi blízkeho dobového kontextu. V intencii „nedopovedanosti“ portrétu v profile obaja situovali modelky pred nekonkretizované pozadie. Hanula zvolil zdroj svetla na ľavej strane mimo obrazu, ktorý osvetľuje tvár modelky spredu, pričom na pozadie je vrhnutý tieň. Takéto vypracovanie pozadia pôsobí priestorovejšie, ako u Kutlíka, ktorý uprednostnil rozptýlené svetlo. Farebné vyznenie oboch kompozícií je realizované v troch základných blokoch. Tými sú farba ženskej pleti, farba šiat a farba pozadia. Kutlík vsadil na teplejšie vyznievajúci kontrast rumenca na líci modelky voči modrým odtieňom šiat. Pleť Hanulovej modelky je, v porovnaní s tým, oveľa bledšia a vytvára studený kontrast takmer bielej s tmavozelenou farbou na šatách. Pozadie u Kutlíka má hnedé odtiene a tvorí kontrapunkt s doplnkovou funkciou voči ružovej tvári a modrým šatám. Na určitých miestach kompozície, korešponduje odtieň hnedej s tónmi na vlasoch modelky. Hanula zvolil pozadie v tmavozelenej až olivovej farbe, veľmi príbuznej odtieňu šiat jeho modelky. „Odpichnutie“ portrétu od pozadia riešil pomocou zosvetľovania a nie stmavovania, ako u Kutlíka. Maliari predstavili rozličné spôsoby na dosiahnutie rovnakého cieľa. Medzi zásadnejšie rozdiely patrí fakt, že Hanula pojednal kompozíciu vo väčšom výreze – postavu zobrazil až po pás, pričom badáme aj náznak dlane zloženej v lone. Je tu namaľovaný aj chrbát modelky, ktorý však splýva s tónom tieňa a pozadia. Hanulova olejomalba je realizovaná na plátne veľkého formátu (71,3 x 53,8 cm). Aj priamy pohľad modelky svedčí o tom, že Hanulovi zjavne išlo o určitú reprezentatívnosť výslednej realizácie. Na znaky žánru a vplyv akademizmu na Hanulovej maľbe upozornil Karol Vaculík:¹⁴⁷ „Všetky znaky žánrového obrazu má štúdia sediacej ženskej postavy z profilu, nazvaná *Zamyslená* (O 5244), ktorá opäť buduje na pôsobivej štruktúre zelených pastóznych tónov. [... Hanulovi] plne vyhovovalo mníchovské konštruktívne, akademicko-realistické figurálne chápanie.“ U Kutlíka patrilo akademické pochopenie maľby, sprostredkované počas pražského i viedenského školenia, tiež k zásadným determinantom – a to najmä v portrétnej a figurálnej tvorbe – pričom k voľnejšiemu maliarskemu poňatiu sa dostal v závere svojej tvorby. V prípade Kutlíkovho i Hanulovho ženského profilu sa stretávame s ukázkami intímnejšieho chápania portrétneho zobrazenia v tvorbe slovenských maliarov posledného decénia 19. storočia.

¹⁴⁷ VACULÍK, Karol. *Staré slovenské umenie v zbierkach SNG*. Bratislava : Tatran, 1978. s. 51.

2.7 „Mie visioni“

2.7.1 Južné Tirolsko (1893 – 1895)

Na klinike sa Cyril Kutlík dozvedel, že jeho pľúca sú nebezpečne napadnuté. Lekári mu odporučili na zotavovanie pobyt v teplom podnebí. Bližšie nevieme prečo si Kutlík vybral na liečenie tuberkulózy Arco v Južnom Tirolsku, kam odišiel v roku 1893. Situovanie mestečka Arco – medzi podhorím Álp a najväčším jazerom súčasného Talianska Lago di Garda – je nielen mimoriadne malebné, ale vytvorila sa tu unikátna, takmer prímorská klíma. Ako známe vzdušné kúpele, boli Arco a neďaleké mesto Riva del Garda vyhľadávanou destináciou pacientov s chorobami dýchacích ciest, ale tiež príjemným letoviskom. V Arcu mal svoj letný palác s rozľahlou záhradou aj arciknieža Albert Tešínsky (1817, Viedeň – 1895, Arco). Krásne starobylé mestečko sa nachádza pod bralom so zrúcaninou zámku a okolitá príroda aj v súčasnosti fascinuje. Strmo sa dvíhajúce hory usmerňuje údolie rieky Sarca. Zo západnej strany hradného brala sú zelené olivové háje a charakteristickú prírodnú siluetu dokresľujú štíhle cyprusy. Kopcovitá krajina ponúka krásne výhľady. Na dobových fotografiách z Arca Kutlík popísal svoje prvé ubytovanie priamo uprostred mestečka, hneď ako sa sem so sestrou Máriou prisťahoval. „Pohled na Arco od jihu – na němž lze vzadu vlevo od kostela viděti domek, v němž jsme od 5. prosince 1893 bydleli. Otevřené okno v I. poschodí nad tabulí jakousi jest z našeho pokoje vyhlídka na promenádu. Domeček, ve kterém jsme bydleli, patří 3 sestrám (starým pannám) „Sorelle Bettinazzi“. Dřevěný pavillonek (otevřený) – u zadní strany kostela – jest nejteplejší místočko v Arcu. Zde vyhřívají se hosté jako hadi na slunci. Od města až k hradu jsou sady olivové – u samého hradu cypríše.“¹⁴⁸ Na rube ďalšej fotografie sa v popise venoval Cyril aj umeleckej výzdobe námestia:¹⁴⁹ „Naše obydlí v Arcu – od 5. prosince 1893. V rohovém domě u studně v prvním poschodí 3 okna: 2 na náměstí – 1 na promenádu. Toto jest zakryto andílkem na studni, kteráž jest dílo umělecké ceny. Z okna II. posch. dívají se majitelky domu. Z hostince vedle domu našeho jsme brali obědy od nějaké Tirolačky (Němky). Na studni jest znak hrabat z Arca dříve z Pogen (Bogen), latinský arcus (Arco) – jest to luk (oblouk). Napravo mezi domy lze viděti háje olivové.“

¹⁴⁸ Cyril Kutlík na rube fotografie s pohľadom na mesto Arco. 8. 12. 1893. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹⁴⁹ Cyril Kutlík na rube fotografie s pohľadom na dom sestier Bettinazzi oproti kostolu v Arcu. 8. 12. 1893. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Päťdesiat obrazov v ateliéri?

Ako uvádza Janko Alexy¹⁵⁰ na základe spomienok Jaroslava Augustu, Cyril Kutlík po príchode do Arca túžil po odpočinku. Rovnako intenzívne ale pociťoval potrebu tvoriť, preto sa húževnate pustil do práce. Zvyknutý na tempo z obdobia štúdií, namaľoval v priebehu dvoch rokov takmer päťdesiat obrazov.¹⁵¹ Kutlíkov dvojročný tirolský pobyt – hoci sa mal zotavovať po zhoršení choroby – patrí skutočne medzi jeho najtvorivejšie obdobia. Boris Bálent uviedol striedmejší počet Kutlíkových diel naraz v ateliéri – štyridsať.¹⁵² Ale v *Chronologickom súpise maliieb Cyrila Kutlíka* uviedol Bálent len šesťdesiat známych diel, dostupných okolo roku 1957.

Pokým sa v predošlom období vo Viedni Kutlík venoval hlavne portrétom, v Arce pracoval na komponovaných prácach. Uplatňoval v nich získanú ilustračnú a portrétistickú zručnosť. Jedným z najznámejších Kutlíkových obrazov, nezávislých od zákaziek objednávateľov, bola olejomalba *Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova*. Často bývala uvádzaná v maliarových slovníkových heslách a je považovaná za najlepšiu Kutlíkovu historickú malbu. Spomedzi jeho voľnej tvorby z Arca je obraz výnimkou – pri výbere témy sa Kutlík pridržiaval náboženského obsahu. V ňom mal istotu a množstvo kresliarskych a kompozičných skúseností. Zároveň, náboženská malba pravdepodobne poskytovala dostatok priestoru na prerozprávanie vlastných pocitov a úvah o živote. Toto dielo, cenené pre silný výraz, komponoval Kutlík na základe biblického príbehu. Možno si ale príbeh Ábelovej smrti vybral práve preto, že do malby mohol zašifrovať i vlastné obavy z konca života. Výber tematiky je v mnohom symbolický a snád' i autobiografický. Cyril pravdepodobne tušil predčasný koniec svojho života, minimálne musel pociťovať ohrozenie života. Aj keď nikdy nestrácal nádej, ako to možno vybadať z jeho listu rodičom:¹⁵³ „Podivné jsou cesty Páně. Druzí moji bratři a sestřičky... museli odejít a já nejméně toho hoden, tak často a divně jsem z náručí smrti vyváznul. Snad proto, abych mohl napravit, čím jsem se prohřešil. Kéž by se mi to podařilo alespoň částečně, neboť zcela odčinit, co učiněno, nelze.“ Janko Alexy Kutlíkovo duševné rozpoloženie v Arce popísal ešte literárnejšie:¹⁵⁴ „Chodil medzi cyprusmi Arca ako vznešený rojko, odsúdený na zánik.“ Dojmy smútku sa odzrkadľovali i v jeho dielach. Vyberal si námety symbolické a melancholické, čomu vraj prispôboval i farebnosť. Na obraze *Mie*

¹⁵⁰ ALEXY, Janko. *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1948. s. 282.

¹⁵¹ A.(LEXY), J.(anko). Maliar Cyril Kutlík. In *Slovák*. č. 191/1941, s. 4-5

¹⁵² BÁLENT, Boris. Cyril Kutlík – neznámy maliar. In *Elán* č. 5/1940 – 1941, s. 4.

¹⁵³ Cyril Kutlík v liste rodičom. Belehrad, 1897. AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁵⁴ ALEXY, Janko, 1948, s. 283.

visioni (Príl., obr. 37) zachytil predstavu svojej maliarskej múzy, ako mu drží hlavu v rukách a nežne ho bozkáva na čelo. V pozadí sa črtajú vysoké Alpské štíty – panoráma viditeľná z ateliéru v Arco – Varignano. V pojednaní motívu sa dá vysledovať symbolistické chápanie. Dnes nedostupný obraz *Mie visioni*, známy len z čierno-bielej fotografie, mal pre autora asi hlbší osobný význam, pretože ho počas života nepredal. V roku 1896 ho vystavil v Belehrade pod názvom *Prízrak*. Možno Kutlík kompozíciu prepracovával potom ešte v Srbsku, keďže sestra jeho budúcej manželky Zdenka Nekvasilová uviedla: „Snad Tě nepřekvapí v p. Kutlíkově atelieru Tvá podobizna co anděl?“¹⁵⁵

Kutlík v Arco

Dá sa predpokladať, že svoj osud prijímal Kutlík pokorne. So smrťou bol, popri strate mnohých súrodencov, konfrontovaný od malička. Isto nezabúdala na slová svojho otca: „Zdálíž jen dobré věci přijímati budeme od Hospodina?“ Možnože vo viere naberal Cyril nádej a silu odporovať svojej chorobe. Veľmi precítene potom pôsobia ďalšie jeho náboženské obrazy *Ajhl'a, kameň odvalený I a II, Vzkriesenie a V Getsemanskaj záhrade*, ktoré vznikali v ateliéri v Arco a dnes sú umiestnené na oltároch v evanjelických a. v. kostoloch na Slovensku. Jeho neprítomnosť v krajine objednávateľa, je potom aj vysvetlením, prečo oltárne obrazy často realizoval podľa fotografických predlôh. Jemu samotnému fotografie slúžili ako inšpirácia napr. nemeckými predstaviteľmi nazarénskej maľby (čo obširnejšie popisujem v kapitole, venovanej Kutlíkovmu dielu). Využitím reprodukcí sledoval aj čisto praktickú stránku – farárom na Slovensku zaslal fotografie známych vtedajších umeleckých predlôh a oni si podľa fotografií vybrali motív. Akonáhle mali objednávateľa na základe čoho si urobiť predstavu, dojednávania zákazky sa podstatne zjednodušilo. Kutlík teda praktické i inšpiračné výhody fotografických reprodukcí – vtedy ako ešte stále pomerne nového vynálezu – veľmi rýchlo docenil.

V Arcu sa naraz Kutlík ocitol v katolíckom prostredí, ale nemal väčší problém, prispôbiť tejto okolnosti témy maliarskych realizácií podľa požiadaviek objednávateľov. Pre lekárnik Breuera, ktorý mal apotéku na námestí priamo v dome sestier Bettinazzi, vytvoril maľbu *Madona s dieťaťom*. V Tirolsku ostalo aj niekoľko Kutlíkových mestských výjavov – krajíniek. Z portrétov tu vznikla podobizeň *Signorina Pulcheria* „ktorej črty tváre maliar veľmi pekne vyhotovil, predstavujúc skromnosť jednej mladej a očarujúco krásnej dievčiny.“¹⁵⁶ Slečna Pulcheria bola neterou Terezy Va Malossini. U pani Malossini mal

¹⁵⁵ Zdenka Nekvasilová svojej sestre Milade Nekvasilovej, 3. 4. 1899. AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁵⁶ V. A. S. Izložba srpske slikarske škole. In. *Beogradske novine*. r. II. Beograd: Petar Čurčić, 12. II. 1896.

Kutlík ďalšiu svoju adresu počas tirolského pobytu. Bolo to v neďalekom Varignane.¹⁵⁷ Počas dvojročného pobytu v Arco si Cyril vytvoril živé kontakty s viacerými známymi predstaviteľmi miestnej komunity.

Napriek tomu, že si Kutlík počas liečenia zarábala aj vyučovaním kreslenia, z Arca odchádzal opäť s dlhmi. Nepredal totiž dostatočné množstvo obrazov. Dlhy mu pomáhal splácať nevelmi nadšene otec, ktorému sa medzičasom finančná situácia vylepšila vďaka dedičstvu. Na ďalšie nevyhnutné sústavné liečenie nemal Cyril dostatok trpezlivosti. Alebo považoval za dôležitejšie využiť naplno čas. Nedokázal nečinne odychovať. Chcel si zabezpečiť pevnú existenciu a rozhodol sa pre odvážny a pozoruhodný plán. Rozhodol sa založiť maliarsku školu v srbskom Belehrade. Keď sa mu tento plán podarilo zrealizovať, mohol byť pre neho, okrem vyplnenia túžby, aj akýmsi osobným triumfom. Takým, ktorým by Cyril konečne dokázal už skeptickému otcovi, že sa vie o svoje živobytie postarať sám. Bohdan Kutlík nebol totiž jeho plánom o škole sprvu nadšený, ale nakoniec súhlasil, že syna zadotuje sumou 1000 zlatých.¹⁵⁸ Cyrilovi dal peniaze pod podmienkou, že znamenajú koniec spoločného hospodárenia s rodičmi.

Arco 2012

V lete 2012 som uskutočnila výskumný pobyt v Arco – v súčasnom Taliansku. Výskum vychádzal z tirolskej dokumentácie a korešpondencie z Kutlíkovej pozostalosti, ktorú som konfrontovala so súčasným stavom, resp. ma naviedla na konkrétne miesta a k jednotlivým okruhom problémov. Napr. zrúcaninu hradu Arco na Kutlíkovej kresbe *Zámok v Arco* som identifikovala už v minulosti (Národné múzeum v Belehrade kresbu zo svojho majetku dovtedy evidovalo len ako: *Hornatá krajina s vežami*). Počas výskumného pobytu som mala možnosť priamo v teréne nájsť stanovisko, z ktorého bol kresebný záznam uskutočnený, rovnako aj porovnať nakoľko spracovanie zodpovedá skutočnosti (presnejšie dnešnému stavu), čo vypovedá aj o Kutlíkovom kresliarskom a maliarskom natureli. V múzeu v meste Riva del Garda som sa oboznámila s históriou regiónu. Charakter tvorby tunajších výtvarných umelcov z konca 19. storočia mi priblížila návšteva Mestskej galérie, pomenovanej podľa rodáka z Arco, Giovanni Segantinim (1858 – 1899), významným plenéristom a symbolistom. Kutlík sa s ním však v Arco pravdepodobne nestretol. (Segantini

¹⁵⁷ Mária Kutlíková v liste rodičom. 30. 1. 1895; Tereza Malossini v liste Bohdanovi Kutlíkovi. 10. 9. 1894. AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁵⁸ Ešte 500 zlatých dostal pri odchode z Arca Cyril Kutlík od svojho otca na vyrovnanie dlhov.

sa totiž vrátil zo Švajčiarska do Talianska až v roku 1894, kedy sa predstavil výstavou v Miláne.)¹⁵⁹

Priamo s problematikou Kutlíkových archívnych dokumentov súvisela možnosť porovnať fotografiu zo Slovenska s dobovými litografiami a maľbami hradu Tenno, čím som Kutlíkovu fotografiu hradu identifikovala. Taktiež sa podarilo zistiť čiastkové údaje o hoteliérovi Rickovi, pre ktorého Kutlík realizoval viacero malieb.

Navštívila som samostatné časti Arca: Vignole, Vigne a Varignano, kde rovnako ako v Riva del Garda mal Kutlík spoločenské kontakty a väzby. Našli som dve adresy (podložené dokumentáciou z pozostalosti), na ktorých bol Kutlík počas svojho dvojročného pobytu ubytovaný a mal tu svoj ateliér. Najväčším čiastkovým úspechom výskumu bolo nakontaktovanie sa na potomkov rodiny, ktorá Kutlíka ubytovala. V depozitári Múzea mesta Belehradu je totiž pravdepodobne stratený Kutlíkov *Ženský portrét* (dostupný ešte v roku 1996). Na základe dobovej novinovej správy o vystavení obrazu s konkretizovaným názvom si myslím, že práve stratený portrét zachytáva Pulcheriu, členku tejto rodiny z Arco – Varignano. Prínosom výskumnej cesty bolo aj stručné oboznámenie sa s regionálnymi spoločenskými a historickými reáliami, ako aj s daným krajinným prostredím, ktoré maliar prirodzene reflektoval. To všetko nám napomohlo lepšie pochopiť jeho tvorbu i mentálne prežívanie, tiež motiváciu a systém organizácie jeho práce v spoločenskej oblasti.

2.7.2 Belehrad a návraty na Slovensko (1895 – 1900)

Napĺňanie sna o maliarskej škole zaberalo Kutlíkovi v nasledujúcich rokoch väčšinu času. Napriek tomu sa, okrem pedagogickej činnosti, venoval v Belehrade aj zákazkám a vlastnej tvorbe. Pre divadlo v Belehrade (asi na Vračari) vytvoril kompozície *Čukurská studňa*, *Malá Stana* a *Manastir Vratna*. Namaľoval viacero diel inšpirovaných dejinami balkánskych národov a ich osobnosťami: *Svätý Sáva zmieruje pohádaných bratov*, *Kráľovič Marko zabíja drakov a hrdinov*, *Sen kráľoviča Marka*, *Vidovdanské stretnutie 1896*, *Dievča v kroji z Južného Srbska*, *Čiernohorci pri ohni*, *Čiernohorec v úkryte*, *Zbojník Veljko*. V Belehrade vytvoril aj obraz s biblickou tematikou *Júda a Támár*. Programovo pre oddelenie hospodárstva (pravdepodobne Srbského pavilónu) na Svetovej výstave v Paríži namaľoval trojdielny cyklus *Hrozno zo Smedereva*. Obraz *Svätého Simeona* – patróna včelárov, daroval

¹⁵⁹ Viac pozri: BONIFAZI, Reto – HARDMEIER, Daniela – HOCH, Medea – SAURENMANN, Rolf. *Giovanni Segantini. Ein Leben in Bildern*. 10. vydanie. Zurich : Werd Verlag, 2012.

Kutlík Včelárskemu spolku v Belehrade. Tiež ilustroval *Záhľavia časopisov Včelár a Pol'ovník*. Tvoril tu tiež diplomy pre viaceré spolky a sprostredkoval napr. kontakt medzi srbským fotografom Stanojevićom a pražským vydavateľom Josefom R. Vilímkom, ohľadom slovanských pohľadníc.

V novej domovine bol Kutlík spoločensky aktívny aj okrem školy. Mal mnohé osobné priateľské vzťahy so srbskými maliarmi (Petar Ranosović, Živko Jugović), literátmi (dramatik Stevan Sremac, prekladateľ a brat básnika Žarko Ilić), inžinierom Jeftom Stefanovićom, či členmi českého krajského spolku *Lumír* (inžinier a architekt František Nekvasil). Medzi Kutlíkových priateľov v Belehrade patrili redaktori novín, zamestnanci ministerstiev, či daňovej správy a pod.

Sám Kutlík založil *Spoločnosť priateľov umenia* (1898), ktorej idei sa síce naplno nerozvinuli, ale pre myšlienku nadchol, o. i. prof. Svetozara Zorića. Malo ísť o podporný spolok, poskytujúci štipendiá pre ďalšie štúdium Kutlíkových žiakov v zahraničí, ale mal tiež organizovať umelecké výstavy priamo v Belehrade. O tom, že sa Kutlík veľmi rýchlo etabloval v srbskej spoločnosti, okrem vymenovaných priateľských kontaktov, svedčí aj jeho členstvo v ďalších novozakladaných spolkoch. V roku 1898 sa stal zakladajúcim členom *Srbského včelárskeho spolku*¹⁶⁰ (jeho otec včeláril už v Podkrkonoší). Včelárom vytvoril záhľavie pre ich časopis a daroval obraz ich patróna Sv. Simeona. V júni 1899 – januári 1900, pod vedením Jovana Sremca a Žarka Ilića (Príl., obr. 33), spoluzakladal Kutlík zas *Vračarskú divadelnú spoločnosť*.¹⁶¹ (Vračar je mestská časť v Belehrade.)

V roku 1898 letoval Cyril Kutlík na Liptove, kde jeho otec na dôchodku spravoval nadobudnuté hospodárstvo. Bohdan Kutlík po tridsiatich rokoch opustil Podkrkonošie a na dôchodok sa usadil v rodnom kraji svojej matky (1895). Cyril pod dojmom atmosféry rázovitého podtatranského kraja namaľoval obraz *Drotáríka*, hlbavú pôsobivú štúdiu mladíka s neľahkým osudom. Cyrila to na Slovensko priťahovalo. Jeho blízki mu chýbali. To sa dá vytušiť i z nasledujúceho úryvku z listu rodičom (AVU SNG): „A já vždy v dále – srdce ledovatí / a mysl rozervána, v duši světabol... / v tom bezednu se moji snové tratí. / Leč když si vzpomenu, že mám i rodný dol, / kde pro mne byjí srdce plna lásky, / jdu domů líbat šediny a hladit vrásky.“

¹⁶⁰ ANONYM. Kirilo Kutlik. In *Pčelar*. r. III. č. 5 a 6. Beograd : Srpsko pčelarsko društvo, maj i jun 1900. s. 65-66. (Nekrológ.)

¹⁶¹ Jeden návrh na založenie *Vračarskej divadelnej spoločnosti* a dva exempláre *Pravidiel o založení a udržiavaní divadelnej spoločnosti na Vračari*. Rukopisy, prijaté Správou mesta Belehradu 20. 6. 1899 a 20. 1. 1900. Archív Srbska, Beograd. Za upozornenie na tieto dokumenty ďakujem doc. Jaromírovi Lindovi.

Úryvok svedčí aj o maliarovom vnútornom rozpoležení. Keď bol sám v Belehrade, možnože rozmýšľal o tom, či mal odísť od najbližších, či nemalo byť jeho poslaním niečo iné, ako maliarska škola. Možno sám nevedel posúdiť „správnosť“ svojej túžby a rozhodnutia. Cenné však je, že v načatom diele vytrval a odovzdal sa mu celou dušou.

Zodpovednosť za školu, ktorú si vzal Kutlík na bedrá a docenenie jeho snahy, mu pomohli asi aj vnútorne. Možno sa necítil úplne vyrovnaný, ale pravdepodobne získal pocit, že robí zmysluplnú vec, ktorá má význam. A to musel chtiac-nechtiac neskôr uznať i jeho otec. „Zmenený“ Cyril zachytil svoje pocity v liste domov v roku 1897 takto: „Až snad po roce neb po dvou konečne budu moci přijíti [na prázdniny], pak snad budu dokonalý muž a člověk a tak se splní má naděje a moje přání, která jsem měl, když mne železný oř před dvěma lety do ciziny unášel. Kolik asi změn nás čeká, Bůh sud'! Tolik je jisto, že život je ustavičný boj i bojiště a žádná květinová zahrádka – k tomu náhledu jsem dospěl. A zároveň jsem poznal, že čím živější je kdo povahy, čím více náruživostí má, že tím více boje ho očekává, tím více bídy a proměnlivosti osudu, jehož je každý sám mistrem.“ Cyril si uvedomoval, že spôsobom života v predchádzajúcich rokoch odzneniu svojej choroby nenapomáhal. Svoje fungovanie počas študentských rokov sám spätne zhodnotil ako ľahkovážne. V novom prostredí sa pri povinnostiach stal vážnejším, avšak, podľa jeho slov na úkor umeleckej tvorby. Doslova svoju zmenu formuloval ako „pristrihnutie krídel.“

Posledné chvíle šťastia

V Belehrade sa Kutlík zoznámil už v roku 1895 s českým inžinierom a architektom Františkom Nekvasilom. O tri roky neskôr navštevovala *Srbskú kresliarsku a maliarsku školu* najmladšia Nekvasilova dcéra Zdenka (1884 – 1971). Keď sa zo štúdií v Čechách vrátila Nekvasilova osemnásťročná dcéra Milada (1880 – 1918), s Cyrilom sa zaľúbili. V ohrození života, vzhľadom na prepuknutie tuberkulózy, bol Kutlík už od obdobia štúdia v Prahe, ale asi si uvedomoval, že kráča v ústrety neodvratnému koncu (ako to literárne formuloval Janko Alexy). Nasvedčoval by tomu ale i text autobiografickej veršovanky z Cyrilovho listu Milade Nekvasilovej (AVU SNG): „Vždy v měsíci máji / život plný lásky / ty jsi ho dřív prohrál / než přišlo do sázky. / Než přišlo do sázky / ty jsi ho už ztratil, / marně lehkovážně / život sobě zkrátil.“

Tragiku svojho osudu i osudu najbližších príbuzných si poznačil na *Rodostrome detí Bohdana Kutlíka* (1898). Na kresbe stromu sú suché a poolamované vetvičky označené iniciálkami mien Bohdanových detí. V tom období žili už len traja súrodenci: Cyril v Belehrade a Mária s najmladším bratom Gedeonom u rodičov na Slovensku v Dechtároch.

V pozadí kresby sa črtajú siluety oboch domovov Kutlíkovcov: novej evanjelickej a. v. fary v Křížliciach vľavo a hospodárstva v Dechtároch na pravej strane.

Pred krajným zúfalstvom Cyrila však uchránila práve láska. Inšpirovaný láskou a šťastnými okamihmi vášnivo maľoval. Možno už pod vplyvom zoznámenia sa s Miladou, vytvoril slovenské *Ohlášky – Pred Palúdzskym kostolom*. Obraz vytvoril cez prázdniny v roku 1898 u rodičov na Liptove a hneď na jeseň ho odprezentoval na výstave svojej školy v Belehrade.

Dňa 11. júla 1899 sa Milada a Cyril zosobášili v slovenskom evanjelickej a. v. kostole v Starej Pazove (dnes vo Vojvodine v Srbsku). V rodisku Cyrilovho otca a pôsobisku jeho starého otca Jána Kutlíka st. mladomanželov oddával farár Vladimír Hurban Vladimírov. Mladí Kutlíkovci sa po svadbe vybrali na Liptov do Dechtár. S Cyrilovými rodičmi a sestrou Máriou sa zúčastnili ľudového zhromaždenia Slovákov a večierku v Liptovskom Mikuláši. Mladomanželia potom pokračovali na svadobnú cestu na Štrbské pleso, Likavský zámok a Oravu. „Je to zde překrásné,“ vyjadrili sa na pozdrave z Oravy. V to leto ich v Dechtároch navštívili aj Miladini príbuzní.

Cyril začal aj z dlhodobejšieho hľadiska uvažovať, či by nebolo vhodné v lete pobývať pod Tatrami a v zime v niektorom zo stredoeurópskych veľkomiest – umeleckých centier... Znova začal dúfať, rovnako ako Milada, že zhoršenie jeho zdravotného stavu zo začiatku roka 1899 pominulo. Deväť mesiacov po návšteve rodičov, však náhle umiera. Zomrel ako tridsaťjedenročný 4. apríla 1900 v Belehrade počas piateho roku úspešného fungovania jeho školy. Choroba, ktorej dlho odolával, zvíťazila a zabránila mu rozvinúť svoj umelecký prejav vo väčšom meradle. Jeho najbližší príbuzní zo Slovenska sa mu na pohreb nedostali, rozlúčili sa s ním až o deň neskôr, po príchode do Belehradu. „Avšak, co tu dělati, než jen odevzdati se do milostivých rukou Toho, kterého mocou jest raniti i uzdraviti, zarmutiti a potěšiti, umrtviti i obživiti,“ utešoval mladučkú vdovu Cyrilov otec.¹⁶²

2.8 Prezentovanie na Svetovej výstave v Paríži v roku 1900

Lazar Trifunović v publikácii *Umelci členovia Srbskej akadémie vied a umení*,¹⁶³ okrem iných kľúčových výstav srbského umenia v zahraničí rekonštruoval aj *Účasť Srbov na Svetovej výstave v Paríži 1900*. Kutlík bol od počiatku na zozname desiatich maliarov a dvoch

¹⁶² Bohdan Kutlík v liste Milade Kutlíkovej. Dechtáre, 17. 4. 1900. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹⁶³ TRIFUNOVIĆ, Lazar. Učešće Srba na Svetskoj izložbi u Parizu 1900. Rekonstrukcija. In *Umetnici članovi SANU*. Beograd : Srpska Akademija nauka i umetnost, 1980. s. 501.

sochárov, s ktorými sa počítalo na prezentovanie Srbska v Paríži. Trifunović spresnil, že napokon sa v Paríži predstavilo sedemnást' srbských umelcov a Kutlík medzi nimi (napriek tomu, že umrel v Belehrade približne dva týždne pred otvorením výstavy). Ako vystavujúceho umelca Kutlíka uviedla aj Katarina Ambrozić.¹⁶⁴ Záväzné potvrdenie Kutlíkovej účasti a najmä otázka, ktoré diela vystavil boli dlho nezodpovedané. Pomýšľal na historickú tému *Vstup sv. Sávu do Hilandaru*¹⁶⁵ a nie do Jeruzalema, ako uviedol Medaković.¹⁶⁶ Avšak do februára 1900 *Odboru pre Parížsku výstavu* neposlal ešte žiaden obraz.¹⁶⁷ Teoretik Nenad Simić, ktorý v monografii sochára *Petar Ubavkić*¹⁶⁸ pekne ozrejmil široké spoločenské okolnosti príprav na parížsku prezentáciu, upozornil na Ubavkićovu i Kutlíkovu zákazku reprezentujúcu Srbsko v oddelení hospodárstva výstavy (modelované a maľované motívy hrozna). Uskutočnenie Kutlíkových malieb *Hrozno zo Smedereva I-III*. dokladá tlač,¹⁶⁹ ako aj maliarova pohľadnica manželke a list Rafaila Momčilovića Félixovi Kutlíkovi ml.¹⁷⁰

Prezentovanie na Svetovej výstave v Paríži v roku 1900 potvrdili dve krátke správy z francúzskej tlače, zaslané výstrižkovou službou spoločnosti E. Bonneau, ktoré sa dostali do Kutlíkovej pozostalosti tesne po jeho smrti. Predošlú informáciu Nenada Simića (práce v Oddelení hospodárstva), doplnila o vystavovanie vo *Vel'kom paláci* správa z denníka *Le National* (1900): „Grécko – Rumunsko – Srbsko. Avšak nechcem ukončiť tento dlhý, ale rýchly výpočet *zahraničného umenia v Grand Palais*, bez toho, aby som hovoril o snahách podporiť grécke maliarstvo a uviesť mená pánov Ralli, Mathiopoulus, ktorí zručne napodobňujú grafika a francúzskeho maliara pastelov Henri Boutet, [tiež mená ako sú] Phocas, Rlzos. Rovnako [treba zmieniť] Rumunov [ako] pánov Sérafin, Voinesco, Pallady, Grigoresco, Stérian a [spomedzi] Srbov pánov [ako] Ivanovitch, Kutlik, Murat, Théodorovitch, Vucetitch.“ Článok v *La Fronde* (1900) je stručnejší, pričom z každej krajiny uvádza len jedného maliara: „Rumunsko, Srbsko a Bulharsko poukazujú na obzvlášť

¹⁶⁴ AMBROZIĆ, Katarina. *Nadežda Petrović 1873 – 1915*. Beograd: Srpska književna zadruga, Jugoslavijapublik, 1978, pozn. 205 na s. 76-77.

¹⁶⁵ ANONYM. Srbi umetnici na Pariskoj izložbi. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. V. č. 52. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 28. decembra 1899 (11. januara 1900). s. 1652.

¹⁶⁶ MEDAKOVIĆ, Dejan. Prve slikarske škole i njihovi pokretači. In *Univerziteti vesnik*. roč. V. č. 94. s. 4. 6. maj 1954.

¹⁶⁷ ANONYM. Srbi umetnici na Pariskoj izložbi. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. VI. č. 7. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 17. (29.) februara 1900. s. 224.

¹⁶⁸ SIMIĆ, Nenad. *Petar Ubavkić (1850 – 1910). Život i rad prvog skulptora obnovljene Srbije*. Beograd : Biblioteka grada Beograda, 1989. s. 357.

¹⁶⁹ ANONYM. Umetnički radovi. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 298. Beograd : Narodna štamparija, 29. 10. 1899.

¹⁷⁰ Pohľadnica Cyrila Kutlíka Milade Kutlíkovej (Smederevo, 1899) a list Rafaila Momčilovića Félixovi Kutlíkovi ml. (1930) sa nachádzajú v Osobnom fonde Cyrila Kutlíka, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

zaujímavý umelecký pohyb. Kutlík v Srbsku, Grigoresco v Rumunsku, Markvička¹⁷¹ v Bulharsku si zasluhujú byť vyzdvihnutí...¹⁷²

V podobnom duchu, keď je za maliarov zo Srbska spomenutý iba Kutlík, sa nesie aj text priamo v *Sprievodcovi výstavou*:¹⁷³ „Ostatné národy: Nakoniec Rumunsko, Srbsko a Bulharsko sú zoskupené v pasáži na 1. poschodí [ktorá] spája nad hlavným vchodom [umenie] zahraničné a [umenie] Francúzov. Sú to krajiny, ktoré iba nedávno nadobudli politické sebavedomie na to, aby mali dostatok času na sformovanie originality talentov. Napriek tomu musíme vyzdvihnúť *Prvú obeť smrti* od Srba Kutlíka; *Voz s volmi* od Rumuna Grigorescoa,¹⁷⁴ *Smrť Sigurda* od pani Kornea; sochu *Tancujúci Faun* od Spethea. ...“¹⁷⁵

Definitívne informácie o dielach, ktoré srbskí umelci – a Kutlík medzi nimi – v Paríži vystavili, sme sa v našom prostredí dočkali až v posledných rokoch, keď Francúzska národná knižnica zverejnila digitalizované oficiálne katalógy výstavy. Ako sa z dozvedáme z *Katalógu krásnych umení*¹⁷⁶ od Kutlíka bolo vystavených šesť diel: dve portrétné štúdie, motívy *Vychádzajúca hviezda* a *Zatmenie slnka*, obraz *Čiernohorec*¹⁷⁷ a v *Sprievodcovi výstavou* vyzdvihnutá maľba *Prvá obeť smrti*.

Aj keď vieme, ako z hľadiska formovania avantgárd bolo výtvarné umenie zo Svetovej výstavy v Paríži v roku 1900 komplexne hodnotené s odstupom času, stojí podľa mňa za to analyzovať vtedajší postoj výstavnej komisie. Kutlíkov historický náboženský obraz *Prvá obeť smrti* / *Smrť Ábelova* (Príl., obr. 43) komisia zjavne docenila cez vlastnú prizmu istej preferencie tzv. dekadentnej maľby, čomu by nasvedčovali aj ďalšie obrazy, ktoré evidentne komisiu zaujali, nakoľko *Nenávisť a šialenstvo*¹⁷⁸ alebo *Štúdiu* vyzývavého ženského polaktu Paškovi Vučetićovi v katalógu výstavy – ako jedinému srbskému maliarovi – aj reprodukovali.¹⁷⁹ Samotní srbskí zastupitelia mohli byť z preferencie Vučetićových

¹⁷¹ Jan Václav Mrkvička (1856 – 1938), maliar, absolvent Akadémie výtvarných umení v Prahe. Pôsobil v Bulharsku a v roku 1896 spoluzakladal Národnú akadémiu umení v Sofii.

¹⁷² Preklady oboch článkov z francúzštiny Stanislava Murínová.

¹⁷³ *Paris exposition 1900. Guide pratique du visiteur de Paris et de l'exposition*. Paris : Hachette, 1900, s. 197.

¹⁷⁴ Nicolae Grigorescu (1838 – 1907), zakladateľ modernej maľby v Rumunsku; Barbizonská škola; jeden z najväčších rumunských maliarov. Na Svetovej výstave v Paríži vystavil 16 diel, medzi nimi aj *Voz s volmi*, 1899. (30. 9. 2010 – Grigorescu – druhá najdrahšia aukcia v Rumunsku: 155.000,- €.)

¹⁷⁵ Preklady oboch textov z francúzskych katalógov Jakub Dieška.

¹⁷⁶ BASCHET, Ludovic (ed.) *Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900 / Exposition universelle de 1900*. Paris : Lemerrier, 1900, s. 325.

¹⁷⁷ Mohlo by ísť o fotograficky nezdokumentovaný obraz, avšak doložený v dobovej tlači a u Stanislava Živkovića ako *Čiernohorec na postriežke*, ktorý bol od roku 1898 v majetku prof. Svetozara Zorića. Viac o obraze uvádzam na s. 189.

¹⁷⁸ Paško Vučetić (maľba) a Viktor Kovačić (rezba oktagonálneho rámu): *Hatred and Madness*. Obraz sa predal v novembri 2012 v aukcii Sothebys London za 73.250,- GBP. Dnes sa nachádza v Art Institute in Chicago.

Dostupné na: www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/c19th-european-paintings-inc-greek-112102/lot.42.html (8. 8. 2016)

¹⁷⁹ BASCHET, Ludovic (ed.), 1900, s. 225-226.

dekadentných tém prekvapení. Srbská vláda totiž na reprezentáciu domáceho výtvarného umenia pre parížsku výstavu vynaložila určité prostriedky a zadotovala najmä historickú a národnú tematiku obrazov:¹⁸⁰ Pavle Jovanović vystavil o. i. *Svadbu cára Dušana a Takovské povstanie*, Marko Murat *Vstup cára Dušana do Dubrovníka*, Petar Ranosović motív *Zbojník Veljko*, Svetislav Jovanović a Cyril Kutlík mali každý svojho *Čiernohorca*, Stevan Todorović *Portrét kráľa Alexandra I.*, Rista Vukanović vystavil zas svoje životné dielo *Prvé obeť dahijov*,¹⁸¹ a napokon Djordje Krstić z poverenia kráľa Alexandra Obrenovića sa zaoberal stredovekou históriou na obraze *Dobytie mesta Stalać*. Kurátor národného múzea v Belehrade Petar Petrović¹⁸² k tomu poznamenal, že komisia výstavy Krstićov obraz nechcela prijať pre „príliš extrémne zobrazenie bojov“ a to napriek tomu, že Krstić sa prezentoval len jedným dielom (ako vieme z katalógu výstavy). Zo Srbska bolo vystavených ešte viacero maliarskych portrétov a štúdií. Ako som už uviedla, Paško Vučetić vsadil na subjektívne poňaté diela bez monumentálneho heroizujúceho národného programu, o čom svedčí aj jeho tretí v katalógu reprodukováný obraz, ktorým je psychologizujúci *Portrét dámy*.

Kutlík avizovaný národne angažovaný náboženský motív *Vstup sv. Sávu do Hilandar*¹⁸³ asi nedokončil kvôli opätovnému zhoršeniu choroby niekoľko mesiacov pred výstavou. Predpokladám, že Cyril mal sv. Sávu naštudovaného prv, keďže v jeho tvorivom opuse je zachovaná podoba *Záhľavia časopisu Včelár*, na ktorom maliar už v roku 1897 zobrazil sv. Simeona pred kláštorom Žiča. Sv. Simeon (predtým župan Stefan II. Nemanjić) bol otcom sv. Sávu (princ Rastko Nemanjić). Kutlík poznal tiež historický motív *Zmierenia pohádaných bratov* (sv. Sáva po smrti ich otca zmieril dvoch svojich rozhádaných bratov Stevana a Vukana), keďže ho v posunutom význame použil už predtým na svojom obraze *Vidovdanské stretnutie 1896*.

Keď hilendarský motív ostal len pri pláne, Kutlíkova definitívna parížska výstavná kolekcia pozostávala zo širšej škály, ako len z národných tém. Navyše sa zdá, že bola nakoniec zostavená z už hotových diel. To nič nemení na skutočnosti, že do kolekcie Kutlík zaradil aj obraz *Prvá obeť smrti*, ktorý sám považoval za jedno zo svojich najlepších diel – avšak istotne v celkovej nadväznosti na historické a náboženské maliarstvo (podobne ako tvoril a vnímal svoju záverečnú prácu z pražskej akadémie *Posledné okamihy Husovej*

¹⁸⁰ Ibidem, s. 325-326.

¹⁸¹ Dahijovia boli vodcovia osmanských janičiarskych jednotiek v Belehradskom pašalíku. Vo februári 1804 počas jedného týždňa uskutočnili zo strachu pred možnými povstaniami sťatie takmer stovky vážených kniežat a kňazov, čo urýchlilo naopak vzburu voči nim samotným.

¹⁸² PETROVIĆ, Petar. *Fall of Stalać*. In *Sharing History. Museum With No Frontiers*, 2016.

Dostupné na: www.sharinghistory.org/database_item.php?id=object;AWE;sb;5;en&cp (14. 7. 2016)

¹⁸³ Hilandar bol prvým srbským kláštorom na Svätej Hore.

slobody). Nevyslovená, ale na základe vyššie uvedeného asi dost' zjavná interpretácia obrazu *Prvá obeť smrti* parížskou výstavnou komisiou v konotáciách niekde na hrane dekadentného maliarstva, vrhá potom ďalší pohľad na celý Kutlíkov tvorivý opus. Nie je potom už len realistickým akademizujúcim maliarom konca 19. storočia, autorom sociálnej problematiky v psychologizujúcich portrétoch, priekopníkom luministických tendencií v maliarstve na Slovensku, či výtvarníkom inšpirovaným tvorbou nemeckých nazarénov, ale pomyselne urobí krok i do umenia 20. storočia. Hoci nie s avantgardným programom (otázka je, či sú avantgardné kritériá na mieste), alebo s výrazne rozjasnenou paletou, ako jeho študenti *Srbskí impresionisti* o desaťročie neskôr, ale predsalen označený termínom najmä nového milénia, napriek tomu, že dekadentná maľba sa až v posledných rokoch v stredoeurópskej teórii umenia zbavuje pejoratív a spolu s akademizmom konečne začínajú byť oba výtvarné názory formulované ako *paralelné prúdy popri* modernom európskom umení a nie v opozite voči moderne.

Rada by som ešte poznamenala, že za predstaviteľov dekadentného hnutia sú v súčasnosti považovaní v Národnej galérii v Prahe v niektorých súvislostiach¹⁸⁴ napr. Kutlíkov učiteľ Maximilián Pirner a Cyrilov konškolák a priateľ František Kaván.

Pri dohľadaní obrazu *Prvá obeť smrti* v USA (máj – jún 2016, Príl., obr. 44), som sa dostala aj k úplne aktuálnym nezávislým percepciám tejto Kutlíkovej práce. Odhadca výtvarného umenia Peter Eller z Albuquerque v Novom Mexiku sa vyjadril, že:¹⁸⁵ „téma maľby, je zaujímavá a dobre urobená. ... Ale tiež príšerná a nemusí byť každému po chuti.“ Laickí diskutujúci ohľadom primeranosti ceny obrazu, okrem iného, skonštatovali:¹⁸⁶ „Zvláštne, podivné, morbídne a neobvyklé sa vždy dobre predáva.“ Obe najnovšie percepcie zobrazenia smrti na Kutlíkovej náboženskej historickej maľbe sú teda znovu čítané cez prizmu dekadentného umenia. Rovnako, ako Kutlíkov obraz zjavne vnímala aj výstavná komisia v Paríži v roku 1900.

¹⁸⁴ NOVOTNÁ, Zuzana – SYBOLOVÁ, Monika – LACHMANOVÁ, Martina. *Samoobslužné pracovné listy pro širokou veřejnost. František Kaván symbolistní, dekadentní*. Praha : Národní galerie, 2012, s. 2-3.

¹⁸⁵ Peter Eller v e-maile zo dňa 7. 7. 2016: „interesting, but also difficult to estimate. Obviously a theme painting, interesting and well done. Certainly a good deal better than the one I had found. But also gruesome and not everybody's cup of tea. So, reasonably I would set it at \$2,500.00 US, if you think your buyer will pay this. Suspect in Slovakia to the right audience it could go higher.“

¹⁸⁶ Užívateľ Diggummup na www.treasurenet.com/forums/garage-sale-finds/501194-urgent-help-needed-painting-value-2.html (2. 5. 2016). Dodajme, že nielen laici sú presvedčení, že témy prorocietiev skazy, či úpadku sveta boli koncom 19. storočia v umení populárne a stále sú predajné – *French & Company LLC* k tomu uvádza: „Today, these themes often lead to box office success, as witnessed by the popularity and price of Munch's *The Scream*. As Vucetic's madman opens his mouth in a similar gesture, we may feel a similar shiver of terror.“ www.frenchandcompanyart.com/DesktopDefault.aspx?tabid=6&tabindex=5&objectid=540080&categoryid=0 (8. 1. 2014)

3. SRBSKÁ KRESLIARSKA A MALIARSKA ŠKOLA

3.1 Stredoeurópske umelecké školstvo koncom 19. a začiatkom 20. storočia

„Zakladanie súkromných maliarskych škôl sotva možno vysvetliť iba dobovou módou. Boli to iste aj objektívne podmienky a spoločenská potreba,“ skonštatoval Marian Városov.¹⁸⁷ Maliarske akadémie a priemyselné umelecké školy boli v strednej Európe vtedy v Mníchove, vo Viedni, v Budapešti a Prahe. Preto v ostatných častiach bývalého Rakúsko-Uhorska a na Balkáne vznikali aspoň rozlične zamerané maliarske prípravky. Kutlíkova inštitúcia sa stala jednou z nich. Ďalšími boli napr. Súkromná maliarska škola Vojtecha Klimkoviča v Košiciach (založená ešte v roku 1853), Súkromná škola Karola Záhorského v Prahe (vznikla okolo 1894 – 1895), či Súkromná maliarska škola Simona Hollósyho v Mníchove (už od roku 1886).

Kutlík založením Srbskej kresliarskej a maliarskej školy teda nevybočil z dobového trendu. Predstihol však aj viac docenených mladších umelcov a zaradil sa medzi priekopníkov súkromného maliarskeho vzdelávania spomedzi slovenských a českých maliarov. Až po ňom prišli pražské inštitúcie ako Súkromná maliarska škola Alojza Kalvodu a Súkromná maliarska škola Ferdinanda Engelmüllera (od 1897). Na Slovensku vznikali ďalšie privátne umelecké školy až v 20. storočí: Súkromná maliarska škola Pavla Sujana v Bratislave (od 1905), Súkromná škola Gejzu Wagnera vo Svätom Jure (od 1910), Súkromná škola Gustáva Mallého v Bratislave (existovala 1911 – 1932).

Charakter a zameranie umeleckého školstva koncom 19. storočia predstavuje Marian Városov:¹⁸⁸ „Výtvarné školstvo strednej Európy sa v priebehu deväťdesiatych rokov čo do štruktúry a učebných metód prispôsobuje novým pomerom. Modernizujú sa alebo sa zriaďujú nové špeciálky, rozširuje sa výuka disciplín úžitkového umenia a priemyselného výtvarníctva, modernizujú sa vyučovacie metódy, orientujúce sa jednak na potreby praxe, jednak na nové ideovo-estetické názory (luminizmus). [...] Proti [...] protežovanému umeniu, ktoré podporovalo veľkomadarské mocenské aspirácie a vo výtvarnom názore nepresahovalo v podstate rámec akademického iluzionizmu, dvíhala sa z viacerých strán reakcia v podobe nastoľovania modernejších výtvarných programov. Z jednej strany to boli heslá secesie, ktoré sa postupne udomáňovali v kultúrnych strediskách strednej Európy, z druhej strany

¹⁸⁷ VÁROSS, Marian. *Výtvarný život na Slovensku začiatkom 20. storočia. Maliarstvo a grafika 1900 – 1918*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1971. s. 12.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 8-9.

oneskorené prúdenie stredoeurópskeho impresionizmu, prejavujúceho sa zdôrazňovaním luminizmu a plenérového maľovania. V uhorskom výtvarnom živote sa to odrazilo jednak v novom charaktere umeleckopriemyselného školstva, jednak vo vzniku maliarskych kolónií, ktoré mali nielen umelecký, ale aj pedagogický význam, lebo boli terénnymi výtvarnými školami svojho druhu.“ Silvia Ilečková¹⁸⁹ dopĺňa, že „impresionizmus sa v strednej Európe presadzuje a etabluje viac-menej so štvrt'storočným rozdielom oproti Parížu... Zároveň sa formovala jeho stredoeurópska redakcia – luminizmus, ktorý sa pestoval hlavne v letných maliarskych školách v prírode (typický je príklad Hollósyho školy v Nagybányi). Súbežne však existovali aj vyhranené prejavy secesie (1896 založený časopis Jugendstil v Mníchove, 1897 Sezession vo Viedni atď.), symbolizmu a od začiatku 20. storočia expresionizmu. Podnety týchto rôznorodých, zdanlivo nezmieriteľných tendencií sa [...] často stretajú a prelínajú, vytvárajúc novú kvalitu, ktorá je vlastná výtvarnej kreativite mimocentrálnych umeleckých oblastí. Preto možno s istou licenciou hovoriť o *secesnom* vydaní impresionizmu“. Veľmi príbuzná situácia panovala koncom 19. storočia aj v Srbsku. Doposiaľ tam nebola zriadená dlhšie trvajúca umelecká škola a budúci maliari odchádzali na umelecké štúdiá najmä na akadémiu do Mníchova, Viedne a Prahy. Nové tendencie, ako secesia a impresionizmus boli v Srbsku prijímané prostredníctvom podnetov a umeleckých časopisov z Mníchova, Viedne, či Paríža. So srbským variantom impresionizmu sa stretávame okolo roku 1912.

Jiří Kotalík, st.¹⁹⁰ pri príležitosti 180. výročia založenia Akadémie výtvarných umení v Prahe rekapituluje, že záujem balkánskych študentov o pražskú umeleckú inštitúciu bol „v souladu s průkopnickým posláním, v němž někdejší žáci pražské školy J. V. Mrkvička a Jaroslav Věšín zapůsobili na rozvoj umění a jeho výuky v Bulharsku; či Cyril Kutlík v účasti na rozvoji výtvarného života v Srbsku.“ Dodajme, že k trojici pražských absolventov sa založením maliarskej školy v Chicagu v Amerike (údaj podľa poznámky z Cyrilovho rukopisu) pridal aj Kutlíkov priateľ maliar a herec Vladimír Šamberk (*1869), syn známeho českého herca a režiséra Františka Ferdinanda Šamberka (1838 – 1904). Jan Václav Mrkvička (1856 – 1938) bol jedným zo zakladateľov Národnej akadémie umení v Sofii v roku 1896 a majster žánrového maliarstva Jaroslav Věšín (1860 – 1915) pôsobil v Sofii tiež ako výtvarný

¹⁸⁹ ILEČKOVÁ, Silvia. *Slovenské výtvarné umenie 1900 - 1918*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenská národná galéria. 1984. pozn. 15.

¹⁹⁰ KOTALÍK, Jiří (ed.). *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze k 180. výročí založení (1799 – 1979)*. Praha : Akademie výtvarných umění v Praze – Národní galerie v Praze, 1979. s. 24.

pedagóg.¹⁹¹ Ďalší Kutlíkovi rovesníci a kolegovia z pražskej akadémie uplatnili svoje pedagogické ambície na domácej pôde. Ferdinand Engelmüller (1867 – 1924) „v roce 1897 založil krajinářskou školu, která se stala v roku 1920 státní přípravkou na malířskou Akademii.“¹⁹² Karel Záhorský (*1870) založil súkromnú školu v Prahe medzi rokmi 1894 – 1895.

Kutlíkove predošlé skúsenosti a pohnútky

Prvé skúsenosti v kresliarskej výučbe u Cyrila Kutlíka siahajú ešte do obdobia jeho vlastných štúdií na Akadémii výtvarných umení v Prahe, resp. keď bol v intenzívnom kontakte s grófom Eduardom Pálffyom. V Pálffyovskom paláci Kutlík učil maliarske základy rodinného vychovávateľa velebného pána Ludevíta zo Szartorych (Sartory). Kresliť učil tiež dve dcéry generála grófa Kielmansegga a v roku 1891 dával hodiny kreslenia v dome kniežaťa Zdeňka Kolowrata Krakovského – tu učil samotného Zdeňka, ako aj *mladého grófa*.¹⁹³ V Kutlíkovskej korešpondencii v AVU SNG nachádzame ešte mená ďalších Cyrilových žiakov z gymnaziálnych štúdií v Hradci Králové a z Prahy: Zdenka Hofrichtra a Rudolfa Járosyho. Vo Vysokom nad Jizerou Cyril Kutlík *viedol a dozeral* na maliarske realizácie Karla Schrötera, v roku 1892 člena mestskej rady.¹⁹⁴ Magda Schrötrová, jeho dcéra neskôr informovala:¹⁹⁵ „[Otec] maloval tehdy svoji matku, Madonu a vysoké náměstí. [...] Jak dalece C. B. Kutlík, tehdy otci pomáhal, jaký měl vliv na obrazy otcem malované, by poznal jen znalec jeho malířského umění.“ Aj počas liečebného pobytu v tirolskom meste Arco Varignano dával Kutlík, v rokoch 1893 – 1895, súkromné hodiny dvom Angličankám – slečne a pani Harter a tiež ruskej princeznej Urusov.¹⁹⁶

Avšak až založením vlastnej školy v Belehrade vznikol Kutlíkovi priestor na celistvé uplatnenie pedagogických a organizačných ambícií. Na myšlienku založiť vlastnú maliarsku školu pomyslel Kutlík istotne už v Arco Varignane, odkiaľ rodičom pri výučbe cudzinek žartovne písal:¹⁹⁷ „Akademie umění výtvarných ve Varignano jest otevřena...“ Keď si Kutlík vyberal lokalitu pre svoju školu, vedel že v Belehrade umelecká vzdelávacia inštitúcia chýba. Ešte počas Kutlíkovho života uviedol autor Ljubinko v sarajevskom časopise *Nada* v biografii

¹⁹¹ Aj Kutlík spomína Věšina v Sofii v jednom zo svojich listov v AVU SNG inv. č. 650/1996 aj. Tu sa nachádza aj Mrkvičkov list Kutlíkovi z roku 1892.

¹⁹² Podľa štítku pri Engelmüllerovom triptychu *Touha, hoře, klid* (1896) v Stálej expozícii *Krajina v českém umění 17. – 20. století* Národnej galérie v Prahe; Palác Kinských, 24. 11. 2007.

¹⁹³ Cyril Kutlík v liste rodičom. Praha, 24. 3. 1891, AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁹⁴ Státní okresní archiv Semily, Archiv města Vysoké nad Jizerou, kniha 7, Zápisy zo schôdzí mestského výboru 1891 – 1894. Za overenie Schrötrovej funkcie ďakujem Jaroslavovi Bartákovi zo Semil (február 2009).

¹⁹⁵ Magda Schrötrová v liste Borisovi Bálentovi. Vysoké nad Jizerou, 15. 3. 1960, AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁹⁶ Cyril Kutlík v liste rodičom. Varignano, 29. 12. 1894, AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁹⁷ Ibidem.

maliara.¹⁹⁸ „Predtým roku 1887 pri príležitosti školských prázdnin prišiel [Kutlík] do Belehradu na deň oslavy Vuka Karadžića.¹⁹⁹ Stráviac nejaký čas v Belehrade [aj u strýca Félixa Kutlíka st. v Kulpíne] a zaujímajúc sa o mnohé vážne veci, videl, že Belehrad nemá maliarsku školu.“²⁰⁰ Ďalšie dokumenty, osvetľujúce Kutlíkove pohnútky, prečo založil školu práve v Belehrade, sa zatiaľ nenašli. Môžeme však predpokladať, že v prostredí slovanského národa, navyše v blízkosti dlhoročného pôsobiska svojich predkov a príbuzných na Dolnej zemi, mohol cítiť určité zázemie.

Stredoeurópske vzory pri organizovaní školy

V lete 1895 Cyril Kutlík prichádza do Belehradu a vďaka finančnej podpore svojho otca tam už v septembri otvára *Srbskú kresliarsku a maliarsku školu* Cyrila Kutlíka (*Srpska crtačka i slikarska škola* Kirila Kutlika). Poslanie školy definoval:²⁰¹ „Aby oněm talentovaným, kteří umění svůj život zasvětili hodlají – řádnou a správnou přípravou k dalšímu studiu se stala a učitele vychovávala. Kdo rok nebo dva na ústavě pobyl a talent i píli a vytrvalost v sobě chová, může do vyšších oddělení akademií cizozemních přijat býti a studium umělecké tam dokončiti, anebo kteří ne tak nadaní, ale pro umění nadchnutí jsou a rádi by toto od základu poznali, stane se škola tato zdrojem mnohých krásných chvíl a ušlechtilé zábavy, jež obě umění poznané a porozumění poskytuje. Aby se to vše docílilo, k tomu třeba mimo nadání, lásky a píle – stálého cvičení se dle dobrých vzorů i přírody a tu dává škola malířská všechnu příležitost.“

Kutlík chápal organizáciu školy komplexne – pripravoval študijný program, učil, propagoval školu v tlači, usporiadal štyri výstavy žiackych i svojich prác, vydal tri výročné správy, získaval sympatizantov a podporovateľov školy, žiadal pre školu štátne finančné príspevky, plánoval zabezpečenie podpory talentovaných študentov (Kutlíkov pokus o založenie *Spoločnosti priateľov umenia*)... Príkladom pre mladého maliara boli vzdelávacie inštitúcie, ktoré sám navštevoval a podľa nich realizoval aj formu výučby vo vlastnej škole. Z Kutlíkovho viedenského pobytu sa zachoval Študijný poriadok viedenskej akadémie umení,

¹⁹⁸ LJUBINKO. Ideja za izradu ovako shvaćene slike... Kiril Kutlik. In *Nada*. r. III. č. 21. Sarajevo : Zemljanska vlada za B. i H., 20. okt./1. nov. 1897. s. 417.

¹⁹⁹ Išlo o oslavu storočnice od narodenia Vuka Stefanovića Karadžića (1787 – 1864). K pietnemu aktu v súvislosti s prevozom Karadžićových posmrtných ostatkov z Viedne do Belehradu došlo až v roku 1897.

²⁰⁰ Rok 1887 z jedinej Kutlíkovej rozsiahlejšej biografie, ktorá vyšla za jeho života, nie je v súlade s popiskou na jeho portrétnej fotografii. V AVU SNG sa nachádza Cyrilova mladícka podobizeň z fotoateliéru Johanna Rehnitzera z Nového Sadu. Popiska: *Cyril Kutlík na cestách v Uhrách. Kulpín. 20. 9. [188]’8*, možno písaná rukou strýca Félixa Kutlíka st. je snáď neskoršia. Nateraz nevieme, či by Cyril ako študent navštívil Srbsko dva roky po sebe (1887 aj 1888).

²⁰¹ KUTLÍK, Cyril. Program a účely školy malířské založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem. Rukopis. Belehrad, 1895. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

predstavujúci jednotlivé školy všeobecné i špecializované.²⁰² Nie je vylúčené, že tento dokument mu tiež poslužil pri tvorbe programov vlastnej maliarskej školy. V jeho pozostalosti je k dispozícii aj podrobná výročná správa ešte z gymnázia v Hradci Králové²⁰³ – ňou sa mohol inšpirovať zas pri zostavovaní výročných správ vlastnej školy. Kutlík pravdepodobne evidoval aj rozvoj umelecko-remeselného školstva. V blízkosti jeho rodiska sa nachádzal Turnov, známa lokalita spracovania českého granátu. Tu bola v roku 1884 zriadená c. k. odborná škola pre brúsenie, rytie a zasadzovanie drahokamov, ako aj pre zlatníctvo. Josef Zdenko Prýl uviedol, že:²⁰⁴ „Škola odborná spojená je s veřejnou kreslírnou, do níž každý řemeslník bez rozdílu bezplatně má přístup, a kde se mu nejen vyučování v kreslení, nýbrž i patřičné rady u zhotovování vlastních odborných výkresů ze strany dotyčného učitele dostává. [...] návštěva ústavu [...] dovolena je cizincům v odpoledních hodinách vyučovacích dnů.“ Už táto škola, okrem zdokonaľovania remeselníkov, ponúkala teda aj kreslenie zo záľuby pre širokú verejnosť.

Najvýraznejší vplyv – po maliarskej i pedagogicko-metodickej stránke – malo na Kutlíka však pražské školenie a tamojší pedagógovia. Okrem filozoficky založeného priateľského Maximiliána Pirnera, sa Kutlíkovi stal príkladom ľudského prístupu istotne aj rektor pražskej akadémie z rokov 1887 – 1890 Julius Mařák (1835 – 1899), „ušlechtilý člověk a citlivý pedagog, který staral se všemožně o své žáky.“²⁰⁵ Že Kutlík vnímal Mařáka ako pedagogickú autoritu, sa dá usudzovať na základe skutočnosti, že zopakoval rektorov postup. Na Kutlíkovom potvrdení zo špeciálky Maximiliána Pirnera, zo školského roku 1888/1889, môžeme totiž nájsť Mařákov prípis o Kutlíkovom vyznamenaní školskou cenou.²⁰⁶ V roku 1896 v Belehrade podobný prípis dopíše Cyril Kutlík na vysvedčenie svojho žiaka Dragomira Glišicia.²⁰⁷

²⁰² Studien-Ordnung für die Schulen der K. K. Akademie der Bildenden Künste in Wien. Wien, 1892. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁰³ Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové, 1886. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁰⁴ PRÝL, Josef Zdenko. *Průvodce Českým rájem. Díl první: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov : Fr. Vonka, [1891, 2. vyd.]. s. 15.

²⁰⁵ KOTALÍK, Jiří, 1979, s. 24.

²⁰⁶ Potvrdenie Maliarskej akadémie v Prahe na meno Cyrila Kutlíka, 15. 6. 1889, Praha. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁰⁷ Vysvedčenie zo Srbskej kresliarskej a maliarskej školy na meno Dragomira Glišicia, 10. 7. 1897, Belehrad. Fotografia z majetku Historického archívu Belehradu.

3.2 Srbská kresliarska a maliarska škola (1895 – 1900)

Keďže v Belehrade začínal Kutlík s viacerými študentmi, ktorí nemali žiadne predbežné výtvarné školenie, v prvom roku štúdia sa pracovalo od úplných základov v kresbe. Podľa vtedajších akademických trendov Kutlík dbal na dôkladnosť a detailnosť kresby, ktorá bola prísne korigovaná. Žiaci spočiatku kreslili podľa plošných tlačенých predlôh. Najšikovnejší žiaci začali po polroku kresliť podľa papierových reliéfov a neskôr aj podľa skutočnosti. Vyskúšali si tiež krajinársku prácu v plenéri. V ďalších ročníkoch pribudla maľba a štúdie podľa živého modelu, výnimočne aj kresba aktu. Z dobovej tlače sa však dozvedáme, že Borivoje Stevanović (1878 – 1976) a menej známy Vojislav Stevanović (1871 – 1956) už na prvej školskej výstave, vo februári 1896, prezentovali olejomalby. Na tejto výstave boli i žiacke akvarely a zátišia. Dobové výčitky, že v prvom roku Kutlík pracoval so študentmi len v kresbe a iba podľa plošných reprodukováných predlôh, nie sú teda celkom namieste. Skôr to záviselo od talentu a snahy samotných študentov. Kutlík totiž zastával názor o podpore individuálneho napredovania jednotlivých študentov i v rámci jedného oddelenia. (Príl., obr. 57.)

Kutlík vo svojej škole ponúkal praktické kurzy v dvoch oddeleniach: *Kresliarskom* a *Maliarskom*. V maliarskom oddelení boli najmä *riadni žiaci* (s profesionálnym záujmom o maliarstvo) a *mimoriadni žiaci – hostia*, ktorí mali maľovanie ako záľubu. O niečo neskôr zahájený *Kurz pre remeselníkov*, ktorý bol zameraný na úžitkovú kresbu, patril do kresliarskeho oddelenia. Otvorením tohto kurzu Kutlík dynamicky reagoval na aktuálne spoločenské potreby. (V umelecko-remeselnom smerovaní školy ho podporilo i Ministerstvo národného hospodárstva, ktoré na kurz začalo v roku 1897 prispievať. Naproti tomu, finančnej podpory od Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí sa Kutlík nedočkal počas celých dvoch rokov, napriek prosbám a deklarovaniu napredovania školy.) Keďže vieme, že počas vedenia belehradskej školy mal Kutlík i súkromné žiačky, až tak nás neprekvapí otvorenie osobitného *Kurzu pre dámy* v druhom školskom roku. Vzhľadom na pomery v dobovom Belehrade, môžeme otvorenie remeselníckeho a dámskeho kurzu chápať, ako veľmi *progresívne kroky*. Podľa reklamy v *Obchodnom hlásniku*²⁰⁸ doplníme aktivitu školy ešte o *Letný kresliarsky kurz*, realizovaný počas školských prázdnin v roku 1896. Letný kurz bol odozvou na záujem verejnosti a bol určený tým, čo nemohli školu navštevovať počas školského roka. Od 1897 Kutlík ponúka v škole aj teoretickú výučbu z História umenia, štýlu a ornamentiky; z Geometrie a geometrického kreslenia; z Deskriptívnej geometrie, náuky o

²⁰⁸ In *Trgovinski glasnik*. Beograd : Organ Beogradske trgovačke omladine. r. VI. č. 76. 29. 6. 1896.

tieňovaní a perspektíve; z Plastickej anatómie a z Geometrického kreslenia vo večernom remeselníckom kurze. Sám Cyril Kutlík učil praktické disciplíny ako kreslenie a maľovanie pre riadnych žiakov a voľné kreslenie vo večernom remeselníckom kurze. Niektorí pedagógovia teoretických disciplín prednášali bez nároku na honorár, pravdepodobne preto, že školu považovali za prínosnú záležitosť. Aj jeden z troch kritikov počiatkovej práce školy, správca Národného múzea Mihailo Valtrović, ešte za Kutlíkovho života na škole prednášal. Napriek tomu, že počiatkový systém výučby bol niektorými súčasníkmi kritizovaný (viac v Polemike o škole v podkapitole 3.6), srbskí umenovedci v 20. storočí docenili význam Kutlíkovej školy najmä pre základné školenie predstaviteľov tzv. srbského impresionizmu, ako aj za počiatok sústavného umeleckého vzdelávania v Srbsku. (Príl., obr. 56.)

Výstavy školy

Pravidelné vyučovanie prebiehalo cez školský rok, zatiaľ čo cez prázdniny (alebo začiatkom septembra – októbra) prezentoval Kutlík školu a výsledky jej činnosti na výstavách. Nateraz máme archívne doložené, že Srbská kresliarska a maliarska škola uskutočnila v rokoch 1896 – 1898 štyri výstavy. V roku 1899 prezentácia už asi neprebela, Kutlík bol cez leto na svadobnej ceste na Slovensku.

Nultú výstavu Kutlík usporiadal vo februári 1896 v školských priestoroch.²⁰⁹ Udialo sa tak len päť mesiacov od otvorenia školy, preto práce študentov boli zastúpené v menšom rozsahu (najmä kresby a olejomaľby od dvoch študentov). Touto výstavou Kutlík asi reagoval na polemiku o škole a myslím si, že jej prioritou malo byť v prvom rade odprezentovať jeho diela, ako kvalifikovaného výtvarníka. Vystavil šesť náboženských a historických malieb, päť portrétov, dve ocenené portrétné štúdie ešte z Prahy a dve skice k plánovaným historickým obrazom. Koncoročná 1. výročná školská výstava sa uskutočnila v auguste 1897 v školských priestoroch oproti Dvoru (Ministerstvu zahraničných vecí) na „najlepšom mieste v meste.“²¹⁰ V lete 1897 zorganizoval Kutlík 2. výročnú školskú výstavu v sále Veľkej školy (v aule neskoršej univerzity). Správca školy na nej vystavil jeden obraz – rozmernú olejomaľbu

²⁰⁹ Kutlík otvoril školu na ulici Kosačičev venac 12-14 v dome Miliju Markovića Raspopa, v starej časti Belehradu neďaleko Mestskej brány (Varoš kapija). Nakoľko hľadal najvhodnejší priestor na výučbu, škola sa často sťahovala a jeho neuskutočeným snom bola výstavba vlastnej školskej budovy. V školskom roku 1896/1897 sídlila škola na ulici Kráľa Milana 62 oproti Dvoru (Ministerstvu zahraničných vecí). Ďalší rok sa presťahovala na 1. poschodie hotela *Londýn* na ulici Kráľa Milana 76. Veľmi krátko mala adresu Macedónska 34. Následne sa škola sťahovala na Terazije „na 1. poschodie dvojposchodového domu, do priestraného, svetlého a veľmi vhodného priestoru pre takýto podnik.“ Od roku 1899 škola sídlila na Vračari, v budove Sály mieru. Tu pokračoval aj Rista Vukanović, keď v apríli 1900 školu odkúpil od Kutlíkovej vdovy.

²¹⁰ ANONYM. Interesna izložba. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 101. Beograd, 27. 8. 1896.

Vidovdanské stretnutie 1896. Najväčšiu pozornosť z prác študentov vzbudili tie od Borivoja Stevanovića a Dragomira Glišića.

O rok neskôr, na jeseň 1898 prebehla 3. výročná školská výstava v inom lukratívnom priestore – v sále Národného zhromaždenia. Sám Kutlík vystavil dva nové obrazy: *Čiernohorec v úkryte a Ohlášky / Pred Palúdzkym kostolom.* V bosnianskom časopise *Nada* je z tejto výstavy uverejnená recenzia od Andru Gligorijevića s viacerými mimoriadne zaujímavými postrehmi. O výstave sa recenzent rozprával priamo s Kutlíkom, ktorý uviedol, že školu vtedy navštevovalo 70 študentov. Na výstave ich prezentovalo niekoľko sto prác, mnohé z nich boli prekresľované na základe predlôh, ale aj maľované podľa skutočnosti. Tematicky išlo o portréty, krajinky, od remeselníkov aj technické kresby ornamentov. Ako najlepšieho koloristu Gligorijević vyhodnotil Rafaila Momčilovića, ako zručných kresliarov Borivoja Stevanovića a Dragomira Glišića. Spomedzi žien vyzdvihol maľby krajíniek od Nadeždy Petrović a za dobrú kresliarku vyhlásil Maru Grujić. Z kresieb podľa / zo sôch a reliéfov, čiže na základe predlôh, vybral práce od Momčila Kostića.

Gligorijević uvádza však aj jednu výhradu – a napodiv, práve tá je pre nás najzaujímavejšia. Srbskí teoretici umenia totiž zastávajú viac-menej názor, že po stránke maliarskeho rukopisu Kutlík svojich študentov výraznejšie neovplyvnil (viac na nich pôsobili mníchovské, či francúzske študijné pobyty na začiatku storočia). S tým musíme súhlasiť, keď porovnáваме neskoršie vrcholné práce študentov – srbských modernistov a najlepšie Kutlíkove diela. Jeho *Prvá obeť smrti* v akademickom názore, po formálnej stránke, skutočne nemá nič spoločné s rozžiarenými neskoro impresionistickými krajinkami Kostu Miličevića alebo Milana Milovanovića. Gligorijević v recenzii ale naznačil, čo sa dosiaľ nevedelo, že istý maliarsky vplyv pedagóga na študentov sa mohol udiat'. Objektívne by sa dal zaujať postoj, keby sme mali k dispozícii práce srbských modernistov ešte z ich študentských čias. Napríklad Glišićovu kresbu *Judáš vydáva Ježiša Krista* a tú by sme porovnali s Kutlíkovou maľbou na rovnakú tému, ktorá je však tiež nedostupná.

Gligorijević do recenzie napísal:²¹¹ „Môžeme tak všeobecne povedať, že celkové práce jednotlivých druhov si zaslúžia najlepšie ohodnotenie. No, mali by sme len jednu skromnú poznámku osobne pánovi riaditeľovi. Keď vieme, že každý študent pracuje tak, ako ho učiteľ naučí – cítime, že je aj jeden všeobecný nedostatok, čo si všimneme takmer na všetkých maľbách – jeho. A síce: prílišnú hustotu [sýtosť] farieb a preto mierna hrubosť v tónoch a reflexoch. Myslíme si, že mladým maliarom treba v každom pohľade odporúčať nehu

²¹¹ GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

[nežnosť]. Nehu v budúcom výbere motívov; nehu v komponovaní a prirodzene nehu pri miešaní farieb.“ Každopádne nás prekvapuje tvrdenie, že by Kutlík študentov používaním *prílišnej hustoty farieb* ovplyvnil natoľko, aby to bolo na ich prácach plošne badateľné. Nakoľko sám Kutlík nemaľoval veľmi pastózne (hoci na niektorých dielach nájdeme aj momenty realizované špachtľou), Gligorijevič mal na mysli asi sýtosť farieb a navrhoval naopak viesť študentov skôr k väčšej lazúrnosti a jemnosti v miešaní farieb. Z diel ktoré máme od Kutlíka k dispozícii, sá nezdá, že by mu miešanie farebných tónov, alebo technológia maľby robili väčšie problémy (rezervy má napr. pri vykresľovaní dlaní). Ale aj Janko Alexy, na základe spomienok Jaroslava Augustu, uvádza:²¹² Kutlík „vážil si Pirnera, aj pracoval v duchu jeho pesimisticky podfarbenej, pochmúrnej tvorby.“ Keď poznáme Pirnerovu tvorbu,²¹³ je nám jasné, že to mohol myslieť pochmúrne aj v námetovej rovine. Kutlík sa netají Pirnerovým ovplyvnením, keď si nechal poradiť maľovať kostýmovaný výjav preto, aby sa uplatnil jeho zmysel pre kolorit.²¹⁴

Nech to bolo so sýtou farebnosťou tak, či onak, Stanislav Živkovič zhodnotil význam Kutlíkovej pedagogickej aktivity:²¹⁵ „Cyrila Kutlíka som objavil jednoducho preto, že som sa pri [srbských] impresionistoch musel pohnúť od začiatku – kde sa začali učiť. Vtedy som odhalil, že Cyril Kutlík je ten, u koho všetci boli. Boli u neho všetky tie naše dôležité mená ako je [Milan] Milovanović, Kosta Miličević, Nadežda Petrović, všetci zaradom, Borivoje Stevanović a tak ďalej. [...] V Belehrade nebola žiadna umelecká škola a Cyril dobre zhodnotil, že tu je nejaká šanca. Dovtedy niektorí talentovaní srbskí žiaci odchádzali do Viedne, Budapešti, eventuálne do Mníchova ako štátni štipendisti. Medzi nimi bolo veľmi málo priamo zo Srbska, pretože aj z Rakúsko-Uhorského Srbska [dnešnej Vojvodiny] tam odchádzali. To, čo urobil Cyril Kutlík, je veľmi vážna vec. On tu založil jednu školu, ktorá mala skromný názov: Prvá srbská kresliarska a maliarska škola...“

Situácia v srbskom umeleckom školstve pred Kutlíkovým príchodom a po jeho smrti

Už tridsať rokov pred Kutlíkom založil *Školu kreslenia (Škola crtanja)* v Belehrade aj známy srbský maliar Stevan Todorović (1832 – 1925). Todorovićova škola dbala o harmonické rozvíjanie tela a ducha, preto sa okrem maľovania venovala aj výučbe spevu

²¹² ALEXY, Janko. Maliar Cyril Kutlík. In *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1948. s. 281-282.

²¹³ PRAHL, Roman. *Maximilián Pirner. 1854 – 1924*. Praha, 1987.

²¹⁴ Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. – 14. 2. 1890), na 1. nečíslovanej strane úvodného zápisu z 22. 1. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²¹⁵ Prof. Stanislav Živkovič v rozhovore s Ivou Paštrnákovou a grafikom Jozefom Klátikom v Novom Sade, 4. 3. 2005.

a šermu. „Ale svojím charakterom, spôsobom práce, a tým, kto boli jej žiaci a koho vychovala, bola práve táto Kutlíkova prvou skutočnou umeleckou školou,“ skonštatovala Vera Medar.²¹⁶ Kutlík vytvoril jednu z maliarskych pripravok, aké v tej dobe vznikali na základe spoločenských potrieb mimo stredoeurópskych centier a išlo zjavne o najstaršiu maliarsku školu na celom Balkáne.²¹⁷ Práve s Kutlíkovou školou sa datuje počiatok kontinuálneho vzdelávania srbských umelcov v domácom prostredí až po vznik srbských umeleckých akademií.

Cyrilovi rodičia sa po jeho náhlejši smrti informovali.²¹⁸ „Rádi bychom též věděli, jak to asi se školou malířskou skončí. Bylo by nám líto, kdyby podnik ten, který tolik obětí a namáhání stál, měl snad zaniknout. Snad se vláda o to postará, aby škola ta nepadla a převezme ji do své zprávy [...] přitom by zachováno bylo v dobré paměti i jméno jejího zakladatele.“

Za 1000 dinárov školu od mladej vdovy odkúpil a od roku 1900 viedol srbský maliar Rista Vukanović (1873 – 1918). Študentky vyučovala jeho manželka Beta Vukanović. Ako zdôraznil historik umenia Lazar Trifunović, nešlo o novú súkromnú školu.²¹⁹ „Vukanović jasne dáva na vedomie, že pokračuje v Kutlíkovej škole, takže aj tlačením tejto [školskej] správy zachováva obyčaj, ktorú zaviedol Kutlík.“

Reflektujúc návrh Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí, inštitúciu v roku 1905 Vukanović reorganizoval na *Umelecko-remeselnú školu*. To sa udialo už v okamihu, keď k vedeniu školy prizval aj Marka Murata (1864 – 1944) a sochára Djordje Jovanovića (1861 – 1953). Škola začala dostávať pravidelnú finančnú podporu od Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí, čím sa stala v podstate štátnou. Ondřej Vojtěchovský, v 1. vydaní *Dejín Srbska*, tento proces popísal:²²⁰ „V roce 1905 také ze soukromé iniciativy vznikla Umělecko-průmyslová škola, která měla vychovávat jednak gymnaziální učitele kreslení, jednak připravovat mladé umělce pro akademické studium v zahraničí. Oběma privátním školám [výtvarnej i hudobnej] se po čase dostalo podpory ze strany státu.“ Po našej vzájomnej komunikácii a vyjasnení, Vojtěchovský text v 2. vydaní spresnil:²²¹ „U zrodu první bělehradské školy výtvarného umění v roce 1895 stál rodák z Východních Čech, absolvent

²¹⁶ MEDAR, Vera. Prva umetička škola v Beogradu. In *Lik*. r. I. č. 1. Beograd, 29. 11. 1950. s. 4.

²¹⁷ ANONYM. Izložba srpske crtačke i slikarsko škole. Umetnost. In *Odjek*. 29. 6. 1897.

²¹⁸ Bohdan Kutlík v liste Milade Kutlíkovej. Dechtáre, 17. 4. 1900. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²¹⁹ TRIFUNOVIĆ, Lazar. *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola u Beogradu (1895 – 1914)*. Beograd : Univerzitet umetnosti u Beogradu, 1978. s. 140.

²²⁰ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. s. 284.

²²¹ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s. 278.

pražské akademie Cyril Kutlík. Podle jeho představ škola jednak vychovávala gymnaziální učitele kreslení, jednak připravovala mladé umělce pro akademické studium v zahraničí. Kutlíkovou školou, jejíž vedení po smrti svého zakladatele převzal v roce 1905 [má být 1900] malíř Rista Vukanović, prošla celá řada významných představitelů srbské moderny.“

Ďalšiu činnosť školy prerušila prvá svetová vojna v roku 1914. V roku 1919 bola inštitúcia obnovená ako *Umelecko-remeselná škola* a od roku 1922 figurovala pod názvom *Umelecká škola*. V roku 1939 išla škola do útlmu, pretože vtedy sa už dva roky aj na jej základoch formovali *Umelecká akadémia* a *Škola úžitkového umenia*, ako uvádza Živković.²²²

Niektorí srbskí umenovedci uvádzajú, že Kutlíkovi žiaci – ako prvá generácia tamojšieho moderného výtvarníctva – predbehli svojho skromného prvého učiteľa. Čo sa týka výraznejšieho uplatňovania moderných výtvarných prístupov, zodpovedá ich názor asi skutočnosti a je pravdepodobné, že Kutlík pedagogicky a organizačne pôsobil aj na úkor vlastnej tvorivej práce. Na druhej strane srbská umenoveda v 20. storočí hodnotila konkrétne Kutlíkove maľby len ojedinele z jednoduchého dôvodu: nepoznala väčšinu jeho reprezentatívnych prác, zachovaných na Slovensku a v Čechách. Uzavríme túto otázku vyjadrením akademika Dejana Medakovića:²²³ „Bez ohľadu na jeho málo známe a slabo zachované dielo, Kutlík je pre vtedajšie umelecké príležitosti [možnosti] Belehradu významným zjavom, s ktorým sa v Srbsku začína systematické školenie našich umelcov.“

3.3 Školské pomôcky

Kutlíkova Srbská kresliarska a maliarska škola disponovala knižnicou a sadrovými modelmi (napr. Diana, Narcis, Borgeský zápasník, tiež detaily: ucho, ruka, noha). Vo väčšom počte škola vlastnila aj plošné reprodukované predlohy na kreslenie – v podobe čiernobielych tlačí i farebných litografií. Z exemplárov, uložených v Kutlíkovom osobnom fonde v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie vidno, že okrem vzorov Leopolda Taubingera z Viedne, pracovali Kutlíkovi žiaci tiež s litografickými predlohami Högera a podľa iných viedenských, pražských, londýnskych a nemeckých tlačí. V maliarovom osobnom fonde nájdeme i parížske cvičebnice kreslenia *Raphael*, či nemecké a francúzske vydania *L'art*

²²² ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Umetnička škola u Beogradu 1919 – 1939*. Katalóg výstavy. Beograd : Galerija Srpske akademije nauka i umetnosti, 1987, v úvode.

²²³ MEDAKOVIĆ, Dejan. Prve slikarske škole i njihovi pokretači. In *Univerzitetski vesnik*. roč. V. č. 94. s. 4. 6. maj 1954.

pratique Georgea Hirtha (reprodukoval aj diela Albrechta Dürera, či Antoine Watteaua).²²⁴ Pomerne široká ponuka predlôh, viditeľná aj zo zachovaného torza, by snáď presvedčila srbskú umenovedu, ktorá už polstoročie uvádza, že Kutlík sprvu pracoval (výhradne) podľa Taubingera – a to len preto, že jeho školský archív nemala k dispozícii. Pravdou síce je, že sa „kopírovanie“ vo výučbe kreslenia koncom 19. storočia už prekonávalo, a tu možno priznať názory srbských umenovedcov, že Kutlíkov prístup v tom nebol teda najaktuálnejší. Mladý pedagóg vychádzal jednoducho zo skúseností, ktoré sám získal ako žiak umeleckých akadémií s mnohoročnou tradíciou a niekedy i staršími metodikami. Kutlíkovo insistovanie na precíznej kresbe bolo však pozitívne hodnotené napr. v súvislosti s dielom srbského umelca Ljubomira Ivanovića (1882 – 1945), ktorý sa stal výborným kresliarom. (Ljuba Ivanović sa nachádza na fotografiách z Kutlíkovej školy, Príl., obr. 53, 55.)

Z Kutlíkových školských správ sa dozvedáme, že okrem sadrových vzorov, pracovali žiaci aj podľa drevených a drôtených modelov. S ďalšou učebnou pomôckou – s reliéfnymi predlohami z lisovaného papiera – súvisia zaujímavé výskumné zistenia. V Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie sa dnes nachádza dvadsaťdva papierových reliéfov z Kutlíkovej školy. Jedná sa o parížsku edíciu reliéfov, ktoré Kutlík nakupoval z Viedne. Jednotlivé série pozostávajú hlavne z geometrických a rastlinných ornamentov, ktoré maliar využíval pri vyučovaní v remeselníckom kurze. Deväť reliéfov predstavuje portréty – antické a jeden egyptský. K šiestim z predlôh sa mi podarilo nájsť aj zrealizované žiacke práce. V Kabinete grafiky Národného múzea v Belehrade²²⁵ som zdokumentovala dvadsaťdeväť kresieb Milana Milovanovića z obdobia jeho štúdia v Kutlíkovej škole.

Milan Milovanović

Talentovaného Milana Milanovića (1876 – 1946) objavil na gymnáziu v Kruševaci v roku 1894 archeológ a správca Národného múzea Mihailo Valtrović (1839 – 1915). Ponúkol mladíkovi vybavenie štátneho štipendia na maliarske štúdiá v cudzine. Keď však bola o rok v Belehrade otvorená Kutlíkova maliarska škola, Milovanović cestu do zahraničia odložil a rozhodol sa získať kresliarske základy v domovine. Pobudol na belehradskej škole len niečo vyše roka, ale: „Nejakým zázrakom zachovala sa celá kopa Milovanovičových kresieb robených podľa tých „prehľadov“. Lineárne, pedantne vykreslené, čitateľne podpisované a datované, sú dokumentom ak nie o talente žiaka, tak o metóde profesora. [...] Hotovú kresbu

²²⁴ AVU SNG, inv. č. 650/1996, kartóny 11-14; AVU SNG, inv. č. 671/2000.

²²⁵ Kresby Milana Milovanovića z obdobia štúdia v Kutlíkovej škole, 1895 – 1896. Kabinet grafiky Národného múzea v Belehrade (inv. č. 944/1-29).

žiak datoval a podpisoval, a profesor parafoval, čím dielo získalo vážnosť úspešnej práce, ktorá sa započíta do hodnotenia na konci školského roka.²²⁶

Podľa papierových reliéfov z Archívu výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie motívy šiestich Milovanovičových kresieb identifikujeme ako *Auguste jeune antique*, *Paris antique*, *Sapho*, *Faune riant*, *Ulysse* a *Venus du Capitole*. Milovanovičovo datovanie zas prezrádza následnosť jednotlivých zadaní a ilustruje úvahy o Kutlíkovej metodike. Zvyšné kresby študenta, ku ktorým sme v Kutlíkovom osobnom fonde nenašli vzory, dopĺňajú predstavu o charaktere a počte predlôh Srbskej kresliarskej a maliarskej školy. Spomedzi šiestich reliéfnych portrétov je pravdepodobne najzaujímavejší hneď prvý. Na rube *Auguste jeune antique* sa totiž nachádzajú aj pomerne nečitateľné (doslova načarbané) texty. Keďže z kresieb poznáme študentove signatúry, s použitím veľkého kusu fantázie, by sa jeden z textov na reliéfe dal snád' prečítať ako: *Milan A. Milovanović Zalogovac* (v cyrilike). Na prezývku upozornila srbská historička umenia Vera Ristić:²²⁷ „Na niektorých Milovanovičových kresbách, robených v Kutlíkovej škole, mladý žiak k svojmu menu a priezvisku pridával prezývku Zalogovac.“ (Uvádza tiež, že Zalogovac je dedina neďaleko Kruševca, odkiaľ pochádzal Milovanovičov otec Aleksa.) Predpokladáme, že nie je vylúčené, aby sa Milovanović podpísal na školský vzor, podľa ktorého pracoval. (Aj na ruboch plošných predlôh a v cvičebniciach z Kutlíkovho fondu sa zachovali žiacke kresby, signatúry a komentáre. Žiaľ, zväčša nečitateľné.)

3.4 Predmety vyučované v Srbskej kresliarskej a maliarskej škole

Zoznam vyučovacích predmetov Kutlíkovej školy je možné rekonštruovať na základe výtlačku *Programu kresliarskej a maliarskej školy v Belehrade*,²²⁸ jeho konceptu *Program a účely školy maliárske založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem*²²⁹ a *Programu srbskej kresliarsko-maliarskej školy. Druhé opravené a doplnené vydanie*,²³⁰ uložených v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie a *Programu večerného kurzu pre*

²²⁶ STEVANOVIĆ, Momčilo. Milan Milovanović 1876 – 1946. In STEVANOVIĆ, Momčilo – KOLARIĆ, Miodrag. Milan Milovanović, Kosta Miličević. Katalóg výstavy. Beograd, 1960. s. 8.

²²⁷ RISTIĆ, Vera. *Milan Milovanović 1876 – 1946*. Katalóg výstavy. Beograd, 1986. s. 6.

²²⁸ Program crtačke i slikarske škole u Beogradu. 1895, Štamparija Svetozara Nikolića. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²²⁹ KUTLÍK, Cyril. Program a účely školy maliárske založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem. Rukopis. Beograd, 1895. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²³⁰ KUTLIK, Kiril. Program srpske crtačko-slikarske škole. Drugo popravljeno i dopunjeno izdanje. Rukopis. Beograd, 1. 1. 1897. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

*remeselníkov, ktorý existuje v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole, vypracovaný na žiadosť Ministerstva národného hospodárstva z Archívu Srbska.*²³¹

V prvom školskom programe²³² Kutlík delí výučbu do *Kresliarskeho* a *Maliarskeho oddelenia* (neskôr používa výraz *úsek*). Následne v každom oddelení stručne popisuje predmety troch samostatných ročníkov. Prvý ročník *Kresliarskeho oddelenia* pozostáva zo: 1. Základov kreslenia, 2. Kopírovania a 3. Perspektívneho kreslenia útvarov. Druhý ročník je zameraný na: 1. Kreslenie podľa geometrických útvarov zo sadry, 2. Kreslenie plastických ornamentov a 3. Kreslenie hláv a postáv. Pre tretí ročník mal Kutlík v pláne: 1. Kreslenie rôznych predmetov podľa skutočnosti, 2. Kreslenie hlavy podľa skutočnosti a 3. Kreslenie celých postáv – uhl'om, kriedou, ceruzou a perom. Doplnkom výučby mal byť Teoretický kurz z perspektívy a plastickej anatómie. Práca *Maliarskeho oddelenia*, podľa prvého školského programu, pozostávala z: 1. Kopírovania, 2. Maľovania podľa skutočnosti: krajiny, hlavy, postavy a celé kompozície – olejovými farbami, akvarelom a pastelom. Teoretická časť výučby počítala s História umenia, Harmóniou farieb a Náukou o kompozíciách. V skutočnosti sa však Kutlíkovi podarilo teoretickú výučbu zaviesť až v nasledujúcom školskom roku 1896/1897, keď získal viacerých kvalifikovaných pedagógov.

Druhý školský program,²³³ vychádzajúci už z reálnych skúseností, má pozmenené členenie (**Príl. Celkový program..., s. 251**). Základným kritériom tu je rozdelenie na *Kresliarsko-maliarsky* a *Remeselnícky úsek*. Doplnený je štvrtý ročník. Pre jednotlivé ročníky je, v tomto prípade, ďalej používaný pojem *oddelenie*. Predmety v *Kresliarsko-maliarskom úseku* pozostávali z odborných (praktických) a pomocných (teoretických). Medzi odbornými predmetmi v 1. oddelení (ročníku) Kutlík ponúkal Kreslenie podľa prehľadov voľnou rukou (ornamenty, hlavy, figúry, krajiny, perspektívne kreslenie geometrických útvarov). V 2. oddelení (ročníku) študenti pokračovali Kreslením podľa sadrových modelov (ornamenty, hlavy, ruky, nohy, celé figúry a anatomicke kreslenie). 3. oddelenie sa zameriavalo na Kreslenie podľa skutočnosti (hlavy, celé telá a krajiny) a 4. oddelenie na Maľovanie (farbou) podľa skutočnosti (hlavy, celé telá, krajiny a kompozície). Medzi pomocné (teoretické) predmety pre *Kresliarsko-maliarsky úsek* patrili Veda o poznávaní geometrických útvarov, Veda o projekciách, Veda o tieňovaní, Perspektíva, História umenia, Veda o štýloch a ornamentoch, Veda o farbách a Anatómia. Náplň výučby v jednotlivých oddeleniach

²³¹ KUTLIK, Kiril. Program večernjeg kursa za zanatlje koji postoji u Srpskoj crtačko-slikarskoj školi, rzdajen na zahtev Ministarstva narodne privrede. Rukopis, 20. 3. 1897. AC, MHP 1897, Ф. XXI – 8. Podľa: TRIFUNOVIĆ, 1978, s. 91-93.

²³² KUTLIK, Kirilo, 1896. s. 7.

²³³ KUTLIK, Kiril. *Drugi godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole Kirila Kutlika za 1897 godinu*. Štamparija Todora K. Naumovića. Beograd, 1897.

(ročníkoch) *Remeselnického úseku* môžeme podať podrobnejšie aj podľa Trifunovića.²³⁴ 1. oddelenie sa zameriavalo na „prípravu pre tých, ktorí ešte nekreslili“ v podobe Elementárneho (základného) kreslenia. Výučba v 2. oddelení pozostávala z Geometrického a perspektívneho kreslenia, Kreslenia voľnou rukou a Krasopisu. V 3. oddelení bola pozornosť venovaná Odbornému kresleniu a Deskriptívnej geometrii.

Nutné je poznamenať, že *Program srbskej kresliarsko-maliarskej školy. Druhé opravené a doplnené vydanie* (1. 1. 1897, rukopis) sa zachoval dokonca v dvoch exemplároch. Podľa Trifunovića²³⁵ sa druhý exemplár nachádza v Archíve Srbska. Jedná sa o identické texty, s určitým rozdielom na konci dokumentov. Zatiaľ, čo Trifunović uvádza v závere dokumentu z Archívu Srbska iba Kutlíkovo meno, exemplár v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie obsahuje podpisy Kutlíka a štyroch ďalších pedagógov, ktorí neskoršie zabezpečovali teoretické vyučovanie pre *Riadnych žiakov* (Stefanović, Kovačević, Zorić, Živković). Okrem tohto celkového školského programu sa v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie nachádzajú tiež podrobné programy (sylaby) predmetov písané jednotlivými pedagógmi. Aj na základe toho, čo uvádza Trifunović²³⁶ dá sa uvažovať o nasledovnom vysvetlení: Kutlík pravdepodobne vypracoval dve série programov, ktorých súčasťou bol i celkový program. Predpokladáme, že na Slovensko sa dostala séria školských programov pre *Riadnych žiakov* potom, čo ju Kutlíkovi vrátilo Ministerstvo osvetly a cirkevných záležitostí, keď škole opätovne neschválilo finančnú pomoc. V Srbsku, podľa nás, ostala séria programov pre *Remeselnický kurz*, keďže Ministerstvo národného hospodárstva Kutlíkovej škole príspevok schválilo a vyplácalo. A teda aj školské programy si Ministerstvo národného hospodárstva ponechalo – a dnes sú uložené v Archíve Srbska. Avšak bez podpisov a sylabov ďalších pedagógov, ktorí remeselníkov neučili.

Napriek tomu, že teoretické predmety Kutlík plánoval už v prvom školskom programe (1895), na konci školského roka 1895/1896 musel konštatovať.²³⁷ „Teoretické hodiny nemohli byť výrazne zastúpené, lebo ja som vtedy nevedel ešte dobre srbsky a nemohol som nájsť nikoho, kto by tú prácu zabezpečoval. Pokus jedného mladého inžiniera prednášať perspektívu a históriu umenia bol veľmi slabý a tak moji žiaci mali veľmi málo teoretických hodín. Avšak budúci rok mojím usilovným žiakom naskytne sa príležitosť, nech aj to postihnú, pretože nájdem osobu, ktorá bude zabezpečovať teoretické hodiny.“ Kutlík svoj prísľub splnil a od polovice druhého školského roka 1896/1897 ponúkal teoretické prednášky.

²³⁴ TRIFUNOVIĆ, Lazar, 1978, s. 91-93.

²³⁵ Ibidem, s. 88-90.

²³⁶ Ibidem, s. 101.

²³⁷ KUTLIK, Kirilo, 1896. s. 7.

Spolu s praktickými disciplínami bola výučba personálne zabezpečená podľa výročnej správy²³⁸ nasledovne: Profesor Veľkej školy (neskoršej univerzity), milovník umenia a mimoriadny žiak Kutlíkovho maliarskeho oddelenia, Svetozar Zorić prednášal *Históriu umenia, štýl a ornamentiku*. Ďalší profesor Veľkej školy Jefta Stefanović približoval študentom *Geometriu a geometrické kreslenie* a profesor Belehradskej reálky Josif Kovačević *Deskriptívnu geometriu a náuku o tieňovaní a perspektíve*. *Plastickú anatómiu* prednášal zdravotný kapitán I. tr. Dr. Milan Žerajić a podinžinier Ministerstva výstavby Vojislav N. Stajević zas *Geometrické kreslenie* vo večernom remeselníckom kurze. Sám Cyril Kutlík vyučoval *Kreslenie a maľovanie* pre riadnych žiakov a *Vol'né kreslenie* vo večernom remeselníckom kurze. Uvedené personálne zabezpečenie výučby ilustruje stav k 15. 6. 1897. Zo skoršej zmienky o pedagógoch školy v *Obchodnom hlásniku*²³⁹ sa dozvedáme, že okrem Jeftu Stefanovića a Josifa Kovačevića mali učiť Rista Odavić *Históriu umenia*, Dr. med. Voj. Djordjević *Plastickú anatómiu* a *Štýl a ornamentiku* samotný Cyril Kutlík. Od januára 1897, kedy bola teoretická výučba skutočne zavedená, do 15. 6. 1897 zaznamenávame ešte jednu zmenu: Program prednášok z Plastickej anatómie (január 1897) vypracoval Dr. Milutin Živković a ten predmet v Srbskej kresliarskej a maliarskej škole aj prvý raz odučil 3. 1. 1897, ako si Kutlík poznamenal do diára: „8/XII. (1896) v pondelok prednášal p. Kovač.[ević] prvý raz deskript. geometriu, (19/XII. III. x); 19/XII. vo štvrtok prednášal p. Stefanović prvý raz geometriu; 21/XII. v sobotu prednášal p. Zorić prvý raz históriu umenia; 3. I. '897 v piatok prednášal p. Doktor Živković prvý raz anatómiu... 3. IV. prednášal p. Stajević prvý raz geom.[etrické kreslenie].“ Začiatkom tretieho školského roka 1897/1898 Kutlík prostredníctvom tlače²⁴⁰ predstavil predmety a avizoval zavedenie výučby *Nemeckého a francúzskeho jazyka* pod vedením Pavla J. Majznera, profesora a úradníka Ministerstva financií. V dokumentoch školy v AVU SNG sa však nachádza aj žiadosť v nemčine, na ktorú si Kutlík srbsky poznačil: „P. Andra Ljubinković pýtal za prednášky jazyka. 20. X. 1897.“ I keď to v článku²⁴¹ nie je zdôraznené, pri *Anatómii* sa objavilo meno už štvrtého prednášajúceho tohto predmetu: Dr. Bogoslav Zavadjil, praktický lekár. Ako nového pedagóga predstavili noviny²⁴² Nikolu Nestorovića, architekta Ministerstva výstavby, ktorý mal nahradiť podinžiniera Vojislava N. Stajevića pri prednáškach z *Geometrie* pre večerný

²³⁸ KUTLIK, Kiril, 1897. s. 4.

²³⁹ [KUTLIK, Kiril a redakcia]. Nastavnici u srpskoj slikarskoj školi. In *Trgovinski glasnik*. Organ Beogradske trgovačke omladine. r. VI. č. 103. Beograd, 31. 8. 1896.

²⁴⁰ *Beogradske novine*, 5. 10. 1897; *Večernje novosti*, 6. 10. 1897; *Mali žurnal*, 30. 10. 1897 a *Večernje novosti*, 30. 10. 1897.

²⁴¹ [KUTLIK, Kiril a redakcia]. Slikarska škola. In *Večernje novosti*. r. V. Beograd : Narodna štamparija, 6. 10. 1897.

²⁴² *Mali žurnal*, 30. 10. 1897; *Večernje novosti*, 30. 10. 1897.

remeselnícky kurz. Jedná sa pravdepodobne o neskôr známeho srbského architekta Nikolu Nestorovića (1868 – 1957), ktorý Technickú vysokú školu v Berlíne ukončil, ako uviedla Divna Djurić-Zamolo:²⁴³ „v roku 1896 a začiatkom nasledujúceho roka zložil štátnu skúšku. Získajúc diplom, vrátil sa do Belehradu na Ministerstvo výstavby a v tej službe ostal do roku 1905.“ S prednáškami Nestorović teda začínal krátko po návrate do Belehradu. Dôkazom, že Nestorović v *Remeselníckom kurze* Kutlíkovej školy skutočne učil, je poznámka ceruzou: „Predn.[nášky] remesel.[níkom...] geom.[etria] – Nestorov.[ić...]“ na Kutlíkovej správe ministrovi národného hospodárstva, označenej ako *Večerný kurz v mesiaci november*.²⁴⁴ Vďaka Kutlíkovmu listu otcovi študenta, pánovi Emilovi Jurmovi, sa dozvedáme, kedy v 3. školskom roku začali jednotlivé prednášky: „Prednášky z Geometrie začali 15. t. m. [októbra], prednášky z História umenia 18. t. m., prednášky z Plastickej anatómie 8. t. m., prednášky z Perspektívy ešte nezačali, prednášky z Francúzskeho a nemeckého jazyka začnú 1. novembra t. r. [1897].“

3.5 Program a sylaby Kutlíkovej školy

Na základe programov predmetov, školských oznamov z dobovej tlače a ich konceptov, Kutlíkových diárov a jeho korešpondencie v AVU SNG môžeme pomerne podrobne rekonštruovať výučbu v *Srbskej kresliarskej a maliarskej škole*. Na Slovensku poznáme celkovo šesť programov. Prvým je spomenutý český koncept *Program a účely školy maliárske založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem*, 1895. Zaujímavejšia je séria chronologicky zoradených programov z roku 1897, ktoré sú písané a na rube označené v cyrilike: А., Б., В., Г., Е., so skráteným názvom. Pod jednotlivými písmenami sa nachádzajú tieto programy:

А. *Celkový program srbskej Kresliarsko-maliarskej školy (Program srbskej kresliarsko-maliarskej školy. - druhé opravené a doplnené vydanie -).*

Б. *Kreslenie a maľovanie. (Program výučby kreslenia a maľovania v „srbskej kresliarsko-maliarskej škole“).*

В. *Veda o poznávaní geometrických útvarov. (Program prednášok z vedy o poznávaní geometrických útvarov v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole v Belehrade).*

Г. [chýba]

²⁴³ DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1981. 1. vyd. s. 79.

²⁴⁴ Cyril Kutlík: *Večerný kurz v mesiaci november*. 1896, Beograd. AVU SNG inv. č. 650/1996.

D. História umenia, štýl a ornamentika. (História Umenia).

E. Plastická Anatómia. (Program prednášok z plastickej Anatómie v srbskej kresliarsko-maliarskej škole).

Pri predstavení jednotlivých predmetov som vychádzala najmä z *A. Celkového programu srbskej Kresliarsko-maliarskej školy (Program srbskej kresliarsko-maliarskej školy. - druhé opravené a doplnené vydanie -)*. Ten je datovaný 1. januára. 1897 v Belehrade a podpísaný piatimi pedagógmi: *vlastník a správca srb. kresl. mal. školy Cyril Kutlík, akad. maliar; Jefta Stefanović, prof. Vel. Školy; Svet. Zorić; Josif Kovačević, profesor; Dr. Mil. Živković.* Program pozostáva z desiatich hláv: *I. Škola, II. Úloha školy* (1. maliari, 2. učitelia kreslenia, 3. remeselníci, 4. milovníci umenia), *III. Usporiadanie školy* (Kresliarsko-maliarsky úsek, predmety odborné, pomocné; Remeselnícky úsek, predmety), *IV. Triedy, V. Podmienky prijímania, VI. Typy žiakov* (riadni, mimoriadni, žiaci večerného kurzu), *Navštevovanie hodín, VII. Trvanie výučby, VIII. Školský rok* (skúšky, vysvedčenia), *IX. Školné, zápisné, znížené školné, X. Školské pravidlá.* Program, na piatich stranách rukopisu, pomerne podrobne popisuje poslanie a organizáciu Kutlíkovej maliarskej školy. Ďalej primerane detailne predstavujem obsah zvyšných štyroch sylabov, zachovaných na Slovensku.

Kreslenie a maľovanie

Pri popisovaní náplne výučby v jednotlivých ročníkoch som už čiastočne spomenula zadania, ktoré sú obsahom aj dokumentu *B. Kreslenie a maľovanie. (Program výučby kreslenia a maľovania v „srbskej kresliarsko-maliarskej škole“)*. Jednostranový dokument je datovaný 29. januára 1897 a podpísaný Cyrilom Kutlíkom. I keď v tomto programe nie sú explicitne uvedené ročníky, ročníková koncepcia výučby sa dá vysledovať z rozčlenenia textu na štyri časti, pričom ich obsah graduje. Kutlík začína od *Kreslenia podľa prehľadov* [tlačené predlohy] *voľnou rukou*, so zameraním na *ornamenty, hlavy, figúry, krajiny a perspektívne kreslenie geometrických útvarov*, pri použití kresliarskych materiálov ako *ceruza, uhoľ, krieda, tuš*. Akvarelom mali byť realizované *polychrómne ornamenty*. Pre druhý ročník bolo naplánované *Kreslenie podľa sadrových modelov*. Po obsahovej stránke, k *ornamentom a hlavám* pribudli končatiny: *ruky, nohy a celé figúry*. Geometrické kreslenie bolo nahradené *anatomickým*. Kresliarskym materiálom je opäť *ceruza, uhoľ a krieda (biela, čierna)*, ale tiež *sépia a tuš*. V treťom ročníku sa *kreslilo podľa skutočnosti. Uhoľom, čiernou a bielou kriedou vo farbe a ceruzou* sa kreslili *hlavy, celé telá a krajiny*. *Maľovanie (farbou) podľa skutočnosti* prišlo na rad vo štvrtom ročníku. *Olejovými farbami, pastelom a akvarelom* mali byť realizované *hlavy, celé telá*, ale tiež *krajiny, zátišie a kompozícia*. V programe Kutlík na záver

upozorňuje, že ho prispôsobí schopnostiam, ako aj zameraniu vzdelávania jednotlivých študentov.

I keď voči úvodnému „kopírovaniu“, v programe, môžeme mať výhrady, treba si uvedomiť, že Kutlík začínal zväčša so študentmi bez akýchkoľvek predošlých skúseností z kreslenia. V takom prípade je práca podľa dvojrozmerných predlôh jednoduchšou cestou naučenia kresliarskych základov (v porovnaní s kreslením podľa trojrozmerných modelov, či skutočnosti). Navyše, tu je možnosť poučenia sa z riešenia detailu, kompozície, tieňovania, či vysporiadania sa s perspektívnymi skratkami podľa postupu autora konkrétnej umeleckej predlohy. Po takejto kresliarskej skúsenosti a nadobudnutí určitej zručnosti je potom ľahšia aj práca podľa priestorových modelov, kde už musí trojrozmerné predmety/figúry na dvojrozmernú plochu papiera transformovať samotný kresliar. Kutlíkom koncipovaný obsah programu kresliarskej a maliarskej výučby má logickú štruktúru, nadväznosť a primerane graduje – od prekresľovania podľa plošných predlôh a geometrického kreslenia, cez prácu podľa reliéfov (ako sme spomenuli prípad Milovanovića), ku kresbe detailov ľudského tela, celej figúry, zátišia a krajiny až ku tvorbe vlastnej kompozície. Napriek tomu, že niektorí súčasníci, ako napr. srbský maliar Djordje Krstić, absolvent Akadémie výtvarných umení v Mníchove, Kutlíkovi vyčítali „neaktuálnosť“ spôsobu výučby práve kvôli „kopírovaniu“, môžeme konštatovať, že s kopírovaním a „tradičnou akademickou koncepciou maliarskej výučby“ (ktorú Kutlík svojim programom sledoval) sa stretávame ešte i dnes – po vyše sto rokoch. Konštatuje to aj umelecká historička prof. Ľudmila Peterajová:²⁴⁵ „Na základe dlhoročného pôsobenia na Vysokej škole výtvarných umení môžem posúdiť kvalitu a úroveň študijného plánu a osnov Kutlíkovej školy, ktorej program sa v podstate veľmi nelíšil ani od súčasných vyučovacích metód a počítala aj s osobitným vzdelávaním v oblasti remesiel, čiže predpokladal špecializované umeleckopriemyselné školstvo. Ba dokonca nemám výhrady ani proti úvodnému „kopírovaniu“ plošných predlôh, voči ktorému sa vyslovovali [...] výhrady, pretože napríklad v kresbenej príprave reštaurátorov sa stále používa“. Je celkom možné, že v základnej výučbe kreslenia nie je veľa toho, čo sa dá vymyslieť skutočne nové a „aktuálne“. Kresbu a maľbu si treba jednoducho nacvičiť cez sadrové odliatky, kresbu detailov tváre a končatiny, cez prácu podľa živého modelu a v plenéri, prípadne i cez tie plošné predlohy. Toto si iste uvedomila aj Vanja Kraut, keď konštatovala:²⁴⁶ „Takýto systém výtvarnej výučby [prekresľovanie podľa prehľadov, kreslenie podľa papierových reliéfov a sadrových odliatkov s antickými motívmi, kresba celej figúry podľa skutočnosti, akt], ktorý je dopĺňaný

²⁴⁵ Prof. PhDr. Ľudmila Peterajová v nepublikovanom texte, júl 2008.

²⁴⁶ KRAUT, Vanja. *Crteži srpskih umetnika 19. veka (1800-1900. g.)*. Beograd : Narodni muzej, 1974. s. 41.

deskriptívnou geometriou, náukou o tieňovaní a perspektíve a vedeckou anatóniou, dal výbornú kvalitu žiackych kresieb. Budúci maliari, spomedzi žiakov, si aj neskôr zachovali najmä korektnú kresbu.“ Kutlíkovo nástojenie na výbornom ovládaní kresliarskych základov u jeho študentov vychádzalo z jeho osobných praktických a tvorivých skúseností.

Veda o poznávaní geometrických útvarov

Tretím zo série programov je dokument *B. Veda o poznávaní geometrických útvarov. (Program prednášok z vedy o poznávaní geometrických útvarov v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole v Belehrade)*. Uvedený predmet bol v dobových článkoch²⁴⁷ o maliarskej škole označovaný aj ako *Geometria a geometrické kreslenie* alebo jednoducho *Geometria*. Že sa jedná o súvisiacu oblasť, dá sa usudzovať nielen z obsahu programu, ale aj na základe skutočnosti, že predmet, pod všetkými názvami, vyučoval Jefta Stefanović. Trojstranový úhladný Stefanovićov rukopis nie je datovaný. Podľa ostatných programov zo série v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie, mohol vzniknúť v priebehu januára – februára 1897. Obsah dokumentu pozostáva z úvodu, venovanému *kresleniu voľnou rukou a pravítkom, geometrickému, projektívnemu a technickému kresleniu*. Poslucháči boli na úvod oboznámení aj s používaním náčinia na kreslenie. Ďalej je program členený na časti *teoretickú, praktickú a stereometrickú*. *Teoretická časť* predstavuje témy jednotlivých prednášok, ktoré pojednávali o definíciách, delení a metódach kreslenia bodov, priamok, rovnobežiek, o konštrukcii uhlov.

Tiež o mierke a konštrukcii rovinných obrazcov ako trojuholník, štvoruholník, polygóny, mnohouholníky, kruh (priemet, tetiva, regula falsi, výseč). Program v teoretickej časti počíta aj s úlohami na konštruovanie trojuholníkov, štvoruholníkov, pravidelných a nepravidelných mnohouholníkov. Pojednáva tiež o elipse, parabole a hyperbole. *Praktická časť* je zameraná na kresby zostavené z rovných línií a priamočiarych obrazcov a kresby zostavené z kriviek alebo z priamok a kriviek. *Stereometrická časť* pojednáva o povrchoch, rovine (1 – 3 a viac), rovine telies, pyramíde, tetraedri, prizme a kocke. Zamerala sa tiež na telesá s naklonenými povrchmi, rotáciu telies, kužeľ, guľu, oválne teleso, elipsoid, paraboloid a hyperboloidy.

Chýbajúci dokument zo série programov z Kutlíkovho fondu v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie bol pravdepodobne označený písmenom *Γ*. Podľa *Celkového programu srbskej Kresliarsko-maliarskej školy (A.)* nie je možné explicitne určiť

²⁴⁷ *Beogradske novine*, 21. 10. 1897; *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

názov chýbajúceho programu, pretože, ako sme už uviedli, v hlave III. je pre *Kresliarsko-maliarsky úsek* uvedených osem *pomocných predmetov* (1. Veda o poznávaní geometrických útvarov, 2. Veda o projekciách, 3. Veda o tieňovaní, 4. Perspektíva, 5. História umenia, 6. Veda o štýloch a ornamentoch, 7. Veda o farbách, 8. Anatómia). Ako vidieť zas z popisu zachovanej série programov, následnosť číslovania 1. – 8. nie je dodržaná a v sérii sú „pomiešané“ programy predmetov *pomocných s odbornými*. Avšak podľa podpisov piatich pedagógov v *Celkovom programe srbskej Kresliarsko-maliarskej školy (A.)*, by sa dalo dedukovať, že autorom chýbajúceho programu bol profesor Belehradskej reálky Josif Kovačević. Aj dobová tlač uvádza Kovačevića ako prednášajúceho na Kutlíkovej škole a podľa dobových článkov²⁴⁸ môžeme doplniť varianty názvu Kovačevićovho predmetu ako: *Deskriptívna geometria, perspektíva a náuka o tieňovaní*, či *Perspektíva a náuka o tieňovaní*. Údaj súhlasí aj so záznamom z Kutlíkovho diára, že:²⁴⁹ „8/XII. (1896) v pondelok prednášal p. Kovač.[ević] prvý raz deskript. geometriu“ a 19. 12. prednášal už tretíkrát. Ak Kovačević ku svojmu predmetu program vypracoval, je veľmi pravdepodobné, že práve ten bol v sérii označený písmenom *Γ*. a pojednával o Deskriptívnej geometrii, perspektíve, či náuke o tieňovaní.

História umenia

V dobovej tlači, školských výročných správach a v Kutlíkových záznamoch sa stretávame s názvom predmetu Svetozara Zorića v podobe: *História umenia, štýl a ornamentika*. Zachovaný program zo série, pod písmenom *Д*. popisuje však iba obsah predmetu *História Umenia*. Zorićov pomerne ťažko čitateľný rukopis má štyri strany a je datovaný 25/II. [18]97. Program je rozdelený na tri časti: *A. História architektúry*, *Б. História sochárstva (skulptúry)* a *В. História maliarstva*. Členenie v jednotlivých častiach je chronologické a zoradené do číslovaných okruhov. Prvý okruh v časti *A. História architektúry* je zameraný na *I. Staré (Orientálne) východné národy*. Sem Zorić zaraďuje: 1. Egyptskú, 2. Babylonskú a asýrsku architektúru, 3. Indickú, 4. Šiitskú[? Midskú?] a Perzskú architektúru, 5. Fénickú a Židovskú architektúru. V *II. Klasickej architektúre* nájdeme témy ako: a) Grécka architektúra, dórsky, iónsky a korintský sloh: 1. praobdobie (kyklopské steny, architektúra Pelazgov), 2. prvá epocha od čias Šalamúna[?] do Perzskej vojny, 3. druhá epocha od Perzskej vojny po Alexandra Veľkého, 4. tretia epocha od Alexandra Veľkého po zánik Grécka; b) Architektúra Etruskov; c) Rímska architektúra. Tretím okruhom je *III.*

²⁴⁸ *Beogradske novine*, 21. 1. 1897; *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

²⁴⁹ Diár Cyrila Kutlíka na rok 1896. AVU SNG inv. č. 650/1996.

Ranokresťanská architektúra a 1. Ranokresťanské baziliky, 2. Byzantská architektúra, 3. Ruská architektúra. Za najproblematickejšiu pri analýze, prepise a preklade považujeme nasledujúci okruh. Pojednáva pravdepodobne o *IV. Mohamedánskej [? Michaledónskej?] architektúre*, ktorá pozostáva z podčastí 1. Mohamedánska[?] architektúra v Sýrii, Egypte a Sidonu[?], 2. Mohamedánska[?] architektúra v Španielsku a 3. Mohamedánska[?] architektúra v Indii, Perzii a v Turecku. Piaty okruh *V. Stredoveká kresťanská architektúra* pozostáva z 1. Románskej a 2. Gotickej architektúry. *VI. Renesancia* je členená ako 1. Renesancia v Taliansku: rané obdobie, vrcholná renesancia, barok a 2. Renesancia v ostatnej Európe. Posledný okruh *VII. Architektúra XIX. storočia* nie je rozčlenený. Druhá časť školského programu *B. História sochárstva (skulptúry)* na začiatku pojednáva o *I. Východných národoch*: Sochárstvo u Egyptanov, Asýrčanov a Babylončanov, Peržanov. Ďalej sa Zorič venuje *II. Sochárstvu u Grékov*: 1. Archaická doba (do r. 550 pred Kr.), 2. Doba po Perzskú vojnu, 3. Doba po Peloponézsku vojnu, 4. Doba po Alexandra Veľkého, 5. Doba po zánik Grécka. *III. Etruské a Rímske sochárstvo* pozostáva z: 1. Sochárstvo u Etruskov a 2. Sochárstvo u Rimanov - a) prvá perióda po Augusta, b) druhá perióda po Hadriána[?], c) tretia perióda do zániku rímskeho cisárstva. Štvrtý okruh *IV. Stredovek* predstavuje sochárstvo v 1. Ranokresťanskej dobe, 2. Byzantskej a románskej dobe, 3. Gotickej dobe a pojednáva tiež o 4. Talianskom sochárstve (1200 – 1400). Piaty okruh *V. Sochárstvo XV. storočia (po Michelangela)* je členený jednoducho na 1. Sochárstvo v Taliansku a 2. Sochárstvo v Nemecku a vo Francúzsku. *VI. Sochárstvo od XVI. do XVIII. storočia (od Michelangela po Canovu)* sa venuje sochárstvu v Taliansku, Francúzsku a Nemecku od 16. do 18. storočia. Posledným okruhom sochárskej časti programu je *VI. Sochárstvo XIX. storočia (od Canovu)*. Tretia časť *B. História maliarstva* začína *I. Starovekom* – stručným prehľadom umenia maliarstva u Grékov, Egyptanov a Rimanov. Okruh *II. Stredovek* je rozdelený ako 1. Ranokresťanská doba, 2. Byzantská doba, románska doba, 3. Začiatok a rozvoj maliarstva v Taliansku, Nemecku a vo Flandersku (1200 – 1500). *III. Zlatá doba maliarstva (1500 – 1550)* sa zameriava na Taliansko s osobnosťami ako Leonardo, Michelangelo, Rafael, Carracci, Tizian, tiež na Holandsko, Nemecko a Španielsko. Štvrtý okruh *IV. Perióda od 1500 – 1800* pojednáva o maliarstve v Taliansku, Španielsku, Holandsku, Nemecku, [nečitateľné] a v Anglicku. Posledný okruh, v časti o histórii maliarstva, *V. XIX. storočie* vymenúva jednotlivé školy: 1. Pseudoklasická škola a antikisti, 2. Romantická škola, 3. Idealistická škola, 4. Naturalisti a 5. Odpadlíci od skutočnosti[?]: Symbolisti, afektisti atď.

Nakoľko nás program História umenia z určitého hľadiska zaujal svojou koncepciou, zaznamenáme na tomto mieste niekoľko postrehov k jeho obsahu. Keďže v našom regióne je

zaužívaný stredoeurópsky pohľad na dejiny umenia, v prvom rade nás upútala východoeurópska koncepcia uvedeného textu, ktorá egyptskú, babylonskú, asýrsku a fénickú architektúru nazýva explicitne ako architektúru *starých (orientálnych) východných národov*. Predpokladáme, že v takomto pomenovaní sa odzrkadľuje skúsenosť Srbska s orientálnou kultúrou počas takmer päťstoročnej Osmanskej nadvlády. Okrem toho sa dá z programu vysledovať, že rovnaká pozornosť má byť venovaná aj architektúre indickej, šiitskej, perzskej a židovskej, ktoré sú z pohľadu stredoeurópskych dejín umenia, dovolíme si tvrdiť, považované za druhoradé a v „základných“ dejinách umenia sa tieto kultúry u nás nepreberajú. Odlišnosť programu História umenia z Kutlíkovej školy sa od stredoeurópskej koncepcie prejavuje aj v rozsahu, ktorý Zorić venoval architektúre krajiny, blízkej Srbsku pravoslávnu vierou. Jednoznačné to je v priestore venovanom architektúre Ruska v rámci *Ranokresťanskej architektúry*. V okruhu *Klasická architektúra* nás v stati a) 1. zaujala architektúra starého národa Pelazgov, s ktorou sme sa v súčasných stredoeurópskych koncepciách dejín umenia nestretli. Najproblematickejší bol v nečitateľnom archaickom rukopise výraz *Michaledónska[?] architektúra*, ktorá spadá do obdobia medzi ranokresťanským a stredovekým kresťanským umením. Až konzultácia so slovensko-srbskou prekladateľkou Kristínou Kováč z Nového Sadu priniesla úvahu, že by sa mohlo jednať o *Mohamedánsku[?] architektúru*, čo by vysvetľovalo jej uplatnenie vo východných krajinách (Sýria, Egypt, Sidon[?]/Sidilija[?], India, Perzia, Turecko). Uplatnenie vo vzdialenom Španielsku je potom možno prekvapivé. Menej prekvapujúci je fakt, že architektúra obdobia baroka nie je v Zorićovom programe uvedená samostatne, ale iba ako vyvrcholenie *Renesancie* v Taliansku. Barok tu v podstate supluje obdobie manierizmu, s čím sa po obsahovej stránke dá súhlasiť. Na tejto ukážke je tiež možné sledovať vývoj dejín umenia ako vedného odboru, v ktorom sa význam jednotlivých umeleckých štýlov formoval až priebehom času. Z rovnakého dôvodu nenachádzame v Zorićovom programe, v časti o vývoji maliarstva, žiadnu zmienku o Impresionistoch, napriek tomu, že školský program vznikol presne dvadsaťtri rokov po 1. výstave impresionistov v Paríži (1874). Tvorba impresionistov bola umenovedou, a to nielen v Srbsku, zhodnotená až o niečo neskôr. Z pohľadu súčasnej umenovedy je tiež zaujímavé sledovať, ako boli pomenované určité vetvy maliarstva súdobým teoretikom. Stať 5. pri maliarstve *XIX. storočia* hovorí o symbolistoch a afektistoch ako o „Odpadlíkoch od skutočnosti“, či dokonca „Odpadkoch od skutočnosti (reality)“, ak by sme výraz preložili doslovne. Pre uvedené slovné spojenie, označujúce spoločne maliarske prúdy symbolistov a afektistov, sme nenašli slovenský ekvivalent používaný v dejinách umenia.

Plastická anatómia

Najčastejšie personálne zmeny zaznamenávame pri predmete *Plastická anatómia*. V prvej zmienke o pedagógoch školy²⁵⁰ sa pri anatómii stretávame s menom Dr. med. Voj. Djordjević. Podľa Kutlíkovho diára však *plastickú anatómiu* začal prednášať 3. januára 1897 Dr. Milutin Živković, čo uvádzajú aj *Beogradske novine* (21. 1. 1897). V júni, v *Druhej výročnej správe školy*²⁵¹ uviedol Kutlík pri *Plastickej anatómii*, ako vyučujúceho Dr. Milana Žerajića. Zmena nastala aj v ďalšom semestri, keďže tlač²⁵² spomína praktického lekára Dr. Bogoslava Zavadjila ako prednášajúceho *Anatómie* na Kutlíkovej škole.

Program prednášok z plastickej Anatómie v srbskej kresliarsko-maliarskej škole (E.) vypracoval Dr. Milutin Živković. Stranový dokument je datovaný 28. januára 1897, Belehrad a na tomto mieste ho uvedieme takmer v plnom znení:

„Od čoho najmä závisí tvar tela, symetria a segmentácia tela.

Kostra: kosti lebky, kosti tváre, topografia lebky; rozdiely na lebkách podľa pohlavia, podľa vztstu, podľa rás a podľa individuálnosti; progmatizmus [predkus]. Švy a kĺby lebky.

Kostra trupu: krčné, hrudné a driekové, stavce chrbtice; krížová kosť a coccygis; hrudník a rebrá.

Kosti horných končatín: lopatka, kľúčna kosť, ramenná kosť, lakt'ová kosť, vretenná kosť, carpus a metacarpus; kĺby a tvary kĺbových častí horných končatín.

Kosti dolných končatín: panvová kosť s jej časťami; bedrová kosť, píš'ala a ihlica; tarsus a metatarsus s prstami; kĺby a tvary kĺbových častí dolných končatín.

Svaly hlavy a tváre; charakteristika svalov tváre; činnosť svalov tváre (mimiky).

Svaly krku a ich činnosť; svaly trupu a ich činnosť.

Svaly horných končatín a činnosť týchto svalov.

Svaly dolných končatín a činnosť týchto svalov.

O proporciách tela a jednotlivých častí tela.

Predstava o vnútorných orgánoch, o centrálnej nervovej sústave, o krvnom systéme, o najvýznamnejších nervoch a cievach.

Zmyslové orgány: oko, ucho, nos“.

²⁵⁰ In *Trgovinski glasnik*, 31. 8. 1896.

²⁵¹ KUTLIK, Kiril, 1897, s. 4.

²⁵² *Beogradske novine*, 5. 10. 1897; *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

Program remeselníckeho kurzu

V marci 1897 schválilo Ministerstvo národného hospodárstva večernému remeselníckemu kurzu *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* finančnú pomoc v sume 150 dinárov mesačne, a preto si vyžiadalo od Kutlíka vypracovanie samostatného plánu výučby pre tento kurz. *Program večerného kurzu pre remeselníkov, ktorý existuje v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole, vypracovaný na žiadosť Ministerstva národného hospodárstva* je dnes uložený v Archíve Srbska a jeho obsah analyzujeme na základe prepisu, publikovaného Trifunovićom.²⁵³ Trifunović neuvádza, či je dokument na rube Kutlíkom dodatočne označený. (Vzhľadom na štruktúru ostatných programov, zachovaných v Archíve Srbska, by sa žiadalo, aby bol tento celkový program pre remeselníkov označený ako dokument *A.*) Celkový program pre remeselníkov je podpísaný Cyrilom Kutlíkom a datovaný *20.-III.-897.* v *Belehrade*, pričom explicitne uvádza, že s pomocou Ministerstva národného hospodárstva existuje v *Srbskej kresliarsko-maliarskej škole Večerný kurz pre remeselníkov* (každodenne). Výučbu v kurze Kutlík delí na časti *A.*, *B.*, *B.* Prvá časť (*A.*) pozostáva zo *Základov kreslenia, prípravy pre tých, ktorí ešte nekreslili* (každodenne). Druhá časť (*B.*) popisuje náplň výučby v *I. a II. oddelení* (ročníku). Výučba pozostávala z *Geometrického kreslenia* (dva razy týždenne), *Kreslenia voľnou rukou* (tri razy týždenne) a *Krasopisu* (raz týždenne). Tretia časť (*B.*) menuje ešte *Odborné kreslenie* (štyri razy týždenne) a *Deskriptívnu geometriu* (dva razy týždenne). V nasledujúcich *Poznámkach* Kutlík popisuje trvanie školského roka (1. sept. – 1. júla), termín zápisu do školy (25. aug. – 5. sept.). Vysvetľuje, že trvanie výučby v jednotlivých oddeleniach závisí od napredovania samotných študentov, avšak *Základy kreslenia* smú trvať najviac 3 mesiace, *I. oddelenie* 7 mesiacov a *II. oddelenie* celý školský rok. *Odborné kreslenie* trvá do úplného zvládnutia jednotlivými študentmi, pričom na konci školského roka sa vydávajú vysvedčenia. Kutlík na tomto mieste píše aj o výške školného a tiež o tom, že tí, ktorí sa preukážu osvedčením o chudobnom postavení, školné neplatia. Títo žiaci dostanú zdarma aj všetok kresliarsky materiál. Práve náklady na štúdium chudobných remeselníkov boli hradené z finančného príspevku Ministerstva národného hospodárstva. Kutlík, po vlastných skúsenostiach chudobného študenta maliarstva, navyše znížil a odpustil školné aj viacerým talentovaným *riadnym* žiakom, na štúdium ktorých nedostával žiadne príspevky. V Kutlíkovom osobnom fonde v AVU SNG sa o tom zachovali doklady, písané neskôr známymi srbskými maliarmi Borivojom Stevanovićom a Dragomirom Glišićom.

²⁵³ Archív Srbska, Ministerstvo národného hospodárstva, Ф. XXI - 8. Podľa TRIFUNOVIĆ, Lazar, 1978. s. 91.

Geometrické kreslenie

Ďalší dokument z Archívu Srbska, uvádzaný Trifunovićom je *B. Program z geometrického kreslenia vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko maliarskej školy*. Program vypracoval Vojislav N. Stajević, podinžinier Ministerstva výstavby, dňa 25. III. [18]97 v Belehrade. Stajević na Kutlíkovej škole odučil necelý semester zjavne kvôli zaneprázdnenosti. Hoci je avizovaný, ako prednášajúci aj začiatkom školského roka²⁵⁴ 1897/1898, už od 1. novembra 1897 mal Stajevića vo výučbe na Kutlíkovej škole nahradiť kolega z Ministerstva výstavby, architekt Nikola Nestorović.²⁵⁵

Stajević v programe *Geometrického kreslenia* delí výučbu do *I. a II. oddelenia* (ročníka). Náplň programu prekladáme podľa Trifunovića:²⁵⁶

„I. Oddelenie: Úloha geometrického kreslenia. - Kresliarske potreby a narábanie s nimi. - O bode a líniách vo všeobecnosti. Kreslenie kolmých a paralelných priamok. - O uhle a konštrukcii uhlov. Delenie priamok. - O mierke, jej konštrukcii a použití. O geometrických útvaroch: Konštrukcia trojuholníka, štvoruholníka (kvadrátu, pravouholníka, romba, romboidu, trapézu a trapézoidu). - Kopírovanie predmetov pomocou štvorcovej siete v rôznom pomere. -

II. Oddelenie: Kreslenie pravidelných polygónov. - Pretváranie útvarov. - O kruhu, rôzne zadania. Opisovanie a vpisovanie. - Konštrukcia [nejasný preklad] telies. - Konštrukcia elipsy, obľej línie, hyperboly a paraboly v oblúkoch, ktoré sa využívajú v remeslách. - Konštrukcia [nejasný preklad], špirály a iónskej hlavice[?]. Kreslenie siete niektorých telies.“

Kreslenie voľnou rukou

Tretí dokument remeselníckeho kurzu, uvádzaný Trifunovićom:²⁵⁷ je *B. Program z kreslenia voľnou rukou vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko-maliarskej školy*. Program vypracoval Cyril Kutlík a je datovaný 20. III. 1897. Členenie pozostáva z troch častí: *Základy kreslenia, I. oddelenie a II. oddelenie* (ročník). Výučba *Základov kreslenia* je prípravou pre tých, ktorí ešte nekreslili. Venuje sa kresbe rovných línií horizontálnych, vertikálnych, šikmých a ich rozličných kombinácií (kresba ceruzou na bielom výkrese). Žiaci pracovali podľa kresieb, tvorených na tabuli a ústnych inštrukcií pedagóga, za pomoci pravítka a odmeraných bodov. Kutlík tu zdôrazňuje, že sa pracuje bez prehládov. (Aj týmto asi zohľadňuje pripomienku kritikov, ktorý mu v prvých rokoch fungovania školy

²⁵⁴ In *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

²⁵⁵ *Mali žurnal*, 30. 10. 1897; *Večernje novosti*, 30. 10. 1897.

²⁵⁶ TRIFUNOVIĆ, Lazar, 1978. s. 92.

²⁵⁷ *Ibidem*, s. 92-93.

vyčítali *kopírovanie* podľa plošných tlačených predlôh.) Pri práci *I. oddelenia* Kutlík uvádza, že: „Za základ kreslenia voľnou rukou sa berú tvary naučené v geometrii.“ Pozornosť je v úvode ročníka venovaná kresbe vertikálnych, horizontálnych a šikmých priamok, tiež kresbe paralelných priamok a ich pomerov. Na to nadväzuje praktické využitie pre remeselníkov – v podobe cvičení kreslenia meandrov a iných bordúr. Výučba pokračuje objasnením delenia štvoruholníkov a trojuholníkov – kreslenie je zamerané na spájanie jednotlivých bodov, aplikujúcich princíp štvorca a trojuholníka. Nasleduje kruh vo štvoruholníku – kombinovanie kruhov a oblúkov do jednoduchých ornamentov, zostavených z kriviek na základe vpísania do štvoruholníka. Postup výučby je koordinovaný s profesorom geometrie. Kreslí sa ceruzou (šikovní študenti aj perom) podľa vzoru, nakresleného pred študentmi na tabuľu. Podľa ústnych inštrukcií pedagóga sa precvičovalo aj kreslenie spamäti. Obsahom práce *II. oddelenia* bolo najprv kreslenie rovných línií a jednoduchých kriviek a ich rozličné kombinácie. Nasledovalo kreslenie ornamentov na základe trojuholníka, štvoruholníka, mnohouholníka, kruhu a elipsy. Precvičovala sa kresba meandrov, bordúr, sietí, jednoduchých štylizovaných listov a kvetov, tiež roziet. Žiaci sa učili vypracovať jednotlivé časti ornamentov v šrafúre, alebo v prechode neutrálnej farby. Pozornosť bola venovaná tiež farebnej škále. Remeselníkom boli objasnené najdôležitejšie poznatky z vedy o farbách a harmónii, tiež nevyhnutné perspektívne úkazy a zákony. S tým súviselo kreslenie podľa modelov z drôtu. Problematika farebnosti bola nadstavená aj kreslením ornamentov monochromaticky a polychromaticky. V tomto prípade boli používané i primerané vzory. Ku koncu druhého ročníka Kutlík so študentmi prešiel na kreslenie podľa trojrozmerných modelov. Prostredníctvom kreslenia podľa geometrických telies z dreva vysvetľoval aj osvetlenie objektov. Nasledovalo kreslenie architektonických prvkov a ornamentov podľa sadrových predlôh. Záver výučby bol venovaný praktickému využitiu získaných poznatkov v remeslách. Na praktické využitie Kutlík dbal vlastne v celej koncepcii výučby remeselníckeho kurzu (i pri výučbe riadnych žiakov). A tiež Ministerstvo národného hospodárstva schválilo programy remeselníckeho kurzu²⁵⁸ s pripomienkou, aby bola výučba v remeselníckom kurze „čím lepšie metodicky uskutočnená, aby bola čím názornejšia, nech sa [výučba] stále aplikuje na predmety remeselníckych výrobkov, nech je čo najpraktickejšia, žiakom čo najprístupnejšia a osožná“.

²⁵⁸ Ibidem, s. 94.

Odborné kreslenie

Ako štvrtý dokument z Archívu Srbska uvádza Trifunović²⁵⁹ program predmetu *I. Odborné kreslenie* pre remeselnícky kurz. Jeho autorom je Cyril Kutlík, ktorý dokument datoval 27. marca 1897. Z programu sa dozvedáme, že žiaci boli na tomto predmete rozdelení podľa remesiel, ktorým sa venovali vo svojom hlavnom zamestnaní (Kutlíkovu školu navštevovali večerne napr. stolári, zámočníci, klampiari). Každé oddelenie pracovalo podľa svojho odboru, pričom sa pridržiavalo nasledovnej štruktúry:

„1) Kreslenie podľa prehľadov, ktoré sa viažu na dotyčné remeslá.

2) Kreslenie podľa modelov a podľa skutočnosti z príslušného remesla.

3) Kreslenie podľa daných pokynov (komponovanie), podľa zadanej mierky, tvaru, štýlu atď.“

Z tohto školského programu sa okrem iného dozvedáme, že práve na predmete *Odborné kreslenie* remeselníckeho kurzu boli využívané papierové reliéfne predlohy – s geometrickými a florálnymi motívami – z ktorých trinásť exemplárov sa dnes nachádza v AVU SNG. V Archíve Srbska je uložená správa, ktorú nechal minister Ljubomir Klerić vypracovať a na základe ktorej program schválil. Autorom správy bol K. Petrović, ktorý sa o Kutlíkovom programe pre remeselníkov 18. 4. 1897 vyjadril.²⁶⁰ „Prezrel som program kreslenia Večernej Remeselníckej Školy p. Kutlíka a zistil som, že obsiahol všetko, čo je remeselníckej mládeži potrebné a čo jej môže užitočne poslúžiť v jej budúcom povolání – rozumie sa, ak zo strany správy školy a profesora obráti sa dostatočná pozornosť, aby bol program uskutočňovaný metodicky a ak bude výučba stále aplikovaná na predmety remeselníckych výrobkov. Som presvedčený, že tento program treba schváliť, no s tým, že sa Správe [školy] učiní len jedna poznámka – priamo pripomenka: aby obrátila pozornosť na to, nech vyučovanie bude čím názornejšie, čím konkrétnejšie, t. j. nech sa vždy vychádza z predmetu a nech sa má stále na zreteli praktická stránka.“ V citovanom texte je tiež zaujímavé, že Kutlíkov remeselnícky kurz v *Srbskej kresliarskej a maliarskej škole* Petrović nazval ako *Večerná remeselnícka škola*.

Vzdelávacie programy v Srbsku a vrátené programy

Trifunović²⁶¹ uviedol päť programov Kutlíkovej školy, ktoré sa dnes nachádzajú v Archíve Srbska. Prvým je variant celkového *Programu srbskej kresliarsko-maliarskej školy*. - druhé opravené a doplnené vydanie (1897), ktorý som popísala na začiatku podkapitoly

²⁵⁹ Ibidem, s. 93.

²⁶⁰ Ibidem, s. 93-94.

²⁶¹ Ibidem, s. 91-93.

podľa exempláru z AVU SNG. Druhým je celkový remeselnícky program: *Program večerného kurzu pre remeselníkov, ktorý existuje v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole, vypracovaný na žiadosť Ministerstva národného hospodárstva* (20. 3. 1897). K jednotlivým predmetom sú v Archíve Srbska zachované už spomenuté tri dokumenty: *E. Program z geometrického kreslenia vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko maliarskej školy*, *B. Program z kreslenia voľnou rukou vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko-maliarskej školy* a *F. Odborné kreslenie*.

Prečo sa na Slovensku nenachádzajú žiadne programy Remeselníckeho kurzu? Prečo došlo k rozdeleniu dokumentov? Od januára do marca 1897 Kutlík s ďalšími pedagógmi pravdepodobne nechystal len jednu, ale dve série školských programov. Prvú – zameranú na *Remeselnícky kurz* – zostavili pre Ministerstvo národného hospodárstva. Nakoľko toto ministerstvo Kutlíkovej škole schválilo finančnú pomoc, programy si ponechalo a tak sa remeselnícke programy dnes nachádzajú v Archíve Srbska. Iný osud postihol sériu školských programov pre *Riadnych žiakov*, ktorá je dnes v AVU SNG. Predpokladám, že práve túto sériu programov poslal Kutlík Ministerstvu osvety a cirkevných záležitostí zároveň s prosbou (15. 7. 1897), v ktorej Ministerstvo osvety opätovne požiadal o finančnú podporu pre školu. Text žiadosti uvádza Trifunović:²⁶² „Pánovi Ministrovi osvety a cirkevných záležitostí. Podpísaný prosí Pána ministra, aby priložený program Srbskej kresliarsko-maliarskej školy s dovolením prezrel – zhodnotil a ak je možné – schválil. Ak tento program zodpovedá potrebe a názorom Pána ministra a ak sa Pán minister, pri príležitosti svojej návštevy na poslednej výročnej výstave umeleckých prác srb. kresliarsko-maliarskej školy (26. júna 1897), presvedčil, že úspech danej školy zodpovedá stanovenému programu a úlohe, tak Pána ministra ponížene prosím, nech srbskej kresliarsko-maliarskej škole navrhne priznať pravidelnú materiálnu pomoc. Aby bola jej existencia zabezpečená a aby mohla v plnej miere uskutočňovať svoje poslanie. Pánovi ministromi ponížene Cyril Kutlík, správca Srb. kresliarsko maliarskej školy.“

Podľa odpisu tejto žiadosti, uloženého v AVU SNG, môžeme ešte doplniť Kutlíkovo úprimné želanie, dopísané (srbsky) v poznámke: „Originál odovzdaný s 5 prílohami p. náčelníkovi ministerstva – Lovčevićovi – dnes 15. júla 1897. – Nech Boh dá, aby dôsledky tohto môjho kroku boli pre moju školu požehnané. CK“ Z originálu žiadosti, uvedeného Trifunovićom, sa dozvedáme ešte dve skutočnosti. V prípise náčelníka na rube dokumentu čítame: „(Cyril Kutlík spr. srb. kresliarskej a maliarskej školy prosí, nech sa škole stanoví stála materiálna pomoc). Nateraz [na to] nie sú rozpočt.[ové] možnosti.“ Druhý prípis je od

²⁶² Ibidem, s. 101.

samotného Kutlíka: „Prevzal som priložené programy naspäť. Cyril Kutlík, správca srb. maliar. školy. 5. júna 1898.“ (Až o rok neskôr!) Programy predmetov pre riadnych žiakov sa teda vrátili naspäť Kutlíkovi. Jednoznačná adresnosť dvoch sérii programov zároveň vysvetľuje, prečo na jednom z variantov celkového programu „chýbajú“ mená ďalších profesorov. Ostatní pedagógovia sú podpísaní, vzhľadom na predmety ktoré vyučovali, na programe pre *Riadnych žiakov*, vrátenom z Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí. V *Remeselníckom kurze*, okrem Kutlíka zozačiatku vyučoval ešte Vojislav N. Stajević. Na variante celkového programu z Ministerstva národného hospodárstva však jeho podpis Trifunović neuvádza.

Neschválenie žiadosti na podporu riadnych žiakov Ministerstvom osvety a cirkevných záležitostí Kutlíka neodradilo a zdá sa, že novú žiadosť adresoval až na vládne miesta. Potvrdzujú to slová jeho študentky, známej srbskej maliarky Nadeždy Petrović, ktoré uviedla v liste svojmu otcovi poslancovi Dimitrije Petrovićovi dňa 27. 6. 1898: „Pán Kutlík Vás prosí, aby Ste sa za neho prihovorili na zasadnutí; poslal prosbu, dozrite, aby sa čím skôr dostala na prerokovanie. Sám Vám bude tiež písať a pošle Vám aj žiadosť pre Národné zhromaždenie. Prosí o pomoc pre maliarsku školu; tohtoročný úspech je ohromný a vynikajúci.“²⁶³

Z napredovania študentov sa na 3. výročnej školskej výstave v októbri 1898 mohol tešiť aj Kutlík: Študenti „boli usilovní, mali vôľu (niektorí určite i talent [pozn. A. G.]) a úspech je tu, pred vašimi očami.“²⁶⁴ Autor recenzie o výstave Andra Gligorijević správne vycítil talent práve aj u Nadeždy Petrović, keď predpovedal:²⁶⁵ „Zo slečien, na prvom mieste musíme spomenúť práce slečny Nadeždy M. Petrović. Hoci kopírovala už hotové kolorované krajinky – ona sľubuje veľa. Keby sa slečna venovala výhradne tomuto maliarskemu žánru – dosiahla by nepochybný úspech.“ Túto radu si mladá maliarka nevezala k srdcu doslovne, lebo okrem krajín tvorila aj portréty. Avšak v oboch žánroch sa neskôr stala najznámejšou srbskou expresionistkou. Navyše, ako nedávno prebádala teoretička Jasna Jovanov, Nadežda Petrović sa nadchla aj pre nové fotografické médium a celkom dobre fotografovala.²⁶⁶

²⁶³ Nadežda Petrović v liste svojmu otcovi Dimitrije Petrovićovi. Belehrad, 27. 6. 1898. Národné múzeum v Belehrade, Pamätné múzeum Nadeždy a Rastka Petrovićových, Pozostalosť Lj. Lukovića. Za upozornenie na list vďačím Dr. Jasne Jovanov, správkyňi Pamätnej zbierky Pavla Beljanského v Novom Sade (3. 9. 2012). Dimitrije-Mita Petrović bol predseda daňovej správy, člen Národnej radikálnej strany, národný poslanec, historik a zberateľ starých dokumentov. Predtým učiteľ kreslenia na reálke v mestách Čačak a Kraljevo.

²⁶⁴ GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

²⁶⁵ Ibidem

²⁶⁶ JOVANOVA, Jasna. *Nadežda Petrović s obe strane objektivna*. (Katalóg výstavy.) Novi Sad : Spomen zbirka Pavla Beljanskog, 2013.

Krok-dva bližšie k maliarskej akadémii

Nielen Kutlíkov nasledovník srbský maliar Rista Vukanović stanovil v programoch školy, ktorú viedol „veľmi široký záber, takmer záber vyučovania jednej akadémie,“ keby som použila formuláciu Zory Simić-Milovanović.²⁶⁷ Veľké ambície do Srbskej kresliarskej a maliarskej školy vkladal už Cyril Kutlík. Na základe ponúknutej rekonštrukcie fungovania a organizácie Kutlíkovej inštitúcie je zrejmé, že uplatňovaním predstavených vyučovacích programov Kutlík istotne urobil „krok-dva bližšie od obvyčajnej školy k maliarskej akadémii“, tak ako si to stanovil v prvej školskej výročnej správe.²⁶⁸

3.6 Listy Kutlíkových študentov

„Škola znamenitě prospívá a *Společnost přátel umění* již je sestavena. Nádam se, že mi bude pomocnicí vydatnou. Později pošlu vám stanovy – až jen budou vytisknuty. Rafael, můj žák (mnich) odešel na akademii do Moskvy a Miličević do Prahy; oba mi psali a byli velmi dobře přijati. [...] Přiloženou fotografií – přijměte laskavě jako skromný dáreček k svátku. Je to málo ale od srdce a má to snad i význam,“²⁶⁹ napísal Kutlík svojmu otcovi v novembri 1898.

Okrem programov a predlôh zo Srbskej kresliarskej a maliarskej školy sa s pozostalosťou Cyrila Kutlíka dostalo na Slovensko i niekoľko ďalších cenných dokumentov. Zatiaľ čo väčšina Cyrilových výtvarných prác sa nachádza u potomkov Kutlíkovcov a iných súkromných vlastníkov na Slovensku a v Čechách, archívnu časť maliarovej pozostalosti dnes ochraňuje Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie. Fond obsahuje rodinnú korešpondenciu, dokumentáciu ku Kutlíkovým maliarskym zákazkám, zošit s poznačenými motívami k plánovaným dielam, denníky atď. Nachádza sa tu tiež pomerne rozsiahla časť školskej dokumentácie ako napr. tlačoviny školy, Kutlíkove rukopisy – kópie odoslaných žiadostí na ministerstvá, originály došlých listov, koncepty oznamov do tlače a pod. V skromnejšom počte sú zachované dokumenty, viažuce sa priamo ku Kutlíkovým študentom – neskôr známym srbským umelcom ako napr. Kosta Miličević, Milan Milovanović, Nadežda Petrović, Borivoje Stevanović, Dragomir Glišić, Branko Popović, Ljubomir Ivanović, Natalija

²⁶⁷ SIMIĆ-MILOVANOVIĆ, Zora. Prve umetničke škole u Beogradu. In *Godišnjak muzeja grada Beograda*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1955. s. 344-345 a pozn. 86 na s. 343.

²⁶⁸ KUTLIK, Kiril, 1896, s. 8-9.

²⁶⁹ Cyril Kutlík v liste Bohdanovi Kutlíkovi st., 7. 11. 1898, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996. Fotografiiu s trojicou študentov poslal Kutlík svojmu otcovi k 60. narodeninám.

Cvetković, Andjelija Lazarević alebo talentovaný mních – maliar Rafailo Momčilović. Medzi prihláškami zaujme tá od Nadeždy Petrović. Školská legitimácia²⁷⁰ Ljubomira Ivanovića sa pravdepodobne zachovala len náhodou, keď ju študent zjavne ani nedostal, alebo sa preukazy vydávali na každý rok osobitne.

V nasledujúcom texte sa zameriam na niekoľko súvisiacich problémov. Listy Kutlíkových študentov odzrkadľujú vzťah medzi ich pisateľmi a učiteľom. Obsah listov odhaľuje nové detaily a ponúka odpovede na niektoré doposiaľ len čiastočne zodpovedané otázky o ich vzájomnom vzťahu. Ku Kutlíkovým študentom sa viaže aj jeho ďalšia aktivita – iniciatíva pri zakladaní *Spoločnosti priateľov umenia* v Belehrade v roku 1898. Srbskí historici umenia nevenovali tomuto spolku výraznejšiu pozornosť, pretože krátko po založení aj zanikol. Prečo sa to stalo, aké mal spolok poslanie a ciele vysvetľujem na základe archívnych dokumentov v nasledujúcej podkapitole 3.7 Spoločnosť priateľov umenia.

Listy Milana Milanovića

Jeden z prvých oznamov o otvorení Srbskej kresliarskej a maliarskej školy vyšiel v *Obchodnom hlásniku* 23. 7. 1895. Milana Milovanovića Kutlík zapísal do svojho zápisníka ako siedmeho v poradí dňa 24. 7. 1895 (prvé mená sú už z 13. 7.!). V AVU SNG sa nachádzajú štyri listy Milana Milovanovića (1876 – 1946) pričom najskorší poslal ešte pred oficiálnym začiatkom školského roka (5. 9. 1895). List je datovaný 11. 8. 1895 a Milan za svoje meno doplnil *gymnazista*. O týždeň neskôr, v druhom liste, dodal už *študent maliarstva*. Tieto dva listy predstavujú Milana ako propagátora Kutlíkovej maliarskej školy v Kruševci, keď napr. 18. 8. 1895 píše: „vynasnažím sa prihlásiť Vám, čo najviac študentov“ a zaujíma sa „koľko je doposiaľ Vašich stálych študentov, ktorí sa chcú ochotne[?] tej práci oddať?“ Okrem toho Kutlíka oboznamuje, nech zapíše Dragoljuba / Dragomira Bajševića, čo Kutlík aj urobil, ale zdá sa, že uvedený školu nakoniec nenavštevoval, keďže vo výročných správach chýba. Popri Milovanovićovi boli z Kruševca ďalší traja študenti, ktorí však navštevovali večerný remeselnícky kurz – jeden stolár a stolársky učeň a jeden zámočník. Milan ešte uvádza, že mu pri objasňovaní programu maliarskej školy medzi kruševackými gymnazistami pomáhal tiež „sám tunajší prednášajúci kreslenia p. Velja Vitorović.“

²⁷⁰ Napriek tomu, že školská legitimácia bola Ljubovi Ivanovićovi vydaná až v roku 1899, Kutlík ju vypísal na staršie tlačivo. Tlačoviny jeho školy hneď z roku 1895 sa vyznačujú tým, že používajú skratku S.S.Š. (Srpska slikarska škola, čiže Srbská maliarska škola). Táto skratka svedčí o skutočnosti, že Kutlíkovou pôvodnou ideou bolo založenie priorityne maliarskej školy. Veľmi rýchlou transformáciou na Srbskú kresliarsku a maliarsku školu, potom Kutlík reagoval na potreby dobového Belehradu a naliehavosť umeleckého vzdelávania aj pre remeselníkov.

V menej oduševnenom tóne je list zaslaný o rok neskôr (20. 8. 1896). Milovanović Kutlíka neinformuje priamo o zámere, že ďalej jeho školu neplánuje navštevovať, píše len: „že sa 31. tohto mesiaca regrutuje.“ Vážnejšou témou je pre neho hodnotenie, ktoré dostal od Kutlíka: „Nemyslel som, že vysvedčenie, ktoré Ste mi vydali vyvolá nespokojnosť môjho podporovateľa, pretože ako sám viete, dali Ste mi vysvedčenie s dobrým prospechom a pokiaľ sa dobrý prospech u nás necení, ešte menej, keď ten prospech poukazuje na základ niekoho počiatkov.“ Argumentuje možno aj tým, čo uvádza ďalej: „Práce, ktoré som vzal z Vašej školy,²⁷¹ všeobecne uspokojujú všetkých mojich starších a oni nikdy nebudú ľutovať ponúknuť mi svoju materiálnu pomoc. Len oveľa slabší dojem činí, že sme nemali teoretické vyučovanie.“²⁷²

Dôležitá je poznámka o nespokojnosti *podporovateľa*, ktorým nebol nikto iný ako Mihailo Valtrović, archeológ a správca Národného múzea, ktorý Milana Milovanovića objavil ako talentovaného kresliara ešte v roku 1894 v kruševackom gymnáziu.²⁷³ Milan v liste pokračuje: „Preto aj nemá môj podporovateľ toľko sympatií voči Vašej škole, ako mal. Avšak kvôli tomu si nemyslite, že on môže byť sudcom mojej budúcnosti, ale len podporovateľom. A mojím najväčším želaním je akýmkoľvek spôsobom napredovať.“²⁷⁴

Polemika o škole

Olej do ohňa nepremyslene priľal samotný Kutlík, keď 25. 8. 1896 vo výročnej správe uviedol:²⁷⁵ „Keď som pánovi ministrovi osvety ukázal cestu a prácu mojej školy, prisľúbil morálnu a materiálnu pomoc. Preto ma navštívil v decembri s komisiou, ktorá v škole prehliadla prácu a výsledkom tej prehliadky mala byť: štátna pomoc. Všetci páni členovia komisie boli prekvapení rýchlym napredovaním školy a zariadením, okrem jedného s „odlišným názorom.“ Ten jeden zvíťazil. Inu, dúfam, že čoskoro sa mnohí naučia prácu moju a mojej školy lepšie ceniť.“ Nespokojný člen komisie bol maliar Djordje Krstić.²⁷⁶ Druhý člen

²⁷¹ Dvadsaťdeväť Milovanovićových kresieb z obdobia školenia u Kutlíka sa dnes nachádza v Národnom múzeu v Belehrade, Kabinet grafiky, inv. č. 944/1-29. K šiestim kresbám som našla reliéfne predlohy z lisovaného papiera, vydané vo Francúzsku. Ide o motívy *Auguste jeune antique*, *Paris antique*, *Sapho*, *Faune riant*, *Ulysse* a *Venus du Capitole* zo série antických hláv, ktoré Kutlík nakupoval vo Viedni. Vzory sa nachádzajú v Osobnom fonde Cyrila Kutlíka, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁷² Po neúspešnom pokuse v roku 1896, začala škola s pravidelným teoretickým vyučovaním od januára 1897.

²⁷³ STEVANOVIĆ, Momčilo. Milan Milovanović 1876 – 1946. In STEVANOVIĆ, Momčilo – KOLARIĆ, Miodrag. *Milan Milovanović, Kosta Miličević*. Beograd, 1960. s. 6.

²⁷⁴ Doslovný preklad: „... akýmkoľvek spôsobom sa hýbať.“

²⁷⁵ KUTLIK, Kirilo. *Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole u Beogradu*. Beograd, 1896. s. 6.

²⁷⁶ Nespokojný s počiatkovou prácou Kutlíkovej maliarskej školy bol Djordje Krstić napriek tomu, že sa svojho času sám pokúšal o rozvoj umeleckého vzdelávania v Srbsku a že s Kutlíkom náhodne spracovávali aj rovnaké témy. Obaja namaľovali oltárne obrazy s motívom *Vzkriesenie* podľa vzoru nemeckého maliara Bernarda Plockhorsta.

komisie²⁷⁷ bol prof. Andra Stevanović (1859 – 1929) a tretí práve prof. Mihailo Valtrović (1839 – 1915). V tlači (*Dnevni list, Narod, Večernje novosti*) sa rozpútala ostrá polemika, keď 8. 9. 1896 Kutlíkovi prvý článok adresoval Mihailo Valtrović. V priebehu dvadsiatich dní bol uverejnený ďalší Valtrovičov článok, jeden od Stevana Todorovića (1832 – 1925) a jeden od Djordje Krstića. (Rovnaké vážené postavy srbskej spoločnosti z oblasti kultúry sa už v rokoch 1886 – 1887 zúčastnili tzv. *Polemiky o pravosláví*.)²⁷⁸ V dvoch Kutlíkových odpovediach na aktuálnu polemiku nachádzame viaceré argumenty a formulovanie jeho plánov. Kauzu ukončil Kutlíkov priateľ inžinier Jefta Stevanović fackou Djordje Krstićovi v belehadskej reálke. Lazar Trifunović o polemike konštatoval:²⁷⁹ „Okrem Valtrovičovho zneisťujúceho administratívneho formalizmu, pohrdlivých Krstićových viet a Todorovićových úvah o nejakej nožnej ideálnej škole, vyplával na svetlo len jeden významný problém: ťažké postavenie výučby kreslenia na stredných školách. [...] Predsa len budúcnosť bola na jeho [Kutlíkovej] strane.“

Po tomto „cirkuse“ nemožno očakávať, že bude Valtrović ďalej podporovať Milovanovićove štúdiá u Kutlíka. Je zvláštne, že doposiaľ sa Milanov odchod do cudziny viac nespájajal aj s týmto dôvodom. Tak sa Milan pomaly s Kutlíkom lúčil ešte v liste z 20. 8. 1896: „Pane, ja možno budem Váš žiak alebo nie, ale nikdy neprajem nepriateľstvo Vám ani mojim druhom (ako Vás niektorí presviedčali). Navždy chcem ostať Váš vdáchný študent a ich dobrý druh.“ Vo štvrtom zachovanom liste (nedatovaný, pravdepodobne z konca roka 1896 alebo začiatku 1897) potom Milan ďakuje za Kutlíkovu pohľadnicu a úprimne priznáva: „Veľmi ma potešilo, keď som videl, že na mňa spomínate“ a „že mi je Maliarstvo najväčším želaním, po ktorom túžim, a že sa mu chcem špeciálne oddať, ako som sa už prv rozhodol, keď bola otázka o tom.“

Listy Kostu Miličevića a jeho otca

Charakter troch listov, súvisiacich s Kostom Miličevićom (1877 – 1920), je úplne vecný a informatívny. Jediný Kostov zachovaný list v AVU SNG, z 10. 9. 1897, informuje Kutlíka ako správcu školy o jeho „oneskorení do školy“ kvôli chorobe otca, keď „nemohol opustiť matku a sestry.“ O rovnakom dôvode meškania na začiatku školského roka informoval Kutlíka aj Kostov otec ešte 23. 8. 1897. Zaujímavejší je druhý – síce krátky – list

²⁷⁷ TRIFUNOVIĆ, Lazar, 1978, s. 38.

²⁷⁸ Pozri: MAKULJEVIĆ, Nenad. *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882 – 1914)*. Beograd, 2007. s. 112-133.

²⁷⁹ TRIFUNOVIĆ, Lazar, 1978, s. 14. Trifunović na s. 63 ako dokument 13 prepísal Odpoveď Cyrila Kutlíka Mihailovi Valtrovićovi v *Dennom liste* (Odgovor Kirila Kutlika Mihailu Valtroviću. In *Dnevni list*) zo dňa 21. 9. 1896 bez spodných riadkov.

Mijajla Miličevića, trnavského popa z 9. 10. 1897, ktorým reaguje na nejaké Kutlíkove informácie o pražskej akademii a uvádza, že: „Kostu som vychystal na Akadémii umení v Prahe, aby tam išiel.“ Skutočne do Prahy odcestoval Kosta až o rok neskôr. Na základe zistení Kostovho monografistu Stanislava Živkovića, uvádzajúceho, že Miličević žil v Prahe v ťažkých materiálnych podmienkach,²⁸⁰ sa zdá, že Kutlík nedokázal zabezpečiť tamjší pobyt svojho študenta v nejakej prijateľnejšej podobe napriek dôvere, ktorú mu prejavil Kostov otec na konci uvedeného listu. Nepochybujem, že by sa Kutlík ohľadom Kostu nesnažil, ale zdá sa, že sa nesnažil dostatočne – keď bol Kosta už v cudzine a Kutlík mal mnoho povinností so školou v Belehrade. Možno by situácia dopadla inak, keby už úspešne fungovala *Spoločnosť priateľov umenia*. Žiaľ, viac Kostových listov AVU SNG nevládní, hoci o nich Kutlík informoval v korešpondencii s rodičmi.

Žiadosti Dragomira Glišića a Borivoja Stevanovića

Podobne to je aj s listami Dragomira Glišića (1872 – 1950) a Borivoja Stevanovića (1878 – 1976), o ktorých z kutlíkovskej rodinnej korešpondencie vieme, že existovali. Dnes sa v AVU SNG nachádzajú len dve žiadosti – jedna od každého študenta. V rovnaký deň, na začiatku 3. školského roka, Dragomir a Borivoje adresovali Kutlíkovi žiadosti o odpustenie školného. Každý napísal prosbu po svojom. Dragomir sa poďakoval za znížené a neskôr odpustené školné uplynulý rok, pričom prosí o to isté „podľa možnosti aj tento rok.“ Žiadosť je napísaná primerane a s vďačnosťou, ale úplne formálne. A to napriek skutočnosti, že Glišić a Kutlík pravdepodobne v rovnakom čase spracovávali totožnú tému *Judáš vydáva Ježiša Krista* podľa vzoru nemeckého maliara W. Clemansa.²⁸¹ Ako sa dozvedáme z poznámky na rube Glišićovej žiadosti, Kutlík ju odobril, „pretože daný študent je talentovaný – usilovný a chudobný.“

Obsah Borivojovej žiadosti je identický, ale formulácie sú celkom odlišné. Vety sú veľmi emotívne, pričom nepochybujem, že boli napísané úprimne: „Vyjadrujem hlbokú vďaku, ktorou Ste ma zaviazali, ako svojho študenta, starajúc sa o mňa viac ako len dobrý učiteľ! Svojou snaživosťou a šľachetnosťou Ste mi zametali cestu, [...] vedúcu k cieľu, o ktorý sa chcem celý život usilovať: I. Často Ste mi finančne pomohli, keď som mal núdzu, dávali [Ste mi] potrebné pracovné pomôcky a II. Znížili Ste mi školné na najnižší stupeň a naposledy odpustili úplne.“ Ďalej Kutlíka prosí, aby ho zapísal do 3. ročníka „dúfajúc, že aj

²⁸⁰ ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Kosta Miličević*. Novi Sad, 1970, s. 29.

²⁸¹ ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novosti*, r. IV. č. 42. Beograd, 11. 2. 1896. s. 1; V. A. S.: Izložba srpske slikarske škole. In *Beogradske novine*. r. II. Beograd, 2. 2. 1896.

v budúcnosti mi bude odpustené školné!“ Kutlík schválil tiež Borivojovu žiadosť a to z rovnakého dôvodu: študent je „usilovný a talentovaný a chudobný.“

Nie je vylúčené, že Kutlík aj riadnych žiakov Glišiča a Stevanovića dotoval z finančnej podpory, určenej najmä pre remeselníkov, ktorú začal dostávať v školskom roku 1896/1897 od Ministerstva národného hospodárstva. Dnes vieme, že finančná výpomoc týmto dvom mladíkom mala pre vývoj srbského maliarstva väčší význam, ako podpora v súčasnosti zabudnutých remeselníkov – úžitkových výtvarníkov. Dokonca sa zdá, že Ministerstvo národného hospodárstva bolo akési štedrejšie a hlavne predvídavejšie oproti Ministerstvu osvety a cirkevných záležitostí. Totiž, potom počas Glišičovho pobytu v Mníchove mu Ministerstvo národného hospodárstva aj samé prispievalo na štúdium v Škole užitého umenia.

Začiatkom 4. školského roka (1898/1899) – krátko predtým, než došlo do akéhosi napätia vo vzťahoch – sa Borivoje tevanović a Dragomir Glišić fotografovali spoločne so svojim učiteľom. Na uvedenej fotografii je ešte Rafailo Momčilović (Príl., obr. 54). Tento srbský maliar – mních je v pramennej domácej umenovednej literatúre sporadickejšie uvádzaný, hoci bol talentovaný.

Listy Rafaila Momčilovića

Prekvapivo, najcennejším zdrojom informácií, spomedzi Kutlíkovej korešpondencie s jeho študentmi, sú práve listy Rafaila Djordje Momčilovića (1875 – 1941), a to napriek tomu, že ten Kutlíkovu inštitúciu navštevoval len jeden školský rok (1897/1898). V triede bol Rafailo Momčilović spoločne s Borivojom Stevanovićom, Dragomirom Glišićom a Kostom Miličevićom. Inak, práve trojicu Glišić – Stevanović – Momčilović považoval Kutlík za svojich najšikovnejších študentov. To si všimol aj recenzent 3. výročnej školskej výstavy v októbri 1898:²⁸² „Medzi najlepšimi koloristami, povieme, že prvé miesto obsadil mladý mních Rafailo Momčilović; a spomedzi zručných kresliarov vyhrávajú Borivoje Stevanović a Dragomir Glišić.“

V Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie sa nachádza päť Rafailových listov Cyrilovi a tri odpovede na dopyt ďalšieho člena Kutlíkovcov, skúmajúceho osudy príbuzných pri príprave rodinnej kroniky.²⁸³ Rafailove listy zo začiatku roka 1930 pojednávajú o Kutlíkových aktivitách a tvorbe. Momčilović adresoval Kutlíkovmu

²⁸² GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

²⁸³ KUTLÍK, Félix ml. *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava, 1931.

bratrancovi srdečný list, z ktorého možno vycítiť pekné spomienky na Cyrila:²⁸⁴ „Váženému pánovi Félixovi Kutlíkovi – Bratislava. Váš vzácny list som obdržal a náhlím sa oboznámiť Vás, čo viem o mojom dobrom a drahom Učiteľovi zosnulom P.[ánovi] Cyrilovi Kutlíkovi!“ Z tých prác, čo „som videl, áno [všetko malo] skutočnú umeleckú hodnotu.“ O cykle troch malieb uvádza, že ho „veľmi prekvapili, pretože koľko viem, sú veľkej umeleckej ceny.“ Keď preveroval, kde sú, písal o nich ako o dielach, „ktorých je veľká škoda,“ že sa stratili. „Určite [sa...] v dobe búrlivých rokov niekomu zapáčili, tak ich vzal, lebo môžu byť peknou výzdobou v každej domácnosti, pretože je tu namalované hrozno a to tak umelecky, že sa musia všetkým páčiť.“²⁸⁵ O Kutlíkovi Rafailo píše ako o *známom umelcovi*.²⁸⁶

Nakoľko dobrý vzťah mal Rafailo s učiteľom, môžeme vidieť z konceptu odpovede, ktorú Kutlík mníchovi písal 19. 2. 1899. V prvom rade sa ospravedlnil, že sa dlho neozval – kvôli prípravám na sobáš – a potom pokračuje:²⁸⁷ „Príkladám Ti jednu snímku ako spomienku na Tvoje štúdiá, strávené v mojej škole. Zároveň Ti ďakujem za fotografiu, ktorú si mi poslal, veľmi ma potešilo toto prekvapenie od Teba.²⁸⁸ [...] Piš mi, prosím Ťa, čím skôr o Tvojej práci a určite aj umeleckom napredovaní – Ty vieš, že toto ma najviac zaujíma. Piš aj, ako tam inak žiješ, to všetko budem s potešením čítať. Študentov máme dosť a priestory veľmi pekné a pohodlné, hneď oproti Ministerstvu osvety. Štátnu podporu aj teraz ešte prijímam [od Ministerstva hospodárstva]. Nateraz nemám zámer školu opustiť, ale dúfam, že ona bude ďalej aj lepšie napredovať. Opäť súkromne pracujem a mám aj dosť objednávok, keď niečo dokončím, pošlem Ti reprodukciiu. [...] Prijmi srdečný pozdrav od Tvojho úprimného a starostlivého bývalého učiteľa Cyrila B. Kutlíka.“

Recenzentovi 3. výročnej školskej výstavy Androvi Gligorijevičovi z časopisu *Nada* sa Kutlík vyzdával:²⁸⁹ „A s bôľom v duši nám hovoril, ako je mu ľúto, že sa mladý

²⁸⁴ Rafailo Momčilović v liste Félixovi Kutlíkovi ml., 15. 1. 1930, Kláštor Bodjan, pošta Vajska. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁸⁵ Rafailo Momčilović v liste Félixovi Kutlíkovi ml., 4. 2. 1930, Kláštor Bodjan, pošta Vajska. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁸⁶ Rafailo Momčilović v liste Správe Vinohradnícko Ovocinárskej Škole Bukovo, 15. 1. 1930, Manastir Bodjan, p. Vajska. Na rube listu je odpoveď Riaditeľa Strednej Poľnohospodárskej Školy v Bukove [meno nečitateľné], 20. 1. 1930, Bukovo (Negotin). AVU SNG, inv. č. 650/1996. Dokument Momčilović poslal Félixovi Kutlíkovi ml. ako prílohu listu z 4. 2. 1930.

²⁸⁷ Cyril Kutlík v koncepte listu Rafailovi Momčilovićovi, 19. 2. 1899, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁸⁸ Fotografia dnes v Kutlíkovej pozostalosti chýba. Pravdepodobne išlo o exemplár snímky – s krížom na prsiach – ktorú prvý raz publikoval RAJČEVIĆ, Uglješa. *Rafailo (Georgije) Momčilović. Monah, slikar i mučenik (1875 – 1941)*. 1. vyd., Beograd, 1998, s. 28 a neskôr – na základe Rafailového listu z Kutlíkovej pozostalosti – opravil obdobie vzniku snímky In RAJČEVIĆ, Uglješa. *Rafailo (Georgije) Momčilović. Monah, slikar i mučenik (1875 – 1941)*. 2. vyd., Beograd, 2009, s. 31.

²⁸⁹ GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

talentovaný mních Rafailo nebude môcť oddať univerzálnemu maliarstvu, lebo už odchádza do Ruska na štúdium – ikonopisu.“

Prekvapivé napätie vzťahov

Na základe toho, čo Kutlík uviedol v *Tretej výročnej správe*:²⁹⁰ „Pretože IV. školským rokom ukončujú svoju prípravu v tejto škole dvaja študenti – Borivoje Stevanović a Dragomir Glišić,“ tiež na základe skutočnosti, že začiatkom daného školského roka sa študenti s Kutlíkom bezstarostne fotografovali,²⁹¹ (Príl., obr. 54) povedala by som, že pôvodný plán rátal s tým, že najstarší študenti ukončia 4. školský rok ešte v Kutlíkovej škole. Vyzerá to tak, že krátko potom došlo do nejakého napätia vo vzťahu medzi študentmi a učiteľom. Rozprávali sme sa o tom so Stanislavom Živkovičom:²⁹² „Videl som, že tu niečo „nepasuje.“ Mal som šťastie. Keď som tú tému pred nejakými štyridsiatimi rokmi robil, bol ešte živý Borivoje Stevanović, jeden z Kutlíkových žiakov a to celkom od počiatku školy – a on mi pomáhal. Zbadal som – niečo sa stalo a pochopil som, že sa niečo pokazilo medzi Kutlíkom a jeho žiakmi. O čo išlo? Jeden zo žiakov – Glišić, povedzme, že vyvolal vzburu medzi žiakmi v zmysle: „A čo, my teraz už vieme viac ako ten Kutlík. Zbytočne tu strácame čas atď. a tak znova a znova. Jedna skupina [žiakov] sa hneď oddelila a odišla. Niektorí ostali neistí – aj áno aj nie. Povedzme Borivoje Stevanović neodišiel z Belehradu, ale stiahol sa zo školy. To znamená, že niekedy v roku 1898 sa uzavrelo to, čo bolo [najdôležitejšie pre prvé školenie srbských modernistov]. Medzitým, Kutlík odvážne pokračoval ďalej; hneď získal novú generáciu [žiakov].“

Počas letných prázdnin v roku 1898 mali študenti prvé samostatné výstavy – Borivoje v Niši²⁹³ a Dragomir v Šabci a v jeho rodnom Valjeve²⁹⁴ – táto skutočnosť istotne pridala na sebavedomie mladíkov. Až tak by potom neprekvapilo, že najstarší študent Dragomir Glišić – len o tri roky mladší od samotného správcu školy – mohol získať dojem, že sa už v jeho škole nemá, čo naučiť. Ani výborné hodnotenia, ani vyznamenanie prvou cenou²⁹⁵ na 2.

²⁹⁰ KUTLIK, Kiril. *Treći godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole*. Beograd, 1898, s. 5.

²⁹¹ Prvým variantom spoločného fotografovania je oficiálna snímka Kutlíka s tromi študentmi – Momčilovićom, Glišićom a Stevanovićom. Túto snímku odoslal Kutlík svojmu otcovi k 60. narodeninám a neskôr tiež Rafailovi do Moskvy. Ďalším variantom fotografií sú dva recesné zábery z inscenovanej oslavy vo fotoateliéri Jovana Hokeho. Predpokladám, že všetky tri fotografie vznikli pri príležitosti rozlúčky pred plánovaným odchodom Rafaila do Moskvy, v októbri 1898. (24. 11. 1898 bol už Momčilović v Moskve.)

²⁹² Prof. Dr. Stanislav Živković v osobnom rozhovore s autorkou textu a akademickým maliarom Jozefom Klátikom, v Novom Sade, 4. 3. 2005.

²⁹³ ANONYM. Izložba slika. In *Beogradske novine*. r. IV. Beograd, 17. 7. 1898 a 31. 7. 1898.

²⁹⁴ ANONYM. Izložba u Valjevu. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd, 1. 8. 1898.

²⁹⁵ Vyznamenanie Kutlík označil na Glišićovo Vysvedčenie z 10. 7. 1897. Fotografia vysvedčenia sa nachádza v Historickom archíve v Belehrade.

výročnej výstave prác študentov Srbskej kresliarskej a maliarskej školy (poznačené na Glišićovom vysvedčení) podľa všetkého, nezmenili kritické rozpoloženie. Možno nie som až tak vedľa, keď by som pôvod tohto predpokladaného mladíkovho postoja hľadala v názoroch, prípadne vo vplyve Djordje Krstića, ktorého ateliér vtedy Glišić tiež navštevoval.²⁹⁶ Nie je tajomstvom, že Krstić nepestoval sympatie voči Kutlíkovej škole a jeho kritické argumenty boli podobné tým, čo mal použiť Glišić na vyvolanie vzbury (podľa Živkovića, na základe spomienok maliara Stevanovića). Krstić tiež hovoril o „strácaní času.“ Ešte v decembri 1896, ako člen ministerskej komisie, ktorá prehliadala prácu Kutlíkovej školy, sa Krstić pýtal študentov na ich predošlé štúdiá, či zamestnanie. Zhodou okolností publikoval Krstić práve odpoveď Dragomira Glišića:²⁹⁷ „Prvý, koho som sa opýtal, povedal: bol som holičom. ‚A čím plánujete byť, keď získate vo všetkom povrchnú kresliarsku prípravu v tejto škole?‘ Chcem byť učiteľom kreslenia, znie odpoveď. Povedal som chlapcovi, že nadarmo stráca čas...“

Verejná polemika, publikovaná tlačou v roku 1896, každopádne pôsobila aj na nazeranie študentov na ich školu. V čase verejnej kritiky školy, boli študenti na strane svojho učiteľa, a odchádzali v dobe, keď škola už prospievala – keď už mala stabilizovaný vzdelávací program i pedagogický zbor, v čase keď bol otvorený nový kurz pre ženy atď. Prvá generácia študentov sa cítila byť už pripravená a školu opustila v momente, keď boli jej výsledky viditeľné. Navštevovanie Kutlíkovej školy už nebolo výrazom revolty, ako sa to mohlo javiť v roku 1896, čo niektorým študentom mohlo čiastočne aj imponovať. Núka sa otázka, prečo by práve Glišić mal byť „burič,“ keď napr. jeho vnuk Vlada Ristić sa voči tejto charakteristike svojho starého otca vyhradzuje. Presnú odpoveď nepoznáme, ale o vzťahu Kutlíka a Glišića možno niečo hovorí i nasledujúca skutočnosť: Glišićove a Stevanovićeve práce Kutlík hodnotil na výbornú (na rozdiel od Miličevića alebo Milovanovića) a školskú cenu dostal Dragomir Glišić. Napriek tomu, v komunikácii s tretími osobami Kutlík Stevanovića nazýval osobnejšie – menom, pokým pre Dragomira používal priezvisko. S podobným rozlišovaním pri písaní mien sme sa stretli aj v súvislosti s inými ľuďmi. V citovanom liste rodičom na začiatku tejto kapitoly Kutlík písal o Rafailovi menom a o Miličevićovi priezviskom. Aj v tomto prípade to môže vypovedať o bližšom ľudskom súznení s niektorými osobami viac, ako s inými. Je možné, že Kutlík bol voči niektorým študentom viac formálny, ako k druhým. Tie vzájomné väčšie sympatie boli asi obojstranné. Svedčila by o tom aj hlbšia vrúcnosť žiadosti Borivoja Stevanovića o odpustenie školného,

²⁹⁶ DRAGOJEVIĆ, Predrag. *Dragomir Glišić (1872 – 1950). 1 Slike: Dijalog sa modernom umetnošću*. Beograd, 2000. s. 10.

²⁹⁷ KRSTIĆ, Djordje. G. Kirilu Kutliku, upravniku slikarsko-crtačke škole. In *Dnevni list*. r. XIV, č. 209. Beograd, 25. 9. 1896. s. 3.

v porovnaní s Glišičovou žiadosťou. Pre problém je ale momentálne významnejší naturel študenta. Keď sa pozrieme na introvertného Kostu Miličeviča, v kontrastne s energickým Dragomirom Glišičom, na základe temperamentu by každopádne tomu druhému viac zodpovedala rola „buriča.“ A možnože rozlišovanie v osloveniach študentov nemalo žiaden iný význam, okrem toho, že si školská komunita zvykla nazývať sa tak. Tomu nasvedčuje zas skutočnosť, že aj Rafailo Momčilović v liste Cyrilovi Kutlíkovi (29. 11. 1898) píše o „Borovi a Glišičovi.“

Možné príčiny napätia

Stanislav Živković uviedol dosť radikálnu príčinu vzbury:²⁹⁸ „Medzi najstaršími študentmi sa objavila nespokojnosť s kvalitami správcu a Glišič agituje, aby sa urobil generálny štrajk, lebo „školu držia len študenti.“ Nedá sa povedať, nakoľko toto Kutlíka zranilo, ale on vo výročnej správe nespomína nič. Naopak, je veľmi spokojný s rozvojom školy a dosiahnutými výsledkami. Navyše plánuje značne dopredu: navrhuje založenie Spoločnosti priateľov umenia, ktorá by po nasledujúcom štvrtom roku zabezpečila ďalšie školenie najlepších.“

Glišičov monografista Predrag Dragojević je pri hľadaní príčin „vzbury“ zmierlivejší:²⁹⁹ „Pred koncom školenia prvej generácie sa, v súvislosti s prácou školy, udiali isté udalosti, ktoré zostali neosvetlené. Došlo k nejakej nespokojnosti starších študentov [...] Zmysel a ciele tých žiadostí nie sú dnes celkom jasné – berúc do úvahy vzťahy medzi študentmi a Kutlíkom, je ťažké povedať, či bola nespokojnosť nasmerovaná voči Kutlíkovi ako vlastníkovi školy, alebo voči pedagógom. Na základe archívnych dokumentov je možné predpokladať, že to bol odpor voči tým, ktorí chceli zvonka vplývať na prácu školy, ale neposkytli jej ani morálnu, ani materiálnu pomoc.“

Priateľská rada

Pripomeňme si Stevanovičove spomienky, zaznamenané Živkovićom a s obdobnými formuláciami sa stretneme tiež v archívnom dokumente – v Momčilovićovom liste:³⁰⁰ „Písal Vám Miličevič z Mníchova? Čítal som o ňom a o mne vo V.[ečerných] novostiach. V nejakých ďalších novinách som zas našiel, že slečna Nadežda tiež odišla do Mníchova, veľmi pekne. No teraz ešte Bora a Glišič, potom budete prijímať priaznivé výsledky od

²⁹⁸ ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. In *Zbornik za likovne umetnosti 5*. Novi Sad, 1969. s. 253.

²⁹⁹ DRAGOJEVIĆ, Predrag, 2000, s. 11 a jeho poznámka 22.

³⁰⁰ Rafailo Momčilović v liste Cyrilovi Kutlíkovi, 29. 11. 1898, Moskva. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Vašich študentov. To bude, keď ešte oni dvaja prídu alebo odídu, aby som sa už neopakoval.³⁰¹ Preto Vy dozrite ich poslať, lebo oni dvaja sú hlavní spomedzi nás. Chcel som aj im písať, ale teraz som to odložil. No znova môžem tak povedať a aj to poviem. Vo Vašu dobrotu nepochybujem [...] A to, že im ja odkazujem, nech len kreslia a kreslia, nech im nie je poníženie prichádzať ku Vám do školy, majú sa čo oni naučiť u Vás, nech si nemyslia nemáme sa viac čo naučiť u Kutlíka, ani na Akadémii nepracujú len štetce. Preto nech prijímú bratskú radu od ich priateľa, nech len kreslia podľa skutočnosti, aj ja som veľa získal u Vás. [To hovorím] bez toho, aby som sa Vám zaliečal, ale je to tak. A ešte by som sa mal čo naučiť a viac by som sa naučil, ako tu v tejto škole, kde som teraz.“

Kutlík o probléme

Zdá sa, že Živković zaznačil Stevanovićove spomienky dostatočne presne – môžeme ich porovnať s tým, ako o probléme písal Rafailovi sám Kutlík:³⁰² „Glišić a Borivoje odišli zo školy, pretože veľmi zlé spomienky zanechali svojou nevďačnosťou a odpornou hrdosťou. Mysleli si, že už všetko vedia – a nepočúvali tvoje rozumné rady – ale mysleli si, že sa už nemôžu nič viac naučiť a ja dnes neviem ani kde sú ani čo robia. Zanechal som ideu o spoločnosti [priateľov umenia] – pretože si nezaslúžia, aby som sa o nich staral. O to milšie sú mi Tvoje listy, lebo od Teba nemôžem žiadať tú vážnosť a vďačnosť, čo smiem od tej dvojice, pre ktorú som tak veľa urobil. Ostatne, Ty sám vieš, čo som urobil a vedia aj iní ľudia. Prof. Zorić a Stefanović nechceli ani veriť, že by Borivoje a Glišić mali tak málo charakteru.“

Citovaná časť listu zároveň objasňuje, že Kutlík sám opustil ideu *Spoločnosti priateľov umenia*, o ktorej bude ešte reč. Uvedená informácia vnáša nové svetlo do poznatkov o téme. Preto nie je naďalej možné hovoriť o tejto kultúrnej aktivite – akou sa mala spoločnosť stať – ako o neúspešnej, ale iba zanechanej. Sám tvorca od nej odstúpil z vyššie uvedeného dôvodu – kvôli nevďačnosti tých, ktorým by bola pomoc podporného umeleckého združenia určená. Napriek zániku spoločnosti odišiel Dragomir Glišić do Mníchova nakoniec s podporou³⁰³ fabrikanta Ljubomira Krsmanovića, ktorú mu zabezpečil Svetozar Zorić, nielen mimoriadne vzdelaný znalec kultúry a umenia, ale aj ďalší z iniciátorov založenia *Spoločnosti priateľov umenia*.

³⁰¹ Doslovný preklad problematických viet: „Aby som sa zas ja nezaviazal [písať], to bude, keď ešte oni dvaja prídu alebo odídu. Preto Vy dozrerajte a potom ich pošlite, lebo oni dvaja sú hlavní spomedzi nás. Chcel som aj im písať, ale teraz som to odložil. No znova môžem tak povedať a aj to poviem. Vo Vašu dobrotu nepochybujem, že im nepoviete. A to, že im ja odkazujem...“ Preklad zo srbčiny: Iva Paštrnáková.

³⁰² Cyril Kutlík v koncepte listu Rafailovi Momčilovićovi, 19. 2. 1899, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁰³ DRAGOJEVIĆ, Predrag, 2000, s. 11.

Verejný výraz vd'aky

Nevedno, či na príhovor priateľa Rafaila alebo prof. Zorića, o rok neskôr, už s chladnými hlavami (a pri možnosti rekapitulácie pred istým odchodom do cudziny), zverejnili Glišić a Stevanović:³⁰⁴ „Pri príležitosti nášho odchodu do Mníchova za účelom zdokonalenia sa v maliarskom umení na tamojšej akadémii, podpísaní žiaci srbskej maliarskej školy, považujeme za našu svätú povinnosť, pri rozlúčke touto cestou vyjadriť našu najväčšiu vd'ačnosť pánovi Cyrilovi B. Kutlíkovi, zakladateľovi a správcovi Srb. Maliarskej Školy, koho snahou a obetavosťou sme prišli k znalostiam, ktoré teraz máme. Pán Cyril B. Kutlík nám nebol len učiteľ – no viac – bol nám starší brat a konal viac, ako bola jeho povinnosť, napr.: odpustil nám školné, často nám pomáhal aj materiálne, hoci on sám nemal nazvyš atď. Ďaleko by nás odviedlo, keby sme chceli napočítať všetko, čo pre nás urobil nad rámec svojej povinnosti. Chvála Bohu i pánu Kutlíkovi. Jeho i našou snahou nosíme znalosti, ktoré sme tu získali, aby sme ich v cudzom, ale dokonalejšom svete rozvinuli a prehĺbili. Aby sme neskôr mohli byť na úžitok našej drahej a milej Domovine. Nemenej vd'aka i tým šľachetným Srbom, ktorí nám poskytli možnosť skromnej žiackej, ale istej existencie a školenia v cudzom svete. Vd'aka pánovi Cyrilovi Kutlíkovi, vd'aka všetkým. Budúcnosť ukáže, či sme aj ďalej hodní ich podpory a pozornosti. Tomuto cieľu posvätime všetky naše snahy. 7. októbra 1899. Belehrad. Dragomir Glišić. Borivoj St. Stevanović, absolventi Srb. Mal. Školy.“

Samozrejme, že Kutlíka potešilo i dodatočné uznanie jeho úsilia, ako sa dozvedáme z listu rodičom:³⁰⁵ „A Chvála Bohu! Dnes jsem již povstal a za 3 – 4 dni smím zase již do školy mojí se podívatí. Však se mi po mých žácích stýská. Ačkoliv denně 2 – 3 žáci vždy ke mně za času nemoci přicházeli. [...] Žáci moji jsou velmi hodní a jsou pilní i za moji nepřítomnosti – jsem s nima velmi spokojen. Borivoje a Glišić mi často píší z Mnichova, kde se nyní nalézají. Jsou mi vděční.“

Nepochybujem, že Kutlík nakoniec svojim najlepším študentom nevyčítal mladícku vzburu a trochu energickejší krok k ich ďalšiemu umeleckému školeniu, ktoré už nebolo zabezpečené ním z pozície učiteľa. Verím tiež, že Bora a Dragomir neskôr cítili nejakú vd'aku aj voči svojmu prvému učiteľovi. V súvislosti s tým uviedol Stanislav Živković: „Vraví sa, že hlavný burič Glišić sa rozplakal pri správe o smrti svojho prvého učiteľa.“³⁰⁶ [...] A potom – to bolo zaujímavé – v jednom momente som Borivoja Stevanovića prekvapil otázkou: Boro, prečo ste vy opustili Cyrila Kutlíka? Myslel som vtedy, že spadne – bol to vyše

³⁰⁴ GLIŠIĆ, Dragomir S. – STEVANOVIĆ, Borivoj St. Izraz zahvalnosti. In *Večernje novosti*, r. VII. č. 284. Beograd, 15. 10. 1899. s. 2.

³⁰⁵ Cyril Kutlík v liste rodičom, 15/28. 1. 1900, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁰⁶ Prof. Dr. Stanislav Živković v nepublikovanom texte pre Ivu Paštrnákovú, jún 2009, s. 5.

osemdesiatročný človek. Chvíľu bol ticho a potom povedal: Stašo, to je jeden môj hriech. A to je moja rana, ktorú nosím celý život.“³⁰⁷

3.7 Spoločnosť priateľov umenia (1898)

Rafailo Momčilović vo svojich listoch s Cyrilom Kutlíkom živo korešpondoval aj o ďalšej aktivite:³⁰⁸ „Čítal som v *Srbobrane* o spoločnosti pre umenie, potom v *B.[osanskej] víle* a zdá sa mi, že ešte v nejakých novinách. Veľmi pekné a zasluhujúce pochvalu, že sa o to tak staráte. A Stevanović a Glišić by sa Vám mali len poďakovať, pretože im tým chcete umožniť ďalšie zdokonaľovanie sa v maliarskom umení.“

Navyše, v liste z 11. 12. 1898 Momčilović informuje Kutlíka, že v Moskve stretol istého, majetného Milorada Petrovića, ktorý desať rokov pôsobil na Sibíri, ale pôvodom je z Valjeva. A že ho presvedčil, aby Petrović finančne pomohol Stevanovićovi a Glišićovi a podporil aj Spoločnosť. Kutlík v liste z 19. 2. 1899 poznamenal, že ho pán zo Sibíri nevyhľadal na svojej ceste cez Belehrad. Na čo Momčilović v liste z 13. 5. 1899 reagoval, že uvedený pán zanechal vo Valjeve určitú sumu. Archívne dokumenty túto skutočnosť však ani nepotvrdili, ani neponúkli žiadne ďalšie podrobnosti.

Účel existencie *Spoločnosti priateľov umenia* si môžeme prečítať v *Tretej výročnej správe*:³⁰⁹ „Nakoľko v IV. školskom roku ukončujú svoju prípravu v tejto škole dvaja študenti – Borivoje Stevanović a Dragomir Glišić – a nemajú žiadne prostriedky na ďalšie zdokonaľovanie sa v cudzine – snaží sa správca školy nájsť spôsob, ktorým by sa uvedeným študentom dalo pomôcť, aby mohli podniknúť nevyhnutne potrebnú cestu do zahraničia a tam sa zdržať potrebnú dobu za účelom štúdia. Hlavný zámer správcu bol ten, aby sa táto ťarcha neuložila na jedny plecia – jednu osobu, ale na inštitúciu. Výsledok úvah je nasledovný: Priatelia umenia zostavia výbor, ktorý bude mať za úlohu nájsť čo najväčší počet tých, ktorí by chceli týmto dvom talentovaným mladým ľuďom pomáhať drobnosťou, napr. 6 din. ročne, čo je pol din. mesačne. Uvedení študenti by mali povinnosť urobiť po jednom obraze väčšej hodnoty, ktorý by sa získaval prostredníctvom losov. Každý dobrodinec je vlastníkom jedného losu – členského preukazu. Číslo preukazu je číslo, ktoré súťaží. [Súťažných] losov je toľko, koľko je členov

³⁰⁷ Prof. Dr. Stanislav Živković v osobnom rozhovore s autorkou textu a maliarom Jozefom Klátikom, v *Novom Sade*, 4. 3. 2005.

³⁰⁸ Rafailo Momčilović v liste Cyrilovi Kutlíkovi, 29. 11. 1898, Moskva. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁰⁹ KUTLIK, Kiril, 1898, s. 5-6.

spoločnosti. Výhier je toľko, koľko je študentov. Každý člen spoločnosti, bez rozdielu, dostáva fotografie malieb, ktoré mladí študenti v priebehu štúdia urobia a to dovtedy, kým bude študent prijímať podporu spoločnosti. Fotografické alebo zinkografické reprodukcie budú realizované z nákladov spoločnosti. To by bola približná skica k pravidlám tejto šľachetnej – humánnej spoločnosti, ktorá by každopádne, mala čoskoro viditeľný úspech. Podpísaný správca plánuje zvolať niekoľkých šľachetných priateľov umenia, predložiť im dokončené pravidlá a dúfať v najväčšie sympatie voči tomuto podniku. Kto chce svojou radou už teraz v tomto [podniku] čokoľvek pomôcť, nech sa ozve správcovi srb. maliar. školy.“

Keď Kutlík navrhoval losovanie členských preukazov, vychádzal z modelu *Krasoumnej jednoty*, ako aj z vlastnej čerstvej skúsenosti s organizovaním lotérie na podporu Srbskej kresliarskej a maliarskej školy.

3.7.1 Osvedčený model – Společnost vlasteneckých přátel umění

Uvedený nápad nebol iba nejakým naivným výmyslom. Podobne ako pri plánovaní svojej maliarskej školy sa Kutlík inšpiroval fungovaním Akadémie výtvarných umení v Prahe, aj pre *Spoločnosť priateľov umenia* čiastočne prevzal model existujúceho spolku, ktorého členom bol od roku 1893. *Krasoumná jednota pro Čechy v Praze* bola založená v roku 1835 v rámci najstaršieho váženého šľachtického spolku Rakúsko-Uhorských Čiech, ktorý sa volal *Společnost vlasteneckých přátel umění* (založený 1796). Okrem „najmladšej“ *Krasoumnej jednoty* iniciovala *Společnost vlasteneckých přátel umění* v prvom rade založenie *Verejnej galérie* (predchodkyne českej *Národnej galérie*) a Akadémie krásnych umení v roku 1799. Fungovanie *Krasoumnej jednoty* bolo veľmi podobné návrhu, ktorý neskôr v Belehrade predložil Kutlík v pravidlách *Spoločnosti priateľov umenia*. *Krasoumná jednota* bola prvým pokusom pražských umelcov založiť si vlastnú profesionálnu organizáciu, ktorá pripravovala výročné výstavy umeleckých diel, prezentácie zahraničných umelcov atď. Financovanie jednoty zabezpečovalo ročné členské a „pridanou hodnotou“ pre členov bolo žrebovanie členských preukazov – ako losov – a získavanie cien (napr. umeleckých diel). Napríklad aj Národná knižnica v Belehrade bola členom *Krasoumnej jednoty*, ako to dokazuje akciový list z roku 1882. Ešte pred Kutlíkovou iniciatívou ohľadom umeleckej osvety, existovala v Srbsku *Spoločnosť pre umenie (Društvo za umetnost)*. Tá pripravila napr. v roku 1884 výstavu malieb

Djordje Krstića.³¹⁰ Dnes sa však uvádza ako prvé umelecké združenie v Srbsku *Lada*, založené v roku 1904 a aktívne dodnes.³¹¹ Kutlík v roku 1898 prispôbil pražský model vo svojom návrhu jednej *Spoločnosti priateľov umenia* tak, že spojil funkciu dvoch českých spolkov – materskej *Spoločnosti vlasteneckých přátel umění* a dcérskej *Krasoumnej jednoty*. Toto zlúčenie poslania je najbadateľnejšie v navrhovanej úlohe *Spoločnosti priateľov umenia*, aby finančne podporovala aj študentov umeleckej inštitúcie akou vtedy už bola Srbská kresliarska a maliarska škola.

3.7.2 Pravidlá Spoločnosti priateľov umenia

Ako som už uviedla, Kutlík informoval o Spoločnosti svojho otca nasledovne:³¹² „Škola znamenitě prospívá a *Společnost přátel umění* již je sestavena. Nádam se, že mi bude pomocníci vydatnou. Později pošlu vám stanovy – až jen budou vytisknuty.“

Okrem školskej dokumentácie, sú v Kutlíkovej pozostalosti zachované aj dokumenty, viazané k zakladaniu *Spoločnosti priateľov umenia*. Ide o dva varianty pravidiel spoločnosti, písané rukou Cyrila Kutlíka a čiastočne Svetozara Zorića. Tretí exemplár vyzerá ako definitívnejšia kópia cyklostylovaného textu, doplnený Kutlíkovými poznámkami. Z neho uvádzam:³¹³

„Cieľ spoločnosti.

Spoločnosť má poslanie:

- a) podporovať „srbskú maliarsku školu,“ prispieť k jej najväčšiemu rozkvetu, aby mohla plne zodpovedať svojej úlohe, zdôraznenej v školskom programe. *Pozn. rukou CK:* hlavne morálne; pomoc Ministerstva osvety.
- b) podporovať talentovaných žiakov, ktorí zakončili svoju prípravu v tejto škole a ukázali sa hodní toho, aby pokračovali vo svojich štúdiách a ukončili ich v zahraničí.
- c) aby pripravovala výstavy študentských prác a výstavy diel známych umelcov tunajších a zahraničných (slovanských). *Pozn. CK:* kufor s dobrými a tiež zlými maľbami [myslel asi ako pozitívne i negatívne ukážky]; vstupenka bude kryť výdavky; ak sa 1 – 2 kusy predajú, zisk [použiť] na ďalšiu výstavu [ako ocenenie] za výborné maľby a mnoho.

³¹⁰ RISTIĆ, Vera. *Srpsko slikarstvo XIX veka*. Katalóg výstavy v Záhrebe. Beograd, 1965, s. 43; MAKULJEVIĆ, Nenad, 2007, s. 143.

³¹¹ KULJANIN, B. Najstarije Srpsko društvo umetnika „LADA“ ispisuje drugi vek svog postojanja. Sačuvala ih boginja proleća. In *Glas javnosti*. Beograd, 30. 11. 2005.

³¹² Cyril Kutlík v liste Bohdanovi Kutlíkovi st., 7. 11. 1898, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³¹³ Pravila Družine prijatelja umetnosti. [1898], cyklostylová tlač s Kutlíkovými rukopisnými doplnkami. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

d) nech rozširuje tlačené reprodukcie umeleckých diel medzi svojimi členmi a všeobecne medzi srbským národom. *Pozn. CK:* tunajších i cudzích [umelcov].

e) nákupom nech obstará umelecké diela, ktoré potom členovia spoločnosti získavajú na základe čísla členskej karty, ako lósu. *Pozn. CK:* aj darom (od žiakov ako dôkaz vďačnosti a úspechu).

f) nakoniec, nech spoločnosť vo všeobecnosti pomáha umeniu, jeho rozkvetu a porozumeniu v Srbsku – pričom špeciálna pozornosť sa obráti aj na umenie remeselníkov.

Všetko toto spoločnosť činí prostriedkami, ktoré má k dispozícii.“

Pravidlá sú následne rozčlenené na časti: I. Názov a sídlo spoločnosti, III. Členstvo (1. riadni, 2. zakladatelia, 3. čestní, 4. dobrodinci), IV. Správa (predseda, podpredseda, sekretár, pokladník, správca maliarskej školy, štyria členovia výboru), V. Povinnosti správy, VI. Zhromaždenie, VII. Peňažné vklady, VIII. Vydávanie podpory, IX. Majetok, X. Prehľad hospodárenia, XI. Zánik spoločnosti.“

Zápisnica zo zasadnutia spoločnosti

Okrem pravidiel (štatútu), zachovaná je aj zápisnica z druhého zasadnutia spoločnosti, pravdepodobne z novembra 1898. S určitosťou nevieme, kto zápisnicu zaznamenal, ale mohol to urobiť advokát Djoka Kara-Jovanović, ktorý bol navrhnutý za sekretára spoločnosti. Podľa pravidiel bolo totiž spisovanie zápisníc povinnosťou sekretára. Na základe rukopisu som si ale istá, že zápisnicu nepísali ani Kutlík ani Zorić. V zápisnici je poznamenaný priebeh zasadnutia:³¹⁴ „26. predošlého mesiaca stretli sa, na pozvanie pána C. Kutlíka, správca maliarskej školy v Belehrade, niekoľkí priatelia umenia, aby sa poradili o založení spoločnosti „priateľov umenia.“ Toho zasadnutia sa zúčastnili 1. Svetozar Zorić, prof. Veľkej školy, 2. Živko Šokorac, sekretár Ministerstva hospodárstva, 3. Jefta Stefanović, prof. Veľkej školy, 4. Kosta Popović, úradník Národnej banky, 5. Cyril Kutlík, správca maliarskej školy, 6. Dobrosav Knez-Milojković, štátny chemik, 7. Vlada Todorović, inžinier, 8. Mihailo Sretenović, učiteľ, 9. Djoka Kara-Jovanović, advokát a Mile Pavlović, profesor. / Pán C. Kutlík vzniesol potrebu založenia spoločnosti a prečítal koncept pravidiel. Pri tom sa rozvinula diskusia: pán Ž. Šokorac žiada, aby pri zakladaní spoločnosti nebol zanedbaný ani remeselný priemysel a nech umenie aj tým smerom obráti dostatočnú a závažnú pozornosť. Je to prijaté so všeobecným súhlasom. V rovnakom zmysle hovoril aj pán Zorić a poukázal na

³¹⁴ Zápisnica z druhého zasadnutia Spoločnosti priateľov umenia. [November 1898.] AVU SNG, inv. č. 650/1996. Dokument publikujem redakčne upravený: skratky sú rozpísané a krstné mená dopĺňam aj podľa ďalších archíválií, ohľadom zakladania spoločnosti.

veľký vplyv umenia pri rozvoji remesiel. / Ak sa chce, aby Kutlíkova umelecká kresliarska škola bola vo väzbe so Spoločnosťou, potom Kara-Jovanović žiada, aby sa vytvorili štatúty, ktoré by spresňovali vzťah medzi školou a Spoločnosťou. V rovnakom zmysle sa vyslovili aj páni: J. Stefanović, Knez-Milojković, Zorić a V. Todorović. / Po obširnejšej diskusii bolo rozhodnuté, aby sa vytvoril koncept práve pravidiel na založenie spoločnosti „priateľov umenia.“ Tá úloha bola zverená pánovi S. Zorićovi, profesorovi Veľkej školy a pridaný [na pomoc...] mu je pán Ž. Šokorac, sekretár Ministerstva hospodárstva. / Rozhovor prebiehal dosť živo a zúčastnene. Zasadnutie sa konalo v podniku „Zbojník Veljko“ (miestnosť bola vyzdobená fotografiami prác [maliarskymi prácami?] žiakov maliarskej školy) a trvala hodinu a štyridsať minút.“

Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie ochraňuje aj *Prílohu k pozvaniu na druhé stretnutie zakladateľov „Spoločnosti priateľov umenia“ v sobotu 24. októbra 1898 o 6 hodine „U Zbojníka Veljka.“* Táto prezenčná listina je podpísaná väčšinou prítomných pánov. Asi na základe návrhu celej spoločnosti bol Kutlíkom spísaný koncept personálneho obsadenia jej správy. Tento dokument je najzaujímavejší najmä kvôli informácii o návrhu na post predsedu. Za hlavu spoločnosti je tu totiž odporučený jeden z velikánov srbského maliarstva Stevan Todorović. Či on sám vôbec vedel o zámere spoločnosti, nepoznáme nič bližšie. Funkciu podpredsedu mal, podľa rukopisu, prevziať Svetozar Zorić, úlohu sekretára Djoka Kara-Jovanović, pokladníka Kosta Popović, odborníka Cyril Kutlík (v pravidlách Spoločnosti bola na tomto mieste uvedená funkcia: správca maliarskej školy), posty štyroch členov výboru mali zastávať: 1. Jefta Stefanović, 2. Dobrosav Knez-Milojković, 3. Živko Šokorac, 4. Mile Pavlović a náhradníkmi mali byť Vlada Todorović a Mihailo Sretenović.

Na druhom Kutlíkovom koncepte sú poznačené ešte ďalšie mená. Pravdepodobne ide o tých, ktorých plánoval informovať o poslaní *Spoločnosti priateľov umenia*. Okrem už spomenutých členov správy Spoločnosti, čítame ďalej:³¹⁵ Mihailo Valtrović, Stevan Bugarski, Stevan Todorović, Dragiša Milutinović [inžinier, architekt a historik umenia, pedagóg Veľkej školy], Andra Stefanović [člen komisie Ministerstva osvetly a cirkevných záležitostí, ktorá v decembri 1895 kontrolovala prácu školy], Rista Odavić [krátky čas učil v Kutlíkovej škole históriu umenia], Petar Ranosović, maliar, Josif Kovačević, profesor [Belehradskej reálky, ktorý u Kutlíka učil Deskriptívnu geometriu a náuku o tieňovaní a perspektíve], Milan

³¹⁵ Poznámky Cyrila Kutlíka o osobách na oboznámenie s ideami Spoločnosti priateľov umenia, zároveň so súčtami platieb za modely. [1898], rukopis na hlavičkovom papieri Srbskej kresliarskej a maliarskej školy. AVU SNG, inv. č. 650/1996. Súpis mien publikujem redakčne upravený: vynechala som skloňovanie mien a doplnila identifikáciu osôb.

Arsenijević, profesor, Nikola Lazarević, Pavle Horstig [plukovník na dôchodku, ktorý v roku 1896 navštevoval Kutlíkovu školu ako mimoriadny žiak – milovník umenia], Viljem Bader [vydavateľ časopisu *Poľovník*] a jedna žena Dragica Milutinović.

V nádeji do konca

Na základe spomienok maliara Borivoja Stevanovića písal Stanislav Živković o Cyrilovi Kutlíkovi, ako o skromnom človeku.³¹⁶ Skutočne sa zdá, že Kutlík patril medzi tých, ktorí pomaly, v tichosti, krôčik po krôčiku sa približujú k svojmu vysnívanému cieľu a neboja sa prekážok. Kutlík pokračoval aj v okamihoch, v akých by iní možno už nemali dostatok síl a ideálov. Na druhej strane, z Kutlíkových listov možno vycítiť, že zároveň očakával aj trochu uznania za to, že koná „užitočnú vec,“ za akú založenie a spravovanie Srbskej kresliarskej a maliarskej školy považoval. Toto obyčajné ľudské očakávanie pochvaly po vykonanej práci, by sa mohlo nesprávne považovať za samofúbosť. V danom prípade to však nie je namieste. Je celkom pochopiteľné, že Kutlík očakával trochu docenenia a vďačnosti od svojich žiakov potom, čo vybojoval boj za výtvarnú školu v srbskom prostredí. Tento boj doviedol úspešne do konca, a to aj napriek počiatočnému odporu niektorých vážených domácich umelcov a kultúrnych pracovníkov. Kutlík, vychovaný otcom – evanjelickým kňazom, dost' kritickým voči ambíciám syna, mal do konca svojho krátkeho života potrebu otcovi dokazovať, že už vie stáť na vlastných nohách. Vedomý si svojho cieľa, ako vytrvalý mladý muž, ktorý konečne už nepotrebuje finančnú podporu, a ktorý vie uspokojiť vlastné životné potreby a sám zabezpečiť existenciu aj pre svoju mladú ženu a chod školy. V takomto duchu informoval Cyril rodičov v roku 1899, ako aj niekoľko mesiacov pred smrťou: „4. školní rok šťastně se přibližuje ku svému konci a já nyní mám též mnoho práce – zvláště s privátními pracemi.³¹⁷ [...] Práce mám dosti a vždy jedna druhou stíhá anebo ještě lépe řečeno: ještě dříve než je jedna hotova je tu již druhá. Dnes bych i bez školy spokojeně beze strachu o budoucnost' mohl zde žítí, což zajisté činí veliká známost' i populárnost', které jsem školou nabył. Jen zdraví! Ostatní vše se může dosáhnouti při jináče dobrých vlastnostech. Umínil jsem si však, že budu pracovat a starat se, jako bych byl zcela zdrav (s náležitou opatrností) i bez ohledu na budoucnost' – a ostatně děj se vůle Boží!, kdo si tu může poroučeti? Tu se může jen přátí a prositi. Škola se mi daří velmi dobře a mohu s ní býti i nyní zcela spokojen. Včera zase 3 žáci první den malovali olejovými barvami [...]"³¹⁸

³¹⁶ ŽIVKOVIĆ, Stanislav, 1970, s. 19.

³¹⁷ Cyril Kutlík v liste rodičom, 5/17. 6. 1899, Belehrad, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³¹⁸ Cyril Kutlík v liste rodičom, 3/15. 2. 1900, Belehrad, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

4. CHARAKTERISTIKA TVORBY CYRILA KUTLÍKA – VYBRANÉ DIELA

4.1 Kontexty Kutlíkových náboženských malieb

V českom a slovenskom prostredí možno považovať za jednu z najaktuálnejších komplexne spracovaných publikácií o náboženskej maľbe konca 19. storočia katalóg *Neklidem k Bohu*³¹⁹ k rovnomennej výstave autorského kolektívu pod vedením Aleša Filipa a Romana Musila. Dôvody, prečo v knihe nenájdeme zmienku o Cyrilovi Kutlíkovi sú zjavne dva. Realizácia výstavy pod záštitou Olomouckého arcibiskupstva mohla čiastočne determinovať výber z bohatšieho výtvarného materiálu z radov umelcov, viazaných na katolícke prostredie. Druhý, prozaickejší dôvod vidím v tom, že Kutlík v zoznamoch absolventov Akadémie výtvarných umení v Prahe nefiguruje v špeciálke náboženskej a historickej maľby, napriek tomu, že sa takýmto témam venoval (hoci študoval žánrovú maľbu).

Autori publikácie *Neklidem k Bohu* definovali Interpretáčny model hlavných inovačných smerov v náboženskom výtvarnom umení doby *fin de siècle* (2003).³²⁰ Navrhli v ňom kategórie, prepájajúce formálne a obsahové kritériá:³²¹ „civilizmus, nový idealizmus a hieratizmus. Toto členění je odvozeno ze vztahu mezi uměleckou inovací a sakrální dimenzí umění.“ Ako predstupeň hieratizmu – čo bude pre interpretáciu Kutlíkových oltárnych obrazov podstatné – uvádzajú nazarénsku tradíciu, ktorá mala v 19. storočí v českom výtvarnom umení značný ohlas.

Popri Johannovi Friedrichovi Overbeckovi (1789 – 1869) a Petrovi von Corneliovi (1783 – 1867), „jeden z hlavních představitelů evropského nazarénství Josef Führich byl rodákem ze severočeské Chrastavy a udržoval kontakty s rodnou zemí. [...] Byzantský typ hodegetrie spojil s renesanční inspirací a soudobou lesní krajinou v pozadí výjevu“³²² – popisujú Aleš Filip a Roman Musil *Madonu v zeleni*, Führichov bočný oltár Kostola sv. Vavrinca v Chrastave (1868). V Prahe vyšiel v roku 1862 český preklad Biblie s drevorytmí podľa diel talianskych umelcov 16. a 17. storočia a nazarénov, ktorý pripravil na vydanie

³¹⁹ FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds). *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Praha: Arbor vitae – Muzeum umění Olomouc – Západočeská galerie v Plzni, 2006. 330 str.

³²⁰ Prvý raz publikované ako: ALEŠ, Filip – MUSIL, Roman. Tvary spirituality. K interpretaci náboženského výtvarného umění epochy fin de siècle. In BARTLOVÁ, Milena (ed.) *Dějiny umění v české společnosti. Otázky, problémy, výzvy*. Praha: Argo, 2004. s. 116-119.

³²¹ FILIP, Aleš – MUSIL, Roman, 2006. s. 89.

³²² Ibidem, s. 123.

František S. Bezděka.³²³ Aleš Filip a Roman Musil charakterizujú:³²⁴ „Principy nazarénské malby byly v náboženském umění uznávány i v době po roce 1870, byť už se z nich stávalo anachronické klišé. Nejčastěji se nazarénská lineárnost kombinovala s renesanční barevností a světlým rozvrhem. Zejména v církevních kruzích byli představitelé tohoto směru považováni za vhodné autory pro výzdobu sakrálních prostorů. Mezi ně patřili v Čechách Josef Vojtěch Hellich, Antonín Lhota [...] František Sequens... Hieratizmus, inspirovaný byzantským uměním se projevil zejména při výzdobě kostelů sv. Cyrila a Metoděje a sv. Václava v Praze...“ V druhom z uvedených kostolov nájdeme aj mozaiku *Korunovanie Panny Márie* (1886 – 1893) od Maximiliána Pirnera, ktorú pedagóg vytvoril v dobe Kutlíkových štúdií na akadémii.

Zo spomenutých maliarov učili Cyrila Kutlíka vo *všeobecnej škole* na Akadémii výtvarných umení v Prahe Antonín Lhota a František Sequens. Od Lhotu sa dal očakávať „ideál nazarenizmu jako základ“.³²⁵ A práve Sequens – keďže viedol aj špeciálku náboženskej a historickej maľby – mohol u mladého Kutlíka vzbudiť záujem o tieto maliarske druhy. Výraznejší vplyv na formovanie obsahovej stránky jeho tvorby mal ale evidentne Maximilián Pirner, ktorého špeciálku žánrovej maľby si Kutlík neskôr vybral. Vo Viedni potom ale pokračoval v špeciálke *historického maliarstva*.

Luděk Jirásko a Jiří T. Kotalík upozornili, že:³²⁶ „Skoro symbolicky se v té době přihlásila Společnost vlasteneckých přátel umění k nazarenizmu jako oficiální doktríně aktem, kterým bylo v roce 1886 zakoupení kartonů Petra Cornelia [...] a jejich vystavení na čestném místě nově instalované Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v prostorách Rudolfiny.“ Tomáš Sekyra doplnil:³²⁷ „Pražské publikum oceňovalo tvorbu nazarénů ještě dlouho po polovině 19. století. Svědčí o tom alespoň výstavy uspořádané Krasoumnou jednotou. Roku 1875 v rámci výročního salonu představila soubor více než sto padesáti děl Josefa Führicha a o 14 let později mohli Pražané zhlédnout přehlídku padesáti děl Johanna Friedricha Overbecka a jeho současníků (Cornelia, Führicha, Genelliho, Schnorra von Carolsfeld, Steinla, Thorvaldsena a dalších umělců).“ Je teda celkom možné, že mladý Kutlík, počas svojich štúdií nespoznal tvorbu nazarénov len z *druhej ruky* – od pedagógov akadémie, ale mohol vidieť priamo pražskú nazarénsku výstavu v roku 1889. Nasvedčuje tomu použitie nazarénskych vzorov pre väčšinu z jeho oltárnych obrazov.

³²³ Ibidem, pozn. 15, s. 83.

³²⁴ Ibidem, s. 123-124.

³²⁵ JIRÁSKO, Luděk – KOTALÍK, Jiří T. Akademie výtvarných umění a náboženská malba v letech 1870 – 1910... In FILIP – MUSIL, 2006. s. 198.

³²⁶ Ibidem, s. 211.

³²⁷ SEKYRA, Tomáš. Počátky Klárovy nadace a její stipendisté. In FILIP – MUSIL, 2006. s. 229.

Pravdepodobne rodinné ovzdušie a otec evanjelický kňaz priviedli Cyrila Kutlíka k tomu, aby sa inšpiroval náboženskou tematikou. Vytvoril päť oltárnych obrazov pre evanjelické kostoly a modlitebne v Čechách a na Slovensku: *Nanebovstúpenie*, *Kristus v Emmauzoch*, *Ajh'la, kameň odvalený II*, *Vzkriesenie* a *V Getsemanskej záhrade*. Participáciu na ikonostasoch v Srbsku nemáme zatiaľ potvrdenú, bola však plánovaná. S istotou vieme, že náboženské námety spracovával Kutlík pomerne často: *Sv. Štefan*, *Pominuteľnosť / Mŕtvy vtáčik na otvorenej Biblii*, *Luther hudbou z mdlôb budený*, *Ježiš uzdravuje dieťa*, *Pochybovač*, *Madona s dieťaťom*, *Júda a Támár*, *Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova*, *Judáš vydáva Ježiša Krista*, *Svätý Sáva zmieruje pohádaných bratov*, *Sv. Gerazím*, *Pri kríži / Vzyvanie kríža*, *Rozlúčka s mŕtvym (Mních)* či *Modliaca sa*. Na podobizniach zobrazil duchovných: *Kňaz Ján Kutlík, ml.*, *Kňaz Bohdan Kutlík, st.* Cirkevné budovy sa neraz stali ústredným motívom jeho krajinárskych motívov: *Týnsky chrám*, *stará i nová Křížlická ev. a. v. fara*, *Křížlický ev. a. v. kostol*, *Kostol v Černilove*, *Ev. fara v Libštáte*, *Ev. kostol v Libštáte*, *Kláštor Vratna*. Počiatok zverejňovania Kutlíkovej tvorby možno datovať do roku 1888. Vtedy získal objednávku na vytvorenie prvého oltárneho obrazu *Nanebovstúpenie* pre evanjelickú modlitebňu v Spálove a zákazku na ilustrovanie židovskej *Pessach Hagady*. Pri popise Kutlíkových náboženských malieb a oltárnych obrazov postupujem v ďalšom texte chronologicky a realizácie radím podľa roku vzniku.

4.1.1 Ilustrácie v Pessach Hagada

Z iniciatívy rabína Maiselovej synagógy v Prahe Alexandra Kische (1848 – 1917) vyšla v roku 1888 *Die Pessach Hagada*.³²⁸ Bolo to len tri roky po Kischovom príchode do Prahy.³²⁹ Výzdobu nového pražského vydania, vďaka sprostredkovaniu grófom Eduardom Pálffym, zverili mladému Cyrilovi Kutlíkovi. Biblické námety mal „pod kožou“ aj vďaka výchove svojho otca, evanjelického kňaza. Evidentné je i priame konzultovanie so Samuelom Wolfom Paschelesom alebo Alexandrom Kischom ako objednávateľmi. Kutlíkovo spracovanie totiž odkazuje na jednu z vtedy najrozšírenejších predlôh pre ilustrovanie hagád, tzv. Amsterdamskú Hagadu z roku 1695. Zatiaľ, čo samotný Kutlík bol viazaný konkrétnymi témami scén (avšak s voľnou rukou pri ich spracovaní), typografické zakomponovanie

³²⁸ KISCH, Alexander (nemecký preklad z hebrejčiny). *Die Pessach Hagada*. Prag : Samuel Wolf Pascheles, 1888. 73 s., 12 ilustrácií.

³²⁹ AUBRECHT, Radek. Nejen Egon Erwin. Významní muži z rodiny Kischů. In *Roš Chodeš*. r. 74, č. 12. Praha : Federace židovských obcí v ČR, 2012. s. 16-17.

ilustrácií na polstrany je skôr príspevkom nakladateľa Paschelesa. (Na rozdiel od ďalšej rozšírenej predlohy tzv. Benátskej Hagady z roku 1609, kde sú ilustrácie komponované do osovo symetrických bohato zdobených rámov.)

Ilustrácie Kutlík vytvoril rok pred možnosťou vzhliadnuť pražskú nazarénsku výstavu, kde boli prezentované o. i. starozákonné témy z *Obrazovej Biblie*, ale formálne spracovanie mladíkových obrázkov dokladá jeho oboznámenosť aj so súdobými ilustrovanými Bibliami. Niektoré Kutlíkove postavy na výjavoch z *Pessach Hagady* pôsobia trošku strnulo – teatrálné, ale kritiky v tlači nasvedčujú, že objednávateľia mohli byť s cyklom spokojní. Napriek malým rozmerom originálov (okolo 13 x 17 cm), sa mladý výtvarník precízne zaoberal technickým podaním a výrazovou silou dielok. Hoci pracoval v technike lavírovaného tušu, snažil sa o vytvorenie drobnej štruktúry, dosiahnutej zrejme striekaním cez sieťku (alebo kreslil na papier nazrnený snád' grafickou ruletkou). Jedno z možných vysvetlení, prečo zvolil takýto postup, sa naskytne, keď si uvedomíme koľkých výtvarníkov ovplyvnil Gustave Doré (1832 – 1883) drevorytmi v ilustrovanej *Anglickej Biblii* (1866). Kutlíkova štruktúra by teda mohla imitovať špecifické vyznenie drevorytov. (V drevoryte bola spracovaná i Benátska Hagada, zatiaľ, čo Amsterdamská Hagada vyšla ako mediryt.)

Výrazová sila Kutlíkových ilustrácií hagady je dosiahnutá svetlom a kontrastom čiernej a bielej s medzitónovými valérmi. Z dvoch zachovaných originálov nepoužitých variantov,³³⁰ vyžaruje silný dojem, ktorý sa pri knižnom reprodukování trochu stratil. Špecifickú atmosféru má najmä nepoužitý variant *Odchod Židov z Egypta I* (Príl., obr. 7). Presvetlenie je dosiahnuté naznačením svetelného zdroja v pozadí. Tiene postáv a architektúry sa nezvyčajne dostávajú takmer do prvého priestorového plánu. Na variante, použitom v knižke, je tento dramatický svetelný výraz stlmený a kompozičné riešenie prepracované. Kutlíkov koncept protisvetla a čiastočného zatienevia prvého priestorového plánu sa do hagady predsalen dostal: a to na rannom výjave motívu *Sederová večera II*, kde ide o „vyobrazenie starovekej Sederovej večere, pri ktorej židovskí učenci z mesta Bnei Brak celú noc diskutovali o udalostiach súvisiacich s odchodom z Egypta. Hlavnými aktérmi boli rabíni: Eliezer, Joshua, Elazar ben Azariah, Akiva a Tarfon. Tento námet bol veľmi populárny v hagadách a mal rôzne grafické predlohy.“³³¹ Scéna Sederovej večere v Bnei Brak patrí medzi ústredné témy ilustrátorov hagád. Preto ju Kutlík zakomponoval aj na titulný list pražskej hagady: *Sederová večera I* (večerný výjav). K týmto kresbám sa pre potrebu našej

³³⁰ Cyril Kutlík: *Zatopenie faraóna I*, 1888, 13,5 x 16, 5 cm, AVU SNG, inv. č. 650/1996; Cyril Kutlík: *Odchod Židov z Egypta I*, 1888, 13,5 x 17 cm, súkromný majetok Bratislava.

³³¹ Mgr. Jana Švantnerová v e-maile Ive Paštrnákovéj, 11. 11. 2013.

práce vyjadřila aj dlhoročná kurátorka Národného múzea v Belehrade Vanja Kraut (v podkapitole 4.4).

V kontexte zaužívaného spôsobu spracovania hagád, ešte v 30. rokoch 20. storočia bola Kutlíkom ilustrovaná hagada pozitívne hodnotená najmä za originalitu výberu a spracovania jednotlivých biblických tém. Alfréd Tolnai³³² popísal jednotlivé výjavy:³³³ „Pred sviatkami Pessach dostala sa mi do rúk hagada [hebrejské voľné tlmočenie biblického textu], ktorá je mimoriadne vzácna najmä preto, že je azda prvou hagadou, ktorú vydavateľ okrášľil do tých čias neobvyklými obrázkami. Ale nie je bezvýznamná ani tá okolnosť, že obrázky kreslil umelec Slovak a evanjelik. Devätnásťročný bol Cyril Kutlík, keď na poverenie pražského nakladateľa Samuela Wolfa Paschelesa nakreslil tých dvanásť obrazov, ktoré okrášľujú predom mnou ležiacu hagadu. V srdci mladého poslucháča pražskej maliarskej akadémie ozývali sa ešte nábožné slová, ktorými jeho otec, Bohdan Kutlík, evanjelický duchovný, usiloval sa vštepiť do svojho dieťaťa lásku k Biblii a tradícii. [...] Kutlík sa neviazal k témam, ktoré predtým bývali v hagadách spracúvané, a ak i spracoval v niektorom prípade to isté téma, stvoril i nové obrazy z námetov o vyvandrovaní Židov z Egypta. Prvý obraz „Kutlíkovej hagady“: sederový večer. Veriaci v sviatočných bielych plášťoch sedia v stĺpovej dvorane pri hagade. Z povaly, gréckymi stĺpmi ozdobenej, visí viacramenný luster [so sviečkami]. Tento obraz je na titulnej strane, ale medzi textom sa opakuje. Potom staré téma: ako trýznili Egypťania našich predkov. I tu dozorca korbáčom bije svalnatého, únavou omdletého Žida. Potom sa Mojžiš vypomstil. Mŕtvola dozorcu leží v prachu a Židia zúfale zalamujú rukami. Na piatom obraze Mojžiš kľáči pred horiacim šípovým krom; na nasledujúcom vidíme dcéru faraóna, ako sa prechádza v spoločnosti svojich otrokyň. V rákosí v košíku leží malý Mojžiš. Šiesty obraz: anjel smrti zadusil prvorođených synov Egypťanov. Nasleduje obraz vyvandrovania. Novšie spracovanie starej témy. [Ďalší:] Mojžiš stojí pred faraónom, palica v ruke sa mu premení na hada. Na nasledujúcom obraze vidíme, ako si naši predkovia označujú vchody svojich domov krvou obetného baranca, aby ich anjel smrti obišiel. Na predposlednom obraze viditeľné je vojsko faraóna, ako prenasleduje odchádzajúcich Židov. A konečne vidíme Mojžiša, ako sa na brehu Červeného mora obráti, ruky k nebu zdvihne. Rozbúrené more pohltí vojsko egyptské. Kresby sú jemné. Prezrádajú, že ich tvorca vykonával svoju úlohu s veľkou láskou.“

³³² TOLNAI, Alfréd. Egy szlovak festőről, aki hagadánkat illusztrálta – Kutlik Cyrill. In *Mult és jövő*. r. XXII. Budapest, apríl 1932, s. 100 – 102.

³³³ E. M. O slovenskom maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi. In *Slovenské pohľady*. r. XLVIII., č. 5, 1932, s. 316 – 317.

Ku Kutlíkovej, resp. Kischovej hagade sa v roku 1936 vyjadril aj rabinov syn prof. Dr. Guido Kisch:³³⁴ „Odvážny a povšimnutiahodný sa zdá byť výkon, v rámci ktorého, bola koncom 80. rokov vytvorená nová ilustrovaná hagada. Vyznačovala sa umeleckým vkusom príznačným pre dobu vzniku, primerane k vtedajšiemu modernému výtvarnému umeniu. [...] Cyril Kutlík bol pravdepodobne prvým maliarom, ktorý sa vzdialil zobrazeniu po stáročia opakovanému a tlačou rozširovanému v podobe tradičných ilustrácií hagady. Slobodne, tvorivo komponoval moderný cyklus obrazov. [...] V *Encyclopaedii Judaica*,³³⁵ zväzok VII., 1931, s. 812 napr. čítame: „V 19. storočí sa v menej hodnotných vydaniach rozmnožovali obe najrozšírenejšie predlohy ilustrácií hagád: drevorez z Benátok z roku 1609 a mediryt z Amsterdamu [1695]. Hagady malého formátu, s farebnými obrázkami v štýle historického romantizmu, sú príznačné pre francúzske vydania z 50. a 60. rokov. V nich je však prítomný len nízky počet, málo prepracovaných obrazov, ktoré neboli usporiadané do cyklov“. [Vynechajúc Kutlíka,] ako prvý ilustračný pokus novšej doby sú uvádzané až rytiny Josepha Budka³³⁶ z roku 1917. [...] Bez zjavného dôvodu Tolnai³³⁷ vo svojom texte vynechal akýkoľvek bibliografický údaj, ktorý by uľahčil identifikáciu. Preto ani Jizchak [Isaak] Rivkind v *Bibliografii literatúry o Pessach Hagade* (Kirjath Sepher XII., 1935/36, s. 365 f.) nie je schopný rozlúštiť hádanku a musí sa uspokojiť s nejasnými zápismi: „12 obrázkov, ktorými je vyzdobená Pessach Hagada pred nami“. [...] Toto vydanie je pozoruhodné nielen po výtvarnej stránke, ale aj zvláštnosťou „nového nemeckého prekladu starobylych hebrejských textov“. Vydanie je ďalej doplnené poznámkami. V niektorých z nich môj požehnaný otec zaznamenal ústne vysvetlenia svojho učiteľa Zachariasa Frankela z Breslau.³³⁸ (O živote a pôsobení môjho otca pozri Guido Kisch, *Alexander Kisch 1848 – 1917, náčrt jeho života a pôsobenia, zároveň Príspevok k dejinám Židov v Prahe*, súkromá tlač 1934.) [...] Uvedené riadky mali prispieť k rozlúšteniu bibliografickej hádanky. Dúfam, že zároveň prispajú aj k tomu, aby sa ilustrácie pražskej Hagady, vypracované slovenským

³³⁴ KISCH, Guido (profesor Dr., New York): Ein slovakischer Haggada – Illustrator. In *Judaica*. Bratislava 1936. r. III. s. 7 – 9.

³³⁵ Guido Kisch mal na mysli nemeckú *Encyclopaediu Judaicu*, ktorá bola v rokoch 1928 – 1934 vydávaná v Berlíne. Dnes známa encyklopédia s rovnakým názvom vydavateľstiev Ketter a Macmillan vyšla v 16 zväzkoch až v rokoch 1971 – 1972.

³³⁶ Joseph Budko (1888, Ploňsk, Poľsko – 1940, Jeruzalem), grafik, maliar. Ryteľstvo študoval v Berlíne u Hermana Strucka. V roku 1933 emigroval do Izraela. S Borisom Schatzom založil (1935) a do svojej smrti viedol umeleckú školu *Novú Bezalel* v Jeruzaleme. Vytvoril drevorezy pre Pessach Hagadu, obrázky kníh *Agnon*, *Bialik*, množstvo leptov a litografií, neskôr aj maľby.

³³⁷ TOLNAI, Alfred. Von einem slovakischen Haggada – Illustrator. In *Jüdisches Familienblatt*. r. VII. č. 8. Bratislava, 20. apríl 1932. s. 96 – 97.

³³⁸ Wrocław. Pozri: CERMANOVÁ, Iveta. Kisch, Alexander.

maliarom, pozdvihli na miesto, ktoré tomuto ranému pokusu v dejinách modernej vytvarnej výzdoby hagád aj patrí.“

Guidom Kischom načtrnutá „bibliografická hádanka“, ohľadom vydania pražskej hagady si žiada ešte aktuálne vysvetlenie a doplnenie. Aj v Kutlíkovej pozostalosti sa nachádza exemplár *Pessach Hagady* s nemeckým textom, ktorý na titulnej strane nemá vročenie. (Preto zjavne Alfred Tolnai vynechal bibliografické údaje.) Na základe Kutlíkovho záznamu³³⁹ i podľa katalógu knižnice Židovského múzea v Prahe, išlo o vydanie z roku 1888. Totožné v číslovaní strán i umiestnení Kutlíkových ilustrácií je vydanie tejto hagady aj vo vôbec prvom českom preklade od Morica Krausa.³⁴⁰ Titulný list (Príl., obr. 9) je opäť bez vročenia a knižnica vydanie katalogizovala do roku 1889. Okrem toho ŽMP vlastní ešte dve Paschelesove nemecké vydania hagady, avšak s rokom 1889, uvedeným na titulnom liste a líšiacimi sa od seba celkovým počtom strán.³⁴¹ Ako ma však upozornil zamestnanec múzea Michal Bušek,³⁴² posledné dve nemecké vydania majú od Kutlíka len titul, pričom vovnútri sú obrázky vraj odlišné. (O akého autora ide, som zatiaľ nemala možnosť v Prahe v knižnici ŽMP preveriť.) Každopádne, Michal Bušek so spolukurátorom Ondřejom Čihákom v roku 2010 na výstavu *A vypravuj synu svému* spomedzi 350 hagád zo zbierok ŽMP vybrali aj české vydanie Kutlíkom ilustrovanej hagady.

Čo sa týka ikonografického spracovania, otázkou ostáva, či by ilustrácie Kutlíkových starozákonných výjavov *Pessach Hagady* vyzerali odlišne, keby ich tvoril o niečo neskôr – v roku 1889 – potom, čo mal teoretickú možnosť konfrontovať sa na nazarénskej výstave s prácami rakúskeho nasledovníka nazarénov Johanna E. Steinle. Ten vystavil v Prahe³⁴³ ilustrácie pre *Obrazová Bibliu (Die Bibel in Bildern)* ako napr. *Pobitie prvorođených a Prepustenie ľudu izraelského* (1855).

³³⁹ Záznam o datovaní ilustrácií nám zanechal sám Kutlík, keď 28. 5. 1889 popísal náročné okolnosti tvorenia zákazky: „Tuto knížku ilustroval jsem v r. 1887 – 1888. První ilustrace dělal jsem o Vánocích a poslední v březnu '88. Některé ilustrace jsem kreslil v největší horečce, po které následovaly neštovice.“ AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁴⁰ KRAUS, Moric (český překlad). *Hagada, čili Modlitby pro první dva večery pesahu (přesnic)*. Praha : Samuel Wolf Pascheles, 1889. 78 s. Židovské múzeum v Prahe, knižnica, sign. 04.740 (M).

³⁴¹ Katalóg knižnice Židovského múzea v Prahe, sign. 04.742 (S) a 64.246.

³⁴² Mgr. Michal Bušek v e-maile Ive Paštrňákovéj, 14. 7. 2016. Pozri: BUŠEK, Michal – ČIHÁK, Ondřej. *A vypravuj synu svému... Hagady ve sbírkách Židovského muzea v Praze – And you shall tell your son... Haggadot in the collections of the Jewish museum in Prague*. (Katalóg výstavy.) Praha : Židovské muzeum v Praze, 2010. 71 s.

³⁴³ PETRASOVÁ, Taťána. Časopis Metod (1875 – 1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In FILIP – MUSIL, 2006. s. 268.

4.1.2 Oltárne obrazy Cyrila Kutlíka

Nanebovstúpenie

Svoj prvý a najmenší oltárny obraz (1888) namaľoval Kutlík ako deväťnásťročný. Olej bol vytvorený pre modlitebňu v Spálove a objednávku Cyrilovi zrejme pomohol zabezpečiť otec. Ten totiž ako učiteľ a farár v Spálove rok pôsobil po tom, čo časť tamojšieho obyvateľstva prestúpila okolo roku 1863 na ev. vyznanie. Niekedy v tom období musela byť postavená aj modlitebňa. Či bola dvadsaťpäť rokov, kým Cyril Kutlík namaľoval *Nanebovstúpenie*, bez oltárneho obrazu, nevieme.

V korešpondencii je o tom nasledovná zmienka:³⁴⁴ „Bezpochyby že, i na Spálov o víkendu príjde [Cyril] a bude míti jistě radost z toho, jak se mu výkres na místní zařízení modlitebního domu zdařil. Mohu vás ubezpečit, že v žádné bohoslavečené místnosti v Čechách tak krásně a úhledně, tak vkusně a harmonicky nenajdete, jako v tom spálovském domečku. [...] Obraz Cyrilův se na oltáři pěkně vyjímá.”

Dnes sa olej nachádza na ev. fare v Libštáte, pod ktorú spálovská modlitebňa spadá. Tam ho premiestnili a pravdepodobne tým zachránili, keď bola modlitebňa počas obdobia totality nevyužívaná, opustená a devastovaná. V *Archíve ČB fotografií diel C. Kutlíka* sa zachovala dnes už unikátna fotografia spred roku 1957, na ktorej je oltárny obraz zdokumentovaný ešte na svojom pôvodnom mieste.

Ako uviedla Marta Herucová³⁴⁵ „predlohou Kutlíkovho obrazu bol jeden z dvestoštyridsiaticich drevorytov, ktoré vytvoril Julius Schnorr von Carolsfeld (1794 – 1872) ako ilustrácie pre *Die Bibel in Bildern* vydanú v Lipsku v roku 1860.“ To je zároveň vysvetlenie, prečo sa s obdobným kompozičným riešením stretne napríklad aj na výmaľbe Svätých schodov kalvárie v Banskej Štiavnici. Bola tu skrátka využitá rovnaká predloha.

Kutlíkov oltárny obraz je namaľovaný veľmi jemne, lazúrne. Farby sú svetlé a svieže. Nie však príliš výrazné, akoby výjav zastierala jemná hmla. Dominantnou postavou je Ježiš v bielom rúchu, v ústredí motívu. Okolo neho sú zoskupené postavy učeníkov v prekvapení. Tí sú oblečení v šatách modrých, okrových, zelených a červených tónov. Pozadie je bez detailov vo farebnosti od bielej po svetlomodrú.

Pre Blahoslava Matějku – ev. farára z Libštátu boli pravdepodobne zaujímavé informácie o pôvodnom oltárnom obraze. Ten totiž nie je signovaný, takže v Libštáte v roku 2001 asi ani netušili, že spálovský obraz maľoval krkonošský rodák, syn ev. kňaza. Od roku

³⁴⁴ Emanuel Matoulek v liste Bohdanovi Kutlíkovi, 27. 7. 1889. AVU SNG inv. č. 650/1996.

³⁴⁵ PhDr. Marta Herucová, PhD. v e-maile Ive Paštrnákovéj, 12. 11. 2013.

2012 je vedľa spálovskej modlitebne informačná tabuľa s podrobnosťami o mieste i autorovi obrazu.

Počas návštevy Libštátu v roku 2001 som si obzrela aj dve z cirkevných budov – faru a kostol, ktoré Kutlík zachytil na svojich krajinárskych obrázkoch z rodiska (Príl. obr. 3 – 6). Kde sa nachádzajú originály libštátskych kresieb nevieme, v rodinnom archíve sa nachádzajú len reprodukcie. Tie si Kutlíkov synovec Dr. Boris Bálent nechal vytlačiť ako P.F. na rok 1951. Farár Blahoslav Matějka tieto reprodukcie nepoznal.

Vďaka iniciatíve pražského akademického maliara Vladimíra Veselého, spálovskeho chalupára, sa z výnosov pravidelnej jednodňovej výstavy Spálovske babí léto podarilo v priebehu rokov modlitebňu zrekonštruovať. Vladimír Veselý pre ňu vytvoril aj vlastnú repliku Kutlíkovho obrazu Nanebovstúpenie.

Kristus v Emauzoch

Kutlíkov olej nahradil v rybníckej modlitebni obraz *Posledná večera* od A. Porta z Příbrami z roku 1847, ktorý tu umiestnili pri výstavbe budovy. Nový oltárny obraz je signovaný vpravo dole: *Dle Müllera m. Cyril Kutlík v Praze 1889*. Predlohu som identifikovala až v roku 2013 ako prácu *Večera v Emauzoch* od nemeckého nazarénskeho maliara Carla Wilhelma Müllera (1839 – 1904).

Zachovala sa informácia, že vtedajší farár v Rybníkoch Emanuel Matoulek túžil viac po výjave „z Getsemanu“, nakoniec však Kutlíka poveril vytvorením obrazu s tematikou Krista v Emauzoch. Konštatovanie v liste, že Cyrilovi:³⁴⁶ „se mu rybnický oltární obraz dobře zadal.“ dosvedčuje, že objednávateľia boli s výsledkom mladého maliara spokojný. Ani táto okolnosť však nezabránila skutočnosti, že cirkevný zbor odmenu za obraz – 100 zlatých, študujúcemu a strádamu mladíkovi splácal veľmi ťažko. Napriek tomu, že Cyril tvoreníu obrazu „píli a lásku věnoval“. Rybnický zbor totiž nepatril medzi bohaté a to bolo zjavne príčinou nedôslednosti.

Na Kutlíkovom obraze (Príl., obr. 17) je zachytený okamih lámania chleba. Podľa Lukášovho evanjelia až vtedy dvaja učeníci spoznali Ježiša, ktorý s nimi putoval do mesta Emauzy. Po svojom zistení sa učeníci vrátili do Jeruzalema, aby tam zanesli správu o Ježišovom zmŕtvychvstaní. Obraz má centrálnu kompozíciu a pripomína kompozičné postupy maľovania podobných výjavov z obdobia renesancie, čo zodpovedá nazarénskej predlohe. Aj keď je badateľné, že olej bol maľovaný podľa vzoru, v zručnej realizácii je viditeľný veľký posun v porovnaní s predošlým Kutlíkovým oltárnym obrazom. Ježiš stojí

³⁴⁶ Emanuel Matoulek v liste Bohdanovi Kutlíkovi, 27. 7. 1889. AVU SNG inv. č. 650/1996.

uprostred výjavu za stolom s pohľadom upriameným na diváka. Nechýba žehnajúce gesto. Dvaja učeníci kľáčia po oboch stranách stola. V pozadí za stĺpmi architektúry je badateľná voľná krajina. Maľba je na vrchu komponovaná do oblúka, pričom zostávajúce horné rohy sú vyriešené dekoratívne zlatou farbou. Rovnako tak i pás na dolnom okraji je v motíve zlatého rastlinného ornamentu.

Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve

V danom prípade nejde o oltárny obraz. Na maľbe sú zobrazené dve postavy, situované v interiéri miestnosti s neomietnutým kamenným murivom. Postava vľavo, komponovaná staticky a zobrazená spredu, je namaľovaná lazúrne ako prízrak. Na hlave má trňovú korunu a oblečená je v nachovom plášti. Dlane má spustené a skrížené pred telom. K statickej postave je otočená druhá figúra vpravo. Starec, vo veľmi dynamickom pohybe, je rozkročený s rozpaženými rukami a čiastočne sa opiera o murivo za ním. Starec je oblečený v prepásanej tunike olivovej farby s červeným lemom naspodku. Cez rameno pravej ruky má prehodenú sivomodrú drapériu. Ide pravdepodobne o plášť, ktorý splýva na zem vedľa starcovej pravej nohy, ale i za neho. Obutý je do šnurovacích sandál.

V popredí kompozície dole vľavo je na schodíku naaranžovaný kus oranžovosivej drapérie a lístia, ktoré spoločne vyvažujú skladbu obrazu. Pozadie je čiastočne členené oblúkom architektúry, schodmi za starcom a priezorom do vedľajšej miestnosti, pravdepodobne s oknom. Farebnosť muriva je v odtieňoch sivej s nádychom zelenej, modrej, fialovej a hnedej. Svetlo prichádza z ľavej strany, kde osvetľuje najmä statickú postavu, namaľovanú ako zjavenie. Celá ľavá časť obrazu, so zjavením a hmlovinou okolo, je spracovaná podstatne lazúrnejšie a s jemnejšími kontúrami, než druhá postava, ktorá vrhá aj tieň. Obraz je podpísaný a datovaný vpravo dole: *C. Kutlík '892*. Kompozíciu kúpil priamo od Cyrila Kutlíka František Jandík, lekárnik vo Viedni. Dnes sa obraz nachádza v Husovom sbore cirkve československé v Pardubiciach, kam bol zapožičaný.³⁴⁷

Trňová koruna, plášť, zviazané ruky a palica ihneď prezrádzajú, že vľavo na obraze umiestnil Kutlík zjavenie Ježiša Krista. Avšak charakteristika druhej postavy nie je tak čitateľná. Na prvý pohľad ikonografiu obrazu - postavu muža v jednoduchom odeve, v kamennom interiéri a so zjavením Krista - by bolo možné interpretovať, ako novozákonný príbeh *Pavla vo väzení* (Sk, 23, 10 - 11): „10 Hádka [veľrady] byla stále prudší a velitel se bál, že Pavla rozsápu. Proto povolal vojenský oddíl, aby Pavla vyrval z jejich středu a zavedl ho do pevnosti. 11 Následující noc stanul před Pavlem Pán a řekl: "Neztrácej odvahu! Jako si

³⁴⁷ Antonín Jandík, evanjelický farár v liste Borisovi Bálentovi, 1960, AVU SNG inv. č. 650/1996.

svědčil o mně v Jeruzalémě, tak musíš svědčit i v Římě.“ Zobrazení učenika by nasvedčoval, ako jednoduchý odev, tak sandále, keďže Pavel bol rímskym občanom. Pri podrobnejšom rozборе ikonografie Kutlíkovej maľby však objavíme detaily, ktoré Pavlovmu príbehu odporujú. V prvom rade je to príliš dynamický pohyb postavy starca, ktorý má asi naznačovať vizuálny prepis emócie strachu a preľaknutia sa. Keďže v prípade veriaceho Pavla, nešlo vo väzení o prvé zjavenie Ježiša Krista, ktoré kedy zažil, zaznamenanie strachu sa nám tu nezdá namieste. Druhý detail, odporujúci Pavlovskej interpretácii obrazu, je Kristov odev, zaznamenaný na maľbe. Z biblických veršov o Pavlovom väznení sa nedozvedáme, čo mal oblečené Kristus v podobe zjavenia. V prípade Kutlíkovho obrazu však Kristov odev vôbec nie je náhodný, ale presne charakterizuje obdobie Kristovho života. Nakoniec, aj samotný Kutlík ponúka presnú interpretáciu témy, ktorú si vybral pre svoju maľbu. O analyzovanej maľbe sa totiž zachoval záznam v korešpondencii a popis motívu. V maliarovom tematickom zápisníku čítame legendu³⁴⁸ o smrti bývalého rímskeho prokurátora a miestodržiteľa Judey Piláta Pontského: „*Vidění šilícího Piláta ve vyhnanství. (Legenda). Tři léta po ukřižování Kristově upadl Pilát v nemilost' císaře Římského i byl poslán do vyhnanství do tehd. Gallie (nyní Francie), kdež na břehu řeky Rhony v pusté věži žiti musel. Do dneška existují zbytky této stavby římské – kteráž zove věží Pilátovou. Jest to nedaleko města Vienne, jež leží na Rhoně. Zde tedy, dle legendy, žil Pilát ve vyhnanství bez společnosti lidské a jakékoli ošetřování. Zevnějšek jeho spustl – vlasy zarostlý vypadal hrůzně, nehty narostly prý mu jako drápy. – Zdivočel a sešilel. – V záchvatech pak šílenosti vídával Krista tak, jak jej byl na smrt vydal. – V jednom takovém záchvatu skočil se skalnatého břehu do řeky – roztržité tělo voda pohltila. (Dle kázání faráře Vil. Molnáře).“*

Kutlík si vybral teda pomerne neznámu legendu. Zatiaľ, čo príbeh Kristovho odsúdenia Pilátom je všeobecne známy (Jn, 18, 28 - 40 a 19, 1 - 22; Mt, 27, 11 - 26; Mk, 15, 1 - 15; Lk, 23, 1 - 25), po Pilátovom ďalšom osude sme museli precízne pátrať. Dobový *Slovenský náučný slovník* približuje Pilátov koniec veľmi stručne:³⁴⁹ „Neskoršie bol zbavený úradu. Podľa legendy skončil samovraždou vo vyhnanstve.“ Pred odsúdením *spravodlivého* varovala Piláta jeho žena Claudia Procula (Mt, 27, 19), ktorá sa stala kresťankou. V jej biografii Martin Bujna³⁵⁰ podrobnejšie popísal aj Pilátov skon: „Veď ako on, Pilát, na tom kráľovi židovskom a Synovi Božom žiadnej viny nájsť nemohol, tak aj títo Jeho nasledovníci zdali sa byť opravdivé vzory všetkých ľudských ctností. [...] Výraz dávajúc v skutkoch

³⁴⁸ Zápisník Cyrila Kutlíka s námetmi na diela. AVU SNG, 650/1996.

³⁴⁹ BUJNÁK, Pavol a kol. *Slovenský náučný slovník*. Diel tretí N - Ž. Bratislava - Praha : Litevna, 1932. s. 75.

³⁵⁰ BUJNA, Martin. *Kludia Prokula*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1910. s. 34 – 35.

nenávisti svojej proti Židom, prenasledujúc a dávajúc ich vraždiť pod *spôsobom práva a spravedlnosti*, priskoril [Pilát] svoj konečný pád. Ako stál vysoko v moci a sláve, tak hlboko padnul. Obžalovaný pred vladárom Sýrskym Vitelliusom, bol od tohoto do Ríma poslaný, aby sa zodpovedal pred cisárom Tiberiusom z hriechov za vinu mu kladených. Kedysi bol miláčkom cisárovým, a preto v dobrej nádeji, bez všetkých obáv nastúpil svoju cestu. No, kým do Ríma došiel, zomrel Tiberius, vlastne bol zavraždený, totiž nemocný ležiac perinami pridusený. [...] Keďže Pilát už viac priateľa a zástupcu v cisárovi nemal a z ťažkých prečinov ospravedlniť sa neznal, bol cisárom Caligulom (od r. 37 – 41) hodnosti pozbavený a do vyhnanstva odoslaný, kde samovraždou zahynul. [...] Pozn. Mienky o smrti jeho sú rozdielne. Dľa niektorých vo Vienne, v terajšom Francúzsku, po jednoročnom vyhnanstve, spáchal samovraždu; dľa iných v terajšom Švajčiarsku zhodil sa z vysokého vrchu, Pilatus, tedy dľa neho pomenovaného, do jazera na podnoží tohože ležiaceho. Sú i protivné domnienky, že totiž nespáchal samovraždu, ale že bol cisárom Caligulom prinútený násilím v rieke Tiber sa utopiť, ktorá ale telo jeho neprijala... Mnohí i to tvrdia, že bol pod cisárom Nerom od 54 – 68 zťatý. [...] Iní zase vysvetľujú to tak, že Pilát pozdejšie pokánie učinil, stal sa učedníkom Kristovým a pre vieru v Neho, podstúpil smrť mučednícku!“ Ako vidieť z textu aj Bujna sa prikláňa k variantu Pilátovej smrti vo vyhnanstve. Navyše v poznámke na prvom mieste uvádza alternatívu, ktorá zhruba súhlasí s reáliami z Molnárovej kázne, uvedenej Kutlíkom. Témou Kutlíkovej maľby sa teda stal príbeh Pilátovho vyhnanstva. Ako nasvedčuje názov legendy i obrazu, Kutlík si vybral z príbehu pomerne dramatický okamih *Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve*. Už na základe výberu netradičnej témy môžeme hovoriť o inovatívnom prístupe Cyrila Kutlíka k spracovaniu religióznych historických malieb.

Ak opomenieme tragický skok Piláta do rieky, potom si Kutlík vybral pre svoju maliarsku realizáciu ďalší mimoriadne dramatický moment z textu predlohy. Kutlík zobrazil Piláta s desivým úľakom v očiach, keď zbadal vidinu Krista. Vidina Piláta natoľko vydesila, že sa opiera o stenu veže za sebou. Z kompozície je na prvý pohľad badateľný konflikt medzi zobrazenými postavami. Kutlík sa tu podujal na pomerne náročnú úlohu – vizuálnymi prostriedkami presvedčivo vyjadriť ľudské emócie a vnútorné hnutie. Napätie kompozície vzniká vďaka kontrastu dynamického, avšak zmeraveného pohybu Piláta voči statickej, vzdušnej a pokojne pôsobiacej postave Krista. Poetický literárny opis o spustnutosti Piláta s *drápami* si pri výtvarnom spracovaní Kutlík odpustil, o to presvedčivejšie výjav vyznieva. Maliar z literárnej predlohy zachoval Pilátovi len bradu a neupravené dlhé vlasy, ktoré bývajú symbolom divokosti a zanedbanosti. Okrem dlhej brady a vlasov však Kutlíkov Pilát nepôsobí príliš spustnuto. Je to zjavne preto, že Pilátov odev nie je namaľovaný ako

roztrhaný, či špinavý. Odev je zobrazený len ako jednoduchý. Aj zviazané sandále, na nohách Piláta, môžu vyvolávať dojem akej-takej udržiavanosti. Dovolíme si tvrdiť, že by Pilát pôsobil zanedbanejšie v prípade, keby bol zobrazený bosý. Bez šnurovacích sandál, podobných rímskym, by sa však asi celkom stratil znak umožňujúci identifikáciu osoby starca. A to maliar zjavne nechcel dopustiť. V tom, že odev nie je viditeľne zničený chcel možno Kutlík naznačiť aj predošlý spoločenský status Piláta. Pri zobrazení Pilátovho odevu ostal Kutlíkovi priestor na uplatnenie vlastnej fantázie z dvoch dôvodov: jednak si vybral málo frekventovaný okamih Pilátovho života, jednak „záväzný typ zobrazenia Piláta sa neujal“, uvádzajú Rusina a Zervan.³⁵¹ Alebo je odpoveď o jednoduchosti Pilátovho odevu oveľa prozaickejšia: Kutlík vychádzal z konkrétneho naaranžovaného odevu živého modelu. Predpokladám, že pri maľovaní Pilátovho videnia Kutlík pracoval so živým modelom a možno i s divadelnými kostýmami, rovnako ako tomu bolo v prípade tvorenia historickej kompozície *Posledné okamihy Husovej slobody* z rovnakého roku. V Pilátovi zachytil totiž model z pražskej akadémie – starca s výraznou bradou a fyziognómiou, ktorého môžeme vidieť na viacerých Kutlíkových obrazoch (a ktorý sa mu stal jedným z typov pre jeho repertoár charakterových postáv, využívaných pri komponovaných prácach, Príl., obr. 39)

Ježiš Kristus na Kutlíkovom obraze pripomína zjavenie, tak jemne je postava naznačená. Telo, ktoré sa vznáša vo vzduchu, má vzpriamený postoj, so spustenými skríženými a zviazanými rukami. Kristus býva v religiózných maľbách zobrazovaný so symbolickou farebnosťou tak, že podľa odevu je možné určiť obdobie jeho života. Aj na základe iných Kutlíkových prác (*Nanebovstápenie*, 1888, *Kristus v Emauzoch*, 1889, *Vzkriesenie*, 1894, *Ajhľa, kameň odvalený I, a II*, 1894, *V Getsemanskej záhrade*, 1895) môžeme konštatovať, že maliar túto zásadu pedantne dodržiava. Na analyzovanom Kutlíkovom obraze Pilát vidí Krista *tak, ako ho bol na smrť vydal* – zahaleného v purpurovom plášti a s trňovou korunou na hlave. Podľa Lukášovho evanjelia obliekol Krista do *slávnostného šatu* Herodes: „Tu se od něho Herodes se svými vojáky pohrdavě odvrátil, vysmál se mu, dal ho obléci do slávnostného šatu a poslal ho zase Pilátovi.“ (Lk, 23, 11.) Išlo však o biely odev, ako upresňujú Rusina a Zervan (2000, s. 182): „Dáva ho [Herodes] na znak výsmechu obliecť do bieleho rúcha a posielala naspäť k Pilátovi.“ Kristov odev v Pilátovej prítomnosti popisuje Jánovo evanjelium (Jn, 19, 2.): „Vojáci upletli z trní korunu (věnec), vložili mu ji na hlavu a přes ramena mu přehodili purpurový plášť.“ Dve evanjeliá popis Kristovho odevu počas výsmechu vojakov zaraďujú v chronologickom slede neskoršie (Mt,

³⁵¹ RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marian. *Príbehy Nového Zákona. Ikonografia*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2000. s. 180.

27, 28 - 29): „[Vojaci] 28 Svlékli ho a oblékli mu nachový plášť, 29 upletli korunu (věnec) z trní a posadili mu ji na hlavu, do pravé ruky mu dali hůl (rákos), klekali před ním a posmívali se mu: "Buď zdrav, židovský králi!“; tiež (Mk, 15, 17): „Navlékli mu purpurový plášť, upletli trnovou korunu, vsadili mu ji na hlavu“. Markovo evanjelium pritom palicu (trstinu) spomína až v neskoršom verši, popisujúcom samotný výsmech vojakov (Mk, 15, 19): „Bili ho po hlavě holí (rákosem), plivali na něj, klekali na kolena a padali před ním na zem.“ Kutlík pri zobrazení Krista vychádzal evidentne z viacerých biblických spisov. Z Evanjelia podľa Jána prebral purpurový plášť a trňovú korunu, ako Kristov odev v jednom z okamihov pred Pilátom. (Ako sme spomenuli, dve evanjeliá tento odev uvádzajú až neskôr pri výsmechu vojakov, respektíve v Jánovom evanjeliu sa výsmech vojakov uskutočňuje ešte počas prítomnosti Piláta.) Podľa Matúšovho evanjelia pridal maliar Kristovi aj trstinu do pravej ruky, avšak môžeme tu sledovať určitý odklon od doslovného vizuálneho prepisu biblického textu. Kristus na Kutlíkovej maľbe totiž trstinu pravou dlaňou len pridržiava a opiera ju o ľavé plece. Kristova ľavá dlaň pritom prikrýva pravú, takže by sa mohlo zdať, že trstina je pridržiavaná oboma rukami. Kutlíkova práca podľa živého modelu pri maľovaní postavy Krista nie je až tak jednoznačná, ako môžeme o tom hovoriť v prípade druhej figúry kompozície *Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve*. Vylúčená však nie je za predpokladu, že pri práci na jednom diele bolo možné použiť živé modely pre zaznamenanie póz oboch figúr. Aj presvedčivé znázornenie záhybov a padania drapérie na Kristovom purpurovom plášti by mohlo svedčiť o využití živého modelu. Na druhej strane, statickosť zobrazenia Kristovej figúry môže však hovoriť aj o plošnej vizuálnej predlohe, podľa akej Kutlík tiež neraz pracoval. Nakoniec, či sú na *Videní šalejúceho Piláta vo vyhnanstve* namaľované obe postavy podľa živého modelu, alebo len jedna, a druhá podľa plošnej predlohy, Kutlíkovi sa tu nepochybne podarilo presvedčivo vizuálne vyjadriť konflikt medzi postavami Piláta a Krista - práve prostredníctvom kontrastu dynamickej a statickej pózy jednotlivých figúr.

Celý výjav, odohrávajúci sa vo veži (v Kutlíkovom vizuálnom prepise – v členenom interiéri z neomietnutého kamenného muriva), dopĺňa ešte niekoľko detailov. Suché lístie, namaľované ako rozsypané v popredí kompozície, navodzuje dojem zanedbanosti interiéru. Týmto spôsobom maliar vizuálne predstavil priestor primeraný vyhnanstvu (opustená veža, prípadne väzenie). Lístie tiež charakterizuje interiér ako priestor, do ktorého majú aspoň čiastočný prístup prírodné živly cez okno, ktorého hrana sa v pozadí maľby črtá v tesnej blízkosti rámu dverí. O jednoznačnom akademickom aranžmán skladby obrazu, okrem postavy Piláta, svedčí aj drapéria v ľavom dolnom rohu. Podobné prvky používal Kutlík na priestorové a farebné vyváženie kompozície aj v neskoršom období. Môžeme sa s nimi stretnúť

na maľbe *Sv. Gerazím* (okolo 1896) – v podobe červeno-hnedej drapérie vpravo v popredí, alebo na obraze *Drotárik* v podobe klobúka a ďalších predmetov vpravo dole.

Ako uvádzajú Rusina a Zervan³⁵² maliarske zobrazenia Piláta vychádzajú najmä z biblických príbehov *Ježiš pred Pilátom* (scéna *Výsluch Ježiša*, scéna *Umývanie rúk*) a *Ecce Homo* (*Hľa Človek*). Pilát sa objavuje tiež ako sprievodná postava pri *Bičovaní*, *Korunovaní trnám* a *Posmievaní sa Kristovi* (*Posmievanie sa pred veľradou či Kaifášom*, *Posmievanie sa vojakov*). Ako sme už spomenuli, neujal sa záväzný typ Pilátovho zobrazenia. Prvý z príbehov – výsluch je dokonca v niektorých prípadoch ťažko rozlíšiteľný od ostatných biblických výsluchov Krista. S oblečením, do ktorého Krista odel na svojom obraze Kutlík, sa stretávame napr. aj v diele *Ecce Homo* (Viedenský maliar, okolo 1480 – 1490).³⁵³ Na stredovekej maľbe má Kristus trňovú korunu i purpurový plášť. Nemá však zviazané ruky, tie sú iba skrížené a chýba v nich trstina. Plášť postave Krista nezahaľuje celé telo, je viditeľná rúška na bedrách a bosé nohy, posiate krvavými ranami. Zobrazený tu je tiež Pilát, postava vojaka, či sluhu, postava v kapucni v splývavom odeve, tváre v dave a dokonca aj malý psík. „Rozšírením a pridávaním sprievodných tém však získava scéna žánrový výraz, ktorý otupuje ostrie mučenia“, upozorňujú Rusina a Zervan.³⁵⁴ Kutlíkov obraz *Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve* nerozpráva o Kristovom mučení, je to príbeh o osudovej spravodlivosti.

Iného negatívneho hrdinu, ktorý podľa legendy svoj život ukončil predčasne pre ťarchu vlastnej viny, vizualizoval so zjavením Krista nedlho po Kutlíkovi aj Josef Mandl (1874 – 1933) a to na maľbe *Judáš* (publikovaná v *Zlatej Prahe*, 1899).³⁵⁵ U oboch maliarov na voľbu dramatického motívu, ale aj podobné ikonografické riešenie zrejme zapôsobil romantický symbolizmus Maximiliána Pirnera, ako aj súdobé predstavy o spracovaní náboženskej žánrovej tematiky. Obdobné vedenie týchto žiakov pražskej Akadémie výtvarných umení, sa odráža na pojednaní modelu, na precíznom vypracovaní drapérií, na formálnom ale i obsahovom rozčlenení kompozície do jednotlivých priestorových plánov. Oba maliari do ľavej časti obrazovej plochy situovali príznak Krista. Mandl vybral najdramatickejší moment – Ježiša zobrazil na križi a umiestnil ho do krajinného exteriéru. Zatiaľ čo Kutlíkov Pilát je na výjave s Kristom sám, Mandl na šírkovom formáte obohatil obraz o tretiu postavu. Medzi Judášom a Kristovým zjavením sa nachádza postava diabla, učupená v ľavom dolnom rohu. Dlane s 30 striebornými vystiera k Judášovi a práve nad nimi

³⁵² RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marian, 2000, s. 180, 185, 188, 190, 191, 193, 194.

³⁵³ Ibidem, s. 194.

³⁵⁴ Ibidem, s. 188.

³⁵⁵ Reprodukcia je v súčasnosti lepšie dostupná In FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.) *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Arbor vitae, 2006. s. 170, obr. č. 126.

sa črtá príznak Krista na kríži. Judáš je zobrazený od chrbta, ako sa v dynamickom pohybe odvracia, s výrazom desu v tvári.

S príznakom Krista sa môžeme stretnúť aj na ďalších súdobých náboženských maľbách, ako napr. *Sťatie Jána Krstiteľa* (okolo 1900) od Josefa Jakší.³⁵⁶

Ajhl'a, kameň odvalený II

Dvojfigurálna kompozícia má vertikálnu skladbu (1894, Príl., obr. 15). Vpravo od centrálnej osi obrazu je umiestnená postava muža v bielom rúchu, so slabo viditeľnou svätožiarou na hlave. Postava je realizovaná v proporčnom pomere 1 : 8 (hlava : k telu). Hlava muža s tmavými polodlhými vlasmi, fúzmi a s bradou je namaľovaná z profilu otočeného doprava. Ruky muža výrazne gestikulujú: ľavá je zohnutá v lakti smerom hore so vztýčeným prstom a pravá je v menej dynamickom pohybe. Zdvihnutá je len do výšky pásu s vystretou dlaňou, otočenou smerom dole. Pravá ruka i celé telo v trištvrtepohľade sú nasmerované k druhej postave. Ženská postava vľavo, na rozdiel od muža, umiestneného na trávinatej zemi, stojí nižšie pravdepodobne na kamennom podloží. Mladá žena je telom natočená k mužskej postave a tvár má zobrazenú z profilu doľava. Žena má dlhé hnedé vlasy voľne spustené dozadu, pričom predné pramene jej splývajú na prsia. Ucho jej zdobí kruhová náušnica. Oblečená je do modrých dlhých šiat bez rukávov, takže má odhalené celé ruky. Výstrih v tvare písmena V a plecny šev na šatách sú lemované zlatou bordúrou. Ľavá ruka ženy je ohnutá v lakti a vystiera sa k pravej ruke muža, akoby sa ho chcela dotknúť. Dľaň je namaľovaná zboku a cez predlaktie ľavej ruky má prevesenú červenú drapériu, pravdepodobne plášť. Časť plášťa z ruky padá až na kamennú hranu, deliacu nižšiu základňu od vyvýšenej plochy, na ktorej je umiestnený muž. Ľavé koleno ženy je pod šatami predsunuté a opreté o hranu, akoby kľáčala alebo vykračovala. Druhá časť plášťa je spustená okolo ženskej postavy pod jej vystretou pravou rukou. Dľaň tejto ruky je zobrazená v náročnej skratke - otočená dole a vystretá dopredu smerom k vnímateľovi. Ilúzia priestoru kompozície je vybudovaná jednak spomenutou kamennou hranou, zobrazenou v perspektívnom zošikmení, ale tiež náznakom rohu architektúry v pozadí vľavo. Architektúra pozostáva z vchodu bez dverí tesne za ženou a je čiastočne obrastená brečtanom. Kutlík na tejto maľbe použil rozptýlené osvetlenie, ale pozadie je pomerne tmavé. S pozadím kontrastujú a prirodzene z neho vystupujú jednak biela plachta, do ktorej je odetá mužská postava, ako aj šaty ženy vo výraznejších farebných odtieňoch. Maľba je vo vrchnej časti vytvarovaná do

³⁵⁶ Mestské múzeum a galéria vo Vodňanoch. In FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.) *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Arbor vitae, 2006. s. 110, obr. č. 74.

oblúka a zasadená do štvorstupňového pozláteneho rámu.³⁵⁷ Obraz je podpísaný a datovaný vľavo dole: *C. Kutlík 1894*.

Ku kompozícii poznáme v Kutlíkovej tvorbe i variant, ktorý bol prvým v poradí, ako dosvedčuje korešpondencia:³⁵⁸ „Pravda obraz hotový bol by primalý a keď tvôj Pán syn je tak ochotný, že by ho za 14 – 21 dní shotovil, tedy na každý pád dľa porady a usnesenia výboru, ktorý som dnes svolal, len chceme nový...“ Obraz *Ajhľa, kameň odvalený I* bol vytváraný od roku 1893. Celková skladba korešponduje s popísaným neskorším variantom. Dodržaná je aj charakteristická symbolická farebnosť a riasenie odevov, pričom rozdiely sú v detailoch. Pod nohami ženy na prvom variante vidíme kamennú dlažbu, ktorú na druhom len tušíme. Dlažba je čiastočne zarastená drobným rastlinstvom. Vidieť tu aj väčšiu časť ženinho plášťa, naspodku s dvoma oranžovými pruhmi navyše. Obe dlane ženy sú tu natočené viac z trištvrtepohľadu. Pravá ruka je však komponovaná pod uhlom dozadu a nesplýva popri tele, ako je tomu na druhom variante. Aj tvár a pravá dľaň muža sú namaľované viac z trištvrtepohľadu. Najväčší rozdiel, i keď nie zásadný, zaznamenávame na architektúre v pozadí. Otvor vchodu je na prvom variante viac vzdialený od postavy ženy. Zatiaľ čo kamenná zárubňa na druhej verzii tvorí kontrast voči bledej ženskej tvári, tu sa za tvárou ženy črtá už plocha fasády. Celkové členenie architektúry je na prvom variante bohatšie – pridaný je stĺp a pravdepodobne i pokračovanie stavby. Vidieť tu obe strany zárubne vchodu, pričom na jednu z nich vrhá tieň ženská postava. Kutlík na prvom variante teda nepracoval s úplne rozptýleným svetlom. Celkové farebné vyznenie prvého variantu pôsobí svetlejšie, než definitívna verzia oltárneho obrazu a tiež hnedé vlasy oboch postáv sú v bledšom odtieni. Rozdielom technického charakteru je užší rozmer obrazu (200 x 115 cm) a rovný tvar vo vrchnej časti, ktorý bol dôvodom, prečo nechal objednávateľ zhotoviť druhý variant. Prvý variant je podpísaný vpravo dole: *C. Kutlík* – a nie je datovaný.

Čo sa týka dvojfigurálnej kompozície, s istotou vieme, že jednu z postáv Kutlík realizoval podľa živého modelu, pričom poznáme aj totožnosť modelky. Prioritou diela bolo však vyjadrenie religiózneho námetu. Biela plachta, do ktorej je odetá mužská postava, rovnako ako svätožiara ihneď prezradia, že Kutlík spracoval príbeh Ježiša Krista. Maľba (2. variant) bola určená ako oltárny obraz na výzdobu chrámu evanjelickej cirkvi. Pri návšteve

³⁵⁷ Jedná sa pravdepodobne o pôvodný rám, ktorý bol súčasťou objednávky maliarskej realizácie, keďže zaoblenie a farba rámu súhlasia s požiadavkou objednávateľa. Obraz s rámom mal mať rozmer 230 x 160 cm, ako sa dozvedáme z korešpondencie v AVU SNG inv. č. 650/1996.

³⁵⁸ Michal Erdélsky, evanjelický farár v liste Bohdanovi Kutlíkovi. 7. 9. 1894, Nové Mesto nad Váhom. AVU SNG inv. č. 650/1996.

kostola v Novom Meste nad Váhom sme sa dozvedeli, že Kutlíkova olejomaľba nahradila, dodnes zachovaný, starší obraz s tematikou Vzkriesenia od neznámeho ľudového maliara.

Novomestská cirkev si u Kutlíka objednala nový oltárny obraz pri príležitosti výročia posvätenia chrámu. Témou obrazu mal ostať príbeh Kristovho Vzkriesenia. K téme a požiadavkám na obraz čítame v liste vtedajšieho farára v Novom Meste nad Váhom Michala Erdélskeho:³⁵⁹ „Len preveľmi, brat môj Ťa prosím, pros tvoj Pána syna a ja prosím ešte aj Pána Boha, aby bolo krásne dielo, ktoré by kričalo – kňazský syn ho zhotovil a ja budem dokladať – a môjho mladíckeho priateľa syn... Nuž bližšie k obrazu. Vzkříšený Pán dal sa poznať Marie Magdalene. Ktorá na kolena padla – pritom predesená, jako [nečitateľné] radostne vzývajúc Pána.“ Objednávateľ popisom deja teda Cyrilovi Kutlíkovi presne špecifikoval, podľa ktorého biblického textu má pracovať. V Evanjeliu podľa Jána totiž čítame (Jn, 20, 16): „Ježiš jí řekl: *Marie!* Obrátila se a zvolala hebrejsky *Rabbuni*, to znamená *Mistře*“. Kutlíkom zobrazené gestá rúk oboch postáv na výslednej realizácii však vravia o tom, že maliar pribral aj ďalší verš: „17 Ježiš jí řekl: Nedotýkej se mne, dosud jsem nevystoupil k Otci. Ale jdi k mým bratřím a pověz jim, že vystupuji k Otci svému i Otci vašemu a k Bohu svému i Bohu vašemu.“³⁶⁰ V ostatných evanjeliách sa pri danom príbehu stretávame s odchýlkami, ako v podrobnostiach deja, tak v prítomných osobách. Všetky štyri evanjeliá spomínajú prítomnosť Márie Magdalény, avšak len v Jánovom evanjeliu je pri Kristovom hrobe, najprv s Petrom a Jánom, potom samotná (Jn, 20, 11). Ďalšie evanjeliá uvádzajú aj: inú Máriu (Mt, 28, 1) a viac žien: (sestry Ježišovej matky) Máriu matku Jakubovu a Salome (Mk, 16, 1), Janu, Máriu Jakubovu a iné ženy (Lk, 24, 10). V dvoch evanjeliách sa k hrobu vydávajú ženy s vonnými masťami (Mk, 16, 1, Lk, 24, 1). V hrobe s odvaleným kameňom ženy nachádzajú mládenca v bielom rúchu (Mk, 16, 5), dvoch mužov v žiariacom rúchu (Lk, 24, 4), anjela v rúchu bielom ako sneh (Mt, 28, 2 - 3) a dvoch anjelov v bielom rúchu (Jn, 20, 12). Tieto bytosti inštruujú ženy, aby učeníkom zvestovali o ceste vzkrieseného Krista do Galilei, kde sa s nimi stretne (variant: s Máriu Magdalénou hovorí priamo Kristus, Jn, 20, 17). Podľa Matúšovho evanjelia sa, okrem anjela, neskoršie ženám zjaví samotný Kristus (Mt, 28, 9). Ony sa mu klaňajú a objímajú mu nohy. Objímanie nôh je v priamom rozpore s textom z Jánovho evanjelia, kde Ježiš Máriu Magdalénu upozorňuje, aby sa Ho nedotýkala. Zatiaľ, čo, na maľbe Kutlík pracoval podľa Jánovho evanjelia, názov

³⁵⁹ Michal Erdélsky, evanjelický farár v liste Bohdanovi Kutlíkovi. 7. 9. 1894, Nové Mesto nad Váhom. AVU SNG inv. č. 650/1996.

³⁶⁰ Jeden z novších českých prekladov Biblie používam pre jeho bohatý poznámkový aparát. Uvažovala som tiež o citovaní dobového vydania Kralickej Biblie, z akého zjavne vychádzal Kutlík, avšak pre archaickosť textu som od zámeru upustila.

obrazu je parafrázou veršu Lukášovho evanjelia (Lk 24, 2): „*Nalezli však kámen od hrobu odvalený*“. Slovo Ajhľa/Hle sa objavuje pri uvedenom príbehu vo veršoch dvoch evanjelií (Mt, 28, 2, 7 a 9, Mk, 16, 6).

Vďaka archívnemu dokumentu³⁶¹ sa dozvedáme tiež spätnú väzbu od objednávateľa obrazu farára Michala Erdélskeho: „S radosťou a srdeč. vďakom posielam priateľskú cenu za obdržaný krásny olt. obraz, za ostatné Pán Boh zaplatí! Boh nech živý umelca k radosti rodičom, k sláve národu a cirkvi.“ Pri práci na obrazoch *Ajhľa, kameň odvalený I a II* pracoval maliar minimálne podľa jedného živého modelu. Modelkou pre postavu Márie Magdalény sa Cyrilovi Kutlíkovi stala jeho mladšia sestra Mária. Skice a prvý variant Márie Magdalény vznikali ešte v roku 1893, pravdepodobne v Podkrkonoší. Práca na maľbe mohla pokračovať aj vo Viedni, keďže maliar prosil rodičov o zaslanie *začatého obrazu – Magdalény*.³⁶² Avšak v septembri 1894 bol už prvý variant dokončený – vyplýva z objednávky novomestskej cirkvi. Farár Michal Erdélsky objednávku adresoval Bohdanovi Kutlíkovi do Čiech, keďže v tom období sa maliar už liečil v južnom Tirolsku. Časť z dvojročného pobytu strávila, v mestečku Arco-Varignane, s maliarom aj jeho sestra. Tu jej pripadla dôležitá úloha – stála modelom aj pre druhú kompozíciu s Máriou Magdalénou. Podobizeň svojej sestry zachytil teda Cyril Kutlík na dvoch celofigurálnych maľbách. Jej portrét, v tradičnej reprezentatívnej podobe, v Kutlíkovej tvorbe doposiaľ však nepoznáme.³⁶³

Tematicky zaradíme Kutlíkovu kompozíciu do *skupiny Zjavení vzkrieseného Krista*³⁶⁴ Na maľbe nachádzame kombináciu viacerých ikonografických typov, zaužívaných pre zobrazovanie daného príbehu. Kutlík na oltárnom obraze predstavuje menej frekventovaný typ prostredia, kde výjav nesituuje do *záhrady neďaleko kalvárie pri*

³⁶¹ Michal Erdélsky, evanjelický farár v liste Bohdanovi Kutlíkovi. SNK ALU sign. 60 L 43.

³⁶² Cyril Kutlík v liste rodičom z 21. 2. 1893, AVU SNG inv. č. 650/1996.

³⁶³ Maliarova sestra Mária Kutlíková (1873 – 1917) sa narodila v Křížliciach. Patrila medzi vzdelané ženy – po všeobecnej škole a ročnom pobyte v Nemecku, absolvovala Obchodnú a pokračovacia priemyselnú dievčenskú školu Ženského výrobného spolku českého v Prahe. Počas Cyrilovho liečebného pobytu v tirolskom Arco-Varignane (1893 – 1895) mu tu pomáhala ako gazdinka, ale tiež ako model k figurálnym kompozíciám. V roku 1895 sa s rodičmi presťahovala na Liptov do Dechtárov. V Liptovskom Sv. Mikuláši navštevovala s príbuznými Národné slávnosti (1895 – 1898) a bola priateľkou Ľudmily Podjavorinskej. Medzi súrodencami pretrval pekný vzťah a s bratom Cyrilom udržiavala Mária živú korešpondenciu aj po jeho odchode do Srbska (1895). Do Belehradu mu poslala aj košeľu s vlastnoručnou slovenskou výšivkou a vyšívané topánky. V roku 1901 sa Mária Kutlíková v Dechtároch vydala za vtedajšieho ev. a. v. farára v Prietrži Teodora Bálena (1871 – 1938). S manželom sa presunula do Prietrže na Slovensku a neskôr do jeho ďalších pôsobísk medzi Slovákov v Amerike a v Bulharsku. Mária Bálenová, rod. Kutlíková zomrela predčasne na zápal pľúc v bulharskej Gornej Mitropoliji v roku 1917. Najstaršia dcéra Bálenovcov Mária (1902 – 1987) sa vydala za Konstantína Svetozára Hurbana (1900 – 1960), vnuka Jozefa Miloslava Hurbana (1817 – 1888). O Márii Bálenovej, rod. Kutlíkovej sa cirkevníci z Prietrže po mnohých rokoch vyjadrili (F. Kutlík 1931, s. 56): „To nebola žena, to bol anjel.“ Za zmienku ešte stojí, že Teodor Bálen pôsobil na konci svojho života v Novom Meste nad Váhom a neraz kázal pred oltárnym obrazom, na ktorom bola zachytená podoba jeho ženy.

³⁶⁴ RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marian, 2000, s. 229.

*Kristovom hrobe*³⁶⁵, ale priamo vedľa otvoreného skalného hrobu. Ako uvádzajú Rusina a Zervan:³⁶⁶ „V rozšírenej verzii [príbehu maliari] zobrazovali aj hrob ako taký vo forme ... jaskyne...“ Architektúra na Kutlíkovom obraze je teda vstupom a stenou skalného hrobu. Chýba tu však kameň, ktorým bol vchod hrobu zatarasovaný, ako sa s tým môžeme stretnúť na príbuzných vyobrazeniach (napr. *Márie pri hrobe* od Hendricka Goltziusa (1596)³⁶⁷. Náznak záhrady na Kutlíkovom obraze vytušíme len na základe vyvýšeného trávniku, na ktorom je umiestnený Kristus. „Krista [maliari] zobrazovali so svätožiarou, v odeve a plášti, neskôr hore poodhaleného tak, aby bolo vidieť aj jeho rany.“³⁶⁸ Kutlík namaľoval Krista v odeve z plachiet, do ktorých bol zabalený pri vkladaní do hrobu. Pravú časť trupu má poodhalenú, ale rany maliar nezobrazil. Nevidno ich ani na Kristových dlaniach, keďže na oboch verziách maľby *Ajhl'a, kameň odvalený* sú dlane zachytené zboku a do trištvrtého pohľadu sa dostávajú len prsty. Máriu Magdalénu komponoval maliar v tradičnejšom postoji, keďže Rusina a Zervan uvádzajú:³⁶⁹ „V klasickom ikonografickom type Mária kľací pred Kristom, či sa skláňa pred ním, zatiaľ, čo Kristus, poväčšine odmietavým gestom uhýba pred jej natiahnutými rukami.“ I keď sa Kutlík pridržiaval požiadavky objednávateľa: Mária Magdaléna „Ktorá na kolena padla – pritom predesená, jako [...] radostne vzývajúc Pána“, pokľaknutie v jeho prevedení, nie je veľmi výrazné. Tento dojem spôsobuje umiestnenie ženskej postavy na nižšom podloží voči Kristovi - priamo na dlažbe pred hrobom. Diagonála zľava-doprava, tvorená hlavami oboch figúr, má potom zjavne aj hierarchickú funkciu. Máriu Magdalénu zobrazil Kutlík bez jej *stáleho atribútu* – *nádoby na masť*³⁷⁰ a tiež bez *sprievodného atribútu* – *sĺz pokory*.³⁷¹ Určitým symbolom môže byť kruhová náušnica – aj pri ďalších zobrazeniach kajúcnice sa stretávame so šperkmi ako náušnice, perla na čele, prsteň, náramok, či náhrdelník (*Mária Magdaléna?* od Gillisa Coigneta, okolo 1580)³⁷². Ako atribút postavy, sa dajú na Kutlíkovej maľbe chápať aj *rozpustené vlasy*, ktoré sú v ikonografii bežné pri zobrazení legendy, podľa ktorej *po nanebovstúpení Pána ... Mária Magdaléna znechutená svetom a ľudmi vzdialila sa do pustatiny*.³⁷³ Pri scéne *Noli me tangere (Nedotýkaj sa ma)*, ktorú si vybral aj Kutlík, sa – naopak – stretávame so zobrazením Márie Magdalény s

³⁶⁵ Ibidem, s. 230.

³⁶⁶ Ibidem, s. 231.

³⁶⁷ Ibidem, s. 229.

³⁶⁸ Ibidem, s. 230.

³⁶⁹ Ibidem

³⁷⁰ Ibidem

³⁷¹ RUSINA, Ivan. *Majstrovské diela nizozemského umenia na Slovensku*. Bratislava : Slovenská národná galéria, Slovart, 2006. s. 46.

³⁷² Ibidem, s. 47, č. 8.

³⁷³ ŠUGÁR, Martin. Svätá Mária Magdaléna - neznámy príbeh. In *Galéria 2006. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2007. s. 146, 148.

pokrývkou hlavy, s dôsledne zahalenými vlasmi. Je tomu tak na stredovekých realizáciách z nášho územia,³⁷⁴ ale tiež v zaalpskom umení (*Kristus ako záhradník sa zjavuje Márii Magdaléne* od Albrechta Dürera (1509 – 1511)).³⁷⁵ Zo zaužívaných častí odevu Márie Magdalény zachoval Kutlík na svojej realizácii aj plášť, avšak výrazne odhalenými ramenami postavu opätovne definuje. Okrem Márie Magdalény a Krista sa na novomestskom oltárnom obraze nenachádzajú žiadne sprievodné asistenčné postavy anjelov, ďalších žien, alebo vojakov, ktoré sa pri umeleckom spracovaní tejto scény neraz objavujú. Možnosť vizuálneho rozpovedania príbehu, podľa vlastných autorských predstáv, ovplyvnilo zjavne viacero okolností. V prvom rade Kutlík nemusel byť viazaný na ikonografiu, zaužívanú najmä v umení katolíckej cirkvi. Zároveň, maľbu tvoril už v období, kedy boli rozličné inovácie tolerované. Taktiež upustenie od obrazu v podobenstve – v porovnaní napr. s Dürerovou grafikou – a predstavenie biblického príbehu v intenciách realistického zobrazenia, zodpovedá aktuálnemu trendu v umení na konci 19. storočia. (I keď aj určitý symbolizmus by bol v tom období obhájiteľný.)

Chceme ešte upozorniť, že s diagonálou, ktorú vytvárajú hlavy zobrazených postáv sa stretávame v Kutlíkovej tvorbe ešte v jednom prípade. Zatiaľ, čo na oltárnom obraze *Ajhl'a, kameň odvalený II* (tiež na *Ajhl'a, kameň odvalený I*) pozorujeme diagonálu zľava-doprava, hneď na nasledujúcom analyzovanom obraze *Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve* tvoria hlavy opačnú diagonálu sprava-dol'ava. Aj v tomto prípade je dodržaná hierarchia, že Kristova hlava je vyššie. Na oboch kompozíciách pôsobí postava Krista statickejšie, než druhá postava – v jemnom (Mária Magdaléna) a dynamickom pohybe (Pilát). Z vizuálne vytvoreného vzťahu postáv na oltárnom obraze *Ajhl'a, kameň odvalený II* je možné vycítiť pokoj, napriek jemnému napätiu spôsobenému gestom Kristovej ľavej ruky. (Vztýčený ukazovák môžeme interpretovať ako upozornenie - aby sa Mária Magdaléna Krista nedotýkala, alebo ako oznámenie – ktorým jej Kristus naznačuje, že vystúpi na nebesia). Z kompozície *Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve* vyžaruje napätie omnoho dramatickejšie. Tu je zobrazený Kristus s Pilátom, ktorých vzájomné osudové okamihy nemali pozitívny charakter. To je zároveň ďalší kontrast voči dvojici Krista s Máriou Magdalénou, ktorá mala k Ježišovi hlboký vzťah, keďže ju zachránil vyhnaním siedmich démonov, uverila v Neho a nasledovala Ho.

³⁷⁴ Maľba na vnútornej strane hlavného oltára sv. Márie Magdalény z Danišoviec a maľba z oltára sv. Márie Magdalény z Jakuba pri Banskej Bystrici, M. Šugár in: *Galéria* 2006, s. 148-149.

³⁷⁵ RUSINA, Ivan – ŽERVAN, Marian, 2000, s. 231.

Postava Márie Magdalény patrí v Kutlíkovej tvorbe k menej frekventovaným prípadom, kedy zobrazil ženské modely v naratívnych figurálnych kompozíciách. Môže to byť spôsobené skutočnosťou, že v novozákonných príbehoch, podľa ktorých Kutlík realizoval ďalšie maľby, ženské postavy nevystupujú. Okrem portrétov, poznáme ženské postavy v Kutlíkových prácach až z neskoršieho obdobia. V Arco-Varignano vznikla *Madonna s dieťaťom* a maľba *Mie visioni* – alegória maliarovej inšpirácie, zachytenej v podobe postavy okrídlenej múzy, alebo anjela. Dve ženy, v srbských krojoch (mestskom a dedinskom), sú súčasťou kompozície *Udalosť pri Čukurskej studni*. Celofigurálnou štúdiou je *Dievča v kroji z Južného Srbska*. Ženský akt sa nachádza na kompozícii *Refugium / Útočisko*. Dievčina v slovenskom kroji je zobrazená na Kutlíkových *Ohláškach – Pred Palúdzskym kostolom*. Pri starozákonných témach Kutlík zobrazil faraonovú dcéru, keď našla Mojžiša v košíku a ženu lamentujúcu nad smrťou neviniatka (obe sú ilustráciami k židovskej publikácii *Pessah Hagada*). Dnes nepoznáme podobu žien z ďalších Kutlíkových realizácií (*Václav a Ludmila; Júda a Támár*).

Vzkriesenie

Na oltárnom obraze z Váľkova (1894) je pomerne tradične spracovaný motív Ježišovho zmŕtvychvstania. Motív a kompozíciu Kutlík prebral podľa predlohy, čo dosvedčuje prírpis pri značení: *Dle Plockhorsta C. Kutlík 1894*. Objednávateľ – istotne na Kutlíkovo odporúčanie – zvolil ako vzor nemeckého nazarénskeho maliara Bernarda Plockhorsta (1825 – 1907) a jeho oltárny obraz pre Immanuelkirche v Berlíne z roku 1893. Plockhorstovo kompozičné riešenie Kutlík rešpektoval, ale vynechal barokizujúce hlavičky 3 putti nad Kristovou hlavou, ako aj 2 anjelikov pri jeho nohách. Po oboch stranách obrazu Kutlík pridal vertikálne zlaté ornamentálne pásy.

V ústredí centrálnej kompozície Kutlíkovej maľby je zobrazený Ježiš nad otvoreným hrobom. Pravou rukou činí žehnajúce gesto, v ľavej drží vlajku s krížom (Príl., obr. 18). Zrak má upretý k nebesiam. Vľavo kľáči anjel s ratolesťou v ruke. K divákovi je postava anjela natočená takmer chrbtom, pretože je zaujatá Ježišom pred sebou. Na pozadí vpravo sa črtajú kríže Golgoty. Obraz je na vrchu tvarovaný do oblúka. Zlaté pásy dekoratívneho rastlinného ornamentu pri zvislých okrajoch výjavu pôsobia trochu rušivo. Kutlík dekoratívne riešenie použil aj na ďalších náboženských obrazoch: *Kristus v Emauzoch*, či *Madonna s dieťaťom*. Tam však ornament nezasahuje priamo do výjavu.

Treba ešte uviesť, že po rovnakej Plockhorstovej predlohe zhodou okolností siahol v roku 1895 aj významný srbský maliar Djordje Krstić pri realizácii obrazov na ikonostas

v Čurugu. K prepracovaniu predlohy pristúpil o niečo smelšie, keď v pravej dolnej časti pridal postavu vojaka. Zaujímavé je, že Svetozar Zorić, profesor Veľkej školy a neskôr vyučujúci v Kutlíkovej škole túto Krstíčovu maľbu dosť skritizoval.

Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova

V tomto prípade sa nejedná o oltárny obraz, ale o náboženskú maľbu (1894). „Z reprodukcii jeho diel mohutnou, zdá sa byť jeho boecklinovsky ponímaná kompozícia Prvá obeť smrti.“³⁷⁶

Sám Kutlík si k motívu diela poznačil:³⁷⁷ „Il primo trionfo della Morte“. (První triumf smrti). V pusté krajine oba známé oltáre: Kainův a Abelův. Abel leží zabit u oltáre svého. Na oltári sedí smrť v šedém rouše – jedna noha její spočívá na hrudi Abelově. Částečně dle Byrona 'Cain' .“³⁷⁸

Recenzent, počas vystavenia obrazu na belehradskej výstave prác Kutlíkovej školy, vyzdvihol najmä tento obraz:³⁷⁹ „Do prvej skupiny patria práce p. Kutlíka, z ktorých si najviac pozornosti zaslúži Smrť Ábelova. Právom možno povedať, že tento obraz je veľmi pekne vypracovaný a p. Kutlík svoju ideu predviedol na obraze nad očakávanie. Obraz je urobený do detailov a zobrazuje Ábela pri umieraní. Smrť je zobrazená ako kostra, zahalená sivým plášťom. V jednej ruke drží kosu a druhou objíma Ábela. Pravá noha smrťky leží na prsiach Ábelových, ktorý vtiahnutím rúk vydychuje. Za smrťou je oltár, na ktorom dohorieva oheň. Dym sa stráca vo vzduchu vedľa veľkej steny. Sám moment obrazu p. Kutlíka je tak pekne vypracovaný, že v návštevníkovi budí veľmi príjemný dojem.“ (Príl., obr. 47, 48.)

Popisu maľby sa venovala aj najrozsiahlejšia Kutlíkova biografická od pána Ljubinka, vydaná v roku 1897 v bosniatskom časopise *Nada*:³⁸⁰ „Prvá obeť smrti – tak sa nazýva maľba, ktorú zhotovil p. Cyril Kutlík, mladý, ale nadaný maliar, ktorý je direktorom svojej vlastnej maliarskej školy v Belehrade, ktorá za krátku dobu dosiahla veľkých výsledkov. Idea na zhotovenie tak úchvatnej maľby – ako on to sám hovorieval – zrodila sa v ňom v južnom Tirolsku, kde sa zdržiaval s cieľom zotavenia sa. Myšlienka, ktorá je tak jasne a výstižne zachytená v tejto maľbe, je v krátkosti nasledovná: Obraz, ktorý alegoricky predstavuje smrť v okamžiku, keď sa zmocňuje svojej strašnej vlády nad svetom, je celkom originálne

³⁷⁶ K.: *Dejiny Kutlíkovcov – recenzia*, Slovenské Pohľady, č. 9, 1931, s. 591.

³⁷⁷ Zápisník Cyrila Kutlíka s námetmi na diela, s. 12. AVU SNG, 650/1996.

³⁷⁸ V českém prostředí tému spracoval o niečo neskôr (1899 – 1900) aj Josef Mandl pod názvom *Prvý zločin*.

³⁷⁹ Anonym. Izložba Srpske slikarske škole. In *Beogradske novine*, 12. 2. 1896

³⁸⁰ Slovenský preklad uverejnený In KUTLÍK, Félix. *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava : vlastným nákladom, 1931, s. 50-54, 74. Bosniatsky original: LJUBINKO. Prva žrtva smrti. In *Nada*, r. III., č. 21, Sarajevo, 20. 10. a 1. 11. 1897, s. 416-417.

znázornená. Strašná, zamračená, chladná a nemá sedí ona – smrť – na oltári Ábelovom, ktorý od vražednej ruky svojho brata, leží mŕtvy pred oltárom. Posilnená vo svojej veľkej moci položila svoju chladnú, skeletnú nohu na hrud' svojej prvej obeti, akoby tým chcela ukázať svoju silu a moc nad všetkými tými, ktorí na zemi žijú. Svoje dve očné jamky uprela v nekonečný priestor vesmíru. Ale v tých strašných a mračných jamách, akoby sa dala čítať tá hrozná výpoveď: „I ty, i ty, i vy všetci, ktorí ste na zemi, budete zajtra mojou obeťou!“ Dym ohňa obetného oltára Ábelovho, ktorý sa takisto hasí, ako život jeho majiteľa, zľahka sa dvíha k nebu ako modlitba za osvetu, a dym z obeti vraha Kaina valí sa po zemi v hustých kúdoľoch, ako sa váľa v prachu všetko to, čo je nízke, podlé a opovrhnutia hodné.

Krajinka zodpovedá úplne nálade chvíle, a nám sa zdá, ako keby všetko v prírode zanemelo nad touto strašnou udalosťou. Farby na obraze sú jemne zostavené, akoby chceli zmierniť hrôzu samotného sujetu.“

Maľbu Kutlík vytvoril v Arco. Odtiaľ ju pravdepodobne poslal na výstavu *Krasoumnej jednoty pro Čechy v Praze* v roku, následne ju vystavil v Belehrade vo februári 1896 počas nulte výstavy školy a jeho prác. Nakoniec sa maľba dostala aj do Kutlíkovej kolekcie³⁸¹ pre *Svetovú výstavu v Paríži v roku 1900* a spomenutá je tiež v *Sprievodcovi výstavou*.³⁸² Maľba bola dlho dostupná len na tónovanej dvojfarebnej dobovej fotografii z Kutlíkovho majetku, pokým sa nám ju nepodarilo dohľadať v USA (máj – jún 2016) a urobiť si tak lepšiu vizuálnu predstavu aj o jej farebnom riešení, nielen na základe citovaného dobového popisu.

V Getsemanskej záhrade

Olejomaľbu (1895) priviezol maliar spolu s ďalšími obrazmi z Arca, kde ju vytvoril počas svojho liečenia sa. Maľbu objednal častkovský farár Jozef Nedobry.³⁸³ V kostole v Častkove je obraz umiestnený od roku 1895. Cez koho sa Cyril dostal k tejto objednávke, ostáva otázkou. Faktom je, že v Prietrži, neďaleko Častkova, pôsobil v rokoch 1895 – 1904 ako ev. kňaz Teodor Bálent st. – od r. 1901 manžel Cyrilovej sestry. Pravdepodobnejšie však je, že opäť pomohli – ako v ostatných prípadoch – kontakty Cyrilovho otca Bohdana Kutlíka.

Kompozíciu Kutlík prebral od nemeckého nazarénskeho maliara Karla Gottloba Schönherra (1824 – 1906). V Kutlíkovej pozostalosti sa zachovala dobová fotoreprodukcia predlohy a je to jasné aj z prírpisu na obraze: *Dle Schönherra C. Kutlík Arco Varignane 1895*.

³⁸¹ BASCHET, Ludovic (ed.) *Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900 / Exposition universelle de 1900*. Paris : Lemercier, 1900, s. 325.

³⁸² *Paris exposition 1900. Guide pratique du visiteur de Paris et de l'exposition*. Paris : Hachette, 1900, s. 197.

³⁸³ *Cirkevné listy*, č. 3/1895 s. 54 – 55.

Kutlík Schönherrovu kompozíciu zjednodušil vypustením rastlín vľavo v popredí a stromu v druhom priestorovom pláne vpravo. Postavy pretransformoval svojim maliarskym štýlom. Výjav námetovo čerpá z Lukášovho evanjelia, 22. kapitoly, keď sa po Poslednej večeri Ježiš v modlitbách pripravuje na smrť ukrižovaním. Biblický príbeh sa odohrával v Getsemanskej záhrade na Olivovej hore. V Kutlíkovom poňatí je Ježiš zahalený do tmavočerveno – modrého rúcha (dodrжанá symbolická farebnosť). Z ľavej vrchnej strany podáva Ježišovi kalich Jeho osudu anjel v bielom odeve. Vľavo v druhom pláne je umiestnená skupinka sediacich postáv. Sú to učeníci Peter, Jakub a Ján, ktorí mali neďaleko od Ježiša bdieť, ale zaspali. Vpravo na obzore sú zobrazené stromy – špicaté Kutlíkove tirolské cyprusy, aké odpozoroval vo voľnej krajine v okolí Arca. Aj keď ide na obraze o nočný výjav, farebnosť nevyznieva príliš tmavo. Práve naopak – krásne tóny zosvetľovanej modrej, doplnené niekoľkými hviezdikami, vytvárajú prežiarený dojem. Najtmavšia je obloha úplne na vrchu výjavu a smerom k horizontu sa zosvetľuje. Tam sa stretáva s pásom zelene, ktorý zaberá druhý priestorový plán obrazu. Najsvetlejšie je popredie, zvyrazňujúce hlavnú postavu – Ježiša, kľaciaceho na zemi. Celý výjav pôsobí veľmi zduchovnenou atmosférou (Príl., obr. 16).

4.1.3 Plánované oltárne realizácie

V Kutlíkovskej korešpondencii nachádzame ešte zmienky o dvoch oltárnych obrazoch. Prvou bola objednávka z roku 1895 na obraz do evanjelického kostola do Laaz pri Púchove v Trenčianskej stolici (Lazy pod Makytou?). Viac sa mi k tomu nepodarilo preveriť. Druhá objednávka prišla z Moravy. Farár Anton Štúr z Hodslavic (okres Nový Jičín) pri príležitosti obnovy kostola žiadal: „My chceme míti obraz nový, který by představoval P.(oslední) Večeři Páně a sice 'Leonarda da Vinci' - chceme míti obraz pěkne provedený v krěsbě i malbě.“ Obraz mal mať rozmery 100 x 50 cm a mal byť hotový do dvoch mesiacov. Nepodarilo sa mi overiť, či táto zákazka bola zrealizovaná. Dozvedela som sa však, že v Hodslaviciach nejaký oltárny obraz bol ešte okolo roku 1960. Dnes po úpravách je v kostole striedma výzdoba bez obrazu. S istotou však vieme, že motív Poslednej Večere Kutlík poznal zo svojho rodiska. Išlo o pôvodný oltárny obraz z roku 1856 od A. Hanna, ktorý Kutlík reštauroval.

Sv. Gerazím

Do výstavnej kolekcie na Slovensku pravdepodobne prvýkrát zaradil Kutlíkov obraz (okolo 1896) Vladimír Wagner. V Slovenskom múzeu v apríli 1948 na výstave *Sto rokov slovenského výtvarného umenia 1848 – 1948* visel Kutlíkov olej zo súkromného majetku *Svätý Gerazím*. Katalóg bez reprodukcie, nenapovedal, o ktoré dielo ide. Štítok z Wagnerovej výstavy som našla na obraze, ktorý maliarov synovec evidoval pod názvom *Daniel v jame levovej*³⁸⁴ Ako nás upozornil prof. PhDr. Marian Zervan, PhD., ikonografia obrazu s jedným levom, ktorého ošetruje muž, zodpovedá Wagnerovej identifikácii témy. Na výstave v roku 1948 bol teda Kutlík opäť charakterizovaný ako maliar religióznych tém. Aj keď svätca zachytil netradične – v podobe mladíka v tunike a antických sandáloch – pričom v pravoslávnej ikonografii býval Sv. Gerazím zobrazovaný ako starec.

Kutlíkov *Sv. Gerazím* (Príl., obr. 44) sa mohol objaviť aj v roku 2009 na výstave k 60. výročiu založenia SNG, nakoľko ho galéria ho už vlastní (od 2007). Maliarskym spracovaním i tematicky otento obraz súvisí s ďalšími Kutlíkovými dielami, vytvorenými okolo roku 1896 ako *Scéna z lovu – Záhlavie časopisu Poľovník, Refugium / Útočisko a Sen Kráľoviča Marka* (Príl., obr. 40 – 44).

4.1.4 Nedostupné náboženské maľby

Judáš vydáva Ježiša Krista

V Osobnom fonde Cyrila Kutlíka v AVU SNG sa zachovala dobová fotografia s reprodukciou obrazu nemeckého maliara W. Clemansa *Judáš vydáva Ježiša Krista*. Podľa tejto predlohy spracoval Kutlíkov žiak Dragomir Glišić kresbu čiernou kriedou v rovnakom čase – vo februári 1896, keď Cyril Kutlík totožný motív maľoval olejom.³⁸⁵

Júda a Támár

Biblický príbeh, ktorý sa stal námetom k tomuto Kutlíkovmu obrazu (do 1896) mal dokázať, že kráľ Dávid pochádza z Júdovho kmeňa. V príbehu išlo o to, že Támár, manželka Júdovho prvorodeného syna odovdela. Podľa starozákonného levirátu sa mal mŕtvemu bratovi postarať o potomstvo mladší Júdov syn Onán. Aj ten však musel zomrieť. Júda sa bál vydať

³⁸⁴ BÁLENT, Boris. *Chronologický súpis malieb Cyrila Kutlíka*. Strojopis. 1957. s. 4. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁸⁵ ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novosti*, r. IV. č. 42. Beograd, 11. 2. 1896. s. 1; V. A. S.: Izložba srpske slikarske škole. In *Beogradske novine*. r. II. Beograd, 2. 2. 1896.

Támár za svojho posledného syna Šeláho, aby nezomrel aj ten. Vtedy Támár preoblečená za neviestku ľst'ou zviedla samotného Júdu. Počala od neho a porodila dvojčatá, z ktorých starší Perec – Zerach sa stal jedným z Dávidových praotcov.

Kutlík si pre zobrazenie vybral pravdepodobne moment rozhovoru oklamaneho Júdu s preoblečenou Támár. I keď podobu obrazu nepoznáme, domnienku naznačuje maliarov výpisok: “13. I oznámeno jest Támár těmito slovy: Až tchán tvůj vstoupí do Tamnas, aby stříhl ovce své. 14. Tedy ona uloživši u sebe šaty své vdovské, zavila se v roucho, a oděla se a seděla na rozcestí, kudy se jde do Tamnas; nebo viděla, že léta dorostl, a že mu není dána za manželku. 15. Kteroužto uzřev Júda, za to měl, že jest nevěstka, nebo zakryla tvář svou. 16. Protož uchýlil se k ní z cesty, řekl: Dopust' hnedto, at' vejdu k tobě (- nebo nevěděl, že by nevěsta jeho byla). I řekla: Co mi dáš, jestliže vejdeš ke mně? 17. Odpověďel: Pošlit' kozelce z stáda. Dí ona: Kdyby něco zastavil, dokavad' nepošleš. 18. I řekl: Cožť mám dáti v zástavě? Odpověděla ona: Pečetní prsten svůj a halzi svou, a hůl svou, kterouž máš v ruce své. I dal jí, a vešel k ní; a počala z něho.” (I. Mojžiš. 38. kap. 13. verš)

Archanjel Michal

Kutlíkov *Diplom pre Pohrebnú spoločnosť* (1899) sa v belehradskej tlači dočkal kritického popisu od srbského tlačiara Marka Ivaniševiča. Text je pre nás zaujímavý tým, že na jednej strane naznačuje Kutlíkovu prácu podľa živých modelov, na druhej strane stručne zaznamenáva podobu nezdokumentovaného diplomu:³⁸⁶ Kutlík tvár Archanjela Michala „prekreslil podľa veľmi peknej dievčiny (a nevytvoril idealizovane z fantázie)... Pútnik z onoho sveta nie je Srb, ako by bolo potrebné na srbskom diplome, ale je šašo z divadelnej hry *Tricoche et Cacolet*³⁸⁷ [...] je v čižmách.“ Diplom sa tak stal pôvodom pre novú polemiku v tlači. Hoci bola menšieho rozsahu, než *Polemika o škole*, opätovne sa do nej zapojil – už vôbec nie vecne, len zaujato – aj Djordje Krstić, ktorý mimochodom motív Archanjela Michala tiež niekoľkokrát spracoval. Pre nekompletnosť jednotlivých ročníkov dobových novín v Národnej knižnici Srbska sa mi nepodarilo dohľadať prvú časť tohto verejného korešpondovania, ale z Kutlíkovej odpovede sa zdá, že ho foto-lito-zinkograf Marko Ivaniševič „hrubo napadol,“ keď odporučil tlačenie svojho diplomu v cudzine, lebo sa nazdával, že vtedajšie Srbsko nemalo súkromnú firmu pre kvalitnú výrobu reprodukcii podľa maľby „vytvorenej polychromaticky v olejovej technike.“³⁸⁸ Po použití ostrého tónu, musel

³⁸⁶ IVANIŠEVIĆ, Marko. Gospodine uredniče. In *Mali žurnal*. r. VI. Beograd : Savić i Komp., 10. 6. 1899.

³⁸⁷ Henri Meilhac – Ludovic Halévy: *Tricoche et Cacolet*, veselohra v piatich dejstvách, 1872.

³⁸⁸ KUTLIK, Kirilo. Ispravka. In *Mali žurnal*. r. VI. č. 147. Beograd : Savić i Komp., 29. 5. 1899 a v č. 148 z 30. 5. 1899. K tejto odpovedi sa v AVU SNG nachádza koncept.

Kutlík očakávať novú reakciu Ivaniševiča. Ten sa vyjadril rovnako ostro v zmysle, že nemôže byť dobrá reprodukcia, keď je zlý originál. Možno Ivaniševič nebol celkom nestranný – tak ako ani Kutlík – pretože nevieme, čo vzájomne riešili kvôli školnému (zníženému na najnižšiu úroveň), ktoré riadne neplatil za svoje dieťa, navštevujúce nejaký čas Srbskú kresliarsku a maliarsku školu. Nakoniec Ivaniševič priznáva: „A že ja nemôžem založiť modernú dielňu, nie je prejavom mojej neznalosti, ale jedine zlý osud...“

4.1.5 Pravoslávna maliarska tradícia

Vzhľadom na ikonopisnú pravoslávnu (byzantizujúcu) maliarsku tradíciu, s ktorou bol Kutlík od roku 1895 konfrontovaný v Srbsku, treba poukázať aj na jej vzťahy k západoeurópskej maľbe. Aleš Filip a Roman Musil formulovali svoj hieratizmus ako:³⁸⁹ „Poslední ze sledovaných inovativních tendencí vychází především ze dvou velkých tradic duchovního umění, které přesahovaly obvyklý horizont západoevropského historicizmu 19. století, totiž egyptského a raně křesťanského umění, jež bylo dále rozvíjeno v Byzanci. Snaha o nadčasové duchovní umění odpovídající sakrálním archetypům navazovala na odkaz nazarénů a kolem roku 1900 byla aktualizována některými trendy secesního umění.“

Už v rokoch 1886 – 1887 sa v srbskej tlači dokonca odohrala tzv. *Polemika o pravosláví*,³⁹⁰ v ktorej rozličné názory obhajovali vážené osobnosti srbskej spoločnosti z oblasti kultúry archeológ a správca Národného múzea v Belehrade Mihailo Valtrović, maliar staršej generácie Stevan Todorović a maliar Djordje Krstić. V *Polemike o pravosláví* išlo v podstate o problém etablovania západoeurópskeho barokizujúceho výtvarného názoru v cirkevnej maľbe v Srbsku – túto pozíciu zastával maliar Djordje Krstić. Zatiaľ čo – hoci veľmi progresívne uvažujúci – Mihailo Valtrović, v súvislosti s novostavbami pravoslávnych chrámov, výrazne obhajoval tradičný byzantizujúci architektonický štýl.

Spoluautor knihy *Dějiny Srbska* Ondřej Vojtěchovský to zhrnul:³⁹¹ „Poslední dvě dekády 19. století znamenají v dějinách srbského malířství éru realizmu. Místo ve Vídni studovala většina srbských malířů v Mnichově, tehdejším centru realistické malby ve střední Evropě. Již v sedmdesátých letech se zde vzdělával Miloš Tenković, první významný malíř pocházející ze Srbska. V osmdesátých letech, která strávil v rodném Bělehradu, se však musel

³⁸⁹ FILIP, Aleš – MUSIL, Roman, 2006. s. 123.

³⁹⁰ MAKULJEVIĆ, Nenad. Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882 – 1914). Beograd, 2007. s. 112-133.

³⁹¹ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s 286-287.

potýkat s naprostým nepochopením jeho realistické tvorby. Mnohem vládnejší bol prijat Djordje Krstić, ktorý strávil v Mnichově desiat rokov ako štátny stipendista. V bielehradskom ovzduší ovládanom tradičným akademizmom vychádzal publiku vstříc patrioticko-romantickými námětmi a idylickými scénami ze selského života. V cirkvebním umění Krstić prosadil přes odpor domácí konzervatívni opozice svůj západní barokní způsob malby. Od jeho éry náležela cirkvební malba akademicky školeným umělcům a nikoliv řemeslníkům, vyučeným ve staleté tradici ortodoxního ikonopisu.“

Kutlík mal v danej otázke sám pre seba jasný názor. To, že preferoval západoeurópsky štýl náboženskej maľby pri zákazkách, ale tiež vo výučbe na maliarskej škole vo svojej novej domovine, nepriamo vyjadril, keď sa zdôveril Androvi Gligorijevičovi pre bosniatsky časopis *Nada*,³⁹² že mu je ľúto, že jeho študent Rafailo Momčilović sa nebude môcť zamerať na univerzálne maliarstvo, nakoľko ho Mníšske združenie vyslalo na štúdium ikonopisu do Ruska. Ostatne, Kutlík preferenciu západoeurópskeho štýlu pre tvorbu náboženských malieb deklaroval v Srbsku už v roku 1896, keď nechal študenta Dragomira Glišića pracovať na motíve *Judáš vydáva Ježiša Krista*³⁹³ na základe fotografickej reprodukcie obrazu od nemeckého maliara W. Clemansa. Glišić kreslil kriedou, Kutlík rovnakú tému vypracoval ako olejomaľbu. Ani jedno z diel dnes nemáme zdokumentované. Predstavu o ich kompozícii si môžeme ale vytvoriť na základe fotografie Clemansovho originálu, ktorá sa zachovala v Kutlíkovej pozostalosti (AVU SNG). Vidieť, že sa s fotografiou pracovalo, lebo je na ňu dokreslená mriežka, uľahčujúca zväčšovanie predlohy.

Hoci sa *Polemika o pravosláví* odohrala skoro desaťročie pred Kutlíkovým príchodom do Srbska, aj spomenutá percepcia jeho zobrazenia Archanjela Michala tlačiarom Ivaniševićom v roku 1899 („Pútnik z onoho sveta nie je Srb, ako by bolo potrebné na srbskom diplome“) naznačuje stále trochu konzervatívne pozície vnímania verejnosti pri snahách umelcov o uplatňovanie západoeurópskeho štýlu náboženskej maľby v srbskom prostredí. Avšak ani takáto kritická skúsenosť s percepciou jeho výtvarného návrhu diplomu, neodradila vytrvalého Cyrila Kutlíka od toho, aby sa skoro v rovnakom období nepokúsil získať zákazku aj na ďalšie náboženské maľby – tentoraz pre ikonostasy, čo sú namiesto oltára súbory obrazov v pravoslávnych chrámoch, s prísne zaužívaným zastúpením a rozmiestnením jednotlivých tematických scén z Kristovho života, ako i svätcov.

³⁹² GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

³⁹³ ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novosti*, r. IV. č. 42. Beograd, 11. 2. 1896. s. 1; V. A. S.: Izložba srpske slikarske škole. In *Beogradske novine*. r. II. Beograd, 2. 2. 1896.

Ikonostasy v Srbsku

Osobne ma celkom prekvapilo zistenie, že Kutlík plánoval maľby pre chrámové priestory aj vo svojej novej domovine. (K náboženským ilustráciám pre židovskú komunitu v Prahe a oltárnym obrazom pre evanjelikov na Slovensku a v Čechách by tak v jeho tvorivom opuse pribudli aj realizácie pre pravoslávnych veriacich.) Cirkevný pokladník Ivan Gaić z Golobka pri Smederevskej Palanke Kutlíkovi začiatkom roka 1899 napísal:³⁹⁴ „Vážení pane, Váš vzácny list z 22. predošlého mesiaca, viažuci sa na vytvorenie ikonostasu a celkovej výzdoby tunajšieho kostola som dostal 25. predošl. mes. a tu dávam odpoveď: 1) Zatiaľ nie je hotový plán ikonostasu a má sa len teraz robiť. 2) Suma za kompletné vytvorenie závisí od dojednania. 3) Ukončenie roboty bude závisieť od vykonanej práce – a od návrhu pri dohovore. 4) Čo sa týka dĺžky a šírky kostola, to sa môže zmerať v rovnaký deň, keď sa bude pripravovať plán ikonostasu. 5) Podľa vytvoreného plánu budú urobené aj obrazy. 6) Golobok je vzdialený od železničnej stanice a to: od Palanky 2 hodiny, keď sa z Belehradu príde železnicou do Palanky. Je aj druhá železničná stanica v Lozoviku. To je opäť, keď by sa z Belehradu prišlo loďou do Smedereva. No najlepšie je ísť železnicou z Belehradu do Palanky. 7) Čo sa týka podmienok, tie sú priaznivé. Obec má svoju hotovosť. Na záver prijmite výraz mojej veľkej úcty Ivan Gaić, cirkevný pokladník. Pánovi Cyrilovi Kutlíkovi, akad. maliarovi a správcovi maliarskej školy Belehrad.“ Odkiaľ sa Kutlík dozvedel o potrebe výzdoby kostola, postaveného v roku 1894, nevedno. Mal ale zjavne prehľad o miestnom dianí, keďže sa cirkvi ponúkol na maľbu ikonostasu. O celej záležitosti ho ďalej priebežne informoval Radoš Paunović, daňovník a geometer z Palanky:³⁹⁵ „Okrem toho, dnes bol starý kmeť u nás v kancelárii, tak som sa ho opýtal, čo si myslia jeho dedinčania v súvislosti kostola a Vás, teda ohľadom Vašej ponuky. Povedal mi, že všetci sú za a že sa to iste uzavrie behom 5 – 6 dní, akonáhle bude nový predseda uvedený do funkcie a všetko sa mu odovzdá na riadenie.“ Zadávanie objednávky sa tiahlo dlhšie, ale pre Kutlíka bolo stále nádejné, dozvedáme sa znova od Paunovića:³⁹⁶ „Práve dnes som sa stretol s bývalým predsedom golobockej obce a pýtam sa ho na to: či nejaký majster alebo umelec všeobecne vykoná urobenie ikonostasu a zvyšnej kostolnej výzdoby a čo si oni celkovo o tom myslia. Komu chce tú umeleckú prácu zveriť. Povedal mi, že ešte s nikým nejednali, okrem toho čo predtým s Vami. A že by boli radi práve Vám [tú prácu] postúpiť, ak sa môžete dohodnúť. [...] Keďže sme sa obaja ponáhľali, [...] rozišli sme sa s tým, že rozhovor dokončíme pri inej príležitosti.“

³⁹⁴ Ivan Gaić, cirkevný pokladník v liste Cyrilovi Kutlíkovi, 26. 1. 1899, Golobok. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁹⁵ Radoš Paunović v liste Cyrilovi Kutlíkovi, 3. 2. 1899, Palanka. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁹⁶ Radoš Paunović v liste Cyrilovi Kutlíkovi, 24. 3. 1899, Palanka. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Kutlík v súvislosti s cirkevnými objednávkami napísal neskôr rodičom:³⁹⁷ „A dostal [jsem] práve v den koupi [pozemku] objednávku kostelní sem do Srbska na 1000 dinárů [...] Práce není veliká a může i má být za 2 měsíce hotová.“ V maliarovom finančnom diári³⁹⁸ medzi príjmami nachádzame sumu označenú ako „a conto za ikonostas“ (prvý raz 23. – 24. 1. 1900) – avšak od Obce Skakavickej, nie Golobockej! Nevieme teda s istotou, či objednávku z Golobka Kutlík naozaj aj získal, a či maľby ikonostasu stihol sám dohotoviť, keďže mu do konca života ostávalo niekoľko mesiacov.

Počas návštevy Golobku som zdokumentovala 28 olejomalieb, tvoriacich ikonostas. Od miestneho popa Dalibora Novakovića a autora publikácie o golobockom kostole Dr. Mladjana Cunjaka som sa dozvedela, že maľby naozaj pochádzajú z prelomu 19. a 20. storočia, pričom autor nie je známy. Je na nich však znateľný už západoeurópsky výtvarný názor na náboženskú maľbu, keď pre niektoré scény z nich boli predlohou evidentne napr. Rembrandtove diela. S kurátorkou Múzea v Smedereve Mr. Snežanou Cvetković sme konštatovali, že maľby vytvoril akademicky školený umelec. Definitívny úsudok o Kutlíkovej prípadnej participácii na ikonostase bude možné vyniesť až po podrobnej analýze a komparácii s inými dielami, v súlade s názormi srbských umenovedcov.

Ďalší projekt, spolupráca so slovenským architektom, narodeným vo Vojvodine Michalom Milanom Harmincom (1869 – 1964), pri výzdobe katolíckeho chrámu v nešpecifikovanej lokalite³⁹⁹ však pre Kutlíkovu predčasnú smrť už zjavne realizovaná nebola.

4.2 Historické maľby

Medzi zaujímavé publikačné projekty, propagujúce Kutlíkovu maliarsku tvorbu patrí vydanie samostatných reprodukcí jeho historických portrétov Jana Husa a Jana Žižku. Prvý z bádateľov, venujúcich sa Kutlíkovi Boris Bálent, dozvedel sa o existencii tlačí asi náhodne od semilského učiteľa a archivára Rudolfa Hlavu:⁴⁰⁰ „Dnes jsem ze tří MNV svázal archiválie

³⁹⁷ Cyril Kutlík v liste svojim rodičom, 19. 2. / 3. 3. 1900, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁹⁸ Finančný denník Cyrila Kutlíka na rok 1899/1900. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³⁹⁹ Cyril Kutlík v liste rodičom, 8. 10. 1899, Belehrad. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁰⁰ Rudolf Hlava v liste Borisovi Bálentovi, Semily, 21. 7. 1958. List bol pôvodne v pozostalosti Dr. Borisa Bálena v Bratislave, od roku 2005 je uložený v Štátnom okresnom archíve v Semiloch v pozostalosti Rudolfa Hlavu (zatiaľ bez signatúry).

Rudolf Hlava (1911 – 1988) bol „Archivár, muzejník, kronikár, sběratel a učitel v Semilech. Učitel'ský ústav ve Sv. Janu pod Skalou, učil v Dobřichovicích, Kbelech a Suchdole, ext. studoval na Škole vysokých studií pedagogických v Praze, 1936 – 1938 působil jako správce školy ve Waterschei v Belgii. Za války učil též ve Vranovém, od 1945 krátce v Železném Brodě a pak na dívčí měšť. škole v Semilech, později chlapecké a jedenáctileté. Učil češtinu, dějepis, zeměpis, občan. nauku a ruštinu. Založil městský i okresní archiv, městské

z doby před 1945. Při tom jsem zahlédl portréty M. Jana Husa a Jana Žižky s textem: Světlotisk dle obrazu Cyrilla Kutlíka. Vydavatel a nakladatel F. Vonka v Turnově. Znáš je? Jsou sice poškozené, visely asi řadu let zasklené, ale přece zajímavé.“ Keďže zásluhou archivára Jaroslava Bartáka som sa v roku 2011 dostala k spomínaným svetlotlačiam, poznáme ich rozmery 30 x 20,6 cm. Z reklám vydavateľa Vonku v kalendári Hus sme sa dozvedeli, že reprodukcie bolo možné samostatne zakúpiť. (Nateraz nevieme, že by boli prílohou kalendára, ako to bolo s Kutlíkovou kompozíciou s Jánom Ámosom Komenským *Pod' sem synu, uč sa byť múdrym!*)

Ako čítame v Kutlíkovom denníku, pôvodne plánoval vydať tlače sám:⁴⁰¹ „Roubíček [pražský obchodník s obrazmi a starožitnosťami] zase chce nějaké ženské hlavy – ó, jak jsem rád, že tolik objednávek mám – jak jsem rád! Kéž bych vše šťastně dohotovil! Bůh dejž, abych vše šťastně dopadlo. Podobizny Husa a Žižky vydám sám.“

Obrátil sa na firmu J. Sluka Turnov. Chromolitogr. ústav, knih – a kamenotiskárna, kde komunikoval s následníkom Františkom Vonkom. Tlačiar Kutlíka informoval o priebehu prác:⁴⁰² „Po obdržení obrazu nechal jsem jej fotografovati k tomu cíli, aby se mohl provésti světlotiskem.“ Upozornil na zdržanie zo strany fotografa, ako aj na ďalšie skutočnosti: „Jelikož ale sám jej světlotiskem provésti nemohu, poptávám se několika firem, jež se světlotiskem zabývají o provedení. Záleží mi na tom, aby obrazy byly nejen pěkně provedeny, ale aby cena mohla býti poměrně levná a tedy i přístupnější.“ Od Vonku sa dozvedáme tiež, ktorý z obrazov bol vytvorený skôr: „Bylo by však výhodné, kdyby tisk obou obrazů (Husa i Žižky) mohl se najednou provésti. Prosil bych tudíž, kdyby potom i obraz *Husa* zároveň připraven byl.“

O turnovskej firme, ako vydavateľovi Kutlíkových historických portrétov čítame aj v *Evanjelickom Cirkevníku*:⁴⁰³ „Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic dohotovil právě obrazy Mistra Jana Husa a Jana Žižky z Kalichu. Jsou to umělecká díla velezdařilá, svědčící o svědomitém studiu a jevící vniknutí do obou těchto velikánů, jaké jest jenom evanjelickému umělci možné. Firma Jana Sluky v Turnově vydá oba tyto obrazy světlotiskem. Originaly jsou majetkem p. Jind. Bartáka v Humpolci.“ Možno aj vďaka uvedeným údajom sa v 20. storočí podarilo Borisovi Bálentovi nájsť originály malieb a svetlotlače, ktoré nechal fotograficky

muzeum, od 1946 městským kronikářem.“ (Státní okresní archiv Semily, Kartotéka osobností regionu Státního okresního archivu v Semilech. Za poskytnutie informácií ďakujem riaditeľovi archívu PhDr. Ivovi Navrátilovi). Hlava, ako vynikajúci znalec minulosti Českého raja a Podkrkonošia, bol aj „... všeobecně respektovaný sběratel kramářských písní, rukopisných zpěvníků, starých tisků a knižních značek, regionální historik a spoluzakladatel semilského muzea.“

⁴⁰¹ Denník Cyrila Kutlíka od 22. 1. - 14. 2. 1890, záznam z 10. 2. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁰² František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 5. 6. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁰³ ANONYM. Praha. Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic... In *Evanjelický Cirkevník*. r. XXI. č. 6-7. 1890. s. 158.

zdokumentovať. Podnikateľ so súknom Jindřich Barták z Humpolca s určitou vlastnil od Cyrila Kutlíka kolekciu štyroch rodinných portrétov. Podobizeň *Justíny Bartákovvej, rod. Joklovej* je od roku 1979 v majetku Slovenskej národnej galérie a tri obrazy sa v posledných rokoch mali vrátiť k potomkom Bartákovcov do Čiech. Ešte v roku 1966 Borisa Bálena informoval Antonín Frinta:⁴⁰⁴ „Snad jsem Vám ještě nesdělil, že jeho portréty Husa a Žižky byly získány z Humpolce do muzea v Husově domě.“

O historickú maľbu Kutlík prejavoval záujem už od všeobecnej školy, ktorú na pražskej Akadémii výtvarných umení navštevoval u historického maliara Františka Sequensa. Historickú a symbolistickú maľbu pestoval aj Max Pirner, u ktorého na akadémii Kutlík robil záverečnú prácu. Svoj záujem mladík zavŕšil aj štúdiom v špeciálke historického maliarstva Augusta Eisenmengera na Akadémii výtvarných umení vo Viedni (1892/1893).

Okrem rodinného zázemia a dobovej spoločenskej klímy v Prahe, inšpiráciou k vytvoreniu podobizní významných osobností mohli byť jednotlivé zväzky literárneho diela Františka Palackého *Dějiny národů českých v Čechách a na Moravě*, ktoré Kutlík v Prahe čítal. Potom, čo namaľoval Vonkom reprodukované historické podobizne Husa a Žižku, zameral sa Cyril na tému Jana Husa aj vo svojej záverečnej práci na Akadémii výtvarných umení (1891).

Ďalším podnetom na vytvorenie obrazov, určených na reprodukovanie mohli byť aj dobové nemecké tlače z Křížlic, na ktoré ma v roku 2010 upozornil Jaroslav Barták. Ako bádatelia sme sa o týchto predlohách dozvedeli pomerne neskoro, keďže neboli súčasťou maliarovej pozostalosti. Ikonografické riešenie jednej z nich však napovedá, že ich Kutlík pravdepodobne mohol poznať. Skladba obrazu na Žižkovej podobizni by tomu zodpovedala. Kompozíciu Jana Husa, zobrazeného z profilu možno zas porovnať so staršími, ešte renesančnými grafickými listami. Uvedme na tomto mieste tiež, že Kutlík svoje farebné podanie portrétu Jana Husa vypracoval aj vo variante pravdepodobne technikou akvarelu. S tým sa stretne na *Titulnom liste Kalendára Hus*, vytvoreného tiež pre Vonku. Samotné Kutlíkove historické podobizne Husa a Žižku sa opätovne podarilo dohľadať v bývalom Múzeu Husovho domu v Prahe – v súčasnosti v Ústrednom archíve Českobratskej cirkvi evanjelickej.

⁴⁰⁴ Dr. Antonín Frinta na korešpondenčnom lístku Dr. Borisovi Bálenovi, Praha 13. 9. 1966. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

Komenský

Korešpondencia Františka Vonku svedčí aj o ďalšom spoločnom projekte s Cyrilom Kutlíkom:⁴⁰⁵ „Žádané obrazy a kalendář jsem již zaslal. Co račte soudit o obrazech a jejich provedení? [Na mysli má pravdepodobne svetlotlače Husa a Žižku...] Kalendář se souhlasně všude líbí. Uvidím brzy Komenského?“

Motív *Ján Ámos Komenský – Pod' sem, synu, uč sa byť múdrym!* spracoval Kutlík ako figurálny dvojportrét. Zatiaľ čo zástupný model Komenského nie je známy, vieme, že v postave žiaka nad glóbusom zachytil Kutlík podobizeň svojho mladšieho brata Pavla.⁴⁰⁶ Podľa záznamov Borisa Bálena, František Vonka pravdepodobne odkúpil originál tejto Kutlíkovej olejomalby aj s autorskými právami. V Turnove ju Vonka vydal v podobe separátnej tlače na archu mäkkého papiera formátu 35 x 24,7 cm a tlačil ju Pavlíček. Sprievodný text znie: „Pojď sem synu, uč se moudrým býti!“ Zachovala sa aj tlač na hrubšom papieri formátu 24,5 x 16,1 cm s jemným ornamentom a textom: „Pod' sem, synu, uč sa byť múdrym!“ Slovenský variant tlačili Klimeš a Pivko v Liptovskom Svätom Mikuláši a rozširoval ho pravdepodobne spolok *Tranoscius*. Na oboch tlačiach je obrázok formátu 20,1 x 14,1 cm, ide teda zjavne o rovnaký štočok, vyrobený firmou Husník a Häusler, ako sa dozvedáme zo značky vpravo dole. Dvojportrét Komenského so žiakom bol vraj reprodukován tiež v *Tranovského evanjelickom kalendári 1906/7*.⁴⁰⁷

Kutlíkovu podobizeň Komenského so žiakom plánoval František Vonka, spolu s druhou ilustráciou, zaradiť aj do vydania ďalšej tlače. Píše o tom:⁴⁰⁸ „Byl jsem 9. února v Praze u Husníka a Häuslera v záležitosti obrázků pro *Kytici Komenského*. Budou 3: Váš Komenský, Nivnice a Rodný dům Komenského v Nivnici. Poslední dva jsou fotografie. Rodný dům je dobrý, Nivnici však není možno dle vyjádření p. Häuslera převést na zinek; radil mi tedy, aby se udělala tušová kresba, a při tom jsem vzpomenu na Vás. [...] Utíkám se tedy k Vám s touto bolestí mou a prosím Vás za laskavé nakreslení přiložené fotografie. Format cliché bude 9/13 ctm na ležato, tedy o něco menší než fotografie. Račte v téže proporci kresbu upravit. Chci však spisek již v prvních dnech března rozesílati, tedy je pouze 14 dní na vše. Z téže příčiny prosím o las[kavé] provedení toho. Husník bude [...] dnů k vyrobení štočků potřeb[ovati a tisk?] také vyžaduje času. [...] Kresbu i s fotografií račte mi

⁴⁰⁵ František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 16. 12. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁰⁶ Pavel Kutlík (1874 – 1893) zomrel na tuberkulózu, ako žiak lesníckej školy v Písku. Pochovaný je v jednom z dvoch hrobov detí Bohdana Kutlíka na cintoríne pri evanjelickom a. v. kostole v Křížliciach.

⁴⁰⁷ *Tranovského evanjelický kalendář 1906/7*. r. XIV. Liptovský Sv. Mikuláš, tlač : Klimeš a Pivko. s. 37-40-42. (Údaj nepreverený.)

⁴⁰⁸ František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 14. 2. 1892. AVU SNG, inv. č. 650/1996. (List je čiastočne poškodený, preto som do zátvoriek doplnila pravdepodobné chýbajúce slová.)

zas[lati] sem do Turnova, já pak zašlu vše najed[nou] do Prahy k reprodukci.“ Zachovaný exemplár malej brožovanej publikácie *Kytice Komenského*⁴⁰⁹ dosvedčuje, že požiadavku Kutlík vyplnil podľa želania vydavateľa. Okrem titulného portrétu Komenského so žiakom, je teda v knižočke reprodukováaná aj jeho kresba *Nivnice na Moravě*.

K téme Komenského sa Kutlík zakrátko vrátil. Reprezentatívna olejomalba *Ján Ámos Komenský* bola však reprodukováaná až o päťdesiat rokov neskôr v *Kalendári českobratskom evangelickom*.⁴¹⁰ Sprievodný text k reprodukcii znie: „J. A. Komenský. Originál této olejomalby Cyrila Kutlíka, syna někdejšího faráře v Krkonoších, pochází z jubilejního roku 1892 a visí v museu Husova domu v Praze.“ Autorom anotácie bol najpravdepodobnejšie vtedajší správca múzea Antonín Frinta.⁴¹¹ Bálent zaznačil aj pôvod diela:⁴¹² „Muzeum Husova domu (české reformace) (z Křížlic) od p. far. Nechanický – Pozděchov.“ Dokumentačná čiernobiela fotografia od známych pražských fotografov Fr. Illek a Alex. Paul,⁴¹³ svedčí, že Boris Bálent sa dopracoval až k originálu diela. Dňa 24. 10. 1945 si do denníka poznačil: „v Husovom dome mi prof. Frinta [...] ukázal jeho olejomalbu J. A. Komenský...“ Keď som v roku 2007 pátrala po portréte ja, bolo to bez úspechu. Až o niečo neskôr, v roku 2010 sa Kutlíkovu maľbu Komenského, spolu s podobizňami Husa a Žižku podarilo v budove Husovho domu nájsť zamestnankyniam Ústredného archívu Českobratskej cirkvi evanjelickej v Prahe Vendulke Zejfartovej a PhDr. Eve Fialovej.

Ku kompozičnému spracovaniu reprezentatívneho portrétu Komenského sa zachovala ešte poznámka Borisa Bálienta, že:⁴¹⁴ „detail ruky – nápadná zhoda Kupeckého:

⁴⁰⁹ *Kytice Komenského. K oslavě 300leté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského uspořádal E. Musil-Daňkovský. Se třemi obrazovými přílohami.* V komissi knihkupectví Kapr a Kotek na Smichově, 1892. Turnov : Fr. Vonka.

⁴¹⁰ *Kalendář českobratský evangelický na rok 1945.* r. XXVI. Praha : Kalich, 1944. s. 51. Sprievodný text, citovaný ďalej, je pravdepodobne od Antonína Frintu.

⁴¹¹ Dr. Antonín Frinta (1884 – 1975) český filológ a propagátor slovanskej vzájomnosti. Jan Chodějovský (Archív Akademie věd České republiky) o Frintovi napísal: „Náležel ke *staré škole* českých slavistů. Dokázal pojmut svůj obor v širokém rozsahu a pěstovat slavistiku jako jednotné a soustavné studium všech slovanských jazyků a národů – od fonetiky a lingvistiky až k otázkám historickým, národopisným, literárním, obecně kulturním a náboženským. [...] V 50. letech se však Frinta ocitl mezi pedagogy, kteří upadli v nemilost, a rok 1958 pak znamenal definitivní konec jeho působení na univerzitě. Nejpозорuhodnější však byla širě jeho společenských aktivit. [...] Neobyčejně horlivě se angažoval v hnutí Českobratské církve evangelické, na jejímž založení v r. 1918 se sám podílel. Byl mimo jiné předsedou Kostnické jednoty a Čsl. odbočky světového svazu bratrství. Pominout nelze ani jeho činnost redakční, především ve Slovanském přehledu (1927–48) a práci v redakci Ottova slovníku naučného nové doby.“

⁴¹² Bálientova pracovná *Kartotéka Kutlíkových diel.* AVU SNG, inv. č. 650/1996. Na kartotečnom lístku k obrazu *J. A. Komenský* uvádza Bálent aj rozmery maľby: 60 x 45 cm.

⁴¹³ Fr. Illek a Alex. Paul, fotografi Jungmannova 31, na hlavičkovom papieri Borisovi Bálientovi, Praha 19. 11. 1945, AVU SNG, inv. č. 717/2003, o. i. píšu: „Pokud se týče reprodukce obrazu Vašeho strýce C. Kutlíka prosíme, abyste se lask. obrátil na p. Dr. Frintu, jelikož v reprodukci, které jsme zhotovili pro p. prof. Frintu tento negativ nemáme.“ V rovnakom archívnom fonde sa nachádza aj dodací list (č. 6895 z 20. 1. 1947) a účet fotografov, z 31. 1. 1947, na *snímek 13 x 18 cm /obraz Komenský/*.

⁴¹⁴ Bálientova pracovná *Kartotéka Kutlíkových diel.* AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Zinzendorf.⁴¹⁵ Konkrétnu predlohu od slovenského barokového maliara Jána Kupeckého (1667 – 1740), som žiaľ nenašla. Podobizne Zinzendorfa sa však v tlači pred sto rokmi vyskytovali, o čom svedčí zobrazenie v *Kalendári Hus na rok 1901*.⁴¹⁶ Portrét Zinzendorfa na rytine je, v porovnaní s Kutlíkovým Komenským, otočený zrkadlovo, avšak gesto ruky je podobné.

4.2.1 Umenie v službách budovania národnej identity

Venujme sa podrobnejšie aj kľúčovej historickej kompozícii, ktorú Kutlík vytvoril po príchode do Srbska. Skicu *Svätý Sáva zmieruje pohádaných bratov*⁴¹⁷ predstavil Cyril už vo februári 1896 počas nulte výstavy⁴¹⁸ jeho Srbskej kresliarskej a maliarskej školy. Bolo to len osem mesiacov od jeho príchodu do Srbska a voľbou námetu, či už ho spracoval symbolicky, alebo nie – okrem maliarskeho študovania krojov – deklaroval aj svoj záujem o srbskú minulosť (stredovekí srbskí vládcovia, Kosovská legenda) a prítomnosť (plánovaná návšteva čiernohorského kniežat'a).

Na 2. výročnej školskej výstave v júni 1897 Kutlík potom prezentoval definitívnu podobu alegorickej kompozície *Vidovdanské stretnutie 1896*. Keďže na stredoveký Kosovský boj v deň sv. Víta obraz len odkazuje a zachytáva bratské stretnutie dvoch vládarov z júna 1896, výstižnejšie je pomenovanie *Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenovića s kniežatom Nikolom Čiernohorským*, ktoré do srbskej umenovedy zaviedol v roku 1954 Dejan Medaković.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700 – 1760) bol nemecký šľachtic, významný stúpenec pietizmu. Stal sa duchovným otcom Moravskej cirkvi – Obnovenej Jednoty bratskej a mal podiel pri organizácii protestantského misijného hnutia.

⁴¹⁶ Hus. *Kalendár pro evanjelický lid na rok 1901*. r. IX. Evanjelická matice a. v., 1900. Tiskem Karla Veselého v Chotěboři. s. 44. Napriek tomu, že reprodukcia portrétu Zinzendorfa vyšla v kalendári až v roku Kutlíkovej smrti, nie je vylúčené, že sa s ňou – v prostredí evanjelických farárov – zoznámil už o desaťročie skôr.

⁴¹⁷ Podobu vystavenej Kutlíkovej skice nateraz nepoznáme. Preto neviem posúdiť, či išlo o významový posun témy (plánované stretnutie zmierenia Alexandra Obrenovića s Nikolom Čiernohorským), alebo o bežné spracovanie legendy (zmierenie medzi Stefanom a Vukanom, synmi vládcu Stefana Nemanju, bratov sv. Sávu). Tradičný príbeh maliarsky pojednal v rokoch 1905 – 1910 napr. Pavle Jovanović pre Hlavný pravoslávny chrám v Sremských Karlovciach, tiež pre Hlavný pravoslávny kostol v Novom Sade.

⁴¹⁸ ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novosti*, r. IV., č. 42, Beograd, 11. 2. 1896. s. 1.

⁴¹⁹ MEDAKOVIĆ, Dejan. Prve slikarske škole i njihovi pokretači. In *Univerzitetski vesnik*, r. V., č. 94, Beograd, 6. 5. 1954. s. 4.

Vidovdanské stretnutie 1896

Ako Kutlíkovu maľbu vnímala verejnosť v čase jej vzniku? Komentáre z dennej tlače nám prezradia viac:⁴²⁰ „Pán Kutlík správca *Srbskej maliarskej školy* návštevníkom výstavy žiackych prác tejto školy, ktorá sa otvára zajtra, pripravil jedno príjemné prekvapenie. Zajtra je presne rok od bratského stretnutia Vznešených pánov Srbska a Čiernej Hory. Slávnostný okamih toho stretnutia vložil pán Kutlík do alegorickej monumentálnej [dekoratívnej] maľby, ktorá v polovičnej životnej veľkosti predstavuje prvé podanie rúk vladárov. [...] Táto maľba vzbudzuje v divákovi veľmi dobrý dojem a zasluhuje, aby ju každý videl.“

Ďalší novinár ponúkol podrobný popis maľby:⁴²¹ „Keď sme vstúpili do sály, zastavili sme sa pred alegorickou maľbou, ktorá musí každého nadchnúť. Je vidno, že maľba sa výstižne zaoberá zvoleným motívom⁴²² a verne vykresľuje typy. Dvaja srbskí vládcovia, pán Srbska Jeho veličenstvo kráľ Alexander a pán Čiernej hory Jeho vysočenstvo knieža Nikola I. sa stretli na bratskej schôdzi. (Príl., obr. 36.)

S pevne stisnutými rukami a s pohľadmi upretými do budúcnosti Srbstva, šliapu reťaze otroctva utláčaného srbského národa, ktorému sa tam z východu ukazuje kvetná hodina, zlatá hodina, zora slobody. Nad týmito vodcami srbského národa bdie duch sv. Sávu, ktorý žehná šťastný čas bratskej schôdze. A tam ďalej, spoza mladého Pána srbského sa vynárajú duchovia kosovských junákov Lazara, Miloša, Jug Bogdana a ďalších kosovských rytierov. Svoje pohľady upierajú na pomstiteľov Kosova, na Alexandra a Nikolu. Ale ešte nie je Kosovo pomstené – ešte je Srb otrokom... Macedónec a Bosniak, s reťazami na rukách a so slzami v očiach, upierajú svoje pohľady na národných vyvolencov a od nich čakajú spasenie, svoju slobodu.

Také je krátke vysvetlenie tohto alegorického obrazu. Keď sa Srb dobre zamyslí nad významom stretnutia srbských vladárov, pamätajúc na všetko, čo bolo a čo sa dnes spája s tým stretnutím, nájde v tejto alegorickej maľbe najvýstižnejší okamih, ktorý tú situáciu charakterizuje. Podoba Jeho veličenstva kráľa Alexandra a Jeho vysočenstva kniežat'a Nikolu je vypracovaná verne.⁴²³ Taktiež sú vystihnuté originálne typy Srbo-Macedónca a Bosniaka. Perspektíva zdôrazňuje na prvý pohľad kompozíciu a to je prvá a hlavná podmienka každej

⁴²⁰ ANONYM. „Vidov-dan 1896. godine“. In *Trgovinski glasnik*. r. VII., č. 68. Beograd, 14. 6. 1897.

⁴²¹ ANONYM. Izložba srpske slikarske škole. In *Beogradske novine* (alebo *Večernje novosti*), Beograd, 15. 6. 1897.

⁴²² Výstižne zvolený motív – v doslovnom preklade by bolo: „presne koncipovaný symbol“ (srbsky emblem). Zdôrazňujem to kvôli analýze Igora Borozana, pojednávajúcej o problém emblému podľa Alciatiho, ktorú uvediem ďalej.

⁴²³ Portréty vládcov Kutlík pravdepodobne vytvoril na základe fotografií, zverejnených v tlači (napr. *Večernje novosti*, 15. 6. 1896). Na druhej strane, charakterové ľudové typy Macedónca a Bosniaka vznikli zjavne na základe živých krojovaných modelov.

monumentálne [doslova dekoratívne] spracovanej maľby. Technika je pastózna, pritom živá a ľahká, na prvý pohľad vyzdvihuje maliarov talent. Dostatočne nasýtení estetickým a národným cítením vzdialili sme sa od tohto obrazu. [Sme] vďační pánovi Kutlíkovi za tak krásne a príjemné prekvapenie a za výstavu prác jeho snaživých žiakov.“

Noviny *Malý žurnál*⁴²⁴ medzi kosovskými junákmi na pozadí Kutlíkovej maľby uviedli ešte: „Boška Jugovića s jeho križiackou vlajkou, Toplića a ďalších, ktorí upierajú svoje pohľady na srbské nádeje, na dvoch srbských vladárov ako pomstiteľov Kosova.“ Zaujímavé je, že s projekciou aktuálneho diania ako pomsty za boj na Kosovom poli sa stretáme tiež o niečo neskôr na obraze *Pomstene Kosovo* od veľikána srbskej historickej maľby Pavla Jovanovića (1859 – 1857). Ak sa vrátíme ešte ku Kutlíkovi, noviny *Ozvena*⁴²⁵ odporúčali maľbu *Na Vítov-deň 1896* „na rozmnoženie za účelom skrášlenia našich domovov. Aj z hľadiska vlasteneckej ideí aj na základe umeleckého spracovania si to maľba plne zasluguje.“

Podľa dobovej tlače 2. školskú výstavu, v termíne 15. – 29. 6. 1897, navštívilo viac ako dvetisíc osôb.⁴²⁶ Medzi nimi však nebol kráľ Alexander, zatiaľ čo výročnú školskú výstavu rok predtým navštívil. A tak sa nesplnili Kutlíkove nádeje, že by jeho maľbu mohol kúpiť priamo kráľ. O svojom želaní písal už o niečo skôr rodičom:⁴²⁷ „Na této výstavě chci vystaviti i já nejnovější můj obraz, na kterém ještě mám dosti práce – který však pakli se vydaří bude za školu i mne od velikého významu.“ Alegóriu cudzinca o spoločnej budúcnosti srbských krajov nakoniec odkúpilo *Belehradské družstvo (Beogradska zadruga)* v decembri 1897:⁴²⁸ „Vítov-deň 1896 – Ako sme včera zverejnili, maľbu pána Kutlíka, správcu tunajšej maliarskej školy kúpilo Belehradské družstvo, ale nie za 800, ale za 1000 dinárov, za toľko, koľko pán Kutlík aj žiadal. Hoci podľa ocenenia odborníkov P[etra] Ranosovića a Živka Jugovića, má aj omnoho vyššiu hodnotu.“

Dynastická zhoda Obrenovičovci – Petrovičovci

Po predstavení dobových popisov a náhľadov k tomuto Kutlíkovmu obrazu si dovoľím uviesť v širšom rozsahu aj jeho úplne aktuálnu umelecko-historickú interpretáciu od

⁴²⁴ ANONYM. Izložba slika. In *Mali žurnal*, r. IV., Beograd, 22. 6. 1897.

⁴²⁵ ANONYM. Izložba srpske crtačke i slikarske škole. In *Odjek*, r. XIV., Beograd, 29. 6. 1897.

⁴²⁶ ANONYM. Preko dve hiljade osoba. In *Trgovinski glasnik*. r. VII., Beograd, 21. 6. 1897.

⁴²⁷ Cyril Kutlík v liste svojim rodičom, 3. 5. 1897, [Belehrad]. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴²⁸ ANONYM. „Vidov-dan 1896“. In *Beogradske novine*. r. III., Beograd, 21. 12. 1897.

Igora Borozana:⁴²⁹ „*Druhá dynastická zhoda: oslava Vítovoho dňa 1896*. Pri príležitosti pomazania kráľa Alexandra na Vítovo deň 1889 Jovan Jovanović Zmaj s vlasteneckou a dynastickou pýchou zložil báseň *Mladým vyvolencom srbskej budúcnosti kráľovi Alexandrovi a kniežaťu Danielovi*,⁴³⁰ z ktorej časť uvádzame: „Alexander a Daniel... / Želaním srbských rán je / Vidieť vás objatých / Povedzte nám, či je blízko / To, o čom sa tak pekne sníva / Či je blízko svätý deň / Deň vášho podania rúk / Vidieť sa, objasť sa / Pobozkať sa v srbskom zápale / A spojiť dva kmene / Na oltári srbskej zhody / To by bolo prvé semä / Päťstoročnice Vítovoho dňa...“ Pomocou štruktúry jazyka básnik vytvoril obraz. Bratská láska ako dôsledok citlivosti, ale aj politickej potreby, bola verbalizovaná ako bozk, objatie a podanie rúk. Zmaj pomocou veršov vykresľuje obraz dynastickej zhody a viaže ju k Vítovmu dňu, ako sviatku budúceho úplného zjednotenia Srbov. Predvídal tým udalosti, ktoré sa udejú vo Vítovo deň 1896. Tie nás budú zaujímať, s tým rozdielom, že v roku 1896 v rámci dynastickej zhody bude Čiernu Horu naďalej zastupovať knieža Nikola namiesto následníka trónu Daniela, uvedeného v básni. Isté politické udalosti umožnili konkrétnu politickú klímu, v ktorej sa mohla skutočne udiať Zmajom koncipovaná dynastická zhoda. [...]

Tiež ešte jeden prípad poukazuje na silu a slabosť obrazov. Maliar Cyril Kutlík namaloval v roku 1897 výjav *Vidovdanské stretnutie 1896 / Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenovića s kniežaťom Nikolom Čiernohorským*. Uznávaný umelec a správca *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* vytvoril spomenutú kompozíciu v nádeji, že ju zakúpi kráľ Alexander. Avšak kráľ ani nenavštívil výstavu, [...] kde bola maľba vystavená. Maľba tak neskončila v kráľovom vlastníctve. [...] Kráľov nezájem o maľbu, ktorá predstavuje dynastickú zhodu, je indikáciou – ak ničoho iného – tak jeho ľahostajnosti voči kompozíciám, ktoré boli očividne žiadaným ideálom srbskej elity, ale nie plodom skutočnej lásky samotných aktérov, predstavených na obrazoch dynastickej zhody – kráľa Alexandra a kráľa Nikolu.

Taký postoj potvrdzuje fakt, že maľbu odkúpilo Belehradské družstvo. Uvedená inštitúcia bola v danej dobe generátorom ľudovej mobilizácie *v službe národa*.⁴³¹ Preto mohla rozoznať maliarov zámer. A zámer je dokonale viditeľný vo vtedajšom nazeraní na obraz: [už citované popisy obrazu a posolstva postáv z dobovej tlače]. Maliarov zámer je

⁴²⁹ BOROZAN, Igor B. Politická upotreba slike: dinastička konkordija Obrenovići – Petrovići. In *Zbornik Narodnog muzeja XX-2. Istorija umetnosti*. Beograd : Narodni muzej, 2012. str. 227, 230-232, obr. 15 na str. 250.

⁴³⁰ ZMAJ, Jovan Jovanović. *Pevanja Zmaja Jovana Jovanovića*, knj. 2. Beograd : Narodno delo, nedatované. s. 533.

⁴³¹ MAKULJEVIĆ, Nenad. *Umetnost i nacionalna ideja u XIX. veku. Sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacionalizma*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006. s. 29-38.

jasný. Predstavitelia národnej homogenizácie – a maliari medzi nimi – boli hybnou silou *idei o zjednotení*.⁴³² Keď sa pozrieme na opis Kutlíkovej scény *Apoteózy Vidovdanu*, nakoľko na zachovaných fotografiách nevidieť všetky figúry, je jasné, že sa vladári nachádzajú uprostred imaginárneho srbského panteónu. Oni samotní nie sú jedinými nositeľmi umeleckého predstavenia ani v ideovom ani vo výtvarnom systéme výstavby príbehu. Bájni hrdinovia garantujú uskutočnenie *idei [...] o spoločnej budúcnosti srbských krajov*.⁴³³ Opis plasticky odráža ideu, že hrdinovia národa, symbolicky obklopujúci figúry vladárov, sú v skutočnosti stelesneným národom, ktorý má oslobodiť srbské kraje, symbolizované postavami Bosniaka a Macedónca. Hrdinovia a uvedené symbolické postavy svojou prítomnosťou podopierajú hlavné podobizne, viditeľné v zobrazeniach dvoch vladárov. Vedľajšie postavy tak ustanovujú viacvrstvový rám v ráme, ktorý príznačne vykresľuje ústrednú kompozíciu. Vladári sa stávajú prenosom národnej idey – epicentrum kompozície je vo funkcii idey. Vladári sa stávajú ohniskom kompozície, majestátne izolovaní v prázdnom priestore, pôsobia takmer ako zamrznutí na pomedzí abstraktnej idealizácie. Dvaja vladári sa stávajú nositeľmi (rukojemníkmi) zjednotenej nácie. Národní vládcovia národných štátov, na čo upozorňujú aj zraky zajatých figúr. Vladári sa stávajú objektmi pohľadu, ktorý ich označuje a determinuje. Maľba sa nakoniec stáva *zložitou historickou alegóriou*,⁴³⁴ ktorou sa pomocou rétorických prostriedkov vizualizuje požiadavka histórie, takže obraz dynastickej zhody sa stáva zložitým obrazovým objektom.

V súvislosti rozprávania o dynastickej zhode a rétorickom vizualizovaní idey, vrcholiacej v obrazovom predstavení podávania rúk dvoch vladárov, sa dá povedať, že táto kompozícia je zložitým predstavením dynastickej zhody a je absolútnym exemplárnym príkladom emblému zhody podľa Alciatiho.⁴³⁵ Dvaja vladári, podávajúci si ruky, poukazujú, že Kutlík ako maliar rozsiahleho ideového potenciálu,⁴³⁶ dokázal predstaviť zložitú vizualizáciu dynastickej zhody, zostavenú zo všetkých kompozičných častí, tvoriacich emblém zhody. Kutlík obraz tvoril na základe výtvarného slovníka, ktorí majú maliari k dispozícii a môžu ho využiť. Politický slovník obrazu je utvorený prostredníctvom výtvarného jazyka – afektovanie, patetika, teatrálnosť, mimika... Najmä v stelesnení

⁴³² Ibidem s. 23-24.

⁴³³ PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik – slikar portreta, žanra i istorijskih slika. In *Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske*. č. 39. Novi Sad : Matica srpska, 2011. s. 224.

⁴³⁴ WAGNER, Monika. *Allegorie und Geschichte*. Tübingen : Ernst. Wasmuth Verlag, 1989.

⁴³⁵ ALCIATI, Andrea. *A Book of Emblems. The Emblematum Liber...* MOFFITT, J. F. (ed.). North Carolina – London : McFarland, 2004.

⁴³⁶ PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik, osnivač Srpske crtačko-slikarske škole i njegovo delo u Srbiji. In *Godišnjak grada Beograda*. zv. LII. Beograd : Muzej grada Beograda, 2005. s. 135-170.

charakterov Bosniaka a Macedónca, sú vo výraze dosiahnuté výtvarné štruktúry obrazu, založené na starom humanistickom výtvarnom diskurze.⁴³⁷

Kutlíkova maľba nás vracia na začiatok kapitoly k rozprávaniu o básni Jovana Jovanovića Zmaja. Takmer všetky rečnícke momenty z básne sa objavili na Kutlíkovom obraze a sú prenesené na plátno. Ak báseň a maľbu porovnáme so skutočnými zobrazeniami zhody pri príležitosti slávnosti, získame jedinečný obraz dynastickej zhody. Maľba, báseň, ako aj performancia sa vizuálne a verbálne potvrdzovali a dosvedčujú tézu o obraze dynastickej zhody ako o všeobecne opakujúcom sa motíve, ktorý najväčšou mierou naprojektovala národná elita.“

Aktuálnosť motívu a súčasný umelecko-historický diskurz

Napriek uvedeniu Borozanovej vyčerpávajúcej interpretácie obsahových významov a symboliky jednotlivých zložiek pojednávaného obrazu, mohla by sa predsa len podsúvať otázka: Nakoľko aktuálny bol Kutlík s výberom svojho motívu na danom mieste a v danom čase. Nahliadajúc cez paradigmu modernosti formálneho výtvarného jazyka a progresivity vo výbere námetu, by asi maľba celkom neobstála do okamihu, kým si neuvedomíme, že kritériá moderného umenia nefungujú veľmi dobre pre maliarstvo *dlhého storočia* a jeho *fin de siècle*. Skutočne, až v súčasnom umenovednom diskurze postupne dochádza k prehodnocovaniu viacerých prúdov umenia koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Práve dnes sú v stredoeurópskom prostredí formulované tézy, že nadväzovanie na akademizujúce maliarske postuláty netreba zákonite chápať iba ako niečo konzervatívne, ale že jednoducho ide o paralelný, alternatívny prúd tečúci popri radikálnom modernom umení v rovnakej dobe.⁴³⁸

Nastolenie primeraných kritérií prenechám povolanejším a ďalej sa budem venovať otázke, či bol Kutlík so svojím obrazom *Vidovdanské stretnutie 1896* v dobe jeho vytvorenia aktuálny? Pozriem sa na počiatok zobrazovania novodobej dynastickej tematiky a predstavím niekoľko ďalších alegorických kompozícií zo Srbska a Strednej Európy. Od reálneho stretnutia dvoch vládcov sa s maľbou Kutlík oneskoril o jeden rok. Samotná dynastická, historická a národná tematika bola v Srbsku spracovávaná už nejaké dve

⁴³⁷ REHM, Ulrich. *Stumme Sprache der Bilder. Gestik als Mittel neuzeitlicher Bilderzählung*. München – Berlin : Deutscher Kunstlerverlag, 2002. s. 214 a ďalej.

⁴³⁸ Prispeli k tomu viaceré výstavné projekty, zamerané na umenie prelomu 19. a 20. storočia, ktoré v poslednom desaťročí u nás prebehli. Spája ich, že názvy odkazujú na umenie neuchopené, nepomenované, dosiaľ bez vlastného priestoru, či nároku na existenciu: *Bytosti odnikud* (konceptia: Marie Rakušanová, 2009), *Na duši nepokoj* (Martina Vítková, 2012); odkazujú na náboženské motívy: *Neklidem k Bohu* (Aleš Filip – Roman Musil, 2006), *Bohyne a svätice* (Marta Herucová – Mária Novotná, 2012); prípadne sa snažia zbaviť pejoratív: *V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880 – 1914* (Otto M. Urban, 2006 – 2007) atď. Povedala by som, že v Srbsku plynul vývoj umenia kontinuálnejšie a akademizujúci maliari boli aj v 20. storočí akceptovaní priebežne (napr. Pavle Jovanović), nie až v súčasnosti.

desaťročia, ale v 90. rokoch 19. storočia Kutlíkova koncepcia stále plne zodpovedala očakávaniam národnej elity, ktoré Kutlík dešifroval napriek tomu, že bol cudzinec. Zároveň nepredpokladám, že by išlo len o holé kalkulovanie pri voľbe angažovanej témy. Ideová koncepcia diela formulovala zložitú skladbu a naopak. To zodpovedalo jeho umeleckému školeniu a naturelu – pre maliara historických motívov išlo o individuálnu výzvu. Samotná vizuálna podoba reality mu ako tvorcovi nestačila – naštudované motívy vrstvil pre viaceré čítania.

Apoteóza Djordje Krstića

O desaťročie neskôr sa aj u Djordje Krstića stretne s alegóriou, spracovanou v niekoľkých významových a symbolických rovinách. *Apoteóza I. a II. srbského povstania* (1904) zachytáva predchodcov dvoch srbských dynastií. Ožiarene príznaky portrétnych podobizní vodcov povstania Djordje Petrovića Karadjordje a Miloša Obrenovića sú zasadené do rámca, pozostávajúceho z tradičnej architektúry a alegorickej krojovanej postavy, ktorá vyzváňaním na zvon povoláva do zbrane. Kompozícia je doplnená anjeličkami so symbolickými predmetmi ako pochodeň, knihy a písomnosti, či typickými pokrývkami hlavy – súčasťami národného kroja.⁴³⁹

Kosovský mýtus v poézii

Ondřej Vojtěchovský, autor syntetizujúcich kapitol o kultúre v publikácii *Dějiny Srbska*, upozorňuje, že takisto v poézii dochádza k všeobecnému návratu k národnej tematike po anexii Bosny a Hercegoviny (1908) a najmä v období balkánskych vojen (1912, 1913):⁴⁴⁰ „Kosovský mýtus vystupoval v díle jak starší generace, tak modernistů všech ražení. Mladší básníci nevyzdvíhovali tolik tragičnost obětí kosovských hrdinů, nýbrž s heslem *nehrdinské době navzdory* pojali kosovskou legendu jako výzvu k morálnímu obrození národa a k uskutečnění národních osvobozenecích cílů. [...] V duchu tradičního nacionálního romantismu chtěli založit národní obrodu nikoliv na úplné negaci starého světa, nýbrž na integraci jeho pozitivních prvků do kultury moderního národního společenství.“

⁴³⁹ Dielo je publikované: KUSOVAC, Nikola. *Slikar Djordje Krstić 1851 – 1907*. Beograd : Narodni muzej, 2001. obr. 133, s. 172.

⁴⁴⁰ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s. 285, 280.

Pomstené Kosovo Pavle Jovanovića

Aktualizáciu kosovského mýtu v čase balkánskych vojen ponúkol Pavle Jovanović. Obraz vytvoril podľa skíc, keď sa ako frontový maliar zúčastnil srbsko-tureckých oslobodzovacích bojov – Kumanovskej bitky v Prvej balkánskej vojne. *Pomstené Kosovo* (známe tiež ako *Pomstítelia Kosova*, *Kosovská víla*⁴⁴¹ či *Kumanovo za Kosovo* (1912) „vyzdvihlo inšpiratívnu víziu boja za slobodu, s ktorou srbskí vojaci hrdinsky bojovali za navrátenie zeme svojich predkov do ochrany Srbského kráľovstva.“⁴⁴² Pripomenúc príznak sv. Sávu na Kutlíkovom obraze, u Jovanovića upozorním na symbolickú postavu, ktorú Petar Petrović objasnil nasledovne: „Skupina vojakov v prednom čelnom pláne uteká do boja, vedená alegóriou slobody v podobe mladej ženy (personifikácia Srbska), ktorá posmeľuje srbských vojakov korunou Dušanovho cárstva.“

Za zmienku stojí uviesť i Petrovićovo konštatovanie, že je to: „Posledná z radu Jovanovićových historických prác veľkého formátu, s ktorou sa nezopakoval úspech a popularita jeho predošlých historických kompozícií.“ Zložitá umelecká idea, v prípade *Pomsteného Kosova*, sa teda minula očakávaniam väčšiny dobových percipientov. Netreba ale zabudnúť, že Jovanovićove monumentálne maľby, staršie takmer o dve desaťročia, zobrazovali bohato kostýmované skupinové výjavy, ktoré boli malebnejšie a tým aj vizuálne príťažlivejšie: *Takovské povstanie* (1895), *Sťahovanie Srbov* (1896), *Svadba cára Dušana* (okolo 1900) a pre *Svetovú výstavu* v Paríži, maľba inšpirovaná stredovekým srbským cárstvom *Korunovácia cára Dušana* (1900).

Komparácia – Reprezentatívne umenie po vzniku Československa

K utlmeniu záujmu verejnosti o monumentálne historické maľby dochádza v Srbsku teda niekde krátko pred vypuknutím Prvej svetovej vojny. Ak sa pozrieme do Strednej Európy, umenie v službách budovania národnej identity (o čo išlo aj v prípade srbských dynastických motívov), resp. štátnej identity, tu svoj rozmach zaznamenalo až po skončení vojny. So vznikom prvej Československej republiky (1918), popri snahe o hladké fungovanie inštitúcií, vyplynuli aj požiadavky na vizualizáciu štátnej reprezentácie. Na Slovensku sa to odrazilo jednak vo veľkom stavebnom ruchu a doslova na „sochárskom boome.“ Nositeľmi

⁴⁴¹ Motív víly sa objavuje aj v staršej národnej epickej básni o Kráľovičovi Markovi. V podobe prízraku víly výtvarne spracoval v roku 1898 napr. Pavle Jovanović na ilustrácii *Miloš, Marko a víla*, ako aj na *Diplome prvej belehradskej speváckej spoločnosti*. Literárnu predlohu o Markovi poznal aj Kutlík. Svedčí o tom nedostupná ilustrácia *Kráľovič Marko zabíja drakov a hrdinov*, z prvej polovice roka 1896, ktorú uvádza tiež Medaković In *Univerzitetski vesnik*, 6. 5. 1954, s. 4.

⁴⁴² PETROVIĆ, Petar. *Paja Jovanović. Sistematski katalog dela*. Beograd : Narodni muzej, 2012. obr. 187, s. 86-87.

ideového rámca spoločného štátu dvoch národov sa stali prvý československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937) a francúzsky generál, Slovák Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919), pričom obaja boli často sochársky stvárňovaní.⁴⁴³ Najmä tragická smrť Štefánika, počas havárie lietadla pri pristávaní v oslobodenej vlasti, prispela k jeho neskoršiemu mýtizovaniu – najmä v maliarstve.⁴⁴⁴

Viac ako na sochárskych portrétoch, symbolické a alegorické prvky mohli nájsť uplatnenie v pomníkovej tvorbe. Stretneme sa s nimi napr. na návrhoch Jána Koniarka (1878 – 1952) pre nerealizovaný pomník spisovateľa Pavla Országa Hviezdoslava v podobe Pegasovej jazdy.⁴⁴⁵ Po návrate z Belehradu veľa z Koniarkovej tvorivej energie zostalo len v návrhoch, keďže provinčné prostredie rodnej Trnavy neposkytovalo dostatočné množstvo zásadnejších realizácií, aké by zodpovedali jeho talentu.

Slovanská epopeja Alfonza Muchu

K 10. výročiu Československej republiky prišiel s obrovským darom mestu Praha Alfons Mucha (1860 – 1939). Rozsiahlemu cyklu *Slovanská epopeja* venoval osemnásť rokov života. Medzi dvadsiatimi veľkoformátovými dielami sa nachádza aj motív *Korunovacia srbského cára Štefana Dušana za východorímskeho cisára*. *Slovanský zákonník* (1926) a cyklus vrcholí *Apoteózou z dejín Slovanstva*. *Štyrmi obdobiami Slovanstva v štyroch farbách* (1926), takže symbolický zámer je viac než zjavný. Mucha o svojom životnom diele uvažoval ešte na začiatku 20. storočia, ale až od roku 1910 mohol na kolekcii pracovať potom, čo pre jej myšlienku získal mecenáša v osobe amerického priemyselníka Charlesa R. Cranea. Projekt nás dnes ohromuje svojim rozsahom, monumentálnosťou a so zatajeným dychom stojíme pred minucióznym maliarskym podaním a bohatými obsahovými vrstvami.⁴⁴⁶ V čase odovzdania mestu a všetkej československej verejnosti (1928) bola kolekcia však prijatá pomerne vlažne. (Obdivu sa *Slovanská epopeja* od počiatku tešila v USA.) Domáca spoločnosť však v dobe nastupujúcej hospodárskej krízy, riešila už zjavne iné problémy, ako obrazovo mytologizované dejiny a vzájomnosť Slovanov, s čím by Mucha nepochybne – a s veľkou slávou – uspel ešte koncom 19. storočia.

⁴⁴³ Pozri: FUSKA, Ján a kol. *Milan Rastislav Štefánik žije v národe. Mohyla na Bradle, pamätníky doma i vo svete*. Bratislava : Nadácia Milana Rastislava Štefánika, 2013. (PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Biografie tvorcov pamiatok na Milana Rastislava Štefánika, s. 226-238.)

⁴⁴⁴ Pozri: HRABUŠICKÝ, Aurel (ed.) *Slovenský mýtus*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2006.

⁴⁴⁵ BARTOŠOVÁ, Zuzana – BELOHRADSKÁ, Ľuba – RAJČEVIČ, Uglješa – VALOVÁ, Miroslava. *Sochár Ján Koniarek*. Trnava : Galéria Jána Koniarka – o. z. Trnavské fórum '89, 2007. č. kat 55 B, s. 75 a 143.

⁴⁴⁶ Pozri: BYDŽOVSKÁ, Lenka – SRP, Karel (eds.) *Alfons Mucha – Slovanská epopej*. Praha : Galerie hlavního města Prahy – Arbor vitae, 2011.

Majstrovským obrazom *Slovanskej epopeje* a Jovanovičovmu *Pomstenému Kosovu* nič nechýbalo. Len ich predstavenie publiku, zdá sa, nebolo vhodne načasované. Ako Jovanović, tak Mucha, vystihli práve dobu, keď diváci začali žiadať nové témy a formy umeleckej prezentácie. V porovnaní s tým úplne skromný projekt Kutlíkovho *Vidovdanského stretnutia 1896* bol s očakávaniami percipientov aktuálne zosúladený.

4.3 Národopisné a sociálne motívy

„Akademický maliar z Prahy pán Kutlík prišiel pred niekoľkými dňami do Belehradu a ako sme sa dozvedeli, plánuje tu stráviť dva – tri mesiace študujúc srbský kraj...“⁴⁴⁷ Nebolo to nakoniec len zopár mesiacov, ale päť rokov, ktoré Kutlík prežil v Belehrade až do svojej predčasnej smrti.

Okrem povedomia, pestovaného už v rámci národne uvedomelej rodiny Kutlíkovcov, záujem o národopis si mladý maliar prehlboval zrejme aj v Prahe počas štúdií na Akadémii výtvarných umení. Prispel k tomu zjavne tamojší spolok slovenských študentov *Detvan*, ktorý v roku 1882 spoluzakladal kolega z maliarskej akadémie Pavol Socháň (1862 – 1941, neskôr známy slovenský etnograf, fotograf, publicista a dramatik). So Socháňom bol Kutlík v osobnom kontakte: „Štědrý večer [1889] strávil jsem u pana Belly se Socháněm, ml. Bellou a Daxnerem.“⁴⁴⁸

Slovan dušou

Na druhej strane, Kutlík bol členom niekoľkých českých umeleckých spolkov (1893 – *Krasoumná jednota pro Čechy v Praze*, 1899 – *Mánes*). Je teda ťažké usudzovať, či sa cítil viac Čechom alebo Slovákom. Iste mal na to vplyv fakt, že sa narodil, vyrastal a školil v Čechách, kde v Podkrkonoší jeho otec vyše tridsať rokov pôsobil. Keďže Čechy boli vtedy súčasťou Rakúsko-Uhorského cisárstva, nemčinu používal Kutlík v oficiálnom úradnom styku, zišla sa aj na dvojazyčnej akadémii; a v nemčine mu písavala listy matka, ktorá bola pôvodom z Prostějova. S otcom a ostatnými rodinnými príslušníkmi korešpondoval do konca svojho krátkeho života česky. Cyril Slovensko bližšie spoznával až potom, ako sa jeho rodičia

⁴⁴⁷ ANONYM. Doputovao je iz Praga. In: *Večernje novosti*, r. III. Beograd, 4. 7. 1895. Citované podľa: ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Kosta Miličević*. Novi Sad, 1970. s. 19-20, pozn. 8-9.

⁴⁴⁸ Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. – 14. 2. 1890). Osobný fond Cyrila Kutlíka, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

na dôchodok presťahovali na Liptov (1895). Na základe niekoľkých publikovaných vyjadrení z belehradského obdobia, sa dá povedať, že Cyril sa vnímal hlavne ako Slovan.

V rámci Kutlíkovho diela nie je také jednoduché vyselektovať len národopisné motívy (ktorým sa nevenoval programovo v zmysle dokumentovania krojov a ľudovej tradície, ako to zaznamenávame v českom i slovenskom umení o niečo neskôr na začiatku 20. storočia). U Kutlíka sa národopisné prvky viac razy prelínajú s námetmi jeho historických malieb a portrétov – či už ide o súčasníkov alebo o osobnosti z dejín. Preto ponúknem komplexnejší pohľad na ťažisko tejto podkapitoly. Národopisné motívy v jeho diele pre lepšiu prehľadnosť rozčlením na české a slovenské (cca od 1885 – 1900) a na balkánske (výhradne po roku 1895). Spracoval aj ďalší slovanský motív – ukrajinského vodcu Mazepu (1892).

4.3.1 České a slovenské motívy

Krčmár

Spomedzi Kutlíkových žánrových malieb z dedinského prostredia môžeme spomenúť motív *Podkúvanie koňa* (1889, (Príl., obr. 12) alebo *Učedník so psíkom* (1890?).

Nezvestný, ale zdokumentovaný na čiernobielej fotografii, raný pražský žáner predstavuje *mestský folklór* – veselého sediaceho *Krčmára* (1887, olejomalba) v zástere s pohárom piva v zdvihnutej ruke. (Príl., obr. 10.) Indíciu na identifikovanie osoby ponúka namaľovaná tabuľa s krčmárovými objednávkami: jedno z uvedených mien je Zvolský. František Zvolský bol majiteľ pivovaru v Prahe⁴⁴⁹ a vlastnil štyri Kutlíkove obrazy.⁴⁵⁰ Informačne najobsažnejšia je spomenutá tabuľa pre objednávky, namaľovaná na stene v interiéri hostinca. Okrem vtipne zakomponovanej Kutlíkovej signatúry a Zvolského mena, sú na nej ďalšie dve nečitateľné mená a ešte priezvisko Kutlíkovho kolegu z Akadémie výtvarných umení Jožu Úprky (1861 – 1940). Úprka sa s Kutlíkom stretával v rokoch 1887 – 1888 na akadémii, kam sa vrátil po štúdiu umenia v Mníchove. Obaja v roku 1891 vystavovali v Prahe na *Jubilejnej zemskej výstave*, ktorá manifestovala emancipačné snahy českého a moravského národa. O niečo starší Úprka mal už na škole ujasnený osobný výtvarný program. Zameral sa na dokumentovanie života a malebných tradícií svojho rodného Slovácka, čo vnímavý Kutlík mohol evidovať a neskôr sa tým inšpirovať pri vlastnej tvorbe.

⁴⁴⁹ LEŠER, Václav (ed.), *Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohrad, Vršovic a Žižkova*. Praha, 1891, s. 785.

⁴⁵⁰ ALEXY, Janko. Maliar Cyril Kutlík. In *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava, 1948, s. 281.

Kutlíkovu realizáciu *Krčmár* zmieňujem ako príklad charakteristického vystihnutia typov podľa odevu, či už sa jednalo o portréty, žánrové výjavy, alebo historické maľby. So zaznamenaním aktuálnej mestskej dobovej módy, sa u Kutlíka stretávame na kolekciách reprezentatívnych podobizní, vytvorených pre rodinu Barták a rodinu Wurm, obe z Humpolca, tiež na *Profile ženy s drdolom* (1892). Zanedbanejší mestský odev je zaznamenaný na *Portréte starca s bielymi okuliarmi* (1897).

Portrét dievčaťa v červenom živôtku / Anna Kutlíková?

Olejomaľba na plátne (1890) predstavuje polfigúru hnedovlasej mladej modelky z trojštvrťového pohľadu (Príl., obr. 31). Oblečená je v bielej blúze s objemnými rukávami, previazanej červeným živôtikom. Na ramenách je živôtik ukončený veľkými mašľami. Ide o odev na pomedzí ľudového kroja a mestskej módy, charakteristický pre Strednú a Západnú Európu. Bez ďalších súčastí nie je možné určiť ho bližšie. Vypracovanie blúzy na rukáve a výstrihu sa vyznačuje svižnou, miestami špachtľovou maľbou, uplatňujúcou sa čiastočne aj na nešpecifikovanom pozadí.

O modelke existuje len zmienka z rodinnej ústnej tradície. Avšak žiadna z nositeľiek mena Anna, medzi Kutlíkovcami, nie je z časového hľadiska relevantná. Spomedzi rodinných príslušníčok by nanajvýš prichádzala do úvahy, vtedy sedemnásťročná, maliarova sestra Mária (1873 – 1917). Ona bola modelom pre Máriu Magdalénu na dvoch variantoch Kutlíkovho oltárneho obrazu do evanjelického a. v. kostola v Novom Meste nad Váhom: *Ajhl'a, kameň odvalený I. a II.* (1894).

Portrét J. Surženého zo Sokolčí na Liptove

Frontálne komponovaný portrét (1899, olejomaľba na plátne) predstavuje starca s bielou bradou v hnedom stredoeurópskom kabáte a s bielou košeľou vo výstrihu. Neutrálne spracované hnedé pozadie je v kontraste s akademicky precízne vypracovanou podobizňou.

Trochu prekvapí predstava, že si liptovský dedinčan objednal maliarsky portrét, keď bol Kutlík v lete 1899, počas svadobnej cesty aj u rodičov na Slovensku. Cyril sa v januári 1900 pýtal v liste rodičov:⁴⁵¹ „Co je s panem Surženým? Ať jde k němu Gedoušek [brat], ať se konečně dozví, co on myslí? Každopádně však necht' poví, že jste mi peníze již poslali. Pakli by však platiti nechtěl, nic naň netlačte, však já se s ním až v létě – dá-li Bůh, vyrovnám.“ So Surženým sa Kutlík už nevyrovnal, v apríli v Belehrade zomrel. Z tohto

⁴⁵¹ Cyril Kutlík v liste rodičom. Belehrad, 15./28. 1. 1900. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

dôvodu asi ostal Surženého reprezentatívny portrét u Kutlíkovcov a od nich sa neskôr dostal až do majetku Slovenskej národnej galérie.

Ohlášky – Pred Palúdzkym kostolom

Po presídlení rodičov z Čiech na Liptov, spoznával Kutlík počas prázdninových pobytov rodný kraj svojej babičky a ďalších predkov. „Vzácnou slovenskou teplotou dýchajú jeho Ohlášky,⁴⁵² kde mladých snúbencov v krojoch Kutlík situoval pred bránu evanjelického a. v. kostola vo Veľkej Paludzi.⁴⁵³ Srbská dobová tlač popísala výjav ako „veľmi pekný ideálny obraz zo života našich bratov Slovákov [ktorý] predstavuje okamih, keď dvojica pristupuje ku kňazovi, očakávajúc jeho osudové slová.“⁴⁵⁴ V postave duchovného zachytil maliar liptovského seniora a paludzského farára Jána Kmetiho (1829 – 1899). V kontraste s jeho statickou figúrou je dvojica mladých ľudí v dynamickom pohybe. (Príl., obr. 14.) Postoj mládenca, s klobúkom v ruke, odkazuje na staršiu tradíciu slovenského a českého výtvarného umenia (krojové štúdie Petra Michala Bohúňa a Josefa Mánesa). Výjav (1898, olejomaľba na plátne na lepenke) dotvárajú slnečné reflexy pomedzi lístie stromov. Kutlík tu naplno rozvinul svetelnú zložku, vďaka čomu ho slovenský umenovec Vladimír Wagner⁴⁵⁵ charakterizoval ako *predchodcu plenérizmu*. Hoci mohlo ísť o spontánnu inšpiráciu z Liptova, o precíznom komponovaní a reprezentatívnej funkcii maľby *Ohlášky* svedčí aj signovanie. Slovenský motív, podpísaný cyrilikou vypovedá o tom, že obraz bol určený do Belehradu na pripravovanú výstavu.

Pozorný recenzent 3. výročnej školskej výstavy Andra Gligorijević si všimol i ďalšie detaily:⁴⁵⁶ „Celú skupinu ožiarilo (raňajšie?) slnko, prebíjajúce sa lúčami cez husté vetvy a lístie stromov, čo sú pred kostolom. Obraz je prirodzený, bez akéhokoľvek presilovania a špekulovania. Motív je dobre vybratý, ale zdá sa nám, že celý obraz kazí rozmiestnenie osôb. Takže: chlapec a dievča stoja akoby vyšli z kostola. Medzitým, mohli pekne ešte z diaľky vidieť (ako vidí aj divák), že kostolné dvere sú zatvorené. [...] Preto by bolo prirodzenejšie, keby on a ona stáli zľava a [...] farár] bude na ich mieste.“ Informácie o rozmiestnení postáv a namaľovaných *zatvorených* dverách kostola, sú pre nás najzaujímavejšími postrehmi. Totižto dnes, na zachovanom Kutlíkovom obraze *Ohlášky* stojí

⁴⁵² K. Dejiny Kutlíkovcov. In *Slovenské Pohľady*. 1931. č. 9. s. 591.

⁴⁵³ Okolo roku 1775, pred napustením vodnej nádrže Liptovská Mara bol kostol premiestnený do obce Svätý Kríž. Najväčší evanjelický drevený artikulárny kostol v Strednej Európe, postavený bez jediného klinca, je unikátnou ranobarokovou pamiatkou.

⁴⁵⁴ ANONYM. Izložba radova Srpske Crtačke Škole. In *Srpski zavet*. r. II. Beograd, 6. 9. 1898.

⁴⁵⁵ WAGNER, Vladimír. *Profil slovenského výtvarného umenia*. Martin, 1935, s. 35.

⁴⁵⁶ GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

mladý pár naľavo od *otvorených* dverí palúdzkeho kostola a farár je namaľovaný napravo. Zdá sa, že maliar si vzal k srdcu výhrady recenzenta. A ja verím, že v najbližšej dobe sa mi podarí zrealizovať prehliadnutie spodnej vrstvy obrazu pomocou neinvazívnych reštaurátorských postupov, aby sa potvrdila informácia o 1. variante maľby.

Štúdia sediaceho starca – Žobrák

„Tak isto nedopovedal svoj umelecký prejav predčasne zomretý Cyril Kutlík, ktorého roztratené dielo neposkytuje zatiaľ možnosť definitívneho súdu. No i z toho mála, ktoré je predbežne dostupné, možno vysledovať veľké nadanie umelcovo i jeho osobite pochopený realizmus (Štúdia sediaceho starca), ktorý by plným rozvinom značne obohatil vývoj slovenského maliarstva,“ uviedol Karol Vaculík⁴⁵⁷ v roku 1952, krátko po založení Slovenskej národnej galérie. (Príl., obr. 1.)

Starec (okolo 1894, olejomaľba na plátne na lepenke) je zachytený z frontálneho pohľadu, pričom celkovú statiku pózy dynamizuje farebnosť skromného odevu v sivých tónoch. Tvár, mierne zanedbaného výzoru (dlhšie vlasy, brada), je pozorne zaznamenaná s istou dôstojnosťou. Pohľadom model uhyba do strany, pričom pravú ruku má zloženú v lone v uvoľnenej póze. Ľavou rukou sa opiera o stoličku zo svetlého dreva a jednu nohu má preloženú cez druhú. Nešpecifikované pozadie, v bielosivých odtieňoch, korešponduje so stoličkou. Pri snahe lokalizovať model podľa odevu, narazíme na problém: je ťažké identifikovať dlhý kabát ako jednoznačne mestský alebo dedinský, stredoeurópsky (Uhorsko), či západoeurópsky (Tirolsko). Nepomôže nám ani datovanie, keďže je odvodené len podľa prírpisu maliara Ľudovíta Csordáka (1864 – 1937) na rube Kutlíkovej maľby.⁴⁵⁸ Csordák študoval na Akadémii výtvarných umení v Prahe v rokoch 1889 – 1895, takže tri roky sa mohli stretávať (kým v roku 1891 Kutlík neodišiel do Viedne a neskôr do Južného Tirolska a Belehradu).⁴⁵⁹

Na tomto mieste musím opätovne spomenúť Kutlíkovho pedagóga Maximiliána Pirnera. Okrem symbolických kompozícií, ktoré Kutlíka jednoznačne ovplyvnili, Pirner vytvoril aj *Štúdiu sediaceho muža* (1886 – 1887),⁴⁶⁰ ktorá je pózou modelu, i po formálnej

⁴⁵⁷ VACULÍK, Karol. *Umenie XIX. storočia na Slovensku. Realistický odkaz našej výtvarnej minulosti*. Bratislava, 1952. s. 21.

⁴⁵⁸ „Geschenkt bekom von Kutlik Akademie schule Prag im Jahre 1894 den Kaschaner museum L. Csordak. 1921.“

⁴⁵⁹ Rovnako problematické je aj datovanie maľby *Drotárik*. Pri signatúre je málo pravdepodobný rok 1886. Boris Bálint v súpise Kutlíkovho diela uviedol rok 1896 a maliarove návštevy Slovenska máme zatiaľ doložené v rokoch 1898 a 1899. O tomto obraze sa doposiaľ nenašla zmienka v korešpondencii rodičom, čo by práve nasvedčovalo predpokladu, že maľba vznikla počas návštevy rodičov na Liptove.

⁴⁶⁰ PRAHL, Roman. *Maximilián Pirner. 1854 – 1924*. Praha, 1987. obr. č. 31.

stránke, veľmi blízka Kutlíkovej maľbe *Štúdia sediaceho starca – Žobrák*. V rovnakom čase ako pedagóg, spracoval aj študent motív *Starec na stoličke* (1887): „Od samotného Cyrila Kutlíka sa zachovali dve práce ceruzou *Hornatá krajina s vežami* a *Starec na stoličke*. Bez ohľadu na rok vzniku (druhý list je datovaný 1887), je očividné podľa krajiny s vežami, ktorá je cudzia nášmu podnebiu, aj podľa západniarskeho odevu a čiapky starca, že práce sú nakreslené pred Kutlíkovým príchodom do Srbska (1895). Tieto kresby sú natoľko významné pre srbskú históriu umenia, lebo ukazujú, že Kutlík znalecky kreslil, so sklonom k postihnútiu realistických maliarskych hodnôt, čo sa osobitne pozoruje na liste *Starec na stoličke*,“ uviedla dlhoročná kurátorka kresby Národného múzea v Belehrade Vanja Kraut.⁴⁶¹ Z ďalších verzií tejto témy uvediem ešte kresby *Žobrák I.* a *Žobrák II.* (1895 – 1900). Ide o dve varianty totožného mužského aktu s bedrovým rúškom, ktoré zobrazujú pravdepodobne belehradský model z Kutlíkovej vlastnej maliarskej školy.

Drotárík

„Nôta sociálneho súcitu ozýva sa zreteľne napríklad v Kutlíkovom *Drotáríkovi*. Pravdivým vyjadrením bezútešnej, bezperspektívnej situácie mladého potulného remeselníka – džarka, odlišuje sa obraz od bežného dobového žánrového poňatia tohto motívu, ako ho poznáme, povedzme, z niektorých príkladov súdobej českej alebo aj slovenskej maľby. V diele sa nesporne zjavuje moment kritického vystihovania a hodnotenia skutočnosti, aj keď vcelku koncepcia obrazu vychádza z tradície ľudopisného žánru,⁴⁶² charakterizoval obraz Karol Vaculík, vďaka ktorému sa *Drotárík* (1896?, olejomaľba na plátne na lepenke) dostal nedlho po založení Slovenskej národnej galérie do stálej expozície. (Príl., obr. 2.)

Cyril Kutlík sa so slovenskými drotármi mohol stretnúť ešte počas štúdií v Prahe osobne alebo sprostredkované vďaka osvietenému šľachticovi Zdeňkovi Kolowratovi Krakovskému. Tiež Cyrilov mladší brat Gedeon (1876 – 1935) sa, ako o spoločenskej realite v Hradci Králové v roku 1893, zmienil o „plačúčom drotáríkovi, ktorý nemohol nikde nič predať,“ a preto mu daroval 10 grajciarov.⁴⁶³ Maliarovi možno nešlo o autentický záznam remeselníka pri práci, ale skôr o zachytenie jeho psychologického prežívania, prípadne o výtvarne zaujímavé naaranžovanie modelu. Kompozičné riešenie pripomína *Štúdiu sediaceho starca – Žobrák*, tým, že model je usadený frontálne na stredovej osi. Neznámy čiernovlasý mladík klopi pohľad pred seba. Oblečený je v tmavomodrom kabátci, cez ľavé plece má

⁴⁶¹ KRAUT, Vanja Kraut. *Crteži srpskih umetnika 19. veka (1800 – 1900. g.)*. Beograd, 1974, s. 41-42.

⁴⁶² VACULÍK, Karol. *Slovenské umenie v boji o dnešok*. Bratislava, 1959. s. 16.

⁴⁶³ Gedeon Kutlík v liste otcovi Bohdanovi Kutlíkovi. Hradec Králové, 10. 10. 1893. Pozostalost' Kutlíkovcov, Archív literatúry a umenia, Slovenská národná knižnica, Martin, sign. 60 F 2.

prehodenú sivohnedú koženú kapsu s remeňom a prackami. Hlinenú nádobu v lone opiera o biele nohavice. Obutý je do kožených krpcov a sedí na lavici na priedomí. Napravo, v prvom priestorovom pláne, sú situované drotárske atribúty ako viazanica drôtu a klobúk s úzkou strieškou tzv. *brúsik*.⁴⁶⁴ Do pozadia namaľoval Kutlík iluzívny priestor dedinského exteriéru – hoci Wagner uviedol, že je to maľba „poňatá v ateliérovom osvetlení.“⁴⁶⁵

Podľa Moniky Škvarnovej „kabátec uniformy modrej farby, s výložkami na pleciach, dokladá [...] splývanie pôvodného vidieckeho odevu majstrov v posledných desaťročiach 19. storočia s kultúrou mestského prostredia.“⁴⁶⁶ Na maľbách z prvej polovice 19. storočia sa stretávame ešte s tradičným odevom drotárov, ktorý vychádzal z ľudového kroja, ako uviedol Karol Guleja:⁴⁶⁷ „Drotári uprednostňovali šaty z hrubého súkna, aké sa nosili v drsných horských oblastiach stredného Považia; dlhé, úzke nohavice, košeľu bez goliera s otvorenými rukávmi zastrčenú do nohavíc, trvanlivú dlhú halenu, krpce a čierny klobúk z látky. [...] Golier košele tvorila úzka biela obruba, ktorá sa pod krkom stiahla červenou stužkou. [...] Biele nohavice z teplej odolnej látky, nazývané aj rumunskými alebo valašskými nohavicami, plnili veľmi dobre svoj praktický účel, obzvlášť na nožných častiach, na ktoré sa pri drôtovaní vo výške kolien kládli najvyššie nároky.“

Karol Guleja predstavil ďalej drotárov ako „mužov s dlhými čiernymi vlasmi [...] padajúcimi až na hrud', ktoré sa ešte na začiatku 19. storočia zapletali do štyroch vrkočov.“ Vo výtvarnom umení sa typ drotára s vrkočmi neujal. Dospelí drotári bývali zobrazovaní prevažne s polodlhými a dlhými vlasmi. Zriedkavejší sú drotári s krátkymi vlasmi, ako mladý Kutlíkov model. „Tieň spadnutej kučery znásobuje mladícky ostýchavý a zadumaný výraz tváre. Hlavne vďaka nemu má dielo hlboký emocionálno-sociálny výraz,“ uvažovala Škvarnová.⁴⁶⁸ Podľa nás o psychologizujúcom podaní *Drotárka* vypovedá skôr sklopený pohľad a zovreté pery. Bez zaznamenania výraznejších emócií, či akéhokoľvek väčšieho gesta modelu, je tu zachytené jeho vnútorné prežívanie (podobne tomu bolo na obraze *Štúdiu sediaceho starca – Žobrák*).

Motív drotárov nájdeme u českých maliarov ako Josef Mánes (1820 – 1871), Soběslav Hippolyt Pinkas (1827 – 1901), Jaroslav Čermák (1830 – 1878), Mikuláš Aleš (1852 – 1913), či Jaroslav Augusta (1878 – 1970). Prvým slovenským umelcom, ktorý upozornil na

⁴⁶⁴ FERKO, Vladimír. *Svetom, moje, svetom. Slovenskí drotári doma i vo svete*. Bratislava, 1978. s. 323.

⁴⁶⁵ WAGNER, Vladimír, 1935. s. 35.

⁴⁶⁶ ŠKVARNOVÁ, Monika. *Drotári v dielach umelcov. Profesionálna a neprofesionálna tvorba v zbierkach na Slovensku*. Žilina, 2005. s. 27.

⁴⁶⁷ GULEJA, Karol. *Svet drotárov. Umeleckohistorická etnograficko-technická sociálna monografia*. Martin, 1992. s. 13, 22-23.

⁴⁶⁸ ŠKVARNOVÁ, Monika, 2005, s. 27.

malebnosť miestnych ľudových krojov aj českých kolegov, bol Peter Michal Bohúň (1822 – 1879). Drotárov maľoval viac razy, pričom „najstarší záznam dokumentujúci činnosť drotárov“⁴⁶⁹ nájdeme na Bohúňovom akvareli *Slováci z Trenčína* (okolo 1848). Vedľa krojovanej dvojice sedí drotársky chlapec s opletaným hrncom na kolenách a s drôtom v ruke.

Toto Bohúňove zobrazenie má s Kutlíkovým *Drotárikom* viaceré spoločné znaky: sediaca postava s nádobou na kolenách, biele nohavice, krpce, popruh kapsy s prackou cez plece, viazanica drôtu a klobúk na zemi. Ak bol uvedený Bohúňov akvarel súčasťou predlôh vydaných sérií krojových štúdií (prvá Bohúňova litografická séria vyšla 1846 – 1847, druhá 1883), je možné, že Kutlíkovi bola známa.

Dom a ornament – pozadie Salvových národopisných pohľadníc

Charakteristický znak drotárov z neskoršieho obdobia – krošňa na chrbte – sa vyskytuje aj pri zobrazovaní ďalšieho vandrovného remesla, ktoré zaznamenal opäť Peter M. Bohúň na akvareli *Slovenský sklár*. Motív sklára, pre vydanie v roku 1883, na litografický kameň prekreslil, podľa otcovej predlohy, Kornel Bohúň (1858 – 1902). Z druhej série Bohúňových ľudových typov poznal Cyril Kutlík prinajmenšom *Slovenského sklára*, keďže fragment tlače sa zachoval v jeho pozostalosti.⁴⁷⁰

Slovenského sklára, spolu s ďalšími Bohúňovými krojovými motívami, použil aj slovenský vydavateľ Karol Salva (1849 – 1913) na národopisných pohľadniciach, pre ktoré navrhol Cyril Kutlík pozadie. Vydavateľ oslovil Kutlíka pravdepodobne okolo roku 1898 a výsledok maliar zhodnotil v januári 1900 v liste rodičom:⁴⁷¹ „Na lůžku jsem přijal i pohlední lístek s Oravským zámekem [...] Děkujeme srdečně i za lísteček tatínkův – dosti dobře vyhlíží taková kartička. Pan Salva mi též jeden poslal ale ne tak pěkný – se zámekem Lietavou – kde však okolo Slováka a Slovenky je pozadí jako okousané kdežto na vašem se to pozadí okolo Oravců pěkně ztrácí – takže to vyhlíží jako by v tom domečku byli.“

O význame Kutlíkovej spolupráce so Salvom písala slovenská umenovedkyňa Silvia Ilečková:⁴⁷² „Kutlík bol prvým autorom, ktorého meno sa ocitlo na slovenských pohľadniciach, konkrétne tých, ktoré vydal Salva v Ružomberku okolo 1898. Pohľadnice majú národopisný ráz. Ich pozadie tvorí pôvabná prevzdušnená akvarelová kresba Dom a ornament, signovaná Cyrilom Kutlíkom. Dôležitou súčasťou každej kompozície je obrázok

⁴⁶⁹ Ibidem, s. 15.

⁴⁷⁰ AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁷¹ Cyril Kutlík v liste rodičom. Belehrad, 15./28. 1. 1900. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁷² Silvia Ilečková, Z histórie umeleckých pohľadníc na Slovensku. Tlačené pohľadnice. In: *Galéria 2003. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*, Bratislava 2003. s. 144 – 146, 157.

ľudových typov podľa P. M. Bohúňa, ktoré po otcovej smrti zhotovil jeho syn Kornel (1883). [...] Salvov podiel na definitívnom tvare pohľadníc nemožno v žiadnom prípade vynechať, pretože ako realizátor projektu mal dôležitý podiel aj na jeho obsahovej náplni. A hoci sa podobné obrazové riešenia pohľadníc s kombináciou viacerých prvkov (fotografia, kresba, text a pod.) v tom období bežne vyskytovali, výnimočnosť Salvových pohľadníc je v ich jednoznačnom slovenskom zameraní, v ktorom umne skĺbil kultúrny odkaz národnej minulosti s aktuálnymi podnetmi.“

4.3.2 Maliarske motívy z krajín na Balkáne

Dievča v kroji z Južného Srbska

Plátno menšieho formátu (1895 – 1900, olejomalba na plátne) najviac zodpovedá správe z dobovej tlače o Kutlíkovom záujme študovať srbský kroj. Tak ako neraz postupoval pri tvorbe srbský maliar Djordje Krstić aj Kutlík odev mladej modelky aranžoval natoľko, (Príl., obr. 43) že nezachytil všetky zaužívané krojové súčasti, ale len *domáci variant*⁴⁷³ oblečenia, pozostávajúci z košele, vestičky, orientálnych nohavíc – *šalvare*, hodvábneho opaska, šatky, podkolenok a obuvi podobnej krpcom – *opanci*. *Dievča v kroji z Južného Srbska* sa nápadne podobá na modelku, zachytenú na Kutlíkovom nedokončenom, a dnes stratenom, *Portréte dievčaťa*,⁴⁷⁴ fotograficky zdokumentovanom v katalógu Múzea mesta Belehradu od Slavice Stamenković. Dodám ešte, že rovnako, ako *Dievča v kroji z Južného Srbska* – v košeli s vestičkou a v šalvaroch – je oblečená aj víla na Kutlíkovom obraze *Sen kráľoviča Marka*. Táto malba je pojednaná v obmedzenej trojfarebnej škále, ktorú Kutlík používal pri tvorbe návrhov ilustrácií, určených na čiernobiele reprodukovanie. Uvedená krojová štúdia (evidentne podľa živého modelu) mohla teda poslúžiť ako skica k ilustrácii *Sen kráľoviča Marka* (Príl., obr. 42).

Portrét mladíka v baranici

Zložitejšie je presne lokalizovať pôvod mladíka s čiapkou na hlave (Príl., obr. 35), ktorý Kutlíkovi sedel modelom pre portrét (1895 – 1900, olejomalba na plátne na preglejke),

⁴⁷³ Kroj som konzultovala 19. 9. 2007 s Vilmou Niškanović, múzejnou radkyňou, v Etnografickom múzeu v Belehrade.

⁴⁷⁴ *Portrét dievčaťa*. 1895 – 1900, olejomalba na plátne, 40 x 30 cm, pôvodne Múzeum mesta Belehradu, Pozostalosť Veljka Petroviča, inv. č. LVP 954. Pozri: ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. In *Zbornik za likovne umetnosti* 5. Novi Sad, 1969 s. 250; STAMENKOVIĆ, Slavica. *Umetnička dela u legatima Muzeja grada Beograda*. Beograd, 1996, s. 36.

vypracovaný v achromatickej škále bielej, čiernej a okrovej farby. (Obmedzenú farebnosť Kutlík používal pri návrhoch pre tlač, ako napr. *Záhlavie časopisu Poľovník*.) Kožušinová čiapka bola súčasťou mužského kroja totiž v Srbsku (*šubara*), na Slovensku (*baranica*), ale aj v ďalších slovanských krajinách, napr. v Rusku. Tento typ pokrývky hlavy sa rozšíril z Rumunska počas Valašskej kolonizácie, keď v 14. – 17. storočí boli migračné presuny spôsobené aj osmanskými výbojmi smerom do Uhorska. Obyvateľstvo, venujúce sa chovu oviec a kôz, uplatňujúce valašské právo, bolo možné nájsť medzi Rumunmi (Valaško, Moldavsko, Sedmohradsko, Podkarpatská Rus, Poľsko, Slovensko), Macedónskymi Arumunmi, Rusínmi (Podkarpatská Rus, Poľsko, Slovensko), Poliakmi, Slovákmi, Moravanmi (Valaško), Srbmi a Chorvátmi. Keďže kožušinové čiapky používali aj v Macedónsku, ponúkam hypotézu, či *Portrét mladíka v baranici* nie je možné stotožniť s obrazom *Macedóнець / Macedónsky žiak*, ktorý Kutlík vystavil začiatkom roka 1896 v Belehrade.⁴⁷⁵

Udalosť pri Čukurskej studni

Okrem slovníkových hesiel, ktoré túto maľbu spomínajú, Cyrilov bratranec Félix Kutlík ml. uviedol:⁴⁷⁶ „Niekoľko dekoratívnych obrazov: Čučuk Stana, Čukur Česma a Manastir Vratna nachádzajú sa údajne v belehradskom divadle.“ Na základe Kutlíkových spoločenských väzieb, predpokladám, že mohlo ísť o divadlo na Vračari. V tejto mestskej časti, v hoteli Slávia, pomerne často organizoval ochotnícke divadelné predstavenia miestny český zábavný a krajanský spolok *Lumír*, ktorého predsedom bol niekoľko rokov Kutlíkov svokor František Nekvasil. Od malieb pre divadlo by sa očakávali monumentálnejšie rozmery, čo sa nedá celkom povedať o dostupnej nesignovanej olejomaľbe z Múzea mesta Belehradu *Udalosť pri Čukur studni*. Podľa stupňa prepracovanosti obrazu sa navyše zdá, že nejde o štúdiu, ale o definitívny obraz na síce reprezentatívnom (1895 – 1900, olejomaľba na plátne, 70,2 x 91 cm), ale nie monumentálnom formáte. Tragickú udalosť – zabitie srbského chlapca pri mestskej studni tureckým vojakom – predchádzajúcu bombardovaniu Belehradu Turkami a neskoršiemu oslobodeniu Srbov spod tureckej nadvlády, si Kutlík poznačil do svojho zápisníka k námetom vhodným na výtvarné spracovanie:⁴⁷⁷ „Čukur česma. 1. června [správne 3. června] roku 1862 dosáhla trpčlivosť Srbského, pod panstvlm tureckým úpíchlom,

⁴⁷⁵ ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novost*. r. IV., č. 42. Beograd, 11. 2. 1896, s. 1; ANONYM. Pogoci. In *Trgovinski glasnik*. r. VI. č. 77. Beograd, 2. 7. 1896.

⁴⁷⁶ KUTLÍK, Félix, ml. *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava 1931. s. 51.

⁴⁷⁷ Zápisník Cyrila Kutlíka s námetmi na obrazy. Námet Čukur česma je posledný a nedokončený zápis. Nasledujú voľné listy. Z opačnej strany používal Kutlík rovnaký zápisník na evidenciu študentov počas 1. roku fungovania svojej školy (1895 – 1896). AVU SNG, inv. č. 650/1996.

národa vrcholu a nebylo třeba než malé náhody, malého zavanutí, aby skrytý dosud oheň vzpoury vši silou vzplanul. A ona náhoda nedala na sebe čekati. Čukur Česma [se] jmenovala...“ (Príl., obr. 46.)

Maľba pozostáva z dvoch figurálnych skupín. Celkom vpravo, z profilu otočená žena v srbskom kroji s bielou šatkou okolo hlavy a s krčahom v ruke sa prizera druhej žene, oblečenej v mestskom variante srbského kroja. Tá kľačí a s výrazom hrôzy na tvári pridržiava chlapca s krvavou hlavou, odetého v srbskej košeli a nohaviciach. Ďalší chlapec stojí s krčahom v ruke za nimi. Naľavo od vodovodného kohútika, upevneného v múre uprostred, mladší muž v srbskom odeve, drží za hrdlo Turka so sivou bradou. Zľava, spomedzi domov, pribieha ku skupine ozbrojený srbský policajt.

O ďalšej maľbe zo spomenutej trojice, bojovníčky *Malej Stany* (*Čučuk Stana*) dnes nevieme ani, kde sa nachádza. Rovnako to je s podobizňou jej muža *Zbojníka Veljka* (*Hajduk Veljko*), na ktorej Kutlík v roku 1898 zachytil najznámejšieho hrdinu Prvého srbského povstania.

S motívom *Kláštor Vratna* (*Manastir Vratna*), tiež uvedeným rodinným kronikárom, sme sa v Kutlíkovej vo výstrižkoch a v korešpondencii v pozostalosti stretli zatiaľ len v súvislosti s realizáciou ôsmich olejomalieb na plechu, ktoré v roku 1897, v mene *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy*, ako výzdobu pre salón parníka *Deligrad* darovali *Srbskej lodnej spoločnosti* Cyril Kutlík a prof. Svetozar Zorić.⁴⁷⁸ V rozličných dobách dňa a noci, zachytili Kutlík i Zorić po štyri pamätihodnosti, či prírodné motívy:⁴⁷⁹ „Tiesňava Sićevo, Ram, Golubac, prírodná skalná brána pri kláštore Vratna, Maglič, Kazan, Momin kamen [Kameň dievčat], most na rieke Toplodol.“

Vidovdanské stretnutie 1896 / Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenoviča s kniežat'om Nikolom Čiernohorským

Skicu *Svätý Sáva zmieruje pohádaných bratov* predstavil Kutlík už počas nulteј školskej výstavy⁴⁸⁰ vo februári 1896. Bolo to len osem mesiacov od príchodu do Srbska a námet, okrem maliarskeho štúdia krojov, deklaroval aj jeho záujem o srbskú históriu. V júni 1897, na 2. výročnej školskej výstave, prezentoval definitívnu podobu alegorickej kompozície *Vidovdanské stretnutie 1896*. Podobizne srbského kráľa Alexandra Obrenoviča a čiernohorského kniežata Nikolou sú realizované podľa fotografií, pričom fantázia maliara sa

⁴⁷⁸ Svetozar Zorić „na organizovaní Srbskej lodnej spoločnosti sa podieľal v rokoch 1895 – 1899, keď pracoval aj na projektovaní parníkov...“ uviedol: KOLAK, Dragan. Stopedeset i pet godina od rođenja Svetozara Zorića. In *Ravnica. Internet magazin*, 2008. (Podľa: ČURČIĆ, L. *Titel danas*. č. 12-13, 1998.) Dostupné na: <http://www.ravnica.info/clanak.php?r=br-1842/#.V7HWc9SLSt8> (14. 7. 2016)

⁴⁷⁹ ANONYM. Poklon „Deligradu.“ In *Trgovinski glasnik*. r. VII. č. 51. Beograd, 3. 5. 1897. s. 2.

⁴⁸⁰ ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novosti*. r. IV. č. 42. Beograd, 11. 2. 1896, s. 1.

viac uplatnila na pozadí, kde sú, ako duchovia bdejúci nad panovníkmi, zobrazení sv. Sáva a legendárni kosovskí hrdinovia knieža Lazar, Miloš Obilić, Jug-Bogdan, Boško Jugović, Toplic a ďalší, „ktorí upierajú svoje pohľady na srbskú pýchu, ako pomstiteľov Kosova.“⁴⁸¹ Na základe zachovaných fotografií maľby,⁴⁸² môžeme konštatovať, že práca podľa krojovaných modelov je zreteľná na figúrach Macedónca a Bosniaka po stranách prvého priestorového plánu. Tieto odevmi charakterizované ľudové typy sú tiež symbolické, keďže „s okovami na rukách a slzami v očiach, upierajú svoje pohľady na národných vyvolencov a od ktorých očakávajú spásu a svoju slobodu.“⁴⁸³ Podrobnú analýzu maľby som spracovala v predošlej kapitole.

Scéna z lovu / Záhlavie časopisu Poľovník

Použitie obmedzenej farebnej škály (biela, čierna, oker) na maľbe súviselo s jej účelom. Určená bola na čiernobiele reprodukovanie ako záhlavie časopisu *Poľovník (Lovac)*, vydávaného od roku 1896 v Belehrade Wilhelmom Baderom (1847 – 1923).⁴⁸⁴

Originál olejomaľby na plátne (1896, Príl., obr. 41) mal do reštaurovania v roku 2008 na plátne plošne nanesené zlaté orámovanie – zlátenie bolo s veľkou pravdepodobnosťou pôvodné, keďže sa u Kutlíka objavuje ešte na niekoľkých (oltárnych) obrazoch.

Na ľavej strane výjavu je situovaná postava poľovníka v srbskom odeve, ktorý spoza lesnej húštiny, s puškou v ruke, striehne na jeleňa napravo. Kompozícia originálnej maľby – predlohy je dodržaná na tlačenom záhlaví časopisu, akurát hríby uprostred prvého priestorového plánu sú prekryté názvom *Lovac*.⁴⁸⁵ Existuje i obmena tlače, kde je jeleň nahradený psom – ide o pozvánku⁴⁸⁶ na Veľký bál *Zväzového poľovníckeho združenia*, ktoré v roku 1896 spoluzakladal práve aj Wilhelm Bader (členom bol tiež František Nekvasil). Variant Kutlíkovho motívu s nápisom *Dobra kob (Veľa šťastia)* poznáme z pohľadnice, ktorú v roku 1899 vydal v Belehrade Wilhelm Gerka v sérii umeleckých pohľadníc. Na pohľadnici je opäť zobrazený poľovník s jeleňom, nie so psom.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ ANONYM. Izložba slika. In *Mali žurnal*. r. IV. Beograd, 22. 6. 1897.

⁴⁸² V mojom vlastníctve sú dva snímky maľby *Vidovdanské stretnutie* 1896: veľká fotografia z Kutlíkovej pozostalosti a jej maličká kópia zo 40. rokov 20. storočia, ktorú nechal odфотографovať maliar synovec Dr. Boris Bálent.

⁴⁸³ ANONYM. Izložba srpske slikarske škole. In *Beogradske novine (alebo Večernje novosti)*. Beograd, 15. 6. 1897. (Kutlíkov výstrižok v AVU SNG, inv. č.650/1996.)

⁴⁸⁴ ALEKSIĆ, Vesna. Vilhelm Bader, the President of Society for the Beautification of Vračar. In *Belgrade's Foreign Residents. A Story of a Cosmopolitan City and its Bewildering Energy*. Belgrade, 2009, s. 108.

⁴⁸⁵ *Lovac. Ilustrovani časopis*. r. I. č. 1. Beograd, 23. 4. 1896.

⁴⁸⁶ Pozvánka: Velika igračka, Savezno lovačko udruženje, 7. 2. 1898. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁸⁷ Po mojom identifikovaní, zaradili pohľadnicu do publikácie zberateľa: VICIĆ, Snežana – VICIĆ, Dragan. *Pozdrav iz Beograda 1895 – 1941. Knjiga I*. Beograd, 2008, s. 19.

Dodám ešte, že kompozične príbuznou (využívajúc ohraničenie lesnou húštinou) je aj maliarska ilustrácia k srbskej národnej poézii *Sen kráľoviča Marka*. Prírodný rámeč a znova tiež zvierací motív Kutlík využil na alegorickej maľbe *Refugium / Útočisko*, na ktorej pár ochraňuje srnu pred vlkom. Z rovnakého obdobia a výtvarného uvažovania potom vychádza ešte Kutlíkov *Sv. Gerazím*, zachytený ako mladík, vyberajúci levovi trň z laby. (Príl., obr. 40 – 44.)

Záhlavie časopisu *Včelár*

Podoba tejto realizácie je nateraz známa len z čiernobielej reprodukcie v časopise, ktorý v Belehrade vydávala *Srbská včelárska spoločnosť (Srpsko pčelarsko društvo)* od 1. 1. 1898. Preverila som, že Kutlíkovo záhlavie časopisu bolo používané do roku 1902, kedy časopis na určitý čas prestal vychádzať. Vydávanie bolo obnovené v roku 1921 – najprv bez obrázka na titule, následne s rozličnými kresebnými a grafickými riešeniami. K pôvodnému Kutlíkovmu záhlaviu sa vydavatelia časopisu vrátili na rok – v 1938.

Záhlavie časopisu Včelár (1897) pozostáva z troch častí, pričom z národopisného hľadiska je najzaujímavejšia prostredná. Tu je situovaná skupina postáv pri patrónovi včelárov sv. Simeonovi (Stefan II. Nemanjić zvaný Stefan Prvovenčani), ktorý v mníšskom odeve, s kráľovskou korunou na hlave, drží v rukách rám z úľa. Oproti sv. Simeonovi sedí žena s dieťaťom v lone, ktorá je oblečená v mestskom variante srbského kroja (podobnom aký mala kľačiacca žena na výjave *Čukur česma*).⁴⁸⁸ Za matkou s dieťaťom je namaľovaný stojaci muž v bosnianskom kroji, s čiapkou *fes* na hlave. Fyziognómia muža má výrazné fúzy, pričom rovnakú črtu Kutlík použil aj pre Bosniaka na maľbe *Vidovdanské stretnutie 1896*. Ďalší fúzatý muž, s kožušinovou čiapkou *šubara*, stojí celkom vpravo. Skupinu postáv, pozorne sledujúcu sv. Simeona, dopĺňa chlapec, oblečený v srbskej košeli a prepásaných plátenných nohaviciach (rovnako odetý bol zabitý chlapec na obraze *Čukur česma*). Na chlapcovej hlave má položenú dlaň posledná zo zobrazených postáv – mních s čiapkou

⁴⁸⁸ Zdá sa, že Kutlík si aj v novej domovine pomerne rýchlo vytvoril databázu rozličných figurálnych typov, ktoré využil opakovane na viacerých obrazoch. Robil tak už počas štúdií, keď výrazný model z pražskej akadémie – sivovlasého a bradatého starca zachytil na niekoľkých obrazoch: ako purkmistra Kostnického na *Posledných okamihoch Husovej slobody*, ako šalejúceho Piláta vo vyhnanstve, ako stafáž vo výjave *Luther hudbou z mdlôb budený* a predpokladám, že tiež v diptychu *Lešetínsky kováč*.

kamilavka. Ten sa nápadne podobá na Kutlíkovho študenta mnícha Rafaila Momčilovića.⁴⁸⁹ Do pozadia prostrednej časti výjavu Kutlík umiestnil siluetu kláštora Žiča.⁴⁹⁰

Čiernohorec na postriežke

Olejomaľba z roku 1898, prezentovaná, spolu s obrazom *Ohlášky*, na 3. výročnej výstave Srbskej kresliarskej a maliarskej školy v Belehrade, predstavovala Čiernohorca, ktorý „pritisnutý k ohromnej húštine, skrytý za skalou, očakáva svoju korisť s puškou pri oku. Živá a prirodzená farebnosť výjavu, harmonizovaná umeleckým prevedením, spôsobuje, že táto maľba nezvyčajne priťahuje pozornosť divákov.“⁴⁹¹ Ešte pred výstavou obraz zhodnotili v iných novinách:⁴⁹² „Maľba je veľmi pekná a príťažlivá. Je vypracovaná s veľkou pozornosťou a umeleckým porozumením.“

Srbský umenovedec Stanislav Živković, na základe spomienok Kutlíkovho študenta maliara Borivoja Stevanovića, spresnil:⁴⁹³ „modelom [v škole] bol tiež mladý Čiernohorec, ktorého na plátne dvojnásobne väčšieho formátu, popri žiakoch, maľoval aj sám Kutlík. To bola jedna z jeho známejších malieb: horský strelec v kľáčiacej póze, oblečený do červeného *džamadanu* [vesta] a modrých *čakšire* [nohavice], so starou kresadlovou puškou v rukách.“

Andra Gligorijević, pozorný recenzent 3. výročnej školskej výstavy pridal ďalšie podrobnosti:⁴⁹⁴ „Táto maľba obsahuje niečo tajomné – umelecké, čo si ťa úplne získa. [...] Všetka pokojná pozornosť takých okamihov, všetka odovzdanosť myšlienke: *len nech trať*, akoby bola napísaná na profile Čiernohorca. Svaly na líci, svaly na čele, a najmä tie okolo pravého oka, napnutá poloha pravej ruky a celého tela [...] to všetko štetec vniesol do ideí, [to všetko] vytvára takú harmóniu, že sa človeku zdá, že sa pozerá na symbol strelca.“

Vlastníkom obrazu bol profesor Svetozar Zorić, prednášateľ histórie umenia v Kutlíkovej škole, a podľa Živkovića sa obraz stratil v období Druhej svetovej vojny.⁴⁹⁵ Až v roku 2013 som sa dostala k digitalizovanému *Katalágu krásnych umení*⁴⁹⁶ zo Svetovej výstavy v Paríži v roku 1900. V kolekcii šiestich Kutlíkových diel tam, na moje prekvapenie,

⁴⁸⁹ Rafailo (Djordje) Momčilović (1875 – 1941) navštevoval Kutlíkovu školu v šk. roku 1897/1898, preto nie je vylúčené, že svojmu pedagógovi mohol stáť modelom. Súpis študentov In KUTLIK, Kiril. *Treći godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole*. Beograd, 1898. s. 3. Podobnosť s namaľovanou postavou dokladujú fotografie Kutlíka s jeho študentmi v AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁹⁰ S identifikáciou úľov a včelárskych nástrojov a náradia, nachádzajúcich sa na všetkých troch častiach výjavu, mi pomohli včelár a pop Miloš Antonić (v e-maile autorke 19. 10. 2009) a redakcia dnešného časopisu *Pčelar*.

⁴⁹¹ ANONYM. Izložba radova Srpske Crtačke Škole. In *Srpski zavet*. r. II. Beograd, 6. 9. 1898.

⁴⁹² ANONYM. Crnogorac u zasedi. In: *Večernje zvono*, r. I., Beograd 28. 4. 1898.

⁴⁹³ ŽIVKOVIĆ, Stanislav, 1970, s. 25.

⁴⁹⁴ GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

⁴⁹⁵ ŽIVKOVIĆ, Stanislav, 1970, s. 25, pozn. 22.

⁴⁹⁶ BASCHET, Ludovic (ed.), 1900, s. 325.

bol uvedený aj motív *Čiernohorec*. Či mohlo ísť o vyššie popísaný obraz zo Zoričovho majetku, nevieme nateraz záväzne zodpovedať, ale vylúčené to nie je.

Pri ohni / Čiernohorci pri ohni

Zachovanou realizáciou, avšak bez maliarových autentických záznamov v korešpondencii, či zápisníkoch, je olejomalba na plátne (1895 – 1900) – v Slovenskej národnej galérii dlho nesprávne katalogizovaná ako *Srbskí partizáni pri ohníku*. Na svetelne štylizovanej kompozícii, zodpovedá odev zobrazených postáv v skutočnosti viac Čiernohorcom.⁴⁹⁷ Srbský umenovec Uglješa Rajčević k danej maľbe uviedol (Príl., obr. 45), že sa Kutlík mohol inšpirovať literárnou predlohou *Horský veniec (Gorski vijenac)* od Petra II. Petrovića Njegoša (1813 – 1851).

4.3.3 Nezvestné národopisné diela

Kozácky ataman Mazepa

Ako tretí najzaujímavejší (po maľbe *Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova* a po starozákonnom motíve *Júda a Támár*) na úvodnej Kutlíkovej prezentácii v Srbsku, uvádza dobová tlač obraz (z roku 1892) venovaný ukrajinskému vodcovi Ivanovi Mazepovi (1639 – 1709): „roztrhávanému koňom, na ktorom je priviazaný. Obe maľby sú umelecké diela, na ktoré sa musí človek pozeráť s údivom.“⁴⁹⁸ Dramatický námet maľby vychádza zjavne z epickej poémy Lorda Byrona z roku 1819, ktorá aj s ilustráciami vyšla v roku 1846 v Amerike. Romantizujúcou legendou o treste pre ukrajinského vodcu sa inšpirovali viacerí dramatici (premiéra v Paríži v roku 1825, neskôr populárna v Londýne), básnici, hudobní skladatelia a maliari ako napr. Théodore Géricault (okolo 1820), Emile Jean-Horace Vernet (1826) či Eugène Delacroix (1838).⁴⁹⁹

Derviš

Žánrová maľba (1895 – 1896) podľa Lj. Nenadovića bola v srbskej dobovej tlači uvedená ako jedna z cien lotérie⁵⁰⁰ na podporu Kutlíkovej *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy*.

⁴⁹⁷ Na základe konzultácie s Mr. Uglješom Rajčevićom v Belehrade 1. 1. 2007.

⁴⁹⁸ V. A. S.: Izložba Srpske slikarske škole. In: *Beogradske novine*, r. II., Beograd 12. 2. 1896.

⁴⁹⁹ *Mazeppa (Byron)*. Dostupné na: www.artandpopularculture.com/Mazeppa_%28Byron%29 (26. 12. 2011).

⁵⁰⁰ ANONYM. Pogoci. In *Trgovinski glasnik*. r. VI. č. 77. Beograd, 2. 7. 1896.

Hlava starca

Jaromír Koučel v roku 1945 o obraze (1887 – 1900) uviedol:⁵⁰¹ „Obdržel jsem kdysi darem od švagra Gedeona obraz o němž jste se zmínil a velmi si ho vážím. Je to obraz starce – hlava patriarchálního výrazu, zřejmě orientálního původu. Rozměr 40 / 50 cm, olej. Je to však jenom studie, nehotový obraz, propracovaný pouze v obličejí, ostatní jenom ve skizze.“ (Portréty iných Kutlíkových portrétov starcov možno vidieť na Príl., obr. 24 – 27).

4.3.4 Slovanské pohľadnice

Z účasti Cyrila Kutlíka na propagovaní srbských pamätihodností a národopisných motívov, treba ešte spomenúť projekt, ku ktorému ho vyzval neskôr známy „sběratel lidové písně v jihoslovanských oblastech,⁵⁰² český maliar Ludvík Kuba (1863 – 1956). Kutlíka, ako znalého srbských pomerov, a ako svojho kolegu z pražskej Akadémie výtvarných umení, oslovil v roku 1898 listom z Mníchova, v ktorom ho za pražského vydavateľa Josefa R. Vilímka prosil o výber „malebně pojatých a srbsky charakteristických“⁵⁰³ fotografií profesora Stanojevića.⁵⁰⁴ Išlo o plánovanú kolekciu slovanských pohľadnic, ku ktorej Kuba chystal texty. Záberov mal Kutlík vybrať tridsať a Kuba priložil aj návrh motívov v dvojnásobnom počte: napr. kráľovský palác a trh v Belehrade, pevnosť v Smedereve, záhrady v Niši, kláštor Studenica, srbské mlyny, tanec Kolo, vinobranie, záber zo srbskej domácnosti, tkanie kobercov v Pirote, výjav zo života Mačvancov, srbský pastier, krčma a kaviareň. K nim žiadal ešte desať Stanojevićových záberov zo Starého Srbska (oblasť Rašky – stredovekého Srbského štátu).

Už prv Kutlíkovi predstavil ideu projektu sám Vilímek:⁵⁰⁵ „Obrázky ze Srbska nebudou všecky pohromadě, ale rozhozeny mezi ostatní slovanské pohledy. Je to kvůli docílení žádoucí pestrosti a rozmanitosti díla [...] počet pohledů ze Srbska přesně udat nemohu. Bude to záviset od přesného výběru zdařilých věcí. Proto prosím, aby mi pan prof. Stanojević laskavě zaslal kolekci fotografií věcí nejvíce vynikajících a nejdůležitějších. Z té učiním výběr, vybrané si ponechám a zaplatím, ostatní neporušené zašlu v čase nejkratším

⁵⁰¹ Jaromír Koučel na korešpondenčnom lístku Borisovi Bálentovi. Bechyně, Čechy, 1945. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁵⁰² VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan (ed.) *Dějiny Srbska*. Praha, 2005. s. 292.

⁵⁰³ Ludvík Kuba v liste Cyrilovi Kutlíkovi. Mnichov, 10. 7. 1898. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁵⁰⁴ Pravdepodobne sa jednalo o prvého srbského astrofyzika Djordje M. Stanojevića (1851 – 1921), ktorý bol do fotografovania zasvätený ešte v rodnom Negotine.

⁵⁰⁵ Josef R. Vilímek v liste Cyrilovi Kutlíkovi. Praha, 6. 7. 1898. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

zpět. Račte vyříditi laskavě panu profesorovi můj nejvřelejší dík za projevenou ochotu pro slovanskou naši věc.“ Na zrealizované pohľadnice som zatiaľ nenarazila.

4.3.4 Aranžér či dokumentarista?

Pri spracovaní národopisných motívov z Čiech a zo Slovenska – okrem práce podľa živých modelov (*Drotárik*) – sa mohol Kutlík oprieť o staršiu výtvarnú tradíciu, reprezentovanú Čechom Josefom Mánesom a najmä Slovákom Petrom M. Bohúňom, s ktorou bol oboznámený, a ako sa to odráža aj na jeho maľbe *Ohlášky*.

Po odchode do Srbska, hoci rýchlo a so záujmom nasávajúce nové poznatky, musel sa väčšmi spoľahnúť na vlastné pozorovanie modelov a to minimálne pri čiastkových skicách, z ktorých potom skladal väčšie kompozície. Uviedli sme tri druhy krojov z oblasti Západného Balkánu (srbský chlapčenský a ženský mestský, tiež bosniacky mužský), opakujúce sa na niekoľkých jeho maľbách (*Udalosť pri Čukurskej studni*, *Vidovdanské stretnutie 1896*, *Záhlavie časopisu Včelár*). Zdá sa, že Kutlík si našťudoval charakteristické prototypy krojov, ktoré potom tvorivo využíval vždy, keď to považoval za potrebné. Nemôžeme, v jeho prípade, teda hovoriť o nejakom národopisnom dokumentačnom programe. Jeho záujem o kroje, rovnako ako o dobové kostýmy,⁵⁰⁶ siahal do tej miery, aby si vytvoril bohatý register typov hlavne pre svoje historické a žánrové maľby.

Na maľbách Kutlík zachytil aj architektonické umelecké a národopisné formy: *Křížlice, stará evanjelická fara – maliarov rodný dom* ako špecifická forma vidieckeho baroka podľa nemeckého vzoru, *Radnica v Rovensku pod Troskami* s podobou budovy pred vyhorením a *Zámok grófa Harracha v Jilemnice*, zachytávajúci budovu pred dostavbou. Napriek tomu, že Cyrila Kutlíka nemožno označiť za maliara – krajinára, pri zaznamenávaní budov v krajine bol dôsledným dokumentaristom, nie aranžérom.

⁵⁰⁶ Z pražskej Akadémie výtvarných umení, ktorá požičiavala historické kostýmy z divadla, bol navyknutý kompozície aranžovať, pracovať s rekvizitami a živými modelmi.

4.4 Kresba v Kutlíkovom diele (Vanja Kraut)

Vanja Kraut, dlhoročná kurátorka kresby Národného múzea v Belehrade, mi analyzovala Kutlíkove kresby nasledovne:⁵⁰⁷ „V histórii srbskej kresby 19. storočia je Cyril Kutlík zaznamenaný hlavne ako zakladateľ a pedagóg prvej *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* v Belehrade s právnym štatútom (1895), nakoľko niektoré iné školy a výučba kreslenia a maľovania boli vtedy súkromného charakteru. Hoci v nej boli aplikované prekonané metódy práce Viedenskej akadémie, najväčšia pozornosť bola venovaná pestovaniu kresby od postupného zvládania tejto techniky prekresľovaním a kopírovaním podľa modelov a predlôh rôznych druhov, až ku kresleniu podľa skutočnosti. – V tejto škole nepochybne základné znalosti z oblasti kreslenia a maľovania získali neskorší vážení umelci srbského maliarstva ako napr. Nadežda Petrović, Kosta Miličević, Branko Popović, Ljubomir Ivanović, Dragomir Glišić a ďalší.

Niekoľko historikov umenia [Dejan Medaković 1954; Simić-Milovanović 1955] (Ristić 1964; Živković 1969; Trifunović 1978; Vučinić 2008) pojednalo v základných štúdiách prácu a význam Kutlíkovej školy. V tých podrobných a dokumentujúcich výskumoch spomínajú aj Kutlíkove výtvarné diela, vytvorené olejom, akvarelom a v kresbe. Tie, čo sú zachované a dostupné, svedčia tak o jeho širokom záujme o rozličné témy, tak o jeho talente.

Totíž, akúkoľvek tému, alebo motív Kutlík spracováva, jeho kompozície v technike kresby majú rovnaké charakteristiky. Sú to: idealizujúci prístup, zmysel pre organizáciu priestoru, zdôraznenie dramatickosti a atmosféry zobrazenia pomocou svetlých a tmavých plôch. Lyrickú náladu dosahuje tiež kontrastmi medzi statickými figúrami a figúrami v pohybe, medzi tými v prvom pláne a tými v pozadí. Kutlík práve zmyslom pre usporiadanie máš dokázal zdôrazniť dramatickosť ako napr. na kompozícii *Faraón prenasleduje Židov* (1888, Príl., obr. 8) alebo *Židia prechádzajú cez more* a ďalších ilustrácií z *Pessach Hagada*.

Na portrétoch, ktoré tiež robil, sa mu darilo, popri očividnej autentickosti podoby, zvýrazniť aj charakter portrétovaného: sebadôveru u *Brata Gedeona* alebo nežnosť u *Anny Nekvasilovej*.

Realizácie niekoľkých figúr ako napríklad *Félix Kutlík ml.* alebo *Starec na stoličke* svedčia ako o istote ťahov umelca, tak o jeho znalosti anatómie. Ako už bádatelia Kutlíkových prác zdôraznili, preukázal tiež záujem o sociálne témy, o historickú

⁵⁰⁷ Vanja Kraut v nepublikovanom texte pre Ivu Paštrňakovú, Beograd, máj 2009.

a náboženskú tematiku, krajiny, zátišie, ilustrácie titulných strán časopisov a kalendárov (časopis *Polovník*, Belehrad, 1896; kalendár *Hus*, 1890), a tiež o pohľadnice (*Dom a ornament*, Ružomberok, 1898)... Všetky jeho práce technikou kresby, nech pojednávajú akúkoľvek tému, sa vyznačujú – ako už bolo povedané – realistickým prístupom a to aj vtedy, keď ide o ilustrovanie historických a náboženských príbehov, bájí, či imaginárnych situácií (*Smrť prvorođeniatok*, *Mojžiš pred faraónom*, *Zatopenie faraóna* a pod.).

Možno teda uzavrieť, že Kutlíka ako výtvarného umelca – kresliara charakterizuje záujem o rozličnú tematiku, vytrvalosť v kresliarskych výskumoch, ako aj znalosti zákonitostí tejto disciplíny. Všetky tieto vlastnosti nepochybne svedčia nielen o kresliarskych hodnotách Kutlíkových realizácií, o jeho kresliarskom talente a oddanosti kresliarskemu odboru, ale tiež o jeho umeleckej a ľudskej vytrvalosti a nevzdávaní sa.“

5. KATALÓG DIEL CYRILA KUTLÍKA

Č	ROK	NÁZOV	TECHNIKA	ROZMER Y	SIGNOVANIE	VLASTNÍK	POZNÁMKA
1	1874	(Šesť miniatúr)	akvarel	12 x 22 cm	nesignované, prírpis otca: "Cyrilkovo kreslení bez napovëzen í..." 24.II. 874	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	s popisom otca
2	1876	Ovocie	akvarel	17 x 21 cm	sign. vpravo v strede: CK a detsky: Cyril Kutlík + vlastnoručný popis ovocia + prírpis otca: "Cyrilek maloval" 14.III. 876	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	popis CK a otca
3	1883	Sv. Štefan	?	?	?	?	korešpondencia
4	1883	Vildien	?	?	?	?	korešpondencia
5	1884	(Vjazd do mesta)	olej	22 x 31 cm	nesignované	Potomci Bohdan Kutlík	
6	1884	Hrad Křivoklát	?	?	?, asi podľa predlohy	Elger	zápisník CK
7	1884	Portrét Jungmann	?	?	?, asi podľa predlohy	Rebeka	zápisník CK
8	1884	Portrét Jan Hus	?	?	?, asi podľa predlohy	Joudal	zápisník CK
9	1884	Krajina - prístav	?	?	?, asi podľa predlohy	Ján II. Kutlík	zápisník CK, ČB foto Krajina s prístavom?
10	1884	Arabi na vode	?	?	?, asi podľa predlohy	Zelinková	zápisník CK
11	cca 1884	(Zimná krajinka)	olej na plátne na preglejke	14 x 18 cm	nesignované	Súkromný majetok, Bratislava	rub neskontrolovaný (zalepený)
12	1885	Bronchilda se pomalu klížila	?	?	?, asi podľa predlohy	pani z Helly (Helly prednosta stanice v Hradci)	("Andriolli ku 'Staré báji'") Elwiro Michał Andriolli (1837-1893) poľský maliar, grafik, ilustrátor

						Králové, Josef z Helly - spolubývajú ci gymn. HK)	zápisník CK
13	1885	Hengo u kněžny Bronchildy	?	?	?, asi podľa predlohy	pani z Helly (Helly prednosta stanice v Hradci Králové, Josef z Helly - spolubývajú ci gymn. HK)	("Ku Kraszevskimu. Andriolli.") zápisník CK
14	1885	Krajina pri jazere	?	?	?, asi podľa predlohy	(Zdenko) Hofrichter (spolubývajú ci gymn. HK)	zápisník CK
15	1885	Krajina pri rieke	?	?	?, asi podľa predlohy	tovaryš?	zápisník CK
16	1885	Priane (sl. Grogrovej)	?	?	?, asi podľa predlohy	(Zdenko) Hofrichter (spolubývajú ci gymn. HK)	zápisník CK
17	1885	Lod' na mori	?	?	?, asi podľa predlohy	do svojej knihy	zápisník CK
18	1885	Lod' na brehu	?	?	?, asi podľa predlohy	do svojej knihy	zápisník CK
19	1885	Horymír objíždí doly	?	?	?, asi podľa predlohy	do svojej knihy	zápisník CK
20	1885	Boh všetko vidí	?	?	?, asi podľa predlohy	do svojej knihy	zápisník CK
21	1885	Hlava Kristova	?	?	?, asi podľa predlohy	Burkghardt	zápisník CK
22	1885	U kováča	?	?	?, asi podľa predlohy	do svojej knihy	zápisník CK
23	1885	Heiligenblut v Korutanech	?	?	?, asi podľa predlohy, Kärnten, južná strana hlavného alpského hrebeňa	do svojej knihy	zápisník CK
24	1885	Dedinský flautista	?	?	?, asi podľa predlohy	Fr. Praský	zápisník CK

25	1885	Porada starešiny	?	?	?, asi podľa predlohy	pani z Helly (Helly prednosta stanice v Hradci Králové, Josef z Helly - spolubývajúci gymn. HK)	("Andriolli . Ku Kraszevskioho: Kunirgas") zápisník CK
26	1885	Valgon věští Ledě	?	?	?, asi podľa predlohy	pani z Helly (Helly prednosta stanice v Hradci Králové, Josef z Helly - spolubývajúci gymn. HK)	("Andriolli. Ku Kraszevskioho: Kunirgas") zápisník CK
27	1885	Krajina okolo Moskvy v zime	?	?	?, asi podľa predlohy	pani z Helly (Helly prednosta stanice v Hradci Králové, Josef z Helly - spolubývajúci gymn. HK)	zápisník CK
28	1885	Krajina okolo Moskvy v lete	?	?	?, asi podľa predlohy	pani z Helly (Helly prednosta stanice v Hradci Králové, Josef z Helly - spolubývajúci gymn. HK)	zápisník CK
29	1885	Tirolské domčeky pri jazere	?	?	?, asi podľa predlohy	Bohdan I.Kutlík ("Tatínkovi ku jmeninám")	zápisník CK
30	1885	Malý domček v hornatej krajine pri jazere	?	?	?, asi podľa predlohy	(Zdenko) Hofrichter (spolubývajúci gymn. HK)	zápisník CK
31	1885	Na Holenskom rybníku	?	?	?, asi podľa predlohy, rybník Holná pri obci	Foustka	zápisník CK

					Hatín, neďaleko od Jindřichov ho Hradca		
32	1885	Štúdia hlavy starca	ceruza	12 x 12 cm	nesignova né	Františkovi, Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	zápisník CK
33	1885	Taxenbach v Salcpurku	?	?	?	?	zápisník CK
34	1885	Mlyn na koloch v 'Kalse'	?	?	?, asi podľa predlohy	?	zápisník CK
35	1885	Miramare	?	?	?, podľa zinkografi e	Foustka	zápisník CK
36	1885	Portrét slečny Barbory	?	?	?	Barbora Praská ("Bábince ku jm.")	zápisník CK
37	1885	Popoluška	?	?	?	Lízince	zápisník CK
38	1885	Ilustrácia od Schikm.	?	?	?	?	zápisník CK
39	1885	Mačky v koši	?	?	?	?	zápisník CK
40	1885	Vchod do kláštora	?	?	?	?	zápisník CK
41	1885	Lode na brehu	?	?	?	do svojej knihy	zápisník CK
42	1885	Podobizeň I. (starší, 24 let)	?	?	?	Helly (prednosta stanice v Hradci Králové)	zápisník CK
43	1885	Podobizeň II. (paní, 34 let)	?	?	?	Helly (prednosta stanice v Hradci Králové)	zápisník CK
44	1885	Podobizeň III. (mladší, 20 let)	?	?	?	Helly (prednosta stanice v Hradci Králové)	zápisník CK
45	1885 - 1887	Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!	? Akvare l	?	nesignova né	návrh na pohľadnicu (8,9x14,1cm , I. vyd.: V. Havlíček, Praha do 1906(dlhá adr.), II. vyd.:nakl. V. Havlíčka vdova, Praha po 1906	pohľadnice: 1.vyd. v AVU SNG 650/96, 2.vyd. súkromný majetok, Bratislava

						(krátka adr.)	
46	1885 - 1887	Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze	? Akwarel	?	?	nesignované	návrh na pohľadnicu (8,9x14,1cm), vyd.: V. Havlíček, Praha do 1906(dlhá adr.) v AVU SNG 650/96
47	1885 - 1887 ?	Mäsiar Švejda z Malej Strany					Anton Seidl, Praha Kutlík, F. 1931, Alexy 1948, s. 281.
48	1886	Jeleň obkľúčený psami	?	?	?		JUDr. John (poslanec) Věž? korešpondencia, poznámky B. Bálena: "Český adresár"
49	1886	Partie ze Žalova	akvarel		8 x 11 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík 3/VII.86	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996 časť rukopis. archu 29 x 19,5 cm "Ke svým krajinkám píše..."
50	1887	(Starec na stoličke / Starac na stolici)	ceruza na výkrese		39 x 25,4 cm	sign. vpravo dole: Cyrill Kutlík '87;	Narodni muzej Beograd, inv. broj 2004 Grafički kabinet; v múzeu od 29.5.1970 odkúp. od Ljubice Ivanović (dcéra žiaka), Mutapova 11 Beograd; za 800,- Vystavené: 1972/73, Kresby srbských umelcov, kat. 47
51	1887	Portét Anna Kozáková	olej		33 x 29 cm	nesignované	A. Votrubová r. Kozáková, Praha - Kampa Lešer: Adressář Prahy, 1891, s. 333: Kozáková Kateřina, spolumaj. domu na Kampě 15.
52	1887	Krčmár	olej		?	sign. vpravo hore na "tabuli": Kutlík '87 + nad tým mená: p. Zvolský, nečit., Úprka, nečit.	Karol A. Červenka, Praha - Smíchov Alexy 1948, s. 281. František Zvolský bol majiteľ pivovaru, ktorý vlastnil 4 Kutl. práce.
53	1887 - 1891	?	?	?	?	?	František Zvolský (majiteľ pivovaru) a restaurace "u Ostěpu", Věženská ul. 6, Praha I. výpisky B. Bálena: "Český adresár"; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 785

54	1887 - 1891	?	?	?	?	František Zvolský (majiteľ pivovaru) a restaurace "u Ostěpu", Věženská ul. 6, Praha I.	výpisky B. Bálena: "Český adresář"; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 785.
55	1887 - 1891	?	?	?	?	František Zvolský (majiteľ pivovaru) a restaurace "u Ostěpu", Věženská ul. 6, Praha I.	výpisky B. Bálena: "Český adresář"; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 785.
56	1887 - 1891	?	?	?	?	František Zvolský (majiteľ pivovaru) a restaurace "u Ostěpu", Věženská ul. 6, Praha I.	výpisky B. Bálena: "Český adresář"; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 785.
57	1887	Na vápenke (Praha z Kampy)	olej	?	?	?, inf. A. Votrubová r. Kozáková, Praha - Kampa	
58	1887	Nech sa nerozleje = Nech žije, kto pije (Opitý šľachtic)	akvarel a ceruza na kartóne	13,5 x 10,1 cm	sign. vpravo dole: Kutlík '87.	Súkromný majetok, Bratislava	na rube vľavo hore dopísané: BB (obrázok patril Borisovi Bálentovi), denník CK, číslovaná s. 28: 1. febr. 1890 ho zaslal Neubertovi do Jilemnice na ukážku ilustrovania pre časopis.
59	1887	(Privítanie)	akvarel a ceruza na kartóne	12,8 x 8,9 cm	sign. vpravo dole: - Kutlík '87.	Súkromný majetok, Bratislava	na rube hore dopísané: Na pamiatku od zomrelého strýčka Cyrila
60	1887	(Dialóg)	akvarel a ceruza na kartóne	13,3 x 8,8 cm	sign. vľavo dole: Kutlík '87.	Súkromný majetok, Bratislava	na rube vpravo dole dopísané: Boris Bálent (obrázok patril Borisovi Bálentovi)
61	1887	Ev. fara v Libštáte	?	?	sign. vpravo dole: C. Kutlík	?	z reprodukcie
62	1887	Ev. kostol v Libštáte	?	?	sign. vpravo dole: C. Kutlík	?	z reprodukcie

63	cca 1887?	(Oklamáný žalárnik)	olej na plátne	25 x 19 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík	Súkromný majetok, Bratislava	
64	1887 - 1895	Štúdia	?	?	?	František Kožíšek (1856 - 1930, po Tyršovi 2. náčelník pražského Sokola medzi r. 1888 - 1891)	výpisky B. Bálena: "Český adresár"
65	1888	Nanebovstúpenie - oltárny obraz	olej na plátne	80 x 60 cm	nesignované	pôvodne ev. modlitebňa Spálov, dnes ev. fara Libštát	
66	1888	Pominuteľnosť (Mŕtvy vtáčik na otvorenej Biblii)	olej na plátne	26 x 36 cm	sign. vpravo hore: C. Kutlík - '88	Súkromný majetok, Bratislava	
67	1888	(V mestskom prístave)	olej	25 x 19 cm	?	H. Vejnarová, Hrabačov - Jilemnice	
68	1888	Luther hudbou z mdlôb budený	akvarel na papieri	33x46, 5cm	sign. vľavo dole: Cyrill Kutlík '88	Slovenská národná galéria, inv. č. O 2595	s paspartou 46,5 x 59,8 cm; vstrede dole zlatým: "Luther, hudbou ze mdlob buzen"; text asi ceruzou: "Na výstavě školní 1888" zmazaný
69	1888	1. (Sederová večera - učenci v zasadání I, večerný výjav) - ilustr. Pessach Hagady s. 7, toto aj na titule	lavír. tuš	?	sign. vpravo dole: Kutlík	asi Samuel W. Pascheles, Praha	denník CK (AVU SNG), zápis z 28. 5. 1889 Alexy 1948, s. 281; Kischova Hagada – existuje nemecké aj české vydanie! (U CK v pozostalosti len nemecké vydanie, v Židovskom múzeu v Prahe aj české)
70	1888	2. (Sederová večera - učenci v zasadání II, ranný výjav) - PH s. 9	lavír. tuš	?	sign. vpravo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
71	1888	3. (Nájdenie Mojžiša) - PH s. 21	lavír. tuš	?	asi sign. vpravo dole: Kutlík	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
72	1888	4. (Mojžiš zabíja Egypt'ana) - PH s. 17	lavír. tuš	?	nesignované	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
73	1888	5. (Horiaci ker) - PH s.19	lavír. tuš	?	nesignované	asi Samuel W.	literatúra

						Pascheles, Praha	
74	1888	6. (Mojžiš pred faraónom) PH s. 25	lavír. tuš	?	sign. vpravo dole: C. Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
75	1888	7. (Natieranie verají dveri) PH s. 27	lavír. tuš	?	sign. vpravo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
76	1888	8. (Smrt' prvorodeniakov) PH s. 22	lavír. tuš	?	sign. vpravo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
77	1888	9. (Faraón prenasleduje Židov) PH s. 31	lavír. tuš	?	sign. vľavo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
78	1888	10. (Odchod Židov z Egypta II.) PH s. 23	lavír. tuš	?	sign. vľavo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
79	1888	(Odchod Židov z Egypta I.)	lavír. tuš	13,5 x17 cm	sign. vľavo dole: Kutlík '88	Súkromný majetok, Bratislava	nepoužitý variant
80	1888	11. (Zatopenie faraóna II.) PH s. 38	lavír. tuš	?	sign. vľavo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
81	1888	(Zatopenie faraóna I.)	lavír. tuš	13,5x1 6,5cm (časť odtrhn utá)	signované pravdepod obne v ľavom dolnom rohu, ktorý je odtrhnutý	Slovenská národná galéria, Archív výtvárneho umenia, inv. č. 650/1996	nepoužitý variant
82	1888	12. (Mŕtvy dozorca, Jeruzalem) PH s. 18	lavír. tuš	?	sign. vľavo dole: Kutlík '88	asi Samuel W. Pascheles, Praha	literatúra
83	1888	V lese	lavír. tuš	8,5x6,5 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '88, prípis vľavo dole: V lese	Slovenská národná galéria, Archív výtvárneho umenia, inv. č. 650/1996	
84	188? (8)	Ján Kutlík II.	uhol'	?	nesignova né	?	podľa ústnej rodinnej informácie
85	1888	Jozefa Jaroslava Kutlíková - Potocká (stará matka Cyrila Kutlíka)	uhol' na papieri	40 x 29 cm	sign. vpravo dole: Cyril Kutlík V Křížlicích, březen 1888. -	Slovenská národná galéria, Archív výtvárneho umenia, inv. č. 650/1996	

86	1888	Zlatík (Félix III. Kutlík z Kulpína ako 5-ročný)	ceruza	23 x 14,5 cm	sign. vpravo dole: Cyrill Kutlík 23.9. '88	potomci Félix III. Kutlík; následne Samuel Čelovský, Bački Petrovac Srbsko; zničené pri vyplavení pivnice?	
87	1888	?	?	?	?	Babča (Barbara Praská??), Praha	korešpondencia
88	1888	?	?	?	?	JUDr. John (poslanec) Věž ?	denník CK, poznámky B. Bálena: "Český adresár"
89	1888	(Profil starca v turbane) Beduín?	olej na dreve (vrchná k z cigarovej krabičky?)	20 x 17 cm	sign. hore: Kutlík, na rube prípis: Studie	Súkromný majetok, pri Nitre	M. Schrötová v listoch B. Bálenovi 15.3.1960 a 24.4.1960; s foto ako položka č. 436 v 21. aukcii (7.11.2015) spoločnosti Valentinum za vyvolávaciu cenu 3500 Kč (odhad: 5500 až 7000) - nevydražené; s foto ako položka č. 59 v 127. Jarnej aukcii SOGA (15. 3. 2016) za vyvolávaciu cenu 500 € - nevydražené.
90	1888	Hlava starca so sklopeným pohľadom	olej na dreve (vrchná k z cigarovej krabičky?)	22,4 x 16,3 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '88	Súkromný majetok, Bratislava	Na rube neskoršie prípisy ceruzou: Prag; Lhota Zo Švajčiarska predané na ebay.de, 26. 4. 2014.
91	1888 - 1889	Poľský Žid / Starý Žid	olej	?	?	?	Beogradske novine 12.II.1896, štúdia, 1.cena na školskej výstave v r. 1889
92	1888 - 1889	Stará baba	olej	?	?	?	Beogradske novine 12.II.1896, štúdia, 1.cena na školskej výstave v r. 1889
93	1888 - 1890	Večera Pánova (bývalý oltárny obraz A. Haana z r. 1856) Kutlík ho reštauroval	olej	?	sign. vpravo dole: A. Haan Roma 1856	Ev. a. v. kostol Křížlice	kartička B. Bálena o obraze CK, foto diela I. Paštrnáková
94	1888 - 1890	Ján Kutlík II.	olej na plátne	41 x 32 cm	sign. vľavo dole: C. Kutlík '89?	Súkromný majetok, Bratislava	

95	1888 - 1890	Ev. farár Bohdan I. Kutlík (otec Cyrila Kutlíka)	olej na plátne	109,5 x 70 cm	sign. vpravo hore: Cyrill Kutlík -	Súkromný majetok, Zvolen	pôvodný rozmer pravdepodobne: 120 x 75 cm, podľa spôsobu podpisu najskôr okolo 1888 (vtedy mal BK 50-tku)
96	1888 - 1890	(Portrét dievčaťa v živôtku - ? Anna Kutlíková ?)	olej na plátne	53 x 42 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík	Súkromný majetok, Bratislava	Bálent uvádzal: 56 x 45 cm; obraz reštauroval Miroslav Bezák, akad. mal. v 23.3.-30.4. 2010
97	1888 - 1890	(Rozlúčka s mŕtvym, Mních)	olej na plátne	57 x 40 cm	sign. vpravo dole: C Kutlík -	Slovenská národná galéria, inv. č. O 2169	obraz požičaný SNG na výstavu pred r. 1961, odkúp. od B.Bálena 3.X.1961, za 6000,-
98	1888 - 1892	(Obraz domku, rad domov)	kresba	?	?	Kociánova, Humpolec	výpisky B. Bálena: "Český adresár"
99	1889	Kliment	?	?	?		CK v liste rodičom 30. 6. 1889
100	1889	Dvor Žernov	?	malba išla v bedničke	?	pán/i Umrath(om) , Praha. (Malo byť odoslané do Prahy do 22. 9. 1889.)	CK v liste rodičom 17. 9. 1889
101	1889	Portrét Karel Ciller	olej	?	?	pôvodne Karel Ciller (obchodník s českými granátmi), Rovensko pod Troskami	CK v liste rodičom 17. 9. 1889. Obraz sa nezachoval, ako B. Bálena informoval Cillerov syn. V Rovensku namaľoval CK viac ako 10 obrázkov.
102	1889	Kristus v Emauzoch - oltárny obraz	olej na plátne	143 x 96 cm	prípis vpravo dole (na schodíku): Dle Müllera pod tým sign.: m. Cyril Kutlík pod tým: V Praze 1889.-	pôvodne ev. modlitebňa Rybníky, dnes deponované v kostole v Dobříši (Dobříš, okr. Příbram)	CK v liste rodičom 30. 6. 1889: "Obraz oltární je již od 21. června hotov, nyní schne a za ten čas do dneška se naň přišlo podívat na 50 lidí a zítra poslední den než ho odešlu jich chce ještě přijít asi 8-10."
103	1889 ?	Kristus v Emauzoch - oltárny obraz, replika	?	?	?	zrealizované ? pre Pátra Kořnářa?	CK v liste rodičom 30. 6. 1889: "P. Páter Kořnář (kterému kreslit budu liturgiku) chce tentýž obraz oltární ještě jednou mít pro sebe úplně takový..."
104	1889	K jubileu 25 ročného pôsobenia (B. Kutlíka v Křížliciach)	ceruza	? x ? cm	?	Súkromný majetok, Bratislava	skica k pamätnému akvarelu, iniciála J v podobe majáka je realizovaná podľa tlačenej fareb. litogr. predlohy v AVU SNG 650/96
10	1889	K jubileu 25	akvarel	26 x 19	nesignova	Súkromný	Cirkev Křížlická B. Kutlíkovi,

5		ročného pôsobenia (B. Kutlíka v Křížliciach)		cm	né	majetok, Bratislava	iniciála J v podobe majáka je realizovaná podľa tlačenej fareb. litogr. predlohy v AVU SNG 650/96
10 6	1889	U nemocnej	?	?	?	?, žánrový obrázok, pôvodne skica ku veľkej kompozícii, namiesto toho: Posledné okamihy Husovej slobody	korešpondencia
10 7	1889	Lipa Tatobitská	asi uhoľ	na výšku ?cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '889	? publikácia: Paměti města Rovenska-Petr Matoušek, s.161, tlač: Švejnar, Semily, cca r. 1890	z reprodukcie
10 8	1889	Zvonica v Rovensku pod Troskami	asi uhoľ	na výšku ?cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '889	? publikácia: Paměti města Rovenska-Petr Matoušek, s. 97, tlač: Švejnar, Semily, cca r. 1890	z reprodukcie
10 9	1889	Týnsky chrám	asi uhoľ	na výšku ?cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '889	? publikácia: Paměti města Rovenska-Petr Matoušek, s.129, tlač: Švejnar, Semily, cca r. 1890	z reprodukcie
11 0	1889	Zámok grófa Harracha	lavír. ceruza	15,5x2 2,5cm	sign. vľavo dole: C. Kutlík - '889.	Krkonošské muzeum Jilemnice, pôvodne u tamajšieho rodáka Vincence Jezdinského, neskôr v Mladej Boleslavy	zámok je zachytený pred dostavbou

						(Info od MNV Jilemnice B. Bálentovi 3.12.1945)	
11 1	1889	Pod Borovým (Mlyn Jana Zubatého v Dolnom Štěpanove)	asi uhoľ, kresba	23x15,5 cm	vľavo dole: Pod Borovým 2/9 '889, pod tým: Cyril Kutlík	v pamätníku Anny, dcéry dolnoštěpanického mlynára a starostu Jana Zubatého	korešpondencia
11 2	1889	(Podkúvanie koňa)	olej na plátne	25,3 x 36,2 cm	sign. vľavo dole vyrýpnutím do farby: Kutlík 25/8 '889 (dátum uvedený ako zlomok)	Súkromný majetok, Bratislava	Dom v exteriéri rovnaký ako na maľbe Učeník so psíkom
11 3	do 1890 ?	Pohl'ad na rybník	?	?	?	? info J. Augusta: do r. 1890 uverejnený v kalendári neznámeho názvu	Alexy 1941, s. 5, Alexy 1948, s. 280.
11 4	1890	(Alegória tkania - amoretky)	olej	400 x 400 cm	? prípís: "Práce šlechtí, dôvera sílí!"	pôvodne Tkáčska škola Humpolec (dnes v budove sídli Zvláštní škola.)	Maľba sa nezachovala. Alexy 1941, s. 5.
11 5	1890	Mlyn v Hrabačove	olej	25 x 40 cm	?	P. Vejnar, Hrabačov - Jilemnice	
11 6	1890	Portrét Anastázia Bartáková (starenka)	olej na plátne	60,5 x 51 cm	sign. vpravo hore: C. Kutlík '890	Barták?, Humpolec	
11 7	1890	Portrét František Barták (bradatý stavec)	olej na plátne	60,5 x 51 cm	sign. vpravo hore: C. Kutlík '890	Barták?, Humpolec	
11 8	1890	Portrét Jindřich Barták (s fúzikmi a retiazkou z hodiniek), továrnik so súknom v Humpolci	olej na plátne	61 x 51,5 cm	sign. vpravo hore: C. Kutlík 1890	Barták?, Humpolec	Alexy 1941, s. 5, Alexy 1948, s. 280.
11	1890	Historický portrét	olej na	65,2 x	sign.	Ústřední	Originál nájdený znova 2010.

9		Jan Žižka	plátne	50 cm	vpravo dole: C. Kutlík (+ nečitateľný znak)	archív Československé cirkve evangelické, Praha (z býv. Múzea Husovho domu)	Predtým lokalizácia: A. Frinta na lístku B. Bárentovi 13. 9. 1966, Koncom 19. stor. vydal ako svetlotlač: F. Vonka, Turnov. Pôvodne Jindřich Barták, Humpolec.
12 0	1890	Historický portrét Jan Hus	olej na plátne	65 x 50,2 cm	sign. vpravo dole: Kutlík	Ústřední archív Československé cirkve evangelické, Praha (z býv. Múzea Husovho domu)	Originál nájdený znova 2010. Predtým lokalizácia: A. Frinta na lístku B. Bárentovi 13. 9. 1966, Koncom 19. stor. vydal ako svetlotlač: F. Vonka, Turnov. Pôvodne Jindřich Barták, Humpolec.
12 1	1890	Jan Amos Komenský - Pod' sem, synu, uč sa byť múdrym! (Úvodný motív k Orbis sensualium pictus)	olej	?	sign. vľavo hore: C. KUTLÍK - (pečiatka?)	originál kúpil vydavateľ Fr. Vonka, Turnov (odkúpil aj autorské práva na vydávanie), "Orig. byl v Brně, ale p. Wurmová jej věnovala muzeu v Uherském Brodě, jak se mi zdá."	z reprodukcie - ako príloha kalendára Hus na rok 1892, spodobnenie brata Pavla, tlačili aj: Klimeš a Pivko, Lipt. Mikuláš, posl. lokalizácia (citát vedľa): A. Frinta na lístku B. Bárentovi 13. 9. 1966
12 2	1890 - 1895	(Les/Křížlice-rodný dom / Šuma/Križlice- rodna kuća)	olej na plátne na preglej ke	24,5 x 20 cm	nesig., na rube príspev Veljka Petrovića(brat žiacu): (Сликао Кутлик (добило од Љуби Ивановић а сликара(ž iak)7. X. '933)	Beograd, Kuća legata, inv. č. LVP 946	Živković 1969, Ristić
12 3	1890	Křížlická (stará) ev. fara - Rodný dom CK	akvarel na papieri	20 x 11 cm	sign. vpravo dole: C Kutlík 2. 8. '890	Súkromný majetok, Bratislava	
12 4	1890	Křížlický ev. kostol	akvarel	20 x 11 cm	sign. vľavo	Potomci Bohdan	

					dole: C. Kutlík 2. 8. '890	Kutlík	
12 5	1890	Křížlice I. (stará evanjelická škola)	akvarel na papieri	18,5x1 1,5 cm	sign. vľavo dole: C. Kutlík 4. 8. '890	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	
12 6	1890	Křížlice II. (pohľad na novú ev. faru)	akvarel na papieri	20,4 x 11,5cm	sign. vpravo dole: C - Kutlík - 8. IV. '890	Súkromný majetok, Bratislava	
12 7	cca 1890	Dom na rázcestí	akvarel na papieri	13 x 14,5 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík -	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	Harrachovská hájovňa (usúdil J. Barták – archivár, Semily)
12 8	1890	(Továrň na súkno v Humpolci)	akvarel	14,3x2 3,1 cm	sign. vpravo dole: Cyrill Kutlík '890	?	továrň Emericha Dítěte
12 9	1890	(Stará stodola)	akvarel	7 x 14,1 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík 890	?	info J. Augusta: námet z okolia Humpolca, Alexy 1941, s. 5, Alexy 1948, s. 280.
13 0	1890	Pohľad na Rovensko pod Troskami	asi uhoľ	na šírku ?cm	sign. vľavo dole: C. KUTLÍK	? publikácia: Paměti města Rovenska-Petr Matoušek, s.33, tlač: Švejnar, Semily, cca r. 1890	z reprodukcie
13 1	1890	(pôvodná) Radnica v Rovensku pod Troskami	asi uhoľ	na šírku ?cm	sign. vľavo dole: C. kutlík -	? publikácia: Paměti města Rovenska-Petr Matoušek, s.65, tlač: Švejnar, Semily, cca r. 1890	z reprodukcie, vpravo dole na štočku: H&HpH (Husník a Häusler)
13 2	1890	Kostol v Černilove	akvarel	?	sign. vpravo dole: C. Kutlík '890	? Kalendár Hus na r. 1891, s. 80.	z reprodukcie, vľavo dole na štočku: H&HpH (Husník a Häusler)

						vydal: Fr. Vonka, Turnov	
13 3	1890	(Mesiace - symboly znamení I.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign. vpravo dole: C. K. 90	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
13 4	1890	(Mesiace - symboly znamení II.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
13 5	1890	(Mesiace - symboly znamení III.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
13 6	1890	(Mesiace - symboly znamení IV.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
13 7	1890	(Mesiace - symboly znamení V.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
13 8	1890	(Mesiace - symboly znamení VI.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
13 9	1890	(Mesiace - symboly znamení VII.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
14 0	1890	(Mesiace - symboly znamení VIII.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
14 1	1890	(Mesiace - symboly znamení IX.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
14 2	1890	(Mesiace - symboly znamení X.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r.	z reprodukcie

						1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	
14 3	1890	(Mesiace - symboly znamení XI.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
14 4	1890	(Mesiace - symboly znamení XII.)	tuš	3 x 9 cm ?	sign.	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
14 5	1890	Emblém	?	?	?	ev. farár K. E. Pospíšil, Humpolec	(na embléme: kalich, kniha, palma a kríž) denník CK
14 6	1890	Radosť a žalosť blázna	?	?	?, podľa predlohy	Dr. Katz, Praha?	denník CK; inšpirované textom Františka Ladislava Čelakovského?
14 7	1890	Ježiš uzdravuje dieťa	?	100 x ? cm	?, podľa reprodukcie (Gabriela) Maxa	Ludevít Szartorych	denník CK, číslovaná s. 55.
14 8	1890	Kačky	?	?	?	Roubíček (obchodník s obrazmi a starožitnosťami), Praha	denník CK, číslovaná s. 57.
14 9	1890	Kanár	?	?	?, 5. II. 1890	?	denník CK, číslovaná s. 35.
15 0	1890	(Ein Huhn?) Kurča	?	?	?	?	denník CK, číslovaná s. 44: "takže až na ruce jsem obrázek ten úplně provedl."
15 1	1890	Kuriatka a chrúst	?	?	?	Roubíček (obchodník s obrazmi a starožitnosťami), Praha	denník CK, číslovaná s. 54. začaté 10. 2. 1890.
15 2	1890	Tri stratené kuriatka	?	?	?, dľa Süssa, 5.- 7. II. 1890	Ludevít Szartorych?	denník CK, číslovaná s. 35, 37, 42.
15 3	1890	Pochybovač	?	?	?, dľa Valentiniho, 8. I. 1890	?	denník CK
15 4	1890	Postrelený jeleň	?	?	?, podľa fotografickej predlohy, na želanie grófa Pálffyho	?	denník CK, číslovaná s. 31-34.
15 5	1890	Pytliaci I.	?	?	?	Bernas (poľovník), Praha	denník CK, číslovaná s. 44.
15 6	1890	Pytliaci II.	?	?	?	Bernas (poľovník),	denník CK, číslovaná s. 44.

						Praha	
15 7	1890	Portrét Potz ml.	?	?	?	Antonín Potz (portýr u hr. Palffyho), Praha, Valdštyňská ul. 16	denník CK; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 518.
15 8	1890	(Švajčiarska krajina s pavilónom)	?	?	?	pôvodne stena ev. fary Humpolec	maľba sa nezachovala, Alexy 1941, s. 5, Alexy 1948, s. 280, Váross 1962, s. 22.
15 9	1890	(Záhlavie pre: Figaro. Šibřinkový list Sokola Břevnovského 1890)	perovka a (priamo na litografický kameň?)	?	Celá strana v. 28 cm	vľavo dole: C. Kutlík '90	<i>Figaro. Šibřinkový list Sokola Břevnovského.</i> [redakci br. Katep. a K...ta] [Praha] : Nákl. Sokola Břevnovského, [1890, Tisk Jan Vaňáč, Litografie a kamenotiskárna, Praha, Poštovská ul. č. 329-I.] 15 s. : il. ; 28 cm. http://aleph.nkp.cz/publ/skc/004/26/28/004262816.htm Denník CK, číslovaná s. 19: "U Adama viděl jsem: "Sokol. List Břevnov. Figaro" ku kterému kreslil jsem hlavu, dopadlo to dosti dobře."
16 0	1890	Vojak vinící kyticu orgovánu (bazy)	?	?	?	?, podľa francúzskeho majstra	Ludevít Szartorych denník CK, číslovaná s. 48.
16 1	1890	Hauptmann (Kapitán)	?	?	?		denník CK, číslovaná s. 50.
16 2	1890	Učeník so psíkom	olej na plátne	39 x 32 cm	vľavo hore: C. Kutlík 90-	Súkromný majetok, Bratislava	Dom v exteriéri rovnaký ako na maľbe Podkúvanie koňa; Aukcia Galerie Pictura, Praha, 2011, repr. v katalógu, str. 28, položka 64.
16 3	asi 1890	O modrom pondelku	akvarel . skica	?	?	Peter Vejnar, Hrabačov - Jilemnice	korešpondencia
16 4	asi 1890	Kočka leze dírou, pes oknem	akvarel . skica	?	?	Peter Vejnar, Hrabačov - Jilemnice	korešpondencia
16 5	1891	Posledné okamihy Husovej slobody	olej na plátne	150 x 185 cm	sign. vpravo dole: CYRILL KUTLÍK '891	Česká spořitelna Turnov, inv. č. 12545	Katalóg Jubilejná zemská výstava 1891

29 5	1891	Portrét Justína Bartáková (tmavé šaty so svetlým kvetom)	olej na plátne	60 x 50,5 cm	sign. vpravo hore: C Kutlík '891	SNG, inventárne číslo: O 5640; odkúpené od Márie Žilákovej, Škultétyho 12, BA, 8.3.1979)	na rube: "Justina Bartáková roz. Joklova * 2. září 1864 v Humpolci, č. 449" Zobrazená bola manželkou továrniku so súknom, r. Joklová, tiež z rodiny podnikateľov so súknom v Humpolci.
16 6	1891	Portrét Adolf Wurm (s fúzikmi a ofinkou)	olej na plátne	60 x 50 cm	?	?	
16 7	1891	Portrét Marie Wurmová (s vysokým účesom so šperkom)	olej na plátne	60 x 50 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík	?	
16 8	1891	Portrét Josef Wurm (chlapec s belasou mašľou)	olej na plátne	60 x 50 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík-1891.	Súkromný majetok, Praha	
16 9	1891	Portrét Barbora Schultzová (tmavé šaty s brošňou)	olej na plátne	60 x 50 cm	sign. vľavo dole: C. Kutlík 1891	?	
17 0	1891	Obálka kalendára Hus, roč. II. - 1892	akvarel	24,5 x 18,5cm	nesignovane	? Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
17 1	1891	Miloušek a Maloušek (v kalendári Hus na r. 1892)	?	?	sign. vľavo dole: C. Kutlík '891	?, Kalendár Hus na r. 1892, vydal: Fr. Vonka, Turnov	z reprodukcie
17 2	asi 1892	Sie liebe ich! (Vtáčik na vetve)	ceruza	9 x 6 cm	sign. vpravo dole: Cyrill. K.	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	list CK
17 3	asi 1892	(Červené klince)	akvarel	11 x 7 cm	sign. vpravo dole: Cyrill K.	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	list CK
17 4	cca 1945	Portrét z viedenskej galérie / Hlava ženy v profile (renovátor Marx)	uhol' na žltom papieri, na rube svetl.	42,3 x 28,3 cm	nesignovane	Slovenská národná galéria, inv. č. K 3617	kópia zrkadlovo otočená!!!, odkúp. od B.Bálenta 3.X.1961, za 200,- Autor: Béla (Vojtech) Marx (1885 - 1963), maliar a reštaurátor, v BA 1919 - 1945

175	1892	Portrét z viedenskej galérie / Profil ženy s drdolom/Profil žene s pundjom	olej na plátne	45 x 36,3 cm	sign vľavo dole: C. Kutlík - Vídeň - 1892.	Narodni muzej Beograd, inv. broj 383 C 558	Večernje novosti 2.VII.1896, badateľný mužský portrét z 3/4 pohľadu v spodnej vrstve; odkúpené od Ružica Kovačević, Stanoja Stanojevića 7, Beograd, za 4000,- v NM od r. 1948
176	okolo 1892	Autoportrét I. (svetlejší, v čiapke so šiltom)	olej na plátne na preglejke	33,7 x 26,9 cm	nesignované, na rube vľavo hore štítok: "Požičané na výstavu 19. storočia... " 2. štítok vedľa - odtrhnutý.	Súkromný majetok, Bratislava	badateľná čierna obrys. kresba figúry v podmalbe vľavo dole, vpravo dole viditeľnejšia hnedá polfigúra akoby vojaka; v spodnej vrstve pravdepodobne náčrt k Portrétu z Viedenskej galérie
177	1892	Portrét Honc	olej	?	?	Anna Honcová, Vysoké nad Jizerou	korešpondencia
178	1892	Historický portrét Jan Amos Komenský	olej na plátne	60 x 45,5 cm	nesignované	Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické, Praha (z býv. Múzea Husovho domu), pôvodne z Křížlic od p. farára Nechanického - Pozděchov	Repro: In. Kalendář českobratrský evangelický. r. XXVI.. Praha: Kalich 1945. s. 51 (A. Frinta)
179	1892	Portrét Josef J. Knobloch	olej na plátne	?	?	objednával syn J. J. Knobloch, Jilemnice (Knobloch bol jilemnický starosta, tiež predseda speváckeho spolku Branislav?- list 24.6.1876, SNK ALU 60 D 66)	korešpondencia
180	1892	Kozácky ataman (hejtman Ivan) Mazepa (roztrháva	olej na plátne	?	?	Srbsko Mirka Sedláčková?	Beogradske novine 12.II.1896; Ivan Mazepa (1639 - 1709),

		ho kôň					ukrajinský hejtman; jeho život inšpiroval dielo: Byrona, Puškina, Liszta, operu Čajkovského, maľby: Géricault 1820, Emile Jean-Horace Vernet
18 1	1892	Portrét Nigrinová	olej na plátne	?	?	?, Pečky	korešpondencia
18 2	1892	Vidanie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve	olej na plátne	100 x 70 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '892	Antonín Jandík, zapožičané Husovmu sboru cirkve čsl., Pardubice	CK v liste otcovi 24.-26.9. 1893, používanie aj nesprávneho názvu: Pavel vo väzení
18 3	1892	Nivnice na Morave (celkový pohľad)	tuš (žiadal vydava teľ Vonka)	repro: 9 x 13 cm	sign. vľavo dole: C. Kutlík -	?	z reprodukcie (Kytice Komenského, na začiatku)
18 4	1892	(Diplom mládeneckej jednoty) (vo Vysokom nad Jizerou)	?	?	?	?, Vysoké nad Jizerou	korešpondencia
18 5	1892	(Vojákův mlýn)	ceruza	skicár cca A4	?	Súkromný majetok, Hradec Králové	Magdalena Schrötrová v listoch B. Bálenívi 15.3.1960 a 24.4.1960; Mlyn - krčma na ceste k zrúcanine hradu Níštějka.
18 6	1892	(Zrúcanina hradu Níštějka)	ceruza	skicár cca A4	?	Súkromný majetok, Hradec Králové	Magdalena Schrötrová v listoch B. Bálenívi 15.3.1960 a 24.4.1960; Zrúcanina neďaleko Vysokého nad Jizerou.
18 7	1892	Portrét Jiří Schröter	olej na plátne	70 x 55 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '892	Súkromný majetok, Hradec Králové	Zobrazený bol portrétovaný posmrtné podľa fotografie na objednávku Karla Schrötra, otca Magdaleny. Magdalena Schrötrová v listoch B. Bálenívi 15.3.1960.
18 8	1892	Portrét Michal Boch	olej na plátne	70 x 55 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík '892	Súkromný majetok, Hradec Králové	Zobrazený bol portrétovaný posmrtné podľa fotografie na objednávku Karla Schrötra, otca Magdaleny. Magdalena Schrötrová v listoch B. Bálenívi 15.3.1960.
18 9	1893	Sokolská alegória	?	?	?	Richter, Viedeň	CK v liste otcovi 24.-26.9. 1893
19 0	1893	Portrét Svatopluk Čech	olej na plátne	?	?	Dr. Fux Sokolský funkcionár (Viedeň?)	Dr. S-. Z Vídně 7. května... (Hold Svatoplukovi Čechovi). In <i>Národní listy</i> . č. 128. 9. 5. 1893.
19 1	1893	Historický portrét Ján Kollár	olej na plátne	?	?	Dr. Fux Sokolský funkcionár	

						(Viedeň?)	
19 2	1893	Lešetinský kováč I.	olej	?	?	Eduard Fanta, majiteľ uhoľných baní a kameňolomov, Praha, Sokol, (daroval Josef Kudlicz, továrnik v Prahe)	CK v liste rodičom 22. 8. 1893; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 357: Kudlicz Josef, slévárna na odlitky strojní a stavební, na kamna, úsporná a uzavírky stokové a závod pro zřizování topenišť, Praha VII., Belcrediova tř. 403; S-. Z Vídně. (K oslavě Svatopluka Čecha). In <i>Národní listy</i> . květen 1893.
19 3	1893	Lešetinský kováč II. (Kováč umiera)	olej	?	?	Eduard Fanta, majiteľ uhoľných baní a kameňolomov, Praha, Sokol, (daroval Josef Kudlicz, továrnik v Prahe)	CK v liste rodičom 22. 8. 1893; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 357: Kudlicz Josef, slévárna na odlitky strojní a stavební, na kamna, úsporná a uzavírky stokové a závod pro zřizování topenišť, Praha VII., Belcrediova tř. 403; S-. Z Vídně. (K oslavě Svatopluka Čecha). In <i>Národní listy</i> . květen 1893.
19 4	1893	Portrét (manželky Eduarda Fantu ?)	olej na plátne	?	?	Eduard Fanta, majiteľ uhoľných baní a kameňolomov, Praha	CK v liste rodičom 22. 8. 1893, CK v liste asi E. Fantovi 12. 1. 1893; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 132: Fanta Edvard, obchod s uhlím, Praha VII., Kostelní ul. 363
19 5	1893	Václav a Ludmila	olej	?	?	Eduard Fanta, majiteľ uhoľných baní a kameňolomov, Praha	korešpondencia; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 132: Fanta Edvard, obchod s uhlím, Praha VII., Kostelní ul. 363
19 6	1893 ?	skice				Eduard Fanta, majiteľ uhoľných baní a kameňolomov, Praha	korešpondencia; Lešer: Adressář... Prahy, 1891, s. 132: Fanta Edvard, obchod s uhlím, Praha VII., Kostelní ul. 363
19 7	1893	Tanečný poriadok pre Slov(anskú) Besedu vo Viedni	olej	velké plátno	realizované?	realizované?	CK v liste asi E. Fantovi 12. 1. 1893
19 8	1893	Nová škola v Křížlicích	akvarel	?		sign. vľavo dole: C. Kutlík '893	? uverejnené: <i>Ev. Cirkevník</i> , r. XXV., č. 3, uverejnené tiež: <i>Hus kalendář pro lid evanjelický na r. 1896</i> . roč. VI. Turnov : František Vonka, 1895. s. 146. Ilustrácia k článku „Obrázek z dějin evanj. a v. církve“

						Praha, marec 1894, s. 60	v Křížlicích“. z reprodukcie
19 9	1893	Portrét L. J. Pospíšil	olej na plátne	?	?	? Hradec Králové (Pospíšil bol divadelný ochotník)	korešpondencia
20 0	1893	Portrét (člena rodiny Skrbek?)	asi olej	?	?	potomci Mudr. Josef Skrbek, Vysoké nad Jizerou, Praha (Josef Skrbek bol v r. 1892 členom obec. zastupiteľst va Vysokého n. Jizerou)	korešpondencia
20 1	1893	Portrét (člena rodiny Skrbek?)	asi olej	?	?	potomci Mudr. Josef Skrbek, Vysoké nad Jizerou, Praha (Josef Skrbek bol v r. 1892 členom obec. zastupiteľst va Vysokého n. Jizerou)	korešpondencia
20 2	1893	?	?	?	?	potomci Mudr. Josef Skrbek, Vysoké nad Jizerou, Praha (Josef Skrbek bol v r. 1892 členom obec. zastupiteľst va Vysokého n. Jizerou)	korešpondencia
20 3	1893	?	?	?	?	potomci Mudr. Josef Skrbek, Vysoké nad Jizerou, Praha (Josef Skrbek bol v r. 1892 členom obec.	korešpondencia

						zastupiteľst va Vysokého n. Jizerou)	
20 4	1893 ?	(Oltárny obraz)	?	?	?	info/vlastnil páter Žák, Pardubice	korešpondencia
20 5	1893 - 1895	Vtáčiky s kvetmi (výzdoba albumu na foto, z Arco)	olej na lešteno m dreve		cca A4	nesignova né, prípis hore: Arco	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996
20 6	1893 - 1895	Signorina Pulcheria / Sinjorina Pulkerija	olej	?	?	Srbsko?	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896, M. Kutlíková v liste rodičom 30. 1. 1895, T. Malossini B. Kutlíkovi 10. 9. 1894, AVU SNG inv. č. 650/1996: slečna Pulcheria bola neterou Terezy Va Malossini z tirolského mesta Varignano, neďaleko Arca, kde bol Cyril Kutlík na liečení (1893 - 1895).
20 7	1893 - 1895	Hornatá krajina s vežami / Bregoviti predeo sa kulama / Zámok v Arco	ceruza na výkrese	27,1 x 36,1 cm		sign. vpravo dole na rube: Кирил Кутлик;	Narodni muzej Beograd, ivn. č. 2003 Grafički kabinet; v múzeu od 29.V. 70 Vystavené 1972/3 na výstave Kresby srbských umelcov, kat. 46 odkúp. od Ljubice Ivanović (dcéra žiaka), Mutapova 11 Beograd; za 800,-
20 8	1894	(Dom v stráni)	olej na orecho vom dreve	20 x 16 cm		sign. vpravo dole: Cyrill '894	Slovenská národná galéria, inv. č. O 2170 olejová maľba je na doske z orechového dreva rozmeru 30 x 20,8 cm, odkúp. od B. Bálena 3.X.1961, za 500,-
20 9	1894	Portrét pani Ghidoni	olej na plátne	?	?	?, Arco - Varignano Tirolsko, išlo o manželku Emilia Ghidoniho	korešpondencia
21 0	1894	Madonna s dieťaťom	olej	55 x 80 cm		sign. vpravo dole: Cirillo . Kutlík, pod tým: - Varignano '894	lekárnik Breuer, Arco - Varignano Tirolsko korešpondencia
21 1	1894	Ajhl'a, kameň odvalený I. - oltárny obraz	olej na plátne	200 x 115 cm		sign. vpravo dole: C.	Súkromný majetok, Zvolen spodobená maliarova sestra Mária

					Kutlík - sign. vľavo dole: C. Kutlík 1894		
21 2	1894	Ajhľa, kameň odvalený II. - oltárny obraz	olej na plátne	200 x 130 cm		ev. kostol Nové Mesto nad Váhom	spodobená maliarova sestra Mária, variant
21 3	1894	(Maľovaná truhla)	olej	?	?	Heigel, Arco - Varignane Tirolsko	korešpondencia
21 4	1894	Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova	olej na plátne	93 x 116 cm	sign. vpravo dole: CYRIL KUTLÍK, pod tým: Arco - Varignane , pod tým: '894	Súkromný majetok, USA	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896, <i>Zvono</i> 23.VI.1898, BASCHET, Ludovic (ed.) Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900, s. 325. Vystavené na Svetovej výstave v Paríži, kat. s. 325, č. 14; Sprievodca výstavou spomína na s. 197 bez reprodukcie.
21 5	1894	Vzkriesenie - oltárny obraz	olej na plátne	150 x 100 cm	prípís vpravo dole: Dle Plockhorst a, pod tým sign.: C. Kutlík 1894 -	ev. kostol Váľkovo (okr. Poltár)	korešpondencia
21 6	1894	Portrét Gustáv Adolf	?	?	?	?	korešpondencia
21 7	asi 1894	(Štúdia sediaceho starca - Žobrák)	olej na plátne na lepenke	49,6 x 28,2 cm	nesignova né	Slovenská národná galéria, inv. č. O 2517	Na rube text: "Geschenkt bekom von Kutlik Akademie schule Prag im Jahre 1894 den Kaschaner museum L. Csordak. 1921.
21 8	do 1895 ?	Chalupa	akvarel	?	?	pozostalosť operného speváka Karla Buriana, Praha	literatúra
21 9	do 1895 ?	Jaroslav Vrchlický	olej na plátne	?	?	pozostalosť operného speváka Karla Buriana, Praha	literatúra
22 0	1895	V Getsemanskej záhrade	olej na plátne		sign. vpravo dole: Dle Schonherr a C. Kutlík Arco - Varignano 1895	ev. kostol Častkov (okr. Senica)	
22 1	1895	V Getsemanskej záhrade - oltárny	olej na plátne	142 x 80 cm	sign. vpravo	ev. kostol Častkov	

		obraz			dole: Dle Schönherr a C. Kutlík Arco - Varignano 1895	(okr. Senica)	
22 2	1895	Krajinka I. (prístav)	olej	?	nesignované	Rick hoteliér, Arco - Varignano Tirolsko	korešpondencia
22 3	1895	Krajinka II. (rozľahlý dom s parkom)	olej	?	nesignované	Rick hoteliér, Arco - Varignano Tirolsko	korešpondencia
22 4	1895	Mie visioni, Prividjenje (Prízrak)	olej na plátne	100 x 70 cm	sign. vpravo dole: Cirillo 16. - 17.V.1895, vľavo: Mie visioni - dal giorno 13 Maggio	Súkromný majetok, Bratislava	odkúp. od B. Bálena 10.III.1990; <i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896.
22 5	1895 - 1896	Autoportrét II. (tmavší, v maliarskej čiapke)	olej na plátne	78 x 58 cm	sign. vľavo dole: К. Б. Кутлик - -	Súkromný majetok, Zvolen	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896
22 6	1895 - 1896	Svätý Sáva mieri pohádaných bratov/Sv.Sava miri zavadjenu braću	?	?	sign. vpravo dole: Кирил Б. Кутлик; zachovala sa fotografia		<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, je to skica k obrazu Vidovdanské stretnutie 1896?
22 7	po 1895	Byl pozdní večer první máj (Štúdia ženskej hlavy)	ceruza na papieri	8,5 x 14,5 cm	nesignované	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	na rube dotvorené ako pohľadnica adresovaná sestre už do Dechtár (po r. 1895)
22 8	po 1895 ?	Avers Revers (planétky?)	ceruza	7,5 x 8 cm	nesignované	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	
22 9	1895 - 1900 1896	Sen Kráľoviča Marka / San Kraljeviča Marka (leží pri víle)	olej na plátne	40 x 50 cm	sign. vpravo dole: Кирил Б. Кутлик	Narodni muzej Niš, Zbirka Stevan Sremac, inv.	Pravdepodobne ako predloha pre ilustrácie - farebnosť v troch tónoch, podobne ako Lovac.

	?					č. 16	Maľba odkúpená s pozostalosťou Stevana Sremca 30. 6. 1951 od srbského literáta, Sremcovho priateľa a biografa Miodraga Pavlovičaa - Krpu (1865 - 1957)
230	1895 - 1900	Kráľovič Marko zabíja drakov a hrdinov / Kraljević Marko ubija aždaje i junake	?	?	?	Ilustrace k národním písním (Marko??) CK v liste otcovi 12. 6. 1896.	Kraljević Marko ubija aždaje i junake Uvádza Medaković in: Univerzitetski vesnik 6.V.1954, s. 4.
231	1895 - 1900	Manastir Vratna (kláštor)	?	?	?	pre Divadlo v Belehrade (Vračarske?)	"dekoratívne (výzdobné) plátno"
232	1895 - 1900	Čučuk Stana (žena Hajduka Veljka)	?	?	?	pre Divadlo v Belehrade (Vračarske?)	"dekoratívne (výzdobné) plátno"
233	1895 - 1900	Udalosť pri Čukurskej studni / Dogadjaj na Čukur Česmi (pri Hlbokej studni)	olej na plátne	70, 2 x 91 cm	nesign.; Katalog izložbe Beograd 1807-1862-1867, Beograd 1962, s. 79?	Muzej grada Beograda, inv. broj 731; v múzeu od r. 1962; reštaurovan é v r. 1967	pravdepodobne štúdia k väčšej kompozícii pre divadlo v Belehrade; odkúp. v r. 1961 od Vladimir Dacijer, Ul. 27. marta 11, Beograd
234	1895 - 1900	Čukur Česma (histor. udalosť z r. 1863 pri mests. studni)	?	?	?	pre Divadlo v Belehrade (pravdepodobne Vračarské)	"dekoratívne (výzdobné) plátno"
235	1895 - 1900	(Vrba pod snehom / Vrba pod snegom)	olej na plátne na preglejke	41,6 x 48,5cm	nesignovane; odkúp. z pozost. grófký z ? v Chorvátsku, okolo ? vojny	Súkromný majetok, Beograd	vystavené.: XIX i XXveka SRPSKO SLIKARSTVO Deo kolekcije Zadužbina DJORDJEVIĆ, 21.2.-18.3.2005 Athens
236	1899 - 1900	Ikonostas - Golobok, pri Smederevskej Palanke (dokončené? realizované?)	?	?	?	?	korešpondencia
237	1895 - 1900	Pri ohni (Povstalci) Asi Čiernohorci, inšpirácia "Gorski Vijenac"	olej na plátne	55 x 65,5 cm	nesignovane	Slovenská národná galéria, inv. č. O 2168	odkúp. od B. Bálenca 3.X.1961, za 7000,-
238	1895 - 1900	Dievča v kroji z južného Srbska (Predtým	olej na plátne	50,5 x 31 cm	nesignovane	Súkromný majetok, Zvolen	

		nesprávne ako: Čiernohorka)					
23 9	1893 - 1900	(Ženský portrét / Ženski portret)	olej na plátne	40 x 30 cm	?	Stratené; Naposledy v roku 1996 Muzej grada Beograda, Legat Veljka Petrovića, inv. broj 954.	
24 0	1895 - 1900	(Portrét Marković)	?	?	?	Vračarska banka Beograd (Vračar - časť Belehradu, inštitúcia zrušená)	Živković 1969
24 1	1895 - 1900	Výzdoba domu Gymnast. spolku/Dekoracija kući Gimnastičkog društva	?	?	?	?, Belehrad	literatúra
24 2	1895 - 1900	Branislav Nušić	?	?	?	?	prepracovaná skica k článku v neznámom časopise
24 3	1895 - 1900	(Nad hrobom)	olej na plátne	46 x 35 cm	nesignova né	Súkromný majetok, Slovensko?	
24 4	1895 - 1900 ?	Hlava starca	olej	50 x 40 cm	?	Jaromír Koučel, Michalská 375, Bechyně, Gedeon Kutlík mu bol strýko	"Hlava patriarchálního výrazu, zřejmě orientálního původu. Je to však jenom studie, nehotový obraz, propracovaný pouze v obličejí, ostatní jenom ve skizze." info na korešpondenčnom lístku B. Bálentovi, 1945
24 5A	1895 - 1900 ?	(Žobrák I.)	ceruza na podlep enom výkrese (2 listy z náčrtní ka)	42 x 36,4 cm	nesignova né	SNG, inv. č. K 3618; nahnedlý kartón; bez pozadia; vľavo hore jemná štúdia muž. hlavy s fúzami	odkúp. od B. Bálena 3.X.1961, za 200,- na zalepenom rube kresba "Modliaca sa"(uvádza B. Bálent v poznámkach)
24 6	1895 - 1900 ?	(Žobrák II.)	ceruza na kartóne (líce okrovo biele, rub sivohne dý)	35,5 x 30 cm	nesignova né	SNG, inv. č. K 3619, nahnedlý kartón(podl epený lepenkou); dokončenej ší; vľavo hore nezreteľná	Na rube štítok: Požičané na výstavu XIX. st., odkúp. od B. Bálena 3.X.1961, za 200,-

						štúdia	
24 7	1895 - 1896	Generál Sava Djurić (r. 1899 mimoriad. vyslanec a splnomocnenec ministra u rus. cára v Petrohrade)	olej	?	?	Srbsko?	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896, v generálovom dome Kutlík býval v čase jeho neprítomnosti istotne od januára do marca 1899. (Marinković urguje nájom pre generála listom zo 17.3.1899)
24 8	do 1896	Júda a Támár (starozákonná téma)	olej	?	?	Srbsko?	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896
24 9	do 1896	Judáš vydáva Ježiša Krista	olej	?	?	Srbsko? Podľa predlohy W. Clemans(a).	Podľa predlohy kriedou pracoval aj Dragomir Glišić. <i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896
25 0	do 1896	Macedonec / Macedónsky žiak (Portrét mladíka v baranici)	olej na plátne na preglejke	40 x 32,5 cm	?	Súkromný majetok, Kulpín, Srbsko	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896 obmedz. fareb. škála: čierna, biela, oker, sivá; odkúp. od B. Bálena 10.III.1990.
25 1	do 1896	Štúdia č. 26	?	?	?	Srbsko?	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896
25 2	do 1896	Derviš / žanr po Lj. Nenadoviću	?	?	?	Srbsko?	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896, <i>Večernje novosti</i> 2.VII.1896
25 3	do 1896	Jan Hus propoveda svoju nauku u dvoru Kralja Venceslava i Kraljice Sofije	?	?	?	Srbsko?	<i>Beogradske novine</i> 12.II.1896
25 4	1896	Vidovdanské stretnutie 1896	olej	?	?, uvádzané aj ako: Apoteóza pomerenia kráľa Alexandra Obrenović a s kniežat'om Nikolom Čiernohorským	Beogradska zadruga; dnes Srbsko alebo Čierna Hora??	<i>Beogradske novine</i> 21., 22.XII.1897
25 5	1896	Lovac (Záhlavie časopisu Poľovník)	olej na plátne	55 x 85 cm	sign. vpravo dole: K. B. Kutlík '896; repr. v časopise ; ako pozvánka a pohľadnica	Narodni muzej Beograd, inv. č. 2102 C 5134 ako Scéna z lovu	Pole maľby v monochromatickej farebnosti tvorí plochu 44,5 x 76,5 cm, zvyšok formátu natretý zlatou farbou. Pri reštaurovaní v r. 2008 zlatá farba odstránená! odkúp.v r. 1964 od Vera Pavlović, Jelene Četković, Beograd, za 20.000,-

256	Okolo 1896	Svätý Gerazím (nesprávne: Daniel v jame levovej)	olej na plátne	94 x 71 cm od 2008	nesignované	Slovenská národná galéria, inv. č. O 6934, zakúpené v r. 2007. V r. 1948 rozmer: 97x71, v r. 2005 rozmer: 90 x 70,5, reštaurovaný 2005, 2008	Na rube vľavo hore štítok: "Vystavené na výstave Sto rokov slovenského výtvarného umenia 1848-1948 Slovenské múzeum Bratislava Apríl 1948, číslo katalógu 131." Wagner (1948), s. 22 uvádza kat. č. 131 olej zo súkr. maj.: "Svätý Gerazím."
257	Okolo 1896	Refugium / Útočisko	olej na plátne	56 x 87 cm	nesignované, vpravo dole: Refugium	Súkromný majetok, Bratislava	Štýlovo príbuzné ako Sv. Gerazím a kompozične zas podobné ako Lovac, pravdepodobne rovnaké obdobie.
258	1896	Drotárík	olej na plátne na preglejke	54 x 37 cm	sign. vpravo dole: C. Kutlík 86	Slovenská národná galéria, inv. č. O 1137	
259	1897	(V záhrade) Kvetná nedeľa / (U bašti) Cveti (+ ležiaci muž v cylindri)	olej	37 x 47 cm	sign. vľavo dole: KK-7.IV. '897 vpravo dole: "Цвети"	Súkromný majetok, Kulpín, Srbsko	Odkúp. od B. Bálena 10.III.1990.
260	1897	Pčelar (Záhlavie časopisu Včelár)	?	?	sign. vľavo dole: Кирил Кутлик, vpravo dole: Beograd 1897.	Kral?, Pčelar, r. III., Beograd, máj-jún 1900	Z reprodukcie. Sv. Simeon v skupine dedičanov v krojoch pri úľoch, v pozadí manastir Žiča. V postave mnícha podobizeň Rafaila Momčiloviča.
261	1897	(Portrét starca s bielymi okuliarmi / Starac s belim naočarima)	olej na plátne	68 x 56,5 cm	sign. vpravo dole: K-Кутлик '97	Narodni muzej Beograd, inv. č. 197 C 557; konfiškovaný reštaurovaný	v spodnej vrstve v dolnej časti badateľný čln, s postavami?
262	1895 - 1898	Jan Hus vo väzení / Jan Hus u tamnici	olej na plátne	45 x 37,5 cm	nesignované	Narodni muzej Beograd, inv. broj 2520 C 5135	v spodnej vrstve v pozadí badateľný portrét z 3/4 pohľadu v klobúku, na líci na ráme papier. štítok: Kirilo Kutlik, JAN HUS pôvodne obraz vlastnil Kutlíkov žiak B. Stevanović

							odkúp. 27.2.1974 od Miroslavy Živković, Francuska 16 A, Beograd, za 3500,-
263	1897	Roklina Sićevo;Ram;Golubac;Skalna brána pri kláštore Vratna;Maglić;Kazan;Dievčenský kameň;most na rieke Toplodol	olej na plechu	?	?; Štyri krajinárske motívy z uvedených maľoval C. Kutlík, zvyšné štyri profesor Svetozar Zorić	pôvodne výzdoba parníka Deligrad Srbskej lodnej spoločnosti, 1897	Anonym, Poklon „Deligradu“. In: <i>Trgovinski glasnik</i> , r. VII., č. 51, Beograd, 3. 5. 1897, s. 2.; CK v liste rodičom 3. 5. 1897 (AVU SNG)
264	1897	Roklina Sićevo;Ram;Golubac;Skalna brána pri kláštore Vratna;Maglić;Kazan;Dievčenský kameň;most na rieke Toplodol	olej na plechu	?	?; Štyri krajinárske motívy z uvedených maľoval C. Kutlík, zvyšné štyri profesor Svetozar Zorić	pôvodne výzdoba parníka Deligrad Srbskej lodnej spoločnosti, 1897	Anonym, Poklon „Deligradu“. In: <i>Trgovinski glasnik</i> , r. VII., č. 51, Beograd, 3. 5. 1897, s. 2.; CK v liste rodičom 3. 5. 1897 (AVU SNG)
265	1897	Sićevačka klisura;Ram+Golubac;Prirodna kapija od stena kod manastira Vratne;Maglić;Momin kamen;Most na reci toplodolskoj	olej na plechu	?	?; Štyri krajinárske motívy z uvedených maľoval C. Kutlík, zvyšné štyri profesor Svetozar Zorić	pôvodne výzdoba parníka Deligrad Srbskej lodnej spoločnosti, 1897	Anonym, Poklon „Deligradu“. In: <i>Trgovinski glasnik</i> , r. VII., č. 51, Beograd, 3. 5. 1897, s. 2.; CK v liste rodičom 3. 5. 1897 (AVU SNG)
266	1897	Sićevačka klisura;Ram+Golubac;Prirodna kapija od stena kod manastira Vratne;Maglić;Momin kamen;Most na reci toplodolskoj	olej na plechu	?	?; Štyri krajinárske motívy z uvedených maľoval C. Kutlík, zvyšné štyri profesor Svetozar Zorić	pôvodne výzdoba parníka Deligrad Srbskej lodnej spoločnosti, 1897	Anonym, Poklon „Deligradu“. In: <i>Trgovinski glasnik</i> , r. VII., č. 51, Beograd, 3. 5. 1897, s. 2.; CK v liste rodičom 3. 5. 1897 (AVU SNG)
267	1897 - 1898	Čiernohorec na postriežke / Crnogorac u zasedi	olej	stredná veľkosť	?	z pozost. Svetozara Zorića (mimor. žiak a pedagóg K. školy) sa obr. stratil počas II. svet. vojny	Živković 2003, s. 25 (uvádza aj analýzu). BASCHET, Ludovic (ed.) Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900, s. 325, č. 17.
26	1898	Zbojník Veljko /	olej	?	?	Srbsko?	literatúra

8		Hajduk Veljko					
26 9	1898	Ohlášky (Pred Palúdzkym kostolom)	olej na plátne na lepenke	95 x 117 cm	sign. vpravo dole: Кирило Б. Кутлик - 1898 г. -	Súkromný majetok, Zvolen	Pôvodný rozmer pravdepodobne: 100 x 125 cm. Zobrazený asi farár Kmeti
27 0	1898	Skica k Pilátovmu videniu			replika podľa jeho maľby z roku 1892?	?	CK v liste rodičom: 30.9.1898: Více ještě se líbí skizza k "Pilátovu vidění", chci každopádně obraz ten vyvésti ve větších rozměrech.
27 1	1898	Svätý Simeon (patrón včelárov) (pri manastire Žiča)	olej ?	?	?	Pčelarsko društvo Beograd	Zvláštna svetelná atmosféra. <i>Male novine</i> 13.X.1899
27 2	1898	Gedeon Kutlík (brat Cyrila Kutlíka)	ceruza na papieri	14 x 9 cm	?	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	skica
27 3	1898	(Rodostrom B. Kutlíka I.)	ceruza	29 x 21 cm	sign. vľavo dole: 10./22.XII . '898 K. Кутлик, na rube vpravo hore: Silnice, Paludza, Stodola	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. Č. 650/1996	
27 4	1898	Dom Potockých z Potoka (starí rodičia Cyrila Kutlíka)	ceruza	26 x 35 cm	sign. vpravo dole: К. Б. Потоцки 15.- 24.VII. '898 + popis vľavo latinkou česky	Súkromný majetok, USA	popis Cyrila Kutlíka
27 5	okol o 1898	(Dom a ornament + voľný ovál)	?	?	sign. pod ornamentom: Cyril Kutlík-, niektoré výtlačky nesignované	podklad pre pohľadnice vydávané K. Salvom v Ružomberku okolo r. 1898	ako pohľadnice vyšli: Prešporčan + hrad Lietava, Sklár + hrad Trenčín, Sklár + Sládkovičove verše z Detvana, Slovák z Dolnej Oravy + hrad Trenčín, Trenčiansky kraj, Slováci z okolia Zvolena
27 6	1898 - 1899	Portrét Žarko Ilić (brat básnika romantizmu Vojislava Ilića)	pastel na kartóne	61,5 x 48,5cm	vpravo dole venovanie : Жарку на успомену	Narodni muzej Beograd, inv. č. 1373 C 556	otec portrétovaného: Jova Ilić, bol tiež literát

					... (+ nečitateľn é iniciály)		
27 7	1899	Ev. farár Ján Kutlík III.	olej na plátne	?	sign. dole v strede: Cyr il Kutlík 1899 + nad tým: Jan Kutlík ev. A V. kňaz na Slov. Banhegye sy 1830- 1893	ev. sieň, Banhegyes Maďarsko	
27 8	1899	Hrozno zo Smedereva I. / Groždje iz Smedereva I.	olej	v skutoč nej veľkos ti	?	Vinogradjar sko- vočarska škola Bukovi (blízko je Negotin) Srbsko?	N. Simić 1989, s. 357: Odroda hrozna Smederevka . <i>Večernje novosti</i> , 20. X. 1899. Pre srbské oddelenie hospodárstva pre Svetovú výstavu v Paríži.
27 9	1899	Hrozno zo Smedereva II. / Groždje iz Smedereva II.	olej	v skutoč nej veľkos ti	?	Vinogradjar sko- vočarska škola Bukovi (blízko je Negotin) Srbsko?	N. Simić 1989, s. 357: Odroda hrozna Prokupac . <i>Večernje novosti</i> , 20. X. 1899. Pre srbské oddelenie hospodárstva pre Svetovú výstavu v Paríži.
28 0	1899	Hrozno zo Smedereva III. / Groždje iz Smedereva III.	olej	v skutoč nej veľkos ti	?	Vinogradjar sko- vočarska škola Bukovi (blízko je Negotin) Srbsko?	N. Simić 1989, s. 357: Odroda hrozna Začinjak . <i>Večernje novosti</i> , 20. X. 1899. Pre srbské oddelenie hospodárstva pre Svetovú výstavu v Paríži.
28 1	1899	Portrét J. Suržený (zo Sokolče)	olej na plátne	63,8 x 48 cm	sign. vľavo dole: C. Kutlík '899	Slovenská národná galéria, inv. č. O 2594	
28 2	1898 - 1900	Vstup Sv. Sávu do Hilandaru / Ulazak Sv. Save u Hilandar	realizo vané??				<i>Brankovo kolo</i> č. 52, s. 1659, 1899: dielo plánoval na Svetovú výstavu v Paríži r. 1900
28 3	1899 - 1900	(Nedokončený muž. portrét s fúzikmi, Gedeon? Kutlík)	olej na plátne	66,3 x 48,1 cm	nesignova né	Súkromný majetok, Bratislava	
28 4A	do 1900 ?	(Portrét neznámeho muža s okuliarmi)	olej na plátne	40,5 x 30,5 cm	nesignova né	Súkromný majetok, Bratislava	na rube maľba Na cintoríne, Vzývanie kríža
28 4B	do 1900	(Na cintoríne, Vzývanie kríža)	olej na plátne	40,5 x 30,5	nesignova né	Súkromný majetok,	na líci maľba Portrét neznámeho muža s okuliarmi

	?			cm		Bratislava	
28 5	do 1900 ?	Vychádzajúca hviezda / L' Étoile naissante	olej?	?	?	Súčasný vlastník? Vystavené na Svetovej výstave v Paríži. Kat. s. 325, č. 12	BASCHEP, Ludovic (ed.) <i>Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900</i> , s. 325, č. 12
28 6	do 1900 ?	Zatmenie slnka / L' Éclipse de soleil	olej?	?	?	Súčasný vlastník? Vystavené na Svetovej výstave v Paríži. Kat. s. 325, č. 13	BASCHEP, Ludovic (ed.) <i>Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900</i> , s. 325, č. 13
28 7	do 1900 ?	Portrétna štúdia / Etude de portrait (1)	olej?	?	?	Súčasný vlastník? Vystavené na Svetovej výstave v Paríži. Kat. s. 325, č. 15	BASCHEP, Ludovic (ed.) <i>Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900</i> , s. 325, č. 15
28 8	do 1900 ?	Portrétna štúdia / Etude de portrait (2)	olej?	?	?	Súčasný vlastník? Vystavené na Svetovej výstave v Paríži. Kat. s. 325, č. 16	BASCHEP, Ludovic (ed.) <i>Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900</i> , s. 325, č. 16
28 9	1900	Rytier a drak (Svätý Juraj)	ceruza	8 x 12 cm	nesignova né	Súkromný majetok, Bratislava	Skica zo zápisníka Cyrila Kutlíka. V Galérii mesta Bratislavy ako ex libris B. Bálena, ev. č. K 6562.
29 0	R ???	(Mužský portrét s fúzikmi, Gedeon Kutlík?)	uhol' a ceruza na kartóne	49,3 x 35 cm	nesignova né	Súkromný majetok, Bratislava	portrét zasadený do kresleného oválu
29 1	R ???	(Hlava muža I.)	ceruza	7,5 x 7,5 cm	nesignova né	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	
24 5B	R ???	(Modliaca sa)	ceruza	36 x 20 cm	nesignova né	Slovenská národná galéria, inv. č. K 3618	kresba zničená nalepením na lepenku. Je rubom kresby, ktorá je z lícnej strany: "Žobrák I."(uvádza B. Bálena v poznámkach)
29 2	R ???	(Žena na ulici)	ceruza	21 x 17 cm	?	potomci Bohdan Kutlík	
29	R	(Piadimužik na	olej	do 15	?	Slovenská	

3	???	tekvici I.)		cm		národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	
29 4	R ???	(Piadimužík na tekvici II.)	olej	do 15 cm	?	Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996	

ZÁVER

Pod vplyvom vynálezu fotografie a jej postupného rozširovania, aj postavenie portrétnej maľby ku koncu 19. storočia sa zásadne mení. Vzhľadom na sociálne zmeny a vznik nových spoločenských skupín, aj medzi tradičnými objednávateľmi reprezentatívneho portrétneho umenia dochádza k obmenám. Maliarstvo sa prostredníctvom všedných a pracovných námetov dostáva do realistickej polohy, či už ide o figurálne spodobenie, alebo o zobrazenie krajinárskeho motívu, často so stafážou. V portrétnej tvorbe sa posun k realizmu v poslednom desaťročí 19. storočia vyznačuje aj záujmom o psychologizujúci moment a snahu o zachytenie prežívania a emócií zobrazovaného modelu, prípadne o sociálne aspekty.

Nadväzujúc na aktivity Barbizonskej školy, spopularizovanie plenérovej maľby už impresionistami, sa okrem myšlienkových postulátov, opieralo opätovne aj o ďalší praktický vynález – počiatok produkcie priemyselne vyrábaných tubových farieb. Ich používaním sa zákonite práca maliarov v plenéri zjednodušila. Tretí vynález – železničná lokomotíva na parný pohon a celkový rozvoj dopravy potom zjednodušili aj pohyb maliarov v krajine. Postupné budovanie rozsiahleho železničného prepojenia naprieč celou Európou a ďalej, výrazne napomohlo aj výtvarníkom pri ich cestách za neobvyklými námetmi. V hornouhorskom maliarstve (na území dnešného Slovenska) sa potom môžeme stretnúť napr. s motívmi z Egypta, alebo so zobrazením exotických zvierat.⁵⁰⁸ Práca priamo v plenéri, pod vplyvom barbizoncov a francúzskych impresionistov, viedla v stredoeurópskom priestore ku vzniku špecifickej podoby plenérizmu – k luministickým tendenciám.⁵⁰⁹

Dlhé 19. storočie je obdobím nielen enormného priemyselného a spoločenského rozvoja, ale aj mimoriadneho myšlienkového kvasu. Freudova plychoanalýza spôsobí záujem o nevedomie, a v kurze sú aj rôznorodé filozofické a náboženské alternatívy (ako mesianizmus). Maliarstvu to ponúkne nové témy a nový výtvarný výraz a obsah formulovaný prostredníctvom symbolistických polôh vyjadrenia, na ktoré začiatkom 20. storočia nadviaže secesia.

V takomto hektickom, ale podnetnom období sa formuje aj tvorivá osobnosť mladého maliara Cyrila Kutlíka (1869 – 1900), na ktorého navyše výrazne vplýva náboženská a kultúrna výchova z rodiny, ktorú vedie evanjelický a. v. farár Bohdan Kutlík. Mladého

⁵⁰⁸ Karol Marko, st. *Ľavy v južnej krajine*, 1835–1850. Olejomaľba na dreve. Slovenská národná galéria.

⁵⁰⁹ ILEČKOVÁ, *Silvia. Slovenské výtvarné umenie 1900 - 1918*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenská národná galéria. 1984. pozn. 15.

maliara ovplyvní aj pražské prostredie počas štúdií na Akadémii výtvarných umení – na jednej strane národnými ideami (prostredníctvom priateľov, či štúdia Palackého *Dejín*), na strane druhej spoločenskými stretnutiami, konverzovanými v nemčine (spolu s grófom Pálffym a učiteľom Maximiliánom Pirnerom). Po ocenení na školskej výstave (1889) a prvých zákazkách (*Pessach Hagada*), sa jeho vážnejšia konfrontácia s tvorbou súčasníkov udiala na Jubilejnej výstave v Prahe (1891), kde vystavil záverečnú prácu z akadémie *Posledné okamihy Husovej slobody*. Treba konštatovať, že samotná výstava mu ako začiatočníkovi nepomohla výraznejšie sa etablovať v silnej konkurencii už zavedených českých umelcov. Krátko pokračoval v štúdiu na špecializácii historického maliarstva u Augusta Eisenmengera na Akadémii výtvarných umení vo Viedni (1892/1893) a v meste tvoril v slobodnom povolaní. Neskôr, v roku 1898, v bosnianskeho časopise *Nada* čítame v súvislosti s Viedenskou jubilejnou výstavou o „novom secesnom smere, o ktorom sa toľko hovorí, a ktorý prevláda na viedenskej výstave, kamkoľvek sa otočíš.“⁵¹⁰ V tej súvislosti nám napadnú otázky, ako by sa možno inak odvíjali Kutlíkov život a tvorivé smerovanie, keby vo Viedni zotrval dlhšie, a tiež nakoľko by sa novým umeleckým prúdom nechal osloviť. Na dvoch z Kutlíkových oltárnych obrazov totiž nájdeme vo výraznej miere uplatnené zlaté florálne ornamente v dekoratívnom secesnom duchu. Srbský umenovedec Stanislav Živković zas Kutlíka označil za umelca „ochotného prijať určité novinky, ktoré priniesol impresionizmus“.⁵¹¹

Po liečení tuberkulózy v juhotirolskom / talianskom Arco (1893 – 1895), spojeného s vytrvalým maľovaním, sa Kutlík v lete 1895 presunul do Srbska s pedagogickými ambíciami. Na jeseň otvoril v Belehrade súkromnú *Srbskú kresliarsku a maliarsku školu*, ktorá založila tradíciu vzdelávania srbských umelcov v domácom prostredí a stala sa základom aj pre neskoršie srbské akadémie umení (dnes ako Fakulta výtvarných umení a Fakulta užitých umení Univerzity umenia v Belehrade). Okrem výučby a zabezpečovania chodu maliarskej školy, sa v cudzine Kutlík venoval aj vlastnej tvorbe a maľbám na objednávku. Od roku 1895 navštívil niekoľko razy Slovensko – Liptov, kam sa presťahovali jeho rodičia na dôchodok z Podkrkonošia. V lete 1899 sa Cyril Kutlík oženil s Miladou Nekvasilovou, dcérou českého architekta Františka Nekvasila, pôsobiaceho v Belehrade. Dňa 4. 4. 1900 tu však maliar náhle zomiera na tuberkulózu. V rovnakom čase bola v Paríži otvorená *Svetová výstava*, na ktorej boli Kutlíkove maľby prezentované posmrtné.

⁵¹⁰ *Bosansko-hercegovački paviljon na jubilarnoj izložbi u Beču*. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.

⁵¹¹ ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. In *Zbornik za likovne umetnosti* 5. Novi Sad : Matica srpska, 1969.

Pri hodnotení samotnej Kutlíkovej tvorby, si treba v prvom rade uvedomiť skutočnosť, že opus dvestopäťdesiat diel vznikol v krátkom období dvanásť – štrnásť rokov, nakoľko maliar umrel sotva 31-ročný. Prvý správca a riaditeľ Slovenskej národnej galérie Karol Vaculík upozornil, že Kutlíkovo:⁵¹² „roztratené dielo neposkytuje zatiaľ možnosť definitívneho súdu.“ Tretím faktorom, ktorý treba brať do úvahy, sú okolnosti za akých diela vznikali. Kutlík nemal stabilnejšieho mecenáša, ktorý by výraznejšie stimuloval jeho tvorbu. Keďže nemal dostatočnú finančnú podporu od rodičov, počas študentských liet často obrazmi splácal dlhy na výdavky za bežnú réžiu. Preto bol vďačný aj za objednávky regionálneho charakteru (napr. ilustrovanie podkrkonošských cirkevných tlačovín). Na druhej strane, vďaka grófovi Pálffyemu sa dostal aj k unikátnej zákazke a prvý český preklad židovskej *Pessach Hagady* je doplnený práve Kutlíkovými – v kontexte hagád – inovatívne poňatými ilustráciami.⁵¹³

Na základe toho mála, čo je momentálne z Kutlíkových diel dostupné (vrátane raných školských prác, ako aj pokusov ešte pred nástupom na akadémiu), okrem „rozsiahleho ideového potenciálu“⁵¹⁴ veľkých realizácií, si všimneme aj istú rozkolísanosť niektorých diel v rámci tvorivého opusu. Je v tom hneď niekoľko paradoxov. Po výtvarnej stránke bol Kutlík jednoznačne lepším kresliarom, pritom jeho ambíciou boli najmä väčšie historické kompozície. (Problém pritom nebol vo farbe, ale v zvládnutí detailov, napr. dlaní). Zdá sa, že Kutlík bol lepším akvarelistom, ale kompozície, na ktorých mu záležalo vypracovával ako olejomalby. Jeho krajinárske motívy priamo z plenéra majú potrebnú svižnosť, radšej ale sústredene pracoval v ateliéri na obsahovo zložitejších kompozíciách. Niekedy sú jeho prípravné figurálne skice vydatenejšie, ako statickejšie definitívne riešenia. Posledné uvedené, samozrejme nie je ojedinelým príkladom ani u iných výtvarníkov. V súvislosti s popísaným, som si uvedomila, že česká výtvarná scéna v druhej polovici 19. storočia, mala odlišné východiská i podmienky, ako snahy o (nebudaj národné) umenie v Hornom Uhorsku, teda na území dnešného Slovenska. S rozkolísanosťou úrovne v rámci tvorby sa totiž na Slovensku stretáme u viacerých výtvarníkov. Spomedzi starších autorov napr. u Jána Rombauera, hoci maľoval aj pre dvor v Petrohrade, u Jozefa Czauzika, z Kutlíkových súčasníkov potom u Karola Miloslava Lehotského (lepšie krajinky, ako portréty), alebo u Jozefa Hanulu,

⁵¹² VACULÍK, Karol. *Umenie XIX. storočia na Slovensku. Realistický odkaz našej výtvarnej minulosti*. Bratislava : Tvar, 1952. s. 21.

⁵¹³ KISCH, Guido (profesor Dr., New York): Ein slovakischer Haggada – Illustrator. In *Judaica*. Bratislava 1936. r. III. s. 7 – 9: „Cyril Kutlík bol pravdepodobne prvým maliarom, ktorý sa vzdialil zobrazovaniu po stáročia opakovanému a tlačou rozširovanému v podobe tradičných ilustrácií hagady. Slobodne, tvorivo komponoval moderný cyklus obrazov.“

⁵¹⁴ BOROZAN, Igor B. Politická upotreba slike: dinastička konkordija Obrenovići – Petrovići. In *Zbornik Narodnog muzeja XX-2. Istorija umetnosti*. Beograd : Narodni muzej, 2012. str. 227, 230-232.

ktorého vývoj tvorby mal zostupný charakter. (Napriek tomu sa na začiatku 20. storočia Hanulov neskorší obraz *Na rodnej hrude* stal kultovým.) Popísaná situácia zjavne vychádzala z nižšieho počtu stimulov, ale hlavne z menej optimálnych socio-ekonomických podmienok, ktoré celkovo boli / neboli dostatočne vytvárané pre rozvíjanie výtvarného umenia na území Slovenska medzi rokmi 1890 – 1900, resp. pred rokom 1918.

V Srbsku sa Kutlík ocitol v odlišnej situácii, ako v Prahe, alebo vo Viedni, kde sa za tak krátky čas ako mladý autor nepresadil. Hoci v Belehrade našiel Kutlík množstvo sympatizantov a priateľov, tak napr. nevraživosť významného maliara Djordje Krstića vytrvala celých päť rokov Kutlíkovho tamojšieho života, napriek tomu, že Kutlík si jeho tvorbu vážil. Nedá sa povedať, že by Krstić vnímal Kutlíka ako výraznejšieho maliarskeho konkurenta, ale spolu s ďalším z otcov srbskej maľby Stevanom Todorovičom museli postupne akceptovať skutočnosť, že vtedy 26-ročný cudzinec uspel v tom, čo oni nie – položiť základy pre vzdelávanie srbských umelcov v domácom prostredí. Rovnako museli byť prekvapení z najväčšieho Kutlíkovho kariérneho úspechu v Srbsku. Podarilo sa mu totiž dostať na pôvodný zoznam desiatich maliarov a dvoch sochárov, ktorí predstavili srbské výtvarné umenie na Svetovej výstave v Paríži. (Nakoniec vystavovalo sedemnást' umelcov zo Srbska a pre mladé osamostatnené kráľovstvo to bola prvá a významná zahraničná prezentácia.) Úspechom istotne bolo i to, že spomedzi všetkých srbských umelcov je v *Sprievodcovi výstavou*⁵¹⁵ i vo francúzskej dobovej tlači vyzdvihnutá práve iba Kutlíkova maľba *Prvá obeť smrti*.

Nevyslovená, ale zjavná interpretácia Kutlíkovho historického náboženského obrazu *Prvá obeť smrti* parížskou výstavnou komisiou v konotáciách niekde na hrane dekadentného maliarstva, vrhá iný pohľad na celý Kutlíkov tvorivý opus. Nie je potom už len realistickým akademizujúcim maliarom konca 19. storočia, autorom sociálnej problematiky v psychologizujúcich portrétoch, priekopníkom luministických tendencií v maliarstve na Slovensku, či výtvarníkom inšpirovaným tvorbou nemeckých nazarénov, ale pomyselne urobí krok i do umenia 20. storočia. Hoci nie s avantgardným programom (otázka je, či sú avantgardné kritériá na mieste), alebo s výrazne rozjasnenou paletou, ako jeho študenti *Srbskí impresionisti* o desaťročie neskôr, ale predsalen označený termínom najmä nového milénia, napriek tomu, že dekadentná maľba sa až v posledných rokoch v stredoeurópskej teórii umenia zbavuje pejoratív, a spolu s akademizmom, konečne začínajú byť oba výtvarné názory formulované ako *paralelné prúdy popri* modernom európskom umení a nie v opozícii voči moderne.

⁵¹⁵ *Paris exposition 1900. Guide pratique du visiteur de Paris et de l'exposition.* Paris : Hachette, 1900, s. 197.

Napriek tomuto nespornému výstavnému úspechu, najzásadnejším Kutlíkovým počinom bol jeho priekopnícky príspevok k formovaniu výtvarného vzdelávania v oblasti Západného Balkánu. Okrem toho, že pred odchodom do cudziny vyškolicil prvú generáciu srbských moderných maliarov (**Príl. Významní umelci...**, s. 256), Cyril Kutlík založením *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* položil základy pre vzdelávanie srbských umelcov v domácom prostredí. Organizáciu školy chápal Kutlík komplexne: pripravoval študijný program, učil, zaisťoval pedagógov teoretických predmetov, propagoval školu v tlači, usporiadal štyri výstavy žiackych i svojich prác, vydal tri výročné správy, získaval sympatizantov a podporovateľov školy, snažil sa pre školu zabezpečiť štátne finančné príspevky. Na podporu ďalšieho vzdelávania študentov v zahraničí plánoval založiť *Spoločnosť priateľov umenia* (1898). Bol zakladajúcim členom *Včelárskeho spolku a Vračarskej divadelnej spoločnosti*. Navrhoval vznik nového ilustrovaného časopisu. Medzi jeho priateľov patrili v Belehrade výtvarníci, literáti, úradníci, podnikatelia i českí krajanovia, čo svedčí o tom, že sa mu podarilo v novej domovine i spoločensky etablovať.

Priame vysvetlenie Kutlíkových pohnútok, prečo založil maliarsku školu práve v Belehrade – okrem toho, že v neďalekej Vojvodine pôsobili prv jeho príbuzní – nie je zatiaľ známe. Na ďalšie otázky ohľadom maliarovho života a tvorby, zároveň o maliarskej škole a jej dosahu na srbských modernistov, odpovedáme v predloženej dizertačnej práci. Činíme tak na základe dlhoročného výskumu v archívoch, v teréne, v štátnych umeleckých i súkromných zbierkach a na základe komparovania s ďalším bohatým umeleckým materiálom od iných výtvarníkov zo Strednej Európy a zo Srbska. Kutlíkov život a dielo zasadzujeme do primeraného dobového spoločenského a vývojového kontextu. Pojednávame aj aktuálne témy súčasného umenovedného diskurzu, ktorými sú napr. problémy modernity versus antimodernity a akademizmu ako paralelného prúdu umenia počiatkom 20. storočia.

1. Cyril Kutlík: Štúdia sediaceho starca – Žobrák. Okolo 1894, Slovenská národná galéria

2. Cyril Kutlík: Drotárik. 1896?, Slovenská národná galéria, Bratislava

3. Cyril Kutlík: Křížlice, Nová ev. a. v. fara. 1890, Súkromný majetok, Bratislava

4. Cyril Kutlík: Křížlice, Stará ev. a. v. fara. 1890, Súkromný majetok, Bratislava

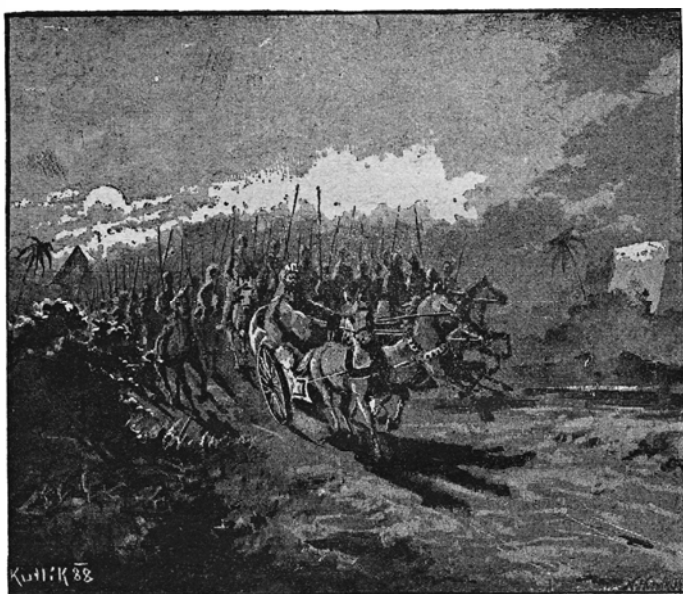
5. Cyril Kutlík: Křížlice, Dom na rázcestí. 1890, AVU SNG

6. Cyril Kutlík: Křížlice, Stará ev. a. v. škola. 1890, AVU SNG

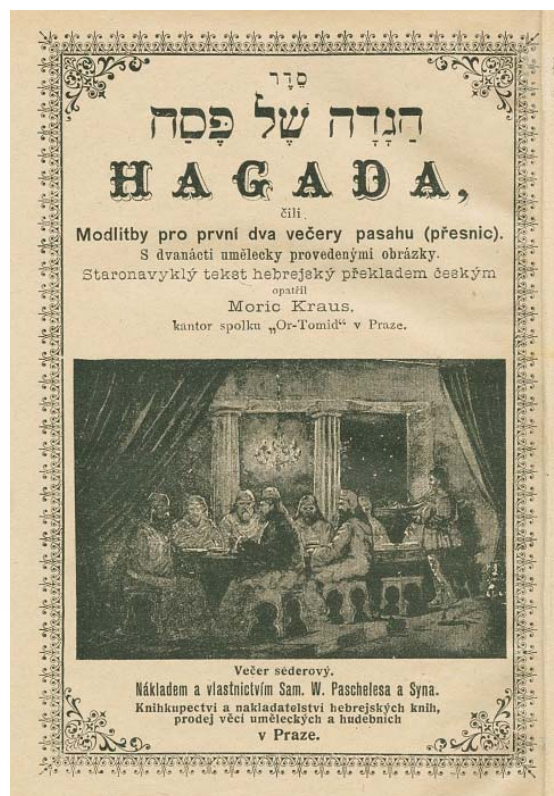

7. Cyril Kutlík: Odchod Židov z Egypta. 1888, nepoužitý variant, Súkromný majetok, Bratislava

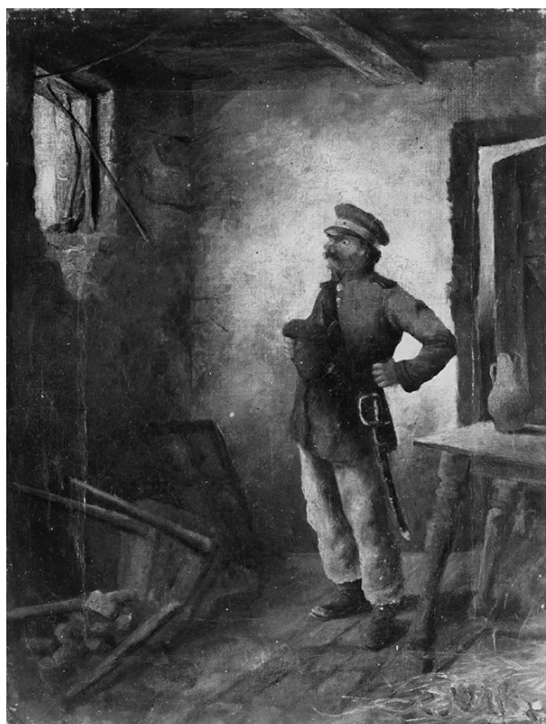
8. Cyril Kutlík: Faraón prenasleduje Židov. 1888, Pessach Hagada, s. 31

9. Cyril Kutlík: Sederový večer. 1888, titulný list Pessach Hagady rabína Alexandra Kischa v českom preklade, Židovské múzeum Praha

10. Cyril Kutlík: Krčmár. 1887,
Naposledy súkromný majetok, Praha

11. Cyril Kutlík: Oklamáný žalárnik.
Okolo 1887, Naposledy
súkromný majetok, Bratislava

12. Cyril Kutlík: Podkúvanie koňa. 1889, Súkromný majetok, Bratislava

13. Cyril Kutlík: Posledné okamihy Husovej slobody. (Kutlíkova záverečná práca z Akadémie výtvarných umení v Prahe.) 1891, Česká sporiteľňa, Turnov

14. Cyril Kutlík: Ohlášky – Pred Palúdzkym kostolom. 1898, Súkromný majetok, Zvolen

15. Cyril Kutlík: Aňľa, kameň odvalený II. 1894, Ev. kostol, Nové Mesto nad Váhom, Slovensko

16. Cyril Kutlík: V Getsemanskej záhrade (podľa Schönherra). 1895, Častkov, SR

17. Cyril Kutlík: Kristus v Emauzoch (podľa Müllera). 1889, Rybníky, Dobříš pri Prahe

18. Cyril Kutlík: Vzkriesenie (podľa Plockhorsta). 1894, Ev. kostol, Váľkovo, SR

20. Cyril Kutlík: Luther hudbou z mdlôb budený. 1888, Slovenská národná galéria

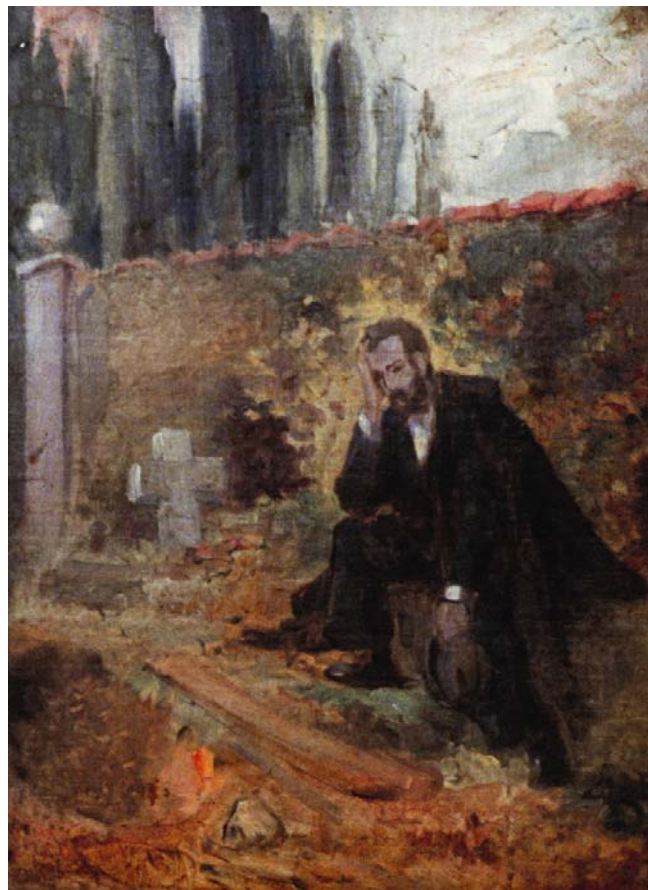
19. Cyril Kutlík: Mních. Rozlúčka s mŕtvym. 1890, Slovenská národná galéria

21. Cyril Kutlík: Pominuteľnosť / Mŕtvy vtáčik na otvorenej Biblii. 1888, Súkromný majetok, Bratislava

22. Cyril Kutlík: Na cintoríne. Vzývanie kríža. 1890 – 1899?, Súkromný majetok, Bratislava

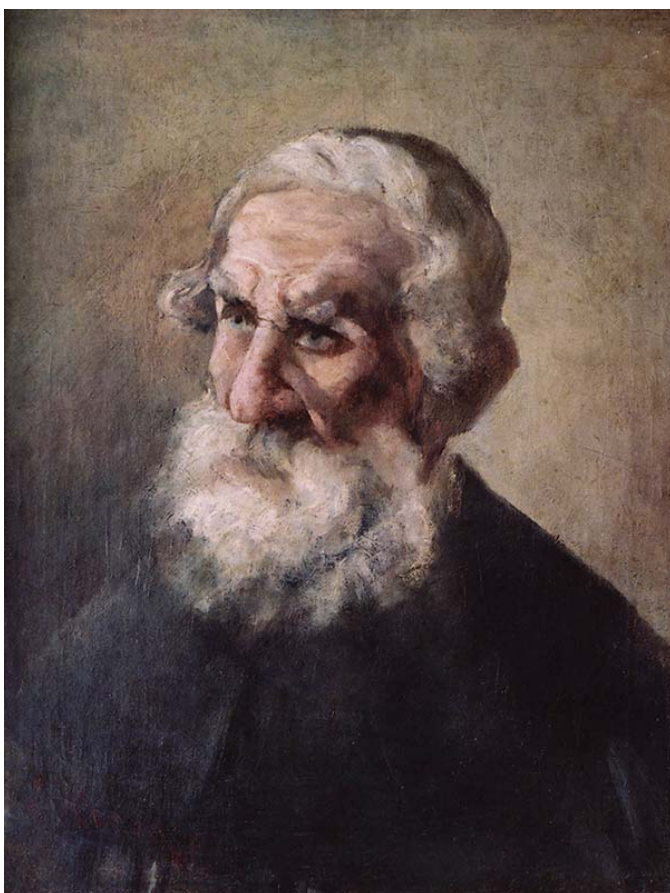
23. Cyril Kutlík: Nad hrobom. 1895 – 1900, Súkromný majetok, Slovensko?

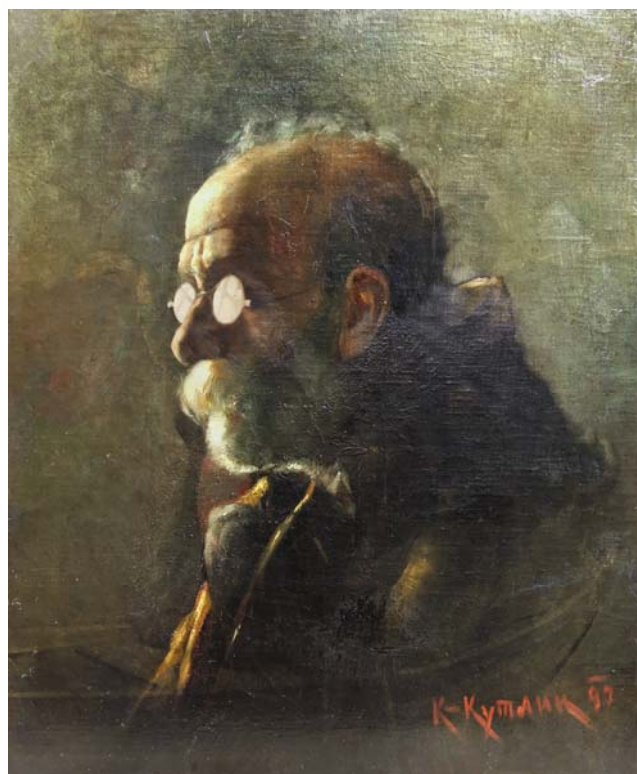
24. Cyril Kutlík: Portrét muža v turbane. 1888, Súkromný majetok, Nitra

25. Cyril Kutlík: Portrét starca so sklopeným pohľadom. 1888, Súkromný majetok, Bratislava

26. Cyril Kutlík: Ján Kutlík st. 1888 – 1890, Súkromný majetok, Bratislava

27. Cyril Kutlík: Portrét starca s bielymi okuliarmi. 1897, Národné múzeum, Belehrad

28. Cyril Kutlík: Autoportrét II. 1895 – 1896, Súkromný majetok, Zvolen

29. Cyril Kutlík: Detský portrét Josefa Wurma. 1891, Súkromný majetok, Praha

30. Cyril Kutlík: Portrét Justíny Bartákovéj, rod. Joklovej z Humpolca. 1891, Slovenská národná galéria

31. Cyril Kutlík: Anna? Kutlíková. Okolo 1890, Súkromný majetok, Bratislava

32. Cyril Kutlík: Nedokončený portrét neznámeho muža s fúzikmi. 1899 – 1900, Súkromný majetok, Bratislava

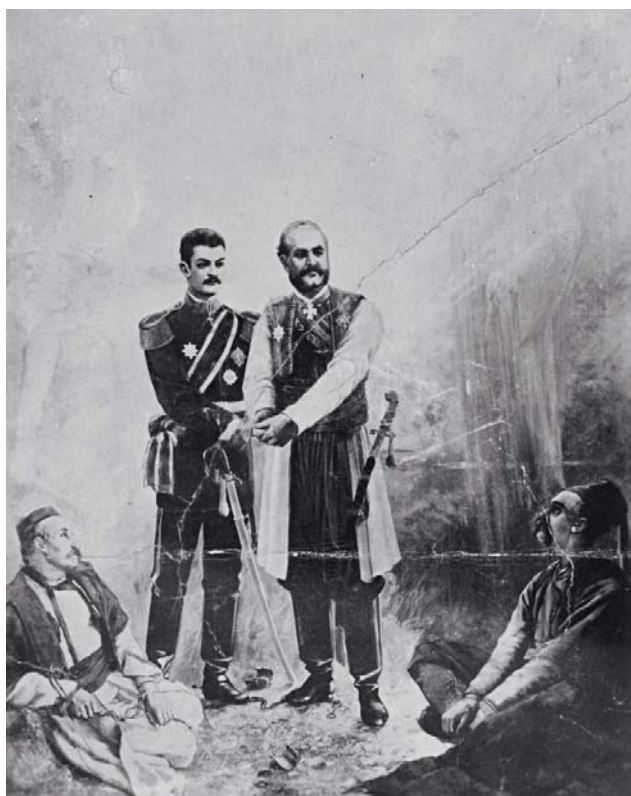
33. Cyril Kutlík: Portrét Žarko Ilić. 1898 – 1899, Národné múzeum, Belehrad

34. Cyril Kutlík: Neznámy muž s cvikrom. 1890 – 1899?, Súkromný majetok, Bratislava

35. Cyril Kutlík: Portrét mladíka v baranici (Macedóneec?). 1895 – 1900, Súkromný majetok, Kulpín, Srbsko

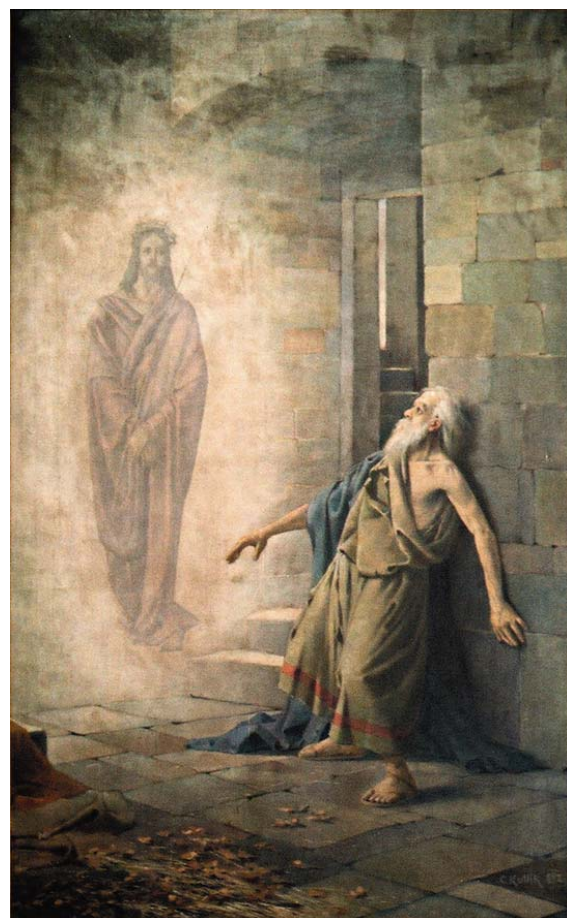
36. Cyril Kutlík: Vidovdanské stretnutie 1896 / Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenoviča s kniežaťom Nikolom Čiernohorským. 1897, Nezvestné

37. Cyril Kutlík: Mie visioni / Prízrak. 1895, Naposledy súkromný majetok, Slovensko

38. Cyril Kutlík: Evanjelický a. v. farár Bohdan Kutlík. 1888, Súkromný majetok, Zvolen

39. Cyril Kutlík: Videnie šalejúceho Piláta vo vyhnanstve. 1892, Deponované: Husov zbor cirkvi československej, Pardubice

40. Cyril Kutlík: Refugium / Útočisko. 1895 – 1896, Súkromný majetok, Bratislava

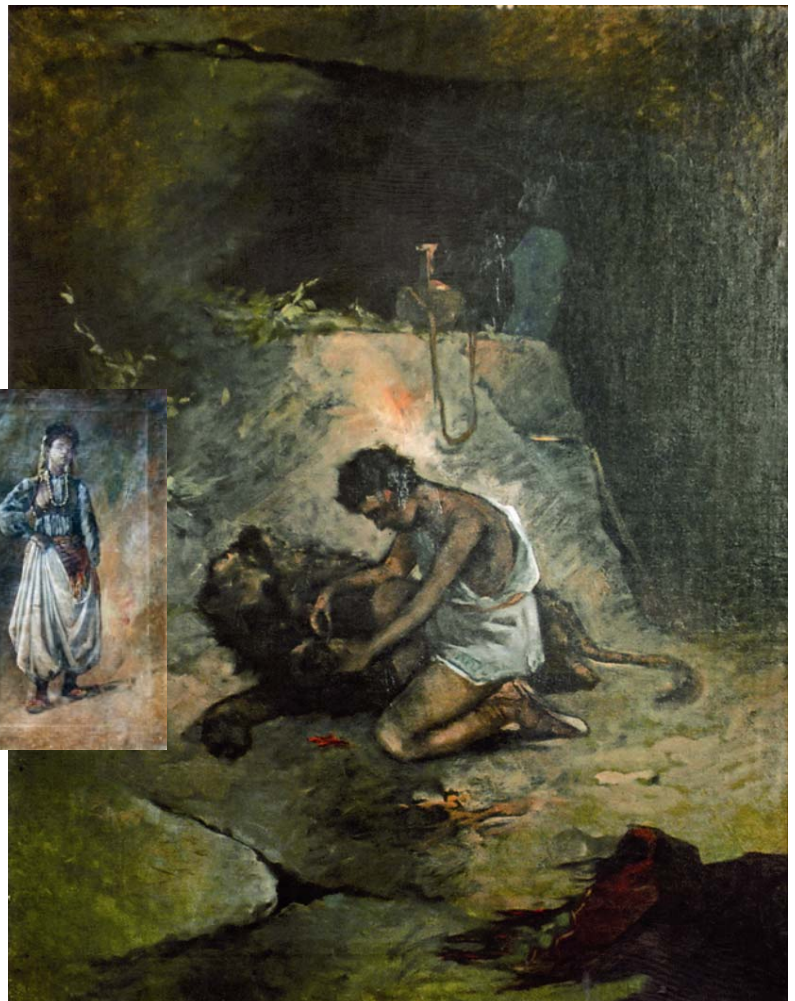
41. Cyril Kutlík: Scéna z lovu /
Záhlavie časopisu Poľovník. 1896,
Národné múzeum, Belehrad

42. Cyril Kutlík: Sen Kráľoviča Marka.
okolo 1896, Národné múzeum, Niš, Srbsko

43. Cyril Kutlík: Dievča v kroji z Južného Srbska.
1895 – 1900, Súkromný majetok, Zvolen

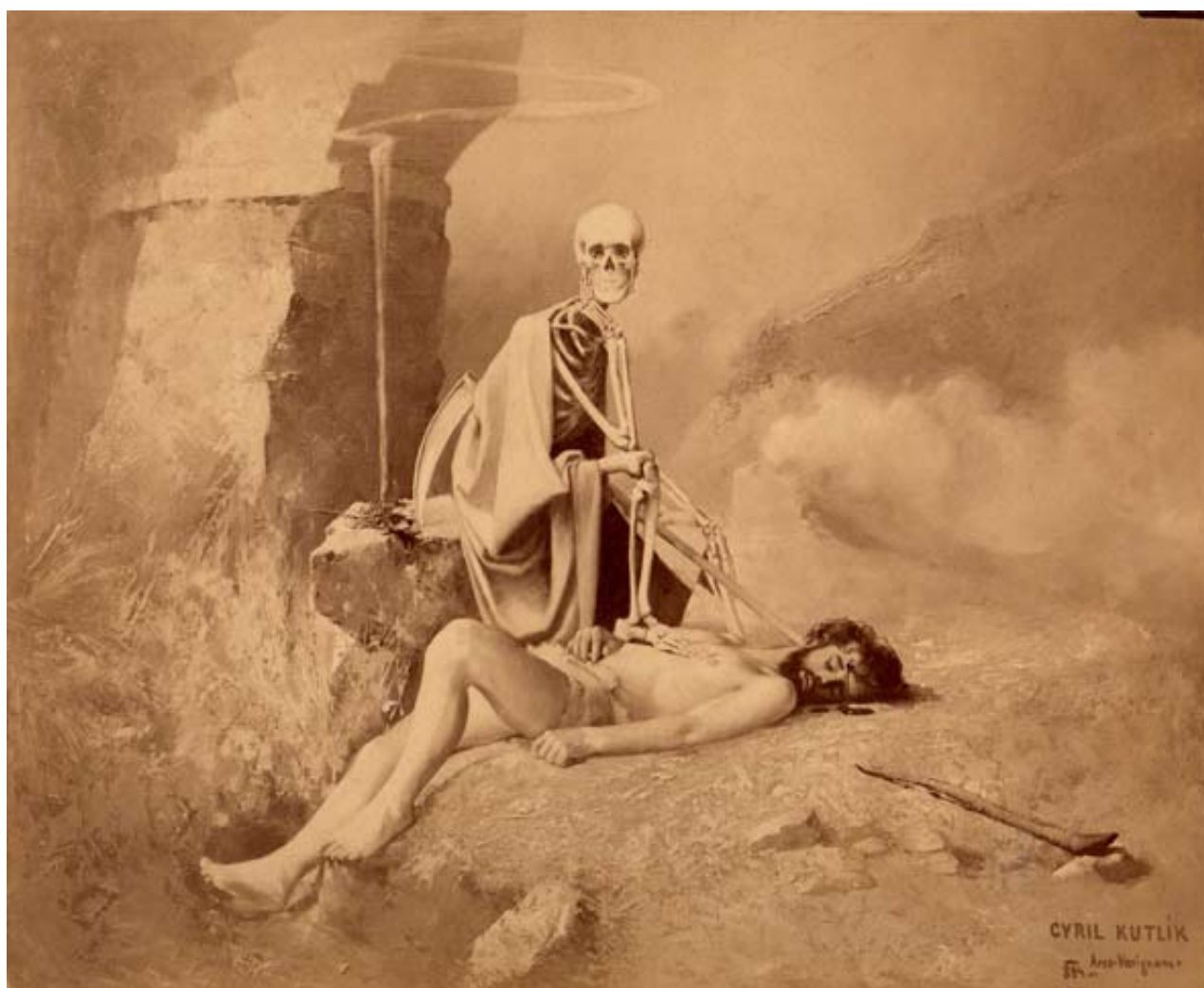
44. Cyril Kutlík: Sv. Gerazím. okolo 1896,
Slovenská národná galéria

45. Cyril Kutlík:
Pri ohni /
Čiernohorci pri ohni.
1895 – 1900,
Slovenská národná
galéria

46. Cyril Kutlík:
Udalosť pri Čukurskej
studni, 1895 – 1900,
Múzeum mesta
Belehradu

47. Cyril Kutlík: Prvá obeť smrti / Smrť Ábelova. 1894, Fotografia z Kutlíkovho majetku, AVU SNG

**Svetová
výstava v
Paríži 1900**

*Catalogue officiel
illustré
de l'exposition
décennale
des beaux-arts de
1889 à 1900*
Kutlík (Cyril), s. 325:
Šesť diel, medzi nimi
aj:
**Le Premier
triomphe de la mort**

**48. Obraz
dohľadný
v USA,
jún 2016**

Reštaurátorský prieskum podmalieb

49. Béla Marx: Hlava ženy v profile. cca 1945. (Reštaurátor odkopíroval z podmaľby Kutlíkovho Autoportrétu I.), SNG

50. Cyril Kutlík: Profil ženy s drdolom. 1892, Národné múzeum Belehrad

51. Cyril Kutlík: Autoportrét I. Okolo 1892, Súkromný majetok, Bratislava

52. IR-snímka Autoportrétu I.

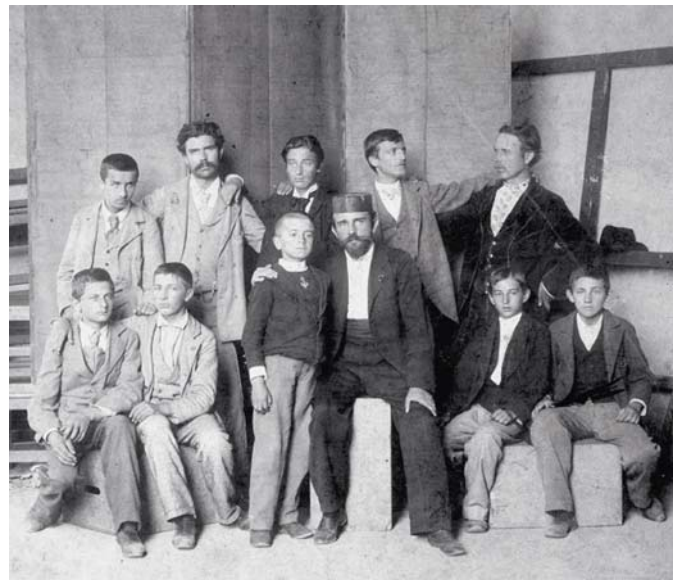
Srbská kresliarska a maliarska škola

53. Hodina v Srbskej kresliarskej a maliarskej škole. 1898/1899. Zľava: Ljubomir Ivanović, Cyril Kutlík, Emil Rebrić, model, Todor Naumović, Milorad Vukajlović a Ljubomir Gajić. AVU SNG

54. Študenti (zľava): Rafailo Momčilović, Dragomir Glišić a Borivoje Stevanović. Sedí Cyril Kutlík. Jeseň 1898, fotoateliér Jovan Hoke, Belehrad

55. Cyril Kutlík so skupinou žiakov začiatkom školského roka 1898/1899. Vrechný rad zľava: Ljubomir Ivanović, Emil Rebrić, Milorad Vukajlović, Todor Naumović, Ljubomir Gajić. Spodný rad: Mika Nikolić, Milorad Velicki, Emanuel Maša Muanović, Cyril Kutlík, krajná dvojica neurčená. Výrez z fotografie z AVU SNG

Program
srbskej kresliarsko-maliarskej
školy.
- druhé opravené a doplnené vydanie -

I.

Srbská kresliarska a maliarska škola je súkromná ustanovizeň. Založená a zriadená je s povolením p. ministra osvety a cirkevných záležitostí, podľa príkladu zahraničných závodov na výučbu umenia. -

Škola.

II.

Kresliarsko maliarska škola má úlohu:

Úloha školy.

1. Nech tým, ktorí majú talent a ktorých zámerom je zasvätiť svoj život umeniu, poskytnú toľko prípravy, nech môžu byť prijatí do vyšších tried ktorejkoľvek zahraničnej umeleckej akadémie na ďalšie zdokonaľovanie. -

1. maliari

2. Nech pripraví dobrých učiteľov kreslenia, podľa pravidiel na skladanie skúšok pre učiteľov kreslenia a krasopisu z 2. V. 1883 K. č. 40. 41., ktoré nariadilo Ministerstvo osvety a cirkevných záležitostí. -

2. učitelia kreslenia

3. Nech dá remeselníkom príležitosť, nech sa cvičia a zdokonalia v odbornom kreslení, ktoré je pre samostatnú remeselnú prácu a pestovanie dobrého vkusu nevyhnutnou potrebou. -

3. remeselníci

4. Nech poskytnú príležitosti a možnosti na zdokonalenie vkusu a citlivosti k peknému a nech pestujú kreslenie a maľovanie ako ušľachtilú zábavu aj tí, ktorí sa

4. milovníci umenia.

neplánujú posvätiť výhradne
tomuto umeniu - ale pestujú lásku voči nemu.

III.

Na uskutočnenie vyššie stanovených úloh
kresliarsko-maliarska škola pracuje
na základe tohto usporiadania:

Rozdelená je na dva hlavné úseky
A., Kresliarsko-maliarsky a
B., Remeselnícky.

A.

V kresliarsko-maliarskom úseku
prednášajú sa tieto predmety:

I. odborné:

1. oddelenie: kreslenie podľa prehľadov
voľnou rukou (ornamenty, hlavy,
figúry, krajiny, perspektívne
kreslenie geometrických útvarov). -
2. oddelenie: kreslenie podľa sadrových
modelov (ornamenty, hlavy, ruky, nohy,
celé figúry a anatomické kreslenie). -
3. oddelenie: kreslenie podľa skutočnosti (hlavy,
celé telá a krajiny). -
4. oddelenie: maľovanie (farbou) podľa skutočnosti
(hlavy, celé telá, krajiny a kompozície). -

II. pomocné:

1. Veda o poznávaní geom. útvarov.
2. Veda o projekciách.
3. Veda o tieňovaní.
4. Perspektíva.
5. História umenia.
6. Veda o štýloch a ornamentoch.
7. Veda o farbách.
8. Anatómia.

B.

V remeselníckom úseku prednášajú sa
tieto predmety:

1. oddelenie: elementárne (základné) kreslenie.
2. oddelenie: geometrické a perspektívne kreslenie.
3. oddelenie: odborné kreslenie.

IV.

Usporiadanie školy.

Kresliarsko-maliarsky úsek.

Predmety odborné:

Predmety pomocné:

Remeselnícky úsek.

Škola je rozdelená na triedy,
v ktorých pracujú rovnako napredujúci
žiaci. - Žiačky majú samostatné oddelenia.

Triedy.

V.

Do školy sa prijímajú tí žiaci:

Podmienky prijímania.

1. Ktorí preukazujú dostatok talentu
a vôle pre umenie a želajú si posvätiť
sa mu. (viď II. 1.)
2. Tí, ktorí preukazujú dostatočnú
spôsobilosť z kreslenia a majú predpísanú
kvalifikáciu na učiteľa-praktikanta
kreslenia a krasopisu. -
3. Mladší inteligentnejší remeselníci,
ktorým je pre napredovanie v remesle potrebné
odborné kreslenie.
4. Starší remeselníci, ktorí si želajú
zdokonaľiť sa v kreslení. -
5. Milovníci maliarskeho umenia,
ktorí si želajú pestovať umenie ako
ušľachtilú a užitočnú zábavu. -

VI.

Žiaci sú: riadni, mimoriadni
a žiaci večerného kurzu. -

Typy žiakov.

Riadni žiaci sú tí, ktorí sú
zmienení pod V. 1. a 2. -
Každý riadny žiak, ktorý
po trojmesačnom navštevovaní
školy nepreukáže ani talentu ani vôle,
bude priateľsky požiadaný nech opustí školu. -

Riadni.

Mimoriadni sú tí, ktorí navštevujú školu
preto, aby získanú znalosť upotrebili
súkromne alebo ako zábavu.
Je na vôle každého mimoriadneho
žiaka, či aj naďalej navštevuje školu,
nech akýkoľvek úspech preukázal. -

Mimoriadni.

Žiaci večerného kurzu sú tí, ktorým
hlavné zamestnanie nedovoľuje,
nech počas dňa navštevujú školu
(ako úradníci, remeselníci a žiaci
ostatných belehradských škôl). -

Večerného kurzu.

Riadni žiaci sú povinní navštevovať

Navštevovanie hodín.

ako hodiny kreslenia a maľovania, tak aj hodiny všetkých ostatných predmetov. -
Mimoriadni žiaci a žiaci Večerného kurzu majú právo navštevovať hodiny ostatných predmetov nakoľko to bude dovoľovať priestor v školských učebniach. -

VII.

Výučba trvá:

1. Pre tých žiakov, ktorí chcú pokračovať vo svojom vzdelávaní na zahraničných akadémiách iba dovedy, kým správa neuvidí, že je žiak dostatočne pripravený. -
2. Pre žiakov, ktorí sa pripravujú za učiteľov kreslenia a krasopisu určuje trvanie výučby p. minister osvetu a cirkevných záležitostí. -
3. Ostatní žiaci navštevujú školu bez ohraničenej doby trvania.

Trvanie výučby.

VIII.

Školský rok trvá od 1. septembra do 30. júna. -
Na konci každého polroku t. j. v januári a v júni konajú sa skúšky, pre ktoré Ministerstvo osvetu a cirkevných záležitostí predpíše pravidlá. -
Na základe skúšok dostávajú žiaci vysvedčenia o preukázanom úspechu. -

Školský rok.

Skúšky.

Vysvedčenia.

IX.

Pretože je táto škola súkromný ústav, schvaľuje p. minister, aby sa vybralo od žiakov školné, a to:

Školné.

Riadni žiaci platia mesačne	din. 25.-
Mimoriadni žiaci platia mesačne	din. 20.-
Žiaci večerného kurzu platia mesačne	din. 10.- a 5.-
Školné sa platí mesačne vopred.	

V mene zápisného platí sa jednorazovo	din. 5.-
---------------------------------------	----------

Zápisné.

Tým žiakom, ktorí preukazujú	<u>Znížené školné.</u>
------------------------------	------------------------

mimoriadny talent pre umenie a svoj
nemajetný stav dokázu potvrdením,
môže správa podľa svojej mienky
znižit' školné. -
(Potreby na kreslenie a maľovanie musí si
každý zaobstarat' sám. -)

X.

Pri nástupe do školy dostáva
každý žiak po jednom výtlačku
"školských pravidiel", podľa ktorých sa musí správať.

Školské pravidlá.

1. januára 1897.

V Belehrade. -

Vlastník a správca srb. kresl. maliar. školy:
Cyril Kutlík
akad. maliar.

Jefta Stefanović
profesor Veľ. Školy.

Josif Kovačević
Profesor.

Svet. Zorić

Dr. Mil. Živković

56. Odtlačok školskej
pečiatky. 1895 – 1900

57. Označenie Kresliarske oddelenie zo Srbskej kresliarskej a maliarskej školy. 1895,
kovová ceduľka. AVU SNG

Významní umelci, ktorí navštevovali Srbskú kresliarsku a maliarsku školu

Natalija CVETKOVIĆ (1888 – 1928), maliarka, dobrovoľníčka v balkánskych vojnách, pedagogicky pôsobila

Dragomir S. GLIŠIĆ (1872 – 1957), maliar, vojenský veliteľ, frontový maliar a fotograf, učil kreslenie na gymnáziu, vystavoval s belehradskými impresionistami

Ljubomir IVANOVIĆ (1882 – 1945), grafik. Cez Prvú svetovú vojnu pracoval v nemocnici v Niši, potom učil grafiku na Umelecko-remeselnej škole a Akadémii výtvarných umení v Belehrade.

Branko S. JEVTIĆ (1887 – 1916), maliar, štúdium tiež na AVU v Prahe, zomrel na Solúnskom fronte

Andjelija LAZAREVIĆ (1885 – 1926), dcéra spisovateľa, maliarka, poviedkárka, dobrovoľná ošetrovateľka v balkánskych vojnách i Prvej svetovej vojne, učiteľka kreslenia v Belehrade a Splite

Kosta MILIČEVIĆ (1877 – 1920), maliar, srbský impresionista, vojnový maliar, učiteľ na večerných remeselných školách

Milan MILOVANOVIĆ (1876 – 1946), maliar, srbský impresionista, vojnový maliar, učil maliarstvo na Umelečkej škole v Belehrade

Djordje MIHAILOVIĆ (1875 – 1919), maliar, na začiatku Prvej svetovej vojny internovaný vo väzení v Arade

Rafailo Djordje MOMČILOVIĆ (1875 – 1941), mních, maliar, umučený, v roku 1999 kanonizovaný ako Sv. Rafailo Šišatovački

Emanuel Maša MUANOVIĆ (1886 – 1944), maliar, študoval aj reštaurátorstvo, ilustrátor, karikaturista

Nadežda PETROVIĆ (1873 – 1915), maliarka, umelecká kritička, spoločenská aktivistka, dobrovoľná zdravotníčka, zomrela na týfus. Iniciátorka moderného srbského maliarstva, radená k plenérismom, impresionistom, symbolistom, predstaviteľom secesie, koloristom a pseudofauvistom.

Branko POPOVIĆ (1882 – 1944), maliar, výtvarný kritik, profesor histórie umenia na Technickej fakulte Univerzity v Belehrade

Borivoje St. STEVANOVIĆ (1878 – 1976), maliar, vystavoval s belehradskými impresionistami, učiteľ kreslenie v Skoplje a Belehrade

Vojislav T. STEVANOVIĆ (1871 – 1956), výtvarný pedagóg a didaktik, jeden z prvých srbských fotografov

Svetozar ZORIĆ (1853 – 1931), synovec politika Svetozara Miletića, ujo maliarky Nadeždy Petrović, mimoriadny žiak a pedagóg Histórie umenia Kutlíkovej školy, profesor na Technickej fakulte Veľkej školy (neskoršej Univerzity v Belehrade). Zorić bol mimoriadne vzdelaný a kultúrne rozhladený, dobrý znalec maliarstva, syn amatérskeho maliara a sám voľnočasový maliar.

ZOZNAM LITERATÚRY A PRAMEŇOV

Všeobecná použitá literatúra

- ALCIATI, Andrea. *A Book of Emblems. The Emblematum Liber...* MOFFITT, J. F. (ed.). North Carolina – London : McFarland, 2004.
- ALEKSIĆ, Vesna. Vilhelm Bader, the President of Society for the Beautification of Vračar. In *Belgrade's Foreign Residents. A Story of a Cosmopolitan City and its Bewildering Energy*. Belgrade, 2009. s. 108.
- AUBRECHT, Radek. Nejen Egon Erwin. Významní muži z rodiny Kischů. In *Roš Chodeš*. r. 74, č. 12. Praha : Federace židovských obcí v ČR, 2012. s. 16-17. Dostupné na: www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2012-12.pdf (25. 4. 2016)
- BARTLOVÁ, Milena. *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění středověku*. Barrister a Principal: Brno 2009.
- BARTLOVÁ, Milena – VYBÍRAL, Jindřich (eds.) *Budování státu. Reprezentace Československa v umění, architektuře a designu*. (Kat. výst.) Praha : VŠUP, 2015.
- BARTOŠOVÁ, Zuzana – BELOHRADSKÁ, Ľuba – RAJČEVIC, Uglješa – VALOVÁ, Miroslava. *Sochár Ján Koniarek*. Trnava : Galéria Jána Koniarka – o. z. Trnavské fórum '89, 2007. s. 75, 143, č. kat 55 B.
- BASCHE, Ludovic (ed.) *Catalogue officiel illustré de l'exposition décennale des beaux-arts de 1889 à 1900 / Exposition universelle de 1900*. Paris : Lemerrier, 1900, s. 225-226, 325-326. Dostupné na: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6211017j/f331.item.r=Kutlik> (27. 7. 2013)
- BEDNÁŘ, František. *Památník českobratské cirkve evangelické*. Praha, 1924. s. 405.
- Bible. Písmo Svaté Starého a Nového zákona*. Česká biblická společnost, 2001.
- BUJNA, Martin. *Kludia Prokula*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1910. s. 34-35.
- BUJNÁK, Pavol a kol. *Slovenský náučný slovník*. Diel tretí N - Ž. Bratislava - Praha : Litevna, 1932. s. 75.
- BUŠEK, Michal – ČIHÁK, Ondřej. *A vypravuj synu svému... Haggady ve sbírkách Židovského muzea v Praze – And you shall tell your son... Haggadot in the collections of the Jewish museum in Prague*. (Katalóg výstavy.) Praha : Židovské muzeum v Praze, 2010. 71 s.
- BONIFAZI, Reto – HARDMEIER, Daniela – HOCH, Medea – SAURENMANN, Rolf. *Giovanni Segantini. Ein Leben in Bildern*. 10. vydanie. Zürich : Werd Verlag, 2012.
- Bosansko-hercegovački paviljon na jubilarnoj izložbi u Beču*. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320.
- BYDŽOVSKÁ, Lenka – SRP, Karel (eds.) *Alfons Mucha – Slovanská epopej*. Praha : Galerie hlavního města Prahy – Arbor vitae, 2011.
- CERMANOVÁ, Iveta. Kisch, Alexander. Dostupné na: www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Kisch_Alexander (25. 4. 2016)
- ČAPLOVIČ, Ján. *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného zboru v Kovačici*. Nezmenený reprint z pôvodného vydania z roku 1928. Kovačica : Galéria Babka – Bratislava: Slovart-trend, 1991. s. 184.
- ČELOVSKÝ, Samuel. *Mladost' Félixu Kutlika*. Nový Sad : Obzor, 1982. s. 19 – 20.

- ČERNÁ Marie Ludmila. Bibliografie prací a vědeckých statí prof. Dra J. V. Šimáka. In *Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka*. Příloha *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 38, č. 2 – 3. Praha, 1930, s. 238-255.
- ČERNÁ Marie Ludmila. Bibliografický přehled prací Dr. J. V. Šimáka z let 1892 – 1940. In *Turnov svému rodáku a čestnému občanu. Sborník k sedmdesátým narozeninám univerzitního profesora Dr. J. V. Šimáka*. Turnov : město, 1940, s. 59-100.
- ČERNÁ Marie Ludmila. Doplnky k Šimákově bibliografii. In *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, 1940, s. 203.
- DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. 1. vyd. Beograd : Muzej grada Beograda, 1981. s. 77-79.
- DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. 3. vyd. Beograd : Muzej grada Beograda, 2011. s. 238-243.
- DYGRÝN, Jan. *Industrializace města Humpolce a její geografické dimenze*. Diplomová práce. Olomouc : Katedra geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, 2008. s. 42.
- FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds). *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Praha: Arbor vitae – Muzeum umění Olomouc – Západočeská galerie v Plzni, 2006. 330 str.
- FUSKA, Ján a kol. *Milan Rastislav Štefánik žije v národe. Mohyla na Bradle, pamätníky doma i vo svete*. Bratislava : Nadácia Milana Rastislava Štefánika, 2013.
- Frinta, Antonín. Dostupné na:
http://abicko.avcr.cz/bulletin_txt_show_clanek.php?Cislo=02/2004&Poradi=10 (13. 6. 2008)
- HABÁN, Ivo. *Fenomén německo-českého výtvarného umění 20. století*. (Dizertačná práca.) Brno : FF Masarykova univerzita, 2012. Vedúca práce: doc. PhDr. Alena Pomajzlová, Ph.D.
- Hlava, Rudolf. Dostupné na: www.muzeumsemily.cz/files/window_osob.html (11. 6. 2008)
- Hlava, Rudolf. Státní okresní archiv Semily, Kartotéka osobností regiónu Státního okresního archivu v Semilech.
- Hlavní katalog. Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze k oslavě jubilea první průmyslové výstavy 1791 v Praze*. Praha, 1891. (Díl 2, Skupina XIX. Inženýrství a stavitelství, s. 193, č. 3969.)
- Historie rozhledny*. Dostupné na: www.petrinska-rozhledna.cz/historie.php (14. 7. 2016)
(Petřinská rozhľadňa v Prahe)
- HRABUŠICKÝ, Aurel (ed.) *Slovenský mýtus*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2006.
- ILEČKOVÁ, Silvia. *Slovenské výtvarné umenie 1900 – 1918*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1984. pozn. 15.
- JANČOVIČ, Ján. *Najaktívnejší národní buditelia na Dolnej zemi*.
<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/historia/166-historia3-historia3/1010-najaktivnejji-narodni-buditelia-na-dolnej-zemi>
- JIRÁSKO, Luděk – KOTALÍK, Jiří T. Akademie výtvarných umění a náboženská malba v letech 1870 – 1910... In FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds). *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Praha: Arbor vitae – Muzeum umění Olomouc – Západočeská galerie v Plzni, 2006. s. 198.
- Joseph Budko. Dostupné na:
[www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/communities/plonsk/jewish_culture.asp#!popup\[inline\]/0/](http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/communities/plonsk/jewish_culture.asp#!popup[inline]/0/) (25. 4. 2016)
- K. Dejiny Kutlíkovcov. (Recenzia). In *Slovenské Pohľady*. 1931. č. 9. s. 591.

- KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice : Společnost pro kulturní dějiny – Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. s. 318-320.
- KISCH, Alexander (nemecký preklad z hebrejčiny). *Die Pessach Hagada*. Prag : Samuel Wolf Pascheles, 1888. 73 s., 12 ilustrácií.
- KISCH, Alexander, ml. (komentár). *Die Pessach Hagada*. Faksimile pôvodného vydania – Samuel Wolf Pascheles (Prag 1888). Israel, Judith Margolis and Bright Idea Books, 1998. www.judithmargolis.com/bright/index-commercial.html (31. 7. 2008)
- Kučera, Josef Jakub. Dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Jakub_Ku%C4%8Dera (31. 7. 2008)
- KULJANIN, B. Najstarije Srpsko društvo umetnika „LADA“ ispisuje drugi vek svog postojanja. Sačuvala ih boginja proleća. In *Glas javnosti*. Beograd, 30. 11. 2005. Dostupné na: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2005/11/30/srpski/R05112902.shtml> (16. 06. 2010)
- KUTLÍK, Bohdan. Zrcadlo Křížlické neb Dějiny cirkve ev. ausb. vyznání v Křížlicích. Praha, 1881.
- KUTLÍK, Félix st. *Báč-Sriemski Slováci*. Bačka Palanka, 1888.
- KUTLÍK, Félix st. *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran – Novi Sad : Obzor, 1981. 184 s.
- KUTLÍK, Ján st. *Kronika dejepisná wssakových diwných, pamätihodných a prawdiwých udalostí k poučeniu, zabaweniu a výstrahe každému, kdo sa wtípiť chce a takéto „historky“ čítať oblubuje...* Skalica : Fr. X. Škarnicla Synowé, 1876. 303 s.
- KUTLÍK, Ján, st. *Pohřebník aneb Kázně a Řeči pohřebnj*. Sarvaš, 1852.
- KUTLÍK, Ján, st. *Reč lúčiwá*. Turčiansky Svätý Martin, 1874.
- KOLAK, Dragan. *Stopedeset i pet godina od rođenja Svetozara Zorića*. In *Ravnica. Internet magazin*, 2008. (Podľa: ČURČIĆ, L. *Titel danas*. č. 12-13, 1998.) Dostupné na: www.ravnica.info/clanak.php?r=br-1842/#.V7HWc9SLSt8 (14. 7. 2016)
- KOLÁŘ, František – HLAVÁČKA, Milan. Jubilejní výstava 1891. In *Slovo k historii*. r. 1991, č. 28, s. 10.
- LEŠER, Václav (ed.), *Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohrad, Vršovic a Žižkova*, Praha, 1891, s. 472 (Palffy z Erdödu Eduard, hrabě), 785 (Zvolský František, pivovár a restaurace „u Ostěpu“).
- LEŠER, Václav (ed.), *Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohrad, Vršovic a Žižkova*. Praha : Obec král. hlavn. města Prahy, 1896. s. 26 (Bělský a Jeschek).
- LUKÁŠEK, Josef. *Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci*. Praha : vlastním nákladem, 1946.
- MAKULJEVIĆ, Nenad. *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882 – 1914)*. Beograd, 2007. s. 112-133.
- MAKULJEVIĆ, Nenad. *Umetnost i nacionalna ideja u XIX. veku. Sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacionalizma*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006. s. 29-38.
- Mazeppa (Byron)*. Dostupné na: www.artandpopularculture.com/Mazeppa_%28Byron%29 (26. 12. 2011).
- NOCAR, Pavel. *Humpolecké soukenictví*. Havlíčkův Brod : Tiskárny 2010, s. 71.
- NOSOVSÝ, Karel. *Český katalog bibliografický za rok 1903*. roč. 15. Praha : Spolek českoslovanských knihkupeckých účetních, 1890 – 1907.
- NOVOTNÁ, Zuzana – SYBOLOVÁ, Monika – LACHMANOVÁ, Martina. *Samoobslužné pracovní listy pro širokou veřejnost. František Kaván symbolistní, dekadentní*. Praha :

- Národní galerie, 2012, s. 2-3. Dostupné na: www.ngprague.cz/gallery/5/1722-kavan_samolisty.pdf (14. 7. 2016)
- Obrázek z dějin evanj. a. v. církve v Křižlicích. In *Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok 1896*. r. IV. Evanjelická matice a. v., 1895. Knihtiskárna A. Mareše v Roudnici. s. 140-146.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. XIX. díl P-Pohoř. Praha : J. Otto, 1902. s. 104. (Palffy z Erdödu Eduard, hrabě.)
- Pasko Vucetic and Viktor Kovacic painting Hatred and Madness*. Dostupné na: www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/c19th-european-paintings-inc-greek-112102/lot.42.html (8. 8. 2016)
- Pasko Vucetic and Viktor Kovacic painting Hatred and Madness*. Dostupné na: www.frenchandcompanyart.com/DesktopDefault.aspx?tabid=6&tabindex=5&objectid=540080&categoryid=0 (8. 1. 2014)
- Paris exposition 1900. Guide pratique du visiteur de Paris et de l'exposition*. Paris : Hachette, 1900, s. 197. Dostupné na: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k54873590/f234.item.r=Kutlik> (27. 7. 2013)
- PETRASOVÁ, Taťána. Časopis Metod (1875 – 1905) a program křesťanského umění v Čechách a na Moravě. In FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds). *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*. Praha: Arbor vitae – Muzeum umění Olomouc – Západočeská galerie v Plzni, 2006. s. 268.
- PETROVIĆ, Petar. *Paja Jovanović. Sistematski katalog dela*. Beograd : Narodni muzej, 2012. obr. 187, s. 86-87.
- PETROVIĆ, Petar. Fall of Stalać. In *Sharing History. Museum With No Frontiers*, 2016. Dostupné na: www.sharinghistory.org/database_item.php?id=object;AWE;sb;5;en&cp (14. 7. 2016)
- PRAHL, Roman. *Maximilián Pirner. 1854 – 1924*. Praha, 1987. 189 s.
- PRÝL, Josef Zdenko. *Průvodce Českým rájem. Díl první: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov : Fr. Vonka, [1891, 2. vyd.] s. 15.
- RAKUŠANOVÁ, Marie. *Bytosti odnikud. Metamorfózy akademických principů malby první poloviny 20. století v Čechách*. Praha : Academia, 2008. 508 s.
- RAUŠAR – ŽUBORIĆ, Josef Zdeněk. *Uspomena na izlet Srba i Čeha iz Srbije na izložbu u Zlatni Prag. 6. jula 1891. god*. Beograd : Štamparija Petra Čurčića, 1891.
- REHM, Ulrich. *Stumme Sprache der Bilder. Gestik als Mittel neuzeitlicher Bilderzählung*. München – Berlin : Deutscher Kunstlerverlag, 2002. s. 214 a nasl.
- RISTIĆ, Vera. *Srpsko slikarstvo XIX veka*. (Katalóg výstavy v Záhrebe.) Beograd, 1965, s. 43.
- RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marian. *Príbehy Nového Zákona. Ikonografia*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2000. s. 180.
- RUSINA, Ivan. *Majstrovské diela nizozemského umenia na Slovensku*. Bratislava : Slovenská národná galéria, Slovart, 2006. s. 46.
- RYCHETSKÝ, Čestmír. *Kazatelé a sbory české národnosti církví AV a HV v Čechách a na Moravě 1781-1918*. 1. vyd. Praha : Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1983.
- RYCHETSKÝ, Čestmír. *Kazatelé a sbory české národnosti církví AV a HV v Čechách a na Moravě 1781-1918*. 1. část. 2. vyd. Telč : Veritas, 2008.
- Staré umění na Slovensku*. (Kat. výst. 1937) Praha : Umělecká beseda, 1938.
- Súkromné listy Fullu a Galandu*. č. 1, 2, 3-4. Bratislava : vlastným nákladom, 1930, 1932. Text v dvojčísle 3-4 je od Josefa Vydru, riaditeľa bratislavskej Školy umeleckých remesiel.
- SEKYRA, Tomáš. Počátky Klárovy nadace a její stipendisté. In FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds). *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-*

1914. Praha: Arbor vitae – Muzeum umění Olomouc – Západočeská galerie v Plzni, 2006. s. 229.
- Senecský evanjelický chrám Boží. Kronika dediny Pitvaroš.* s. 12. Dostupné na: www.ecavsc.sk/wp-content/uploads/dejiny.cz.senec.pdf (14. 7. 2016)
- Skalský, Gustav Adolf.* Dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gustav_Adolf_Skalsk%C3%BD (31. 7. 2008)
- ŠUGÁR, Martin. Svätá Mária Magdaléna – neznámy príbeh. In *Galéria 2006. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2007. s. 146, 148.
- TROJANOVÁ, R. *Hľadanie slohu (Umenie okolo 1900)*. Galéria mesta Bratislavy, 1980, nestr. (Béla Marx.)
- VÁROSS, Marian. *Výtvarný život na Slovensku začiatkom 20. storočia. Maliarstvo a grafika 1900 – 1918.* (Vysokoškolské skriptá.) Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1971. s. 12.
- VLČEK, Pavel (ed.) *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha : Academia, 2004. s. 443.
- VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan (ed.) *Dějiny Srbska*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. s. 284, 292.
- VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan (ed.) *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s. 278.
- Všeobecná zemská výstava v Praze v roce 1891.* Dostupné na: www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Historie/Vseobecna-zemska-vystava-v-Praze-v-roce-1891 (20. 6. 2013)
- WAGNER, Monika. *Allegorie und Geschichte*. Tübingen : Ernst. Wasmuth Verlag, 1989.
- WEGER, J. S. – HAYN, J. (red.) *V. Nekvasil 1868 – 1928. Na paměť šedesátiletého trvání firmy V. Nekvasil, stavitel, Praha – Karlín 244*. Praha : firma V. Nekvasil, 1928. 78 s.
- ZIGMUNDÍK, Ján. *Rozpomienka na Vendka Bohboja Kutlíka. Druhého to L. Štúra rokov šesťdesiatych*. Bratislava : Ústredie Slovenskej ligy, 1926. 39 s.
- ZILYNSKYJ, Bohdan. Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století. In *Dějiny a současnost*. č. 5. Praha : Nakladatelství Lidových novin, 2005. s. 18.
- ZMAJ, Jovan Jovanović. *Pevanja Zmaja Jovana Jovanovića*, knj. 2. Beograd : Narodno delo, nedatované. s. 533.
- Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von.* Dostupné na: www.prayer.cz/hm/hrabe-zinzendorf.html (31. 7. 2008)

Bibliografia Cyrila Kutlíka

Osnovou bibliografie sa stal podklad JUDr. Borisa Bálena, pozostávajúci zhruba z 50 položiek do roku 1960 (Kutlíkove články, Bálenove články, dovtedajší sumár dostupných článkov iných autorov). Tento základný materiál som spresňovala a dopĺňala o ďalšie údaje, dobové i aktuálne texty, čím som ho podstatne rozšírila (na vyše 200 bibliografických záznamov).

Bálen pri srbských textoch vychádzal najmä zo zbierky novinových výstrižkov o aktivitách Kutlíkovej maliarskej školy, ktorú si viac-menej precízne archivoval sám maliar (dnes sú výstrižky uschované v Kutlíkovom osobnom fonde v AVU SNG). Tieto srbské texty pre Bálenovu potrebu preložil Prof. Dr. Stanislav Kostlivý, pričom preklady nikdy neboli samostatne publikované. V počiatkoch môjho, vtedy ešte diplomového (2001 – 2002), výskumu, som sa o Kostlivého preklady tiež opierala. Po zvládnutí srbčiny, mám však od roku 2005 možnosť študovať dobovú tlač a texty srbských umenovedcov v origináli, preto som preverila a doplnila aj presnosť Kostlivého prekladov. (Tak napr. pri opakovanej téme článku, boli – vzhľadom na vtedajšie náročné mechanické strojopisné spracovanie – preklady neúplné, s poznámkou, že sa jedná o to isté).

Pri cudzojazyčných textoch pridávam k bibliografickým záznamom tiež krátke anotácie, približujúce tému článkov. Zohľadňujúc aj juliánsky kalendár, uvádzam pri srbských novinových správach dvojité datovanie v prípadoch, keď to tak bolo uvedené v origináli. Snažila som sa doplniť všetky bibliografické údaje, ale niektoré (najmä čísla strán) sú nedohľadateľné, keďže v Kutlíkovej pozostalosti sa zachovali výstrižky aj takých článkov, ktoré sa dnes v Srbskej národnej knižnici nenachádzajú. (Budova knižnice bola v roku 1941 zbombardovaná.)

Množstvo neidentifikovaných autorov dobových textov, ako som už uviedla v Analýze spisby na začiatku dizertačnej práce, súvisí so skutočnosťou, že ide o novinové články zväčša od kmeňových zamestnancov jednotlivých redakcií. Možná výhrada na prípadnú neodbornosť príspevkov týchto pisateľov nie je celkom na mieste v období konca 19. storočia, keď sa umenoveda ako samostatný odbor v Srbsku začínala ešte len konštituovať. Aj osobnosti ako napr. Mihailo Valtrović (správca Národného múzea), Svetozar Zorić (univerzitný profesor), či rešpektovaní srbskí maliari Stevan Todorović a Djordje Krstić využívali belehradské denníky ako veľmi pružnú platformu na oslovenie publika. (Niektoré noviny tu v tomto období vychádzali dokonca dva krát denne – v rannom a odlišnom popoludňajšom vydaní). Dá sa teda povedať, že prostredníctvom novín aj priekopníci srbskej umenovedy mohli (vďaka vysokým počtom odberateľov) osloviť veľmi široké publikum a zároveň sa pre nich noviny stali najrýchlejšou formou na uverejňovanie recenzií výstav, krátkych oznamov, ale aj na rozsiahle napr. polemické texty.

Pôvodný Bálenov chronologický systém radenia podľa roku zverejnenia textu zachovávam len pri článkoch písaných samotným Kutlíkom. Texty o maliarovi zoradujem pre lepšiu orientáciu abecedne.

Prvú a poslednú časť do pôvodnej štruktúry bibliografie pridávam úplne nanovo. V prvom rade ide o Všeobecnú použitú literatúru. Na záver som skoncipovala súpis Reprodukovaných ilustrácií Cyrila Kutlíka a príležitostných tlačí, publikovaných prevažne ešte za jeho života. Majú tu miesto, samozrejme aj Archívne a orálne pramene (Študované diela v inštitúciách, Archívy a archívne dokumenty, Konzultácie).

Jeho články

- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Besplatna nastava. Dobrotvori. In *Večernje novosti*. r. V. č. ?. Beograd: Narodna štamparija 8. XI. 1897. (Ponuka bezplatnej výučby vo večernom kurze pre chudobných remeselníkov, keďže od 1. nov. majú väčšiu miestnosť – v hoteli London. Poďakovanie podporovateľom školy – p. Vajfert na príhovor ministra osvety daroval škole dodnes 2000 kilogramov uhlia na kúrenie.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Besplatna nastava. In *Beogradske novine*. r. III. č. 308. Beograd : Petar Ćurčić, 8. XI. 1897. (Ponuka bezplatnej výučby vo večernom kurze pre chudobných remeselníkov, keďže od 1. nov. majú väčšiu miestnosť – v hoteli London.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Besplatna nastava. In *Mali žurnal*. r. IV. č. ?. Beograd: Savić i Komp. 8. XI. 1897. (Ponuka bezplatnej výučby vo večernom kurze pre chudobných remeselníkov, keďže od 1. nov. majú väčšiu miestnosť – v hoteli London.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Nastavnici u srpskoj slikarskoj školi. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 103. Beograd, 31. VIII. 1896. (Zápis do školy kralja Milanova ul. č. 27 trvá ešte do 3. bud. mes., takže už len tri dni. Tento rok je zápis vážnejší, než vlni. To začala škola s 5timi, teraz chce s 25timi. Denné školské kurzy boli koncom min. škol. roku zabezpečené dostatočným pracovným materiálom; všetko je navýšené a ani večernému kurzu pre remeselníkov nechýbajú odborné vzory. Špeciálne je hodné spomenúť, že sa našli dobrí ľudia, výborní priatelia školy a jej cieľa, tí sú prijatí, že budú bezplatne prednášať; páni Jefta Stefanović, prof. Veľ. školy: geometrické kreslenie; Josif Kovačević, prof. beogr. reálky: perspektívu; Dr. Med. Voj. Djordjević: plastickú anatómiu a Rista Odavić: históriu umenia. Tento krok spomenutých pánov hodný je pochvaly. Štýl a ornamentiku bude prednášať sám správca školy.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Novosti u slikarskoj školi. Novi nastavnik. Broj dama. In *Mali žurnal*. r. IV. č. ?. Beograd: Savić i Komp., 30. X. 1897. (Novosti v škole – nemecký a francúzsky jazyk, Nový učiteľ, Zvýšený počet dám – samostatné oddelenie.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Novosti u slikarskoj školi. Nov nastavnik. Broj dama. In *Večernje novosti*. r. V. č. ?. Beograd: Narodna štamparija, 30. X. 1897. (Novosti v škole – nemecký a francúzsky jazyk, Nový učiteľ, Zvýšený počet dám – samostatné oddelenie.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Odloženo izvlačenje. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 63. Beograd, 30. V. 1896. (Žrebovanie výherných losov Srbskej maliarskej školy musia odložiť na 1. júla t. r. vzhľadom na to, že sú ešte u predajcov losy. Termín sa teda predĺži o mesiac. Kto má záujem kúpiť losy, nech sa poponáhľa. Ďalej uvádza, kde je možné losy kúpiť. Cena losu je 1 dinár, a žrebovanie bude v prítomnosti úradníka ministerstva národ. hospodárstva v miestnosti srb. štátnej triednej lotérie. Správa (školy) si želá, aby mohla informovať v polovici júna, že sú všetky losy do jedného rozpredané.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Slikarska škola. In *Večernje novosti*. r. V. č. ?. Beograd: Narodna štamparija, 6. X. 1897. (Práca školy v 3. roku. Zoznam nových pedagógov.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Srpska slikarska škola. In *Beogradske novine*. r. III. č. 274. Beograd : Petar Ćurčić, 5. X. 1897. (Práca školy začala 1. sept., počet žiakov 34, začali aj teoret. prednášky. Predmety sú rovnaké ako minulý rok, okrem nemeckého a francúzskeho jazyka, ktoré sa tohto roku budú tiež prednášať ako potrebné za všeobecné vzdelanie žiakov maliarskej školy. Na prednášanie tých predmetov prijali sa títo páni: geometriu prednáša Jefa Stefanović, profesor Veľkej školy; históriu umenia a ornamentiku pán Svetozar Zorić, prof. Veľkej školy; anatómiu p. d-r. Bogosav Zavadžil, praktický lekár; perspektívu a náuku o tieňovaní p. Josif Kovačević, profesor reálky; geometriu vo (večernom remeselníckom kurze) Vojistav Stajević,

- úradník ministerstva výstavby a nemecký a francúzsky jazyk p. Pavle J. Majzner, profesor a úradník ministerstva financií.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Stolarima, bravarima i zlatarima. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 57. Beograd, 16. V. 1896.
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Škola za crtanje i slikanje. Dnevne vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. V. č. 159. Beograd, 23. VII. 1895. s. (3). (1. Oznam o otvaranju škole.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Upis učenika u srpskoj slikarskoj školi. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 209. Beograd : Narodna štamparija, 8. XI. 1899. (Zápis je od 30. aug. do 4. sept. každodenne. Práca školy v tomto 5. škol. roku začne 5. sept. Pozývajú tých, ktorí majú zámer posvätiť sa umeniu. Pre ženy bude samostatné oddelenie. Nech sa ozvú doterajší žiaci správcovi pred začatím práce školy. Škola sa nachádza v „Sále Mieru“ v mestskej časti Vračar.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Upis. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd: Narodna štamparija, 4. IX. 1898. (Zápis do maliarskej školy je možný ešte 3 dni v škole (Makedonska 34) alebo na výstave v parlamentnej budove.)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Večernji kurs. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. V. č. 206. Beograd, 23. IX. 1895.
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Večernji zanatlijski kurs za crtanje. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 273. Beograd : Narodna štamparija, 4. X. 1899. (Otvorenie remeselnického kresliarskeho kurzu v Srbskej maliarskej škole. Prihlášky prijíma správca v „Sále Mieru“ od 4. t. m. do stredy...)
- (KUTLIK, Kiril i redakcija). Večernji zanatlijski kurs. In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli*. r. ?. č. 333. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović, advokat, 4. X. 1899. (Otvorenie remeselnického kresliarskeho kurzu v Srbskej maliarskej škole. Prihlášky prijíma správca v „Sále Mieru“ od 4. t. m. do stredy... Výučba je bezplatná pre chudobných.)
- C. K. K.: *Člen tovaryšstva Ježišova*, rukopis, časopis neznámeho názvu, zošit 2, 1886, s. 8.
- C. K. K.: *Na poriči Vltavy*. Píše ke svým krajinkám C. K. Kutlík, II.: Partie ze Žalova, rukopis s ilustráciou, časopis neznámeho názvu, zošit 1, s. ?, zošit 2, s. 7, pokračovanie ?, 1886.
- KUTLIK, Kiril. *Drugi godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole Kirila Kutlika za 1897 godinu*. Beograd : Štamparija Todora K. Namovića, 1897, 10 strán.
- KUTLIK, Kiril. G. Djordju Krstiću. Nastavniku crtanja u Beograd. realci. In *Dnevni list*. r. XIV. č. 216. Beograd, četvrtak, 3. X. 1896. s. (3). (Kutlík sa bráni voči Krstićovmu napádaniu.)
- KUTLIK, Kiril. Gospodinu Milanu (správne Mihailu) Valtroviću profesoru Velike škole. Odgovor na članak „Crtačka i Slikarska Škola g. Kirila Kutlika“ u broju 196 - 197 „Dnevnog lista“. In *Dnevni list*. r. XIV. č. 206. Beograd, subota, 21. IX. 1896. s. (2)-(3). (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- KUTLIK, Kiril. Ispravka. In *Mali žurnal*. r. VI. č. 147. Beograd : Savić i Komp., 29. IV. 1899, 30. V. 1899. – dokončenie (Obrana proti napádaniu tlačiarom M. Ivaniševićom.)
- KUTLIK, Kiril. Odgovor. In *Mali žurnal*. r. VI. č. ?. Beograd: Savić i Komp., po 10. VI. 1899. (Obrana proti napádaniu Krstićom.)
- KUTLIK, Kiril. Srpska Crtačka i Slikarska Škola. (Inzerát). In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 82. Beograd, 13. VII. 1896. s. ?. (2. ohlas zo 6. opakovaní. V rovnaký deň aj 1. zverejnenie.)

- KUTLIK, Kiril. Srpska Crtačka i Slikarska Škola. (Inzerát). In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 95. Beograd, 13. VIII. 1896. s. ?. (4. ohlas zo 6. opakovaní.)
- KUTLIK, Kiril. *Treći godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole*. Beograd : Štamparija Todora K. Namovića, 1898, 8 strán.
- KUTLIK, Kirilo. *Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole u Beogradu*. Beograd : Trgovačko-zanatlijska štamparija Todora K. Namovića, 1896, 9 strán.
- KUTLIK, Kirilo. Srpska slikarska škola. In *Večernje novosti*. r. VIII. č. 37. Beograd : Narodna štamparija, 1900. s. 1
- Red., časopis neznámeho názvu, rukopis 1886, v tiráži: „Ilustrace vesměs od Cyrilla Kutlíka. – Psal a ku vydání upravil C. K. Kutlík.“

Články o ňom

- (TOLNAI Alfred), E. M. (preklad). O slovenskom maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi. In *Slovenské pohľady*. r. XLVIII. č. 5. 1932. s. 316-317.
- (TOLNAI, Alfred), MAYER, Daniel (preklad). Slovenský ilustrator českých hagad. In *Věstník Židovských náboženských obcí Československa*. r. XLV. duben 1983. s. 5.
- A. M. Dejiny Kutlíkovcov. (Recenzia) In *Živena*. č. 9-10. 1931. s.258-259.
- A.(LEXY), J.(anko). Maliar Cyril Kutlík. Besednica. In *Slovák*. r. XXIII. č. 191. štvrtok 21.VIII. 1941. s. 4 – 5 (Reprodukcia na s. 4: Mladík v baranici).
- A.(LEXY, Janko). názov článku?, In *Nový Svet*. č. 47. 1941. s. ?. (Reprodukcie: Pomíjajúcnosť, fotoportrét.)
- af (FRINTA, Anton). 90 let od narození malíře Kutlíka. In *Kostnické jiskry*. r. XLIV. č. 40. 19. 11. 1959. s. 3.
- af (FRINTA, Anton). Ke zmínce o malíři Kutlíkovi. In *Kostnické jiskry*. r. XLV. 7. 1. 1960. s. 4.
- ALEKSIĆ, Vesna. *Belgrade's Foreign Residents. A Story of a Cosmopolitan City and its Bewildering Energy*. Belgrade : Tourist Organization of Belgrade, 2009. s. 5, 145-149, 154, 222, 248, 251, 255, 257, Nekvasil 151-155, 248, 255, 257. Reprodukcie: Autoportrét II. (s. 145), Hodina v Kutlíkovej škole 1898/99 (s. 146), svadobná fotografia Cyrila Kutlíka s Miladou Nekvasilovou 1899 (s. 147), Vizitka CK (s. 148), fotoportrét Františka Nekvasila (s. 151), rodinná fotografia Nekvasilovcov okolo 1898 (s. 154), Vizitka F. Nekvasila (155).
- ALEKSIĆ, Vesna. *Beogradski stranci. Priča o kozmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd : Turistička organizacija Beograda, 2009. s. 5, 142-145, 149, 215, 240, 243, 248-249 Nekvasil 149-152, 240, 248-249. Reprodukcie: Autoportrét II. (s. 142), Hodina v Kutlíkovej škole 1898/99 (s. 143), Vizitka CK (s. 144), svadobná fotografia Cyrila Kutlíka s Miladou Nekvasilovou 1899 (s. 145), fotoportrét Františka Nekvasila (s. 149), rodinná fotografia Nekvasilovcov okolo 1898 (s. 150), Vizitka F. Nekvasila (152). Obe heslá som lektorovala a podstatne upresnila a obsahovo obohatila.
- ALEXY, Janko. Maliar Cyril Kutlík. In *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1948. s. 277 – 285.
- AMBROZIĆ, Katarina – RISTIĆ, Vera. Prilog biografijama srpskih umetnika XVIII i XIX veka iz Arhive Akademije likovnih umetnosti u Beču. In *Zbornik radova Narodnog muzeja 1958/1959*. Beograd: Narodni muzej, 1960. s. 399, 407, 415.
- AMBROZIĆ, Katarina. *Impresionizam iz zbirki Narodnog muzeja u Beogradu*. Katalóg výstavy. Beograd : Narodni muzej, oktobar 1972. s. 57, 58, 61, 68, 70.

- AMBROZIĆ, Katarina. *Nadežda Petrović 1873 – 1915*. Beograd: Srpska književna zadruga, Jugoslavijapublik, 1978. s. 25, 27, 28, 33, 76, 77, 425, 426, 463, 465, 471, 506.
- AMBROZIĆ, Katarina. *Nadežda Petrović 1873 – 1915. Retrospektivna izložba jun – jul 1973*. Beograd: Muzej savremene umetnosti, 1973. s. 9 – 10.
- ANDRIĆ, Nada – ANTIĆ, Radmila – VESELINOVIĆ, Rajko – DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. Treći deo: Razvitak Beograda od 1867 do 1903. Likovni život. In *Beograd u XIX veku*. Katalog izložbi – knjiga 5. Beograd : Muzej grada Beograda, 1967. s. 182.
- ANONYM. „Crnogorac u zasedi“. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 28. IV. 1898. (Najnovši obraz p. Kutlika je Čiernohorec na postriežke. Obraz odkúpil S. Zorić a súhlasil, aby bol vystavený na plánovanej výstave.)
- ANONYM. „Vidov - dan 1896“. In *Beogradske novine*. r. III. č. ?. Beograd: Petar Ćurčić, 21. XII. 1897. (Beleradské družstvo kúpilo Kutlíkov obraz nie za 800, ale za 1000, koľko žiadal. Hoci podľa mienky odborníkov P. Ranosovića a Ž. Jugovića je tá krásna maľba hodná omnoho viac.)
- ANONYM. „Crnogorac u zasedi“. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. IV. č. 19. Sremski Karlovci: Srpska Manastirska štamparija, 7. (19.) maja 1898. s. 606. (O obraze C. Kutlika Čiernohorec na postriežke. Asi podľa belehadskej dennej tlače z 28. IV. 1898.)
- ANONYM. 4. apríla 1900 v Belehrade zomrel Cyril Kutlík... Výročia v apríli 2005. Kultúra. In *Hlas ľudu*. roč. 62. č. 14 (4121). Nový Sad: Novinovo – vydavateľská ustanovizeň Hlasu ľudu v Novom Sade, 2. apríla 2005. s. 24. YU ISSN 0018-2869.
- ANONYM. Bohdanko a Cyril Kutlík z Čiech... Pokladnička redakce Cirkevných listů pro missi pohanskou. In *Cirkevné listy*. r. I?. č. 18. 4. 5.1886?. s. 144.
- ANONYM. Ciganka iz Ugarske. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 284. Beograd: Narodna štamparija, 15. X. 1899. s. 2. (O vystavení práce Kutlíkovho žiaka M. Popovića.)
- ANONYM. Cyril Kutlík. Nekrológ. In *Národné noviny*. r. XXXI. č. 41. 7. IV. 1900. s. 2.
- ANONYM. Čitulja. In *Beogradske novine*. r. VI. č. 84. Beograd: Petar Ćurčić, 24. III. 1900. (Dátum podľa gregoriánskeho pravoslávneho kalendára.) s. 2. („Včera o 4. hodine popoldni boli odovzdané zemské pozostatky zomrelého Cyrila Kutlika, bývalého správcu srbskej maliarskej školy, do jeho večného príbytku...“)
- ANONYM. Čitulja. Kirilo Kutlik. In *Novi vek. List za nauku i književnost*. r. I.. č. 5. Beograd? : Savić i Komp., 5. IV. 1900. s. 3 (ad 4). (Kutlíkov nekrológ. Uznáva jeho umelecký talent a prácu na zakladaní školy.)
- ANONYM. Diplome Ukopnog Društva. In *Srpski zavet. List za politiku, književnost i privredu*. r. III. č. 58. Beograd : Lazar Komarčić (vlasnik i odgovorni urednik). Štamparija D. Dimitrijevića, Ivan-Begova ul. br. 1, Beograd. 26. V. 1899. s. (2)-(3). (Titelbach a Milojević na žiadost' Belehrad. nákupného spolku prehľadli odtlačok diplomu spolku, porovnali ho s originálom a skonštatovali, že je odtlačok verný originálu... Kutlík sa nespomína, ale pravdepodobne sa jedná o polemiku ohľadom kvality tlače diplomu spolku.)
- ANONYM. Djaci srpske slikarske škole. Dnevne vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 32. Beograd, 14. III. 1896. s. 2 ?. (Mená žiakov školy.)
- ANONYM. Djaci srpske slikarske škole. Dnevne vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 42. Beograd, 9. IV. 1896. s. 4 ?. (Žiaci s učiteľom boli na výlete pri mlyne medzi Rakovicou a Topčiderom, aby „študovali prírodu.“)
- ANONYM. Djaci... In *Beogradske novine*. r. V. č. ?. Beograd: Petar Ćurčić, 9. X. 1899. (O odchode Kutlíkových žiakov B. Stevanovića a D. Glišića na akadémiu v Mníchove.)
- ANONYM. Druga godišnja izložba. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VII. č. 68. Beograd, 14. VI. 1897. (O druhej výročnej (3. celkovo) výstave školy.)

- ANONYM. Državna pomoć. Beogradske vesti. In *Budućnost. Organ Srpske liberalne omladine.* r. IV. č. 3. Beograd : Srpska liberalna omladina. Odgovorni urednik: Milan Milinković. Štamparija Pere Todorovića, Beograd. 14. I. 1896. s. 18 (číslovaný celý ročník spolu). (Už sme informovali o škole, kt. nedávno otvoril Kutlík. Minister Kovačević s Valtrovićom a A. Stefanovićom túto školu navštívili. Trojica vyjadrila spokojnosť s prácou za tak krátky čas a minister stanovil škole skromnú finančnú pomoc. Začiatkom februára Kutlík chystá výstavu svojich a žiackych prác. Pozn. Od Ministerstva osvety škola za Kutlíkovho života podporu nikdy nedostala napriek jeho opakovaným žiadostiam a deklarovaniu napredovania školy formou výstav a publikačnej činnosti.)
- ANONYM. Državni pitomac. In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli.* r. ?. č. 333. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović, advokat, 4. X. 1899. (Štátny štipendista.)
- ANONYM. Državni pitomac. In *Večernje novosti.* r. VII. č. 273. Beograd : Narodna štamparija, 4. X. 1899. (Štátny štipendista. – Žiak srb. maliarskej školy, mladý a talentovaný Borivoj Stevanović odchádza v stredu do Mníchova, aby sa tam ako štipendista ministerstva nár. hospodárstva učil na umelecko-remeselnej škole...)
- ANONYM. G. Kiril Kutlik. In *Večernje Zvono.* r. I. Beograd : Pera M. Jovanović. 28. V. 1898. (Kutlík pricestoval zo Slovenska, kde duchovné sviatky strávil v kruhu svojich rodičov.)
- ANONYM. Godišnja izložba. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine.* r. VI. č. 99. Beograd, 22. VIII. 1896.
- ANONYM. Interesna izložba. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine.* r. VI. č. 101. Beograd, 27. VIII. 1896. (Už informovali o otvorení výstavy 25. t. m. a dodávajú, že pre našu verejnosť je výstava veľmi zaujímavá. Nachystala ju mladá ustanovizeň, napriek ohromným ťažkostiam ohľadom udržiavania. Po roku, pod energickým vedením, postavila základ – súdiac podľa plodných výsledkov. Škola je teraz umiestnená na najlepšom mieste v meste. Priestory sú oddelené a svetlé, zabezpečená je vhodnými vzormi a modelmi atď. Čo je hlavné, zásobená je vynikajúcou výukou a talentovanými žiakmi. Návštevníkov prekvapuje úspech, ale otvára sa otázka, prečo škola ešte nemá štátnu podporu? ... Výstava trvá do konca mesiaca.)
- ANONYM. Izložba radova Srpske crtačke škole. In *Srpski zavet. List za politiku, književnost i privredu.* r. II. č. ?. Beograd : Lazar Komarčić (vlasnik i odgovorni urednik). Štamparija D. Dimitrijevića, Ivan-Begova ul. br. 1, 6. IX. 1898. (O 3. (4. celkovo) výstave školy. Popisy Kutlíkových diel: Ohlášky, Čiernohorec na postriežke. Zo žiackych, zaujali práce B. Stevanovića, D. Glišića, R. Momčilovića, M. Grujićovej, D. Nikolićovej.)
- ANONYM. Izložba radova. In *Dnevni list.* r. XIV. č. 185. Beograd, 25. VIII. 1896.
- ANONYM. Izložba slika. In *Beogradske novine.* r. IV. č. ?. Beograd: Petar Čurčić, 17. VII. 1898. (Borivoje St. Stevanović, jeden z talentovanejších a najlepších žiakov Srbskej maliarskej školy pripravuje výstavu svojich prác v Niši, Kragujevci a ďalších mestách. Tamojším obyvateľom noviny odporúčajú výstavu navštíviť.)
- ANONYM. Izložba slika. In *Mali žurnal.* r. IV. č. ?. Beograd: Savić i Komp., 22. VI. 1897. (Na výstave pozornosť vzbudzujú práce Glišića, Miličevića, Stevanovića, N. Petrovićovej, S. Zorića, žiakov remesel. kurzu. Popis Kutlíkovho Vidovdanského stretnutia 1896.)
- ANONYM. Izložba slikarske škole. In *Osvit. Dnevni list za politiku i književnost.* r. I. č. ?. Beograd : Dimitrije Danilović (11. 5. vlastníkom už Uredjivački odbor.), 8. II. 1896. (Krátko informujú o 1. výstave školy.)

- ANONYM. Izložba slikarsko-crtačke škole. In *Trgovinski glasnik*. r. VI. Beograd, december 1896. s. 2.
- ANONYM. Izložba slikarsko-crtačke škole. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. ?. Beograd, medzi 1.-14. II. 1896. s. ?. („Prišiel čas pomôcť podporou maliarskej školy.“ Aj o výstave.)
- ANONYM. Izložba srpske crtačke i slikarsko škole. Umetnost. In *Odjek*. r. XIV. č. ?. Beograd?, 29. VI. 1897. (O 2. výstave školy. Jediná škola toho druhu na Balkáne – zárodok budúcej srbskej maliarskej akadémie. Kutlíkov obraz „Na Vidov dan 1896“ odporúčajú na rozmnoženie a výzdobu domácností.)
- ANONYM. Izložba srpske slikarske školy. Umetnost. In *Večernje novosti*. r. V. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 15. VI. 1897. (O 2. výstave školských prác. Osobitnú pozornosť vzbudzujú práce B. Stevanovića, D. Glišića, K. Miličevića. Spomínajú i práce S. Zorića a N. Petrovićovej a žiakov remesel. kurzu. Vymenúvajú prednášajúcich. Podrobný opis Kutlíkovho Vidovdanského stretnutia 1896.)
- ANONYM. Izložba u Valjevu. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 1. VIII. 1898. (Žiak maliarskej školy Dragomir Glišić vrátil sa zo Šapca, kde bola výstava jeho prác dobre prijatá. Už vystavil svoje práce vo Valjeve, kde ho vrele odporúčame.)
- ANONYM. Izložba učenickih radova. ... Upis učenika. In *Mali žurnal*. r. V. č. ?. Beograd: Savić i Komp., 27. VIII. 1898. (Výstava žiackych prác Srbskej kresliarsko-maliarskej školy bude otvorená od 29. 8. do 15. 9. v sále parlamentnej budovy. Zápis žiakov od dnes do 4. 9. v sídle školy na Makedonskej ul. č. 34.)
- ANONYM. Izložba. In *Beogradske novine*. r. III. č. 163?. Beograd: Petar Ćurčić, 16. VI. 1897 (2. výročná (3. celkovo) výstava maliarskej školy.)
- ANONYM. Izložba. In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli*. r. ?. č. 176. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović, advokat, 29. VI. 1897. (O 2. výročnej (3.celkovo) výstave školy. O Kutlíkovej maľbe „Vidovdanské stretnutie 1896“ – tváre v skutočnej veľkosti.)
- ANONYM. Izložba. In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli*. r. ?. č. 170. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović, advokat, 23. VI. 1897. (Výstava je predĺžená.)
- ANONYM. Izložba. In *Srpski zavet. List za politiku, književnost i privredu*. r. I. č. 93. Beograd : Lazar Komarčić (vlasnik i odgovorni urednik). Štamparija D. Dimitrijevića, Ivan-Begova ul. br. 1, 22. VI. 1897. s. (2). („Výstava Srbskej maliarskej školy je predĺžená kvôli viac a viac návštevníkom. – Ozveme sa posledný deň.“)
- ANONYM. Izložba. In *Srpski zavet. List za politiku, književnost i privredu*. r. I. č. 94. Beograd : Lazar Komarčić (vlasnik i odgovorni urednik). Štamparija D. Dimitrijevića, Ivan-Begova ul. br. 1, 24. VI. 1897. s. (1). („Výstava srbskej maliarskej školy bude ešte trvať kvôli neprestajnému mnohopočetnému navštevovaniu zo strany obyvateľov mesta i vnútrozemia.“)
- ANONYM. Izložba. In *Večernje novosti*. r. IV. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 1. II. 1896. (1. výstava Kutlíkových a školských prác. Upozorňujú na Kutl. kompozíciu Prvá obeť smrti.)
- ANONYM. Izložba. In *Večernje novosti*. r. IV. č.?. Beograd : Narodna štamparija, 9. II. 1896 (O výstave maliarskej školy.)
- ANONYM. Izložba. In *Večernje novosti*. r. IV. č.?. Beograd: Narodna štamparija, jún 1898 (O otvorení školskej výstavy.)

- ANONYM. Izložba. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 29. VIII. 1898. (3. výstava školy znateľne pokročila od predošlých.)
- ANONYM. Izložba. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 31. VIII. – 1. IX. 1898. (Výstava školy. Hodné je vidieť aj veľmi pekné práce slečien M. Grujičovej, M. Petrovičovej-Njegoša, D. Nikoličovej.)
- ANONYM. Izložene slike. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 52. Beograd, 2. V. 1896. (Informujú, kde je možné vidieť 3 zo 7 cien školskej lotérie – obrazy správcu školy: vo výklade manufaktúrnej dielne p. Ranka Godjevca v ulici kniežat'a Michala.)
- ANONYM. K. Kutlik. Beleške iz kniževnosti i umetnosti. A.) Srpska. In *Zvezda*. r. II. č. 2. Beograd (Urednik: Janko M. Veselinović), 4. X. 1898. s. 16 (stránkovaný celý ročník.) (Kutlík má zámer utvoriť v Belehrade „Spoločnosť priateľov umenia.“)
- ANONYM. Kada je i kde osnovana Srpska crtačka i slikarska škola? Na Kosančićevom vencu... Da li znate? In *Politika*. r. LXXI. Beograd, 23. jun 1974. s. 21. (+ Kutlíkov fotoportrét.)
- ANONYM. Kirilo Kutlik. In *Pčelar*. r. III. č. 5 a 6. Beograd : Srpsko pčelarsko društvo, maj i jun 1900. s. 65-66. (Kutlíkov nekrológ – stručná biografía a docenenie práce.)
- ANONYM. Kirilo Kutlik. Nekrolozi. In *Pčelar*. r. IV. (Obsah predošlého ročníka.) Beograd : Srpsko pčelarsko društvo, januar 1901. s. IV.
- ANONYM. Krstićeva izložba ikona. In *Beogradske novine*. r. II. č. 93. Beograd : Petar Ćurčić, 7. IV. 1896.
- ANONYM. Kupila sliku. In *Beogradske novine*. r. III. č. ?. Beograd: Petar Ćurčić, 20. XII. 1897. (Belehradské družstvo kúpilo za 800 din. Kutlíkov obraz Vidovdanské stretnutie 1896.)
- ANONYM. Kutlík Cyril. In *Seznam umělecké výstavy. Všeobecná zemská výstava r. 1891 v Praze. Skupina XXIV. síň III. obr. č. 219*. s. 20, 73. Druhé opravené a rozmnožené vydání. Praha : Otto, 1891. (V oboch vydaniach je nesprávne uvedené Kutlíkovo rodisko a rok narodenia.)
- ANONYM. Kutlik Kiril. Prva žrtva smrti. In *Novi čovjek*. r. III. 1927. č. 10/11. s. (82-83, reprodukcia na s. 135).
- ANONYM. Kutlík, Cyril. In *Pyramída. Encyklopedický časopis moderného človeka*. r. VII. č. 73 Ku - Kv. Bratislava : Obzor, júl 1977. s. 2323.
- ANONYM. Kutlikova slikarska škola. In *Radikalac alebo Šabačke novine*. Beograd?, 15. III. 1898. (Úvaha o tom, že nedbanlivosť, či ľahostajnosť sú príčinou nedostatočnej podpory Kutlíkovej maliarskej školy zo strany štátu.)
- ANONYM. Kutlikova škola. Da li znate? In *Politika*. r. LXXXII. č. 25834. Beograd, čtvrtak 9. septembar 1985. s. 18.
- ANONYM. Monah – slikar. Umetnost. In *Beogradske novine*. r. IV. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 19. III. 1898. (O obraze Kutlíkovho žiaka R. Momčilovića (Portét mitropolitu Inokentija). Kutlík odporučil obraz na vystavenie a je ho možné vidieť vo výklade p. Djukanovića a komp.)
- ANONYM. Na Vidov-dan. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine?* r. VII. č.?. Beograd, okolo 15. VI. 1897. (Oboznamuje o 2. výročnej (3. celkovo) výstave maliarskej školy. Spomína, že pribudlo 14 žiakov odkedy má škola pomoc od Ministerstva národného hospodárstva 150 din. mesačne. Geometrické kreslenie vo večernom kurze začal učiť p. Stajić.)
- ANONYM. Na Vidovdan. In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli*. r. ?. č. 153. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović,

- advokat, 6. VI. 1897. (Oznam o otvorení 2. výročnej (3. celkovo) výstavy prác žiakov maliarskej školy na Vítov deň. V sále Veľkej školy potrvá do 21. t. m. Vstup je voľký každodenne a bezplatne. Ak budú dobrovoľné príspevky, dostane najlepší žiak ocenenie. Pozn. Ocenenie má na vysvedčení zaznamenané Dragomir Glišić. Či pozostávalo aj z finančnej odmeny, nevieme.)
- ANONYM. Na Vidovdan. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VII. č. 64. Beograd, 5. VI. 1897. (Oznam o otvorení 2. výročnej (3. celkovo) výstavy prác žiakov maliarskej školy na Vítov deň. V sále Veľkej školy potrvá do 21. t. m. Vstup je voľný každodenne a bezplatne. Ak budú dobrovoľné príspevky, dostane najlepší žiak ocenenie.)
- ANONYM. Nákladom chromolitografického ústavu J. Sluky v Turnově v Čechách vyšli Obrazy Husa a Žižku, prevedené svetlotiskom dľa obrazov mladého, nadaného akademického maliara Cyrila Kutlíka... In *Cirkevné listy*. r. V. č. 2. 1891. s. 34 – 35.
- ANONYM. Napredak slikarske škole. In *Beogradske novine*. r. III. č. 20. Beograd : Petar Ćurčić, 21. I. 1897. s. (2). (Napredovanie maliarskej školy. Teoretická výučba, zoznam prednášajúcich – aj podľa 1. školskej správy.)
- ANONYM. Našim zanatlijima. In *Mali žurnal*. r. III. č. ?. Beograd : Savić i Komp., 28. VIII. 1897. (Upozorňujú remeselníkov na možnosť a podmienky zápisu do Srbskej kresliarsko-maliarskej školy.)
- ANONYM. Nedeljni izleti. Dnevne vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 42. Beograd, 9. IV. 1896. s. 4 ?. (Výlety plánujú odteraz raz týždenne kvôli kresleniu v prírode.)
- ANONYM. Nov ilustrovan list. Dnevne vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 23. Beograd, 22. II. 1896. s. 1?. (Kutlíkov zámer založiť ilustrovaný časopis.)
- ANONYM. Nova slika. In *Beogradske novine*. r. IV. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 16. III. 1898. (O obraze Kutlíkovho žiaka R. Momčilovića (Portét metropolitu Inokentija) a pochvala školy.)
- ANONYM. O Vidovdanskoi izložbi Crtačko-slikarske Škole u Beogradu... Naši odlični učenici. In *Brankovo Kolo*. r. III. č. 26. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 26. junija 1897 (8. julija 1897). s. 830. („Počas výstavy Kresliarsko-maliarskej Školy v Belehrade osobitnú pozornosť priťahujú práce Borivoja Stevanovića, Dragomira Glišića a Kostu Miličevića zo žiakov maliarskeho kurzu; a zo žiakov remeselníckeho kurzu vyznamenávajú sa práce Ranisava Cagića stolára, Djordja K. Protića zlatníka a Emila Rebrića maliara. – Nech žijú!“)
- ANONYM. Odeljenje za dame. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 9. III. 1898. (Dámske oddelenie má už 8 žiačok a v práci napreduje tak ako celá škola.)
- ANONYM. Otputovao. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 21. V. 1898. (Kutlík odcestoval na Slovensko na návštevu rodičov, ktorých nevidel 3 roky, odkedy založil maliarsku školu v Srbsku.)
- ANONYM. Prodajna galerija „Beograd“. 13. 11. u 19 – Otvaranje izložbe Kiril Kutlik – Srpska crtačka i slikarska škola... Kulturni vodič. In *Politika*. r. CV. Beograd : Politika, 8. novembar 2008. s. 11.
- ANONYM. Prodajna galerija Beograd (Kosančićev venac 19), 19: Otvaranje izložbe Kiril Kutlik – Srpska crtačka i slikarska škola... Izložbe. r. XII. č. 4224. In *Blic*. Beograd : Ringier, 13. novembar 2008. s. ?. (S maličkou ČB fotografiou obrazu Udalost' na Čukur česme.)
- ANONYM. Otvorena je izložba. In *Srpski zavet. List za politiku, književnost i privredu*. r. II. č. ?. Beograd : Lazar Komarčić (vlasnik i odgovorni urednik). Štamparija D. Dimitrijevića, Ivan-Begova ul. br. 1, 1. IX. 1898. (3. výročná (4. celkovo) výstava maliarskej školy. Umelecko-

- remeselný kurz je potrebný i pre tých, ktorí chcú navštevovať remeselné školy, ktoré sa majú založiť.)
- ANONYM. Pogoci – O izvlačení srećaka. In *Večernje novosti*. r. IV. č. 182. Beograd : Narodna štamparija, 1. VII. 1896. s. 2.
- ANONYM. Pogoci. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 77. Beograd, 2. VII. 1896.
- ANONYM. Poklon „Deligradu“. Domaće vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VII. č. 51. Beograd, 3. V. 1897. s. (2). (Zorić a Kutlík darovali za Srbskú maliarsku školu oleje na plechu s krajinárskymi motívmi (každý 4 ks) parniku „Deligrad“ Srbskej lodárskej spoločnosti.)
- ANONYM. Pomoć slikarskoj školi. In *Beogradske novine*. r. III. č.?. Beograd: Petar Ćurčić, 9. XI. 1897. (Dj. Vajfert na prihovor ministra osvetly poslal škole 2000 kg. uhliá na kúrenie. Text podľa Kutlíkovho zachovaného konceptu.)
- ANONYM. Posetili školu. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 348. Beograd : Narodna štamparija, 16. XII. 1895. (Minister Kovačević s Valtrovićom navštívili školu.)
- ANONYM. Praha – Humpolec. In *Cirkevník*. r. ?. 16. 7. 1890. (O činnosti Cyrila Kutlíka).
- ANONYM. Praha. Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic... In *Evanjelický Cirkevník*. r. XXI. č. 6-7. 1890. s. 158.
- ANONYM. Preko dve hiljade osoba. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VII. č. 71. Beograd, 21. VI. 1897. s. (5). (Vyše 2000 návštevníkov výstavy maliarskej školy.)
- ANONYM. Produžena izložba. In *Beogradske novine*. r. II. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 11. II. 1896. (Výstava maliarskej školy predĺžená.)
- ANONYM. Prva žrtva smrti. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 23. VI. 1898. (Prvá obeť smrti – známy obraz predal Kutlík bohatému tunajšiemu mešťanovi, ktorý bol tak štedrý, že zaplatil 4 x viac, než je predstaviteľné.)
- ANONYM. Raspust. Vučenje lozova srpske slikarske škole. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 76. Beograd, 29. VI. 1896. (Prázdniny. – Ako na všetkých školách aj v prvej srbskej maliarskej škole p. Cyrila Kutlíka nastanú dnes dvojmesačné prázdniny. Výsledok školenia v prvom roku je veľmi uspokojivý o čom čoskoro budeme informovať čitateľov. Keďže sa ohlásilo viacero žiakov z rôznych belehrad. škôl kvôli cvičeniu v kreslení, od 1. bud. mes. sa otvára kurz, trvajúci len v čase prázdnin. Prihlášky sa prijímajú už teraz. Po prázdninách vstúpi srbská maliarska škola 1. sept. do druhého roku svojej práce. Kto by chcel navštevovať školu počas celých prázdnin, môže sa ozvať správcovi školy, od ktorého dostane program aj všetky potrebné informácie. „Žrebovanie losov srbskej maliarskej školy – bude v pondelok 1. bud. mes. o 11 h. predpoludním v školskej budove, Kosančičev venac č. 12.“)
- ANONYM. Sa Monaške Skupštine. In *Večernje novosti*. r. V. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 29. IX. 1897. („10). Nech jerodjakon Rafailo (Momčilović) pokračuje v maliarskej práci v maliarskej škole p. Kutlíka v Belehrade, a v Rusku zakončí umenie maliarstva.“)
- ANONYM. Sa slave Srpskog Pčelarskog Društva (Svršetak). In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli*. r. ?. č. 342. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović, advokat, 13. X. 1899. s. (3)-(4). (Popis Kutlíkovho obrazu Sv. Simeon.)
- ANONYM. Sa slikarske izložbe. In *Večernje novosti*. r. IV. č. 42. Beograd : Narodna štamparija, 11. II. 1896. s. (1). (O 1. výstave školy. Vymenované Kutlíkove práce. Zo žiackych najväčšiu pozornosť pútajú práce p. Glišiča.)

- ANONYM. Seli se škola. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 90. Beograd, 1. VIII. 1896. s. ?. („Srbská Kresliarska a Maliarska Škola“ p. Cyrila Kutlíka, ktorá sídlila doteraz pri Mestskej bráne – sťahuje sa dnes na ulicu Kráľa Milana oproti Dvoru.“)
- ANONYM. Slika Nj. V. Kralja Milana. In *Male novine. Organ sviju koji slobodu ljube, istini teže, pravdu vrše, sporazum traže, tvore što govore i time služe otadžbini i srpskoj misli*. r. ?. č. 341. Beograd : Pera Todorović (vlasnik i direktor). Odgovorni urednik: Mih. P. Živadinović, advokat, 12. X. 1899. (Popis obrazu kráľa Milana Obrenovića od B. Stevanovića, na základe ktorého získal mladík štipendium od Ministerstva národného hospodárstva na štúdiá v Mníchove.)
- ANONYM. Slikarska škola u Beogradu. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. III. č. 6. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 6. (18.) februara 1897. s. 191. (Preberá článok z Belehradských novín o reorganizácii maliarskej školy – noví profesori na teóriu, nové modely, knihy.)
- ANONYM. Slikarska škola. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. V. č. 190. Beograd, 2. IX. 1895.
- ANONYM. Slikarska škola. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd: Narodna štamparija, 22. VIII. 1898. (Kutlík včera docestoval. Práca školy začne 1. sept., ešte budeme informovať, kedy je zápis žiakov. Výstava maliarských prác žiakov bude koncom mesiaca v parlamentnej budove.)
- ANONYM. Slikarski pitomci. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. IV. č. 46. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 12. (24.) novembra 1898. s. 1472. („Maliarski štipendisti.“ O Kutlíkových žiakoch R. Momčilović v Moskve a K. Miličevićovi v Prahe.)
- ANONYM. Slovenský maliar Cyril Kutlík. In *Slovenský denník*. r. XV. č. 128. 4. VI. 1932. s. 4.
- ANONYM. Správa o obraze Posledné okamihy Husovej slobody. *Cirkevnik*, po apríli 1891.
- ANONYM. Srbi umetnici na Pariskoj izložbi. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. VI. č. 7. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 17. (29.) februara 1900. s. 224. („Cyril Kutlík prisľúbil, že vystaví šesť obrazov, ale doteraz neposlal Odboru pre Parížsku výstavu ani jeden.“ Pozn. Nakoniec bolo posmrtno vystavených 7 jeho obrazov.)
- ANONYM. Srečke srpske slikarske škole. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 52. Beograd 2. V. 1896. s. ?. (Informuje, kde a za koľko je možné kúpiť losy srbskej mal. školy.)
- ANONYM. Srpska crtačka i slikarska škola. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 5. XI. 1898. (Škola sa najnovšie nachádza na Terazijách, na poschodí oproti Ministerstvu osvety – v zodpovedajúcejších priestoroch pre potreby takejto školy. Najmä dámy a remeselníkov opäť vyzývajú na možnosť štúdia.)
- ANONYM. Srpska crtačko-slikarska škola. In *Beogradske novine*. r. IV. č. ? Beograd : Petar Čurčić, 6. XI. 1898. (Škola sa presťahovala na poschodie oproti Ministerstvu osvety – do vhodných priestorov pre taký závod. Do školy pozývajú žiačky, riadnych žiakov i remeselníkov, kt. majú všetci osobitné oddelenia.)
- ANONYM. Srpska slikarska i crtačka škola u Beogradu. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. II. č. 7. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 15. (27.) februara 1896. s. 220. (Školská výstava 4. – 11. febr. 1896, uvádza názvy Kutlíkových diel.)
- ANONYM. Srpska slikarska škola u Beogradu. Vesti iz srpskog sveta. In *Gradjanin. List za avtonomne, prosvetne i materijalne potrebe*. r. II. č. 9. Pančevo : Nikola M. Kosanić (vlasnik, izdavač i odgovorni urednik), 1. III. 1897. (O reorganizácii školy.)

- ANONYM. Srpska slikarska škola. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. VI. č. 15. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 13. (26.) aprila 1900. s. 478. (Informácia o tom, že komisia (zložená z Kutlíkových priateľov a pedagógov školy) má posúdiť, či treba urobiť v škole zmeny, aby mohla fungovať naďalej. Tiež uvádza, že vedenie školy prevzal maliar Rista Vukanović, ktorý chce pokračovať smerom, ktorý položil Kutlík.)
- ANONYM. Srpska slikarska škola. Dnevne vesti. In *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 37. Beograd, 28. III. 1896. s. 3?. (V škole je otvorená i knižnica.)
- ANONYM. Srpska slikarska škola. In *Beogradske novine*. r. IV. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 25. VIII. 1898. (Škola začína 4. sept., zápis je od dnes. Škola sa nachádza na Makedonskej ul. č. 34. Aj tento rok je otvorené ženské oddelenie, ktoré v uplynulom roku navštevovalo 8 žiačok z najznámejších domácností.)
- ANONYM. Srpska slikarska škola. Izložba radova. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 20. VI. 1898. (Úvaha rekapitulujúca 3 roky práce školy a vyzývajúca na pomoc v 4. ročníku. „Všetko v presvedčení, že vôľa a práca musia zvíťaziť. A on (Kutlík) vskutku zvíťazil.“ Výstava prác maliarskej školy bude 10 dní pred začiatkom nasledujúceho školského roka.)
- ANONYM. Srpska slikarska škola. Umetnost. In *Beogradske novine*. r. III. č. ? Beograd : Petar Ćurčić, 29. VIII. 1897. (Upozorňujú na možnosť zápisu do školy pre riadnych a mimoriadnych žiakov.)
- ANONYM. Srpska slikarska škola. Upis učenika. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 26. VIII. 1898. (Škola začína 4. sept., zápis je od dnes. Škola sa nachádza na Makedonskej ul. č. 34. Aj tento rok je otvorené ženské oddelenie, ktoré v uplynulom roku navštevovalo 8 žiačok z najznámejších domácností.)
- ANONYM. Srpska Slikarsko-crtačka Škola u Beogradu. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. III. č. 26. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 26. junija 1897 (8. julija 1897). s. 830. (2. výročná školská výstava, úspešní žiaci a maľba Vidovdanske stretnutie 1896. Podľa belehradskej tlače.)
- ANONYM. Učenički radovi na pariskoj izložbi. Slike za parisku izložbu. In *Večernje Zvono*. r. I. Beograd : Pera M. Jovanović, 6. V. 1898. (Žiaci chystajú práce na školskú výstavu, ktoré chce škola potom poslať aj na parížsku výstavu. Ranosović prihlásil na parížsku výstavu jeden žáner a Kutlík jednu historickú maľbu.)
- ANONYM. Umetničke vesti. In *Beogradske novine*. r. V. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 7. X. 1899. (Kutlík vytvoril ikonu Sv. Simeona a daroval ju Včelárskemu spolku. Spolok ho z vďaky menoval zakladajúcim členom.)
- ANONYM. Umetnički radovi. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 298. Beograd : Narodna štamparija, 29. X. 1899. (O Kutlíkovom cykle malieb „Hrozno zo Smedereva“ a Ubavkićových modelovaných hroznách, ktoré obe – modelované i maľby budú vystavené na svetovej výstave v Paríži v oddelení hospodárstva.)
- ANONYM. Umetnost. In *Večernje novosti*. r. VI. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 31. VII. 1898. (O výstave obrazov žiaka B. Stevanovića v Niši, ktorá nesmierne milo prekvapila. Odporúčenie ministerstvu na podporu 20. ročného mladíka na štúdiá do cudziny.)
- ANONYM. Upis učenika u srpskoj slikarskoj školi. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 209 Beograd : Narodna štamparija, 1. VIII. 1899. (Zápis je od 30. aug. do 4. sept. každodenne. Práca školy v tomto 5. škol. roku začne 5. sept. Pozývajú tých, ktorí majú zámer posvätiť sa umeniu. Pre ženy bude samostatné oddelenie. Nech sa ozvú doterajší žiaci správcovi pred začatím práce školy. Škola sa nachádza v „Sále Mieru“ na Vračari.)

- ANONYM. Upis učenika. Slikarska škola. Doputovao. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 238. Beograd : Narodna štamparija, 30. VIII. 1899. (Zápis žiakov. – Dnes začal zápis žiakov do srb. maliarskej školy v „Sále Mieru“ na Vračari. Zápis trvá do 4. sept. t. r. vrátane, každý deň v čase... Maliarske škola. – V maliarskej škole je zriadené pre dámy samostatné oddelenie a tie sa pozývajú, aby sa prihlásili v čo najväčšom počte. Doterajšie úspechy a každoročne rastúci počet žiakov maliarskej školy sú najlepším odporúčaním pre jej prácu, a aj fakt, že začína piaty školský rok napriek všetkej nepriazni, je najlepším dôkazom, že tu je tento závod potrebný, pretože svojmu poslaniu celkom a vo všetkom zodpovedal. Docestoval. – Správca a zakladateľ srpskej maliarskej školy p. Kutlík, vrátil sa včera so svojou manželkou po školských prázdninách do Belehradu.)
- ANONYM. V Srbském Belehradě. In *Zlatá Praha. Spojené týždenníky Světozor a Zlatá Praha. Kronika*. r. XVII. č. 23. Praha : J. Otto a M. A. Šimáček, 13. 4. 1900. s. 276. (Noticka o Kutlíkovej smrti.)
- ANONYM. Veridba. In *Dnevni list*. r. XVII. Beograd, 18. III. 1899. (Kutlík sa zasnúbil s Miladou, dcérou Franju Nekvasila, tunajšieho inžiniera.)
- ANONYM. Veridbe. In *Beogradske novine*. r. V. č. 77. Beograd : Petar Ćurčić, 18. III. 1899. (Kutlík sa zasnúbil s Miladou, dcérou Franju Nekvasila, inžiniera.)
- ANONYM. Verio se. In *Večernje novosti*. r. VII. č. ?. Beograd : Narodna štamparija, 18. III. 1899. (Kutlík sa zasnúbil s Miladou, dcérou Franju Nekvasila, tunajšieho inžiniera.)
- ANONYM. Verno originalu. In *Beogradske novine*. r. V. č. 141. Beograd : Petar Ćurčić, 24. V. 1899. (Titelbach a Milojević na žiadosť Belehradského nákupného spolku prehliadli odtlačok diplomu spolku, porovnali ho s originálom a skonštatovali, že je odtlačok verný originálu... Pozn. Kutlík sa nespomína, ale pravdepodobne sa jedná o polemiku ohľadom kvality tlače diplomu spolku.)
- ANONYM. Vračarsko pozorište. Otputovali u Minhen. In *Beogradske novine*. r. V. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 9. X. 1899. s. (1)-(2). (Žiak školy E. Rebrić robil dekorácie pre hru vračarského divadla „Sv. Savu“ v hoteli Slavija. Žiaci školy B. Stevanović, D. Glišić odcestovali ako štátni štipendisti na štúdiá do Mníchova.)
- ANONYM. Vredno je videti. In *Mali žurnal*. r. V. č. ?. Beograd : Savić i Komp., 29. VIII. 1898. (Hodno vidieť množstvo cenných prác Srbskej kresliarsko maliarskej školy.)
- ANONYM. Za parisku izložbu. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 345. Beograd : Narodna štamparija, 15. XII. 1899. s. (1). („Ako sa dozvedáme, na parížskej výstave bude okolo 10-tky našich najlepších umelcov – maliarov – vystavovať svoje práce špeciálne na ňu pripravené. Sú to práce osobitnej hodnoty a skoro všetky predstavujú rôzne okamihy z našej histórie. Tu sú tie práce: ... 7., p. *Kutlík* vystaví „Vstup Sv. Sávu do Hilandaru“ – okamih, keď Sv. Sáva ako Rastko prišiel do Hilandaru, aby sa stal mníchom. ...“ Pozn. Takýto obraz Kutlík v Paríži nakoniec nevystavoval.)
- ANONYM. Zanatski večernji kurs. In *Beogradske novine*. r. IV. č. 251. Beograd : Petar Ćurčić, 10. IX. 1898.
- ANONYM. Zosnulí. In *Cirkevné listy*. r. XIV. č. 4. 1900. s. 126. „Ďaleko od rodnej zeme, ktorú vrúcne miloval, v srbskom Belehrade zomrel 4. apríla v 31. roku života Cyrill Kutlík, riaditeľ a majiteľ tamejšej školy maliarskej, syn nášho vysokocť. p. Bohdana Kutlíka, vysl. farára v Dechtariach.“
- ANONYM. Srbi umetnici na Pariskoj izložbi. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo*. r. V. č. 52. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 28. decembra 1899 (11. januara 1900). s. 1652. (Kutlík chystá na Parížsku výstavu Vstup Sv. Sávu do Hilandaru.)

- ANONYM. Kultura. Dnevnička strategija. In *Večernje novosti*. r. LVI. č. ? Beograd : Novosti, sreda 3. decembar 2008. s. ?. (Iba maľba B. Stevanovića s textom: Kiril Kutlik Srpska crtačka i slikarska škola Prodajna galerija Beograd.)
- Ath. Izložba slikarske škole. In *Dnevni list*. r. XV. Beograd, 15. VII. 1897, s. 2.
- B. L. (Biljana Lijeskić) Kutlikova srpska slikarska škola u Beogradu. Kultura. In *Politika*. r. CV. č. 34131. Beograd, 13. novembar 2008. s. 16. (+ tónovaná fotografia z Kutlíkovej školy za stojanmi).
- LIJESKIĆ, Biljana. U Srbiji ima talenata. Priča o Kirilu Kutliku. Kultura. In *Politika*. r. CV. č. 34162. Beograd, 14. decembar 2008. s. 17. (+ farebná fotografia Kutlíkovho autoportrétu I.)
- B.(ETTELHEIM), S.(amuel): Die Familie Kutlík. In *Judaica*. r. III. Bratislava, 1936. s. 10-11 (reprodukcija na s. 10: Prvá obeť smrti).
- B.(orivoje) S.(TEVANOVIĆ?): Smrt našeg najstarijeg slikara. Umrla Beta Vukanović. In *Politika*. r. LXIX. Beograd, 2. novembar 1972. s. 14.
- BACHRATÝ, Bohumír. *Maliarstvo v boji o pokrok*. Bratislava : Pallas, 1977. s. 57.
- BÁLENT, Boris. *Archív ČB fotografií diel CK*. Asi 2 exempláre. Zostavený okolo r. 1941.
- BÁLENT, Boris. *Bibliografia akad. maliara Cyrila Kutlíka (1869-1900)*. Strojopis. 5 s.
- BÁLENT, Boris. Cyril Kutlík – neznámy maliar. In *Elán*. Mesačník pre literatúru a umenie, Orgán Spolku slovenských spisovateľov. r. XI. č. 5. Bratislava : Ján Čietek Smrek, 31. januára 1941. s. 1, 4, reprodukcie: Prvá obeť smrti (s. 3), Autoportrét II. (s. 4), Drotárík (s.5).
- BÁLENT, Boris. *Chronologický súpis malieb Cyrila Kutlíka*. Strojopis. 1957. 4 s. (AVU SNG)
- BÁLENT, Boris. Maliar troch slovanských národov. In *Hlas ľudu*. r. XXXVII. č. 16 (2929). Nový Sad, 19. 4. 1980. s. 14, reprodukcia Drotárík.
- BÁLENT, Boris – BÁLENTOVÁ, Katarína. *Excerpty Kutlíkovej korešpondencie*. Prípravný vedecký materiál. Rukopis. Archív osobných fondov Slovenská národná galéria. 1940. 32 s.
- BARTÁK, Jaroslav. Cyril Kutlík a Lípa tatobitská. In *Dědina. Zpravodaj* č. 9. Nepravidelný zpravodaj. Tatobity : Občanské sdružení Dědina, 28. 2. 2009. s. 5-6. www.dedina.e-obec.cz/download.php?soubor=127 (5. 5. 2009)
- BARTOŠ, Juraj. Doktorandka Iva Paštrnáková na osobnosť a dielo Cyrila Kutlíka vrhla vzácne lúče. Obzory. Príloha Hlasu ľudu pre kultúru, vedu, umenie a literatúru. In *Hlas ľudu*. roč. 64, č. 46. Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlasu ľudu v Novom Sade, 17. 11. 2007. s. 1-2 prílohy. YU ISSN 0018-2869.
- BÉNÉZIT, Emmanuel. Kutlík (Cyril) In *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs. De tous les temps et de tous les pays par un groupe D Écrivains spécialistes français et étrangers. Tome cinquième Houe. – Matisse*. Librairie Gründ, 1956. s. 332. (vyd. z r. 1913 s. ?, vyd. z r. 1976 s. 342). „Kutlík (Cyril) portraitiste et peintre de genre, né à Prague au XIXe siècle, à Belgrade XXe siècle (Ec. aut.) Exposá à Paris en 1900 (E. u).“
- BEŇOVÁ, Katarína. Zbierka umenia 19. storočia. Akvizície Slovenskej národnej galérie v roku 2007. In *Galéria 2007 – 2008. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009. s. 146. ISBN 978-80-8059-141-0.
- BEŇOVÁ, Katarína. Oblúbené dielo [kurátorov]. 60 rokov otvorené. Katalóg výstavy. In *Galéria 2007 – 2008. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009. s. 255-256. ISBN 978-80-8059-141-0. Na s. 255 ČB reprodukcia Sv. Gerazím.
- BLAGOJEVIĆ, D. Od slikarske škole Steve Todorovića, u kojoj se, pored slikarstva, učilo „horalnom crkvenom pojanju i telesnim vežbama“, do današnje Umetničke škole. In *Pravda*. 26. VII. 1934. s. 5.

- BOGDANOVIĆ, Lazar. Srbi slikari. In *Srpski Sion*. 1903. č. 15, s. 440-443.
- BOROZAN, Igor, B. Politička upotreba slike: dinastička konkordija Obrenovići – Petrovići. In *Zbornik Narodnog muzeja. XXII-2 Istorija umetnosti*. Beograd : Narodni muzej, 2012. s. 230-231, 240-241, 250. ISSN 0352-2466. (Na s. 250 reprodukcija: Vidovdanské stretnutie.)
- BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (eds.). Editorial. *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku. K problematike výskumu dejín umenia 19. storočia*. Bratislava : Katedra dejín výtvarného umenia, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2007. ISBN 978-80-89236-33-6, s. 7.
- BUTVIN, Jozef – KOSTNICKÝ, Bohumír – VARTÍKOVÁ, Marta. *Dejiny Slovenska slovom a obrazom II*. Martin : Osveta 1981. obr. na s. 34.
- ČELOVSKÝ, S.(amuel). Spomienka na Cyrila Kutlíka. In *Nový život*. roč. XXXII. č. 6. Nový Sad 1980. s. 535-536 + reprodukcie (obal, s. 3): Drotárik, Zlatík (Félix III. Kutlík z Kulpína), Autoportrét I., Daniel v jame levovej/Svätý Gerazím, Útočisko, Pri ohni, Lovac – záhlavie časopisu.
- ČELOVSKÝ, Samuel. *Mladosť Félixu Kutlíka*. Nový Sad : Obzor 1982. s. 24-25, 295 (obsah).
- ČIEP, Jaroslav. K súpisu prednášok a verejných vystúpení Prof. Dr. Samuela Čelovského (1973 – 2000). In *Nový život*. roč. 52. č. 7-8. Báčsky Petrovec: Kultúra. 2000. s. 444.
- ČIEP, Jaroslav. V Petrovci Bienále slovenských výtvarníkov v Srbsku. Pozornosť opäť upriamená na výtvarníctvo. In *Hlas ľudu*. r. 70, č. 50 (4573), s. 31. Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu, 14. 12. 2013. ISSN 0018-2869.
- ČOROVIĆ, Ljubica. *Vodič kroz Beograd*. Beograd : Kreativni centar 2004. s. 136, 138. ISBN 86-7781-057-9.
- ČUPIĆ, Simona. *Natalija Cvetković*. Biblioteka Žene u srpskoj umetnosti. Beograd : Topy – Vojnoizdavački zavod 2005. s. 7.
- ČURČIN, Milan. Od savremene umetnosti ka secesiji. In *Srpski književni glasnik*. kniga 2. 1901. s. 472-478.
- D. B. (BUKVIĆ, Dimitrije.) Umetnost povezala Slovačku i Srbiju. In *Politika*. r. CV. č. 34132. Beograd : Politika, 14. novembar 2008. s. 48. (+ fotografija z vernisáže výstavy, chybné uvedené meno ako Karel Kutlík namiesto Kiril.)
- DĚDINA, Václav a kol. *Československá vlastivěda. Sv. osmý – umění*. Pod protektorátom Masarykovy akademie. Praha : Sfinx, Bohumil Janda, 1935. s. 261.
- DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Hoteli i kafane XIX veka u Beogradu*. Beograd : Muzej grada Beograda 1987. s. 46, 70, (o Kutlíkovom svokrovi českom inžinierovi a architektovi Františkovi Nekvasilovi s. 69, 70), obr. 12, 21.
- DJURIĆ, Vojislav J. *Milan Milovanović. Slikari i vajari. III. kolo*. Beograd : Prosveta, 1964. s. 5, 6, 19.
- DORČA, Vladimír. Cyril Kutlík, maliar a pedagóg. (4. apríl 2000, sté výročie úmrtia). Klenotnica osobností. Kultúra. In *Hlas ľudu*. roč. 57, č. 16 (3863). Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlasu ľudu v Novom Sade, 15. apríl 2000. s. 12. YU ISSN 0018-2869.
- Dr. S-. Z Vídňě 7. května... (Hold Svatoplukovi Čechovi). In *Národní listy*. č. 128. 9. 5. 1893. (Zmienky o podobizni oslávencovej maľovanej Kutlíkom a o obrazoch s témou Lešetinský kováč.)
- DRAGIČEVIĆ, D. Slikar i iguman. Kultura. In *Politika*. roč. CV, č. 34060. Beograd : Politika, 3. septembar 2008. s. 17. ISSN 0350-4395.

- DRAGOJEVIĆ, Predrag. *Dragomir Glišić (1872 – 1950). 1 Slike: Dijalog sa modernom umetnošću*. Beograd: Autorsko izdanje. Biblioteka Katakombe, 2000. s. 7 – 11, 16, 20, 33, 34, 39, 40, 63, 71, 85, 87, 89, 91, 93, 97, 99, 102 (register). ISBN 86-902161-1-1.
- DRAGOJEVIĆ, Predrag. Dragomir Glišić. In *Zbornik Matice Srpske za likovne umetnosti 25*. Novi Sad : Matica srpska, Odeljenje za likovne umetnosti, 1989. s. 264, 265, 279.
- DRAGOJEVIĆ, Predrag. Dragomir Glišić. Sremčica vek umetnosti. Sremčica : Galerija Trag. Katalóg výstavy (4. 10. – 1. 12. 2007).
- DŽELEBDŽIĆ, Milorad. *Stenografske beleške. O umetničkom školama i društvima. Podaci profesora Dragomira Glišića*. Istorijski arhiv Beograda, 4. januara 1957, s. 4, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 19, 31.
- E. Š. Činnosť galérie v Petrovci. Štrnásť večierok redakcie Multimedia v slovenskej reči. Kultúra. In *Hlas ľudu*. roč. 57, č. 25 (3872). Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlasu ľudu v Novom Sade, 17. júna 2000. s. 25. YU ISSN 0018-2869.
- Ercé (RADVÁNYI, Celo). Kutlík Cyril. In *Slovenská krv*. Bratislava, 1942, s. 274.
- F. M. (MARADA, František). „Cyril Kutlík 1869 - 1900“. Veselé príhody našich umelcov. In *Rolnícké noviny*. r. 39. 16. 11. 1984. č. 272. s. 6.
- FEIST, Peter, H. 13 Homelands and Europe: East and Southeast European impressionists. Bosnia – Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia. In *Impressionist art 1860 – 1920. Volume II Impressionism in Europe and North America*. Edited by Ingo F. Walter. Munich, Koln : Benedikt Taschen verlag GmbH, 1993. s. 528-531, 681, 687, 709.
- FERKO, Vladimír. *Svetom, moje, svetom. Slovenski drotári doma i vo svete*. 1. Vydanie. Bratislava : Tatran 1978. s. 289. (+ Drotárik v obrázkovej prílohe.)
- FILIP, Oto. Kosta Miličević ako maliar a model. Rubrika Kultúra. In *Hlas ľudu*. Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu, 3. 8. 2013, r. 70, č. 31(4554), s. 38. ISSN 0018-2869. (O výstave Kutlíkovho žiaka Kostu Miličevića v Pamätnej zbierke Pavla Beljanského v Novom Sade.)
- FILIP, Oto. Nezabudnutý poklad. K výstave Cyril Kutlík – Srbská kresliarska a maliarska škola (13. 11. – 1. 12. 2008) In *Hlas ľudu*. Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu, 22. 11. 2008, r. 65, č. 47(4310), s. 6. ISSN 0018-2869. (Ohlas na výstavu Kutlíkovej školy v novembri 2008 v Belehrade.)
- FLÉGL, Emil: Zakladatel první malířské školy v Srbsku. Kulturní okénko Podkrkonoší. In *Beseda*. č. 8. Nová Paka, 1940. s. 180.
- FRANCIŠTYOVÁ, Anna. Petrovská galéria je už pomaly primalá. Bohatší sme o 9. Bienále slovenských výtvarníkov v Srbsku. In *Hlas ľudu*. roč. 64, č. 46. Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlasu ľudu v Novom Sade, 17. 11. 2007. s. 16. YU ISSN 0018-2869.
- GLIGORIJEVIĆ, Andra. Treća godišnja izložba. In HÖRMANN, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo : Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898. str. 320. (Bez obrázku, rubrika Smotra. O výstave, prácach žiakov, vyzdvihnutí Momčilović, Glišić, B. Stevanović, Nadežda Petrovićová a Mara Grujićová, tiež o remeselníckych prácach, ešte o Kutlíkových obrazoch: Ohlášky a Čiernohorec na postriežke. Pokus aj o umeleckú kritiku – pochvala, ale aj pomenované výhrady.)
- GLIŠIĆ, Dragomir S. – STEVANOVIĆ, Borivoj St. Izraz zahvalnosti. In *Večernje novosti*. r. VII. č. 284. Beograd : Narodna štamparija, 15. X. 1899. s. 2. (Poďakovanie žiakov, ktorí u Kutlíka zakončili výučbu a pokračujú ako štipendisti na štúdiách v Mníchove.)
- GRÁFOVÁ, Jarmila – WINKLER, Tomáš. *Pozostalost' Kutlíkovcov*. Martin : Matica slovenská, 1971. s. 3. (2 vety o Cyrilovi Kutlíkovi), 28, 31 - 34, 36.

- GRAYZEL, Solomon. Studies in Jewish Bibliography. (Reviewed Work: BERLIN, Charles (ed.) Studies in Jewish Bibliography, History and Literature in Honor of I. Edward Kiev. New York : Ktav Publishing House, 1971. 587 + 139 pages.) In *The Jewish Quarterly Review*, New Ser., Vol. 63, No. 3 (Jan., 1973), pp. 268-271. Dostupné na: www.jstor.org/stable/1453374?seq=1#page_scan_tab_contents (18.1.2008) („Thus Guido Kisch calls attention to a heretofore neglected haggadah illustrator named Cyril Kutlik.)
- GULEJA, Karol. *Svet drotárov*. Martin : Matica slovenská, 1992. s. 116, 198.
- HAKMAN, Stevan. Kirilo Kutlik (Cir.). In *Vreme*. r. ?, č. ?, s. ?
- HALLONOVÁ, Katarína. Drotári v dielach umelcov. Rubrika: Výstavy. (Recenzia výstavy Považského múzea v Žiline 4.5. – 31. 10. 2005 na Budatínskom zámku, ku ktorej je vydaná publikácia od Moniky Škvarnovej: Drotári v dielach umelcov, 2005.) In *Múzeum. Metodický, študijný a informačný časopis pre pracovníkov múzeí a galérií*. 2006/1. <http://www.snm.sk/muzeum/?clanok=188> (18. 1. 2008 „V dielach spadajúcich do druhej polovice 19. storočia postupne prevládol realizmus, so silnejúcimi sociálnymi podtónmi (L. Mednyanský, T. Zemplényi, Cyril Kutlík.“)
- HAN, Verena. Pravac sa slikanim panoom Nadežde Petrović. In *Zbornik muzeja primenjene umetnosti*. č. 12. Beograd, 1968. s. 142.
- HERUCOVÁ, Marta. Interpretácie historických námetov v umení 19. storočia na Slovensku: Príspevok k poznávaniu umelcov a umenia, historických dejov a osobností. In BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (eds.). *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku. K problematike výskumu dejín umenia 19. storočia*. Bratislava : Katedra dejín výtvarného umenia, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2007. ISBN 978-80-89236-33-6, s. 130. (O. i. rozoberá diplomovú prácu Evy Gottliebovej, r. Grilliovej z roku 1975 s názvom *Vývin historického maliarstva na Slovensku od roku 1800 do roku 1939* a uvádza: „V diplomovej práci sa ešte uvádza šesť diel Františka Klimkoviča, z konca storočia Kutlíkove kompozície *Jan Hus* a *Srbskí partizáni...*“ Herucová zároveň reprodukuje Kutlíkovu maľbu *Pri ohni*, nesprávne nazvanú ako *Srbskí partizáni*.)
- HARLAS, F. X. *Malířství*. Praha : Bursík a Kohout, 1908. s. 203. (Zmienka.)
- HRONEC, Vítazoslav (výber). Srbskí a slovenskí výtvarní kritici o maliarovi a pedagógovi Cyrilovi Kutlíkovi (1869 – 1900). Z kultúrneho dedičstva. In *Nový život*. r. XLII. č. 3-4. Nový Sad, 1990. s. 160-167, reprodukcie fotografií na s. 167: podobizeň Cyrila Kutlíka a Hodina v Kutlíkovej škole v r. 1899.
- HRTÁNKOVÁ, Valéria. Cyril Kutlík (1869 – 1900). Archíválie z rokov 1874 – 1978. Akvizície Archívu výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie za roky 1995 – 2002. In *Galéria 2002. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2002. s. 225. ISBN 80-8059-079-6.
- HRTÁNKOVÁ, Valéria. Cyril Kutlík (1869 – 1900). Archíválie z rokov 1893 – 1990. Akvizície Archívu výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie v roku 2003. In *Galéria 2003. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2003. s. 248+249. + foto: Vlastný rukopis – list okolo r. 1890 (Chybne! najskôr to je list brata Gedeona Cyrilovi), foto: Faktúra na plátno na otcovo meno.
- IBROVAC, Miodrag. *Borivoje Stevanović. Retrospektivna izložba 1900 – 1960*. Katalóg retrospektívnej výstavy. Beograd 1960. nepag.
- ik- Kto bol Cyril Kutlík? In *Lud*. r. XXIII. č. 83. 9. 4. 1970. s. 8.
- ILEČKOVÁ, Silvia. Z histórie umeleckých pohľadníc na Slovensku. Tlačené pohľadnice. In *Galéria 2003. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská

- národná galéria, 2004. s. 144-146, 157. + 2 foto pohľadnice: Slovák z Dolnej Oravy + hrad Trenčín (reprodukované rub aj líc).
- IVANIŠEVIĆ, Marko (foto-lito-cinkograf). Gospodine uredniče. In *Mali žurnal*. r. VI. č. ?. Beograd : Savić i Komp., 10. VI. 1899. (Ivanišević reaguje na Kutlíkovu obranu z 29. – 30. 5. 1899. Ivanišević podáva čiastočný popis Kutlíkovej práce Archaniel Michal na diplome.)
- JANDA, Josef. Podrobné informácie o spolcích v obcích: Křížlice. In *Ochotnictvo na Jilemnicku*. (3 diely.) Strojopis, 1930. 2. diel (358 s.), s. 7 (C. Kutlík a F. Kaván), s. 9 (hra Strakonický dudák, asi tá ktorú Kutlík spomína v koncepte v AVU.) Státní okresní archiv Semily, alebo 2. exemplár v Muzeum Jilemnice. Tiež dostupné:
<http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=27674> (4. 10. 2009)
- JANKOVIĆ, Milica (žiačka Vukanovićovej školy). Gospodja Beta Vukanović (rozhovor). In *Misao*. r. VIII. knj. 21, sveska 5.-6. (1. i 16. jula 1926). Beograd : Sima Pandurović, Ratarska 23, Beograd (urednik i vlasnik), 1926. s. 321.
- JANKOVIĆ, Olivera. *Nadežda Petrović izmedju umetnosti i politike*. Beograd : Signature, 2003. s. 16, 78, 81, 139, 141, 143. ISBN 86-83745-18-X.
- JONÁŠ, Martin (preklad). KUTLÍK, Félix ml. Cyril I. In *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava : vlastným nákladom 1931. s. 50-54. Preklad do srbčiny krátený, poprehadzovaná chronológia textu F. Kutlíka, s doplnenými vysvetľujúcimi poznámkami a pridanými faktami podľa školských výročných správ a iných zdrojov. Strojopis. 2 s. Okolo 1975?
- JONÁŠ, Martin (prepis). *Záznamy o Kutlíkovi*. Prepis článku: ANONYM. Kada je i kde osnovana Srpska crtačka i slikarska škola? Na Kosančićevom vencu... Da li znate? In *Politika*. r. LXXI. Beograd, 23. jun 1974. s. 21. a listu publicistu Dragoljuba Čolića zo Zrenjanjina M. Jonášovi zo 16. okt. 1975, ktorý uvádza Kutlíkove bibliografické údaje. (Avšak chybne rok a miesto narodenia podľa: KOLARIĆ, Miodrag. Kutlik, Kirilo. In *Enciklopedija likovnih umjetnosti*. 3 Inj – Portl. Zagreb : Jugoslavenski leksigrafski zavod, 1964. s. 268). Strojopis. 1 s.
- JOVANOVIĆ, Jasna. *Minhenska škola i srpsko slikarstvo*. Katalóg výstavy. Novi Sad : Galerija Matice Srpske, 1985. s. 8, 23, 29, 30, 32, 34, 44-45, 51, 56.
- JOVANOVIĆ, Jasna. *Nadežda Petrović s obe strane objektivna*. (Katalóg výstavy.) Novi Sad : Spomen zbirka Pavla Beljanskog, 2013. s. 15-16, 85. ISBN 978-86-87073-55-5.
- JOVANOVIĆ, Miodrag. *Mihailo Milovanović*. Beograd : Narodni muzej – Užice : Art, 2001. s. 24, 198 (index mien). ISBN 86-7269-055-09.
- JOVANOVIĆ, Miodrag. *Uroš Predić 1875 – 1953. Retrospektivna izložba i 150 godišnjica Galerije Matice Srpske*. Novi Sad : Galerija Matice Srpske – Sombor : Zlatna Grana, 1998. s. 46. ISBN 86-7294-006-7.
- k.: Dejiny Kutlíkovcov (recenzia). In *Slovenské pohľady*. č. 9. 1931. s. 591.
- KAŠANIN, Milan. O Rafailu Momčiloviću. In *Zbornik za likovne umetnosti* 2. Novi Sad : Matica srpska 1966. s. 369, v resumé.
- KISCH, Guido (profesor Dr., New York). Ein slovakischer Haggada – Illustrator. In *Judaica*. Bratislava 1936. r. III. s. 7-9.
- KLÁTIK, Jozef. K výročiam prvých slovenských vojvodinských akademických maliarov. In *Nový život*. Roč. 52. č. 3-4. Báčsky Petrovec: Kultúra. 2000. s. 147-151.
- KLÁTIK, Jozef. Mira Brtková, prvá laureátka Ceny Cyrila Kutlíka za celoživotné dielo v oblasti výtvarného prejavu. Kritiky, recenzie, poznámky. In *Nový život*. r. 52. č. 9-10. Báčsky Petrovec: Kultúra. 2000. s. 542, 543.

- KMEČ, Jan. *Jugoslovensko – slovačke slavističke veze. Knjiga VI.* Novi Sad : Vojvodjanska Akademija Nauka i Umetnosti, 1987. s. 170, 414, 523. pozn. 85, 341, 342. ISBN 86-81125-02-8.
- KNEŽEVIĆ, Vera. Kutlik, Kirilo. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije.* diel 2 K – Ren. Zahreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 164. ISBN 86-7053-001-5.
- Kol. autorov. Predstavitelia hornouhorského výtvarného umenia 19. a začiatku 20. storočia. In *Katalóg aukčnej spoločnosti Soga.* Bratislava : Soga, leto 2000. s. 40-41. COL reprodukcie: s. 40 Vzývanie kríža a Neznámy s okuliarami, s. 41 Nad hrobom a Portrét dievčiny.
- KOLARIĆ, Miodrag. Kosta Miličević 1877 – 1920. In STEVANOVIĆ, Momčilo – KOLARIĆ, Miodrag. *Milan Milovanović, Kosta Miličević.* Katalóg výstavy. Beograd : Narodni muzej, 1960. s. 30, 32.
- KOLARIĆ, Miodrag. Kutlik, Kirilo. In *Enciklopedija likovnih umjetnosti. 3 Inj – Portl.* Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1964. s. 268. (Chybne rok a miesto narodenia.)
- KOLARIĆ, Miodrag. Petrović, Nadežda. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije.* diel 2 K – Ren. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 573. ISBN 86-7053-001-5.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlik, Kirilo. In *Enciklopedija Jugoslavije.* zv. 5 Jugos – Mak. Zagreb : Leksikografski zavod FN RJ, 1962. s. 461.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík Cyril. In *Encyklopédia Slovenska.* zv. III. K – M. Bratislava : Veda Slovenská akadémia vied, 1979. s. 285.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík Cyril. In *Malá československá encyklopedie.* zv. III. I – L. Praha : Academia, 1986. s. 670.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík Cyril. In *Masarykův slovník naučný.* zv. IV. Praha, 1929. s. 255.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík Cyril. In *Ottův slovník naučný.* zv. XV. Praha : Otto, 1900. s. 413.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík Cyril. In *Slovenský náučný slovník.* zv. II. Bratislava – Praha : Litévna, 1932. s. 278.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík Cyril. In *Ottův slovník naučný.* zv. XVIII. Praha : Otto, 1909. s. 851.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Kutlík, Cyril. In *Slovenský bibliografický slovník.* zv. III.. Martin : Matica slovenská, 1989. s. 318.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Vaľkovo. In *Súpis pamiatok na Slovensku.* zv. III. R – Ž. Bratislava : Obzor pre Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, dec. 1969. s. 360, 542.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Vaľkovo. In *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku.* zv. III. Bratislava : Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978. s. 228.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Zoznam vystavovaných diel. 60 rokov otvorené. Katalóg výstavy. In *Galéria 2007 – 2008. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave.* Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009. s. 255-256. ISBN 978-80-8059-141-0.
- KOREKTOR. Crtačko-slikarska škola u Beogradu. Beleške o umetnosti. In *Brankovo Kolo.* r. II. č. 41. Sremski Karlovci : Srpska Manastirska štamparija, 10. (22. oktobra) 1896. s. 1310-1311. (O školskej výstave, ako aj o priebehu výučby v prvom šk. roku. Spomína práce B. Stevanovića a menuje R. Belimarkovića a plukovníka Horstiga.)
- KOSTIĆ, Bratislava. Nekoliko novih podataka o slikaru Kostu Miličeviću. Povodom stogodišnjice rođenja umetnika. In *Sveske. Društvo istoričara umetnosti SP Srbije.* r. 1., č. 3. Beograd : Društvo istoričara umetnosti SP Srbije, 1977. s. 18. YU ISSN 0350-3348.

- KOŠTIĆ, Bratislava. *Novo groblje u Beogradu*. Beograd : JKP Pogrebne usluge, 1999. s. 69, 160, 195 (Kutlík), 69, 164, 195 (Nekvasil).
- KOTALÍK, Jiří (ed.). *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze. K 180. výročí založení (1799 - 1979)*. Praha : Akademie výtvarných umění v Praze – Národní galerie v Praze, 1979. s. 24, 92.
- KOVIJANIĆ, Risto – NOVAK, Viktor. Milan Hodža a Juhoslovania In *Rolnícka osveta*. zv. 6. Prúdy. r. XXII. Bratislava, 1938.
- KRAUT, Vanja. 5. Radjanje moderne i socialno angažovane grafike. In KRAUT, Vanja. *Istorija srpske grafike od XV do XX veka*. Donji Milanovac : Dečije novine – Beograd : Narodni muzej, 1985. s. 195.
- KRAUT, Vanja. *Ljubomir Ivanović*. Beograd : SANU, 1976. s. 8, 10.
- KRAUT, Vanja. *Crteži 19. veka u Srbiji. Katalog zbirke Kabineta grafike Narodnog muzeja – Beograd*. Beograd : Narodni muzej, 1992. s. 14, 100, na s. 101 reprodukcije: č. 359 Starec na stoličke a č. 360 Vrchovitá krajina s vežami. ISBN 86-7269-007-9.
- KRAUT, Vanja. *Crteži srpskih umetnika 19. veka 1800 – 1900*. Katalog Narodnog muzeja. Beograd : Narodni muzej, 1974. s. 41, 42, 85, 86, 105, obr. 166 Vrchovitá krajina s vežami, 167 Starec na stoličke.
- KRAUT, Vanja. *Crteži srpskih umetnika iz zbirke Narodnog muzeja (1830 – 1930)*. Katalog výstavy. Beograd : Narodni muzej, dec. 1972. s. 9.
- KRSTIĆ, Dj.(ordje). G. Kirilu Kutliku „Upravniku slikarsko-crtačke škole.“ In *Dnevni list*. r. XIV. č. 209. Beograd, sreda 25. IX. 1896. s. 3 (ad 4). (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- KRSTIĆ, Djordje. ?. In *Mali žurnal*. r. VI. č. ?. (č. 151 bolo 2. VI. a č. 166 19. VI.) Beograd : Savić i Komp., 10. VI. 1899. (Neopodstatnené štvanie a nadávanie na Kutlíka a jeho obrazy, spochybnenie úrovne jeho vzdelania.)
- KUSOVAC, Nikola – VRBAŠKI, Milena – GRUJIĆ, Vera – KRAUT, Vanja. *Stevan Todorović*. Beograd : Narodni muzej – Novi Sad : Galerija Matice Srpske, 2002. s. 64, 225. ISBN 86-7269-062-1.
- KUSOVAC, Nikola. *Slikar Djordje Krstić 1851 – 1907*. Beograd : Narodni muzej, 2001. s. 53, 105, 206, 215, 219.
- KUSOVAC, Nikola. *Srpsko slikarstvo 18 i 19 veka. Katalog zbirke*. Beograd : Narodni muzej, 1987. s. 202, 203, 241.
- KUSOVAC, Nikola. Život i delo slikara Nikole Milojevića (1865 – 1942). In *Zbornik Narodnog muzeja VII*. Beograd : Narodni muzej, 1973. s. 83.
- KUTLÍK, Félix ml. Cyril I. In *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava : vlastným nákladom, 1931. s. 50-54, 74, reprodukcije: s. 47 Křížlická fara, s. 49 Křížlický kostol, s. 50 Prvá obeť smrti, s. 51 Jan Hus a Jan Žižka, s. 52 Jan Amos Komenský – Pod' sem, synu, uč sa byť múdрым! a Drotárik, s. 54 Ohlášky, s. 72 Jozefa Jaroslava Kutlíková-Potocká, s. 73 Rodinný dom Potockých v Potoku.
- KUTLIKOVA, Milada. † Kirila B. Kutlika. Oglas. In *Večernje novosti*. r. VIII. č. 94. Beograd : Narodna štamparija, 3. IV. 1900. s. 8. (Oznámenie o úmrtí. Druhé z troch opakovaní oznámenia.)
- KUTLIKOVA, Milada. † Kirila B. Kutlika. Oglas. In *Večernje novosti*. r. VIII. č. 95. Beograd : Narodna štamparija, 4. IV. 1900. s. 7. (Oznámenie o úmrtí. Tretie z troch opakovaní oznámenia.)
- I- (ALEXY, Janko). Maliar Cyril Kutlík. In *Slovenský magazín*. r. V. č. 5. 1944. s. 13.

- LJUBINKO. Prva žrtva smrti. Kiril Kutlik. In *Nada*. r. III. č. 21. Sarajevo : Zemljanska vlada za B. i H., 20. okt. (1. nov.) 1897. s. 416-417. reprodukcia: s. 412 Prvá obeť smrti a fotoportrét. (Analýza Prvá obeť smrti a stručný životopis (jediný za života?))
- MALÁST, Vladislav. *19. stor.: Cyril Kutlík, Drotárik, 1896. V slzavom údolí. Pocity a nálady vo výtvarných dielach*. Textové podklady pre lektorov k projektu Všeobecnej úverovej banky a SNG „Výlety za umením 2009“, s. 24, 27, obr. príloha k téme V slzavom údolí.
- MEDAKOVIĆ, Dejan. Prve slikarske škole i njihovi pokretači. In *Univerzitetski vesnik*. roč. V. č. 94. s. 4. 6. maj 1954.
- MEDAKOVIĆ, Dejan. *Srpska umetnost u XIX. veku*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1981. s. 54, 220, 230, 234, 296.
- MEDAKOVIĆ, Dejan. *Srpski slikari XVIII – XIX veka. Likovi i dela*. Matica Srpska, 1968. s. 235, 291, 308, 361.
- MEDAKOVIĆ, Dejan. *Srpski slikari XVIII – XX veka*. Beograd : Prosveta 1994. s. 194, 232. ISBN 86-07-00757-2.
- MEDAR (neskôr RISTIĆ), Vera. Prva umetička škola u Beogradu. In *Lik*. r. I. č. 1. Beograd, 29. 11. 1950. s. 4.
- MENSATORIS, Vojtech. K dielu Jozefa Hanulu. In *Z novších výtvarných dejín Slovenska*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1962. s. 147, 538 (o Cyrilovi Kutlíkovi zmienka).
- MERENIK, Lidija. *Nadežda Petrović. Projekat i sudbina*. Biblioteka Žene u srpskoj umetnosti. Beograd : Topy – Vojnoizdavački zavod, 2006. s. 9, 128-129.
- MIHAILOVIĆ, Milivoje. Prva slikarska škola u Srbiji. In *Politikin zabavnik*. roč. XVII. č. 192. Beograd, 3. sept. 1955, s. 3.
- MIHAILOVIĆ, Milivoje. Kiril Kutlik osniva prvu slikarsku školu u Beogradu. Likovni pregled. In *Savremenik* (literárny časopis). r. X. č. 53. Beograd, oktobar 1955. s. 436-440.
- MILJINKOVIĆ, Ljubica. *Nadežda Petrović 1873 – 1915. Put časti i slave. Posvećeno stovadesetogodišnjici rodenja*. Beograd : Narodni muzej – Čačak : Umetnička galerija Nadežda Petrović Čačak, 1998. s. 153.
- NEDOBRÝ, Jozef (farár). Zprávy. Častkov. In *Cirkevné listy*. r. IX.. č. 3. 1895. s. 54-55.
- NIEBAUER, J. Malíř Cyril Kutlík. Kultura In *Kostnické jiskry*. r. XX. č. 68. 8. 6. 1983. s. 3.
- NIKOLOVA, Maja. *Umetničke škole u Srbiji do 1941. Habilitacioni rad za sticanje zvanja višeg kustosa*. Mentor : Vera Ristić muzejski savetnik. Beograd, 1993. Strojopis. s. 8-11.
- NIKOLOVA, Maja. *Umetničke škole u Srbiji do 1941*. Katalóg výstavy. Beograd : Pedagoški muzej, 1993. s. titilná strana, 4-5.
- NOVOTNÝ, Bohuslav – KAHOUN, Karol – BACHRATÝ, Bohumír. *Slovensko v obrazoch. Výtvarné umenie*. Martin : Osveta, 1991. s. 229, 372, COL reprodukcia č. 361: Drotárik, v registri autorov v cudzích jazykoch č. 361.
- OBIČAN, Jovan. Kičica je pobedila. In *Novo vreme*. r. IV. č. 826. 1944. s. (8), Božićni dodatak. („Štetec zvíťazil“. Preklep: otvorenie ako štátnej školy bolo pred Božić (Vianoce) 1905, nie 1906.)
- OSUSKÝ, Samuel. Dejiny Kutlíkovcov. Recenzia. In *Viera a veda*. r. II.. č. 4. 1931. s. 190 (o Cyrilovi Kutlíkovi 1 veta.)
- (PAŠTRNAKOVA, Iva). Biografije (Cvetković, Glišić, Ivanović, Miličević, Milovanović, Momčilović, Petrović, Popović, Stevanović). In VUČINIĆ, Zdravko (a kol.). *Kiril Kutlik – Srpska crtačka i slikarska škola*. (Katalóg výstavy.) Beograd : Prodajna galerija Beograd, 2008. s. 45-47. ISBN 978-86-84393-64-9.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Cyril Kutlík. In BRZOŇ, R. (et al). *Humpolec v zrcadle času. III. Osobnosti*. Humpolec : Město Humpolec, 2012, s. 86-87. ISBN 978-80-260-2398-2.

- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Cyril Kutlík. Zakladateľ Srbskej kresliarsko-maliarskej školy. In *Galéria 2002. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2002. s. 155-170. (Reprodukcie.)
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. České a slovenské vplyvy na kultúrny vývoj Srbska koncom 19. storočia. In *Slovanský přehled*. vol 94. č. 2. Praha : Historický ústav Akademie věd České republiky, 2008. s. 294-298. ISSN 0037-6922 (Doplňky o Kutlíkovej škole a architektovi Nekvasilovi ku kapitole *Kulturní vývoj v samostatném Srbsku* autora Ondřeja Vojtěchovského v tretej časti *Srbsko knížecí a královské* publikácie PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005.)
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Hus, Žižka a Komenský v maľbách Cyrila Kutlíka a podiel vydavateľov z Podkrkonošia. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník*. sv. 21. Semily : Státní okresní archiv Semily – Turnov : Muzeum Českého ráje, 2008. s. 43-60. . ISBN 978-80-86254-18-0, ISSN 1211-975X.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. K životu a dielu maliara Cyrila Kutlíka. Komparatívny výskum v belehradských a bratislavských umeleckých zbierkach. In *Galéria 2006. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2007. s. 61-72, ISBN 978-80-8059-124-3 (ČB reprodukcie v texte).
- PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik – slikar portreta, žanra i istorijskih slika. In *Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske*. č. 39. Novi Sad : Matica srpska, 2011. s. 215-251. ISSN 0352-6844. (Doposiaľ najrozsiahlejší text, venovaný dielu Kutlíka, reprodukcie.)
- PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik i František Nekvasil – zaboravljena imena iz kulturne istorije Smedereva. In *Smederevski zbornik*. č. 2. Smederevo : Muzej u Smederevu, 2009. s. 73-97.
- PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik, osnivač Srpske crtačko-slikarske škole i njegovo delo u Srbiji. In *Godišnjak grada Beograda*. knj. LII. Beograd : Muzej grada Beograda 2005. s. 135-170. ISSN 0436-1105 (ČB reprodukcie v texte).
- PAŠTRNAKOVA, Iva. Kutlik, Kiril (Kutlík, Cyril). In *Srpski biografski rečnik*. zv. 5. Novi Sad : Matica srpska, 2011. s. 457 – 458. ISBN 978-86-7946-085-1. (Heslo v Srbskom biografickom slovníku.)
- PAŠTRNÁKOVÁ, I. Listy Kutlíkových študentov a koncept belehradskej Spoločnosti priateľov umenia. In CREA-AE 2014 [elektronický zdroj]. Zohor : Virvar, 2014. s. 173-183 [online] ISBN 978-80-89693-03-0. Dostupné na: http://www.kreativnevzdelavanie.sk/media/CREA-AE_2014.pdf
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Majster štetca Cyril Kutlík. In *História*. r. III. č. 4. Bratislava : Pro Historia, 2003. s. 36-37, ISSN 1335-8316, reprodukcie: fotoportrét C. Kutlíka, Drotárik, fotografia zo školy C. Kutlíka.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Malířské realizace Cyrila Kutlíka pro Humpolec koncem 19. století. In *Vlastivědný sborník Pelhřimovska*. r. 21/2010. Pelhřimov : Muzeum Vysočiny Pelhřimov, 2012. s. 7-29. ISBN 978-80-87228-06-7.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. *Obraz človeka v kresbe a maľbe slovenských umelcov XIX. storočia. Portrét v tvorbe maliara a výtvarného pedagóga Cyrila Kutlíka*. Doktorská dizertačná práca. Bratislava : Univerzita Komenského, Pedagogická fakulta, 2008. (Spolu 237 s.) 197 s. textu, 16 príloh.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Osudy domu z obrazu Ludovíta Fullu. Podkrkonošská architektúra pre Kutlíkovcov na Liptove. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědná ročenka*. zv. 24. Semily : Státní okresní archiv Semily – Turnov : Muzeum Českého ráje, 2011. s. 232-244. ISBN 978-80-86254-23-4, ISSN 1211-975X.

- PAŠTRNAKOVA, Iva. Pisma Kutlikovih učenika i Družina prijatelja umetnosti. In *Zbornik Narodnog muzeja. XIX-2 Istorija umetnosti*. Beograd : Narodni muzej, 2010. s. 413-452. ISSN 0352-2466.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Portrét v tvorbe Cyrila Kutlíka. In BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (eds.). *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku. K problematike výskumu dejín umenia 19. storočia*. Bratislava : Katedra dejín výtvarného umenia, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2007. s. 203-228. ISBN 978-80-89236-33-6 (Nezakomponovaná korektúra, takže chybne napr.: dátum Kutlíkovho úmrtia.)
- PAŠTRNAKOVA, Iva. Predlošci za crtanje i nastavni programi u Srpskoj crtačkoj i slikarskoj školi Kirila Kutlika. In *Rad Muzeja Vojvodine 49. Godišnjak vojvodjanskog muzeja*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2007. s. 107-128. ISSN 1450-6696. (V texte ČB reprodukcie.)
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Príbeh vytrvalosti – Cyril Kutlík. In *Médium. Časopis so skautským duchom*. r. XI. č. 1. Bratislava : Slovenský skauting, 2006. s. 34-35. ISSN: 1335-4493 ČB reprodukcia na s. 35 náčrt realizácie pre belehradské divadlo Udalost' na Čukur Česme.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Slavic Ethnographic Motifs in Paintings of Cyril Kutlík. In MERENIK, L. (ed.) *Zbornik Seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu. r. 8. The Journal of Modern Art History Department Faculty of Philosophy University of Belgrade*. 8. Beograd : Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu – Atenaion, 2012. s. 69-86. ISSN 2217-3951.
- PAŠTRNÁKOVÁ, I. Slovák Cyril Kutlík a jeho Srbská kresliarska a maliarska škola. In *Kreatívne vzdelávanie [elektronický zdroj]*. Zohor : Virvar, 2013. s. 14, 500-529 [online]. ISBN 978-80-970513-5-8. Dostupné na: <http://www.kreativnevzdelavanie.sk/media/KV2013.pdf>
- PAŠTRNÁKOVÁ, I. Umenie v službách budovania národnej identity. Maľba Vidovdanské stretnutie 1896 od Cyrila Kutlíka. In *Slovenské umenie, alebo umenie Slovákov, fikcia alebo skutočnosť*. Báčsky Petrovec : Múzeum vojvodinských Slovákov, 2014. s. 8-26. ISBN 978-86-89771-01-5.
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Výskum tvorby a aktivít maliara Cyrila Kutlíka v Srbsku a na Slovensku. 5. Výtvarnícke snemovanie (2). In *Nový život*. Roč. 60. č. 5-6. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2008. s. 50-58. ISSN 0351-3610 (Poznámky k textu chybne posunuté o jednu. Chybne nar. Nekvasila, má byť 1843. Chybne Zdena a Milada Nekvasilové – správne: Zdena najmladšia navštevovala Kutlíkovu školu, Milada od nej staršia. Reprodukcie diel.)
- PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Zakladateľ srbskej maliarskej školy Cyril Kutlík. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník. sv. 15*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2002. s. 87-119. ISBN 80-86254-07-0, ISSN 1211-975X. (Reprodukcie.)
- PAUNOVIĆ, Siniša. Najstarija umetnička škola na Balkanu. Škola u kojoj se učilo i slikarstvo i bon-ton. In *Politika*. r. XXXIV. Beograd, 11. – 13. aprila 1936. s. 17.
- PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. Výtvarné umenie v rokoch 1848 - 1900. Časť IV. Kapitola II. In *Dejiny Slovenska II*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1968. s. 623.
- PETROVIĆ, Veljko. Beogradsko slikarstvo početkom XX. veka. In *Umetnički muzej 3*. Beograd, 1949. s. 7-9.
- PINTEROVÁ, Zuzana. Cyril Kutlík. In GLATZ, Anton C. (ed.). *Slovenské maliarstvo 19. storočia*. Expozície Slovenskej národnej galérie zámok Zvolen. Katalóg. Slovenská národná galéria, 1977. s. 66.
- PODUŠEL, Ľubomír. Cyril Kutlík. In *Čas a súvislosti. Slovenskí výtvarní umelci absolventi a poslucháči vysokých umeleckých škôl v Prahe*. Katalóg výstavy, ktorá bola v marci 1997

- v Bratislave a v máji 1997 v Prahe. Nitra : Nitrianska galéria, 1996. s. 13, 26, 27. COL reprodukcia na s. 27 Drotárik + Registre.
- PODUŠEL, Ľubomír. *Ľudovít Csordák*. Košice : Centrum Gallery – Bratislava : FoArt, 2013. ISBN 978-80-89664-00-9. s. 53-55, pozn. 58.
- POLÁK, Josef. O maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi. Príspevky. In *Slovenské pohľady*. r. XLVIII. 1932. č. 6. s. 381-382.
- POPOVIĆ, Vladimir. *Pejzaž u srpskom slikarstvu 1900 – 1941. Iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu*. Katalóg výstavy. Beograd : Narodni muzej, 1975. s. 8.
- PREMOVIĆ, Nenad. Škola Kirila Kutlika. Iz prošlosti. In *Bраниčevo*. Časopis za književnost kulturna i društvena. r. XXXIII. č. 3/4. 1987. s. 101-102. ISSN 0006 – 9140.
- PROTIĆ, Miodrag, B. *Srpsko slikarstvo XX veka*. Beograd : Nolit, 1970. s. 34, 43, 45-46, 48, 52, 58-59. I) 319 - (1) + (9) s. + 244 repr.; II) 327 - 578 (579) + (7) s. + 482 s, s. 583 - 596 (2) index mien.
- PROTIĆ, Miodrag – MEDAKOVIĆ, Dejan – ĆELIĆ, Stojan: *Milan Milovanović. Slikari i vajari. III kolo*. Beograd : Prosveta, 1964.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Emanuel Muanović – Maša (1886 – 1944). In *Sveske*. č. 11-12. Beograd : Društvo istoričara umetnosti, 1981. s. 49-50. YU ISSN 0350-3348.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Karlovačka crtačka škola 1809 – 1866. Knjiga Žarka Dimića, Karlovačka umetnička radionica i Muzej grada Novog Sada, 2007. (Recenzia.) In *Rad Muzeja Vojvodine* 49. Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2007. s. 300-301. ISSN 1450-6696
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Momčilović, Djordje. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije*. diel 2 K – Ren. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 366. ISBN 86-7053-001-5.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Muanović, Emanuel. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije*. diel 2 K – Ren. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 389. ISBN 86-7053-001-5.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. *Rafailo (Georgije) Momčilović. Monah slikar i mučenik (1875 – 1941)*. 1. vydanie. Beograd : Itaka, 1998. s. 7-8, 28, 50, 54, 58, 60-61, 63.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. *Rafailo (Georgije) Momčilović. Monah slikar i mučenik (1875 – 1941)*. 2. Vydanie. Beograd : Itaka, 2009. s. 5, 9-10, 53-55, 57, 61, 65, 67-68, 70. Fotografie a prepis Rafailových listov z AVU SNG: s. 78-82.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Rafailo Momčilović 1875 – 1941. 40 godina od smrti jeromonaha, slikara, oca Rafaila. In *Pravoslavljje. Novine Srpske patrijaršije*. roč. XV. č. 347. Beograd, 1. sept. 1981. s. 7.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. *Slikar Nikola Milojević 1865 – 1942*. Beograd : Proces – Produkt – Inženjering, 1999. s. 28, 61-63, 67.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Slikarsko delo Rafaila Momčilovića nastalo u Šišatovcu (1935 – 1941). In *Manastir Šišatovac. Zbornik radova*. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti Balkanski institut – Matica srpska – Društvo istoričara umetnosti, 1989. s. 307.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Srpska rezbarska škola Jaroslava Krejčika u Beogradu (1905 – 1914). In *Zbornik*. br. 28/29. Poseban primerak. Beograd : Muzej primenjene umetnosti, 1984/85. s. 127.
- RAJČEVIĆ, Uglješa. Vojislav T. Stevanović (1871 – 1956). In *Razvitak*. č. 2. Zaječar, 1983. s. 87, 91-92, 94.
- RAUŠAR, Josef Zd. O Česích v Srbsku. In *Vídeňský národní kalendář* na r. 1907. r. II. Vídeň. s. 104, „Kutlík zakladatel malířské školy srbské, zemřel na suchotě v Belehradě“

- RAUŠAR, Josef Zd. *Vzpomínky na Srbsko z let 1884 – 1897 a na naše krajany v něm*. Praha, 1932. s. 79 (Desať riadkov o Cyrilovi Kutlíkovi).
- REJCHRT, Luděk. *Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích*. 1. strojopisné vyd. Praha : Kalich, 1978. (o Cyrilovi Kutlíkovi zmienka, o jeho otcovi Bohdanovi I. 18 strán).
- REJCHRT, Luděk. *Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích*. 2. vyd. Praha : Pierot, 2004. Kapitola o Bohdanovi Kutlíkovi, jeho rodine a pôsobení v Podkrkonoší.
- RISTIĆ (predtým MEDAR), Vera. *Srpska slikarska škola Kirila Kutlika*. Katalóg výstavy. Beograd : Galerija kulturnog centra Beograda, 1964. nepag. 6 s.
- RISTIĆ, Vera. *Beta Vukanović*. Biblioteka Žene u srpskoj umetnosti. Beograd : Topy – Vojnoizdavački zavod – Muzej grada Beograda, 2004. s. 9-10, 12, 15-16.
- RISTIĆ, Vera. Vukanović, 1. Rista. In *Enciklopedija likovnih umjetnosti. 4 Portl - Z*. Zagreb : Jugoslavenski leksigrafski zavod, 1966. s. 559-560.
- RISTIĆ, Vera. *Impresionizam iz zbirki Narodnog muzeja u Beogradu*. Katalóg výstavy. Beograd : Narodni muzej, oktobar 1972. s. 57-58, 61, 68, 70.
- RISTIĆ, Vera. Lazarević, Andjelina. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije*. diel 2 K – Ren. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 179. ISBN 86-7053-001-5.
- RISTIĆ, Vera. *Milan Milovanović 1876 – 1946*. Katalóg výstavy. Beograd : Narodni muzej, 1986. s. 6-7, v resumé, v biografii.
- RISTIĆ, Vera. Nove tendencije. In RISTIĆ, Vera – KUSOVAC, Nikola. *Srpsko slikarstvo krajem XIX veka*. Katalog izložbi u okviru proslave stogodišnjice rođenja slikarke Nadežde Petrović. Opovo : Galerija Jovan Popović – Beograd : Narodni muzej, 1973. s. 18, 23-24, 32, obr. 20-22.
- RISTIĆ, Vera. *Pleneristi*. Katalog izložbe mart – april 1960. Beograd : Narodni muzej, 1960. s. 6, 9-10, 12.
- RISTIĆ, Vera. *Pleneristi i impresionisti*. 3. Pokretna izložba slika. Katalog. Beograd : Narodni muzej, 1967. s. 5-6, 10-14.
- RISTIĆ, Vera. Rista Vukanović. In *Zbornik za likovne umetnosti I*. Novi Sad : Matica srpska, 1965. s. 367, 368, 369.
- S-. Z Vídně. (K oslavě Svatopluka Čecha). In *Národní listy*. květen 1893. (Zmienka o dare br. Kudlicza Sokolskej jednoty. Darom bol Kutlíkov obraz Kováč umiera).
- S. P. (POPOVIĆ, Savo). Galerija Beograd : Sećanje na Kutlikovu školu. Radjanje likovne akademije. In *Večernje novosti*. r. LVI. č. ? Beograd : Novosti, četvrtak 13. novembra 2008. s. 37. (+ farebná fotografia Kutlíkovho autoportrétu I.)
- POPOVIĆ, Savo. Kroz salone i galerije: Preko trnja do zvezda. In *Večernje novosti*. r. LVI. č. ? Beograd : Novosti, ponedeljak 17. novembra 2008.
- SAUČIN, Ladislav. *Slovenské maliarstvo, grafika a sochárstvo 1850 – 1900*. Skriptá. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1973. s. 31-32.
- SEDLÁŘ, Jaroslav (preklad GREČNEROVÁ Božena). Cyril Kutlík. In *Realistické maliarstvo 19. st*. Bratislava : Pallas, 1979. s. 84-85.
- SEKULIĆ, Jovan. *Minhenska škola i srpsko slikarstvo*. Beograd : Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 2002. s. 25-26, 104, 107, 110.
- SIMIĆ, Nenad. *Petar Ubavkić (1850 – 1910). Život i rad prvog skulptora obnovljene Srbije*. Beograd : Biblioteka grada Beograda, 1989. s. 250-251, 278, 357.

- SIMIĆ-MILOVANOVIĆ, Zora. *Izložba srpskog slikarstva XVIII i XIX veka. Povodom stogodišnjice od osnivanja Narodnog muzeja. Otvorena na dan oslobođenja 20 – og oktobra 1945 godine*. Beograd : Umetnički muzej, 1945. s. 21, 24.
- SIMIĆ-MILOVANOVIĆ, Zora. Prve umetničke škole u Beogradu. In *Godišnjak muzeja grada Beograda*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1955. s. 331-340, 350-351. (Na s. 331 Kutlíkov fotoportrét, na s. 334 foto z vyučovania v Kutlíkovej škole, na s. 336 foto budovy školy v hotely London, na s. 337 foto budovy školi v dome Slavija na Triede mieru.)
- SIMIĆ-MILOVANOVIĆ, Zora. *Srpska umetnost novijeg doba*. Beograd : Narodni univerzitet, 1950. s. 34.
- SKLABINSKÁ, Milina – MOSNÁKOVÁ, Katarína. *Slováci v Srbsku. Z aspektu kultúry*. 1. vyd. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2012. s. 90.
- SKLABINSKÁ, Milina – MOSNÁKOVÁ, Katarína. *Slováci v Srbsku. Z aspektu kultúry*. 2. doplnené vyd. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2013. s. 90.
- SLEPČANOVÁ, Mária. *Cyril Kutlík: Mládenec ošetrujúci leva (Daniel v jame levovej)*. Znalecký posudok. Bratislava, 12. 1. 2001. 7 s.
- SLIJEPEVIĆ, Ljiljana. *Borivoje Stevanović*. Niš : Radnički univerzitet – Centar za kulturu, 1965. nepag. (O Cyrilovi Kutlíkovi na predposlednej strane.)
- STAMENKOVIĆ, Slavica. *Umetnička dela u legatima Muzeja grada Beograda*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1996. č. 293. (Reprodukcija dnes strateného Portrétu dievčaťa.)
- STEVANOVIĆ, Momčilo. Milan Milovanović 1876 – 1946. In STEVANOVIĆ, Momčilo – KOLARIĆ, Miodrag. *Milan Milovanović, Kosta Miličević. Katalog izložbi*. Beograd : Narodni muzej, 1960. s. 7-8.
- STEVANOVIĆ, Momčilo. *Nadežda Petrović*. Katalóg výstavy. Beograd : Prosveta, 1959. s. 7.
- STOJANOVIĆ, Ljiljana. Sećanje na Kirila Kutlika. Kulturni život. Iz kulturne istorije Beograda. In *Politika*. r. LXXII. č. 22230. Beograd, 25. avgust 1975. s. 11.
- STOJANOVIĆ, Sreten (sochár). Retrospektivna izložba Koste Miličevića. In *Vreme*. roč. XVI. č. 5368. 23. XII. 1937. s. 7.
- SUJIĆ, Vasilije, B. Likovna kritika. Škola za besposličare. In *Večernje novosti*. r. LVI. Beograd : Novosti, utorak 18. novembra 2008. s. 31.
- ŠELMIĆ, Leposava. *Srpsko slikarstvo 18 i 19 veka. Odabrane studije*. Novi Sad : Galerija Matice srpske, 2003. s. 444.
- ŠIJANAC, Franc Dr. (konzervator Zavoda za spomeniško varstvo, Maribor). Akademije umetničke u FNRJ. In *Enciklopedija likovnih umjetnosti. 4 A – Čus*. Zagreb : Jugoslavenski leksigrafski zavod, 1959. s. 26.
- ŠKVARNOVÁ, Monika. *Drotári v dielach umelcov*. Žilina : Považské múzeum v Žiline, 2005. s. 22, 26, 27.
- ŠUICA, Nada. Ratni slikar Dragomir Glišić. In *Vesnik Vojnog muzeja u Beogradu*. č. 15. Beograd : Vojni muzej, 1969. s. 153.
- ŠUICA, Nada. *Dragomir Glišić ratni period 1914 – 1918*. Katalog izložbe. Beograd : Vojni muze, 1983. V biografii s. 8.
- T.(ODOROVIC), Stev(an) M. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. Slikarstvo. Umetnost. In *Narod*. r. I. 10. a 11. IX. 1896. s. 6?. I. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- T.(ODOROVIC), Stev(an) M. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. Nastavak. Slikarstvo. Umetnost. In *Narod*. r. I. september 1896. II. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)

- T.(ODOROVIĆ), Stev(an) M. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. Nastavak. Slikarstvo. Umetnost. In *Narod.* r. I. 12. – 15. IX. 1896. III. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- T.(ODOROVIĆ), Stev(an) M. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. Svršetak. Slikarstvo. Umetnost. In *Narod.* r. I. 12. – 15. IX. 1896. IV. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- TOLNAI, Alfréd. Egy Szlovák festőről, aki Hagadánkat illusztrálta. – Kutlik Cyrill – In *Mult és jövő.* r. XXII. Budapes, április 1932. s. 100-102. (+ reprodukcie.)
- TOLNAI, Alfred. Von einem slovakischen Haggada – Illustrator. In *Jüdisches Familienblatt.* r. VII. č. 8. 20. april 1932. s. 96-97.
- TOMAN, Hugo Prokop. Kutlík Cyril In *Nový slovník československých výtvarných umělců.* 2. vyd. Praha, 1936. s. 360. (Text zhodný s heslom z 1. vydania z roku 1927 pod názvom Slovník výtvarných umělců.)
- TOMAN, Hugo Prokop. Kutlík Cyril In. *Slovník výtvarných umělců.* 1. vyd. Praha : B. Kočí, 1927. s. 165, 434.
- TOMAN, Hugo Prokop. Kutlík Cyril. *Nový slovník československých výtvarných umělců.* 3. vyd. Praha : Rudolf Ryšavý, 1947. s. 601. (Pôvodný text doplnený informáciami z nových zdrojov, napr. Bálent.)
- TOMAN, Prokop Dr. Kutlík Cyril. In *Nový slovník česko – slovenských výtvarných umělců.* dodatky sv. II. 5. vyd. Praha : Ivo Železný, 2000 s. 114.
- TOMAN, Prokop Dr. Kutlík Cyril. In *Nový slovník československých výtvarných umělců.* dodatky sv. II. 4. vyd. Ostrava : Chagall, 1994. s. 114. (Pridané výstava v r. 1952 v Prahe a zdroje Vaculík a Wagner).
- TOMAN, Prokop Dr. Kutlík Cyril. *Nový slovník česko – slovenských výtvarných umělců.* sv. I. 5. vyd. Praha : Ivo Železný, 2000. s. 601. (Pridané výstava v r. 1896 a dekoratívne obrazy pre belehradské divadlo.)
- TOMAN, Prokop Dr. Kutlík Cyril. In *Nový slovník československých výtvarných umělců.* sv. I. A – K. 4. vyd. Ostrava : Chagall, 1993. s. 601.
- TOŠIĆ, Dragutin. *Jugoslovenske umetničke izložbe 1904 – 1927.* Beograd : Filozofski fakultet, Institut za istoriju umetnosti, 1983. s. 37, 87.
- TRIFUNOVIĆ, Lazar. Učešće Srba na Svetskoj izložbi u Parizu 1900. Rekonstrukcija. In *Umetnici članovi SANU.* Beograd : Srpska Akademija nauka i umetnost, 1980. s. 501, u Ljubomira Ivanovića, u Borivoja Stevanovića tiež.
- TRIFUNOVIĆ, Lazar. Učešće Srba na svetskoj izložbi u Parizu 1900. In *Izložbene novine.* Beograd : Srpska Akademija Nauka – Beogradski sajam – Narodni muzej. Hala III Beogradskog sajma 21. 1. – 11. 2. 1980. s. 2. (Výstavné noviny Belehradského veľtrhu.)
- TRIFUNOVIĆ, Lazar. *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola u Beogradu (1895 – 1914).* Beograd : Univerzitet umetnosti u Beogradu 1978. s. 7-19, 21, 31-118, 120, 128, 130, 140, 158, 159, 242, 259, 303, 304, 321-325, s. 8 foto z vyučovania v Kutlíkovej škole. (Pri prepise dobových článkov na s. 62-66 vypadli Trifunovićovi spodné odstavce textu.)
- TRIFUNOVIĆ, Lazar. *Srpski pravci XX veka.* Beograd : Prosveta, 1994. (V poznámke o autorovi.)
- TRIFUNOVIĆ, Lazar. *Srpsko slikarstvo 1900 – 1950.* Beograd : Polit, 1973. s. 16-17, 34, 36, 42-43, 49, 61-63, 67, 386, 395, 441, 447-449, 480, 483-484, 489, 492-493, 495, 500, 505.
- TRIFUNOVIĆ, Lazar. Vreme srpskog impresionizma. In *1900 – 1920: Plenerizam, Secesija, Simbolizam, Minhenski krug, Impresionizam, Ekspresionizam. Katalog izložbe dec. 1972 –*

- jan. 1973. Beograd : Muzej savremene umetnosti, 1972. s. 24, 214-215, 217, 233, 235-236, 239, 247, 252.
- V. A. S. Izložba srpske slikarske škole. In *Beogradske novine*. r. II. č. ?. Beograd : Petar Ćurčić, 12. II. 1896. (O výstave. Kutlíkove práce aj s popisom. Zo žiackych zaujali práce D. Glišiča, V. Stevanoviča, B. Stevanoviča.)
- VACULÍK, Karol – NOVOTNÝ, Vladimír – BENDA, Jaroslav. Cyril Kutlík (1869 – 1900), č. 118. In *Umění 19. století na Slovensku*. Katalóg výstavy. Praha : Slovenská národní galéria – Národní galerie – Ústřední svaz čs. výtvarných umělců, 1952. (Výstava bola v Prahe v septembri – októbri 1952.)
- VACULÍK, Karol – NOVOTNÝ, Vladimír – DUBNICKÁ, Elena (úvody). Cyril Kutlík (1869 – 1900), č. 149-153. In *Umenie XIX. storočia na Slovensku. Realistický odkaz našej výtvarnej minulosti*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1951. (Výstava bola v Bratislave v novembri 1951 – januári 1952.) s. 39.
- VACULÍK, Karol. *Slovenská národná galéria – sto diel slovenského a svetového maliarstva*. Bratislava : Tatran, 1985. s. 90-91, 224, reprodukcia COL na s. 91 Drotárik.
- VACULÍK, Karol. *Slovenské umenie v boji o dnešok*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. s. 16, reprodukcia č. 2 Drotárik.
- VACULÍK, Karol. *Slovenské umenie XIX. storočia*. Katalóg stálych expozícií Slovenskej národnej galérie. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1977. s. 5 a na poslednej strane.
- VACULÍK, Karol. *Staré slovenské umenie*. Bratislava : Tatran, 1978. s. 52, 483, 485, reprodukcia ČB č. 299 Pri ohníku, COL. č. LV Drotárik.
- VACULÍK, Karol. *Staré umenie Slovenska. Expozície slovenského výtvarného umenia 13. – 19. storočia*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1987, na konci textu, obr. kat. č. 230: Drotárik.
- VACULÍK, Karol. *Storočie zápasov. Revolučné a sociálne tradície slovenského umenia 1848 – 1948*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1978. nepag. o C. Kutlíkovi zmienka, reprodukcia Drotárik.
- VACULÍK, Karol. *Umenie XIX. a XX. storočia. 150 rokov slovenského výtvarného prejavu*. Katalóg k prvej stálej výstave zo zbierok SNG. Bratislava : Slovenská národná galéria – Tvar, 1955. s. 23, 83.
- VACULÍK, Karol. *Umenie XIX. a XX. storočia*. Bratislava 1955.
- VACULÍK, Karol. *Umenie XIX. storočia na Slovensku. Realistický odkaz našej výtvarnej minulosti*. Bratislava : Tvar, 1952. s. 21, 110, reprodukcia č. 49 Štúdia sediaceho starca.
- VÁLEKOVÁ, Monika. Na plátnach slovenských umelcov. Realistické stvárnenie. In ADAMUSOVÁ, Jana – HALLONOVÁ, Katarína – KENDROVÁ, Katarína – KONTRIK, Alojz – VÁLEKOVÁ, Monika. *Drotárstvo. Veľká kniha o slovenskom drotárstve*. Matica slovenská – Považské múzeum v Žiline – Kysucké múzeum v Čadci, 2010. s. 116-117, 158. ISBN 978-80-7090-998-0.
- VALENČÍK, Vladimír. Kutlíkova škola kod Raspopa. Jedan životni put. In *Dnevnik*. r. XLVIII. č. 15632, 9. maj 1990, s. 9 + fotoportrét Cyrila Kutlíka.
- VALENTÍK, Vladimír. Cyril Kutlík a začiatky výtvarnej pedagogiky v Belehrade. In *Výtvarné umenie Slovákov v Juhoslávii. Zborník prác z medzinárodného sympózia v Báčskom Petrovci 22. novembra 1997*. Báčsky Petrovec : Kultúra a Nový Sad : Spolok vojvodinských slovakistov, 2002. s. 7, 53-56, 235. ISBN 86-7103-215-9
- VALENTÍK, Vladimír. Cyril Kutlík a začiatky výtvarnej pedagogiky v Belehrade. In *Z dejín výtvarného umenia vojvodinských Slovákov. Príručka pre učiteľov výtvarnej kultúry na slovenských základných a stredných školách v Srbsku*. Nový Sad : Národnostná rada

- slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku, 2007. s. 16-20. ISBN 978-86-86263-04-9 (ČB fotografia skupinová zo školy, Kutlík s najlepšimi žiakmi – Momčilovićom, Glišićom a Stevanovićom.)
- VALENTÍK, Vladimír. Začiatky výtvarného umenia vojvodinských Slovákov a prví slovenskí výtvarníci v Srbsku. In *Z dejín výtvarného umenia vojvodinských Slovákov. Príručka pre učiteľov výtvarnej kultúry na slovenských základných a stredných školách v Srbsku*. Nový Sad : Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku, 2007. s. 12-13. ISBN 978-86-86263-04-9.
- VALENTÍK, Vladimír. Z dejín výtvarnej tvorby Slovákov v Juhoslávii. In *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine. Zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade a v Petrovci 6. a 7. okt. 1995*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Nový Sad : Spolok vojvodinských Slovakistov, 1996. s. 237, 239. ISBN 86-17-04666-X
- VALENTÍK, Vladimír. *Cyril Kutlík, zakladateľ a správca prvej umeleckej školy v Belehrade. K 100. výročiu založenia Srbskej kresliarsko – maliarskej školy v Belehrade*. Rukopis príspevku predneseného na Medzinárodnom sympóziu v Novom Sade a v Petrovci 6. a 7. okt. 1995. 7 strán. V podstate totožné s textom: VALENTÍK, Vladimír: Cyril Kutlík a začiatky výtvarnej pedagogiky v Belehrade. In *Výtvarné umenie Slovákov v Juhoslávii. Zborník prác z medzinárodného sympózia v Báčskom Petrovci 22. novembra 1997*. Báčsky Petrovec : Kultúra a Nový Sad : Spolok vojvodinských slovakistov, 2002. s. 7, 53-56, 235. ISBN 86-7103-215-9
- VALTROVIĆ, Mihailo. Crtačka i slikarska škola g. Kirila Kutlika u Beogradu. In *Dnevni list*. r. XIV. č. 196. Beograd, nedelja 8. IX. 1896. s. 3 (ad 4). I. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- VALTROVIĆ, Mihailo. Crtačka i slikarska škola g. Kirila Kutlika u Beogradu. Svršetak. In *Dnevni list*. r. XIV. č. 197. Beograd, utorak 10. IX. 1896. s. 2-3 (ad 4). II. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.)
- VALTROVIĆ, Mihailo. Crtačka i slikarska škola g. Kirila Kutlika u Beogradu. Svršetak. In *Dnevni list*. r. XIV. č. 235. Beograd sreda 23. X. (XI.?) 1896. s. 3 (ad 4). II. časť. (Polemika ohľadom Kutlíkovej školy.) Má ešte dve predošlé časti z 21. a 22. X. (XI.?) 1896. (Trifunović (1978) ich uvádza na s. 77-81 ako položku 18.)
- VÁROSS, Marian. *Spomienky*. (Jaroslav Augusta). Bratislava : Slovenský fond výtvarných umelcov 1962. s. 21-22, 47.
- VASIĆ, Pavle. Borivoje Stevanović. Poseban otisak. In *Galerija*. knjiga 38. Beograd, 1981. s. 115.
- VESELSKÁ, Magda. *Muž, který si nedal pokoj. Příběh Josefa Poláka (1886 – 1945)*. Katalóg výstavy. Praha : Židovské muzeum, 2005. s. 116 (v Polákovej bibliografii O maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi... In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 6, s. 381-382.)
- VEREŠOVÁ, Katarína. Zaujímavosti z archívu SEAVC. Kde sa sobášil Cyril Kutlík? Rubrika z našich osád. In *Hlas ľudu*. r. 69, č. 40(4511). Nový Sad : Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu, 6. 10. 2012, s. 21. ISSN 0018-2869.
- VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s. 278. (V 1. vydání nebol Kutlík uvedený explicitne.)
- VUČENOVIĆ, Svetislav (urednik). *Kosančićev venac. Istorijat, istraživanja postojećeg stanja, obrada spomenika kulture*. Beograd : Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 1979. s. 24.
- VUČETIĆ, Olivera. Prva slikarska škola u Srbiji. In *Standard*. Beograd : Standard press d.o.o., 21. 11. 2008, č. 131, s. 58-61. ISSN 1452-5062. (Ohlas na výstavu Kutlíkovej školy)

- v novembri 2008 v Belehrade. Časopis – zľahka bulvár: Paštrnáková venuje celý život bádaniu o svojom predkovi, namiesto 10 rokov.)
- VUČINIĆ, Zdravko. *Otvaranje izložbe Kiril Kutlik – Srpska crtačka i slikarska škola*. Tlačová správa. Beograd : Prodajna galerija Beograd, 2008. 1 s. A4.
- VUČINIĆ, Zdravko (a kol.). *Kiril Kutlik – Srpska crtačka i slikarska škola*. Katalóg výstavy. Beograd : Prodajna galerija Beograd, 2008. 56 s. ISBN 978-86-84393-64-9. (+ farebné fotografie K. obrazov: 1. Autoportrét I., 2. Udalost' na Čukur česme, 3. Lovac - scéna z lovu, 4. Povstalci, 5. Dievča v kroji z Južného Srbska, 6. Jan Hus vo väzení, 7. Z Viedenskej galérie/Profil ženy s drdolom, 8. Starec s bielymi okuliarmi a 39 dokumentov a fotografií z AVU SNG, ktoré som skenovala a pripravila.)
- VUČINIĆ, Zdravko. *Ljubomir Ivanović*. Beograd : Prodajna galerija Beograd, 2010. s. 11, 162. ISBN 978-86-6141-008-6.
- VUJOVIĆ, Branko. *Beograd u prošlosti i sadašnjosti*. Beograd : Draganić, 2003. s. 187, 232-233 (Kutlík), 244, 254-255 (Nekvasil).
- WAGNER, Vladimír (úvod). Kutlík Cyril. In *Sto rokov slovenského výtvarného umenia 1848 – 1948*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenské múzeum v Bratislave, 1948. s. 22. (Výstava v apríli 1948. Pod č. 131 uviedol Wagner Kutlíkov olej Svätý Gerazím zo súkromného majetku.)
- WAGNER, Vladimír. *Vývin výtvarného umenia na Slovensku. Slovenská vlastiveda*. Diel V. sv. 2. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948. s. 87.
- WAGNER, Vladimír. Základy slovenského umenia. In *Profil slovenského výtvarného umenia*. Martin : Matica slovenská, 1935. s. 35 – 36, obr. 11. Drotárik.
- ZEREMSKI, Vida. *Bibliografija Spomen – zbirke Pavla Beljanskog*. Novi Sad : Spomen zbirka Pavla Beljanskog, 1997. s. 349, 387, 529.
- ZMETÁKOVÁ, Danica. Cyril Kutlík. *Kresba 19. storočia na Slovenku*. Bratislava : Pallas, 1976. s. 31, 196, reprodukcie na s. 196: Hlava ženy v profile, Štúdia mužského aktu II. (Žobrák II.).
- ZMETÁKOVÁ, Danica. Cyril Kutlík. Umenie 19. storočia. In *Umenie Slovenska. Stále expozície Slovenskej národnej galérie*. Katalóg. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1994. s. 183.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav – RISTIĆ, Vera. *60 godina beogradskih motiva Borivoja Stevanovića*. Katalóg výstavy. Beograd : Galerija Kulturnog centra, 1966. nepag.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Kirilo Kutlik i njegovi djaci. Slikarska škola iz koje su izašli najpoznatiji srpski slikari. In *Politika*. r. LXI. č. 18154. Beograd, 19. 4. 1964. s. 17.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Nadežda Petrović (1873 – 1915). In *Zbornik za likovne umetnosti 2*. Novi Sad : Matica srpska, 1966. s. 343, 345, 353, 363-364.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Stevanović, 1. Borivoje. In *Enciklopedija likovnih umjetnosti. 4 Portl – Z*. Zagreb : Jugoslavenski leksigrafski zavod, 1966. s. 325.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Vukanović, 1. Beta. In *Enciklopedija likovnih umjetnosti. 4 Portl – Z*. Zagreb : Jugoslavenski leksigrafski zavod, 1966. s. 559.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Beogradski impresionisti*. 1. vyd. Beograd : Jugoslavija, 1977. s. 5-10, 14, 60, 124, 133, 135-140, 145, 147.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Beogradski impresionisti*. 2. vyd. Beograd : Zlatousti, 2004. s. 5-9, 14, 58, 120, 129, 131-136, 140, 142.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Beogradski impresivno. U gostima klekcije porodica Popović, Jovković, Dvojaković*. Katalóg výstavy poriadanej 3. juna – 2. jula 2004. Beograd : Politika AD, 2004. s. 38-40.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Borivoje Stevanović*. Katalóg výstavy. Beograd : Galerija Srpske akademije nauka i umetnosti, 1970. s. 7, 20-23, 38-39, 101, 114-117, 132-133.

- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Impresionistički portret u srpskom slikarstvu. *Posebni otisak iz Zbornika Svetozara Radojčića*. Beograd : Filozofski fakultet. Odeljenje za istoriju umetnosti, 1969. s. 114.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Kosta Miličević 1877 – 1920. Retrospektivna izložba slika i crteža decembar 1973 – januar 1974*. Beograd : Muzej savremene umetnosti, 1973. s. 5-7, 22, v biografii.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Kosta Miličević*. 1. vyd. Novi Sad : Matica srpska, 1970.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Kosta Miličević*. 2. vyd. Beograd : Zlatousti, 2003. s. 3, 7-8, 10, 16/3, 16/4, 18-31, 33-34, 40, 50-51, 58, 63, 67, 72, 120, 137, 141, 143, 159, 181-183, 187, 190 (index). ISBN 86-83623-11-4.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Miličević, Kosta. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije*. diel 2 K – Ren. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 334. ISBN 86-7053-001-5.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Milovanović, Milan. In *Likovna enciklopedija Jugoslavije*. diel 2 K – Ren. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987. s. 340. ISBN 86-7053-001-5.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Neki vidovi secesije u srpskom slikarstvu*. Novi Sad : Matica srpska, 1972.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Nepoznate slike Borivoja Stevanovića. In *Zbornik za likovne umetnosti 18*. Novi Sad : Matica srpska, 1982. s. 272.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. In *Zbornik za likovne umetnosti 5*. Novi Sad : Matica srpska, 1969. s. 239-255 (ČB reprodukcije žiakov a diel.)
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Srpski impresionisti*. Katalóg výstavy. Beograd : Galerija Srpske akademie nauka i umetnosti, 1994. s. 10, 30, 34, 36-37, 104-105, 249, 251, 256, 260, 262, 265. (Foto z Kutlíkovej školy a zoznam žiakov z Tretej výročnej správy z r. 1898.)
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Umetnička škola u Beogradu 1919 – 1939*. Katalóg výstavy. Beograd : Galerija Srpske akademije nauka i umetnosti, 1987. V úvode, s. 206, 212, 214.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *XIX i XX veka Srpsko slikarstvo. Deo kolekcije Zadužbina Djordjević*. Katalóg výstavy poriadanej 21. 2. – 18. 3. 2005. Athens : The Center of Fine Arts „G Karydis“, 2005. (Obr. č. 4. Vřba pod snehom).
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Život slika*. 1. vyd. Beograd : S. Mašić, 1999. s. 35.
- ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Život slika*. 2. vyd. Beograd : 2006.

Reprodukované ilustrácie Cyrila Kutlíka a príležitostné tlače

Radené chronologicky podľa roku vytvorenia, následne podľa roku vydania.

- Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze*. 1885 – 1887. Pohľadnica, 9,2 x 14 cm. 1. vyd. Pred 1905, meno autora neznačené, tlačiar (uvedené na líci vľavo dole): Lithogr. V. Neubert, Smíchov a vpravo dole: Vydavatel : V. Havlíček. Praha-II., Žitná ul. 668. n. 7. (AVU SNG, inv. č. 717/2003.)
- Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* 1885 – 1887. Pohľadnica, 8,9 x 13,7 cm. 1. vyd. Pred 1905, meno autora neznačené, tlačiar (uvedené na líci vľavo dole): Lithogr. V. Neubert, Smíchov a vpravo dole: Vydavatel : V. Havlíček. Praha-II., Žitná ul. 668. n. 7. (AVU SNG, inv. č. 717/2003.)

- Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* 1885 – 1887. Pohľadnica, 8,9 x 14,1 cm. 2. vyd. Po 1906, meno autora neznačené, na kraji na rubnej strane uvedené: Nakladatelství Václava Havlíčka vdova. Praha-II., Ječná 20a. (Súkromný majetok, Bratislava.) Mimo maliarovej pozostalosti som narazila aj na pohľadnicu z rovnakej série s motívom *Bibli k svobodě!* z vydania Havlíčkovej vdovy. Ak bola prvý raz vydaná až po roku 1905, jej tvorcom už nemohol byť Kutlík.
- Evanjelická fara a Evanjelický kostol v Libštáte.* 1887. In *Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok 1900.* r. VIII. Evanjelická matice a. v., 1899. Tiskem Aloise Tůmy ve Vsetíně. s. 97, 99.
- Ev. fara v Libštáte.* 1887. P. F. 1951 Dr. Borisa Bálena.
- Ev. kostol v Libštáte.* 1887. P. F. 1951 Dr. Borisa Bálena.
- Dvanásť ilustrácií s tematikou Starého zákona.* 1888. In *Die Pessach-Hagada.* Gebete und Gebräuche am familientische für die beiden ersten Pessach-Abende. Mit 12 künstlerisch ausgeführten Illustrationen. Der althergebrachte hebräische Text mit neuer deutscher Uebersetzung und Erläuterung versehen von Alexander Kisch. Prag : Samuel Wolf Pascheles, 1888. 78 s. (Nemecké vydanie.) Židovské múzeum v Prahe, knižnica, sign. 19.479.
- Séderový večer.* 1888. In *Die Pessach-Hagada.* Gebete und Gebräuche am familientische für die beiden ersten Pessach-Abende. Mit 12 künstlerisch ausgeführten Illustrationen. Der althergebrachte hebräische Text mit neuer deutscher Uebersetzung und Erläuterung versehen von Alexander Kisch. Prag : Samuel Wolf Pascheles, 1889. 78 s. (Nemecké vydanie.) Židovské múzeum v Prahe, knižnica, sign. 04.742 (S).
- Séderový večer.* 1888. In *Die Pessach-Hagada.* Gebete und Gebräuche am familientische für die beiden ersten Pessach-Abende. Mit 12 künstlerisch ausgeführten Illustrationen. Der althergebrachte hebräische Text mit neuer deutscher Uebersetzung und Erläuterung versehen von Alexander Kisch. Prag : Samuel Wolf Pascheles, 1889. 63s. (Nemecké vydanie.) Židovské múzeum v Prahe, knižnica, sign. 64.246.
- Dvanásť ilustrácií s tematikou Starého zákona.* 1888. In *Hagada, čili Modlitby pro první dva večery pesahu (přesnic).* S dvanácti umělecky provedenými obrázky. Staronavyklý tekst hebrejský překladem českým opatřil Moric Kraus, kantor spolku „Or-Tomid“ v Praze. Praha : Samuel Wolf Pascheles, 1889. 78 s. (České vydanie.) Židovské múzeum v Prahe, knižnica, sign. 04.740 (M).
- Dvanásť ilustrácií s tematikou Starého zákona.* 1888. In *Die Pessach-Hagada.* Prag : Samuel W. Pascheles, 1888. S pôvodným komentárom Alexandra Kische. Faksimile, 1998. (90 exemplárov.) Dostupné na: www.judithmargolis.com/bright/index-commercial.html
- Nanebovstúpenie.* 1888. BARTÁK, Jaroslav – SKALICKÝ, Bohumil – VESELÝ, Vladimír. *Spálovské babí léto.* Příležitostná tlačovina formátu A4 s obrázkem 89 x 69 mm. K jubileu X. výročí výstav Spálovské babí léto, poriadaných v evanjelickej modlitebni na Spálove v Podkrkonoší. Semily, 2005.
- Pět obrázků z Rovenska a okolia.* 1889 – 1890: Lipa Tatobitská, Zvonica v Rovensku pod Troskami, Týnský chrám, Pohľad na Rovensko pod Troskami a pôvodná Radnica v Rovensku pod Troskami. In MATOUŠEK, Petr, řídící učitel v Kotelsku. *Paměti města Rovenska. (S 5ti vyobrazeními a mapkou.)* Tiskem Ant. Švejnara v Semilech. Nákladem Václava Kudrnáče, redaktora v Turnově, [medzi 1890 - 1900]. Neoznačené strany 33, 65, 97, 129, 161.
- Pět obrázků z Rovenska a okolia.* 1889 – 1890: Lipa Tatobitská, Zvonica v Rovensku pod Troskami, Týnský chrám, Pohľad na Rovensko pod Troskami a pôvodná Radnica v Rovensku pod Troskami. In ŠIMÁK, Josef, Dr. Phil. *Průvodce Českým Rájem. Jedno sto padesát výletů (Pojižeří, Podkrkonoší a Poještědí).* (40 vyobrazení.) Nákladem V. Kudrnáče v Turnově. Tisk

- brožury obstarala firma J. Jiránek v Turnově, obálky Kabátník a spol. v Jičíně, [1890 – 1904]. (Brožúrka mala viacero vydaní: 1903, 1904.)
- Zvonica v Rovensku.* 1889. In KUDRNÁČ, Václav. *Vděčné vzpomínky na nehynoucí činnost slavné paměti Dra. Frant. Lad. Riegra.* Turnov : Václav Kudrnáč, 1922, s. (11).
- Lipa Tatobitská.* 1889. Pozvánka na *Slavnosti lípy 2008* v obci Tatobity. Tatobity : Občanské sdružení Dědina v Tatobitech, 2008. Hnedá tlač na okrovom jemne štruktúrovanom tvrdšom papieri, doplnená textom o programe akcie, rozmer reprodukcie: 129 x 86 mm, rozmer celej pozvánky: 213 x 201 mm.
- Lipa Tatobitská.* 1889. Plagát na *Slavnosti lípy 2008* v obci Tatobity. Tatobity : Občanské sdružení Dědina v Tatobitech, 2008. Hnedá tlač na bielom lesklom papieri, doplnená textom o programe akcie, rozmer reprodukcie: 384 x 253 mm, rozmer celého plagátu: 425 x 600 mm.
- Lipa Tatobitská.* 1889. Plagát na *Slavnosti lípy 2009* v obci Tatobity. Tatobity : Občanské sdružení Dědina v Tatobitech, 2009. Hnedá tlač na bielom lesklom papieri, doplnená textom o programe akcie.
- Lipa Tatobitská.* 1889. Pohľadnica. Tatobity : Občanské sdružení Dědina, 2009. Hnedá tlač na okrovom jemne štruktúrovanom papieri, doplnená textom: Cyril Kuttlík 1889: Památná lípa v Tatobitech, rozmer reprodukcie: 141 x 940 mm, rozmer celej pohľadnice: 212 x 100 mm.
- Pohľad na rybník.* Do 1890. Kalendár neznámeho názvu (informácia Jaroslav Augusta).
- Historický portrét Jan Hus.* 1890. Svetlotlač 30 x 20,6 cm. Turnov : J. Sluka / František Vonka, 1890.
- Historický portrét Jan Žižka.* 1890. Svetlotlač 30 x 20,6 cm. Turnov : J. Sluka / František Vonka, 1890.
- Záhlavie pre karnevalovú tlačovinu Figaro. Šibřinkový list Sokola Břevnovského.* [redakci br. Katep. a K...ta] [Praha] : Nákl. Sokola Břevnovského, [1890, Tisk Jan Vaňáč, Litografie a kamenotiskárna, Praha, Poštovská ul. č. 329-I.] 15 s. : il. ; v. 28 cm.
- Jan Amos Komenský – Pojď sem synu, uč se moudrým býti!* 1890. 25 x 16,37 cm. Turnov : František Vonka, 1890. Vyšlo ako príloha In *Hus. Kalendář pro lid evanjelický na rok přestupný 1892.* roč. II. vyd. a nakl.: Fr. Vonka Turnov, 1891.
- Ján Amos Komenský – Pod' sem synu, uč sa byť múdrym!* 1890. 32 x 21,18 cm. Liptovský Sv. Mikuláš : Klimeš a Pivko, 1890.
- Ján Amos Komenský – Pod' sem synu, uč sa byť múdrym!* 1890. In Tranovského evanjelický kalendár 1906/7. Liptovský Sv. Mikuláš, tlač: Klimeš a Pivko, r. XIV. s. 37, 40, 42.
- Ján Amos Komenský – Pod' sem synu, uč sa byť múdrym!* 1890. a Nivnice na Morave. 1892. In *Kytice Komenského. K oslavě 300leté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského uspořádal E. Musil-Daňkovský. Se třemi obrazovými přílohami.* V komissi knihkupectví Kapr a Kotek na Smichově 1892. vyd.: Fr. Vonka Turnov. Ilustrácie od Kutlíka sú na úvodnej strane a nečíslovanej strane 48-49, tretie vyobrazenie je fotografia.
- Nivnice na Morave.* 1892. In Tranovského evanjelický kalendár 1906/7. Liptovský Sv. Mikuláš, tlač: Klimeš a Pivko, r. XIV. s. 37, 40, 42.
- Nech sa nerozleje = Nech žije, kto pije.* 1890. Praha : Neubert.
- Portrét Františka Bartáka.* 1890. MOTEJL, Prokop. Jindřich Barták, továrna na vlněné látky v Humpolci. Průmysl v Humpolci. In KOCIAN, Oldřich (red.) *Českomoravská Vysočina. Díl I. Část II. Humpolec „český Manchester“.* Brno : Národohospodářská propagace Čech a Moravy v Brně, 1939. s. 39.
- Portrét Františka Bartáka.* 1890. In LUKÁŠEK, Josef. *Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci.* Praha : vlastním nákladem, 1946. s. 8 obr. přílohy.

- Portrét Františka Bartáka.* 1890. In NOCAR, Pavel. *Humpolecké soukenictví.* Havlíčkův Brod : Tiskárny, 2010. s. 100.
- Kostol v Černilove.* 1890. In *Hus. Kalendář pro lid evanjelický na r. 1891.* roč. I. Turnov : František Vonka, 1890. s. 80. „Evanjelický chrám P. a. v. v Černilově (v nýnejší své podobě.)“
- Obálka kalendára Hus na r. 1891.* 1890. In *Hus kalendář pro lid evanjelický na rok obyčejný 1891.* roč. I. Turnov : J. Sluka (Fr. Vonka), 1890. Farebná litografia.
- Obálka kalendára Hus na r. 1892.* 1891. In *Hus kalendář pro lid evanjelický na rok přestupný 1892.* roč. II. vyd. a nakl.: Fr. Vonka Turnov, tlač: firma Skalský 1891. Farebná litografia.
- Symboly mesiacov.* 1890. In *Hus kalendář pro lid evanjelický na rok přestupný 1892.* roč. II. vyd. a nakl.: Fr. Vonka Turnov, tlač: firma Skalský 1891. Dvanásť symbolov mesiacov na s. 4-24. Symboly mesiacov boli v kalendári používané do roku 1897.
- Miloušek a Maloušek.* 1891. Ilustrácia k príbehu o chlapčekovi Milouškovi a psíkovi Malouškovi. In *Hus kalendář pro lid evanjelický na rok přestupný 1892.* roč. II. vyd. a nakl.: Fr. Vonka Turnov, tlač: firma Skalský 1891. s. 75.
- Posledné okamihy Husovej slobody.* 1891. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, po r. 1891. Farebne.
- Jan Amos Komenský.* 1892. In *Kalendář českobratský evangelický.* r. XXVI. Praha : Kalich, 1945. s. 51.
- Nová škola v Křížlicích.* 1893. In *Evanjelický cirkevnik.* r. XXV. č. 3. Praha, marec 1894. s. 60. „Nová evanjelická škola v Křížlicích.“
- Nová škola v Křížlicích.* 1893. In *Hus kalendář pro lid evanjelický na r. 1896.* roč. VI. Turnov : František Vonka, 1895. s. 146. Ilustrácia k článku „Obrázek z dějin evanj. a. v. církve v Křížlicích“.
- Prvá obeť smrti.* 1894. In PETROVIĆ, Emil (redaktor). *Novi čovjek.* r. III. č. 10 – 11 (82 – 83). Sarajevo : Vidovičev prosvjetno-etički pokret. Tlač: Za Štamparski zavod d. d. Dragutin Kramarić. Ponedeljak 1. augusta 1927. s. 135.
- Záhlavie časopisu Lovac (Poľovník).* 1896. In *Lovac.* r. I. č. 1. Beograd : Viljem Bader, 23. 4. 1896. Záhlavie bolo používané ešte v roku 1900.
- Lovac.* 1896. Pozadie pozvánky na Veľký bál Zväzového poľovníckeho združenia v Belehrade, poriadaného 7. 2. 1898 v Kolarcovej pivárni. (AVU SNG, inv. č. 650/1996).
- Lovac.* 1896. Pohľadnica. Beograd : Wilhelm Gerka, 1899. (Zberateľ Dragan Vicić, Belehrad).
- Záhlavie časopisu Pčelar (Včelár).* 1897. In *Pčelar.* r. I. č. 1. Beograd : Srpsko pčelarsko društvo, januar 1898.
- Záhlavie časopisu Pčelar.* 1897. In *Pčelar.* r. III. č. 5 – 6. Beograd : Srpsko pčelarsko društvo, maj – jun 1900. Reprodukcia záhlavia na s. 65 a text Kutlíkovho nekrológu na s. 66. Kutlíkovo záhlavie bolo používané do roku 1902, kedy časopis na nejaký čas prestal vychádzať.
- Záhlavie časopisu Pčelar.* 1897. In *Pčelar.* r. XXXV. č. 1. Beograd : Organ Srpskog pčelarskog društva u Beogradu i Srpske pčelarske zadruge u Rumi, 1938.
- Dom s ornamentom.* Okolo 1898. Podklad pre národopisné pohľadnice. Ružomberok : Karol Salva, okolo 1898. Vydavateľ na podklad doplnil fotografie slovenských hradov a ľudové typy, podľa ktorých pohľadnice nazývame. Krojované figúry vychádzajú z dvanástich litografií podľa akvarelov Petra Michala Bohúňa, ktoré zhotovil jeho syn Kornel Bohúň. Na Salvových pohľadniciach s Kutlíkovým pozadím je dnes známych osem krojových motívov vo viacerých variáciách – so zrúcaninami hradov, alebo Sládkovičovými veršami. Sú to: Detvanci a hrad Lietava (Slovenská národná knižnica SP97 156); Prešporčan a hrad Lietava (SNK SP91 141; AVU SNG); Sklár a hrad Trenčín (SNK SP41 948; AVU SNG), Sklár a

Sládkovičove verše z básne Detvan (SNK); Slováci z okolia Zvolena a Sládkovičove verše (SNK SP41 949); Slováci z Podbieľa a hrad Lietava (SNK SP41 945; SNK SP41 968); Slovák z Dolnej Oravy a hrad Trenčín (SP48 539; Mária Ormisová, Bratislava); Slovenka z Važca a Sládkovičove verše (SNK SP97 155; SNK SP97 175, krojovaný portrét je fotografia, nie Bohúňova predloha); Vážanka a hrad (SNK SP74 552); Trenčiansky kroj a hrad Lietava (SNK SP97 158; Mária Ormisová, Bratislava).

Drotárik. 1896. In HUSA, Václav – KROPILÁK, Miroslav. *Československé dějiny*. Učebnice pro střední školu. Praha, 1966. Reprodukcia v obrazovej prílohe s popisom.

Drotárik. 1896. In FERKO, Vladimír. *Svetom, moje, svetom. Slovenskí drotári doma i vo svete*. Bratislava : Tatran 1978. V prílohe (bez číselného i autorského označenia).

Drotárik. 1896. In GURŇÁK, D. *Novovek. Dejepisný zošit pre 8. ročník základných škôl a terciu gymnázií s osemročným štúdiom*. 1. vyd. Bratislava : MAPA Slovakia Škola s. r. o., 2002. s. 55. ISBN 80-89080-20-0.

Rytier a drak / Svätý Juraj. 1900. S textom „Z kníh Dr. Borisa Bálena. Črta zo zápisníka Cyrila Kutlíka 1900.“ Ex libris Dr. Borisa Bálena, 70 x 94 mm, P1, 1940.

Rytier a drak / Svätý Juraj. 1900. S textom „PF 2008 Cyril Kutlík: Rytier a drak, 1900.“ P.F. 2008 Ivy Paštrnákovej, 2007. Tmavohnedá lineárna kresba doplnená dvoma odtieňmi okrovej farby. Atramentová počítačová tlač na akvarelovom papieri smotanovej farby, 90 x 111 mm.

PODHRADSKÝ, Jozef – HURBAN VLADIMÍROV, Vladimír. *Slnko nevie, a vedieť chce človek*. Bratislava : Vydavateľstvo Miroslava Demáka ESA, spol. s r. o., 1999. ISBN 80-85684-15-2. Na titulnej strane je kresba Michala Hasíka podľa maľby Cyrila Kutlíka *Mie visioni*, 1895. V publikácii je chybné uvedené, že ide o Kutlíkovu kresbu, avšak jeho maľba bola len vzorom pre Hasíka.

Študované diela v inštitúciách

Kresba Cyrila Kutlíka. Krkonošské múzeum, Jilemnice, inv. č. U 151.

Kresby Cyrila Kutlíka. Národné múzeum, Belehrad, Grafický kabinet, inv. č. 2003, inv. č. 2004.

Kresby Cyrila Kutlíka. Slovenská národná galéria, K 3618, K 3619.

Kresby Ljubomira Ivanovića. Historické múzeum Srbska, Výtvarná zbierka, inv. č. L- 391, L-401.

Kresby Milana Milovanovića. Národné múzeum, Belehrad, Grafický kabinet, 29 kusov: inv. č. 944/1-29.

Maľba Cyrila Kutlíka. Česká spořitelna, Turnov, inv. č. 12545.

Maľba Cyrila Kutlíka. Dom pozostalostí, Belehrad, inv. č. LVP 946.

Maľba Cyrila Kutlíka. Múzeum mesta Belehradu, Výtvarné umenie do roku 1950, inv. č. 731.

Maľby Cyrila Kutlíka. Národné múzeum, Belehrad, inv. č. 197, S 557; inv. č. 383, S 558; inv. č. 1373, S 556; inv. č. 2102, S 5134; inv. č. 2520, S 5135.

Maľby Cyrila Kutlíka. Slovenská národná galéria, O 1137, O 2168, O 2169, O 2170, O 2517, O 2594, O 2595, O 5640, O 6934.

Náboženská maľba. Husov sbor cirkve čsl., Pardubice.

Oltárny obraz pre Spálov. Ev. fara Libštát, Česká republika.

Oltárny obraz. Ev. kostol Rybníky, u Dobříše, pri Prahe, Česká republika.

Oltárny obraz. Ev. kostol Častkov, Slovensko.

Oltárny obraz. Ev. kostol Váľkovo, Slovensko.

Oltárny obraz. Ev. kostol Nové mesto nad Váhom, Slovensko.

Maľby a kresby Cyrila Kutlíka zo súkromných majetkov na Slovensku, v Srbsku, Čechách a USA – podrobne pozri kap. 5. Katalóg diel Cyrila Kutlíka.

Vybrané maľby a kresby Kutlíkových pedagógov, Národná galéria, Praha, Depozitár zbierky umenia 19. storočia a Depozitár zbierky grafiky a kresby. Napr.: Maximilián Pirner: Návrh čestného diplomu pre XXIV. skupinu Všeobecnej zemskej výstavy v Prahe. 1891, ceruza na papieri. 107 x 150 cm. Národná galéria, Praha, Depozitár zbierky grafiky a kresby, inv. č. K 1411.

Archívy a archívne dokumenty

Archív čiernobielych fotografií diel Cyrila Kutlíka. Album zostavený okolo roku 1941 Dr. Borisom Bálentom a Felixom Kutlíkom ml. Súkromný majetok, Bratislava.

Archív farebných analógových a digitálnych fotografií diel Cyrila Kutlíka. Dokumentované Ivou Paštrnákovou medzi rokmi 2001 – 2016.

BÁLENT, Boris – BÁLENTOVÁ, Katarína. *Excerpty Kutlíkovej korešpondencie*. Prípravný vedecký materiál. Rukopis. 1940. 32 s. Osobný fond Cyrila Kutlíka, Archív výtvarného umenia, Slovenská národná galéria, inv. č. 650/1996.

BÁLENT, Boris. *Bibliografia akad. maliara Cyrila Kutlíka (1869-1900)*. Strojopis. 50. – 60. roky 20. storočia. 5 s. AVU SNG, tiež súkromný majetok, Bratislava.

BÁLENT, Boris. *Chronologický súpis maliieb Cyrila Kutlíka*. Strojopis. 1957. 4 s. AVU SNG, tiež súkromný majetok, Bratislava.

Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. - 14. 2. 1890). Osobný fond Cyrila Kutlíka, Archív výtvarného umenia, Slovenská národná galéria, inv. č. 650/1996.

Fond architekta a inžiniera Františka Nekvasila (Kutlíkovho svokra). Múzeum mesta Belehradu, Oddelenie urbanizmu a architektúry, inv. č. Ur 13201, inv. č. Ur 14208, inv. č. Ur 14287 – 14295, Zbierka plánov, inv. č. Ur 7183, inv. č. Ur 11609.

Jeden návrh na založenie *Vračarskej divadelnej spoločnosti* a dva exempláre *Pravidiel o založení a udržiavaní divadelnej spoločnosti na Vračari*. Rukopisy, prijaté Správou mesta Belehradu 20. 6. 1899 a 20. 1. 1900. Archív Srbska, Belehrad. Za upozornenie na tieto dokumenty ďakujem doc. Jaromírovi Lindovi (2013).

Matrika školy, knihy 5 a 6. Kultúrne historický archív Akadémie výtvarných umení v Prahe.

Nadežda Petrović v liste svojmu otcovi Dimitrije Petrovićovi. Belehrad, 27. 6. 1898. Národné múzeum v Belehrade, Pamätné múzeum Nadeždy a Rastka Petrovićových, Pozostalost' Lj. Lukovića. Za upozornenie na list vďačím Dr. Jasne Jovanov, správkyni Pamätnej zbierky Pavla Beljanského v Novom Sade (3. 9. 2012).

Nepublikovaný text Prof. Dr. Stanislava Živkovića o Srbskej kresliarskej a maliarskej škole pre Ivu Paštrnákovú, jún 2009.

Nepublikovaný text múzejnej poradkyne Vanji Kraut o Kutlíkových kresbách pre Ivu Paštrnákovú, máj 2009.

Osobný fond Cyrila Kutlíka, Slovenská národná galéria Bratislava, Archív výtvarného umenia, inv. č. 650/1996, 671/2000, 692/2001, 717/2003, 737/2009.

Slovenské pohľadnice, Slovenská národná knižnica Martin.

Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Archiv města Humpolec, inv. č. 770, kart. 202.

Státní okresní archiv Semily, Archiv města Vysoké nad Jizerou, kniha 7, Zápisy ze schůzí městského výboru 1891 – 1894. Za overenie Schrötrovej funkcie ďakujem Jaroslavovi Bartákovi zo Semil (február 2009).

Státní okresní archiv Semily, Kartotéka osobností regionu Státního okresního archivu v Semilech, Rudolf Hlava. Za poskytnutie informácií ďakujem riaditeľovi archívu PhDr. Ivovi Navrátilovi.

Pozostalost' Kutlíkovcov, Slovenská národná knižnica Martin, Archív literatúry a umenia, signatúry 60 A 1 - 60 N 49. (Prezretých 426 vybraných jednotiek.)

Konzultácie

Audiozáznam rozhovoru Ivy Paštrnákovej a akad. maliara Jozefa Klátika so srbským historikom umenia Prof. Dr. Stanislavom Živkovičom. Nový Sad, 4. 3. 2005.

Konzultácia s Janom Dygrýnom. E-maily Ive Paštrnákovej, 5. 3. 2010; 30. 3. 2010 a 9. 4. 2010.

Konzultácia s Miroslavom Soukupom. E-mail Ive Paštrnákovej, 8. 4. 2010.

Konzultácia s popom a včelárom Milošom Antoničom. E-mail Ive Paštrnákovej, 19. 10. 2009.

Konzultácie s Dagmar Oupickou. E-maily Ive Paštrnákovej, 20. 3. a 1. 4. 2010.

Konzultácie s Prof. PhDr. Lubomírom Slavíčkom, CSc. E-mail Ive Paštrnákovej, 29. 8. 2013.

Konzultácie s PhDr. Janou Švantnerovou. E-mail Ive Paštrnákovej, 11. 11. 2013.

Konzultácie s PhDr. Martou Herucovou, PhD. E-mail Ive Paštrnákovej, 12. 11. 2013.

Konzultácie s Mgr. Michalom Bušekom. E-maile Ive Paštrnákovej, 14. 7. 2016.

Osobná konzultácia s Vilmou Niškanović, múzejnou radkyňou v Etnografickom múzeu. Belehrad, 19. 9. 2007.

Osobná konzultácia s akademikom, historikom umenia Dejanom Medakovičom. Belehrad, 2005.

Osobná konzultácia so srbskou historičkou umenia Verou Ristić. Belehrad, 2005.

Osobné a e-mailové konzultácie s Evou Fialovou, vedúcou a Vendulkou Zejfartovou, zamestnankyňou Ústredného archívu Českobratskej cirkvi evanjelickej v Prahe. E-maily Ive Paštrnákovej, 8. 8. 2008, 1. 4. a 27. 4. 2010.

Osobné a e-mailové konzultácie s rodinou Wurmovou. Praha, od roku 2008.

Osobné konzultácie s Borivojem Popovičom, synom maliara Branka Popovića. Belehrad, 2008, 2011.

Osobné konzultácie s historičkou umenia dr. Jasnou Jovanov, správkyňou Pamätnej zbierky Pavla Beljanského. Nový Sad, 2005 – dodnes.

Osobné konzultácie s historičkou umenia mimoriadnou prof. dr. Simonou Čupić. Seminár dejín moderného umenia, Filozofická fakulta, Univerzita v Belehrade. Belehrad, 2007 – dodnes.

Osobné konzultácie s historičkou umenia prof. Dr. Lidijou Merenik. Seminár dejín moderného umenia, Filozofická fakulta, Univerzita v Belehrade. Belehrad, 2007 – dodnes.

Osobné konzultácie s historikom umenia prof. Predragom Dragojevičom. Seminár dejín moderného umenia, Filozofická fakulta, Univerzita v Belehrade. Belehrad, 2005, 2007.

Osobné konzultácie s Ljubomirom Ivanovičom, vnukom grafika Ljubomira Ivanovića. Belehrad, 2007.

Osobné konzultácie s Mirjanou Nenadović a ďalšími susedmi Nekvasilovcov, od 2005 – dodnes.

Osobné konzultácie s Vladimírom Valentíkom. Nový Sad, od 2005 doteraz.

Osobné konzultácie s Vladom Ristićom, vnukom maliara Dragomira Glišića. Belehrad, 2007, 2008.

Osobné konzultácie so srbským historikom umenia Uglješom Rajčevićom. Belehrad, od roku 2005 – dodnes.

Osobné konzultácie s doc. Jaromírom Lindom, Filologická fakulta Univerzity v Belehrade, od roku 2013 – dodnes.